ทุ่งมหาราชกับประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร

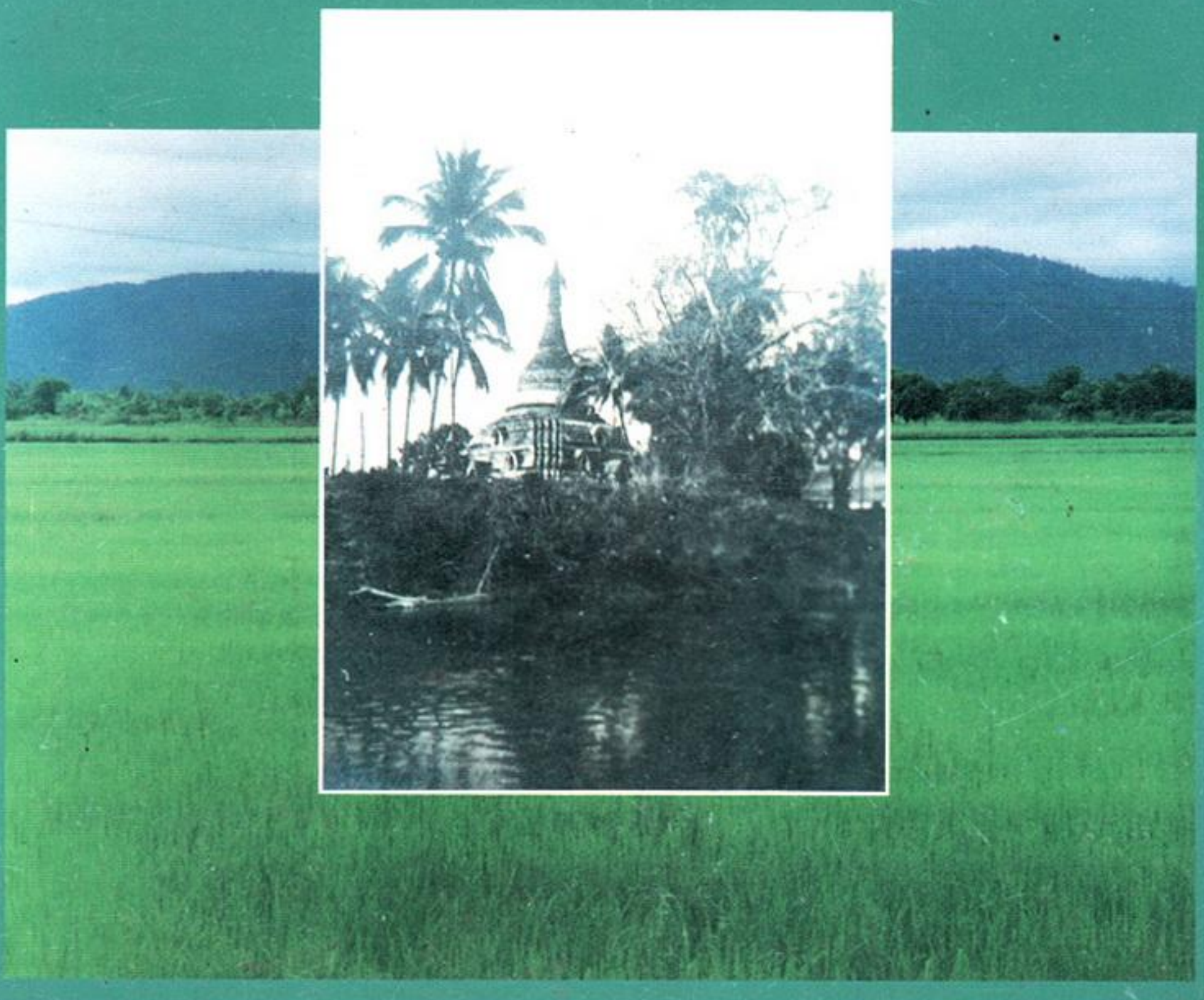

งานวิจัยวรรณกรรม

ทุ่งมหาราช ของ มาลัย ชูพินิจ

โดย ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย จังหวัดกำแพงเพชร

โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม

สำนักงานสามัญศึกษา จังหวัดกำแพงเพชร

ภาพพระราชทานของพระปิยมหาราชที่พระราชทานให้แก่
ชาวคลองสวนหมาก เมื่อคราวประพาสต้นกำแพงเพชร สู่คลองสวนหมาก
25 สิงหาคม 2449

คำนำ

ก*าลเวลาสามารถกลืนกินสรรพสิ่ง* กาลเวลาช่างยิ่งใหญ่เสียจริงหนอ วันเดือนปีเดินทางผ่านไป...ผ่านไป นานเพียงใดที่กาลเวลายืนดูความเปลี่ยนแปลงอันเป็นอนิจจังทั้งหลาย

น้ำซับจากป่าเขา รินหลั่งรวมเป็นสายกลายเป็นคลอง ล่องสายธาราลงสู่แม่น้ำปิง คลองแห่งหนึ่งนั้นชื่อว่า คลองสวนหมากอันอุดมสมบูรณ์ จึงมีผู้คนปักหลัก สร้างบ้าน สร้างเรือน ยืนหยัดต่อสู้กับโรคร้าย ภัยธรรมชาติ ภัยพิบัตินานา ด้วยหัวใจของนักสู้ ผู้รักแผ่นดินอันมีพระคุณ

ร่องรอยแห่งการต่อสู้ของผู้คน ที่คลองสวนหมาก กำแพงเพชรแห่งนี้ ดูเหมือนจะถูกกลืนไปตามกาลเวลา แต่ทว่า คนรุ่นหลังยังมีโอกาสย้อนอดีต ได้ซึมซับกลับไปเห็นถึงความเสียสละอันยิ่งใหญ่ในการต่อสู้ชีวิตของชาวบ้านแห่งนั้น จากนวนิยายทุ่งมหาราช นวนิยายอันยิ่งใหญ่แห่งยุคสมัยที่ครูมาลัย ชูพินิจ ผู้เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของคลองสวนหมาก เขียนทุ่งมหาราชนี้ฝากไว้ เพื่อเป็นเสมือนบันทึกเหตุการณ์ประจำยุคสมัยที่ผ่านมาในชีวิตและก่อนหน้านั้นขึ้นไป...

ด้วยความทรงจำรำลึกถึงภาพอดีตอันประทับใจของผู้เขียน ด้วยความสำนึกในบุญคุณของบ้านเมือง ครูมาลัย ชูพินิจ บันทึกภาพเหตุการณ์ของบ้านเมือง หมู่บ้านคลองสวนหมาก ระหว่าง พ.ศ.2433-2493 ไว้ด้วยภาษาอันงดงามปานภาษาของกวีจึ่งทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพของบ้านเมืองในอดีตอย่างชัดเจน เกิดเป็นความภูมิใจในมาตุภูมิและรู้สึกประทับใจในอรรถรสที่ปรากฏในทุ่งมหาราชทุกคราครั้งที่ได้อ่าน

เราลูกหลานคนปากคลองสวนหมาก ชาวกำแพงเพชรกลุ่มเล็กๆ ได้อาสา แกะรอยสืบเสาะเดินทางค้นหาตามฉาก ภาพเหตุการณ์และบุคคลที่ปรากฏในเรื่อง ย้อนรอยอดีต ย่ำรอยทุ่งมหาราช ด้วยความรักบ้านเมือง ความเพียรพยายามนานกว่า 2 ปี จึงปรากฏเป็นผลงาน คือ ทุ่งมหาราชกับประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชรเล่มนี้ หนังสือเล่มนี้จึงเป็นผลงานที่ผู้เขียนทุกคนตั้งใจให้เป็นบันทึกข้อมูล จากการวิจัยภาคสนาม เป็นการบันทึกร่องรอยประวัติศาสตร์อีกหน้าหนึ่งของคลองสวนหมากและกำแพงเพชร รวบรวมไว้ให้เยาวชนรุ่นต่อไป ได้ร่วมภูมิใจในอดีตของบ้านเมือง บังเกิดความรักบ้านเกิดเมืองนอนของตน แม้เพียงเสี้ยวหนึ่งของความรัก ที่รื่นมีต่อปากคลองสวนหมาก แม้เพียงครึ่งหนึ่งที่ครูมาลัยรักแผ่นดินผืนนี้...เราก็พอใจแล้ว...

หากข้อมูลการสืบค้นที่เราบันทึกไว้ในทุ่งมหาราชกับประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชรเล่มนี้แม้มีข้อผิดพลาด บกพร่องนั้นเป็นเพราะเรายังสืบค้นไปไม่ถึง หรือด้วยข้อจำกัดในด้านเวลา แต่หาใช่

เป็นเพราะมีเจตนาให้เป็นไปเช่นนั้นไม่ เราขอเชิญท่านผู้รู้ นักประวัติศาสตร์ทั้งหลาย กรุณาท้วงติง ช่วยเราสืบค้นต่อไป เพื่อให้กำแพงเพชรมีหนังสือที่เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองที่สมบูรณ์ เป็นมรดกแก่ลูกหลานสืบต่อไป...

เพื่อบันทึกย้ำว่า คลองสวนหมาก นครชุมกำแพงเพชรแห่งนี้เป็นเมืองอันรุ่งเรือง แห่งประวัติศาสตร์

เพื่อเราจะได้เดินทางผ่านกาลเวลาไปได้อย่างภาคภูมิใจ

ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยจังหวัดกำแพงเพชร

โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม

คณะผู้จัดทำหนังสือ

บรรณาธิการบริหาร นายสันติ อภัยราช

หัวหน้ากองบรรณาธิการ นางสุปราณี แสงทอง

กองบรรณาธิการ

นางยุพิน เรียนทัพ

นางปองสุข แดงศิริ

นายไพศาล เรียนทัพ

นายเรืองศักดิ์ แสงทอง

ฝ่ายศิลป์

นางดาราพร ชินาวลี

นายธีระชัย อึ่งเส็ง

ฝ่ายพิสูจน์อักษร นายบุญรอด สุริฉาย นางสุภาณี สายันต์

นางจรรยา อนุเพชร นางดาวรุ่ง ภู่ทอง

ที่ปรึกษา นายวินัย อิสระธานันท์

มาลัยคล้องใจชน

๑ ◎ ครูมาลัย เลิศล้ำ อักษรา
ชูพินิจ พิจิตรา ต่อตั้ง
นิรมิต ภาษา สูงส่ง
วรรณกรรม อยู่ยั้ง ยิ่งย้ำจำรูญ ฯ

๒ ◎ เปรียบปูนปราชญ์เปี่ยมแปล้ ปรัชญา
ทอถัก "ทุ่งมหา- ราช" เรื่อง
"นครชุม" ชุ่มศรัทธา ทบถิ่น
ชีวิตคิดยักเยื้อง อาจย้อนสอนใจ ฯ

๓ ◎ เกรียงไกรชายชาติเชื้อ ชาตรี
"รื่น" ดุจพยัคฆี คร่าเนื้อ
"สุดใจ" ยอดยุวดี โดยเยี่ยง
คู่รักหลากเอื้อเฟื้อ ฝากไว้ในกมล ฯ

๔ ◎ หากได้ยลยากแล้ว ลืมเลือน
วลีรัตน์ตระบัดเตือน จักเต้า
ควรค่าสง่าเหมือน มณีชาติ
ดุจกระจกยกส่องเค้า คลับคล้อยรอยหลัง ฯ

๕ ◎ ประนังประณตน้อม ศรัทธา
"ครู" คู่กัลปา ประกาศก้อง
มาลัยเกียรติกฤติยา ยืนยิ่ง
บรรณภพตรลบช้อง โลกซ้ำสรรเสริญ ฯ

๖ ◎ เชิญทวยเทพทั่วทั้ง ทศทิศ
เอื้อวิมานมั่นสถิต สถาปน์ไว้
ชูศักดิ์ "ชูพินิจ" เนาแน่น
ชูชื่อระบือให้ แห่ห้อมหอมนิรันตร์ ฯ

พิทักษ์ บุณยะโอภาส

พฤ. ๒๖ มกราคม ๒๕๓๘

กลุ่มนักกลอนนครชากังราว

สารบัญ

ตอนที่ 1 ทุ่งมหาราชคือชีวิต

มาลัยคล้องใจคน	*พิทักษ์ บุณยะโอภาส*	1
ประวัติครูมาลัย ชูพินิจ	*ไพศาล เรียนทัพ*	2
จากเรียมเองสู่ทุ่งมหาราช	*สมบัติ โฆษิตานนท์*	20
ทุ่งมหาราช	*ประเสริฐ ศรีสุวพันธุ์*	21
ทุ่งมหาราชคือชีวิต	*สันติ อภัยราช*	37
การต่อสู้ของผู้คน	*มานพ ศรีเทียม*	40
ความสำคัญของเรื่อง	*มานพ ศรีเทียม*	44

ตอนที่ 2 พินิจบ้าน อ่านคน **49**

พินิจบ้าน	*เรืองศักดิ์ แสงทอง , ปองสุข แดงศิริ*	50
บ้านคลองสวนหมาก	*ดำรงสิทธิ อากาศเมฆ*	59
ปากน้ำโพ	*ยุพิน เรียนทัพ*	65
สภาพภูมิศาสตร์นครชุม	*เรืองศักดิ์ แสงทอง*	69
เครื่องใช้ที่กล่าวในทุ่งมหาราช	*ปองสุข แดงศิริ*	78
เรือ ในทุ่งมหาราช	*ปองสุข แดงศิริ*	84
อ่านคน		87
รื่น : คนของแผ่นดิน	*สุปราณี แสงทอง*	88
สุดใจ : ผู้ยึดมั่นในความรัก	*ยุพิน เรียนทัพ*	94
ละเมียด : ผู้หญิงหลงยุค	*สันติ อภัยราช*	97
เสถียร : นายทุนผู้ขาดรัก	*ปองสุข แดงศิริ*	100
ป้าแคล้ว : แม่เฒ่านักต่อสู้แห่งคลองสวนหมาก	*ยุพิน เรียนทัพ*	103

ตอนที่ 3 ย้อนยล ยุคสมัย **107**

สังคมและวัฒนธรรมในวรรณกรรมทุ่งมหาราช *ผศ. สุธาทิพย์ สว่างผล* *108*
วรรคทองส่องยุคสมัย *สุปราณี แสงทอง* *126*
คลองสวนหมากกับพระพุทธเจ้าหลวง *นิชรา พรมประไพ* *145*
การทำไม้ บริเวณคลองสวนหมาก *ดำรงสิทธิ อากาศเมฆ* *159*

ตอนที่ 4 ความนัย แห่งประวัติศาสตร์ **167**

ทุ่งมหาราชในแง่มุมของประวัติศาสตร์ *กริช มากกุญชร* *168*
พะโป้ กับ พญาตะก่า *สันติ อภัยราช* *179*
เจ้าเมืองกำแพงเพชร *สันติ อภัยราช* *187*
เมืองไตรตรึงษ์ *นิชรา พรมประไพ* *196*
ครูมาลัย ชีวิตที่ยิ่งใหญ่ของคนกำแพงเพชร *อนุวัตร คงจันทร์* *202*
จากชากังราวมากำแพงเพชร และวชิรปราการ *สันติ อภัยราช* *205*
วัดพระบรมธาตุ *ไพศาล เรียนทัพ* *211*
พระเครื่องเมืองนครชุม *สันติ อภัยราช* *220*
กำแพงเพชรในศิลาจารึก *สุพล อัตตภานันท์* *227*
แผนที่สำคัญเกี่ยวกับเมืองกำแพงเพชร *สันติ อภัยราช* *241*

ตอนที่ 5 ทุ่งมหาราชทัศนา **263**

วิเคราะห์ทุ่งมหาราช *กฤษณา สิริกรรณะ* *264*
สำนวนภาษาจากทุ่งมหาราช *ยุพิน เรียนทัพ* *281*
ทุ่งมหาราชวรรณกรรมแห่งชีวิต *รุ่งนภา นามนิตย์* *291*
คิดถึงครูมาลัย *ประเมิน แสงแก้ว* *301*

ตอนที่ 6 ค้นหา เผยแพร่ **303**

การออกพื้นที่สนามหาข้อมูลประกอบ 304
คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการจัดทำหนังสือ 317
ผู้มีอุปการคุณ 321
หนังสือประกอบการค้นคว้า 322

ทุ่งมหาราช ตอนที่ 1

ทุ่งมหาราชคือชีวิต

ครูมาลัย ชูพินิจ

นักประพันธ์นามอุโฆษ

" เพชรน้ำหนึ่ง " ของจังหวัดกำแพงเพชร

● *ไพศาล เรียนทัพ*
เรียบเรียง

...มหาวิทยาลัยอุปสรรค จึงเป็นมหาวิทยาลัยที่ดีที่สุดสำหรับจะเรียนรู้สำหรับอบรมและทดลองวินัยของศีลธรรม ไม่ว่าเอกชนหรือชาติ ความจริงนั้นประวัติศาสตร์ของอุปสรรคและความยากเข็ญทั้งหลายมิใช่อะไรอื่นเลยนอกจากประวัติศาสตร์ของความยิ่งใหญ่ และความหมดจดงดงามเท่านั้น...

ประวัติชีวิต

ครูมาลัย ชูพินิจ เป็นชาวกำแพงเพชรโดยกำเนิด เกิดวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2449 ที่บ้านริมฝั่งแม่น้ำปิง ตำบลคลองสวนหมาก อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร บิดา มารดาคือนายสอน นางระเบียบ ชูพินิจ ตระกูลชูพินิจ สืบต่อมาจากตระกูล ณ บางช้าง ซึ่งนิยมรับราชการสืบต่อกันมา จนกระทั่งถึงชั้นปู่ของครูมาลัย ชูพินิจ และได้ย้ายมารับราชการที่จังหวัดกำแพงเพชร ในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่บิดามารดาของครูมาลัย ชูพินิจ มิได้รับราชการแต่ประกอบอาชีพค้าไม้สัก และไม้กระยาเลยอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร

ต่อมาบิดาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกำนันที่ตำบลคลองสวนหมาก (ปัจจุบันคือตำบลนครชุม)[1]

ครูมาลัย ชูพินิจ กับคุณพ่อ

[1] สัมภาษณ์ นางสาวสำเนียง ชูพินิจ น้องสาวต่างมารดาของมาลัย ชูพินิจ, 28 กันยายน 2537

ครูมาลัย ชูพินิจ ได้เล่าประสบการณ์ในวัยเด็กสมัยที่ได้ติดตามบิดามารดานำแพไม้จากจังหวัด กำแพงเพชรลงมาขายที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ทุกหน้าน้ำตอนหนึ่งว่า

" ปีหนึ่ง ฉันได้ประสบการณ์ที่ยังพิมพ์อยู่ในความทรงจำของฉันจนกระทั่งบัดนี้ ปีนั้นบิดาของฉันซื้อไม้รายทางมาจากคลองเจ้าจนมาถึงปากอ่าง ใต้จังหวัดกำแพงเพชร ได้ไม้ 3 แพ ด้วยกัน การเดินทางครั้งนั้นแม้จะตามประเพณีจะได้ดูฤกษ์ยามเช่น เช่นวักแม่ย่านางกันเป็นอย่างดี แพของเราก็ยังประสบเคราะห์นับแต่ล่องออกมาในวันแรก แพหนึ่งโดนตอที่ท้ายบ้านโคน แพแตกเวลาเมื่อใกล้ค่ำ แต่เมื่อพยายามรวบรวมขึ้นใหม่สิ้นเวลาไป 3 วัน เราก็ออกแพกันต่อไป เหตุร้ายครั้งที่สองเกิดขึ้นเมื่อถึงแม่ลาด เหนือวังคณฑี ซึ่งเป็นที่ขึ้นชื่อลือชาอยู่ในสมัยนั้นว่าจระเข้ดุและชุม..."[1]

สภาพการล่องแพในอดีต

---

[1]สุธิรา สุขนิยม. **มาลัย ชูพินิจและผลงานประพันธ์เชิงสร้างสรรค์.** 2532. หน้า 19.

การศึกษา

ครูมาลัย ชูพินิจ ได้รับการศึกษาชั้นต้นที่วัดพระบรมธาตุ ซึ่งอยู่ใกล้บ้านที่ตำบลคลองสวนหมาก จังหวัดกำแพงเพชร แล้วย้ายไปเรียนในโรงเรียนประจำจังหวัดกำแพงเพชร จนกระทั่งอายุได้ 10 ปี ได้เดินทางไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ โดยพักที่บ้านญาติผู้หนึ่งเข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุข ใน พ.ศ.2459 จนกระทั่งเรียนอยู่ชั้นสูงสุดของโรงเรียนคือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในปี พ.ศ.2464 ได้เข้าเรียนวิชาครู ที่ โรงเรียนวัดบวรนิเวศ ซึ่งเหตุที่ครูมาลัย ชูพินิจ ตัดสินใจเรียนวิชาครูทั้งๆ ที่รู้ว่าเป็นอาชีพที่ไม่มีความก้าวหน้านักในสมัยนั้น เป็นเพราะเห็นว่าวิชาครูเป็นวิชาที่จะเรียนได้โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนนั่นเองทั้งนี้เนื่องจากฐานะทางบ้านในขณะนั้นอยู่ในภาวะที่ขาดแคลนการค้าไม้ของบิดามารดาประสบกับการขาดทุนย่อยยับจากความตกต่ำของตลาดไม้ใน พ.ศ.2463 ในฐานะที่เป็นลูกคนโตที่มีโอกาสเข้ามาศึกษาในกรุงเทพฯ ครูมาลัย ชูพินิจ จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงผลของเคราะห์กรรมที่ได้รับนี้ได้ซึ่งเขาก็ยอมรับและต่อสู้กับความจำเป็นนี้อย่างสุขุมรอบคอบและได้เข้าไปพักอาศัยอยู่กับพระยามหาอำมาตยาธิบดี เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่ตำบลยศเส จนกระทั่งสำเร็จการศึกษา

เมื่อสำเร็จการศึกษาประโยคครูประถมจากโรงเรียนวัดบวรนิเวศ เมื่อ พ.ศ.2465 แล้วครูมาลัย ชูพินิจ ได้กลับเข้าเรียนวิชาสามัญ ในชั้นมัธยมปีที่ 7 ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และเรียนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 8 เมื่อ พ.ศ.2467 ในขณะที่เรียนอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยนี้ ครูมาลัย ชูพินิจ ได้ใช้เวลาว่างในตอนกลางคืนเรียนกวดวิชาภาษาอังกฤษที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ด้วย

การประกอบอาชีพ

อาชีพครู

ครูมาลัย ชูพินิจ ได้เคยวางแผนชีวิตของเขาไว้ว่า "...จุดหมายปลายทางของชีวิตในขณะนั้นต้องการศึกษาต่อไปในวิชาอย่างหนึ่งอย่างใดในสองอย่างนี้ คือการป่าไม้หรือกสิกรรม เวลานั้นบิดาฉันมีป่าไม้กระยาเลยและเบญจพรรณอยู่ระหว่างตากถึงกำแพงเพชร 2-3 ป่า มีนาซึ่งเหมาะจะแปลงเป็นไร่ฝ้าย ไร่ยาสูบหรือไร่อ้อย ซึ่งยังไม่มีใครในจังหวัดนั้นคิดถึงกันเลยอยู่หลายร้อยไร่..."[1] แต่ความผันผวนของชีวิตที่ทำให้ต้องเข้าเรียนวิชาครูดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นอาชีพแรกที่ได้ทำคือ อาชีพครู โดยเริ่มอาชีพครูที่โรงเรียนวัดสระเกศเมื่อ พ.ศ. 2467 โดยสอนอยู่ที่เรือน "ศรียาภัย"

---

[1] เรื่องเดียวกัน. หน้า 23.

นายแฉล้ม ด่วนศีลกิจ ลูกศิษย์คนหนึ่งได้บรรยายภาพ ของครูมาลัย ชูพินิจ ขณะเป็นครูไว้ว่า

"สุภาพบุรุษหนุ่มน้อยวัยไม่เกิน 22 ปี นุ่งผ้าม่วง สีน้ำเงินสวมเสื้อนอกสีขาวสะอาดคอปิด กระดุม 5 เม็ด สวมถุงเท้าใยบัว สีขาว รองเท้าสีดำ หัวมันปราบ หวีผมเรียบเป๋ เป็นเงางามเหนือใบหน้าค่อนข้างเก๋ เหมือนดาราหนัง ในยุคปัจจุบัน ดวงตาบ่งบอกความเข้มแข็งอยู่เหนืออารมณ์อันเยือกเย็น สุภาพบุรุษหนุ่มน้อย ผู้นี้คือ ครูประจำชั้นข้าพเจ้า... ในชีวิตการเป็นครูของครูมาลัย ชูพินิจ ที่โรงเรียนมัธยมวัดสระเกศ เท่าที่พอจะจำได้ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นความกราดเกรี้ยว หรือการเฆี่ยนตีศิษย์ของครูมาลัยแม้แต่ครั้งเดียว..."[1]

สมัยเป็นครูใหม่ๆ พ.ศ. 2467

ครูมาลัย ชูพินิจ รับราชการได้เพียง 2 ปี ก็ตัดสินใจลาออกเพราะชีวิตการทำงานในอาชีพครูที่ต้องปฏิบัติตามกรอบ และระเบียบอันไม่ตรงกับความรู้สึกของท่านซึ่งขณะนั้นอยู่ในวัยหนุ่มต้องการชีวิตที่เป็นอิสระ การท่องเที่ยว ผจญภัยการเป็นตัวของตัวเองถึงแม้จะยากลำบากก็ตาม

อาชีพนักหนังสือพิมพ์

ก่อนหน้าที่ครูมาลัย ชูพินิจ จะยึดงานหนังสือพิมพ์เป็นอาชีพนั้น ท่านเคยทำงานในด้านนี้มาก่อนในฐานะงานอดิเรกโดยทำควบคู่ไปกับอาชีพครูและการเขียนหนังสือ การทำหนังสือพิมพ์ของท่านนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากการได้รู้จักกับนายกุหลาบ สายประดิษฐ์นักหนังสือพิมพ์คนสำคัญคนหนึ่งของเมืองไทยโดยการแนะนำของนายสด กูรมะโรหิตและได้ร่วมกับกลุ่มสหายรุ่นราวคราวเดียวกัน ซึ่งมีอุดมการณ์ และความสนใจคล้ายคลึงกันหลายคนจัดทำหนังสือพิมพ์รายทศชื่อว่า ***สาสน์หาย*** และต่อมาทำหนังสือพิมพ์รายวันอีก 2 ฉบับคือ ***เสียงไทย*** และ ***ข่าวด่วน***

เมื่อลาออกจากอาชีพครู ครูมาลัย ชูพินิจตั้งใจจะทำอาชีพหนังสือพิมพ์ให้เป็นอาชีพมิใช่

---

[1]แฉล้ม ด่วนศีลกิจ, "คุณครูมาลัย" **ระหว่างชีวิตของมาลัย ชูพินิจ.** 2537. หน้า 222.

งานอดิเรกอย่างที่ผ่านมาทั้งเป็นการเริ่มต้นที่สุดยอดของงานหนังสือพิมพ์ คือการปฏิบัติหน้าที่บรรณาธิการ ซึ่งในการประกอบอาชีพนักหนังสือพิมพ์ซึ่งแยกไม่ออกกับอาชีพนักประพันธ์นั้นพอที่จะลำดับได้คือ

พ.ศ. 2469 เริ่มต้นด้วยการล่องใต้ไปทำหนังสือพิมพ์***ไทยใต้*** ตามคำชักชวนของนายบุญทอง เลขะกุล ซึ่งเป็นเพื่อนคนหนึ่งที่จังหวัดสงขลา

พ.ศ. 2470 เดินทางกลับกรุงเทพฯ ตามคำชักชวนของนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ รับผิดชอบทำงานในแผนกสารคดีของหนังสือพิมพ์รายวัน***บางกอกการเมือง***

พ.ศ. 2471 ร่วมก่อตั้งหนังสือพิมพ์***สุภาพบุรุษ*** มีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ นับเป็นงานที่ประสบผลสำเร็จ ยอดขายถึง 4,000 ฉบับแต่ออกจำหน่ายได้ไม่ถึง 2 ปี ก็หยุดพิมพ์ เพราะขาดทุนเก็บเงินจากสายส่งไม่ได้

พ.ศ. 2473 ร่วมกันทำหนังสือพิมพ์***ไทยใหม่รายวัน*** มีตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกสารคดีและบันเทิงคดีได้รับเงินเดือนละ 60 บาท ซึ่งเท่ากับอัตราเงินเดือนชั้นหลังสุดที่เขาได้รับก่อนลาออกจากครูทำได้ 1 ปี คณะผู้จัดทำลาออกทั้งคณะเพราะถูกบีบบังคับจากนายทุนผู้ดำเนินการในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

พ.ศ. 2475 รวบรวมพรรคพวกที่เคยทำหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษจัดทำหนังสือพิมพ์***ผู้นำ*** รายสัปดาห์ขึ้น ทำได้ไม่ถึง 1 ปี

พ.ศ. 2475 ร่วมดำเนินงานจัดทำหนังสือพิมพ์***ประชาชาติ*** ในตำแหน่งหัวหน้าแผนก

บริษัทไทยพณิชยการ จำกัด สีลม ซึ่งครูมีส่วนร่วมก่อตั้ง และอยู่จนวาระสุดท้ายของชีวิต (ครูนั่งคนที่ 3 จากขวา)

โรงพิมพ์ประชาชาติ (ครูยืนแถวหน้า คนที่ 2 จากซ้าย)

สารคดีและบันเทิงคดี ต่อมาได้เลื่อนเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการและบรรณาธิการ การทำงานที่นี่ครูมาลัย ชูพินิจ **ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยในการทำหนังสือพิมพ์ทีเดียว** ทำงานอยู่ 7 ปี ในปี 2480 จึงลาออกด้วยเหตุผลทางการเมือง

พ.ศ. 2480 ไปทำไร่ถั่วเหลืองที่ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

พ.ศ. 2481 รวบรวมพรรคพวกจัดตั้งบริษัทจำกัด "ไทยวิวัฒน์" (ต่อมาเป็นบริษัทอักษรนิติ์) ออกหนังสือพิมพ์ฉบับบ่าย ***"ประชามิตร"*** รายวัน ตำแหน่งผู้ช่วยบรรณาธิการ และหนังสือพิมพ์ ***"สุภาพบุรุษ"*** ฉบับเช้าตำแหน่งบรรณาธิการอยู่จนถึง พ.ศ. 2486 ลาออกเพราะสุขภาพไม่อำนวย และขณะนั้นประเทศไทยอยู่ในภาวะสงคราม

พ.ศ. 2486 ไปทำสวนมะพร้าวที่อ่าวพนังตัก จังหวัดชุมพร เป็นเวลา 1 ปี

พ.ศ. 2488 ร่วมกับคุณอารีย์ ลีวีระ ก่อตั้งบริษัทไทยพณิชยการ จำกัด ออกหนังสือพิมพ์รายวัน ***สยามนิกร พิมพ์ไทย สยามสมัย*** รับตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาของหนังสือพิมพ์ พิมพ์ไทย และเป็นนักเขียนประจำของบริษัทไทยพณิชยการ จำกัด ทำงานอยู่นานถึง 17 ปี

จากประวัติการทำงานหนังสือพิมพ์ของครูมาลัย ชูพินิจจะเห็นลักษณะเด่นประการหนึ่ง คือ ท่านมักจะทำงานอยู่ในกลุ่มหนังสือพิมพ์หนุ่มที่ชอบริเริ่มก่อตั้งหนังสือพิมพ์ขึ้นมาใหม่โดยอาศัยทุนจากเจ้าของสำนักพิมพ์ ด้วยเหตุนี้เราจึงพบว่านักหนังสือพิมพ์กลุ่มนี้จำเป็นต้อง "ตบเท้าออก" เนื่องจากมีความขัดแย้งทางนโยบายกับเจ้าของทุนจำนวน 3 ครั้ง คือที่บางกอกการเมือง ไทยใหม่ และประชาชาติ

การริเริ่มออกหนังสือพิมพ์ฉบับใหม่ขึ้นมาสู่ตลาดหนังสือก็ดีการลาออกจากงานเนื่องจากความขัดแย้งกับนายทุนก็ดีแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของครูมาลัย ชูพินิจ ได้อย่างเด่นชัดว่า ท่านเป็นคนที่มีความคิดริเริ่ม มีความมานะ และกล้าเสี่ยง กล้าทุ่มเทชีวิตจิตใจให้กับการทำงานที่ท่านชอบโดยไม่หวั่นกลัวต่อความล้มเหลว สามารถล้มและลุกซ้ำแล้วซ้ำเล่าได้หลายๆ ครั้งโดยไม่มีความย่อท้อการไม่ยอมอ่อนข้อให้แก่เจ้าของทุนในสิ่งที่ท่านเห็นว่าไม่ควรแสดงถึงจรรยาบรรณของนักหนังสือพิมพ์ ความเชื่อมั่นในตนเองและความอิสระในการทำงานที่ไม่ยอมอยู่ใต้อาณัติของผู้มีเงินแต่ปราศจากอุดมการณ์เดียวกันของนักหนังสือพิมพ์

งานประพันธ์

ครูมาลัย ชูพินิจ เริ่มสนใจงานประพันธ์อย่างจริงจังขณะเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนวัดสระเกศ ระหว่าง พ.ศ. 2467-2468 โดยใช้เวลาว่างจากการสอนเขียนเรื่องสั้นไปลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์รายวันและรายสัปดาห์ที่แพร่หลายในขณะนั้น

ครูมาลัย ชูพินิจ มีผลงานเขียนทั้งประเภทบันเทิงคดีและสารคดี พอจำแนกได้เป็น

5 ประเภท คือ

1. นวนิยาย
2. เรื่องสั้น
3. บทละคร
4. งานเขียนคอลัมน์
5. งานแปล

1. นวนิยาย

นวนิยายของครูมาลัย ชูพินิจ มีทั้งประเภทเพ้อฝัน (Romantic) และสมจริง (Realistic)

1.1 นวนิยายเพ้อฝัน พอจะจำแนกออกเป็นประเภทรักโศก เช่น เรื่องธาตุรัก, เกิดเป็นหญิง นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ เช่น สงครามชิงนางศึกอนงค์ และ นวนิยายอิงวรรณคดี เช่น ชายชาตรี

1.2 นวนิยายสมจริง พอจะจำแนกออกเป็นแสดงแนวคิด เช่น ความรักลอยมา แสดงปัญหา เช่น ลมแดง แก้วตา สะท้อนชีวิตสังคม เช่น ทุ่งมหาราช ซึ่งสะท้อนภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านตำบลคลองสวนหมาก จังหวัดกำแพงเพชร นวนิยายแนวนักสืบ เช่น เสือจำศีล ชายสามหน้า การผจญภัย เช่น ล่องไพร ลูกไพร ซึ่งได้แนวการเขียนจากความจัดเจนในการเที่ยวป่าล่าสัตว์ ได้เก็บรวบรวมประสบการณ์เหล่านั้นเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในงานเขียนของเขาอย่างไม่รู้จักหมดสิ้น

"...ความยากลำบากที่ได้ผ่าน และอันตรายที่ได้ร่วมป่า ไม่แต่จะทำให้คนเราโตเร็วและเด็กกลายเป็นผู้ใหญ่ แต่ป่ายังให้สิ่งอื่นๆ แก่เราอย่างที่ชีวิตในเมืองให้ไม่ได้..."[1]

2. เรื่องสั้น

ครูมาลัย ชูพินิจ เริ่มงานเขียนประเภทเรื่องสั้นพร้อมๆ กับนวนิยายขนาดสั้น ในพ.ศ. 2469 เรื่องสั้นแรกสุดของท่านเท่าที่ค้นพบคือ **"หล่อนผู้ก่อกรรม"** ใช้นามปากกา ม.ชูพินิจ ครูมาลัย ชูพินิจ ศึกษาวิธีเขียนเรื่องสั้นจากหนังสือวิชาการและผลงานของนักเขียนเรื่องสั้นผู้มีชื่อเสียงของโลก ท่านมีผลงานเรื่องสั้นกว่า 2,000 เรื่อง

พ.ศ. 2480 ครูมาลัย ชูพินิจได้ริเริ่มเขียนเรื่องสั้นอีกประเภทหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรกในวงวรรณกรรมไทยคือ "เรื่องสั้น-สั้น" พิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในประชาชาติ (รายสัปดาห์)

---

[1]น้อย อินทนนท์. **ลูกไพร.** 2536.

ด้วยเรื่อง **"สาวใช้คนใหม่"**[1]

3. บทละคร

ครูมาลัย ชูพินิจ เขียนบทละครพอจะแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

3.1 บทละครพูด แม้จะไม่มากและมีช่วงระยะเวลาการเขียนห่างกันแต่ก็แสดงความตั้งใจที่จะผลิตงานด้านนี้เพื่อฟื้นฟูและรักษาแบบแผนการประพันธ์ประเภทหนึ่งของไทยไว้ ตัวอย่างบทละครพูด เช่น นักเลงดี ละครพูด วันว่าง รังรัก

3.2 บทละครวิทยุโทรทัศน์ ละครวิทยุเท่าที่ปรากฏมีอยู่เพียงเรื่องเดียวและมีชื่อเสียงมากคือเรื่อง **"ล่องไพร"** ซึ่งเขียนให้แก่นายสรรพสิริ วิรยศิริ นำออกแสดงทางสถานีวิทยุไทยโทรทัศน์ (ท.ท.ท.) ประมาณปี พ.ศ. 2500 ทุกสัปดาห์เป็นที่สนใจของผู้ฟังเป็นอย่างมาก รวมระยะเวลาออกอากาศถึง 5 ปี

สำหรับบทละครโทรทัศน์นั้น ครูมาลัย ชูพินิจ เขียนเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2502 ด้วยเรื่อง **"สกุณาจากรัง"** แสดงโดยคณะกัญชลิกา ออกอากาศ ณ สถานีวิทยุไทยโทรทัศน์ เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2502 หลังจากนั้นก็เขียนบทละครเป็นประจำเฉลี่ยประมาณเดือนละ 1 เรื่อง

4. งานเขียนคอลัมน์ต่างๆ

งานเขียนของครูมาลัย ชูพินิจ มีหลายประเภทและมีเนื้อหาต่างๆ กัน ซึ่งเป็นข้อพิสูจน์ถึงความสามารถของเขา ซึ่งแยกได้เป็น บทนำ บทความ ปกิณกคดี คอลัมน์หนังสือ คอลัมน์วิจารณ์โทรทัศน์ และคอลัมน์เบ็ดเตล็ด

5. สารคดี

ครูมาลัย ชูพินิจ เริ่มเขียนสารคดีภายหลังการเขียนเรื่องสั้นและนวนิยายเล็กน้อยคือ ประมาณ พ.ศ. 2472 ในระยะแรกเป็นสารคดีประเภทชีวประวัติบุคคลสำคัญของต่างประเทศ เช่น เรื่อง **"โสเครติส : เจ้าลัทธิและมหาปราชญ์คนแรกแห่งกรีก"** ใช้นามปากกา "ม.ชูพินิจ" สารคดีที่นำชื่อเสียงมาสู่ครูมาลัย ชูพินิจอย่างแท้จริง คือ สารคดีเบื้องหลังข่าว คือการเข้าถึงตัวข่าวและใช้วิธีสัมภาษณ์แบบ Exclusive Interview ซึ่งเป็นการให้สัมภาษณ์พิเศษแก่หนังสือพิมพ์ฉบับเดียว งานชิ้นสำคัญที่สร้างชื่อเสียงให้กับครูมาลัย ชูพินิจคือ สารคดีเบื้องหลังข่าวเรื่อง **บันทึกจอมพล** และ **เสือฝ้ายสิบทิศ**

6. งานแปล

ครูมาลัย ชูพินิจ เริ่มงานแปลพร้อมๆ กับการเขียนนวนิยายและเรื่องสั้นของเขาคือตั้งแต่

---

[1]สุธิรา สุขนิยม. **มาลัย ชูพินิจและผลงานเชิงสร้างสรรค์.** 2532. หน้า 206.

พ.ศ. 2469 ผลงานแปลในระยะแรกเริ่มนี้ได้แก่เรื่องสั้นชื่อ **"สามวันจากนารี"** และ **"สิเน่ห์นางละคร"** ผลงานแปลของครูมาลัย ชูพินิจ แม้จะมีน้อยแต่เนื่องจากเป็นผู้มีความรู้ภาษาอังกฤษในขั้นดี งานแปลจึงประสบความสำเร็จ ถึงกับ "ร.ส.ร." (นามแฝง) นักวิจารณ์หนังสือแห่ง นิกรวันอาทิตย์ เคยให้คำนิยมว่า

"...ต่อมาในยุคที่นวนิยายเริ่มเฟื่องฟูขึ้นนั้นก็ดูเหมือนจะมีแต่แม่อนงค์คนเดียวที่พึงเรียกได้ว่าเข้าถึงแมรี่ คอเรลลีอย่างแท้จริงและก็แม่อนงค์นี้เองเหมือนกันที่ได้รับสมัญญาว่า Authority ของแมรี่คอเรลลีในเมืองไทยทีเดียว"[1]

การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ของครูมาลัย ชูพินิจ เป็นอาชีพที่เกี่ยวกับหนังสือ จึงทำให้มีผลงานเขียนที่แพร่หลายมีชื่อเสียงด้วยภาษาและถ้อยคำที่หวานกินใจผู้อ่าน เช่น

"ดอกจันทน์กะพ้อร่วงพรู แต่มิได้หล่นลงสู่พื้นดินทีเดียว กลีบสีขาวของมันน้อยๆ และอ่อนนุ่มปลิวกระจายตามลม เหมือนฝูงผึ้งแตกรังไปตกที่นั่นนิดที่นี่หน่อยบนพื้นสีเขียวในลำคูเกลื่อนกลาดอยู่รอบโคนต้น อย่างที่เคยหล่นมาแล้วในชีวิตของมัน...ทำนองเดียวกับหัวใจอันบริสุทธิ์ของหญิงสาวถูกขยี้โดยชายผู้ไม่รู้จักคุณค่าของความรัก..."[2]

นามปากกา

ครูมาลัย ชูพินิจ มีผลงานเขียนจำนวนมาก ท่านได้ใช้นามปากกาแตกต่างกันออกไปตามลักษณะเรื่องที่เขียนทำให้มีนามปากกาจำนวนมาก คือ

ก.ก.ก.	พลับพลึง	จิตรลดา	ม.ชูพินิจ	ฐ.ฐ.ฐ.	มะกะโท	ต่อแตน
แม่อนงค์	เรไร	น.น.น.	เรียมเอง	ลูกป่า	อุมาน้อย อินทนนท์	
วิชนี	นายไข่ขาว	นายดอกไม้	นายฉันท์	ส.ส.ส.	ผู้นำ	
นายฉันทนา	สมิงกะหร่อง	หนอนหนังสือ	นายม้าลาย	อาละดิน	อาตมา	ผุสดี
แบ๊ตตลิ่งกรอบ	อินทนนท์น้อย	ฮ.ฮ.ฮ.	ลดารักษ์	ฯลฯ		

ชีวิตครอบครัว

ครูมาลัย ชูพินิจ สมรสกับนางสาวสงวน จันทรสิงห์เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2479 มีบุตรธิดา 5 คน คือ

---

[1] เรื่องเดียวกัน. หน้า 167.

[2] แม่อนงค์. **แผ่นดินของเรา.** หน้า 1.

1. นายสุคต ชูพินิจ นิติศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2. นายกิตติ ชูพินิจ รัฐศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ถึงแก่กรรม)
3. นางขณิษฐา ณ บางช้าง ศิลปบัณฑิต (โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร
4. นางโสมนัส นครจารุพงศ์ อักษรศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. นางสาวสมาพร ชูพินิจ นิสิตคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ครอบครัวของครูมาลัย ชูพินิจ เป็นครอบครัวแบบไทยแท้จากการสัมภาษณ์นางสาว สำเนียง ชูพินิจ เล่าให้ฟังว่า "พ่อบ้านคือครูมาลัย ชูพินิจ เป็นผู้รับผิดชอบทางการเงินและอาชีพ ส่วนความเป็นอยู่ของครอบครัวเป็นภาระหน้าที่ของภรรยา ซึ่งมิได้ทำงานนอกบ้าน นอกจากนี้ด้วยความเป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อ จึงมีบุคคลอื่นอีก อาทิ ญาติ ผู้รู้จักคุ้นเคยและมิตรสหายของบุตรชายหญิง มาขอพักอาศัยเรียนหนังสือ พักอาศัยทำงานในกรุงเทพฯ บางรายมาอาศัยอยู่ทั้งครอบครัวก็มี เป็นหน้าที่ของครูมาลัย ชูพินิจ ดูแลเรื่องการใช้จ่าย"[1]

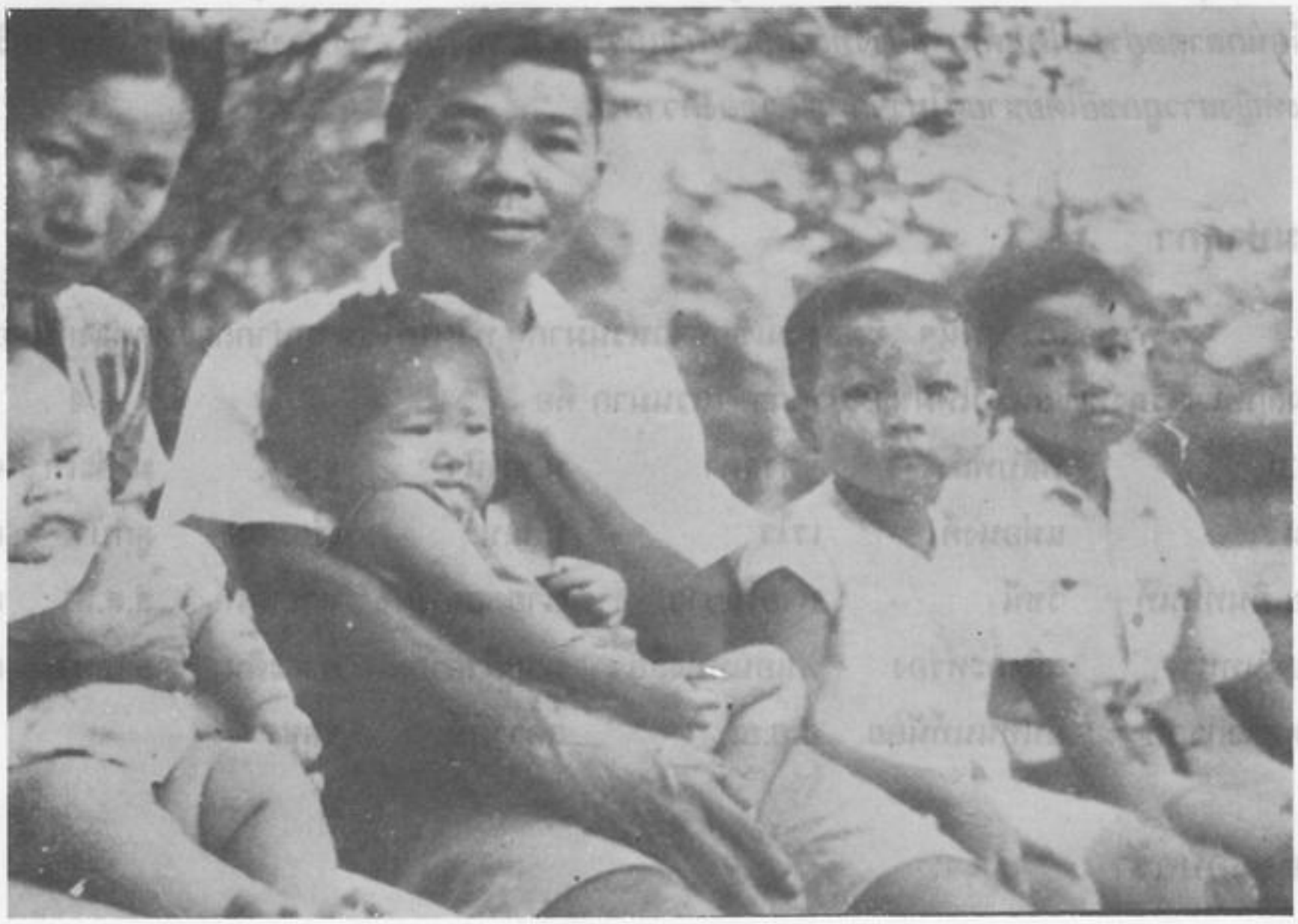

มีความสุขกับครอบครัว

---

[1]สัมภาษณ์นางสาวสำเนียง ชูพินิจ.

ชีวิตการทำงาน

ชีวิตส่วนตัวของครูมาลัย ชูพินิจ เป็นชีวิตของการทำงานอย่างที่ท่านเคยกล่าวถึงตัวเองไว้ว่า

"นักเขียนเล็กๆ คนหนึ่ง ซึ่งทั้งเนื้อทั้งตัวมีสมบัติติดกายอยู่ชิ้นเดียวคือ **"งาน"** 12 ถึง 18 ชั่วโมง ในหนึ่งวัน 7 วัน ในหนึ่งสัปดาห์ และ 52 สัปดาห์ ในหนึ่งปี ทำนองเดียวกับที่ข้าพเจ้าเริ่มต้นเมื่อ 20 ปี มาแล้ว"[1]

การอดนอนเพื่องานนี้ สด กูรมะโรหิต เคยกล่าวถึงคุณสมบัติข้อนี้ของท่านไว้ว่า

" คุณมาลัย เป็นนักอดนอนที่ดูเหมือนว่าชนะพวกเราทุกคนขนาดตีสามเราอาจรู้สึกว่าดึกมากไป แต่สำหรับคุณมาลัยดูเหมือนจะยังหัวค่ำอยู่..."[2]

ครูมาลัย ชูพินิจ ไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อนมากนัก แต่มักจะพยายามหาเวลาพาบุตรภรรยาไปพักผ่อนตากอากาศต่างจังหวัดในวันสุดสัปดาห์เสมอเท่าที่จะทำได้ สถานที่ที่ไปเสมอคืออำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ซึ่งท่านมีที่ดินแปลงหนึ่งอยู่ที่นั่น **เวลาพักผ่อนที่แท้จริงของท่านคือการเข้าป่าล่าสัตว์** ซึ่งมักจะมีบุตรชายคนโตคือนายสุคต ชูพินิจติดตามไปด้วยเพราะมีความสนใจในเรื่องป่าและการล่าสัตว์เช่นเดียวกัน

ครูมาลัย ชูพินิจ เล่าถึงเหตุผลที่ชอบเที่ยวป่าให้มิตรสหายทั้งที่เป็นชาวไทยและต่างประเทศฟังว่า

" ข้าพเจ้าเป็นคนหนึ่งผู้มีศรัทธาต่อการใช้ชีวิตกลางแจ้ง โดยเหตุที่ว่ามันเป็นการศึกษาและอบรมให้คนหนุ่มของเรารู้จักค่าของชีวิต ที่มั่นคงแข็งแรงทั้งกายและใจ ชีวิตป่าให้ความสำนึกถึงการเสียสละ ภราดรภาพและความเป็นไทยอย่างชีวิตอื่นยากจะให้ได้"[3]

จากประสบการณ์การทำงานและการต่อสู้ชีวิตของท่านด้วยความอดทนเข้มแข็งและเปี่ยมไปด้วยอุดมการณ์นี้ มักแสดงออกในงานเขียนของท่านเสมอเช่น **"ชีวิตคือการต่อสู้"** **" ชีวิตที่มีคุณค่าคือชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม "** ข้อความเหล่านี้ล้วนเป็นหลักในการครองชีวิต

---

[1] สุธีรา สุขนิยม. **มาลัย ชูพินิจ และผลงานประพันธ์เชิงสร้างสรรค์.** 2532. หน้า 60.

[2] เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

[3] น้อย อินทนนท์. **ล่องไพร ตอนไอ้เกและงาดำ.** 2533. คำนำ.

มาดพรานของครูมาลัย ชูพินิจ

ครูมาลัย ชูพินิจ กับเพื่อนนักนิยมไพร

ขบวนล่องไพร
(ครูมาลัย ยืนที่ 2 จากขวา)

ของท่านทั้งสิ้น ครั้งหนึ่งท่านได้เขียนข้อความสดุดีถึงคุณค่าอันใหญ่หลวงของการที่ได้ประสบอุปสรรคต่างๆ ในการทำงานลงหนังสือชุมนุมนิพนธ์ ตอนหนึ่งว่า

"...มหาวิทยาลัยของอุปสรรค จึงเป็นมหาวิทยาลัยที่ดีที่สุดสำหรับจะเรียนรู้สำหรับอบรมและทดลองวินัยของศีลธรรม ไม่ว่าเอกชนหรือชาติ ความจริงนั้นประวัติศาสตร์ของอุปสรรคและความยากเข็ญทั้งหลายมิใช่อะไรอื่นเลย นอกจากประวัติศาสตร์ของความยิ่งใหญ่และความหมดจดงดงามเท่านั้น..."[1]

สำหรับในเรื่องแผ่นดินของเราครูมาลัย ชูพินิจ ได้กล่าวเน้นเรื่องการทำงานว่า **"ไม่ว่างานชนิดใดจะเป็นงานหนักหรืองานเบาล้วนทำให้มีเกียรติทั้งสิ้น"**

ความศรัทธาของครูมาลัย ชูพินิจ ในการทำงานเพื่อที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมและเพื่อนมนุษย์ เป็นความศรัทธาที่หมดจดงดงาม บริสุทธิ์ผุดผ่อง ทัศนะเรื่องนี้ของท่านมักแสดงให้เห็นอยู่เสมอๆ ทั้งกับเพื่อนร่วมงานและในงานประพันธ์ คุณไชยยงค์ ชวลิต ผู้อำนวยการบริษัทไทยพณิชยการจำกัด เป็นผู้หนึ่งที่ครูมาลัย ชูพินิจ ปรารภถึงทัศนะที่ต้องการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและโลกนี้ให้ดีขึ้น คือ

"มนุษย์เราทุกคนไม่ว่าเล็กใหญ่ ไม่ว่าสำคัญมากสำคัญน้อย หรือมนุษย์ขี้ประติ๋วเพียงไหนอาจมีบทบาทอย่างสำคัญในการฟื้นฟูมนุษยชาติให้เจริญรุ่งเรืองดีขึ้นหมดจดงดงามขึ้นได้ด้วยกันทั้งนั้น แต่นั่นเป็นเพียงเบื้องปลาย เพราะเบื้องต้นซึ่งสำคัญเหนือสิ่งใดอยู่ที่ท่านจะต้องมีศรัทธา เสียก่อนว่าท่านสามารถจะช่วยทำให้โลกนี้ดีขึ้นได้ไม่ทางหนึ่งก็ทางใด อย่างน้อยที่สุดก็ตามกำลังความสามารถของท่าน"[2]

และนอกจากนี้ยังได้กล่าวไว้ในงานประพันธ์ตอนหนึ่งในเรื่องทุ่งมหาราชว่า

"...ข้าต้องการเห็นทุกครอบครัว และทุกคนในคลองใต้ได้อยู่และกินกันอย่างคนควรจะอยู่ไม่ใช่อย่างวัวอย่างควาย เจ็บได้เจ็บไปตายได้ตายไป ไม่มีการเยียวยาไม่ได้รับการรักษาเพราะหาหมอไม่ได้ หาคนเหลียวแลไม่ได้ ในเมืองกับปากคลองห่างกันเพียงชั่วแม่น้ำคั่นเท่านั้นแต่เราก็อยู่กันเหมือนคนละโลกและเกิดมาคนละยุค ข้าอธิษฐาน สุดใจ ขอให้ข้ามีน้ำใจเข้มแข็งเหมือนพะโป้ เก่งกล้าเหมือนพะโป้ เพื่อจะได้พาพวกเราสู่คืนวันที่ดีกว่านี้..."[3]

---

[1] พระดุลยพากษ์สุวมัณฑ์. **ระหว่างชีวิตของมาลัย ชูพินิจ.** 2537 หน้า 33.

[2] ไชยยงค์ ชวลิต. **"ด้วยความรักและอาลัย..."** หน้า 274.

[3] มาลัย ชูพินิจ. **ทุ่งมหาราช.** ม.ป.ป. หน้า 180.

ชีวิตบั้นปลาย

ครูมาลัย ชูพินิจ ทำงานในหน้าที่นักหนังสือพิมพ์และนักประพันธ์มาตลอดจน พ.ศ. 2495 จึงได้เริ่มงานด้านสังคมสงเคราะห์อย่างจริงจัง กิจกรรมที่ท่านสนใจได้แก่งานด้านการศึกษาและงานเกี่ยวกับเยาวชน การปฏิบัติงานเพื่อสังคมได้แก่

1. กรรมการในคณะกรรมการฝ่าย Mass Communication ของคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
2. กรรมการบริหารมูลนิธิช่วยนักเรียนที่ขาดแคลนในพระบรมราชินูปถัมภ์
3. กรรมการมูลนิธิราชประชาสมาสัย
4. กรรมการสภาสังคมสงเคราะห์ในพระบรมราชินูปถัมภ์
5. ที่ปรึกษาสภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์
6. ประธานกรรมการประชาสัมพันธ์ สมาคมสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย
7. กรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า
8. กรรมการบริหารมูลนิธิวิชาการหนังสือพิมพ์
9. อุปนายกสมาคมภาษาและหนังสือ
10. อุปนายกสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย[1]

ชีวิตของครูมาลัย ชูพินิจ ในบั้นปลายของท่านประสบความรุ่งเรืองสูงสุด เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ และใน พ.ศ. 2505 ได้รับพระราชทานปริญญาบัตรวารสารศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในด้านต่างประเทศได้รับเชิญไปปฏิบัติงานในต่างประเทศหลายครั้งคือ

1. เมื่อ พ.ศ. 2502 ได้รับเชิญจากรัฐบาลเยอรมันตะวันตกไปสังเกตสถานการณ์ในนครเบอร์ลิน และ เยอรมันตะวันตก
2. ได้รับเชิญไปประชุม APACL (องค์การต่อต้านคอมมิวนิสต์) ครั้งที่ 5 ที่นครเซอูล ประเทศเกาหลีใต้
3. ได้รับเชิญจากรัฐบาลไต้หวัน ให้ไปสังเกตการณ์ ณ เกาะคีมอย (Quemoy)
4. พ.ศ. 2503 ได้รับเชิญไปประชุม APACL ครั้งที่ 6 ณ กรุงไทเป และดูงานทั่วเกาะไต้หวัน

---

[1] **แม้ไม่เหลือมาลัยในปฐพี ก็ยังมีมาลัยคล้องใจคน.** 2506. หน้า 4-5.

5. ได้รับการแต่งตั้งร่วมคณะผู้แทนไทยไปร่วมสัมมนาขององค์การซีโต้ ณ เมืองละฮอร์ ประเทศปากีสถาน

6. ได้รับเชิญจากบริษัทการบินแอร์ฟรานซ์ (AIR FRANCE) เดินทางรอบโลก

7. รับเชิญจากรัฐบาลเยอรมันไปสังเกตสถานการณ์เบอร์ลินและเยอรมันตะวันตก พร้อมทั้งรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

8. ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2504 ได้รับเชิญจากรัฐบาลญี่ปุ่น เพื่อสังเกตการณ์การเศรษฐกิจ ศึกษาวัฒนธรรม และเพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างกัน

9. ได้รับเชิญจากสมาคมการประพันธ์ฟิลิปปินส์ให้ไปประชุมที่บาเกียว ในเดือนธันวาคม

10. ได้รับเชิญจากบริษัทการบิน SWISSAIR และรัฐบาลสวิสส์ให้ไปเยือนประเทศสวิสเซอร์แลนด์[1]

คุณมาลัย ชูพินิจทำงานหนักมาตลอดชีวิตโดยไม่คำนึงถึงสุขภาพของตนเอง แม้กระนั้นก็ยังคงมีสุขภาพที่แข็งแกร่งอยู่เสมอ จนกระทั่งสุขภาพทรุดโทรมลงในปี พ.ศ. 2506 มีอาการเจ็บป่วยบ่อยๆ และเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ จากการตรวจของแพทย์พบว่าเป็นโรคมะเร็งในปอดขั้นรุนแรง และ ถึงแก่กรรม ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อ วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2506

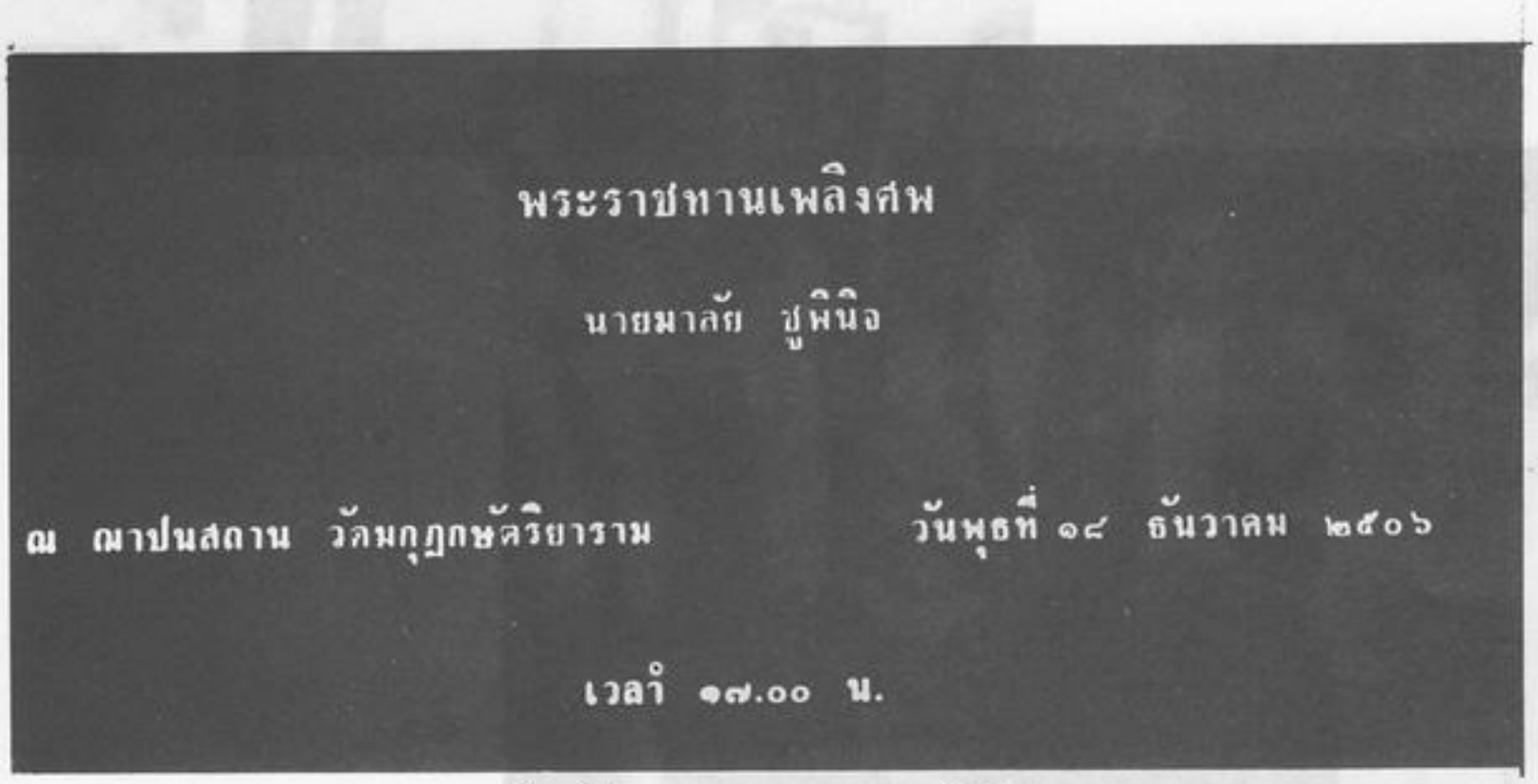

พระราชทานเพลิงศพ

นายมาลัย ชูพินิจ

ณ ฌาปนสถาน วัดมกุฏกษัตริยาราม วันพุธที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๐๖

เวลา ๑๗.๐๐ น.

บัตรเชิญงานพระราชทานเพลิงศพ
นายมาลัย ชูพินิจ

[1]เรื่องเดียวกัน. หน้า 5-6

รับพระราชทานปริญญา
วารสารศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. 2505

ที่ประเทศเยอรมัน
(คนใส่แว่นดำล้วงกระเป๋า)

ในงานสันนิบาตสโมสร
เมื่อครั้งได้รับเชิญไปยุโรป
(คนที่ 2 จากขวา)

แด่...มาลัย

เสียงฟ้ากรีดหวีดไหวตอนใกล้ค่ำ
น้ำตาฟ้าท่วมโลกเพราะโศกดล

ด้วยสิ้นแล้วมาลัยขวัญวรรณศิลป์
เคยชมดวงพวงพบูอยู่ไวไว

นับแต่นี้สวนขวัญบรรณภพ
จะเสาะสรรพพรรณไม้ที่ไหนมา

มาลัยทิ้งสิ่งเตือนก่อนเคลื่อนคล้อย
อีก "เรียมเอง" เพรงพรุ่งรุ่งยืนยง

ยอกรกรานมาลย์ทิพย์จุ่งลิบลับ
แม้นไม่เหลือมาลัยในปฐพี

เสียงคนร่ำร้องให้แข่งสายฝน
น้ำตาคนท่วมฟ้าเพราะอาลัย

เคยรินรินรสรื่นชื่นไฉน
เห็นไรไรแล้วก็ลับไปกับตา

จะเชาชบโศกชี้งคะนึงหา
ให้มีค่าควรเท่าของเก่าคง

คือนาม "น้อย อินทนนท์" ที่คนหลง
"แม่อนงค์" นามประทับกับฤดี

ไปประดับแดนฟ้าสมราศรี
ก็ยังมีมาลัยคล้องใจคน

นภาลัย (ฤกษ์ชนะ) สุวรรณธาดา

จากเรียมเองสู่ทุ่งมหาราช

จาก น้ำถ้อยร้อยแก้วเจื้อยแจ้วหวาน
เรียม ต้องการขานกล่าวเล่าเรื่องหลัง
เอง สุดใจข้าไอ้รื่นมายืนฟัง
สู่ ภวังค์ครั้งเก่าก่อนย้อนยุครอ
ทุ่ง ป่าใหญ่ไพรกว้างอย่างเคยเห็น
ม ลายเส้นเรียงรายใครทราบหนอ
หา ความรวยช่วยแน่เหลือแต่ตอ
ราช ร้องขอมาปลูกป่ารักษากัน

พันธุ์ เพชรบูรณ์

ทุ่งมหาราช

ประเสริฐ ศรีสุวพันธุ์

ประเภทของวรรณกรรม

"ทุ่งมหาราช" เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว เขียนในแบบนวนิยายจากจินตนภาพและประสบการณ์ของผู้ประพันธ์

ประวัติความเป็นมา

ความเป็นมาของนวนิยาย **"ทุ่งมหาราช"** ผู้ประพันธ์ ได้บอกไว้ในคำนำตอนหนึ่งว่า เขียนจากความทรงจำรำลึก ถึงเหตุการณ์ประจำยุค ประจำสมัย ซึ่งผ่านมาในชีวิตของเขาและก่อนหน้าเขาขึ้นไป...

ภาพชีวิตและเหตุการณ์ประทับใจ ยังพิมพ์อยู่ในอนุสติ เพราะเขาได้เคยผ่านชีวิตเช่นนั้น อย่างที่ชาวบ้านทั้งหลายได้ผ่านมา... ความยิ่งใหญ่ในการเสียสละและความทรหดอดทนอดกลั้นของชาวบ้านรุ่นนั้นและยุคนั้น บรรยากาศแห่งภราดรภาพ ที่แสนอบอุ่นประทับใจ

ในย่อหน้าสุดท้ายของคำนำ เขากล่าวว่า ขออุทิศ "ทุ่งมหาราช" ให้เรื่องเล็กๆ ที่พยายามจะเข้าให้ถึงส่วนลึกแห่งความยิ่งใหญ่ ในการใช้ชีวิตของมนุษย์เรา เพื่อความสุขและสวัสดิภาพของส่วนรวม...ซึ่งเป็นพฤติการณ์และความยิ่งใหญ่ของคนเหล่านั้น

ด้วยประการฉะนี้ ภาพชีวิตของ "รื่น" ตัวเอกของเรื่อง ทุ่งมหาราช จึงถูกกำหนดให้มีความยิ่งใหญ่ในการใช้ชีวิตของเขา ดังที่ปรากฏในนวนิยาย หน้า 255 ตอนหนึ่งว่า

"ชีวิตของรื่นเป็นทุ่งใหญ่...ทุ่งมหาราช ซึ่งใครต่อใครต้องพึ่งเพื่อดำรงชีวิตอยู่ด้วยกัน" นวนิยายของชีวิตที่มีความยิ่งใหญ่เหมือนทุ่งใหญ่... ทุ่งมหาราช จึงได้ชื่อว่า... "ทุ่งมหาราช"

ภาพชีวิตและเหตุของเรื่อง ถ้าถือเอาการจบชีวิตของตัวเอกขุนนิคมบริบาล (รื่น) ซึ่งสิ้นอายุในปีพ.ศ. 2493 อายุได้ 92 ปี ภาพชีวิตและเหตุการณ์ในนวนิยาย "ทุ่งมหาราช" ก็ พ.ศ. 2401-2493 โดยประมาณ

ผู้แต่ง

ผู้แต่งนวนิยายเรื่อง "ทุ่งมหาราช" ใช้นามปากกาว่า **"เรียมเอง"** เป็นนามปากกาของ

นายมาลัย ชูพินิจ ซึ่งเป็นนักประพันธ์และนักหนังสือพิมพ์ชื่อดังเป็นที่รู้จักทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางวารสาร

นายมาลัย ชูพินิจ ได้เขียนเรื่องสั้น เรื่องยาว และบทความต่างๆ ไว้มากมาย ใช้ทั้งนามจริงและนามแฝงมากมายหลายชื่อเช่นกัน **"เรียมเอง"** นามปากกาที่ใช้ในการเขียนนวนิยายเรื่องทุ่งมหาราช ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของเขา... ที่ได้พบเห็นมา จึงเป็นนามปากกาที่เหมาะกับความเป็นมาของเรื่อง

นายมาลัย ชูพินิจ เป็นชาวคลองสวนหมาก จังหวัดกำแพงเพชรโดยกำเนิด ฉะนั้นภาพชีวิต เหตุการณ์ บรรยากาศและภูมิประเทศของท้องเรื่อง จึงบรรยายได้ชัดเจนถูกต้องยิ่งนัก

รูปแบบการประพันธ์

"ทุ่งมหาราช" เป็นนวนิยายที่เขียนเป็นร้อยแก้ว มีความยาวถึง 448 หน้าของกระดาษ ขนาด 16 หน้ายก โดยประมาณ

กลวิธีในการประพันธ์ เนื่องจากเป็นเรื่องที่มีความยาวมาก ผู้ประพันธ์จึงได้แบ่งเป็นภาค แต่ละภาคจะแบ่งเป็นบท บทที่ยาวก็จะแบ่งเป็นตอน เพื่อสะดวกและง่ายต่อการอ่านการเก็บใจความเป็นเรื่องเป็นราวเป็นช่วงๆ ไป

การใช้ภาษาและสำนวนในการประพันธ์เรื่องราวนั้น ได้ใช้ภาษาร้อยแก้วที่ง่ายต่อการที่จะเข้าใจและสามารถใช้รูปแบบของการบรรยายได้เหมาะสมกับสภาพและความเป็นจริงเหมือนกับสภาพหรือเหตุการณ์นั้นปรากฏขึ้นอยู่เฉพาะหน้าของผู้อ่าน...เช่นการบรรยายถึงความชุกชุมของปลาสร้อยว่า...**ฝูงปลาสร้อยซึ่งขึ้นมาจากใต้ ยังคงผ่านแม่ปิง ในท้องที่กำแพงเพชรไปไม่ขาดสาย ไม่มีใครรู้ว่ามันไปไหน นอกจากไป...ไป...และไป ทั้งกลางวันกลางคืนเป็นทิวแถวสุดสายตา...**

การกำหนดตัวละครมีครบ ทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะ สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนยุคนั้น กลวิธีที่นำเอาชีวิตจริงของบุคคลที่ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่บ้านเมืองซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี เช่น พญาตะก่าและพะโป้ ผู้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ปูชนียสถานที่สำคัญของเมืองนครชุม และกำแพงเพชร ตลอดจนนำเหตุการณ์ที่เป็นจริงเป็นที่รู้จักและประทับใจคนทั่วไป คือการเสด็จประพาสต้นของล้นเกล้าพระพุทธเจ้าหลวงของปวงชน มาเป็นเงื่อนไขผูกพันไว้กับเรื่องราวในนวนิยายอย่างมีความสัมพันธ์แบบผสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดี นอกจากจะเป็นการยกย่องเทิดทูนผู้ที่สร้างคุณงามความดีไว้แก่บ้านเมืองแล้ว ยังทำให้นวนิยายเรื่องนี้ดูเป็นจริงสมเหตุสมผลในความรู้สึกของผู้อ่านเหมือนกับได้อ่าน บันทึกของชีวิตของเหตุการณ์ในสมัยนั้นโดยแท้จริงมากกว่าจะรู้สึกเป็นนวนิยายอ่านเล่น

เนื้อเรื่อง

"ทุ่งมหาราช" เป็นนวนิยายที่บรรยายให้เห็นสภาพชีวิต เหตุการณ์ บรรยากาศและสิ่งแวดล้อม ในสมัยนั้นของบ้านเมือง ซึ่งมีจุดเน้นอยู่ที่ชุมชนบ้านคลองสวนหมาก ริมฝั่งแม่น้ำปิง ตลอดสายที่ผ่านกำแพงเพชร จนถึงปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ และกรุงเทพมหานครตามลำดับ

ชุมชนคลองสวนหมาก

บ้านคลองสวนหมากชุมชนน้อยๆ แห่งหนึ่งในชนบท ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำคลองสวนหมากและแม่น้ำปิงซึ่งเป็นจุดที่คลองสวนหมากไหลมาบรรจบกับแม่น้ำปิง เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรนานาชนิดเหมาะที่ผู้คนจะตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน...ชุมชนชนบทแห่งนี้ บ้านคลองสวนหมากคือ เมืองนครชุม หรือ นครพระชุมโบราณ ที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วในสมัยโบราณสมัยสุโขทัย มีมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษเหลือไว้ให้คนรุ่นหลังภาคภูมิใจเป็นอันมาก นับตั้งแต่กำแพงเมืองทุ่งเศรษฐี เจดีย์ วิหารโบราณสถานต่างๆ

ณ ท่าน้ำแห่งหนึ่งริมฝั่งปิงเป็นสถานที่ของสาวรุ่นวัย 16 ได้พบกับ รื่น หนุ่มใหญ่วัย 32 ปี พ่อค้าเรือเร่ จากบ้านวังแขม ในวันสงกรานต์ ทั้งสองคนเกิดชอบพอรักใคร่กัน ฝ่ายหนุ่มเห็นว่าบ้านนี้มีความอุดมสมบูรณ์และมีผู้หญิงคนรักที่งามทั้งกายใจ บริสุทธิ์ผุดผ่อง เป็นแม่เรือนแม่ของลูก ก็น่าตั้งหลักฐานที่นี่ เขามั่นใจว่ามันเหมาะที่จะเป็นที่เกิดที่ตาย...รื่น จึงขอแต่งงานกับสุดใจหลานป้าแคล้ว ซึ่งความจริงก็เคยเป็นเมียของพ่อเขามาก่อนโดยที่เขาไม่รู้ จึงไม่มีอะไรขัดข้องงานแต่งงานตามประเพณีผ่านพ้นไป

ชีวิตครอบครัวเริ่มขึ้น เขามีความมุ่งมั่นที่จะทำให้ครอบครัวเขาเป็นหลักฐานไม่น้อยหน้าเพื่อนบ้านรื่น ทำงานทุกอย่างที่ชาวบ้านเขาทำกัน และมักจะทำดีกว่า เมื่อเขาได้ลูกคนแรกเขาดีใจมาก ขยันและทำงานเพิ่มขึ้น...แม้จะมีเรื่องของความรักความใคร่ ซึ่งเป็นธรรมชาติของชายหญิงเกิดปัญหากับชีวิตครอบครัวบ้าง เขามีสติพอที่จะหาทางออกได้ไม่ทำให้เกิดปัญหาแก่ครอบครัว

สถานที่ สุดใจ กับ รื่น ได้พบกัน ที่ริมท่าน้ำใต้ต้นมะม่วงสายทอง

และสองสามีภรรยายืนยันยึดมั่นในความรักที่มีต่อกัน และความมุ่งมั่นในอุดมการณ์ที่จะสร้างครอบครัวให้มีหลักฐานมั่นคง ช่วยสร้างชุมชนบ้านคลองสวนหมากให้เจริญน่าอยู่น่าอาศัยยิ่งขึ้น

รื่นเริ่มชีวิตพ่อค้าไม้ ซึ่งต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ นานา นับตั้งแต่ทุนรอน และนายทุนผู้มีอิทธิพลกลั่นแกล้งต่างๆ นานา เช่น มีการทำร้ายลักพาคนของรื่น รื่นต้องต่อสู้ จนศัตรูและคู่แข่งต้องล่าถอยและจำนนไปเอง เพราะความเข้มแข็งและเอาจริงเอาจังของเขา

ครั้งหนึ่ง เมื่อละเมียดและครอบครัวถูกโจรปล้นที่ลานดอกไม้ รื่น ก็ช่วยเหลือต่อสู้โดยไม่คิดชีวิตจนพวกปล้นตายและล่าถอยไป เป็นการแสดงน้ำใจที่เด็ดเดี่ยวในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ทำให้ละเมียดรู้สึกประทับใจในน้ำใจของเขา ซึ่งเป็นผลดีต่อการดำเนินชีวิตของรื่นในการค้าไม้ในโอกาสต่อมา...

เมื่อเกิดไฟไหม้ บ้านไร่และปากคลองใต้ รื่น ต้องเป็นผู้นำในการดับไฟร่วมกับเพื่อนชาวบ้าน โดยร่วมมือกันตัดไฟต้นลม หลังไฟไหม้ก็ให้ความช่วยเหลือกัน ในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย อาหารการกินชาวบ้านเห็นความเป็นผู้นำของรื่น มากกว่าผู้ใหญ่พูน เพราะช่วยอะไรชาวบ้าน

ไม่ได้เลย แม้แต่ตัวผู้ใหญ่พูน ก็เห็นด้วยกับชาวบ้าน แต่รื่นยังยืนยัน ถ้ายังมีผู้ใหญ่พูนอยู่เขาจะไม่ยอมรับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเป็นอันขาด...เมื่อผู้ใหญ่พูนผูกคอตาย รื่นจึงเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน

ธุรกิจค้าไม้ของรื่นเริ่มมีปัญหา เพราะนายเสถียรทุ่มเงินซื้อตัดหน้าโดยให้ราคาดีกว่า รื่นไม่ได้ไม้ที่ได้ขนาด ทั้งขาดจำนวนตามสัญญากับต่วนดำผู้ซื้อไม้ที่ปากน้ำโพ แต่เมื่อต่วนดำทราบเหตุผลข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร เขาก็ช่วยซื้อ แต่ทำให้รื่นหยุดค้าไม้ในปีต่อไป โดยคิดว่าถ้านายเสถียรไม่มีเขาเป็นคู่แข่ง ก็คงจะกดราคาได้ตามใจชอบ รื่นอยากจะพิสูจน์ให้ผู้ที่เคยคบค้ากันว่าเขากับนายเสถียรใครจะมีความจริงใจและน่าคบกว่ากัน...ถ้าเหตุการณ์เป็นดังคาดจึงจะดำเนินการค้าไม้อีกต่อไป...เขารอโอกาสนั้นอยู่

ปีนั้น ชาวบ้าน ชาวเมืองพากันตื่นเต้นขนานใหญ่ เมื่อเรือกำปั่นท้องแบนระหัดข้างจักรท้ายลำแรกของบริษัทป่าไม้ฝรั่งแล่นผ่านคลองสวนหมากไป และเรือเมล์ไปรษณีย์เริ่มทดลองซึ่งคาดว่าจากปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ จะถึงกำแพงเพชรอย่างช้าสามวัน และรื่นได้มีโอกาสเดินทางมากับเรือเมล์เที่ยวนี้ และรื่นได้พบกับละเมียดที่มากับเรือเมล์เที่ยวนี้ด้วย เมื่อเรือเกิดอุบัติเหตุล่มลง รื่นได้ช่วยชีวิตละเมียดไว้ ทั้งสองต้องค้างแรมด้วยกันที่เกาะหน้าบ้านไร่บางแก้ว ความรัก ความเห็นใจที่มีอยู่เป็นพื้นฐาน จากเหตุการณ์เมื่อครั้งถูกโจรปล้นที่ลานดอกไม้ และการที่ได้มาอยู่ด้วยกันยามทุกข์ยากเช่นนี้อีก ความรักความเห็นใจมันเกิดขึ้นเป็นทวีคูณ ทั้งสองมีหัวใจตรงกัน ไม่สามารถแยกได้ว่า อะไรเป็นความรัก และอะไรคือความใคร่ หัวใจทั้งสองมีความรู้สึกว่าเป็นเรื่องเดียวกัน ขาดสติไม่รู้ว่าอะไรถูกอะไรผิด เขาทั้งสองก็เป็นของกันและกัน ในคืนนั้นตามที่หัวใจปรารถนา เมื่อเหตุการณ์ผ่านไปความรู้สึกผิดชอบชั่วดีทำให้เขาสำนึกและคิดไว้ว่า เป็นเรื่องที่ไม่ดีไม่งาม เป็นการทำร้ายคนอีกหลายคนที่เกี่ยวข้องด้วยโดยไม่ยุติธรรม เขาตกลงกันว่าจะไม่พบกันในลักษณะเช่นนั้นอีกต่อไป

วันเวลาผ่านไป บ้านคลองสวนหมากมีข่าวว่าจะได้ยกขึ้นเป็นตำบล เพราะผู้คนมากขึ้น บทเรียนที่รื่นได้รับจากการค้าไม้... ผู้คนที่เขาคบค้าด้วย ส่วนมากจะถือเอาผลประโยชน์คือเงินเป็นสำคัญ ถ้าขาดสิ่งนี้เมื่อไร ก็กลายเป็นคนอื่น คำพูดเป็นเพียงลมปาก...

รื่นวางมือไปในเรื่องค้าไม้ และเหตุการณ์ที่รื่นคาดไว้ว่า ถ้านายเสถียรไม่มีคู่แข่ง... คือเขาแล้ว เขาก็จะกดขี่เอารัดเอาเปรียบผู้ที่คบค้าด้วยโดยมุ่งประโยชน์ที่จะได้เพียงอย่างเดียวก็เป็นความจริง ชาวบ้านที่เคยติดต่อทำไม้ขายให้รื่น เริ่มเห็นความดีของรื่นและคิดจะติดต่อกันอีก...

หลังสงกรานต์ปีนั้น เขาเริ่มดำเนินธุรกิจค้าไม้อีกด้วยความมั่นใจที่จะไม่ให้เกิดความผิดซ้ำรอยขึ้นได้อีก...

เคราะห์หามยามร้าย มาเยือนครอบครัวของรื่นและชาวบ้านคลองสวนหมาก เมื่อโรคฝีดาษหรือไข้ทรพิษระบาดคร่าชีวิตชาวบ้านไปเกือบหมดบ้านปากคลองถึงกับต้องเผาบ้านทิ้ง รื่นและสุดใจต้องเสียลูกชายคนโต ทำให้ประจักษ์แจ้งว่า เมื่อต้องเสียลูกชายคนโตซึ่งสุดรักไปนั้น บังเกิด

ความเศร้าโศกเสียใจเพียงใด โดยเฉพาะสุดใจ ผู้เป็นแม่มีความเศร้าโศกเหลือประมาณ...

รื่น เป็นผู้นำชาวบ้านเดนตายจากโรคร้าย ย้ายที่อยู่อพยพไปตั้งแหล่งใหม่ที่วังกะทะหลังดงเศรษฐีอันสมบูรณ์ไปด้วยน้ำท่าทุกฤดูกาล อย่างเงียบๆ และเศร้าๆ การก่อร่างสร้างตัวเริ่มขึ้นใหม่ภายใต้การนำของรื่น ทุกคนช่วยเหลือกัน ทำที่พักอาศัย หาที่ทำกัน รักกันช่วยเหลือกัน ฉันท์พี่น้องสร้างความประทับใจในบรรดาพี่น้องเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขเหล่านี้ ที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน เห็นอกเห็นใจกัน เหมือนเป็นญาติพี่น้องกันทั้งหมู่บ้าน ทั้งที่เขาแทบไม่เคยรู้จักกับคำว่าภราดรภาพเลยด้วยซ้ำไปจนกระทั่งสามารถพึ่งตนเองกันได้ทุกครัวเรือน

เจ้าเมืองกำแพงเพชรพิจารณาเห็นว่า จะยกบ้านคลองสวนหมากเป็นตำบล ซึ่งได้รายงานไปแล้วทางเสนาบดีเห็นชอบด้วยประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งพระพุทธเจ้าหลวงจะเสด็จประพาสถ้าปล่อยให้คลองสวนหมากเงียบเหงามีผู้คนเพียงน้อยนิดเช่นนี้ดูจะไม่เข้าที ท่านพร้อมผู้ติดตามมีนายอำเภอ ผู้กองตำรวจ และละเมียดหลานสาว ออกไปหารื่น หว่านล้อมด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น และเห็นว่ารื่นจะเป็นผู้นำในการพัฒนาบ้านปากคลองสวนหมากให้เหมาะสมที่จะยกเป็นตำบล และเหมาะสมที่จะเป็นพื้นที่รับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวง... ในที่สุด รื่นก็รับปาก นำบรรดาลูกบ้านกลับคืนถิ่นฐานบ้านปากคลองสวนหมาก รื่นพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ปากคลองน่าอยู่น่าอาศัย นับตั้งแต่การปราบโจรผู้ร้ายให้หมดไป วัวควายหายไปต้องตามจับคืนได้ทันที ความรักสามัคคีในหมู่บ้านดียิ่งขึ้น บ้านปากคลองมีคนต่างบ้านต่างเมืองมาอยู่มากขึ้น พร้อมที่จะยกเป็นตำบลและพร้อมที่จะรับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้อย่างภาคภูมิ...

ปีใหม่มาถึง ข่าวการเสด็จประพาสของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงที่กำแพงเพชรก็ยิ่งแพร่หลายยิ่งขึ้น และยิ่งมีหมายกำหนดการว่าจะเสด็จประพาสคลองสวนหมากด้วย ก็ดูยิ่งทำให้ปากคลองสวนหมากเป็นที่สนใจของชาวต่างบ้านที่อพยพเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้น กำแพงทั้งกำแพงต่างคอยสดับตรับฟังข่าวนี้...กรกฎาคมทั้งเดือนเต็มไปด้วยข่าวเสด็จ กำแพงเพชรทั้งเมืองตื่นตัวเหมือนมีปาฏิหาริย์เกิดขึ้น เมื่อเจ้าเมืองให้ข่าวว่า พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จจากกรุงเทพมหานครแล้ว ในเมืองกำหนดสร้างพลับพลาที่วัดซีนางเกา...

ที่บ้านปากคลองสวนหมาก กำหนดให้สร้างที่ลานพระธาตุชั้นในใต้ต้นบุนนาค รื่นและชาวบ้านรับทำกันเอง โดยมีความมุ่งมั่นว่าจะไม่ให้น้อยหน้าในเมืองเขา ภายใน 7 วัน พลับพลาพื้นฟากก็สำเร็จเรียบร้อยเหมือนเนรมิต ประดับไปด้วยประตูป่าเฟื่องระย้าห้อยทั้งสี่ทิศ แข็งแรงและกว้างขวางพอที่จะใช้เป็นท้องพระโรงสำหรับให้ชาวบ้านชาวเมืองได้เฝ้าได้ทั่วถึง... เมื่อเจ้าเมืองมาตรวจเยี่ยมถึงกับอดยิ้มไม่ได้และกล่าวกับรื่นว่า ทำได้ดีที่สุด รื่นเหมาะที่จะเป็นหัวหน้าคน... สำหรับจะปกครองตำบลนี้

25 สิงหาคม 2449 สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จขึ้นทอดพระเนตรวัดพระบรมธาตุในตอนบ่าย รื่นรู้สึกประทับใจในการที่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหลวงอย่างใกล้ชิดเป็นครั้งแรก และยิ่งรู้

สึกตื้นตันในต่อภาพของประชาชนทั้งชาวปากคลอง หนองปลิง ลานดอกไม้ แม้กระทั่งชนบทและตำบลที่ห่างไกลเข้าไปในป่าลึกและดงสูง ที่มาชุมนุมรับเสด็จรอชมพระบารมีเจ้าเหนือหัวของเขาแน่นขนัดไปหมดทั้งลานวัดอีกด้วย...คนเหล่านั้น พร้อมด้วยข้าวตอกดอกไม้หรือพระพิมพ์อยู่ในพานมีธูปเทียนจุดบูชาอยู่ข้างหน้า...

การเสด็จของพระพุทธเจ้าหลวงที่วัดพระบรมธาตุ และคลองสวนหมาก เหมือนมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยชุบชีวิตของผู้คนให้กระตือรือร้น กระปรี้กระเปร่ามีชีวิตชีวายิ่งขึ้น... ศรัทธาและขวัญดีขึ้นอย่างประหลาด คลองสวนหมากซึ่งแต่ไหนแต่ไรมา เชื่อถือกันว่าเป็นตำบลอุบาทว์ ป่าช้าและหลุมศพสำหรับคนต่างถิ่น สิ้นเสนียดจัญไรกันที หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จพระราชดำเนินผ่านมา... ความหวาดกลัวต่างๆ หมดไป ด้วยศรัทธาและบารมีของพระพุทธเจ้าหลวงโดยแท้

หลังจากพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสกำแพงเพชร บ้านปากคลองสวนหมากก็เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น กุฏิทุกวัดเต็มไปด้วยพระ หมู่บ้านทุกหมู่บ้านแน่นไปด้วยเหย้าเรือนผู้คน...คลองสวนหมากถูกยกฐานะขึ้นเป็นตำบล...รื่น เลื่อนจากผู้ใหญ่บ้าน ขึ้นเป็น กำนันรื่น

กำนันรื่น เริ่มต้นการค้าไม้อีกครั้ง ความคิดของเขา ไม้เบญจพรรณ และไม้กระยาเลยยังไม่พอกับความต้องการของตลาด และไม้ยางจะได้รับความสนใจมากขึ้น ขึ้นมาแทนไม้กว้าวและตะแบกเพราะเนื้อดี ราคาถูก คุณภาพใช้ได้ และมีขนาดใหญ่ตามความต้องการ... เขาพาสุดใจ เรือง และจำปาไปเที่ยวกรุงเทพฯ เพื่อถือโอกาสติดต่อธุรกิจค้าไม้ตามคำชวนของต่วนดำ

บรรยากาศของกรุงเทพฯ ครั้งนั้น ตึกรามสามยอด สะพานเหล็ก สว่างไสวไปด้วยไฟฟ้า แต่หลายระยะยังตามไฟโคมน้ำมันอยู่ ที่เชิงสะพานเหล็ก มีแต่เสียงอื้ออึงของบ่อนโป และผู้คนที่ผ่านไปมาไม่ขาดสาย กรุงเทพฯ มีทั้งหวย ถั่ว และโป กรุงเทพฯกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างค่อนข้างจะรวดเร็ว พร้อมด้วยธุรกิจการค้าขาย ซึ่งขยายกว้างออกไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด...

สุดใจ เรือง และจำปาไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ รื่นก็ติดต่อเรื่องค้าไม้กับต่วนดำ แต่ฟ้าก็ลิขิตให้พบกับละเมียดโดยบังเอิญ ถ่านไฟเก่าที่ยังไม่รู้จักมอด ทำให้เขาทั้งสองมีโอกาสหาความสุขได้ตามความปรารถนาแห่งหัวใจอีกเช่นเคย

ละเมียดมาสร้างบ้านหลังใหญ่ ตรงกันข้ามกับปากทางเข้าเมืองเก่าเหนือเรือนจำและโรงพักเป็นเรือนชั้นเดียวระเบียงรอบ ใต้ถุนสูง อย่างที่ทำการและบ้านเรือนบนฝั่งแม่น้ำปิงซึ่งไม่รู้ว่าจะต้องเผชิญกับอุทกภัยเมื่อใด ใช้เป็นทั้งบ้านและที่ทำการบริษัทของเสถียรและละเมียด...

ละเมียดได้รับเลือกให้เป็นผู้จัดการบริษัทแทนนายเสถียร เขามีอำนาจที่จะจัดการอะไรลงไปตามที่เห็นสมควร... ปัญหาเรื่องสัมปทานป่าโป่งน้ำร้อนก็ยังเป็นปัญหาอยู่เหมือนเดิม การวินิจฉัยขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองผู้อยู่ใกล้ชิดกับพื้นที่...ปัญหาที่เป็นอยู่ก็คือ ปัญหาระหว่างบริษัทละเมียดซึ่งมีหลวงราชนายอำเภอเป็นหุ้นส่วนอยู่ด้วย พะโป้ กับพวก ชาวบ้านปากคลองสวนหมากทั้งเหนือและใต้

บ้านไร่ หัวยาง วังยาง ซึ่งเป็นเจ้าของโป่งน้ำร้อนมาก่อน...นายอำเภอให้ข้อเสนอแนะต่อเจ้าเมืองว่า พวกชาวบ้านไม่มีสิทธิ์อะไรตามกฎหมาย ทำมาหากินกันมาด้วยจนเป็นประเพณีเท่านั้นเอง... ท่านเจ้าเมืองให้ข้อคิดว่า กฎหมายก็สร้างขึ้นมาจากประเพณี จากขนบธรรมเนียมที่เรายึดถือและปฏิบัติกันมาจนเคยชิน จากชีวิตประจำวันที่ทำให้คนเราอยู่กันมาด้วยดี ถ้ามีให้สัมปทานแก่ผู้ใดไปอะไรจะเกิดขึ้นกับชาวบ้านเหล่านั้น นอกจากความเดือดร้อนอย่างที่เคยได้รับกันมาเหมือนคราวก่อนๆ เจ้าเมือง ท่านย้ำว่า ท่านทนดูคนพวกนั้นเดือดร้อนไม่ได้มันไม่ใช่วิธีการปกครองที่ดี ไม่ใช่วิสัยที่นายอำเภอ หรือเจ้าเมืองที่ดีจะปฏิบัติแก่ราษฎรในท้องที่ของตัว... ละเมียดพยายามติดต่อกับรื่น เพื่อให้เป็นตัวกลางที่จะทำให้เขาได้สัมปทาน เพื่อจะเป็นการช่วยเหลือทั้งรื่นและชาวบ้านที่จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน ชาวบ้านและรื่นก็จะได้ประโยชน์มากขึ้นโดยมีบริษัทของละเมียดเป็นนายทุนสนับสนุน การเจรจาไม่เป็นที่ตกลงเพราะรื่นไม่แน่ใจว่า ข้อเสนอของละเมียดจะมีทางเป็นไปได้ เพราะบริษัทก็ต้องรักษาผลประโยชน์ของบริษัท มากกว่าผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็นธรรมดา... ทั้งนี้เป็นข้อพิสูจน์น้ำใจของกำนันรื่นเป็นอย่างดี ทั้งๆ ที่เขาทั้งรักและหลงใหลในตัวของละเมียดเป็นที่สุด แต่เขาก็ห่วงใย และรักชาวบ้านกลัวว่าจะเดือดร้อน เพราะไม่สามารถทำมาหากินได้และความเคยชินที่ปู่ย่าตายายพวกเขาปฏิบัติกันมาแต่ไหนแต่ไร... หลายครัวตายเพราะความอดอยากหลายสิบครัวก็เพราะเมากลอยซึ่งเป็นสารทำนองเดียวกับผักหวาน และทำนองเดียวกันกับมันบางชนิด

คลองสวนหมากยังโชคดี ที่แต่ละครอบครัวยังมีข้าวอยู่ในยุ้งฉางเป็นหลักประกันสำหรับผจญทุพภิกขภัยเหย้าเรือนอยู่กันเป็นปึกแผ่น ทำให้พวกปล้นไม่กล้ามากล้ำกราย โจรผู้ร้ายที่กล้ามาลองดีต้อนควายขโมยควายของชาวบ้าน กำนันรื่นพร้อมด้วยลูกบ้านก็ออกติดตามได้ตัวกลับมาทั้งควายและคนร้ายถ้ามันไม่ตายเสียก่อน ความเข้มแข็งในการควบคุมผู้คนและปราบโจรผู้ร้ายของกำนันรื่น เจ้าเมืองถึงกับกล่าวกับนายอำเภอว่า ถ้าได้ผู้ใหญ่บ้านและกำนันอย่างรื่นทุกตำบล กำแพงก็คงไม่เต็มไปด้วยพวกปล้น และโจรผู้ร้าย ใกล้ฤดูทำนาเข้ามา ถ้ากำจัดพวกโจรผู้ร้ายไม่ได้ ใครจะกล้าไปทำนา ปีต่อไปก็จะเข้าตาร้ายยิ่งขึ้น ในเมื่อตาของผู้ร้ายจับอยู่ก็แต่ควาย...พรานกระต่ายตกที่นั่งลำบากยิ่งกว่าที่อื่น ทางอำเภอต้องขอกำลังตำรวจเมืองไปช่วย...

อดีตซึ่งโหดร้ายทารุณนานัปการ ทุกชีวิตชาวคลองสวนหมากได้ผจญกันมา ทำให้ชีวิตของเขามีความเข้มแข็ง แกร่งกล้า แม้จะเกิดขึ้นอีกบ้างก็รู้สึกว่าเป็นปกติธรรมดา...

เสนียดจัญไรถูกชำระล้างสูญสิ้นไปจากแผ่นดินปากคลอง เหมือนอย่างแม่เฒ่าแคล้วเคยพูดไว้... รื่นอธิษฐานและภาวนาขอให้เป็นอย่างนั้นเถิด ขอให้จบกันเพียงแค่นี้ ฝีดาษ ไข้ป่าง ไฟป่า โรคห่า น้ำท่วมและอดข้าว...ขอให้เขาได้ตั้งตัวติดสักทีจะได้เป็นที่พึ่งแก่พวกบ้านนี้ต่อไป

กำนันรื่นบอกสุดใจภรรยาของเขาอีกด้วยว่า อย่าลืมสวดมนต์ก่อนนอนจะทำให้คลาดแคล้วจากโรคภัยไข้เจ็บและศัตรูทั้งหลาย ทำให้หลับสบาย เพราะเทพยดาท่านรักษาอยู่เบื้องบน

สุดใจก็บอกว่าเขาก็สวดและอธิษฐานอยู่เหมือนกัน แต่สวดอยู่ในใจเมื่อเขาหลับแล้ว...สุดใจมักจะอธิษฐานว่า ขอให้วิญญาณลูกกับป้าไปสู่สุขคติขอให้สามี และคนอื่นๆ เป็นสุขสบาย...

สุดใจบอกรื่นว่า สำหรับตัวเขา ถ้ารื่นเป็นสุข เธอก็เป็นสุขด้วย... วัยที่สูงขึ้นผ่านเหตุการณ์ของความทุกข์ยากตรากตรำ ความเศร้าสลดมามากต่อมาก เป็นเหตุให้มองเห็นความจริงที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น ความสุขที่ได้มา จะมีค่าเหมือนสุขจากเห็นผู้อื่นเป็นสุข เพราะการเสียสละของตนจะมากน้อยเพียงใดก็ตามเป็นไม่มี...

สุดใจตระหนักดีว่า สามีของตนรื่น สังขารร่างกายยังเต็มไปด้วยความกระปรี้กระเปร่ามีความปรารถนาไม่แพ้วัยหนุ่มที่ผ่านมา... ความแก่เฒ่าของคนเรามิได้อยู่ที่อายุ มิได้อยู่ที่วัย มิได้อยู่ที่สังขาร หากอยู่ที่ใจและความรู้สึกที่ยังอ่อนไหวต่อสัมผัสทั้งห้า ต่อความงามของท้องฟ้าเมื่อพระอาทิตย์แรกขึ้นและเริ่มจะตกดินต่อเสียงร้องไพเราะของนกที่บินผ่านไปในอากาศ ต่อแสงสีและกลิ่นธรรมชาติที่ไม่เคยซ้ำ ตามปกติ ระหว่างพี่น้อง ชาวบ้าน เพื่อนบ้านซึ่งเป็นลูกบ้านของตนกับหญิงคนรักของตน ผลประโยชน์ของตน เขาเลือกเอาข้อแรก...ลูกบ้านของเขา

น้ำใจที่กว้างใหญ่อีกข้อหนึ่งก็คือ พะโป้ ในการต่อสู้กันเพื่อให้ได้สัมปทานป่าโป่งน้ำร้อน พะโป้ พูดขึ้นกับท่านเจ้าเมืองต่อหน้าผู้ประมูลด้วยกันว่า...ถ้าสัมปทานอยู่กับเขา ก็เหมือนไม่มีสัมปทาน หมายถึง มันจะเป็นป่าสาธารณะสำหรับพวกปากคลอง บ้านไร่ วังยาง ต่อไป กำนันรื่นและชาวบ้านรู้ดีในข้อนี้ แต่กำนันรื่นและพวกปากคลองไม่ต่างอะไรกับพวกพี่ๆ น้องๆ เขายอมสู้ตายถ้าชิงสัมปทานกับรายอื่นๆ ...แต่เพื่อพี่น้องชาวบ้านปากคลอง เขายินดีถอนเรื่องนี้ ละเมียดซึ่งอ่านใจรื่นและท่านเจ้าเมืองซึ่งเป็นลุงออกว่า มีความปรารถนาที่แท้จริง อยากจะให้ป่าโป่งน้ำร้อนคงมีสภาพเดิมต่อไป จึงขอถอนเรื่องเช่นเดียวกันกับนายห้างพะโป้บ้าง ...ท่านเจ้าเมืองจึงพูดยุติเรื่องนี้และขอบคุณทุกฝ่ายที่ช่วยทำให้เรื่องจบลงด้วยดี ป่าโป่งน้ำร้อนคงอยู่ในสภาพเดิมต่อไป

การตั้งครรภ์ของละเมียด หล่อนรู้สึกดีใจตื่นเต้น แต่ความหวาดหวั่นพรั่นพรึงก็ตามมา เพราะความจริงเป็นอย่างไรละเมียดย่อมรู้ดี เสถียรดีใจที่จะได้ลูก เขาเอาใจใส่ประคบประหงม ดูแลให้ความสุขแก่ละเมียดเยี่ยงสามีที่ดี หลวงราชบริการในอำเภอกระเช้าถามนายเสถียรว่า เสถียรบอกว่าเป็นหมัน แล้วเขาทิ้งคำพูดไว้ เสถียรว่าอยู่กันมานานๆ มันก็อาจจะมีได้ ทำให้ละเมียดต้องคิดหนัก หล่อนคิดว่าจะยอมตายเสียดีกว่าที่จะให้เขาได้รับความกระทบกระเทือนใจ ว่ามันไม่ใช่ลูกของเขา

แม่เฒ่าแคล้วล้มป่วยด้วยไข้หวัดใหญ่ ขณะที่น้ำกำลังขึ้นเอ่อ และระดับน้ำก็สูงขึ้นเรื่อยๆ จนท่วมเจิ่งไปทั่ว ที่ไม่เคยท่วมก็ท่วมมันเป็นอุทกภัยครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ศาลาท่าน้ำพัง ซากช้างที่ล่ามโซ่ติดกับซุงตลอดจนสัตว์เลี้ยงลอยผ่านไปไม่ขาดระยะ...

ป้าแคล้วมีประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติเหล่านี้ รู้ว่าถ้าน้ำมันขึ้นเร็วก็จะลงเร็วเหมือนกัน ถ้าฝนไม่ตกซ้ำ แกบอกหลานสาวว่า ไม่ต้องวิตกกังวล วุ่นวายหรอก พรุ่งนี้น้ำก็จะลด แกบอกว่าตั้งแต่เกิดมาก็เพิ่งเห็นน้ำท่วมใหญ่คราวนี้เป็นครั้งแรก แล้วก็จะเป็นครั้งสุดท้าย ขออย่าให้ตกใจ

เสนียดจัญไรจะหมดไปเสียที แต่นี้ไปปากคลองจะอยู่เย็นเป็นสุข ถึงปีหน้าทุกหนทุกแห่ง จะรับทุกข์ข้าวจะยากหมากจะแพง ปากคลองก็ไม่เป็นไร... น้ำลดลงแล้วพร้อมกับวิญญาณของแม่เฒ่าแคล้วได้ออกจากร่างไป ท่ามกลางความอาลัยอาวรณ์ของลูกหลานและเพื่อนบ้านที่มีความเคารพรักในแม่เฒ่า...

หลังน้ำท่วมก็เป็นไปอย่างแม่เฒ่าแคล้วบอกไว้ ความทุกข์ยาก อดอยากเจ็บไข้ได้ป่วยตามมาทุกคนหันเข้าป่าพึ่งธรรมชาติ บรรดาเผือก มันและกลอย ถูกขุดผ่านตากแห้งสำหรับหุงปนกับข้าวตามวิธี

กำนันรื่นได้รับจดหมายจากต่วนดำ ว่าวันของไม้ยางมาถึงแล้ว... เขารู้สึกตื่นเต้นและดีใจที่ฝันของเขาโครงการของเขาที่วางไว้แต่เดิม จะเป็นจริงขึ้นมา... ไม้ยางหาไม่ยาก ใกล้ฝั่ง ขนาดงาม ขอให้ลงมือเตรียมตัวเสียแต่ปีนี้ ติดขัดทุนรอนให้บอกไป นี่คือ จดหมายจากต่วนดำในเรื่องการเริ่มงานค้าไม้ยาง

กำนันรื่นเริ่มซื้อไม้ยาง โดยตกลงไว้กับพวกชาวบ้าน ตั้งแต่ปากอ่าง เกาะขี้เหล็ก เกาะธำมรงค์ จนกระทั่งถึงท่าพุทรา พอนายอำเภอซึ่งเป็นหุ้นส่วนบริษัทละเมียด จะติดต่อซื้อบ้างก็ปรากฏว่ากำนันรื่นซื้อตัดหน้าไปเสียก่อนแล้ว นายอำเภอก็หันมาใช้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย โดยใช้วิธีการอนุญาตการจับจองที่ดิน และไม่อนุญาตตามอำนาจของนายอำเภอ ใครจับจองก็ได้เป็นเจ้าของที่ดินสำหรับทำไร่ และไม้ยางสำหรับจะโค่น คนไหนต้องการจับจอง นายอำเภอจะเป็นผู้อนุญาต...ประกาศจับจองที่ดินออกไปไม่กี่วัน ความปั่นป่วนก็เกิดขึ้นระหว่างผู้มีอาชีพตักยาง กับผู้ที่ไปบุกรุกครอบครองเกิดการทะเลาะวิวาทกันมีเรื่องถึงโรงถึงศาลฐานก่อการวิวาทกันก็มี... กำนันรื่นก็ได้ลงทุนไปมากเรื่องไม้ยาง แต่เขาก็บอกภรรยาว่าคนใจอ่อนไม่มีโอกาสจะไปไหนไกลได้ อุปสรรคเป็นสิ่งที่คนเราจะต้องเอาชนะให้ได้... ในที่สุดกำนันรื่นก็ตัดสินใจ เข้าพบท่านเจ้าเมืองเล่าเรื่องทั้งหลายให้ฟังอย่างละเอียด ขอบารมีท่านเป็นที่พึ่งเหมือนร่มโพธิ์ร่มไทร...

ท่านเจ้าเมืองระบายความในใจกับกำนันรื่นว่า... ท่านเข้าใจทุกอย่างที่เล่ามาดี เพียงแต่ไม่คิดว่า เขาจะถือเอาความปรานีของท่านไปเป็นความรู้ไม่เท่าทัน หูหนวก ตาบอด อย่างนั้นนี่เป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นเรื่องที่กระทำไปในนามของคณะกรรมการจังหวัด และนายอำเภอเมืองนั่นหมายถึงมีปลัดจังหวัดร่วมงานด้วย...

ใต้เท้าเหมือนร่มโพธิ์ ร่มไทรของพวกเขา... ของกำแพงทั้งกำแพง กำนันรื่นกล่าวย้ำร่มโพธิ์ร่มไทรท่านเจ้าเมืองพูดขึ้น คำนี้แม่ของท่านใช้เป็นคำอวยพรท่าน เมื่อจะเป็นเจ้าเมืองที่นี่...

เจ้าเมืองทุกคน ควรจะมีความหมายอย่างนั้น...เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร สำหรับราษฎรที่ตนปกครองเหมือนพี่เหมือนน้อง เหมือนลูกเหมือนหลาน ในครอบครัวเหมือนคนกับคน ไม่ใช่บ่าวกับนาย...ท่านเจ้าเมืองบอกกำนันรื่นว่า ท่านอยู่เมืองนี้มานาน จนรู้สึกเหมือนทุกบ้านอยู่ในวงศาคณาญาติ ทุกข์ของเขาคือทุกข์ของท่านด้วย ข้าราชการในบังคับบัญชาทุกคนเคยได้รับการอบรมให้ใกล้ชิด สนิทสนมกับราษฎรอย่างนี้อย่างนั้น ท่านเสียใจที่เกิดเรื่องนี้ขึ้น และเกิดในท้องที่

ของเมืองที่ท่านดูแลทุกข์สุขเสียด้วย...เจ้าเมืองบอกกำนันรื่นว่า เรื่องนี้จะได้รับการสอบสวนโดยด่วน ขอเวลาให้คิดสัก 2-3 วัน ว่าควรจะจัดการต่อไปอย่างไร...

กำนันรื่นกราบลาท่านเจ้าเมือง ออกมาสู่ถนนก็พบละเมียดเขาได้รับการชี้แจงจากละเมียดว่า เรื่องที่เกิดขึ้น หล่อนและเสถียรสามีไม่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย เป็นเรื่องของหลวงราชบริการและหล่อนอยากพบรื่น เพื่อบอกเรื่องที่มีความสัมพันธ์ต่อมิตรภาพของทั้งสองในอนาคต ในที่สุดหล่อนก็ให้กำนันรื่นมาพบในตอนค่ำ ย่ำค่ำ หรือทุ่มอย่าให้เกินนั้น...

ละเมียดคอยการพบปะครั้งนี้ อย่างมิตรที่คอยมิตรผู้จะปรับความเข้าใจกันได้ ไม่มีอะไรปกปิด ไม่มีอะไรเป็นที่ซ่อนเร้น มิไยใครจะเห็น มิไยใครจะซุบซิบนินทา ไม่เคยอยู่ในความสนใจนี่คือความคิดและความตั้งใจของหล่อน ในโอกาสที่รอคอย... อีก 30 นาที จะทุ่มตรง เสียงระฆังประตูรั้วชั้นนอกดังขึ้น หล่อนออกไปเปิดประตู บุคคลที่พบแทนที่จะเป็นรื่น กลายเป็นหลวงราชบริการนายอำเภอ ซึ่งมีอาการเมามาด้วย หล่อนเห็นว่านายอำเภอเมา มีอะไรขอให้มาพูดใหม่ในวันต่อไป และเดินหนีขึ้นไปชั้นบนเมื่อได้ยินเสียงร้องของลูก หลวงราชบริการนอกจากจะพูดจากร้าวร้าวล่วงเกินละเมียดแล้วพยายามปลุกปล้ำข่มขืนหล่อนอย่างป่าเถื่อนแบบคนขาดสติ ละเมียดพยายามดิ้นรนต่อสู้อย่างสุดเหวี่ยง ในที่สุดเห็นว่าไม่มีทางที่จะหยุดยั้งความบ้าระห่ำของนายอำเภอได้ ในจังหวะที่นายอำเภอโถมเข้าใส่และปืนจากใต้หมอนอยู่ในมือของหล่อน ปืนกระบอกนั้นก็ลั่นเปรี้ยงขึ้นดับชีวิตของนายอำเภอผู้มีวิญญาณแห่งความชั่วร้ายทันที

ละเมียดตกใจจนไม่มีสติ ต้องล้มป่วยอยู่ในอาการละเมอ เพ้อพกเพราะพิษไข้ตลอด 3 วัน 3 คืนเต็ม เสถียรนั่งเฝ้าพยาบาลภรรยาอยู่ด้วยความรักและห่วงใย ละเมียดฟื้นคืนสติด้วยความรู้สึกที่แจ่มใส หล่อนถามถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากที่เขาหมดสติไปแล้ว และเขาจะทำอย่างไรกับหล่อน ในฐานะที่ฆ่านายอำเภอตาย เสถียรก็เล่าให้ฟังว่า ละเมียดไม่มีความผิดอะไร เพราะกำนันรื่นเขายอมรับว่า เขาเป็นคนยิงนายอำเภอเอง...เขาให้การว่า ละเมียดให้เขามาเพื่อพูดจาเรื่องการงาน เขาว่า เมื่อมาถึงบ้านไม่เห็นใครได้ยินเสียงละเมียดเรียกให้ช่วยก็รีบขึ้นไป เห็นอ้ายหลวงบ้านั่นกำลังทำร้ายละเมียดอยู่ จึงยิงเท่านั้นเอง... ละเมียดบอกว่าเป็นความจริงทุกอย่างนอกจากยิงนายอำเภอ เสถียรยืนยันว่ากำนันรื่นให้การอย่างนั้น ละเมียดพูดขึ้นว่า ตำรวจเชื่อได้อย่างไรทั้งๆ ที่ปืนนั้นก็เป็นปืนของหล่อน ละเมียดอาจจะลืมไปว่า ตอนที่เธอจะหมดสติไปนั้น มีคนดึงเอาปืนไปจากมือของเขา กำนันรื่นนั่นเอง อะไรที่ทำให้เขาตัดสินใจทำเช่นนั้นถ้าไม่ใช่เพราะความรักความเห็นอกเห็นใจที่ลึกซึ้ง และการเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อคนที่เขารัก... เสถียรก็ย้ำว่าการที่ตำรวจเชื่อเช่นนั้น ก็เพราะเขาต้องการให้เขาเชื่อเช่นนั้นด้วย เหตุผลที่ลึกซึ้งของเสถียรก็ไม่แตกต่างไปกว่ากำนันรื่น เพื่อไม่ให้คนที่เขารักต้องเดือดร้อน มันก็คือ เพื่อคนที่เขารักนั่นเอง... ละเมียดได้รับการยืนยันจากเสถียรว่า เขาต้องการให้ตำรวจเชื่อเช่นนั้น หล่อนต้องซบหน้าลงกับหมอนแล้วร้องไห้ด้วยความสะเทือนใจ เสถียรปลอบใจหล่อนด้วยความอ่อนอกอ่อนใจ ให้พักผ่อน

โดยให้กำลังใจว่า เขาจะยังไม่ให้ตำรวจมาสอบปากคำอะไรละเมียดในช่วงนี้ จนกว่าจะได้พูดกันอีกครั้ง แล้วเสถียรก็ออกจากห้องไป...

ก่อนที่หล่อนจะออกไปตาม เขากลับมาในสภาพร่างกายที่แลดูทรุดโทรมมาก แต่ก็มีความแจ่มใสในสายตาทั้งคู่ของเขา ซึ่งบอกถึงการตกลงใจอย่างเด็ดขาด เขาปราดข้ามไปประคองหล่อน เขาสารภาพกับหล่อนว่า เขารู้ดีทุกอย่าง อย่างที่ละเมียดรู้ เขาต้องคิดหนักทั้งวันทั้งคืนเหมือนตกนรก สำหรับการตกลงใจทั้งที่เกี่ยวกับการทำลายตัวเองและ...เรื่องอื่นๆ

เสถียรบอกเป็นเชิงปรึกษาละเมียดว่า อยากจะขายบ้าน ขายกิจการบริษัทที่เป็นส่วนของเราเสียให้รู้แล้วรู้รอดไป... ละเมียดให้ข้อคิดว่า การทำอย่างนั้นหมายถึง อวสานของงานที่เสถียรพยายามก่อสร้างตัวมาเกือบชั่วชีวิต...

เสถียรปรารภถึงชีวิตที่ผ่านมาให้ภรรยาฟัง อย่างผู้ที่ปลงตก เห็นสัจธรรมของชีวิตที่แท้จริงว่า...เขาได้รับบทเรียนมาพอแล้ว คนเราที่จะไปให้ถึงที่หนึ่งที่ใดโดยทางลัด หลีกเลี่ยงไม่พ้นเลยต่อการเบียดเบียนผลประโยชน์ของคนอื่น เงินที่ได้มาง่ายและความร่ำรวยที่ถึงตัวเร็วอาจจะเป็นความสุขของคนไม่กี่คน แต่นำมาขมขื่นปวดร้าว ไปสู่คนอื่นเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย ถูกอย่างที่แม่เมียดเคยบอกว่า... คนที่น่าสงสารที่สุดในโลกนี้ ไม่ใช่คนที่ยากจน ไม่ใช่คนขี้คุกขี้ตะราง หรือไพร่กระฎุมพี แต่คนอื่นที่ไม่มีใครรัก...คนที่แพ้ใจของตัวเอง ตกเป็นทาสความปรารถนาของตัวเอง... เมื่อความทุกข์ระทมแสนสาหัส แทบจะทำตัวให้เสียผู้เสียคน แม้กระทั่งเสียชีวิต มันเหมือนนรกที่ผ่านไป เหมือนชีวิตที่เกิดใหม่ สมองที่มืดแจ่มใส นัยน์ตาที่บอดก็สว่าง บางทีมันอาจจะเป็นเพราะเขารู้จักตัวเองดีขึ้น หรือบางทีก็อาจจะเป็นเพราะได้รับความขมขื่นสะเทือนใจจากชีวิตมาเสียเหลือพอ จนไม่มีความขมขื่นความทุกข์ ความสะเทือนใจใดจะทำให้ประสาทที่มึนชา และความรู้สึกที่ตายด้านแล้ว อ่อนไหวต่อการสัมผัส หรือการกระทบกระทั่งจากมันอีกได้... ละเมียดมองหน้าสามี สำรวจดูท่าที ไม่ปรากฏว่ามีวี่แววของเสถียรคนเก่าเหลืออยู่เลยแม้แต่น้อย... หล่อนกระซิบถามเขาเบาๆ ว่า... จะเป็นเพราะเขาได้ให้อภัยต่อความขมขื่นใดที่ได้รับมาแต่หนหลังแล้ว... คำตอบหนหลัง ในเรื่องการให้อภัย เขาบอกว่า... ร่างกายมนุษย์เราเหมือนสร้างด้วยดินเหนียว อาจยุ่ยหรือหน่ายได้ง่าย เพราะความผิดพลาด พลั้งเผลอใดๆ นิดเดียว ฉะนั้นจึงไม่เป็นการยากแก่การให้อภัยแต่ความผิดทางใจเป็นเรื่องเกี่ยวกับเจตนา นั่นเป็นปัญหาที่ต้องการเวลาและความพยายามอยู่สักหน่อย... ละเมียดพยายามที่จะพูดถึงความรู้สึกของเขาต่อเรื่องของหล่อนและรื่น เขาบอกว่าเขารู้หมดแล้ว ไม่ต้องพูดอะไรอีกแล้ว ที่รู้ก็เพราะว่า คืนเกิดเหตุและคืนที่เขาไปเฝ้าอาการของละเมียดอยู่นั้น หล่อนได้ละเมอ เพ้อพกอะไรต่ออะไรให้เขาฟังจนหมดสิ้น เขาก็พอจะเข้าใจว่า อะไรเป็นเหตุให้เรื่องมันเกิดขึ้นระหว่างแม่เมียดกับกำนันรื่น แม้จะขมขื่นปานใดก็ยังพอจะทนได้... เพราะเขาก้าวมาในชีวิตของแม่เมียดก่อน เหตุการณ์ต่อมาล้วนแต่บังเอิญมากกว่าจะเป็นเจตนาแต่การเจตนาปิดบังเรื่องลูกมันเกือบสุดวิสัยที่จะทนได้ แทบจะตัดสินใจฆ่าตัว

ตายเสียให้พ้นความอับอายเสียให้ได้ ไม่รู้เลยมันผ่านมาได้อย่างไร และอะไรเป็นสายใยเส้นสุดท้ายของชีวิต เมื่อเห็นแสงเงิน แสงทองของวันใหม่ปรากฏขึ้นทุกสิ่งทุกอย่างก็ผ่านไป เหมือนภาพประดิษฐ์ของปีศาจร้ายในฝัน เขาได้คิดจะผิดหรือถูกก็ตาม ว่าสิ่งเหล่านั้นคือกรรมเก่า และบาปใดๆ ไม่จำเป็นเลยที่จะต้องตามไปสนองในชาติหน้าสำหรับเขามันสนองแล้วในชาตินี้... เมื่อเสถียรหยุดนิ่งไปทำให้ละเมียดรู้สึกเย็นวาบเข้าหัวใจ เมื่อรู้สึกว่าน้ำตาอุ่นๆ หยาดหนึ่งหยดแหมะลงต้องแก้มหล่อน ความหวาดกลัวใดๆ เกี่ยวกับความคิดที่ว่า เขาจะทำลายตัวเอง หรือความรุนแรงที่เขาจะแสดงต่อหล่อนไม่เหลืออยู่อีก อย่างเดียวที่เสียวแสยงเหมือนปลายดาบอาบยาพิษ และเข็มสักร้อยเล่มทิ่มแทงอยู่ภายในดวงใจเกิดจากความสมเพชเวทนาเขา และเกลียดชังตนเอง

เสถียรปลอบภรรยาเหมือนปลอบเด็กๆ ที่หลงทางกลับมาถึงบ้านให้หายวิตกกังวล โดยย้ำว่า เขาปลงตกแล้วจริงๆ ไม่ใช่แต่ยกโทษให้แม่เมียด ไม่ยกโทษให้เขา หากตลอดถึงยอมรับเด็กคนนั้นเป็นลูกของเขาต่อไป เขาได้ตกลงกับกำนันรื่นเป็นการส่วนตัวเรียบร้อยแล้ว... และกำนันรื่นก็ได้รับการปล่อยตัวกลับบ้านเมื่อเช้านี้เอง ด้วยคำสั่งเจ้าเมืองท่าน เมื่อเขาสารภาพความจริงว่าหลวงราชนายอำเภอตายเพราะมือแม่เมียดในการป้องกันตัว คณะกรรมการคงจะมาไต่สวนสอบปากคำแม่เมียดตอนบ่ายอีก... เสถียรเล่าเรื่องนี้ให้ละเมียดฟังว่า เมื่อเขาเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ฟังจบลง ท่านรู้สึกสีหน้าบูดบึ้งอย่างบอกไม่ถูก พูดออกมาได้คำเดียวว่า อ้ายชาติหมา...

เรื่องป่ายางก็จะเปิดโอกาสให้เจ้าของ เข้าครอบครองกรรมสิทธิ์ของเขาทันที คนใดที่หลวงราชยุยงส่งเสริมช่วยเหลือด้วยอำนาจหน้าที่ให้เข้าไปแย่งจับจองที่ดินเหล่านั้น ทับเจ้าของเก่าเมื่อมีการร้องทุกข์ขึ้นมาเจ้าเมืองท่านจะพิจารณาเอง...ใส่ตาราง ถ้าสืบได้ว่าบุกรุกโดยพลการ...

ละเมียดร้องไห้อย่างน่าสงสาร ที่ชีวิตต้องมีชะตากรรมเช่นนี้ สามีก็ให้ความมั่นใจว่าไม่มีอะไรเหลือความสามารถสำหรับคนเราที่มีความรัก...

ขณะที่ละเมียด...หล่อนซุกศีรษะเกลือกกลิ้งไปมาอยู่กับซอกอกของสามี หล่อนภาวนาว่าขอให้หล่อนลืมรื่น ขอให้ช่วยหล่อนปะติดปะต่อชีวิตของเขา... เสถียรที่หล่อนทำลายแหลกละเอียดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยไปขึ้นมาใหม่ ขอให้ช่วยหล่อนให้เป็นแม่และเมียที่ดี ขอช่วยให้หล่อนเป็นตัวของตัวเอง

รื่นรู้สึกเหมือนสู่โลกใหม่ เมื่อเขาพาสุดใจมายืนที่เชิงบันไดหน้าท่า ภายใต้สาขาของมะม่วงสายทองต้นใหญ่...ต้นเดียวกันกับในวันแรกที่พบสุดใจ บรรยากาศของแม่น้ำปิงดูสงบ อะไรๆ ดูเต็มไปด้วยความราบรื่นทั้งนั้น เมื่อความคิดความพยายามของคนเราบรรลุความสำเร็จ และอารมณ์ปราศจากการรบกวน... สายตาทั้งคู่อาจจะจับอยู่ที่แพไม้ทั้งห้า ซึ่งจอดเรียงรายกันอยู่ที่ชายโคลนท้ายเกาะหน้าบ้าน มะม่วงสายทองต้นนั้นยังอยู่ ณ ที่นี้เป็นที่แห่งความทรงจำลึกแห่งชีวิตรักและหลักฐานซึ่งเขามาตั้งลงที่นี่ เพราะว่ามันหมายถึงความทรงจำของเดือนปี ที่ผ่านมาแล้วในอดีต และโดยมันหมายถึงชีวิตต่างๆ ที่ล่วงลับดับสูญไป และชีวิตใหม่ๆ ปฏิสนธิขึ้นมาแทนที่ หลายต่อหลาย

ปีดีดักหนักหนา เขาผ่านไปและผ่านมาภายใต้ร่มเงาของมะม่วงสายทองแห่งนี้นับครั้งไม่ถ้วน แต่ไม่มีวันใดที่เขาจะรู้สึกถึงมันเด่นชัดขึ้นในความทรงจำเหมือนวันนี้...

วันที่เขาทั้งสองสามี ภรรยา ได้มายืนอยู่ ณ ที่นี่เป็นจุดเริ่มต้นของความรัก ดูความสำเร็จความสมหวังของชีวิต แพแต่ละพื้น และหลายพื้นติดธงของรื่น เขาทั้งสองกำลังเล่าถึงความสำเร็จของชีวิตในวันนี้ซึ่งต้องต่อสู้กับปัญหาต่างๆ มามากมาย...รื่นบอกสุดใจว่า เพราะพระท่านเข้ากับเรา

แพไม้หลายพื้นที่ลอยอยู่เหนือน้ำปิงที่ติดธงของรื่น สุดใจยังสังเกตเห็นว่า แพพื้นหน้านั้นยังติดธงของบริษัทของละเมียดอยู่ ซึ่งหล่อนเองก็บอกว่า ดีเหมือนกัน มันจะได้ทำให้เราคิดถึงคุณนายละเมียดต่อไป คนดีๆ อย่างนั้นหาได้ยาก... แต่สำหรับรื่นก็ทำนองเดียวกัน แต่มันลึกซึ้งเกินกว่าที่สุดใจคิดมันเป็นเครื่องหมายแห่งความทรงจำรำลึกถึงหล่อน ตราบใดที่กระแสน้ำในแม่น้ำปิงยังไม่ขาดสายและตราบใดที่เรือนกายของเขายังไม่ขาดแห้งไปด้วยสายโลหิต

แนวคิด

ได้แนวคิดหลากหลาย ทั้งที่เป็นบทเรียนและแบบแผนของชีวิต ในแง่มุมต่างๆ ดังนี้...

1. ในเรื่องของความรัก ความใคร่ ของหนุ่มสาว ชาย - หญิง ย่อมมีอยู่ในปุถุชนทั่วไป ถ้ามีใจรักปรารถนาตรงกัน โอกาสอำนวย แบบน้ำตาลใกล้มด ก็อาจทำให้พลาดพลั้งได้ง่าย
2. หญิงที่ทำตัวแบบดอกไม้ข้างทาง ก็จะถูกทอดทิ้งได้ง่ายโดยไม่เห็นคุณค่า
3. การมีลูกเป็นสายใยสัมพันธ์ที่มีคุณค่ายิ่งสำหรับชีวิตครอบครัว
4. อำนาจของความรักนั้นมีพลังต่อการกระทำทั้งในด้านดี และชั่วต้องใช้ให้ถูกทาง
5. การมีคู่ครองนั้นเรื่องของการถูกอกถูกใจมักจะมีความสำคัญเป็นเบื้องต้น
6. คำอวยพรตอนส่งตัวคู่บ่าว สาว "รักกัน ทะนุถนอมกัน ปกป้องครองกันไปจนกว่าจะแก่เฒ่า ถือไม้เท้ายอดทอง" ถ้าคู่สมรสได้นำไปปฏิบัติจริงๆ แล้ว ชีวิตสมรสคงเป็นสุขและยั่งยืน
7. คนเราที่ได้ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมเป็น ร่วมตายกันมา จะมีความรักความผูกพันกันแน่นแฟ้น เหมือนญาติพี่น้อง มีบรรยากาศแห่งภราดรภาพที่ดีงามและอบอุ่น

8. กาลเวลาอาจจะเป็นโอสถขนานเอกสำหรับสมานแผลหัวใจหรือแผลชีวิต

9. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นบ่อเกิดของไมตรีจิตมิตรภาพ และไมตรีจิตมิตรภาพนั้น เป็นของมีค่ามากกว่าเงินตราเป็นไหนๆ

10. ผู้ที่เข้มแข็ง กล้าหาญ สู้ไม่ถอย รู้จักอดกลั้น และมีสติมั่นคง ย่อมเป็นผู้ชนะและประสบความสำเร็จในชีวิตได้ เช่น ชีวิตของกำนันรื่น

11. นักปกครองที่ดี ไม่ว่าระดับใด ถ้ามีความรักห่วงใยในทุกข์ สุข ของผู้ที่อยู่ในปกครอง ย่อมทำตนเป็นเหมือนหนึ่งร่มโพธิ์ ร่มไทรของผู้อยู่ในปกครอง

12. ระหว่างการหารายได้เข้าแผ่นดิน กับประโยชน์สุขของราษฎร นักปกครองที่ดีย่อมเลือกเอาความสุขราษฎรเป็นสำคัญ

13. สงครามและโรคภัยอาจทำให้นครหนึ่งนครใดย่อยยับไป แต่แล้วมันก็จะต้องเกิดขึ้นใหม่ ตราบใดที่มนุษย์เราจำเป็นจะต้องอยู่

14. การใช้อำนาจทางการเมือง ควรจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสงบสุขเรียบร้อยของราษฎร ไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่ฝ่ายปกครองที่จะทำรายงานให้เป็นงานเท่านั้นเอง

15. บ้านเมืองใดได้ผู้บริหารบ้านเมืองที่ดี มีความเข้มแข็ง เอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของราษฎรอย่างใกล้ชิด ที่นั้นก็จะมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข

นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดอีกเป็นอันมาก ที่เกี่ยวกับชีวิตของผู้คน และบ้านเมืองในรูปแบบและลักษณะที่ต่างๆ กันไปในท้องเรื่อง "ทุ่งมหาราช" ซึ่งไม่ได้นำมาเสนอไว้ ณ ที่นี้

ลักษณะเด่น

1. ได้ให้บุคลิกภาพและแบบอย่างของความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ หรือเป็นผู้นำของผู้คนไว้ในเชิงอุปมาอุปไมยว่า...ชีวิตเขาเหมือนทุ่งใหญ่...ทุ่งมหาราช ซึ่งใครต่อใครต้องพึ่งเพื่อดำรงชีวิตอยู่ด้วยกันเช่น กำนันรื่น

2. ได้เห็นสภาพภูมิประเทศบ้านเรือนและสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะบ้านคลองสวนหมาก กำแพงเพชร ตลอดจนปากน้ำโพ นครสวรรค์ แม้กระทั่งกรุงเทพมหานครในยุคนั้นสมัยนั้น

3. ได้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวคลองสวนหมากสมัยนั้น เช่น มีการละเล่นพื้นเมือง เข้าทรงแม่ศรี เพลงพวงมาลัย เล่นช่วงรำ งานแต่งงานก็มีการแห่ขันหมากกั้นประตู รดน้ำ มีมโหรีกล่อมหอ ส่งตัวเจ้าสาว... คำอวยพรตอนส่งตัวที่ใช้กันมักจะเป็น...รักกัน ทะนุถนอมกัน ปกป้องครองกันไป จนกว่าจะแก่เฒ่า ถือไม้เท้ายอดทอง

4. ได้เห็นภาพชีวิตและเหตุการณ์ ที่ผู้คนได้ต่อสู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา จนมีความรักความผูกพันกันแน่นแฟ้น เหมือนมีความเป็นพี่น้องหรือยิ่งกว่า นั่นคือภราดรภาพ ซึ่งหาได้ยากในปัจจุบัน

5. ได้เห็นเห็นแบบอย่างของปูชนียบุคคลของท้องถิ่นที่มีความรักในบ้านเมืองและรักผู้คนในท้องถิ่นเหมือนญาติพี่น้อง อุทิศกำลังกาย กำลังทรัพย์ สร้างพระบรม-ธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดกำแพงเพชร คือ พญาตะก่าและพะโป้ ชาวกะเหรี่ยงสัญชาติพม่า เพราะเขาถือว่าเขามาทำมาหากินที่นี่ มาตั้งหลักแหล่งมีครอบครัวที่นี่ เขาจึงรักแผ่นดินนี้ พยายามสร้างคุณงามความดีไว้แก่แผ่นดิน

6. ได้เห็นศรัทธาของผู้คนที่มีต่อพระพุทธเจ้าหลวง ในการเสด็จประพาสกำแพงเพชรและที่วัดพระบรมธาตุ บารมีของพระองค์ทำให้ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์มีขวัญดีขึ้น บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้น

7. ได้ให้บทเรียนในเรื่อง ความรักความใคร่ของหนุ่มสาว เพื่อจะได้ทราบธรรมชาติของมันที่แท้จริงเพื่อเป็นอุทาหรณ์ ตลอดจนแบบแผนตัวอย่างของชีวิตครอบครัวที่เป็นสุขและไม่เป็นสุข

ลักษณะเด่นๆ ดังกล่าว และยังมีอีกมากที่ไม่ได้นำมากล่าว ประกอบกับความสามารถในการประพันธ์ที่ได้รับการยอมรับว่า ยิ่งใหญ่ จึงทำให้นวนิยายทุ่งมหาราชได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ในปัจจุบัน

ทุ่งมหาราชคือชีวิต

สันติ อภัยราช

ทุ่งมหาราช นวนิยายบันทึกชีวิตการต่อสู้ของคนปากคลองสวนหมาก

ความมุ่งหมายของผู้เขียน

ทุ่งมหาราชเป็นนวนิยาย บันทึกชีวิตการต่อสู้ของคนปากคลองสวนหมาก ในยุคสมัยพระพุทธเจ้าหลวงจนถึงต้นสมัยรัชกาลปัจจุบัน (พ.ศ. 2433 - 2493)

ทุ่งมหาราช...เป็นนวนิยายที่ยิ่งใหญ่แห่งยุคสมัย ประพันธ์โดยนักเขียนนามอุโฆษของเมืองไทย เลือดเนื้อเชื้อไขของชาวกำแพงเพชร ท่านผู้นั้นคือครูมาลัย •ชูพินิจ ผู้ซึ่งเป็นเด็กปากคลองสวนหมาก หรือนครชุม ผู้ซึ่งนำความทรงจำรำลึก ในวัยเยาว์ของท่าน ตลอดจนเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น บนผืนแผ่นดินแห่งนี้ มาเขียนในรูปแบบนวนิยายด้วยความมุ่งหมายของท่านที่จะให้ทุ่งมหาราช เป็น *เสมือนบันทึกของเหตุการณ์ประจำยุคประจำสมัย ซึ่งผ่านมาในชีวิตของข้าพเจ้าและก่อนหน้าข้าพเจ้าขึ้นไป (คำนำ)*

ทุ่งมหาราชมิใช่บันทึกทางประวัติศาสตร์ แต่มีประวัติศาสตร์มากมายในทุ่งมหาราช

ความมุ่งหมาย ในการเขียนทุ่งมหาราชของข้าพเจ้า ก็มิได้ปรารถนาจะให้ประวัติของตำบลคลองสวนหมาก ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนกันมาเป็นนครชุม หรือประวัติของชาวบ้านนั้นโดยแท้จริงมากไปกว่าเสมือนบันทึกของเหตุการณ์ ประจำยุคประจำสมัย ซึ่งผ่านมาในชีวิตของข้าพเจ้า และก่อนหน้าข้าพเจ้าขึ้นไป ฉะนั้นจึงไม่ต่างอะไรกับการเขียนจากความทรงจำรำลึก และความรู้สึกซึ่งอาจผิดพลาดได้ง่าย ข้อเท็จจริงที่ได้อาจคร่าวเกินไป ลางเลือนและเลอะด้วยกาลเวลา นั่นมิใช่วิธีเขียนนวนิยายซึ่งจะเรียกว่าชีวประวัติ และนั่นมิใช่แบบอย่างที่ข้าพเจ้าต้องการ (คำนำ)

ครูมาลัยเขียนทุ่งมหาราชเมื่อ พ.ศ. 2499 ขณะมีอายุได้ 50 ปี หลังจากที่รื่น (ขุนนิคมบริบาล) ตัวเอกของเรื่องตายเมื่อพ.ศ. 2493 ขณะอายุได้ 92 ปี ซึ่งหมายถึงรื่นเกิด พ.ศ. 2401 และมาปรากฏตัวที่คลองสวนหมากขณะอายุได้ 32 ปี นั่นหมายถึง พ.ศ. 2433 จะเป็นเหตุการณ์สมัยรัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 9 ศักราชครูมาลัยแม่นยำราวกับจดหมายเหตุ แม้นครูมาลัยจะออกตัวว่าทุ่งมหาราชไม่ได้ตั้งใจให้เป็นประวัติศาสตร์ แต่เหตุการณ์ที่ครูมาลัยเขียนขึ้นแนบเนียนและแยบยล

ราวกับบันทึกประวัติศาสตร์ เรื่องราวของคลองสวนหมาก นครชุมและกำแพงเพชร ไว้อย่างตั้งใจ

ครูมาลัย ได้ใช้ตัวละครจริงที่มีในประวัติศาสตร์กำแพงเพชรได้อย่างกล้าหาญ สวยงาม และสมจริง

พระปิยมหาราชเสด็จประพาสต้นกำแพงเพชร เมื่อพ.ศ. 2449 ในขณะที่รื่นขุนนิคมบริบาลทำการรับเสด็จที่วัดพระบรมธาตุในฐานะผู้นำชุมชนคลองสวนหมาก มีอายุได้ 48 ปี โดยครูมาลัยได้อาศัย ข้อความจากบันทึกการเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ 5 มาเป็นบรรทัดฐานและหลักฐานสำคัญในการดำเนินเรื่อง

ตัวละครอย่างพะโป้ กะเหรี่ยงในปกครองของอังกฤษ ผู้มีอิทธิพลในการค้าไม้เป็นผู้ทรงอิทธิพลประจำเมืองกำแพงเพชร ในสมัยนั้น ชัดเจน สมจริงตามที่คณะทำงานของเราสืบค้นจากผู้คนร่วมสมัยอย่างมากมาย

พระวิเชียรปราการเจ้าเมืองกำแพงเพชร ล้วนแต่เป็นตัวละครจริงที่มีตัวจริงทั้งสิ้น เหตุการณ์สถานการณ์ แม้แต่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ครูมาลัยบันทึกไว้อย่างถูกต้อง ชัดเจน และเห็นภาพพจน์ ทั้งสิ้น

ถึงแม้ว่าครูมาลัย ไม่ได้ตั้งใจให้ทุ่งมหาราชเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ แต่เรื่องราวทั้งหมดร้อยละ 90 ล้วนเป็นประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น จึงอยากเรียกทุ่งมหาราชเสียใหม่ว่า **นวนิยายเชิงประวัติศาสตร์** อย่างแท้จริง

มีเหตุการณ์ ของบ้านเมือง ของผู้คน ชาวคลองสวนหมาก ตั้งแต่พุทธศักราช 2433-2493 อย่างแจ่มชัด ราวกับผู้อ่านเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์นั้นๆ จริง ครูมาลัยเขียนไว้ในคำนำย่อหน้าที่ 2 ว่า

ทุ่งมหาราช ก็อาจจะหลีกหนีไม่พ้น จากภาพของชีวิตบุคคลประจำยุคที่ปรากฏในท้องเรื่อง ภาพของเมือง และตำบล ซึ่งสร้างขึ้นด้วยความทุกข์ ทรมาน ของบุคคลเหล่านั้น ก็เช่นเดียวกันพัวพันอยู่กับวิถีชีวิตของตัวละครในเรื่องซึ่งล้วนแต่เป็นจินตนภาพ

ในตอนนี้ครูมาลัย ได้ชี้แจงว่าตัวละครอย่างรื่น (ขุนนิคมบริบาล) ละเมียด สุดใจ จำปา แม่เฒ่าแคล้ว ผู้ใหญ่พูน นายเสถียร ล้วนแต่เป็นจินตนภาพทั้งสิ้น แต่การศึกษาข้อมูลและสืบค้นอย่างลึกซึ้งแล้ว ตัวละครแต่ละตัวที่ครูมาลัยกล่าวว่าเป็นจินตนภาพนั้น ล้วนแต่มีตัวจริง และมีวิญญาณของมนุษย์ทั้งสิ้น แต่อาจจะมิได้หมายถึงใครคนใด คนหนึ่ง แต่อาจหมายถึงการนำภาพประทับใจและจินตนาการมาบรรจงให้เป็นตัวละคร แต่อย่างไรก็ตามผู้ค้นคว้ามิอาจเปิดเผยตัวละครดังกล่าวเพราะอาจผิดเจตารมณ์ของผู้เขียน

และนอกจากบางบุคคล ซึ่งนามและการบำเพ็ญกรณีย์ ยังเป็นอนุสาวรีย์ ประจำกำแพงเพชรมาเป็นกาลเวลาช้านาน ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ ให้แก่อนาคตของบ้านเมืองนั้น บรรดานามใดก็ดีบุคลิกภาพใดก็ดี ที่ไปสอดคล้องหรือละม้ายคล้ายคลึงเข้ากับท่านผู้ใด ทั้งที่ยัง

มีชีวิตอยู่ หรือวายชนม์แล้วเป็นการบังเอิญและโดยมิได้มีเจตนา

อย่างไรก็ดีสิ่งใดที่เป็นไปโดยบังเอิญ เกี่ยวกับความพ้องกันของบุคคลและนาม (คำนำ)

การออกตัวของครูมาลัยในตอนนี้ เป็นมารยาทของนักเขียน แต่ความจริงตัวละครทุกตัวมีในประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร

พะโป้วีรบุรุษของคนปากคลอง ภาพของพะโป้ในเรื่องทุ่งมหาราชชัดเจนและสมจริง *เขามองหน้า...นี่เองพะโป้ผู้ยิ่งใหญ่ พะโป้ ผู้มีบุญคุณต่อชาวกำแพงเพชรโดยทั่วไป และชาวสวนหมาก โดยทั่วไป*

พระยากำแพงเพชร (พระยารามรณรงคสงคราม) พระวิเชียรปราการ ก็ปรากฏภาพอย่างชัดเจน และมีตัวจริง *ร่างชายชรา ในชุดกางเกงขาสั้น สวมถุงน่องรองเท้า หมวกกันแดดและเสื้อราชปะแตน คนนำหน้าคือ ท่านเจ้าคุณกำแพงผู้ว่าราชการจังหวัด*

พระปิยมหาราชเสด็จประพาสต้นกำแพงเพชร ครูมาลัยบรรจงเขียนอย่างตั้งใจจะให้เป็นประวัติศาสตร์ ประจำเมืองกำแพงเพชรเลยทีเดียว ทั้งที่ปีที่พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสต้นเป็นปีเกิดของครูมาลัย และครูมาลัยมีอายุแค่ 4 เดือน เท่านั้น อาจจะเป็นอิทธิพลของคำบอกเล่าหรืออิทธิพลจากในหนังสือเสด็จประพาสต้น เพราะครูมาลัยเขียนทุ่งมหาราช หลังจากที่พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จกำแพงเพชรแล้วถึง 50 ปี แต่ครูมาลัยเขียนได้ราวกับอยู่ในเหตุการณ์นั้นจริงและสัมผัสด้วยตนเองกระนั้น...

ครูมาลัย ชูพินิจ แม้จะเกิดที่จังหวัดกำแพงเพชร แต่ท่านไปเติบโตที่กรุงเทพมหานคร ภาพบางภาพที่ท่านเขียนคงจะเป็นความทรงจำที่ได้รับคำบอกเล่าจากผู้มีประสบการณ์จริงเท่านั้น

แต่สำหรับเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมนั้นครูมาลัยตั้งใจเขียนจะให้เป็นหลักฐานอย่างแท้จริงจากคำนำที่ว่า

ความพยายามของข้าพเจ้าที่จะบรรยายถึงขนบประเพณีและนิสัยส่วนใหญ่ของชาวสวนหมากก็เป็นไปโดยเจตนา...

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าวัฒนธรรม ประเพณี ในทุ่งมหาราชจึงเป็นของแท้ๆ ของกลุ่มชนคลองสวนหมากในยุคนั้นอย่างแท้จริง...

การต่อสู้ของผู้คน

มานพ ศรีเทียม

"เหตุการณ์อันเกิดจากมหาภัยธรรมชาติ นับแต่โรคระบาด อุทกภัย ทุพภิกขภัยก็เช่นเดียวกัน เพราะครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยผ่านชีวิตเช่นนั้น อย่างที่พวกเขาได้ผ่าน และเพราะขนบ ประเพณีชีวิตและนิสัยเหล่านั้นเองที่ทำให้คลองสวนหมากและชาวคลองสวนหมาก พร้อมด้วยลูกหลานของเขา ต่อมาสามารถต่อสู้กับภัยธรรมชาติ และชนะแก่ภัยธรรมชาติเหล่านั้น จนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน"

ครูมาลัย ชูพินิจ บันทึกการต่อสู้ จิตใจที่กล้าแกร่งของชาวสวนหมากในยุคสมัยเมื่อร้อยปีที่ผ่านมาใน **"ทุ่งมหาราช"** สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต การต่อสู้เพื่อดำรงชีวิตกับเงื่อนไขที่ร้ายกาจในยุคนั้น ไม่ว่าจะเป็นภัยจากธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น โรคระบาด อุทกภัย ไฟป่า การแย่งที่ทำกินอิทธิพลของผู้มีอำนาจ การปล้นสะดม ฯลฯ ล้วนเป็นภัยและทุกข์ยากของคนในยุคนั้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เล่าเรื่องเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร ตอนหนึ่งว่า *"คลองสวนหมากนี้ตามลัทธิเก่าถือว่าเป็นที่ร้ายนัก จะขึ้นล่องต้องเมินหน้าไปเสียข้างฝั่งตะวันออก เพียงแต่แลดูก็จับไข้"*

ใครจะรู้บ้างว่าเมืองกำแพงเพชรสืบสานสายเลือดบรรพชนมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี กำแพงเพชรจะเป็นเมืองหน้าด่านรับการขยายอิทธิพลที่มาจากอยุธยาและอู่ทอง สมัยอยุธยาเป็นราชธานีนั้นกำแพงเพชรก็ต้องเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญระหว่าอยุธยากับเชียงใหม่ และอยุธยากับหงสาวดี ผู้คนในยุคนั้นจะได้ประดาบแรกกับผู้รุกราน คนกำแพงเพชรจึงแกร่งและกล้ามานับแต่สร้างเมืองด้วยเชื่อมั่นในเพลงดาบและพระเครื่องอันเป็นยอดวัตถุมงคล ทั้งอุดมด้วยทรัพยากรเต็มสองฟากฝั่งแม่ปิง ศักดิ์ศรีของเมืองจึงร้อยคำได้ว่า *"กรุพระเครื่อง เมืองคนแกร่ง ศิลาแลงใหญ่ กล้วยไข่หวานน้ำมันลานกระบือ"*

ไม่เว้นแม้แต่ **"นายรื่นหรือขุนนิคมบริบาล"** และชาวคลองสวนหมาก เพียงแต่รูปแบบการต่อสู้เปลี่ยนจากเพลงดาบของอริราชศัตรู มาเป็นภัยธรรมชาติ อิทธิพลของการแย่งถิ่นที่ทำมาหากิน โดยเฉพาะการทำธุรกิจค้าไม้คงจะเป็นการประหลาด และมหัศจรรย์มากที่คนไทยในยุคนั้นจะทำธุรกิจในเรื่องนี้ แต่นายรื่นจะลองทำและจะทำอย่างผู้มีจิตสำนึกต่อสิ่งมีค่า รื่นบอกสุดใจที่ดงเศรษฐีว่า

"โค่นไม้เหล่านี้ลงเมื่อไร ซากเมืองทั้งเมืองจะยับ เจดีย์เก่าเหล่านั้นจะไม่เหลือ กำแพงแลงเหล่านี้จะทลาย" และ *"เป็นมรดกที่ทิ้งไว้ให้พวกคนไทยรุ่นหลังได้ระลึก ใครๆ พากันออกมาทำไร่ ใครๆ เขาพยายามแผ้วถาง กำแพงพังช่างมัน เจดีย์ทลายช่างมัน ข้าทำไม่ได้ เราจะไม่ไปแตะต้องของศักดิ์สิทธิ์ควรอยู่คู่ฟ้าเช่นนั้น"*

สิ่งที่รื่นปรารภไว้ได้ปรากฏอยู่ในยุคสมัยนั้นเอง และการทำลายได้รุนแรงมากขึ้นในสมัยต่อมาเจดีย์ย่อยยับด้วยการค้นหา **"กรุพระเครื่อง"** กำแพงแลงถูกทำลาย ป่าไม้ต้องพินาศและเสื่อมโทรมด้วยน้ำมือของมนุษย์ และไร้จิตสำนึกในสมบัติของมนุษยชาติ

มหาภัยจากธรรมชาติและทุพภิกขภัยของชาวคลองสวนหมาก หลายครั้งหลายครา เป็นบทพิสูจน์จิตใจอันกล้าแกร่ง ความทรหดอดทน ฟันฝ่า เพื่อความอยู่รอดที่ครูมาลัย ชูพินิจบันทึกผ่านนายรื่นและเพื่อนร่วมยุคสมัยร่วมชะตากรรม ที่โหมกระหน่ำต่างกรรมต่างวาระ

ชาวคลองสวนหมากหรือชาวบ้านตำบลอื่นๆ ไม่เว้นแม้ชาวไทยโดยทั่วไปกับวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ และพอใจในอัตภาพของตน พวกเรามีจิตสำนึกร่วมกันในการพิทักษ์ป่าโป่งน้ำร้อน การบริโภคผลิตภัณฑ์จากป่ามีลักษณะเป็นมิตรกับป่า เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพของทรัพยากร จะพบตัวอย่างเนื้อที่บนเกาะเพียง 3-4 ไร่ สำหรับคนจะทำไร่เพียงคนละไร่สองไร่ทำมาหากินแต่ละปี ไม่มีใครเข้าครอบครองสวนหรือส่วนใดเป็นกรรมสิทธิ หรือคิดจะยื้อแย่งหรือบุกรุกซึ่งกันและกัน

โป่งน้ำร้อนคือผืนป่าที่เป็นชีวิตของชาวบ้านคลองและตำบลใกล้เคียง

"เราจะตัดไม้ ตัดหวาย ตักยาง ขี้ผึ้ง และทำอย่างที่พวกปากคลองและบ้านไร่ได้เคยทำกันมาแล้วแต่ครั้งปู่ย่าตายาย"

การข่มขู่ถึงการไม่รับผิดชอบหากเกิดอะไรขึ้น และใช้อิทธิพลเป็นอำนาจชอบธรรมของเสถียรผู้จัดการภาคคนใหม่ของพะโป้ราชาค้าไม้แห่งเมืองกำแพงเพชร สำทับและประกาศิตที่ทำให้ชาวบ้านหลายคนตระหนก ขณะที่ภาวะผู้นำอย่างนายรื่นประกาศว่า

"ใครจะมาเที่ยวหวงห้ามกีดกันป่าไม้ไร่นา ที่ชาวปากคลองกับบ้านใกล้เรือนเคียงเคยทำมาหากินมาแต่ปู่ย่าตายาย โดยไม่มีหมายประกาศได้อย่างไร"

นั่นคือชัยชนะของการต่อสู้อันยิ่งใหญ่ที่มีต่ออำนาจไม่ชอบธรรมของเสถียรที่มีนายอำเภอให้การสนับสนุนด้วยผลประโยชน์ที่เกื้อกูลกัน แม้พะโป้ผู้ยึดความถูกต้องและยุติธรรมเองก็ยอมรับกับคนทั่วไปเกี่ยวกับนายรื่นว่า *"เคราะห์ดีที่เราเดินกันคนละทางและอยู่กันคนละสนาม ฉันได้สักโดยเฉพาะ และเขาได้ไม้เบญจพรรณทั่วไป มิฉะนั้นฉันจะหนักใจมากทีเดียวที่ต้องเจอะคู่แข่งขันอย่างนั้น"*

แม้คลองสวนหมากจะประกอบด้วยคนที่อพยพมาจากผู้คนต่างถิ่นต่างที่ และพวกเขาไม่เคยมีสิ่งใดที่จะภาคภูมิใจและไร้เกียรติประวัติ แต่ทว่าเมื่อต่างสำนึกถึงสิ่งที่ต้องรักษาและพิทักษ์ไว้ ทุกคนก็พยายามให้ความคุ้มครองป้องกันอย่างสุดชีวิต สำนึกร่วมกันเช่นนี้เองแม้พะโป้และเสถียรซึ่งได้แยกตัวมาตั้งบริษัทค้าไม้เอง ต้องยอมถอนการยื่นสัมปทานให้เป็นสมบัติของชาวสวนหมากในที่สุด เป็นชัยชนะเพื่อชีวิตและศักดิ์ศรี การหยิบยื่นหน้าที่การงานในบริษัทของพะโป้ให้นายรื่น

"เราต้องการเป็นนายตัวเองไม่ใช่ลูกจ้าง เลิกไม่ได้ เปลี่ยนไม่ได้" และ ธุระอะไรจะให้คนบ้านอื่นมาชุบมือเปิบ ทำไมเราจึงไม่ล่องแพขายเสียเอง"

เป็นคำตอบที่มีศักดิ์ศรีและเป็นงานที่ท้าทายจุดประกายให้นายรื่นลองทำ และความมุ่งมั่นที่จะสร้างคลองสวนหมากให้รุ่งเรือง

"ดูแต่วัดพระธาตุที่ทอดทิ้งกันชำรุดทรุดโทรมมาแต่สมัยปู่ย่าตายายใครล่ะทำนุบำรุง ใครล่ะปฏิสังขรณ์รื้อสร้างเป็นองค์เดียวแล้วยกช่อฟ้าใบระกาใหม่ ใคร...นอกจากพญาตะก่ากับพะโป้ อย่าลืมว่านั่นเป็นกะเหรี่ยงสองพี่น้อง ไม่ใช่คนไทย ไม่ใช่คนพื้นเพปากคลอง ดีละพะโป้ น้องพญาตะก่ากำลังสร้างคลองเหนือเป็นเมืองของแก ข้าจะมาสร้างคลองใต้ให้เป็นเมืองข้า...และของเอ็ง"

ความทุกข์ยากในชีวิตคนมิได้มีเพียงครั้งเดียวเป็นสัจธรรม ชีวิตของชาวคลองสวนหมากก็เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นอัคคีภัยครั้งใหญ่ที่ใครๆ ก็บอกว่าไม่เคยพบเห็นจากป่าไผ่วังกระทะลามถึงดงเศรษฐี นาตาเลิศ แล้วก็ดงหญ้าคาท้ายบ้านคลองสวนหมาก ลุกลามอย่างรวดเร็วจนเกือบย่อยยับดี แต่ว่าสติอันมั่นคงของรื่นที่แก้ปัญหาให้เพื่อนบ้านทันท่วงที

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินที่แม้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองก็จนปัญญา โจรผู้ร้ายบางทีก็ชุกชุมเป็นระยะ ครั้งแรกก็เริ่มปล้นสะดมที่พรานกระต่าย ลานดอกไม้ บ้านไร่ ปากคลอง และตำบลใกล้เคียง ที่สุดวัวทั้งฝูงของแขกปาทานหลังวัดพระบรมธาตุก็ถูกต้อนไป อีกคราวที่กระหน่ำซ้ำเติมพร้อมกับอุทกภัยของแม่ปิง พร้อมกับชีวิตที่สิ้นไปของแม่เฒ่าแคล้ว อุทกภัยคราวนั้นนาทุกแปลงไร่ สวนผลไม้เกือบไม่มีเหลือ เป็นทุกข์ภัยที่ร้ายแรงอีกครั้งของผู้คนริมฝั่งแม่ปิง เดือดร้อนกันไปทั่วยกเว้นคลองสวนหมากที่สามารถได้คืนมาทั้งควายและคนร้ายทุกครั้งไป

"ข้าต้องการจะเห็นทุกครอบครัวและทุกคนในคลองใต้ได้อยู่และกินกันอย่างคนควรจะอยู่ ไม่ใช่อย่างวัวอย่างควาย เจ็บได้เจ็บไป ตายได้ตายไป ไม่มีการเยียวยา ไม่ได้รับการรักษาเพราะหาหมอไม่ได้ หาคนเหลียวแลไม่ได้ ในเมืองกับปากคลองห่างกันเพียงชั่วแม่น้ำคั่นเท่านั้น แต่เราก็อยู่กันเหมือนคนละโลกและเกิดมาคนละยุค"

คำอธิษฐานของรื่นที่ขอต่อพระบรมธาตุ รื่นและครอบครัวเองก็ได้เผชิญอย่างโหดร้ายเช่นเดียวกับชาวปากคลองเช่นกัน เมื่อเกิดไข้ทรพิษระบาดต้องสูญเสียบุตรชายโดยปราศจากหมอมาเหลียวแลหมอเมื่อรู้ว่ามณีลูกคนหัวปีเป็นไข้ทรพิษก็อ้างว่าติดธุระและไม่ว่างกันเกือบหมด ในที่สุดก็ปล่อยตามยถากรรมเช่นเดียวกับชาวคลองสวนหมาก ไข้ทรพิษหรือฝีดาษในยุคสมัยนั้นร้ายกาจเกินไปสำหรับชาวบ้านและเชื่อว่าร้ายกว่าอหิวาต์ของผู้คนในสมัยนั้น ภาพมณีและมิลินทร์นอนอยู่บนเตียง

...ใบตองอ่อนสีเหลืองนวลซึ่งรองรับร่างอันเปลือยเปล่าเลอะเทอะไปด้วยน้ำเหลืองน้ำหนองแทนผ้าปูที่นอน ขับผิวซึ่งเกือบจะกลายเป็นสีมะพลับแก่แลดูเป็นที่น่าสมเพช...

ภาพเรือหลายลำนำศพของผู้ตายไปฝังยังฝั่งตรงข้ามซึ่งเป็นป่าพุทรา เสียงร้องไห้ของญาติและมิตรผู้ตายบางรายก็แว่วข้ามแม่น้ำปิงมาถึง...และ...บรรดาวัดทั้งหลายใกล้ลักษณะร้างเพราะเหลือพระจำพรรษาอยู่ไม่กี่องค์ หลายศพถูกฝังโดยไม่ได้สวดอภิธรรมหรือบังสุกุล และหลายศพถูกฝังโดยปราศจากแม้แต่โลงจะใส่

เหตุการณ์ครั้งนี้สลดใจและเป็นทุกขเวทนาใหญ่หลวง ความโหดร้ายสยดสยองนัก เพราะไข้ทรพิษได้คร่าชีวิตชาวบ้านไปเกือบหมดคลอง ต้องอพยพโยกย้ายตกระกำลำบากไปที่วังกระทะชั่วคราว บ้านที่ตายทั้งครอบครัวก็เผาทิ้ง บ้านที่ยังมีเจ้าของก็สุดแต่จะเลือกว่าเผาหรือปล่อยทิ้ง ความอดอยากแร้นแค้นมาเยือนถึงขนาดข้าวทะนานเดียวปนกลอยกินทั้งชมรม เนื้อหรือปลาที่ได้มาตัวเดียวแจกจ่ายกันไปทุกครัวเรือน บางวันผู้ชายยอมอด เพื่อให้ผู้หญิงและเด็กได้กิน บางวันทั้งผู้ชายและเด็กไม่มีอะไรจะกินต่างก็ออกขุดรากไม้เผือกมัน ได้มากน้อยเท่าใดรวมไว้เป็นกองกลางแล้วเฉลี่ยกันไป

นานนับปีที่บ้านร้างทั้งตำบล ทว่าเพราะบุญญาบารมีของสมเด็จพระปิยมหาราช ที่เสด็จประพาสต้นสามารถสร้างขวัญ ศรัทธาและเกิดเป็นสิริมงคลให้แก่พสกนิกรชาวคลองสวนหมาก เพียงทราบว่าจะเสด็จรื่นและเพื่อนบ้านก็ชักชวนกันกลับมาตั้งรกรากอีกครั้งหนึ่ง หลายครอบครัวจึงอพยพมาตั้งภูมิลำเนา ทุกหมู่บ้านแน่นไปด้วยเหย้าเรือน กุฏิทุกวัดเต็มไปด้วยพระ จนแม่เฒ่าแคล้วถึงกับลั่นวาจาว่า "แต่นี้ไปกูไม่ตายแล้ว" นั่นหมายถึงคลองสวนหมากจะมีลมหายใจของผู้คนสืบสานไปชั่วนานแสนนาน

"น่าเสียดายที่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะบรรยายให้ถึงเพียงครึ่งหรือเสี้ยวของเหตุการณ์เหล่านั้นได้" ความในใจที่บันทึกถึงชีวิตการต่อสู้ของผู้คนและบรรพบุรุษของชาวคลองสวนหมากและประวัติศาสตร์บนแผ่นดินเกิดของครูมาลัย ชูพินิจ ให้ปรากฏเป็น "ทุ่งมหาราช" เกียรติประวัติของเมืองคนแกร่งกำแพงเพชรตราบทุกวันนี้ วันหน้า และนิรันดร์"

ความสำคัญของเรื่อง

มานพ ศรีเทียม

"ชีวิตของฉันเป็นเพียงสนามหญ้าธรรมดา แต่ชีวิตของรื่นเป็นทุ่งใหญ่ ทุ่งมหาราช ซึ่งใครต่อใครต้องพึ่งเพื่อดำรงชีวิตอยู่ด้วยกัน"

เป็นคำจำกัดความถึงความยิ่งใหญ่ ความเป็นคนแกร่งของรื่นในสายตาของผู้หญิงอย่างละเมียด อันเป็นทั้งตำนานและประวัติศาสตร์คลองสวนหมากที่เป็นไปในรูปนวนิยาย ที่มีคุณค่าอย่างที่แม้กาลเวลาไม่อาจทำให้ย้อนคืนได้

โดยเฉพาะความสำคัญในวันที่ 25 สิงหาคม 2449 ของคลองสวนหมากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลายพระหัตถ์เล่าเรื่องเสด็จประพาสต้นว่ามาถึงบ้านพะโป้ และ *"ไปขึ้นถ่ายรูปที่หน้าบ้าน 2 บ้านนี้แล้ว จึงกลับออกมาจอดกินกลางวันที่หาดกลางน้ำ"*

ก่อนหน้าเสด็จประพาสต้น คลองสวนหมากเกือบร้างด้วยโรคไข้ทรพิษระบาด นับเป็นเพราะบุญญาธิการของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง จึงมีผู้คนทะยอยกลับมาสร้างชีวิตและครอบครัวอีกครั้งหนึ่ง เมื่อผู้คนทราบข่าวการเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณต่อชาวกำแพงเพชร เนื่องเพราะความไม่สะดวกในเรื่องการคมนาคมในสมัยนั้น ต้องละทิ้งพระราช-กรณียกิจอื่นๆ อีกทั้งต้องทรงยากลำบากพระวรกายในระหว่างการเดินทางที่ยากยิ่ง โดยเริ่มการเสด็จออกจากสวนดุสิตเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2449 เวลา 23.00 นาฬิกา ทรงเรือพระที่นั่ง *"ชื่นใจ"* เป็นเรือพระที่นั่งยนต์ ซึ่งบริษัทบอเนียวถวาย (ต่อมาเปลี่ยนชื่อว่า เรือลบแหล่งรัตน) แต่เมื่อเดินทางถึงอยุธยาในวันที่ 3 สิงหาคม เวลา 08.00 นาฬิกา เสด็จกลับบางกอกโดยรถไฟพระที่นั่งแล้วกลับมาตอนค่ำวันเดียวกัน เพื่อเสด็จประพาสต้นต่อถึงนครสวรรค์เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม

เรือพระที่นั่งเสด็จถึงกำแพงเพชรเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม ระหว่างทางทรงบันทึกว่า *"เดินเรือวันนี้รู้สึกว่าไปในกลางป่าสูง ได้ยินเสียงนกร้องต่างๆ อย่างชมดงเพรียกมาตลอดทาง"* และวันที่ 25 สิงหาคม 2449 จึงเสด็จคลองสวนหมากนับเป็นกฤษฎาภินิหารอันประมาณมิได้ ตำนานอันยิ่งใหญ่ด้วยเกียรติประวัติของนครชุมที่พระพุทธเจ้าหลวงได้เสด็จมาในวันนั้น ถูกบันทึกด้วยภาษาอันงดงามแห่งทุ่งมหาราชในกาลต่อมา

ในยุคนั้นพระพุทธรูปพิมพ์ก็หายากและมีราคาแล้ว แต่วันนั้นพสกนิกรเฝ้าแหนด้วยข้าวตอกดอกไม้หรือพระพิมพ์อยู่ในพาน พร้อมด้วยธูปเทียนซึ่งถือเป็นความภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสทูลเกล้าฯ ด้วยสิ่งที่มีค่าที่สุดของเมืองกำแพงเพชร เมืองที่ได้ชื่อว่า *"กรุพระเครื่อง"*

แต่ละหน้าของทุ่งมหาราชได้บันทึกความนึกคิด ความเป็นไปของผู้คน ชีวิตความเป็นอยู่และวิวัฒนาการของบ้านเมือง อันเป็นคุณค่าที่ไม่อาจประเมินด้วยกาลเวลา เพราะใครจะคิดบ้างว่าพะโป้ผู้มีคุณแก่ชาวคลองสวนหมาก เป็นผู้นำฉัตรทองแต่ตะโก้งมาประดิษฐาน ณ ยอดพระบรมธาตุ เป็นสัญลักษณ์ และปากคลองทั้งปากคลอง กำแพงทั้งกำแพง แม่ปิงทั้งแม่ปิง รู้กันแต่ว่านายห้างพะโป้เป็นคนมีเมตตาอารีแก่คนยาก ในยุคสมัยที่พะโป้ยังมีชีวิตอาจมีภาพลักษณ์ที่ชาวคลองสวนหมากยกย่อง แต่กาลเวลามาถึงปัจจุบันอาจไม่ใช่

พะโป้อาจเป็นผู้ทำร้ายพระธาตุสามองค์เจดีย์โบราณ โดยรื้อแล้วนำมารวมเป็นองค์เดียวแต่จะนับเป็นการทำร้ายก็โดยไม่ตั้งใจ ทว่าเป็นการกระทำด้วยความปรารถนาดีและศรัทธาต่อพระบรมธาตุอย่างพุทธศาสนิกชนในสมัยนั้นจะพึงเคารพ การประเมินหากใช้คุณค่าและวิสัยทัศน์ปัจจุบันไปตัดสินอดีต ผลที่ได้อาจผิดไปจากความเป็นจริง ตรงกันข้ามคนไทยที่ลักลอบขุดทำลายเจดีย์เพื่อค้นหากรุพระเครื่อง เราทำลายด้วยความโลภและความหลังดังพระราช-นิพนธ์เรื่อง **"เที่ยวเมืองพระร่วง"** พระวิเชียรปราการทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีคนที่หาเลี้ยงชีพทางค้นหาทรัพย์ตามโบราณสถานเหล่านี้ว่า

"คนจำพวกนี้ความที่ชำนาญจนบอกได้ว่าพระเจดีย์รูปอย่างไร จะมีตรุฝังตรงไหนตรงไปถึงก็ทำลายที่ตรงต้องการทีเดียวไม่ต้องเสียเวลาค้น"

จิตสำนึกในการหวงแหนสมบัติของชาติของครูมาลัย ชูพินิจ ปรากฏผ่านตัวนายรื่นว่า *"ใครๆ เขาพยายามแผ้วถางกำแพงพังช่างมัน เจดีย์ทลายช่างมัน ข้าทำไม่ได้ เราจะไม่ไปแตะต้องของศักดิ์สิทธิ์ควรอยู่คู่ฟ้าเช่นนั้น"*

"ทุ่งมหาราช" สะท้อนวิถีชีวิตไทยของผู้คนร่วมสมัยกับขุนนิคมบริบาล หากจะนับในเดือนห้าของปีพุทธศักราช 2493 **"เก้าสิบสองปี หลังจากลืมตาดูโลกและผ่านชีวิตมาแล้วโชกโชนอย่างยากที่ผู้ชายน้อยคนจะได้ผ่านและพบ"** การถึงแก่กรรมของขุนนิคมบริบาลเป็นการเปิดเรื่องที่บันทึกวิถีชีวิตไทยไว้มากมายหลายหลากย้อนยุคสมัย ให้ภาพพจน์และบรรยากาศกลิ่นอายของวัฒนธรรมไทยให้รำลึกถึงวันสงกรานต์ที่มีมนตร์และเสน่ห์มาถึงปัจจุบัน เทศกาลของไทยที่ยังยืนหยัดท้าทายอารยธรรมตะวันตกได้เท่ากับวันสงกรานต์ ผู้คนหลั่งไหลกลับบ้านเกิดเพื่อรดน้ำขอพรผู้ใหญ่โดยมิต้องรณรงค์เพื่อสืบสานวัฒนธรรม

"กลิ่นอายของมหาสงกรานต์ยังล่องลอยอยู่ในอากาศ และกลิ่นแป้งหอมของกระแจะจันทน์ที่บรรดาลูกหลานปะพรมในวันรดน้ำอวยพรยังติดอยู่ที่เสื้อผ้า"

เทศกาลที่ผูกสายสัมพันธ์ของครอบครัว ชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว ผู้น้อยไปคารวะผู้ใหญ่ หนุ่มได้มีโอกาสใกล้ชิดสาวที่ตนหมายปอง ได้มีโอกาสทำบุญร่วมบาตร ก่อเจดีย์ทราย เล่นลูกช่วง

พวงมาลัยรวมทั้งทรงแม่ศรียามค่ำคืน วิถีชีวิตที่อิสระเสรีที่สุดในรอบปีของหนุ่มสาวยุคนั้น

"แม่ศรีเอย แม่ศรีสาวสะ ยกมือไหว้พระเอ๋ยว่าจะมีคนชม ขนคิ้วเจ้าก็ต่อ คอเจ้าก็กลม ชักผ้าปิดนมชมแม่ศรีเอย"

คุณสมบัติที่กำหนดค่าของสตรีคือ "การรักนวลสงวนตัว" ซึ่งเป็นทั้งอาภรณ์ประดับกายและเป็นเกราะป้องกันภัยจากบุรุษที่ฉกฉวยรุกเร้าล่วงล้ำเรือนกาย สำนึกที่ยึดมั่นในจิตใจทำให้สุดใจมีสติเมื่อรื่นกระทำกับเธอ จึงกระซิบบอกรื่นแม้เสียงจะแผ่วแต่ก็กร้าวและแกร่ง เหมือนเสียงเหล็กกล้ากระทบกัน *"อย่าพี่ทิด อย่า...ข้าจะเกลียดพี่ทิดไปจนตาย"*

ไม่แปลกเมื่อสุดใจจะเข้าพิธีแต่งงาน จำปาจึงเป็นผู้ให้คำปรึกษาในฐานะผู้เคยมีประสบการณ์เมื่อถูกถาม

"เอ็ง เอ็งทำยังไง คืนแรกที่พี่โปร่งถอดกำไลเอ็ง"

"กันก็หลับตาปี๋ ปล่อยให้เขาทำอะไรตามสบายไปเท่านั้นเอง"

สังคมไทยเป็นสังคมที่รักกันดั่งพี่น้อง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความอบอุ่นเป็นกันเองกับคนแปลกหน้า สังคมไทยไม่เคยแยกเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม สามารถกลมกลืนและอยู่กันอย่างสันติสุข มีการยอมรับนับถือซึ่งกันและกันจนนับญาติเป็นปู่ย่าตายาย พี่ป้าน้าอา ทั้งที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกันทางสายเลือดหรือเครือญาติ

"ไม่มีใครจะนับเป็นลูกบ้านนี้ได้อีกต่อไป คนเก่าแก่ดั้งเดิมบ้างตาย บ้างหนีโรคภัยไข้เจ็บไปอยู่ที่อื่น ทุกคนที่นี่ล้วนมาจากสุดหล้าฟ้าเขียว บ้างจากมุอญจากลาว บ้างจากเมืองจากหนองปลิงลานดอกไม้ พรานกระต่าย คลองขลุง และวังแขม ***ฉันจะมาจากไหนไม่สำคัญ ทุกคนจะมาจากไหนไม่สำคัญ เมื่อใจฉันและทุกคนอยู่ที่นี่ เราเหมือนมาจากสายเลือดเดียวกัน"***

คำประกาศของรื่นในฐานะผู้นำของคลองสวนหมาก โดยมิต้องเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนแต่ประการใด

สังคมไทยนับถือผู้นำ คุณธรรมของผู้นำต้องเสียสละ เอื้อเฟื้อและใจนักเลง คุณสมบัติเหล่านี้ของรื่นมีอยู่ครบครัน ไม่ว่าจะเป็นการอุทิศเวลาเพื่อความสุขสงบของชาวบ้าน นำชาวบ้านต่อสู้กับอำนาจที่ไม่ชอบธรรมของนายเสถียรกับนายอำเภอ เมื่อเกิดโรคระบาดหรือภัยอื่นจะเป็นผู้มีอำนาจโดยชอบธรรมที่จะตัดสินใจ ไม่ว่าจะเป็นการย้ายหนีโรคระบาด บัญชาการให้ชาวบ้านดับไฟป่าหรือจับโจรผู้ร้ายปล้นควาย การยอมรับจึงเป็นฉันทานุมัติที่ชาวบ้านมอบให้กับผู้นำของเขา และผู้นำย่อมไม่ใช่ผู้ปกครองประชาชนอย่างนายอำเภอ การสำทับรื่นว่า

"แกเห็นจะลืมไปว่า แกกำลังพูดอยู่กับใคร ทุกคนที่อยู่ในฐานะเดียวกันกับแกจะตรงเข้ามากราบตีนฉันทันทีที่รู้เรื่องนี้" และ

"คนชั้นเจ้าเมือง อุตส่าห์ถ่อกายออกมากราบกรานวานไหว้ไพร่สารเลวให้มันช่วยเหลือแทนที่จะสั่งการตามอำนาจที่มีอยู่ อย่างนี้เป็นเจ้าคุณปู่ของผมละก้อหลังอ้ายรื่นลายแล้ว"

อันเป็นทัศนคติแบบเจ้าขุนมูลนายของข้าราชการในยุคนั้น อย่างไรก็ตามทุ่งมหาราชได้สะท้อนวิถีชีวิตไทยในเรื่องความสันโดษ รักความสงบและสันติมากกว่าจะแก้ปัญหาด้วยการปะทะกัน การประนีประนอมเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยตามแนวพุทธปรัชญา พร้อมที่จะให้อภัยไม่จองเวรกัน คู่ปรับสำคัญในการทำธุรกิจค้าไม้อย่างรื่นกับเสถียร จึงจบด้วยการให้อภัยกันมากกว่าที่จะต่อสู้เพื่อแพ้ชนะกัน

ชื่อชุมชนที่ปรากฏในทุ่งมหาราชอย่างไตรตรึงษ์ คณฑี นครชุม ล้วนเป็นแหล่งทางโบราณคดีที่เป็นมรดกไทยและมรดกของโลกทั้งสิ้น หลายชุมชนอาจนับได้ย้อนยุคถึงยุคหินใหม่ต่อเนื่องมาจนถึงยุคโลหะ และสืบสานมาถึงการเริ่มต้นของสมัยทวารวดี โบราณวัตถุที่พบและเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร มีทั้งอาวุธ ลูกปัด เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ ขุดค้นพบที่คลองเมือง ไตรตรึงษ์ นาบ่อคำ คณฑี นครชุม ชุมชนเหล่านี้แสดงถึงอารยธรรมโบราณซึ่งงดงามด้วยประวัติของบ้านเมืองคุณค่าสถาปัตยกรรมของโบราณสถาน ศิลปกรรมของโบราณวัตถุที่ชาวกำแพงเพชรควรภาคภูมิใจ

สิ่งที่มีคุณค่าหากไม่รู้รักษาก็อาจเป็นการทำลายค่าที่ไม่อาจประมาณได้ ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่อง "เที่ยวเมืองพระร่วง" ของพระบาทสมเด็จพระมงกฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งว่า

"สิ่งต่างๆ ที่เป็นที่ควรรักษาไว้เป็นอนุสาวรีย์ของชาติ จะยังคงถูกขุดถูกทำลายลงเพราะความโลภของผู้ขุดพระและความหลงของคนเก่งที่ต้องการพระนั้น เพราะเป็นธรรมดาความโลภและความหลงทั้ง 2 ประการนี้ อาจทำให้คนลืมทั้งชาติทั้งศาสนาได้"

เจตนารมณ์และสำนึกหนึ่งของครูมาลัย ได้ฝากคำยืนยันผ่านนายรื่นว่า "ข้าทำไม่ได้เราจะไม่ไปแตะต้องของศักดิ์สิทธิ์ควรอยู่คู่ฟ้าเช่นนั้น" และในฐานะผู้ท่องเที่ยวที่สะสมประสบการณ์มากกว่าผู้คนสามัญทั่วไปในยุคนั้น จากแม่ปิงถึงเจ้าพระยา เชียงใหม่ถึงบางกอก สิ่งที่รื่นบอกสุดใจเป็นทั้งสัญญาเกียรติยศที่หนุ่มจะให้กับสาว ขณะเดียวกันได้สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์

"...ข้าจะกลับมา ปากคลองจะเป็นเรือนตายของข้าต่อไป" และ "ปากคลองที่เต็มไปด้วยป่าไม้, ข้าว, ไต้, น้ำมันยาง, สีเสียด, ยาสูบ, หนังสัตว์-"

หลายครั้งที่รื่นแสดงความมั่นใจในความอุดมสมบูรณ์ *"ที่นี่ดีทุกอย่างสำหรับจะอยู่จะกินและตาย" และที่สำคัญเหนืออื่นใด "ผู้หญิงปากคลองสวยกว่าผู้หญิงไหนๆ บนฝั่งแม่น้ำปิง"*

การนำเสนอทุ่งมหาราชของครูมาลัย ชูพินิจ นักเขียนชั้นครูหลายตอนที่เพียบพร้อมด้วยลีลาวรรณศิลป์และสุนทรียรสทางภาษา ในร้อยแก้วนั้นมีร้อยกรองซึ่งมีทั้งลีลาจังหวะ ไพเราะทั้ง

รสคำและรสความ เกิดภาพพจน์และจินตนาการอย่างลึกซึ้งได้บรรยากาศ

"กลิ่นอายของมหาสงกรานต์ยังล่องลอยอยู่ในอากาศและกลิ่นแป้งหอมของกระแจะจันทน์ที่บรรดาลูกหลานประพรมในวันรดน้ำอวยพรยังติดอยู่ที่เสื้อผ้า มันเป็นวันเดียวที่คนเราไม่น่าจะตายในเมื่อดอกไม้กำลังบานอยู่เต็มป่า และบรรดานกทั้งหลายส่งเสียงร้องไพเราะอยู่เต็มดง ป่าอ้อและกอพงบนเกาะกำลังออกดอกขาวเป็นทะเลหิมะ"

หากจะเปรียบกับความไพเราะในเรื่อง "แผ่นดินของเรา" แล้วมิได้ด้อยไปกว่ากันเลย

"ดอกจันทน์กะพ้อร่วงพรู แต่มิได้หล่นลงสู่พื้นดินทีเดียว กลีบสีขาวของมันน้อยๆ และอ่อนนุ่มปลิวกระจายตามลมเหมือนฝูงผึ้งแตกรัง ไปตกที่นั่นนิด ที่นี่หน่อยบนพื้นสีเขียวในลำคู เกลื่อนกลาดอยู่รอบโคนต้นอย่างที่เคยหล่นมาแล้วในชีวิตของมัน"

ผู้ที่จะสามารถเขียนสำนวนร้อยแก้วมีร้อยกรอง ต้องมีความเชี่ยวชาญทางภาษาชั้นครูจึงจะงดงาม การเปรียบเทียบอารมณ์สาวอย่างสุดใจจนเหลือที่จะหักใจข่มด้วยการใช้สัญลักษณ์ *"หัวใจเต้นเร่าของหล่อน เพราะผีเสื้อแสนตัวบินว่อนอยู่ภายในก็ยิ่งหวาดหวั่นหนักขึ้น"* หรือ *"ในใจของหล่อนเต้นเร่าไปด้วยฝูงผีเสื้อสีต่างๆ กระพือปีกเหมือนจะพาบินไปสู่ท้องฟ้าเบื้องบน"*

นับเป็นคุณค่าทางวรรณกรรมที่สร้างศักดิ์ศรีให้กับท้องถิ่นอย่างคลองสวนหมากเสน่ห์ของทุ่งมหาราชนอกจากคุณค่าทางเนื้อหาอันเป็นเสมือนตำนานอันยิ่งใหญ่ ที่จะสืบสานความผูกพันกับท้องถิ่นของชาวกำแพงเพชรให้รักและผูกพัน เกิดจิตสำนึกที่จะพิทักษ์รักษาบ้านเมืองของตนเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาตระหนัก และศรัทธาในเกียรติประวัติของท้องถิ่นที่เราอยู่อาศัยแล้วสุนทรียรสทางภาษา และความเป็นเพชรประดับวงวรรณกรรมไทยจะเป็นสมบัติของมนุษยชาติสืบไป ความสำคัญของ **"ทุ่งมหาราช"** ได้พิสูจน์ค่าให้ปรากฏแล้ว

ทุ่งมหาราช ตอนที่ 2
พินิจบ้าน อ่านคน

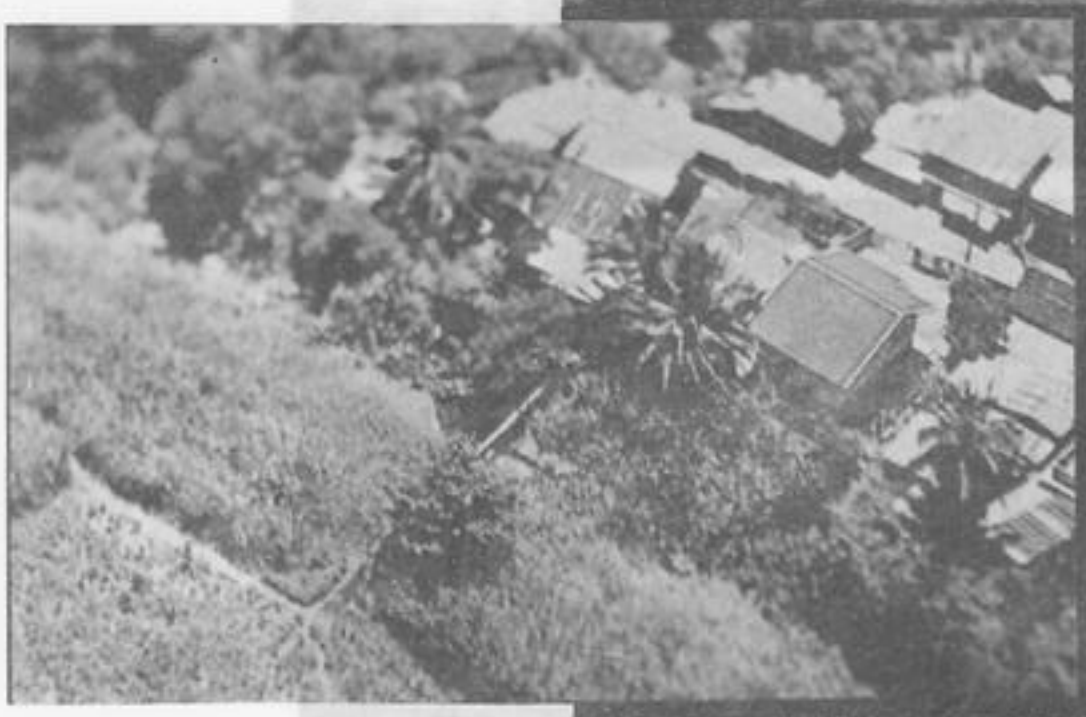

พินิจบ้าน

เรืองศักดิ์ แสงทอง ภาพ
ปองสุข แดงศิริ บรรยาย

กำแพงเมืองนครชุม

กำแพงเมืองนครชุม สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 1800-1900
ปัจจุบันถูกทำลายแทบไม่เหลือร่องรอยไว้ให้ชม

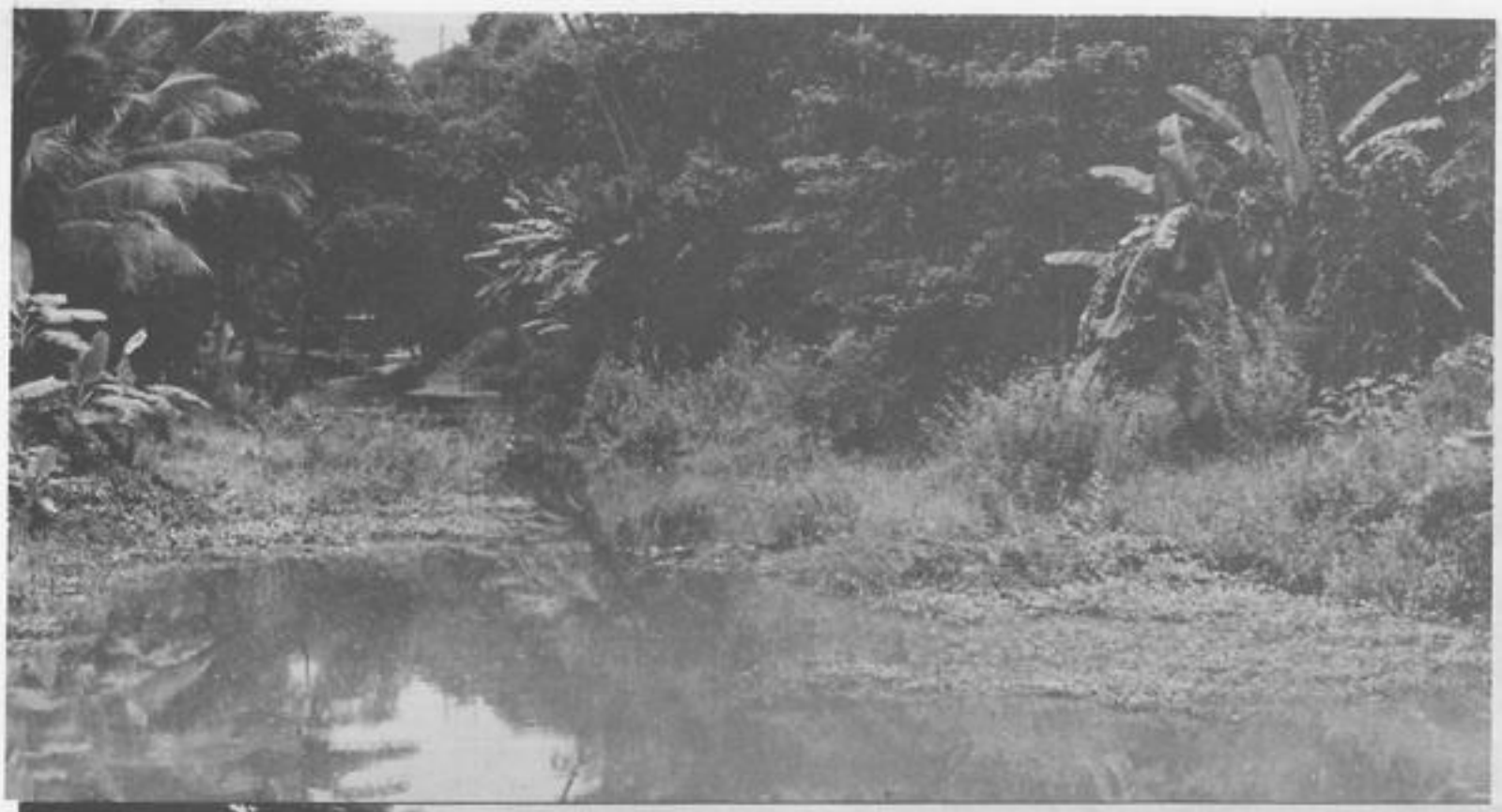

คลองแม่พล้อ

คลองสวนหมาก

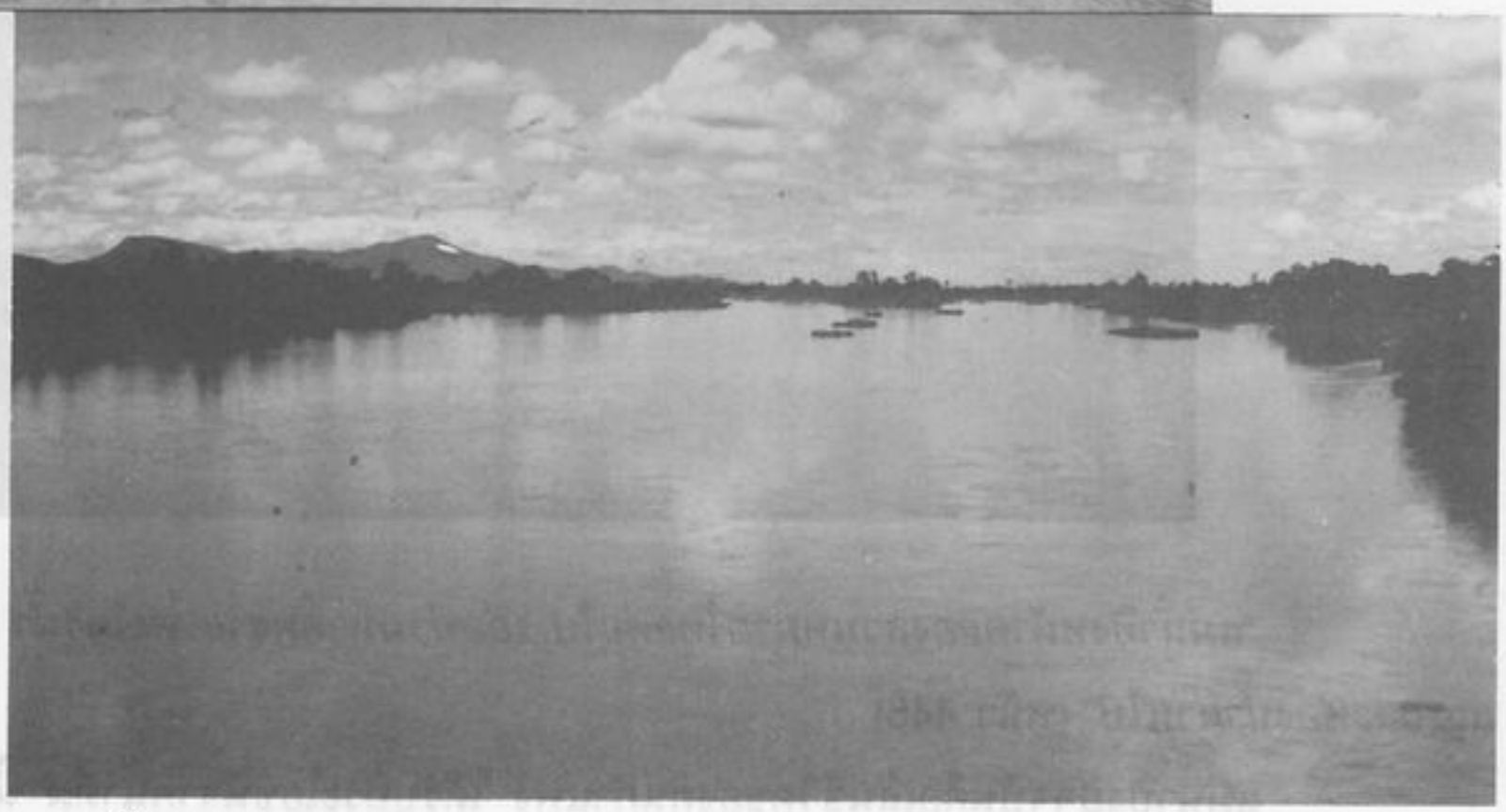

แม่น้ำปิง

คลองแม่พล้อ คลองขุดในสมัยอยุธยาสู่คลองสวนหมาก และไหลลงแม่น้ำปิง

แม่น้ำปิง

"แม่ปิงในหน้าแล้งแห้งและขอดลงทุกวัน จนกระทั่งบางตอนต้องใช้คราด สองฝากร่องน้ำเต็มไปด้วยหาดที่สูงและต่ำ" (หน้า 84)

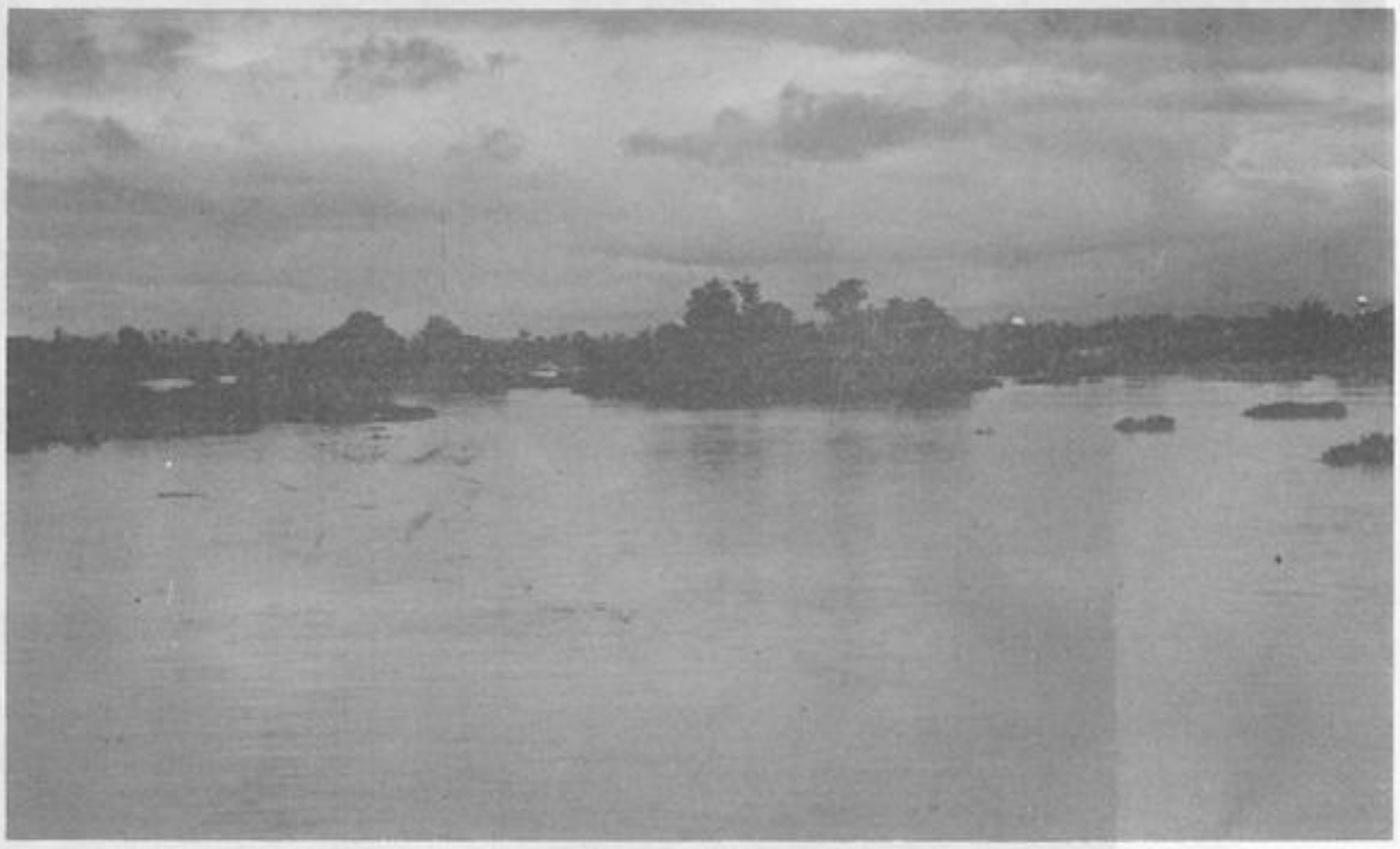

"แม่น้ำปิงหน้าคลองสวนหมากไหลต่อไป เอ่อท่วมหาดทราย ตะไคร้น้ำ และป่าอ้อกอพงสวะและฟองน้ำผ่านไป" (หน้า 445)

แม่น้ำปิงปัจจุบันคือเส้นชีวิตของคนกำแพง ได้รับประโยชน์จากน้ำดื่ม น้ำใช้ น้ำเพื่อการเกษตร บริเวณริมปิงเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และสนามกีฬาของจังหวัด

"สะพานสูงทางเกวียน และท่าควาย อีกสายหนึ่งแยกลงแม่น้ำ" (หน้า 13)

ทางสาธารณะ เมื่อสมัยก่อนเป็นสะพาน ระหว่างบ้านกำนันรวย (บุตรนายรื่น)

เกาะกลางน้ำ

*"**เกาะใหญ่**ซึ่งยาวเหยียดอยู่นอกฝั่งกลางแม่น้ำปิง แต่ปากคลองสวนหมากเหนือจนจดหัวบ้านคลองสวนหมากใต้"* (หน้า 37)

บริเวณเกาะใหญ่นี้ ชาวคลองสวนหมากจะทำไร่ ผัก ผลไม้ ไว้เป็นอาหารประจำวัน และยาสูบซึ่งเป็นสินค้าสำคัญ ปัจจุบันเกาะนี้ร้างรก เพราะเจ้าของไร่ส่วนใหญ่หันไปประกอบอาชีพอื่น และเนื้อที่บางส่วนถูกปลูกเป็นที่อยู่อาศัย

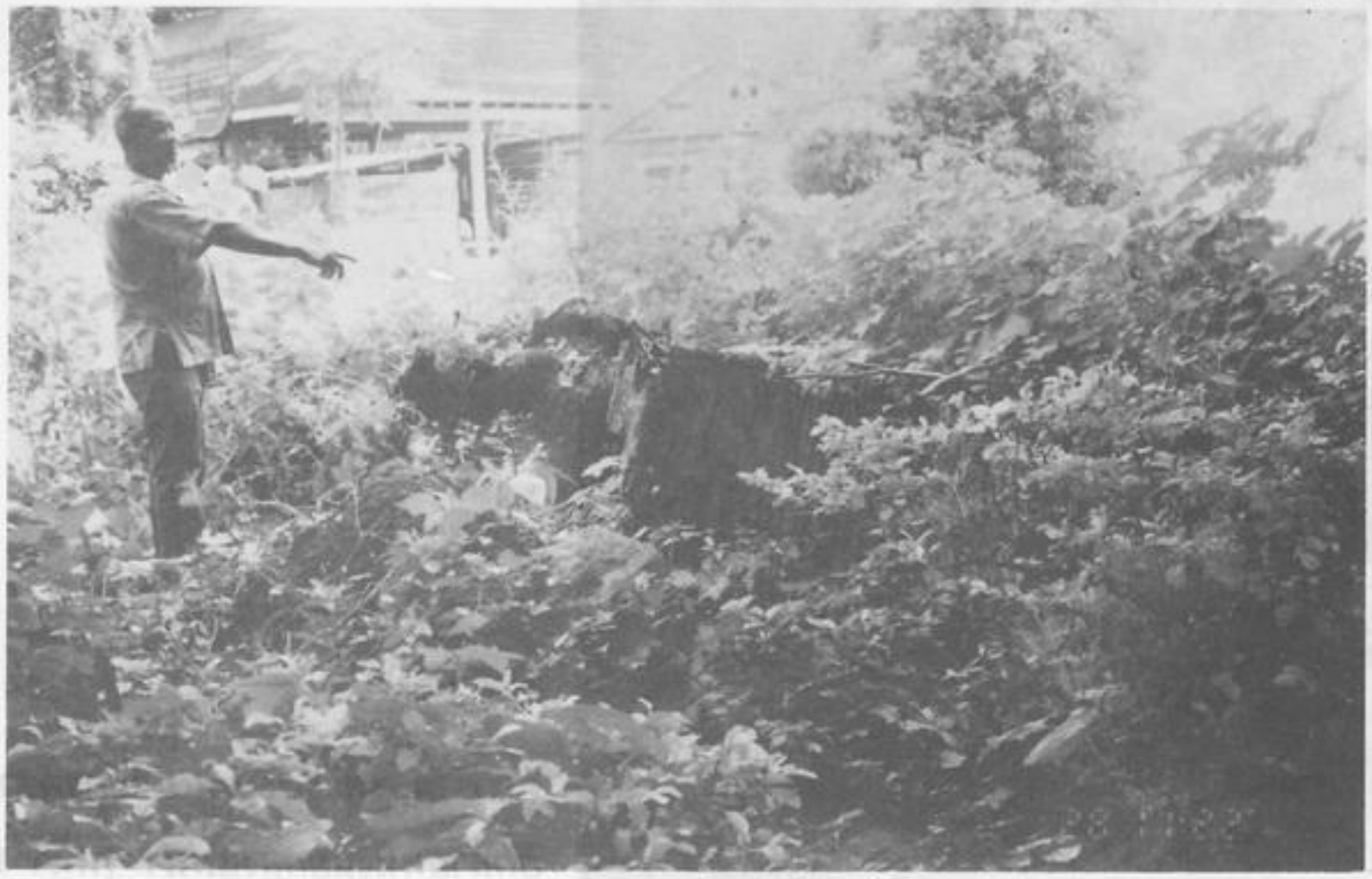

“หัวยาง” ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านเล็กๆ คือ หมู่ที่ 2 ตำบลนครชุม อ.เมือง

“วังยาง” ปัจจุบันเป็นชุมชนที่เจริญ เป็นที่ตั้งของสถาบันราชภัฏกำแพงเพชร คือ หมู่ที่ 1 ตำบลนครชุม อ.เมือง จ. กำแพงเพชร

“ชาวบ้านปากคลองทั้งเหนือและใต้ บ้านไร่ หัวยาง วังยาง ซึ่งเป็นเจ้าของป่าไม้ป่าโป่งน้ำร้อน” (หน้า 372)

ป้อมทุ่งเศรษฐี

"ดงเศรษฐีไม่มีใครรู้ว่า สร้างมาตั้งแต่เมื่อไหร่ ร้างมาแต่เมื่อไหร่ แต่มันเป็นเครื่องหมายของปู่ ย่า ตา ยาย ก่อนๆ" (หน้า 65)

ปัจจุบันป้อมทุ่งเศรษฐี เป็นโบราณสถานที่สำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ ตำบลนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร

ดงเศรษฐี

วังกระทะ

วังกระทะ ปัจจุบันอยู่ ระหว่างสถาบันราชภัฏกำแพงเพชรกับ สถานีขนส่ง จังหวัดกำแพงเพชร

นาน้ำลาด

นาน้ำลาดปัจจุบัน เนื้อที่ส่วนหนึ่ง
เป็นที่ตั้งของบริษัทศรีพูนทรัพย์

ท่าขี้เหล็ก

ท่าขี้เหล็ก ปัจจุบันเรียก
โค้งขี้เหล็ก ระยะทางประมาณ
6 ก.ม. บนเส้นทางสายเอเชีย
กำแพงเพชร - นครสวรรค์

"พวกเราทุกคน ต่างหักร้างถางพงกันใหม่ ***จนวังกระทะนาน้ำลาดและท่าขี้เหล็ก*** *กลายเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ไป"* (หน้า 294)

ป่าโป่งน้ำร้อน

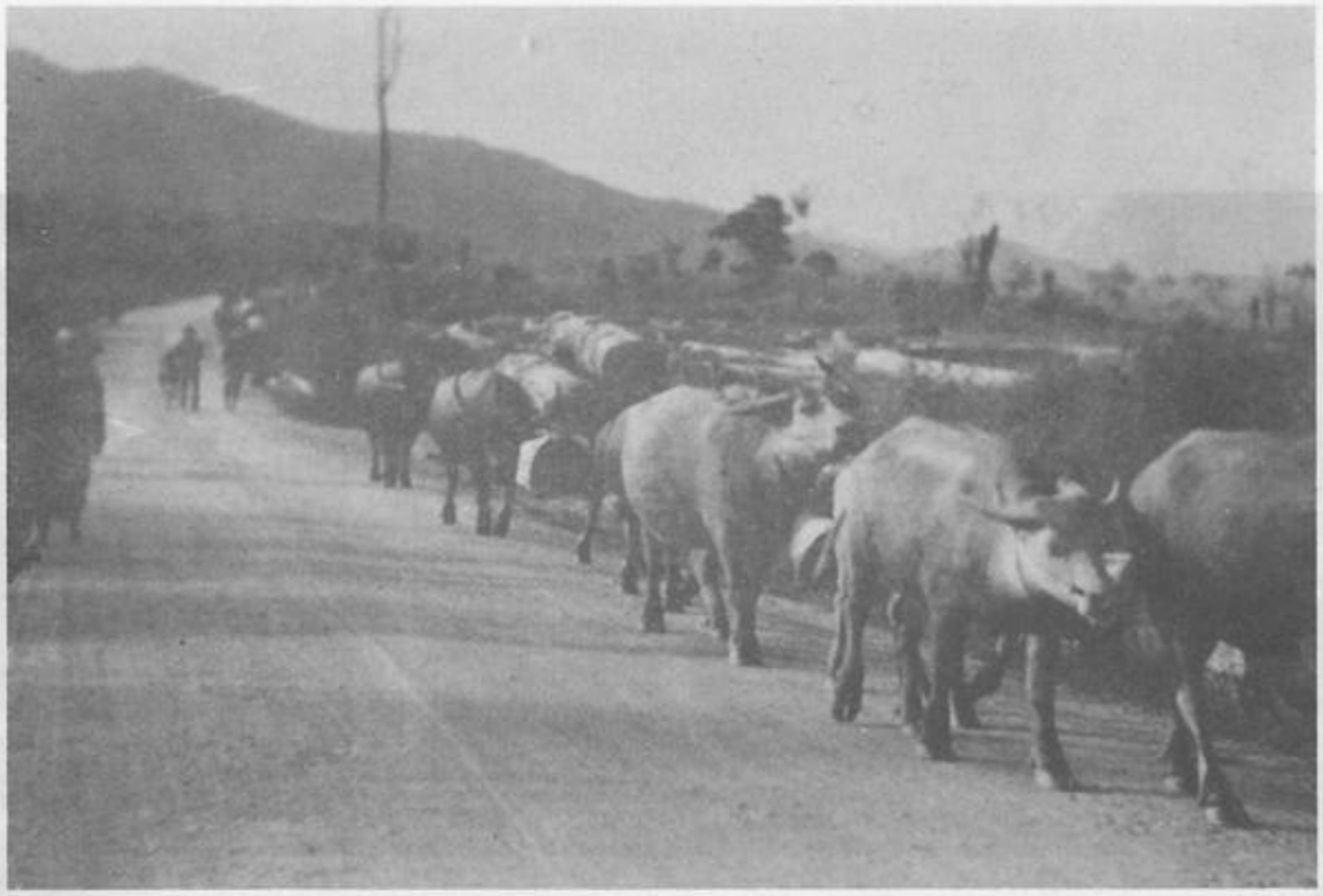

สภาพถนนสายนครชุม - โป่งน้ำร้อน สมัยเมื่อ 50 ที่แล้ว

"ป่าโป่งน้ำร้อนจะเป็นชีวิตของฉันกะคนบ้านนี้ต่อไป เราจะตัดไม้ ตัดหวาย ตักยาง ขี้ผึ้งและทำไต้" (หน้า 101)

ปัจจุบันป่าโป่งน้ำร้อน ซึ่งระยะทางจาก ตำบลนครชุม ถึงโป่งน้ำร้อนประมาณ 32 กิโลเมตร เต็มไปด้วยผู้คนและหมู่บ้านค่อนข้างหนาแน่น **"กลุ่มชนถึงไหน ป่าไม้หมดถึงนั่น"**

สถานที่แห่งนี้ สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่ตั้งบ้านละเมียด

"เรือนไม้สักหลังใหญ่ปรากฏขึ้นในบริเวณเนื้อที่ซึ่งหักร้างถางพงลงใหม่ๆ ตรงกันข้ามกับปากทางเข้าเหนือเรือนจำและโรงพักตำรวจภูธร..." (หน้า 367)

บ้านคลองสวนหมาก

นายดำรงสิทธิ อากาศเมฆ

คลองสวนหมาก เป็นชื่อลำคลองสายหนึ่ง ซึ่งอยู่ฝั่งขวา หรือฝั่งตะวันตกของลำน้ำปิง ที่ไหลผ่านตัวเมืองกำแพงเพชร ที่นับว่าสำคัญหรือเป็นเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชุมชนในถิ่นนี้ มีด้วยกันอยู่ 3 สาย คือ คลองเจ้า คลองสวนหมาก และคลองขลุง

คลองสวนหมากยาวประมาณ 100 กิโลเมตร ไหลจากใต้ขึ้นไปทางทิศเหนือ มาออกที่ลำแม่น้ำปิงบริเวณวัดสว่างอารมณ์ ต.นครชุม อ.เมือง กำแพงเพชร ในปัจจุบัน

ต้นลำคลองเกิดจากภูเขา "โมโกจู" (ภาษากระเหรี่ยง แปลเอาความว่าที่เกิดแห่งฝน) ซึ่งตั้งอยู่ในรอยต่อระหว่างอำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร กับอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ที่มีชื่อเรียกว่าคลองสวนหมากนี้เนื่องจากต้นน้ำลำธารแห่งนี้อุดมไปด้วยป่าหมากซึ่งมีขึ้นอยู่ทั่วไป แม้ในปัจจุบันป่าหมากก็ยังมีอยู่เป็นบางแห่งแต่น้อยลงมากเนื่องจากป่าไม้ถูกทำลายลงไปขาดความชุ่มชื้นร่มเย็น และถูกชาวเขาทำลายด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

"ดอยโมโกจู" นี้มีลักษณะคล้ายเขาผีปันน้ำ ซึ่งแบ่งสายน้ำให้ไหลไปในแต่ละทิศทาง ด้านตะวันตกจะไหลลงสู่ลำน้ำแม่กลองอำเภออุ้งผาง จังหวัดตาก ทางทิศเหนือไหลไปลงคลองเจ้า ที่ตำบลวังก์เจ้า ทิศใต้ไหลลงลำคลองขลุง ที่อำเภอคลองขลุง ตะวันออกเฉียงเหนือไหลลงลำคลองสวนหมากที่อำเภอเมืองกำแพงเพชร แล้วไหลลงสู่แม่น้ำปิงดังกล่าวแล้ว

ความสมบูรณ์ของพื้นที่และป่า ตลอดลำคลองสวนหมากนับตั้งแต่ ปากคลองที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง ลึกเข้าไปตามลำคลองสวนหมากในระยะ 40-50 กิโลเมตรแรก จะเป็นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้นานาชนิด นับตั้งแต่ป่าไม้สัก-ไม้ยางและไม้กระยาเลยต่างๆ ขึ้นอย่างหนาแน่นที่ได้เป็นที่สูงที่เรียกว่าป่าแล้ง ไม้เต็ง รัง พลวง และอื่นๆ เต็มไปหมดเรียกว่าเป็นดงใหญ่เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่า มีโขลงช้าง อยู่เป็นจำนวนมาก แม้ระยะทางลึกลงจากปากคลองเข้าไปประมาณ 10 ก.ม. ยังเคยเป็นที่ตั้งเพนียด จับช้างป่ามาฝึกไว้ใช้งาน เป็นที่เรียกขานของชาวบ้านว่า "ด่านกระดาน" ปัจจุบันคือบ้านหัวฝาย ของตำบลท่าขุนราม เขตติดต่อกับตำบล นาบ่อคำ

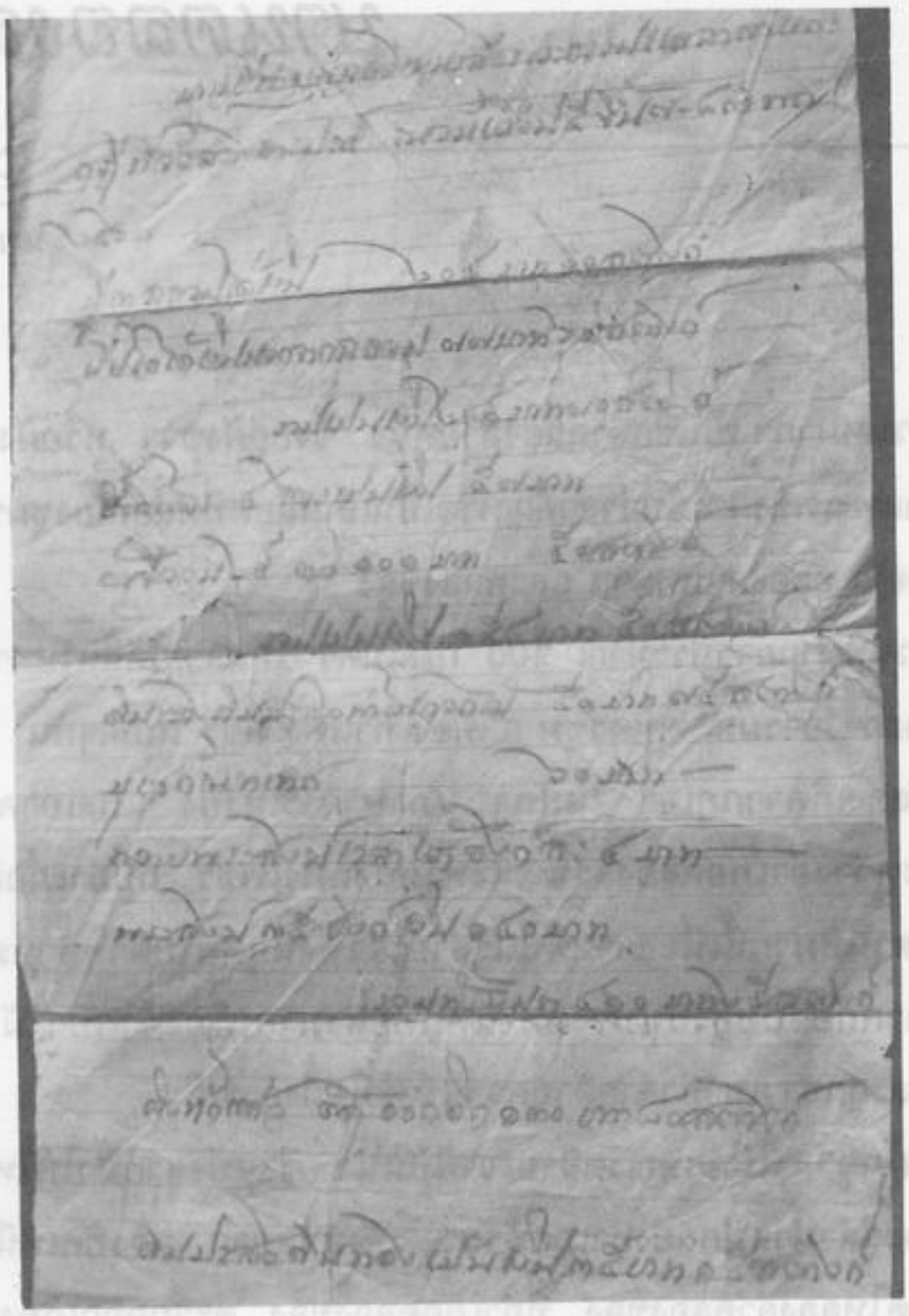

กฎหมาย ตำบลนครชุม

วัดท่าหมัน

ชุมชนคลองสวนหมาก

เมื่อชุมชนเจริญขึ้นสิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ของคนไทยคือ วัด (เดิมวัดพระบรมธาตุก็มีอยู่แล้ว คงไม่สะดวกในการไปทำบุญ) จึงมีการรวบรวมทุนทรัพย์สร้างเป็นสำนักสงฆ์ขึ้นเรียกว่าวัดซึ่งอยู่กลางหมู่บ้าน มีบริเวณประมาณ 4 - 5 ไร่ มีท่าน้ำ เป็นที่ขึ้นลงของล้อเกวียน เพื่อลากเข็นข้าวจากนามาเก็บไว้ยังยุ้งฉาง เผอิญท่าน้ำนั้นมีตันหมันใหญ่เป็นสัญลักษณ์จึงเรียกว่าวัดท่าหมัน หัวหน้าก่อสร้างวัดนี้ ชื่อว่าอาจารย์ช่วย ได้บวชอยู่จนมรณภาพ ชาวบ้านเห็นคุณงามความดีได้เก็บอัฐิก่อเป็นสถูปไว้เป็นที่ระลึก (อยู่ตรงหน้าบ้าน ส.รังคภูติ) เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นจึงได้รื้อถอนทิ้งไป

เมื่ออาจารย์ช่วยมรณภาพได้มีอาจารย์แก้วมาเป็นอาจารย์วัดได้บูรณะซ่อมแซมกว้างขวางขึ้นกว่าเดิม ผู้คนจึงมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัด "ท่าหมันแก้วปุณณวาสน์" ซึ่งวัดเคยใช้เป็นโรงเรียนประชาบาลตำบล คลองสวนหมาก(นครชุม) เป็นโรงเรียนหลังแรก โรงเรียนประชาบาลตำบล คลองสวนหมาก หนึ่ง (วัดท่าหมันแก้วปุณณวาสน์) เมื่ออาจารย์แก้วสึกออกไปได้ มีท่านอาจารย์ปลั่งวังลึกเป็นเจ้าอาวาส ทำความเจริญให้แก่วัดยิ่งขึ้นในปีประมาณปี 2490 นายส่างหม่องพ่อค้าไม้ชาวไทยใหญ่ได้สร้างศาลาหลังใหม่ขึ้นโดยใช้เสาตั้งไว้บนดินมิได้ฝังลงดินเหมือนที่อื่นๆ ต่อมาเมื่อวัดท่าหมันร้างไปได้ทำการรื้อศาลาดังกล่าวมาปลูกที่วัดสว่างอารมณ์ และปัจจุบันนี้ยังใช้การได้ดี

ส่วนทางทิศเหนือของลำคลองสวนหมากมีวัดเดิมอยู่ก่อนแล้ว อยู่บริเวณที่คลองสวนหมากไหลมาบรรจบกับแม่น้ำปิงไม่ทราบประวัติว่าใครเป็นผู้สร้างเรียกกันว่า "วัดสองพี่น้อง" ต่อมาพะโป้ พ่อค้าไม้อีกคนหนึ่งเห็นว่าวัดตั้งอยู่ริมน้ำเกินไป จึงทำการโยกย้ายเข้ามาให้ปลอดภัย เป็นวัดสว่างอารมณ์ในปัจจุบัน

ศาลาวัดท่าหมัน

งานศพ นายส่างหม่อง ชาวไทยใหญ่ ตั้งศพไว้ที่วัดท่าหมัน เมื่อพ.ศ. 2473

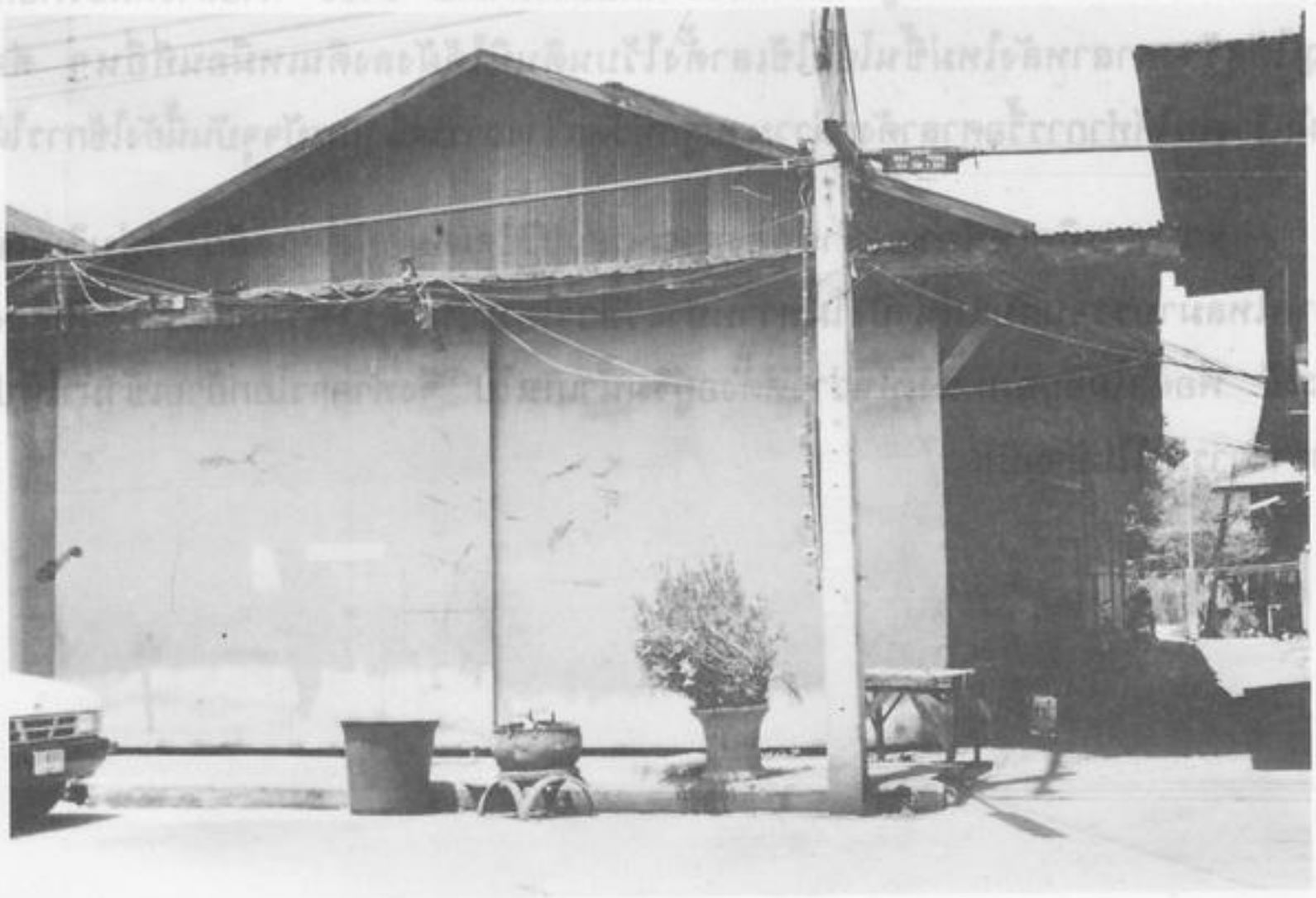

ที่ตั้งศาลาวัดท่าหมัน ปัจจุบันเป็นสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดินกำแพงเพชร จำกัด

"แต่พระที่วัดคูยาง วัดเสด็จ วัดเจ็ก ในเมืองเองแท้ๆ ลองทาบทามจะให้ไปเป็นเจ้าอาวาส วัดท่าหมันคลองเหนือ รายไหนรายนั้นยังสั่นศรีษะ..." (หน้า 306)

ปากคลองเหนือ ปากคลองกลาง และปากคลองใต้

ชุมชนที่อาศัยอยู่ตามลำคลองสวนหมาก เช่นบ้านท่าเดื่อหรือโป่งน้ำร้อนแม้ในปัจจุบันมักจะเรียกบ้านนครชุมเป็นภาษาปากว่า **"ปากคลอง"** และชาวปากคลองนิยมเรียกหมู่บ้านของตนเป็น 3 พื้นที่ ทั้งๆ ที่ระยะทางจากปากคลองสวนหมากถึงวัดพระบรมธาตุมีเพียงประมาณ 2 กิโลเมตรเศษๆ เท่านั้นเหตุผลในการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 กลุ่มอาจเป็นด้วยเหตุดังนี้

กลุ่มชาวเวียงจันทน์รุ่นที่เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกวาดต้อนลงมาเป็นเชลยด้วยนั้นแม้ส่วนรวมจะเรียกว่าชาวเวียงจันทน์เหมือนกัน แต่ก็มีจารีตประเพณีและความถนัดในการประกอบอาชีพไม่เหมือนกันเสียทีเดียว เมื่อมีอิสระที่จะประกอบอาชีพและเลือกที่อยู่อาศัยจึงตั้งบ้านเรือนอยู่ในกลุ่มเดียวกัน จึงมีชื่อเรียกว่าปากคลองเหนือ ปากคลองกลางและปากคลองใต้

ปากคลองเหนือ คือบริเวณวัดสว่างอารมณ์ไปจนถึงที่ตั้งโรงเรียนบ้านนครชุมเป็นกลุ่มคนไทยที่แยกไปจากชุมชนในตัวเมืองกำแพงเพชรลักษณะของชนกลุ่มนี้ ชอบศึกษาเล่าเรียนและทำการค้าขายนิยมนุ่งผ้าโจงกระเบน ปัจจุบันคือหมู่ที่ 5 ตำบล นครชุม

ปากคลองกลาง คือบริเวณโรงเรียนบ้านนครชุมไปถึงคูเมืองโบราณก่อนถึงวัดพระบรมธาตุปัจจุบันคือหมู่ที่ 4 ตำบล นครชุม เมื่อมีถนนเจริญแล้วจะสังเกตได้จากพื้นที่ต่างระดับ คือส่วนที่เป็นถนนจะสูงกว่าบ้านเรือนเดิมที่สร้างอยู่บริเวณที่เป็นคูเมือง ชนกลุ่มนี้นิยมประกอบอาชีพทำไร่ผักไร่ยาสูบ หญิงนิยมนุ่งซิ่น สวมเสื้อแขนกระบอกแบบชาวเวียงจันทน์

ปากคลองใต้ คือบริเวณจากแนวคูเมืองถึงวัดพระบรมธาตุ ปัจจุบันคือหมู่ที่ 3 ตำบล นครชุม กลุ่มนี้ประกอบอาชีพและแต่งกายคล้ายคลึงกับกลุ่มปากคลองกลางแต่การพูดจาแปร่งออกไปจากกลุ่มอื่นมากเป็นสำเนียงแบบชาวเวียงจันทน์ เช่นทำงานว่า *"เฮ็ดเวียก"* เที่ยวเล่นว่า *"เที่ยวเอิ้น"*

ปัจจุบันการแบ่งกลุ่มเกือบจะเลือนหายไปแล้วเรียกรวมกันว่า *"บ้านนครชุม"* ตามชื่อเมืองทางประวัติศาสตร์ลำน้ำคลองสวนหมากสายธารที่เคยหล่อเลี้ยงชีวิตชาวนครชุมและแหล่งกำเนิดผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์นับ 100 กิโลเมตร กำลังจะหมดความสำคัญลงไปทุกที เพราะมีการขุดคลองชลประทานที่บ้านท่าเดื่อทำให้ลำน้ำเปลี่ยนทิศทางไหลไปออกบริเวณถนนสายเอเชียใกล้ทางแยกเข้าตัวเมืองกำแพงเพชร(ที่เรียกว่านาน้ำลาดในอดีต) ลำคลองสวนหมากเดิมจึงตื้นเขินขาดการเอาใจใส่จากภาครัฐและเอกชน คลองสวนหมากกำลังจะถูกลืม เหลือไว้เพียงตำนานที่เล่าขานให้ลูกหลานได้รับฟังประหนึ่งนิยายชีวิตอันเป็นอมตะมิรู้ลืม

คลองเหนือ ปัจจุบันหมู่ 5
ต.นครชุม

คลองกลาง(บ้านไร่) ปัจจุบัน หมู่ 4
ต.นครชุม

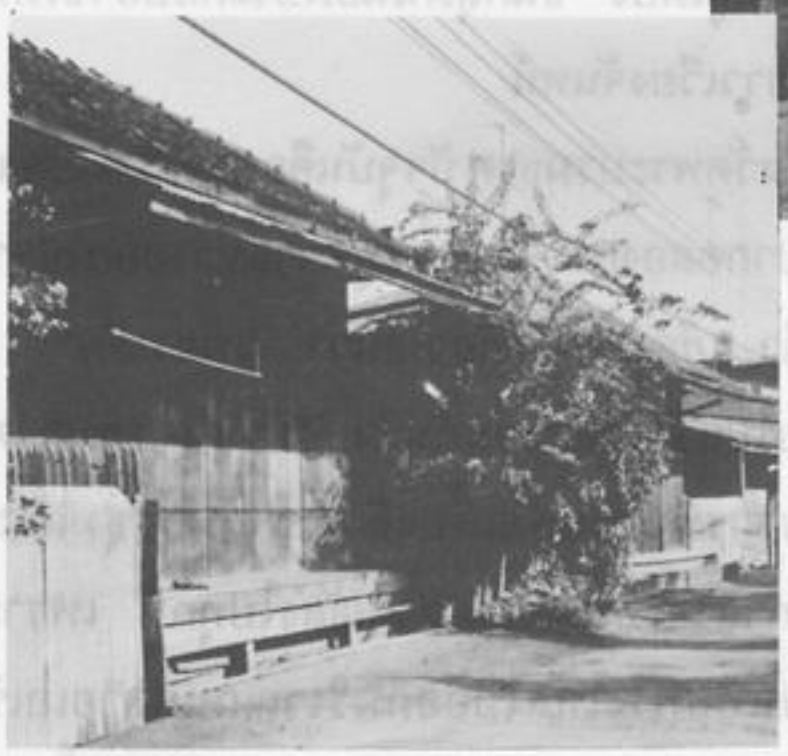

คลองใต้ ปัจจุบัน หมู่ 3 ต.นครชุม

สภาพความเป็นอยู่ของชาวคลองเหนือ บ้านไร่ คลองใต้ มีความผูกพันฉันท์พี่น้อง ถึงแม้ว่าจะเป็นคนต่างถิ่นและหลายชนชาติที่มาอาศัยอยู่ การติดต่อกันโดยใช้เส้นทางเดินเลาะริมคลองสวนหมาก

ปัจจุบันถนนได้เปลี่ยนเส้นทางและวิถีชีวิตของชาวคลองสวนหมาก สถานที่เหล่านี้จึงได้เปลี่ยนชื่อไป เช่น คลองเหนือเปลี่ยนเรียก *"นครชุม"* บ้านไร่ เปลี่ยนเรียก *"ปากคลองกลาง"* และคลองใต้ เปลี่ยนเรียก *"ปากคลองใต้"*

ปากน้ำโพ

ยุพิน เรียนทัพ

ครูมาลัย ชูพินิจ ใช้ฉากที่สำคัญในเรื่องทุ่งมหาราชอยู่ 3 แห่ง คือ คลองสวนหมาก(กำแพงเพชร) ปากน้ำโพ (นครสวรรค์) และกรุงเทพฯ โดยกล่าวถึงปากน้ำโพ ว่า

"พิธีทิ้งกระจาดของพวกจีนในตลาด เพิ่งจะผ่านไปแม้กระนั้น ปากน้ำโพ ก็ยังแน่นไปด้วยผู้คนซึ่งตกค้างอยู่ภายหลังที่ฤดูของการค้าไม้เสร็จสิ้นลงแล้ว บ้างเพลินอยู่ด้วยการมหรสพขอเวลาแสวงหาความรื่นรมย์ซึ่งในชีวิตเกือบไม่เคยพบ หลังจากตรากตรำทำการงานมามากและบ้างก็ติดพันอยู่ด้วยการเงินการทอง เกี่ยวกับการซื้อขายหรือซื้อของหลายคนมาจากเหนือ และหลายคนก็มาจากใต้ แควใหญ่ และปากน้ำโพ ซึ่งสลบซบเซามาตลอดฤดูแล้ง มีชีวิตกระปรี้กระเปร่าขึ้นในระยะนั้น"

ทุ่งมหาราช หน้า 207

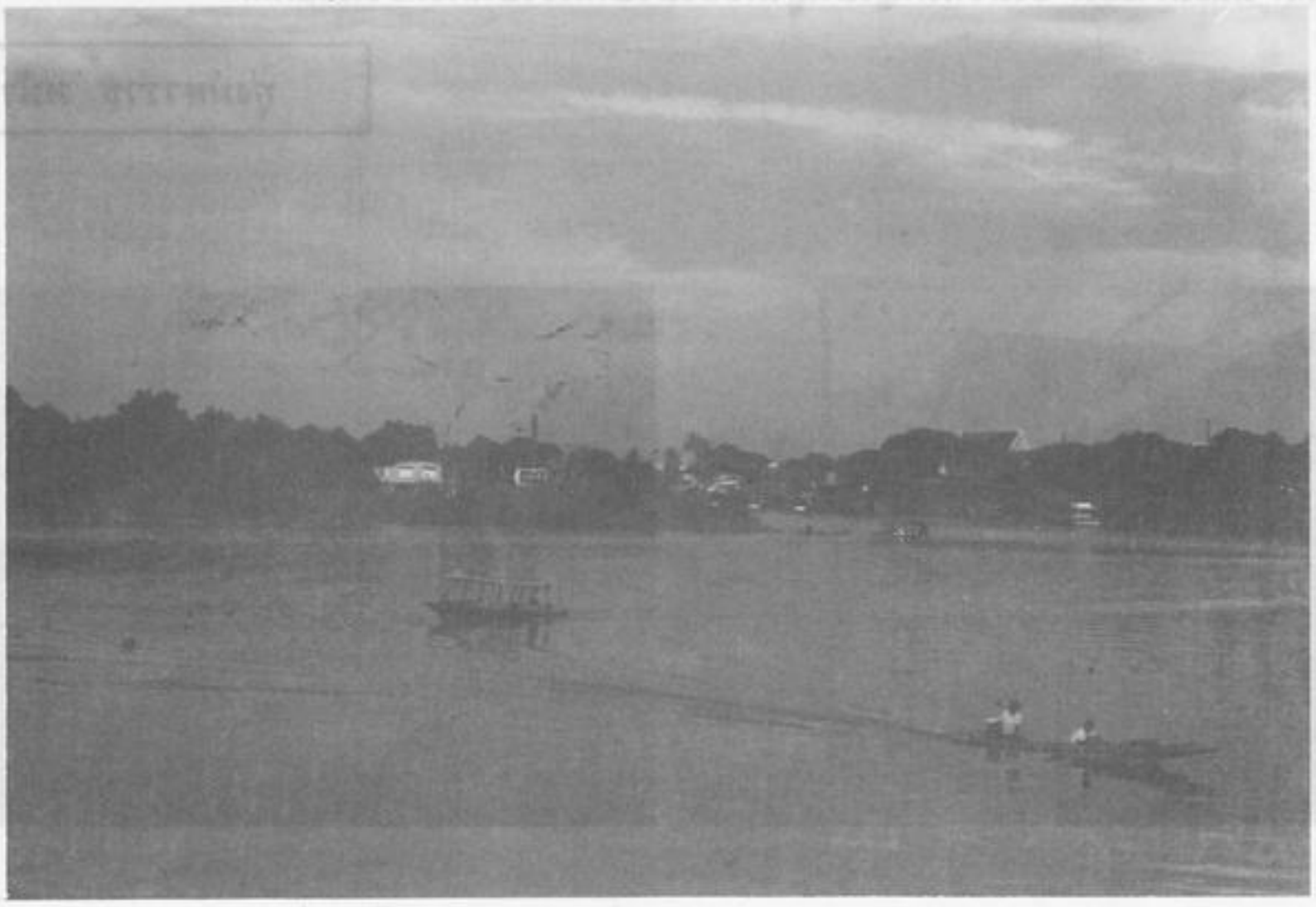

"เกาะยม" เป็นบริเวณที่รวมกันของแม่น้ำสองสายที่ปากน้ำโพ

ปากน้ำโพ เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์โดยโอบล้อมด้วยพื้นที่ราบสูงและขุนเขาน้อยใหญ่ทางด้านเหนือ และด้านตะวันตก ลำน้ำปิง วัง ยม น่าน สายน้ำสำคัญทั้งสี่ได้ไหลรวมกันเป็นแม่น้ำสายใหญ่สองสาย คือแม่น้ำแควปิงและแม่น้ำแควใหญ่ แล้วมาบรรจบกัน ณ บริเวณที่เรียกกันว่า ปากน้ำโพ

จากความสำคัญข้างต้นนี้ จะเห็นได้จากความคิดของเสถียรในเรื่องทุ่งมหาราช หน้า 211 ตอนหนึ่ง ว่า

...เขาหยุดอยู่ที่เชิงบันไดหน้าบ้าน ยกมือชี้ไปยังท้ายเกาะยม ซึ่งเป็นอวสานของแม่น้ำใหญ่ 2 สาย ก่อนที่มันจะกลายมาเป็นเบื้องต้นของแม่น้ำเจ้าพระยา "นั่นแหละให้ความคิดฉันเป็นครั้งแรกในการที่ลาออก แยกมาตั้งเป็นบริษัทค้าไม้ขึ้นที่นี่..."

ในอดีตการคมนาคมทางน้ำถือเป็นเส้นทางคมนาคมที่มีความสำคัญ เมื่อปากน้ำโพเป็นที่รวมของแม่น้ำสายสำคัญในภาคเหนือ ปากน้ำโพจึงกลายเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญโดยเฉพาะการค้าไม้ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในภาคเหนือ

"แม่ย่านาง ช่วยเรา" ตาแดงบอก ยิ้มขรึมๆ ด้วยความพอใจเมื่อนำแพเข้าจอดที่เกาะตาเทพเหนือปากน้ำโพได้ในวันสุดท้ายของการเดินทาง

ทั้งสมัยนั้นและอีกหลายสิบปีต่อมา เกาะตาเทพและหาดไทรงาม เป็นชุมทางชั่วคราวก่อนที่จะเลื่อนแพลงไปจอดประจำสถานีถาวร ตั้งแต่**วัดไทรลงไปถึงหน้าผา** เหนือปากน้ำโพบนฝั่งตะวันตก และเกาะยม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอู่ไม้ของบริษัทฝรั่งบนฝั่งตะวันออก...

ทุ่งมหาราช หน้า 95

บริเวณหน้าผา มองผ่านหน้าวัดไทรซึ่งในอดีตบริเวณนี้เป็นที่จอดแพ
ปัจจุบันเป็นย่านชุมชนของนครสวรรค์และร้านอาหารอันลือชื่อ

วัดเป็นศูนย์รวมน้ำใจของคนไทยในอดีต เป็นย่านการค้าและแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญด้วย ในฉากที่ปากน้ำโพ ครูมาลัย ชูพินิจ กล่าวถึงวัดที่สำคัญอยู่ 4 วัด คือวัดไทร วัดโพธิ์ วัดกบและวัดเขา

"จากโต๊ะอาหารชั้นล่างของเหลา 4 ชั้น หน้าวัดโพธิ์รื่นมองดูบรรดาผู้คนที่ผ่านไปในท้องถนนแล้วก็อดคิดอย่างที่เคยคิดทุกครั้งไม่ได้ว่า เขาอาจจะบอกจากสีหน้าและเครื่องแต่งกาย แม้ไม่ทันฟังสำเนียงว่า คนไหนมาจากภาคไหน และน้อยรายที่เขาจะทายผิด"

ทุ่งมหาราช หน้า 207

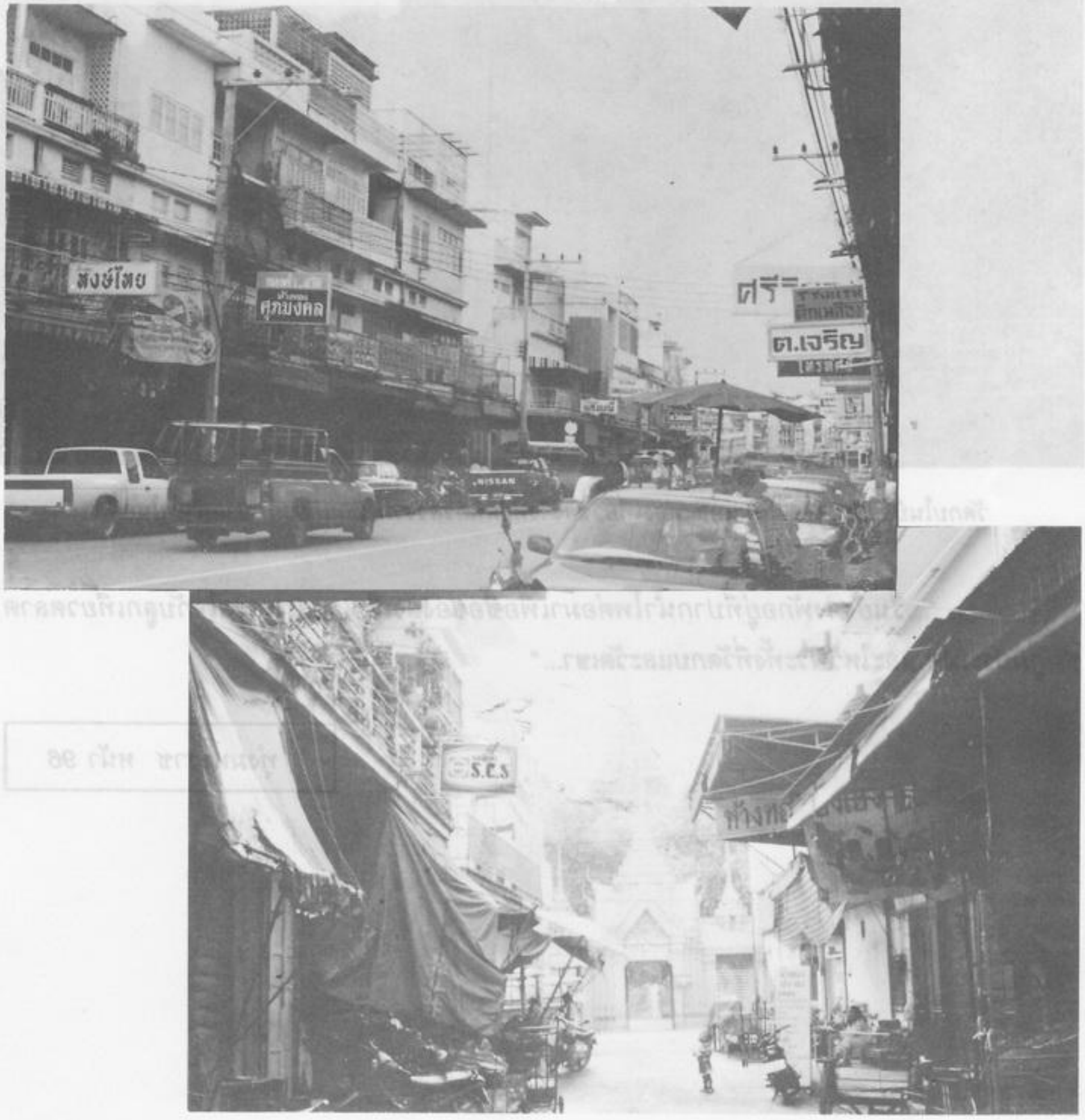

บริเวณหน้าวัดโพธิ์ ซึ่ง"ครูมาลัย ชูพินิจ" กล่าวถึงในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจ

วัดกบในปัจจุบัน ยังคงเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดนครสวรรค์ เช่นเดียวกับปากน้ำโพในอดีต

"...รื่นยังคงพักอยู่ที่ปากน้ำโพต่อมาเพื่อซื้อของลงเรือ และพาสุดใจกับลูกเที่ยวตลาดชมภูมิประเทศ และไหว้พระทั้งที่วัดกบและวัดเขา..."

ทุ่งมหาราช หน้า 96

สภาพภูมิศาสตร์นครชุม

เรืองศักดิ์ แสงทอง

นครชุมเป็นเมืองเก่าที่ปรากฏอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์ชาติไทยไม่ต่ำกว่า 700 ปี รุ่นราวคราวเดียวกับเมืองสุโขทัย และมีมาก่อนเมืองชากังราว ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองกำแพงเพชร ในปัจจุบันตัวเมืองนครชุมตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง และตามลำน้ำปิงนี้ยังปรากฏซากกำแพงเมืองเก่าเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าโค้งไปตามรูปลำน้ำ นอกจากนี้ยังมีซากโบราณสถานที่ยังคงสภาพให้เห็นอยู่หลายแห่ง อาทิ แนวคูเมืองเก่า พระบรมธาตุ พระศรีมหาโพธิ์ ป้อมทุ่งเศรษฐี วัดโบราณ เขตอรัญญิกนครชุม เป็นต้น

นครชุมมีความสมบูรณ์มาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากมีแม่น้ำปิงไหลผ่านและมีคลองสวนหมากที่เป็นฉากสำคัญของนวนิยายทุ่งมหาราช ให้น้ำหล่อเลี้ยงมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศเหมาะแก่การสร้างเมืองเป็นอย่างยิ่ง ดังที่รื่นตัวเอกของเรื่องในทุ่งมหาราช ได้กล่าวไว้ว่า *"ที่นี่ดีทุกอย่างสำหรับจะอยู่จะกินจะตาย"* และ *"ปากคลอง (นครชุมในปัจจุบัน) ที่เต็มไปด้วยป่าไม้, ข้าวไต้, น้ำมันยาง, สีเสียด, ยาสูบ, หนังสัตว์-"*

ปัจจุบันนี้นครชุมหรือตำบลคลองสวนหมากในอดีต มีฐานะเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเมือง กำแพงเพชร

วัดหม่องกาเล โบราณสถานที่ยังเหลืออยู่ในเขตอรัญญิก นครชุม

ขนาดและที่ตั้ง

ในอดีต (เมื่อประมาณ) ศตวรรษที่ผ่านมา มาลัย ชูพินิจได้ย้อนอดีตของนครชุมเอาไว้ว่า *"นครชุมยังเป็นคลองสวนหมากพร้อมด้วย เหย้าเรือนฝาขัดแตะและมุงแฝกไม่กี่หลังคาเรือนและบ้านไร่เพิ่งมีพวกเวียงจันทน์อพยพมาอยู่ไม่กี่ครอบครัว ป่ามะพร้าวยังโหรงเหรง เป็นกำแพงเมืองเก่าชั้นนอกยังไม่ถูกทำลายลงมาถมถนนและดงเศรษฐียังทิ้งซากของนครร้างไว้เป็นอนุสาวรีย์แก่คนรุ่นหลัง"*

ปัจจุบันนครชุมเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง แต่เดิมเป็นชุมชนใหญ่ เรียกว่าตำบลคลองสวนหมาก ตามแหล่งของความเจริญในยุคนั้น ที่ตั้งของตำบลนครชุมอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปตามถนนสายเอเชีย (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1) ผ่านจังหวัดนครสวรรค์, อำเภอคลองขลุง แล้วแยกทางขวามือตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1116 รวมระยะทาง ประมาณ 359 กิโลเมตร และมีพื้นที่ประมาณ 94.47 ตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางเกษตรกรรม

นครชุมอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง

นครชุมในยุคนี้มีความเจริญและทันสมัยเข้ามาแทนที่ความหนาแน่นของประชากรเพิ่มมากขึ้นจนได้รับการยกฐานะให้เป็นสุขาภิบาลนครชุม ในเขตของตำบลนครชุมมีสถาบันการศึกษาตั้งอยู่ในท้องที่ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษาคือสถาบันราชภัฏ

กำแพงเพชร ไว้บริการลูกหลานของชาวนครชุม มีหมู่บ้านจัดสรรที่แข่งกันผุดขึ้นมาแข่งกับเห็ด มีศูนย์การค้า ธนาคาร หลายสาขา เปิดบริการเพื่อต้อนรับการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจของชาวนครชุม มีสถานีอนามัยของรัฐ มีโรงพยาบาลเอกชน ไว้บริการรักษา ป้องกันภัยจากโรคร้ายที่จะมาคร่าชีวิตของชาวปากคลอง ทำให้ปากคลองวันนี้ไม่มีภาพที่สร้างความหวาดกลัวที่ว่า *"คนทางใต้ ได้ยินชื่อปากคลองเข้าขนหัวลุกคนทางเหนือล่องเรือผ่านมายังต้องหันหน้ามองแต่ฝั่งด้านตะวันออก"* ความโหดร้ายและสยดสยองหายไป ไม่มีฝีดาษ หรือ ไข้ทรพิษมาระบาดคร่าชีวิตชาวบ้านไปจนเกือบหมดปากคลองอีกแล้ว

ตลาดนครชุมปัจจุบัน ศูนย์กลางของความเจริญสมัยใหม่

สภาพภูมิศาสตร์

ตำบลนครชุมมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลทรงธรรม

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลอ่างทอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลในเมือง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลท่าขุนราม

ผังการแบ่งเขตหมู่บ้านโดยสังเขป
ตำบลนครชุม

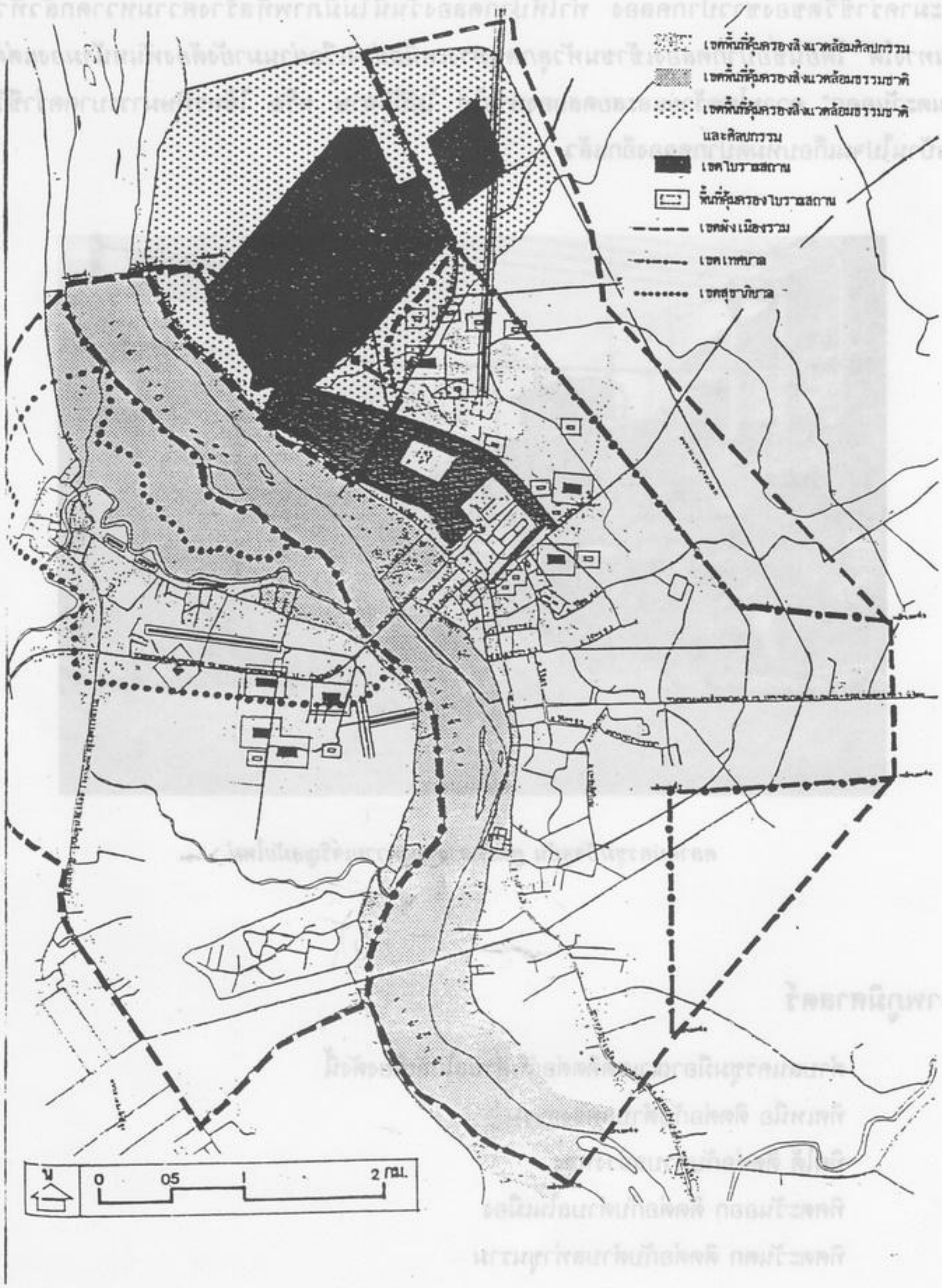

ลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลนครชุม มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางเฉลี่ย 40-60 เมตร ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นพื้นราบและลาดเอียงจากทิศตะวันตกสู่แม่น้ำปิงทางทิศตะวันออกพื้นดินมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทรายเหมาะแก่การเกษตรมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ 2 สาย คือ

ทุ่งนานครชุม

แม่น้ำปิง เป็นลำน้ำที่ไหลผ่านด้านตะวันออกของตำบลนครชุม เป็นสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชาวกำแพงเพชรมาช้านาน ครั้งหนึ่งแม่ปิงที่เวิ้งว้าง เต็มไปด้วยจอกและสวะ เต็มไปด้วยแพไม้ แพเสา เรือโกลนติดธงสีต่างๆ กัน เรือระหัดท้ายของมิสหลุยส์ที่สร้างความคึกคักและสร้างชีวิตชีวาให้ชาวกำแพงเพชร และที่นี่ยังมีฝูงปลาสร้อย ซึ่งขึ้นมาจากใต้ยังคงผ่านแม่น้ำปิงในพื้นที่กำแพงเพชรไปไม่ขาดสาย ไม่มีใครรู้ว่ามันไปไหน นอกจากไป...ไป...และไปทั้งกลางคืนกลางวัน เป็นทิวแถวสุดสายตา สุ่มไม่รู้จักซาทอดแหและลงม็องตาเล็กไม่รู้จักหมด

ถึงวันนี้ลำน้ำแม่ปิงก็ยังคงเป็นแหล่งทำมาหากินของชาวกำแพงเพชรอยู่เช่นเดิม

คลองสวนหมาก มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาสูงด้านตะวันตก ที่แบ่งกั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดกำแพงเพชรกับจังหวัดตาก ไหลผ่านเขตอำเภอคลองลาน อำเภอเมือง มาบรรจบกับแม่น้ำปิงที่บ้านปากคลองของนครชุม การไหลผ่านของคลองสวนหมากก่อให้เกิดแหล่งท่องเที่ยว

ตามธรรมชาติที่สวยงามหลายแห่ง อาทิ น้ำตกเต่าดำ ตาดทะเล ช่องแคบ เกาะร้อย เป็นต้น คลองสวนหมากยังเป็นฉากที่สำคัญในเรื่องทุ่งมหาราชของมาลัย ชูพินิจ และในอดีตคลองสวนหมากแห่งนี้ยังใช้เป็นส่วนหนึ่งของคูเมืองนครชุมอีกด้วย

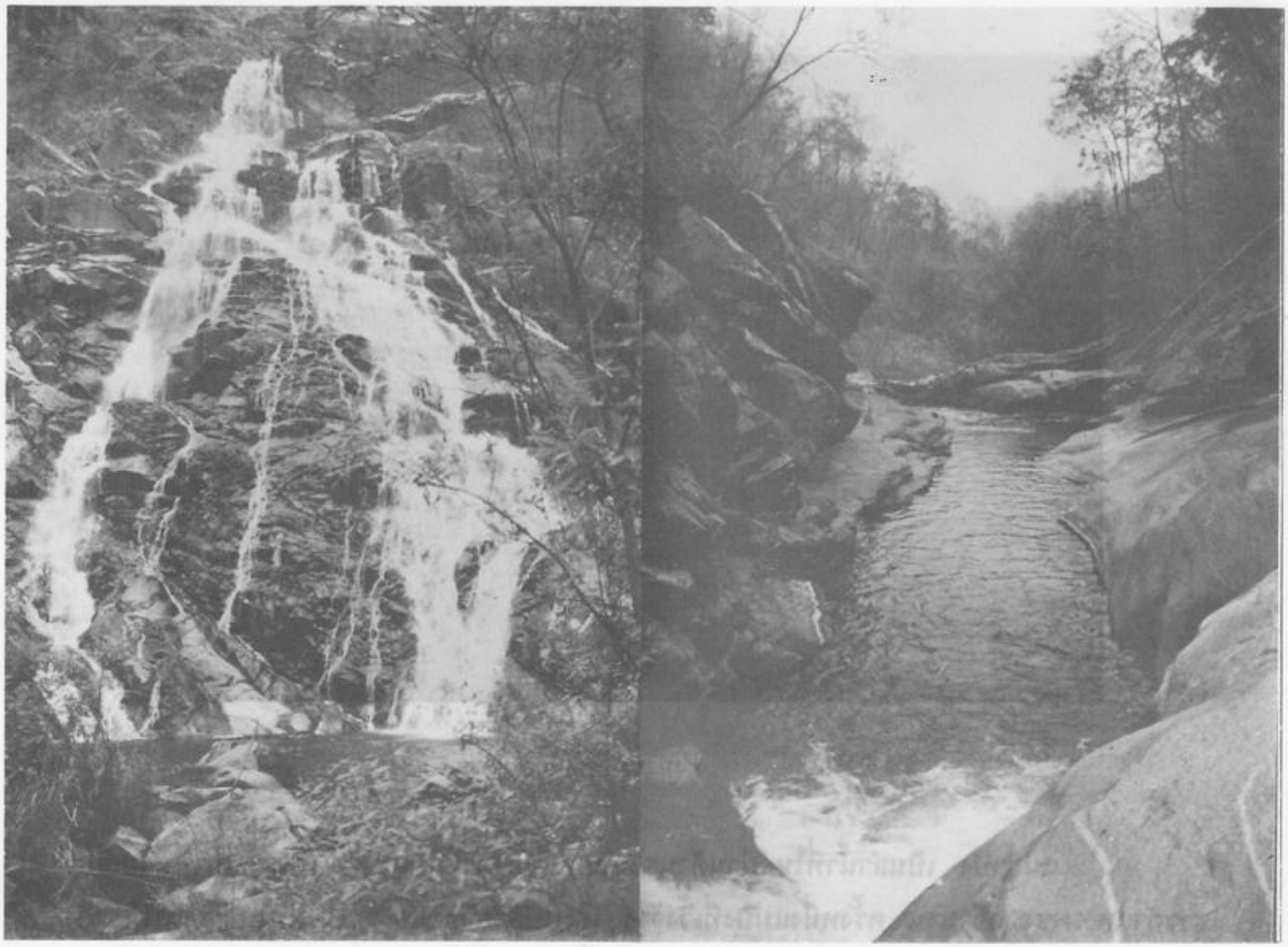

น้ำตกเต่าดำ ต้นน้ำคลองหมาก กลางป่าโป่งน้ำร้อน

สภาพภูมิอากาศ

"น้ำเหนือซึ่งขึ้นไม่รู้จักหยุดจนเลยระดับปีที่มันขึ้นสูงสุดตั้งแต่เขาขึ้นมาอยู่ที่นี่ ในไม่ช้าบริเวณบ้านที่ไม่เคยท่วมก็เจิ่งไปด้วยน้ำและทำท่าจะไม่หยุดเพียงแค่นั้น บรรดาแพที่จอดอยู่ท้ายเกาะต้องชะลอเข้าเทียบฝั่ง วันหนึ่งฯ ศาลาท่าน้ำวัดที่พัง ซากช้างที่ล่ามโซ่ติดอยู่กับซุงตลอดจนสัตว์เลี้ยงลอยผ่านไปไม่ขาดระยะ"

น้ำยังลดต่อไป ด้วยความรวดเร็วในอัตราเดียวกับเมื่อมันขึ้น เพียง 5 คืนและ 6 วัน

ระดับของมันก็ลงไปอยู่แค่ตลิ่งทั้งพื้นดินอันเละเป็นเลนและโคลนตมไว้ทั่วทุกหนทุกแห่ง นาทุกแปลงตลอดสองฝั่งแม่น้ำปิงล่มพินาศ ไร่และสวนผลไม้ล้มลุกเกือบไม่มีอะไรเหลือจากเหนือจรดใต้

หรืออีกตัวอย่างหนึ่งของลักษณะภูมิอากาศของนครชุมเมื่อครั้งอดีต *"ลมเหนือยังโชยพัดกระหน่ำ ความเย็นยะเยือกของฤดูหนาวปีนั้นเป็นไปอย่างจับกระดูกดำ ทุกๆ เช้าท้องน้ำปกคลุมไปด้วยหมอกอันหนาทึบ ทุกๆ เย็นซากของนกนางแอ่นตายเกลื่อนอยู่ตามชายหาดซึ่งเพิ่งผุด น้ำในตุ่มเป็นฝ้า อาหารทุกชนิดเป็นไขและมันแข็ง"*

ลักษณะภูมิประเทศของนครชุม แบ่งออกเป็น 3 ฤดูกาล คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว เหมือนกับพื้นที่เขตอื่นๆ ในจังหวัดกำแพงเพชร อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 23-37 เซลเซียส โดยจะมีอุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายนและต่ำสุดในเดือนธันวาคมในฤดูร้อนอากาศค่อนข้างร้อนมาก ฤดูฝนฝนจะตกชุกมีปริมาณน้ำฝนในบริเวณอรัญญิกเมืองนครชุมเฉลี่ยปีละ 1,061.99 มิลลิเมตร ฝนจะเริ่มตกประมาณ เดือน มีนาคม-เมษายน แล้วจะค่อยๆ เพิ่มปริมาณสูงสุดในเดือนกันยายน-ตุลาคม

ในช่วงฤดูน้ำหลากระหว่างเดือนกันยายนถึงตุลาคมโดยเฉพาะในปีที่มีพายุดีเปรสชันผ่านเข้ามาหลายๆ ลูก ซึ่งบริเวณที่น้ำมักจะท่วมส่วนใหญ่อยู่ในเขตที่ราบลุ่มทั้งหมด เช่นบริเวณรอบเมืองนครชุมและพื้นที่แถบเขตอรัญญิกเมืองนครชุมส่วนในฤดูหนาวอากาศก็จะหนาวจัด

เขตการปกครองของนครชุม

"คลองสวนหมากมีแต่จะเติบใหญ่ต่อไป โตวันโตคืนต่อไปหลายครั้งมาแล้ว มันเคยพินาศด้วยไฟป่า หลายครั้งมาแล้วเหมือนกันที่มันเคยย่อยยับไปด้วยอุกทกภัยและโรคระบาด แต่ทุกครั้งภัยธรรมชาติเหล่านั้นก็ไม่สามารถจะหยุดยั้งมันไว้ได้ ผู้ที่เหลืออยู่จะต่อสู้ดิ้นรนต่อไป ชีวิตใหม่ๆจะเกิดขึ้นครอบครัวใหญ่ๆ จะมาตั้งรกรากผืนแผ่นดินใหม่ๆ จะถูกหักโค่น โก่งร้าง ป่าแดง ตั้งแต่พระเจดีย์กลางทุ่งมาจนถึงวังกระทะ และชานดงเศรษฐีกลายเป็นนาป่ายางและเบญจพรรณระหว่างคลองเหนือคลองใต้ราบลงไปกลายเป็นบ้านไร่หัวยางวังยางก็กลายสภาพจากชุมนุมขึ้นเป็นหมู่บ้านในเวลาใกล้เคียงกัน"

เจดีย์กลางทุ่งวันนี้ไม่มีป่าหลงเหลืออยู่

การขยายตัวของชุมชนคลองสวนหมาก ได้ขยายไปอย่างรวดเร็ว หลายๆ ครัวเรือนโยกย้ายเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่นี่ วังยาง หัวยาง ปากคลองใต้ ปากคลองกลางหรือสว่างอารมณ์ชุมนุมเหล่านี้ยกฐานะขึ้นเป็นหมู่บ้านและรวมกันเข้ากับอีกหลายหมู่บ้านได้รับการพัฒนายกฐานะให้เป็นตำบลนครชุม

ตำบลนครชุม แบ่งเขตการปกครองตามการบริหารราชการส่วนภูมิภาคออกเป็น 12 หมู่บ้านประกอบด้วย

หมู่ที่ 1	บ้านวังยาง	หมู่ที่ 7	บ้านทุ่งสวน
หมู่ที่ 2	บ้านหัวยาง	หมู่ที่ 8	บ้านคลองแม่ลายเหนือ
หมู่ที่ 3	บ้านปากคลองใต้	หมู่ที่ 9	บ้านทุ่งเศรษฐี
หมู่ที่ 4	บ้านปากคลองกลาง	หมู่ที่ 10	บ้านโนนบ่าง
หมู่ที่ 5	บ้านนครชุม	หมู่ที่ 11	บ้านหวังใหม่
หมู่ที่ 6	บ้านสว่างอารมณ์	หมู่ที่ 12	บ้านเนินสำราญ

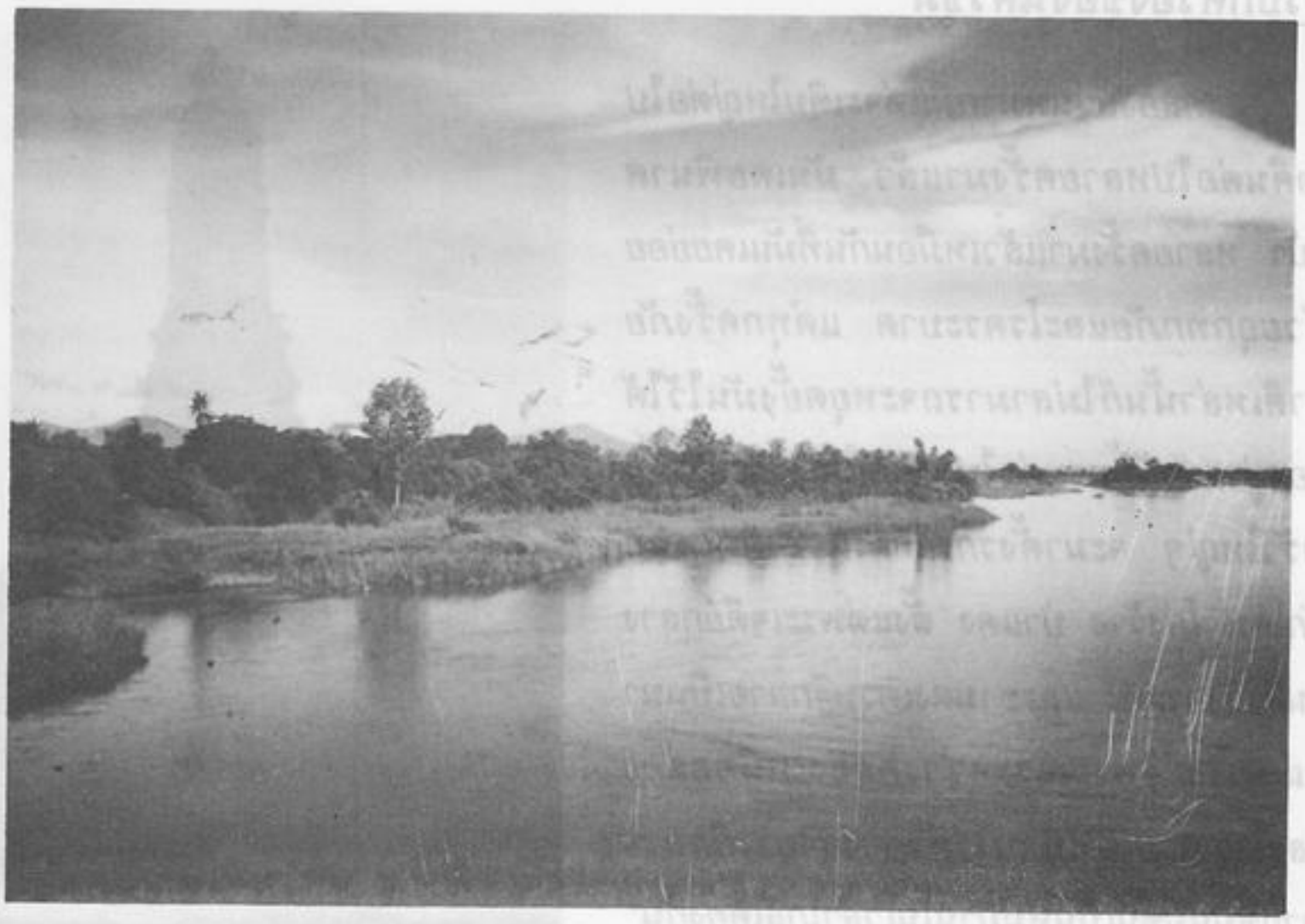

เกาะกลางน้ำวันนี้มีแต่ไม้ใหญ่

แผนที่ตามเส้นทางที่ปรากฏในทุ่งมหาราช

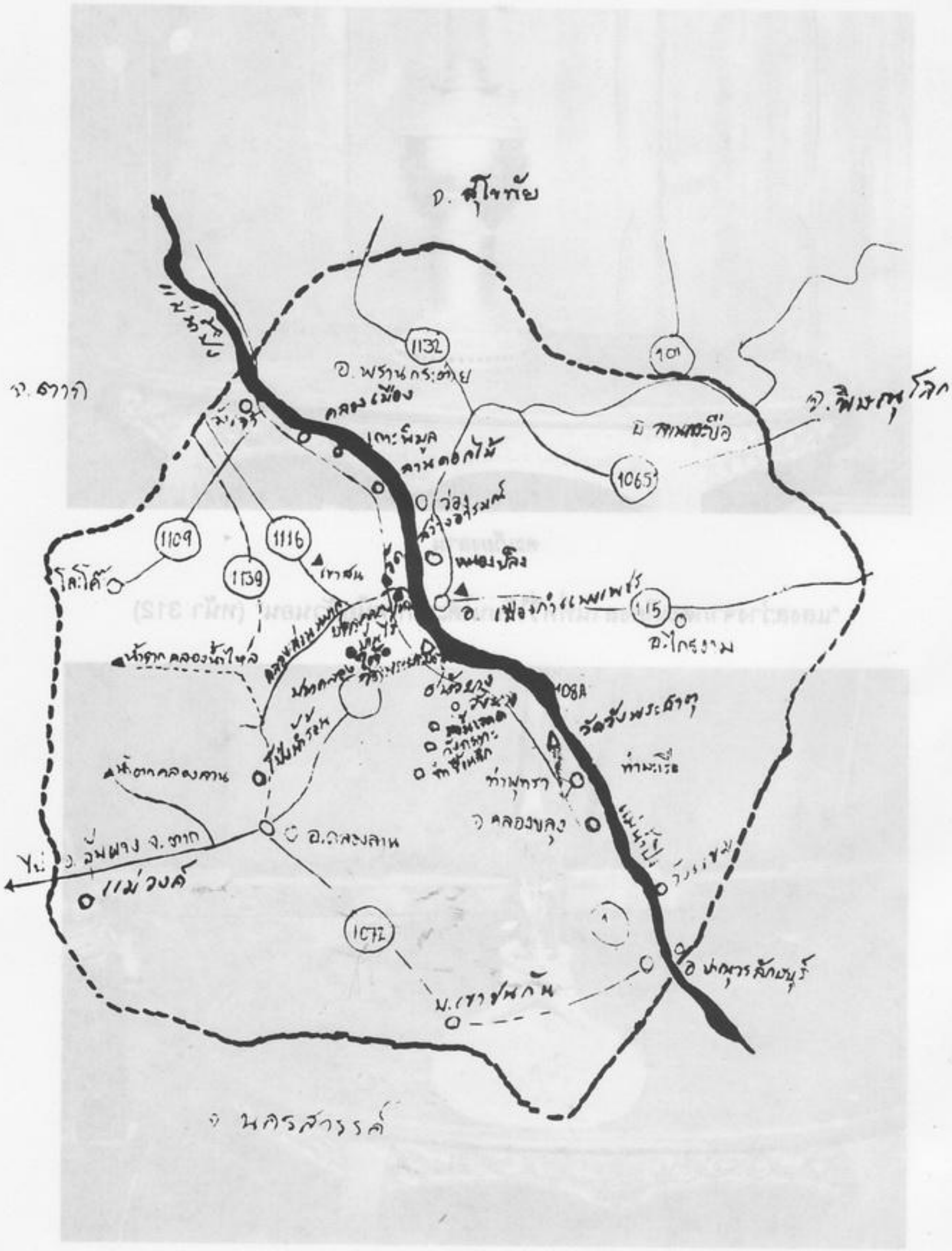

เครื่องใช้ ที่กล่าวถึงใน “ทุ่งมหาราช” และเครื่องใช้ร่วมสมัย

ปองสุข แดงศิริ

ตะเกียงลาน

“แสงสว่างจากตะเกียงลานที่หรี่ไว้บนโต๊ะเล็กเหนือหัวนอน” (หน้า 312)

ไต้ส่องไฟ

“ท่ามกลางเสียงตีเกราะเคาะไม้ ท่ามกลางแสงไต้ที่ส่องไฟสว่างเรือง” (หน้า 9)

นาฬิกาแมงดา

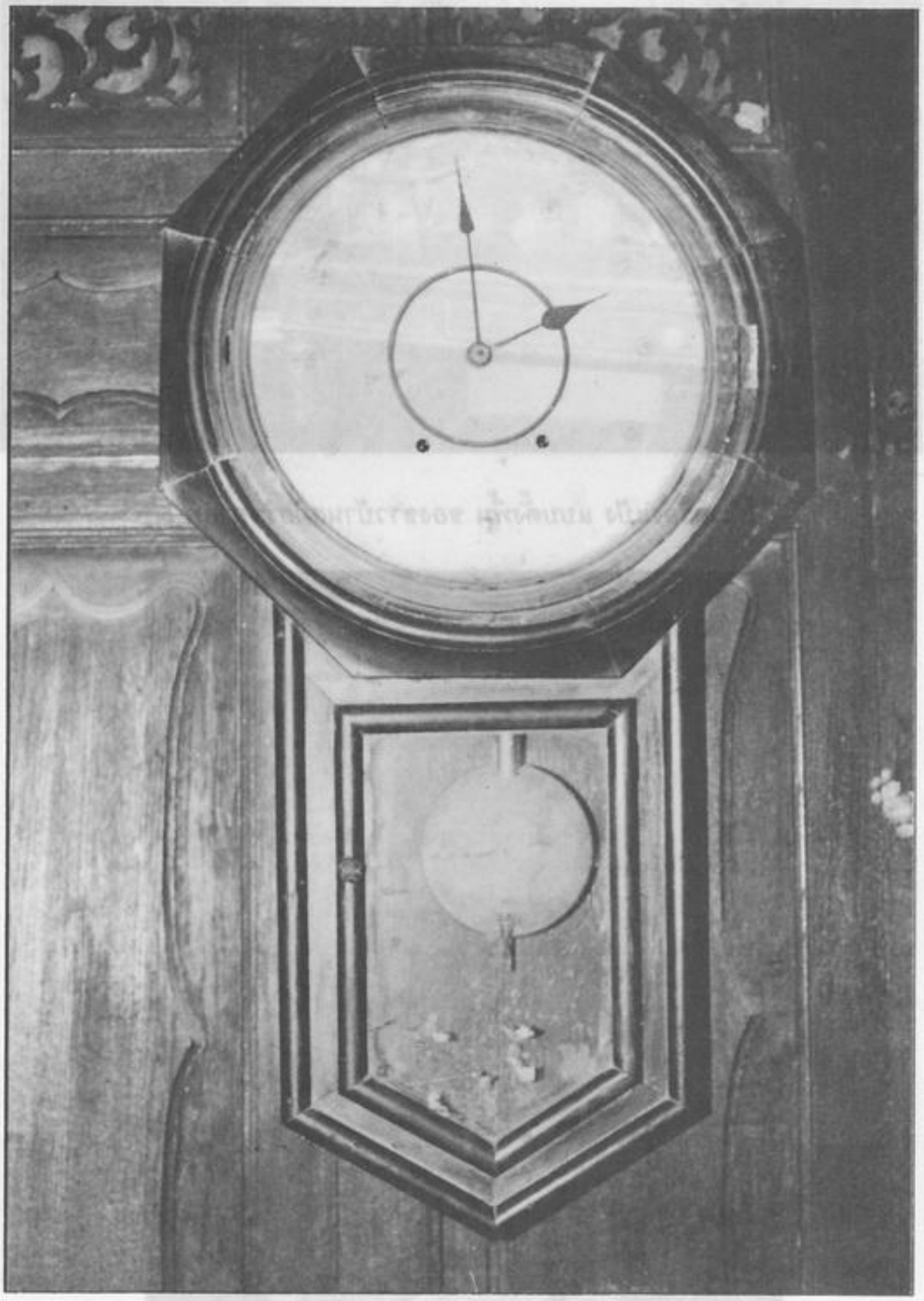

"เขาชำเลืองดูนาฬิกาแมงดาซึ่งเดินเป็นจังหวะอยู่ที่ฝาผนัง" (หน้า 404)

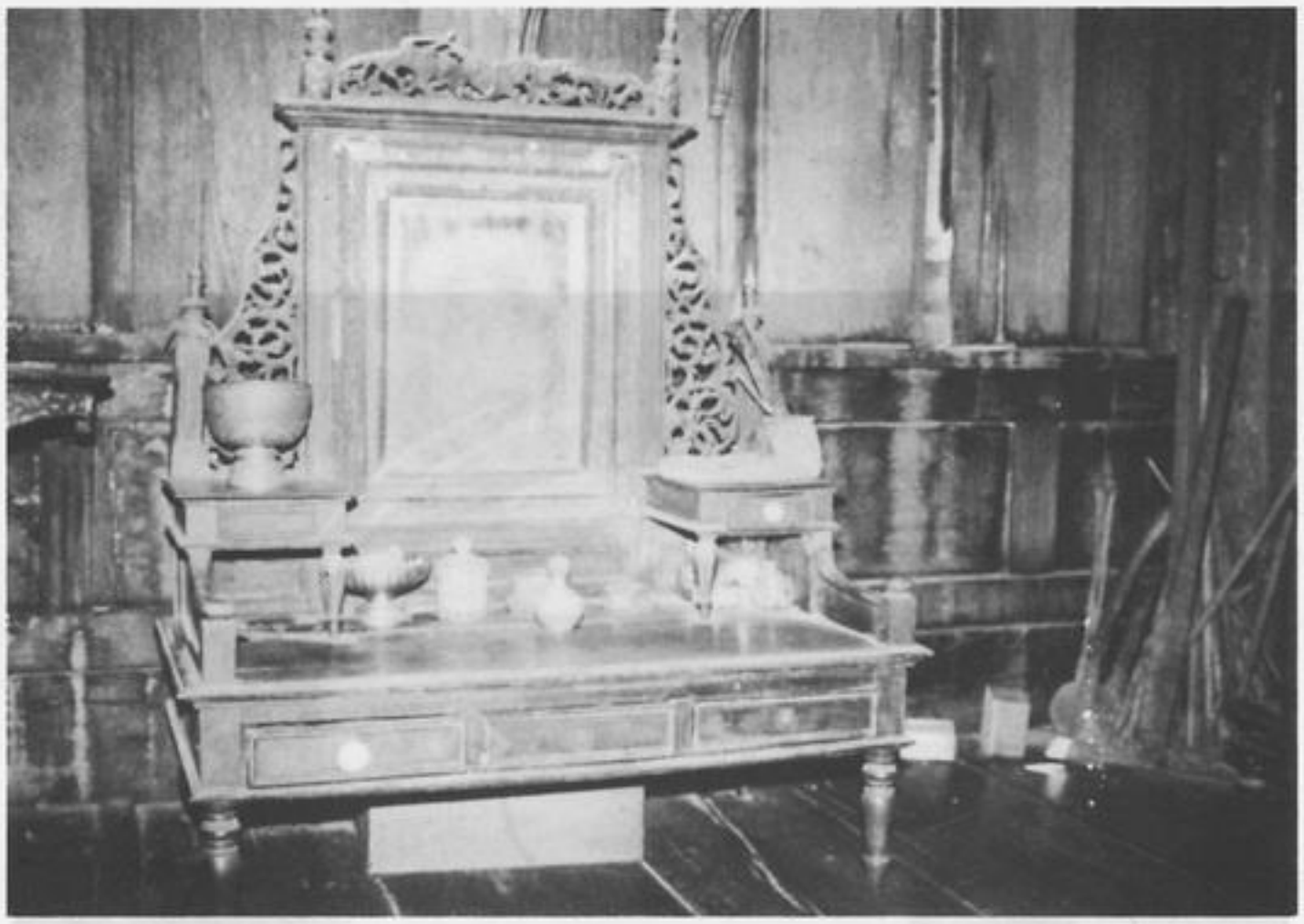

โต๊ะเครื่องแป้ง แบบตั้งพื้น ของชาวบ้านสมัยรัชกาลที่ 5

หิ้งกระจก แบบแขวนติดฝา ของชาวบ้านสมัยรัชกาลที่ 5

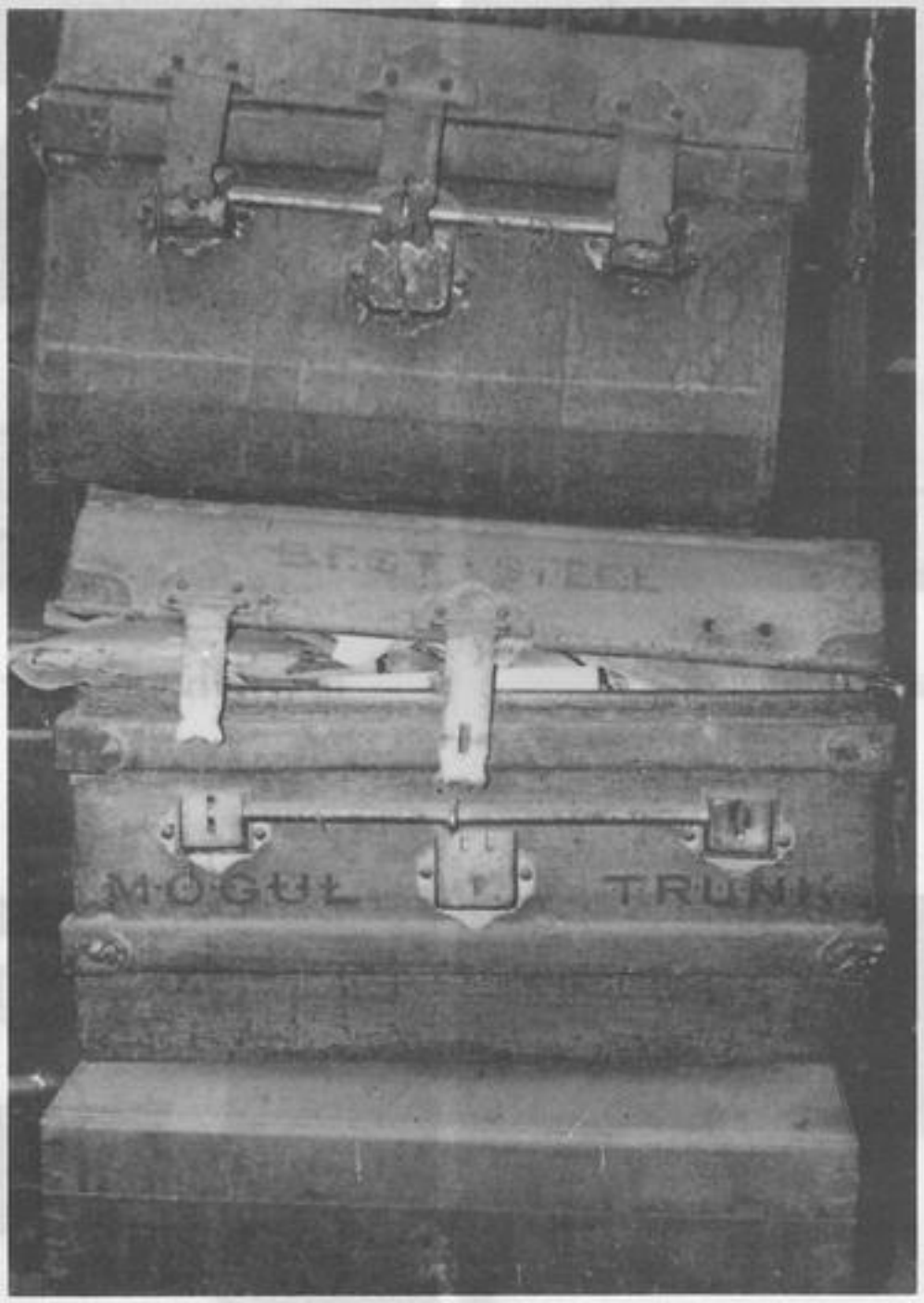

หีบเหล็กใส่เครื่องใช้

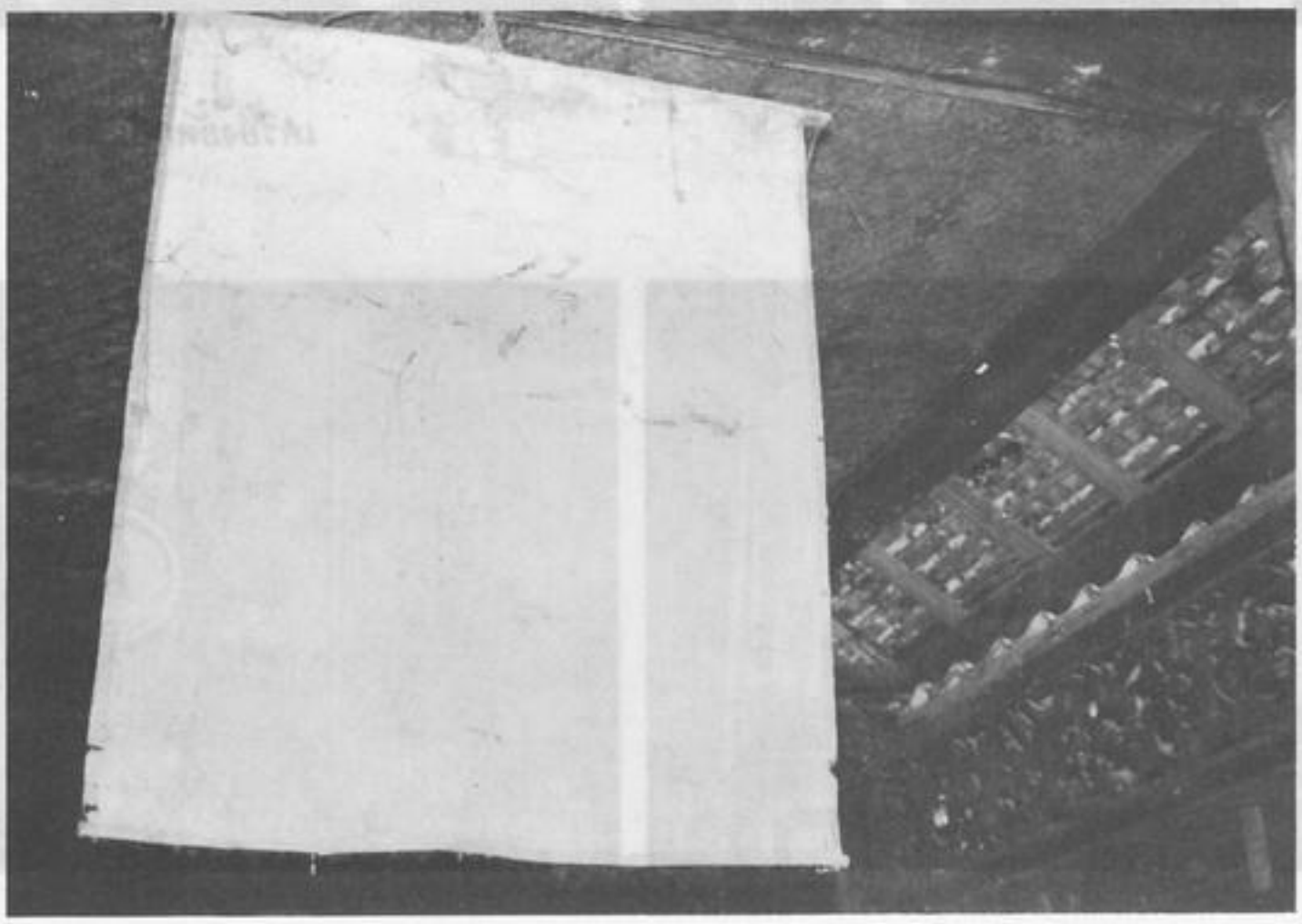

"นกคุ้ม" เป็นเครื่องลางของขลัง จะนิยมแขวนติดกับเพดานบ้านของชาวบ้านคลองสวนหมากใน รัชกาลที่ 5

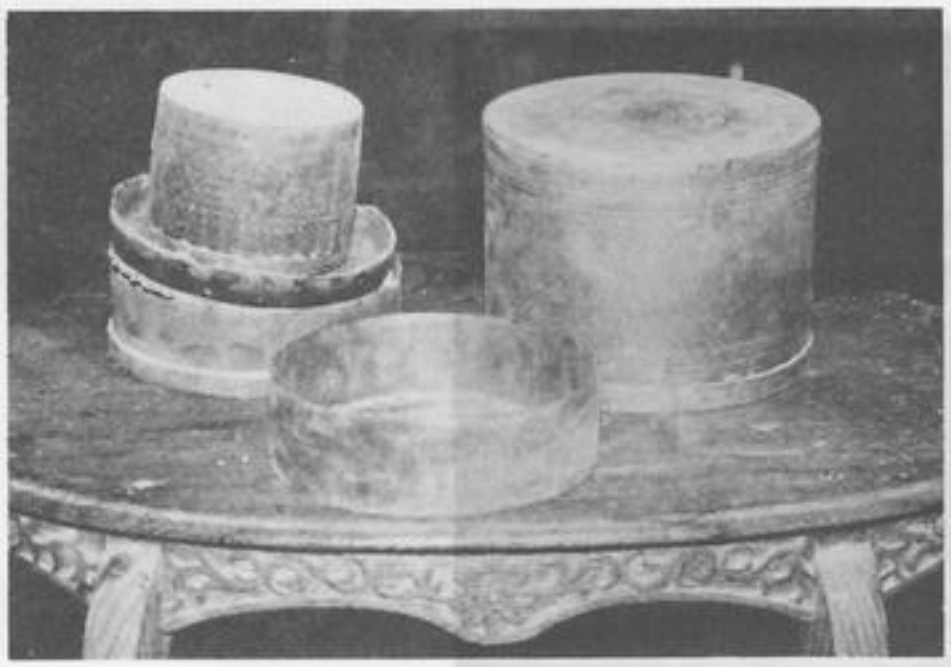

แอบยาสูบ สำหรับใส่ยาเส้น

เครื่องใช้ในครัว ของชาวบ้านสมัยรัชกาลที่ 5

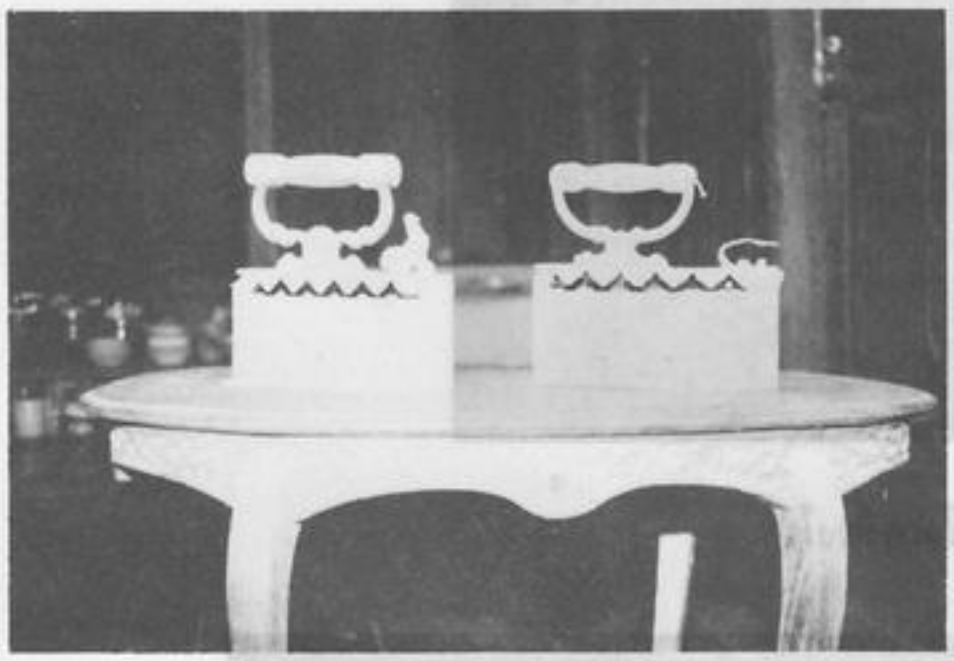

เตารีด ใช้ถ่าน

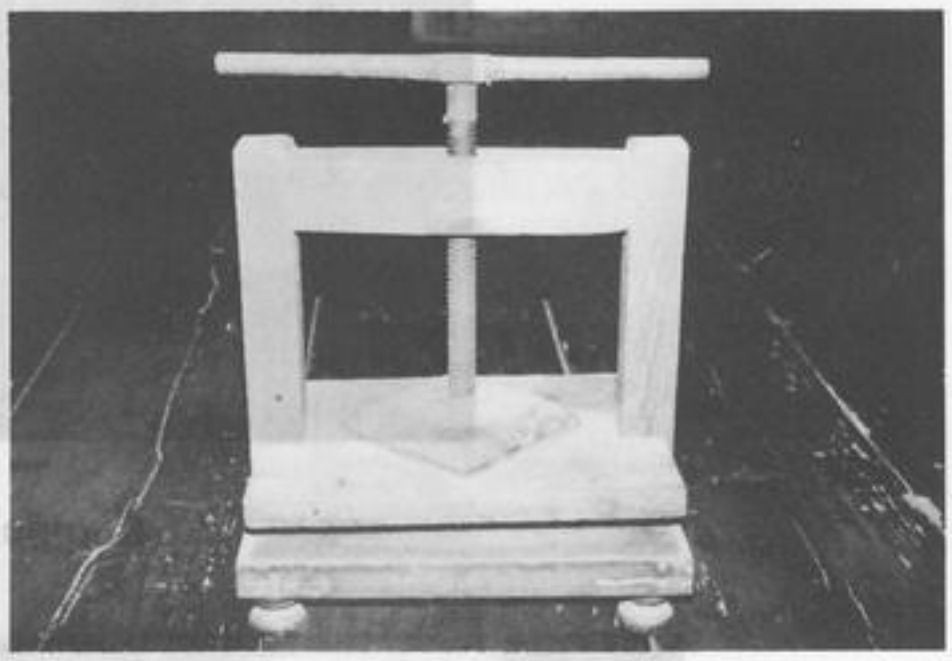

เครื่องอัดกลีบผ้า

บานหน้าต่างใช้ลิ่มไม้ขัดแทนกลอน

กลอนประตู บ้านคุณยายอูบ น้องสาวแม่ทองย้อย ภรรยาพะโป้

ช่องลมและบานประตู อายุประมาณ ร้อยกว่าปี บ้านคุณยายอูบ ปากคลองเหนือ

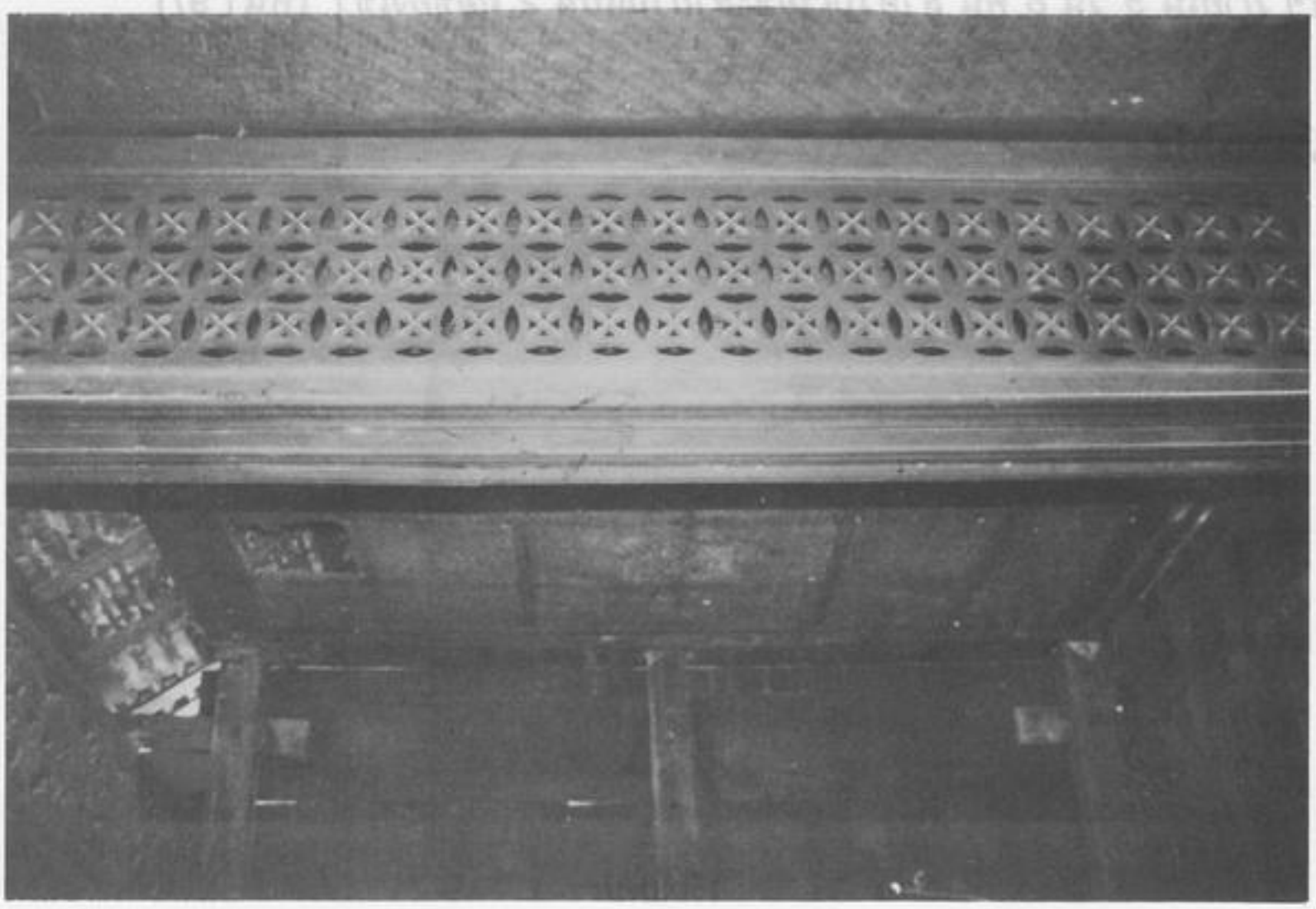

ช่องลมและบานประตู บ้านส่างหม่อง ปากคลองเหนือ

“เรือ” ที่กล่าวถึงใน ทุ่งมหาราช

ปองสุข แดงศิริ

1. เรือชะล่า

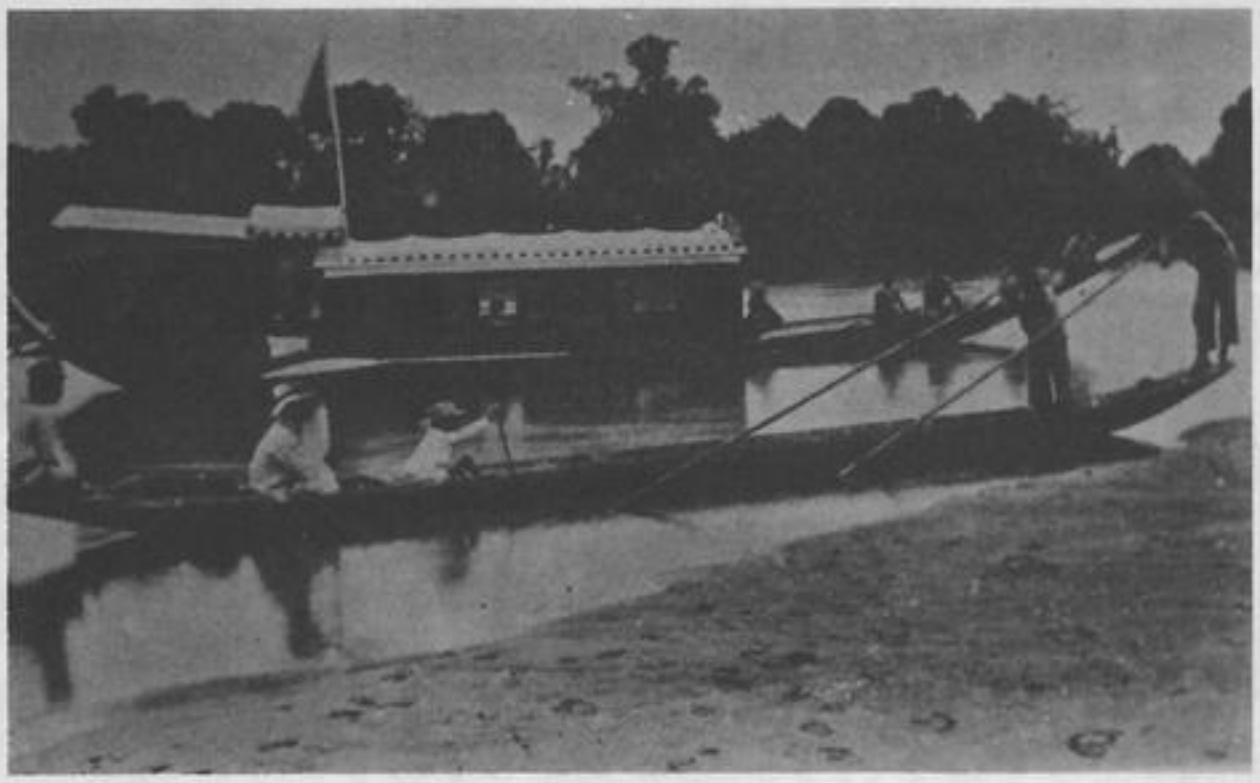

เรือชะล่ากาบแป้น 2 ถ่อ

*“รื่นโผล่ออกมาจากประทุน**เรือชะล่า** ซึ่งจอดหลบแดดอยู่ใน”* (หน้า 5)

*“รื่นพาสุดใจออกเรือขณะที่ตลาดปากน้ำโพจวนวาย กำหนดเดินทางถึงกำแพงเพชร ได้สบายๆ ภายใน 5 วัน 6 คืน สำหรับ**เรือชะล่ากาบแป้น 2 ถ่อ**ของเขา”* (หน้า 97)

2. เรือแม่ปะ

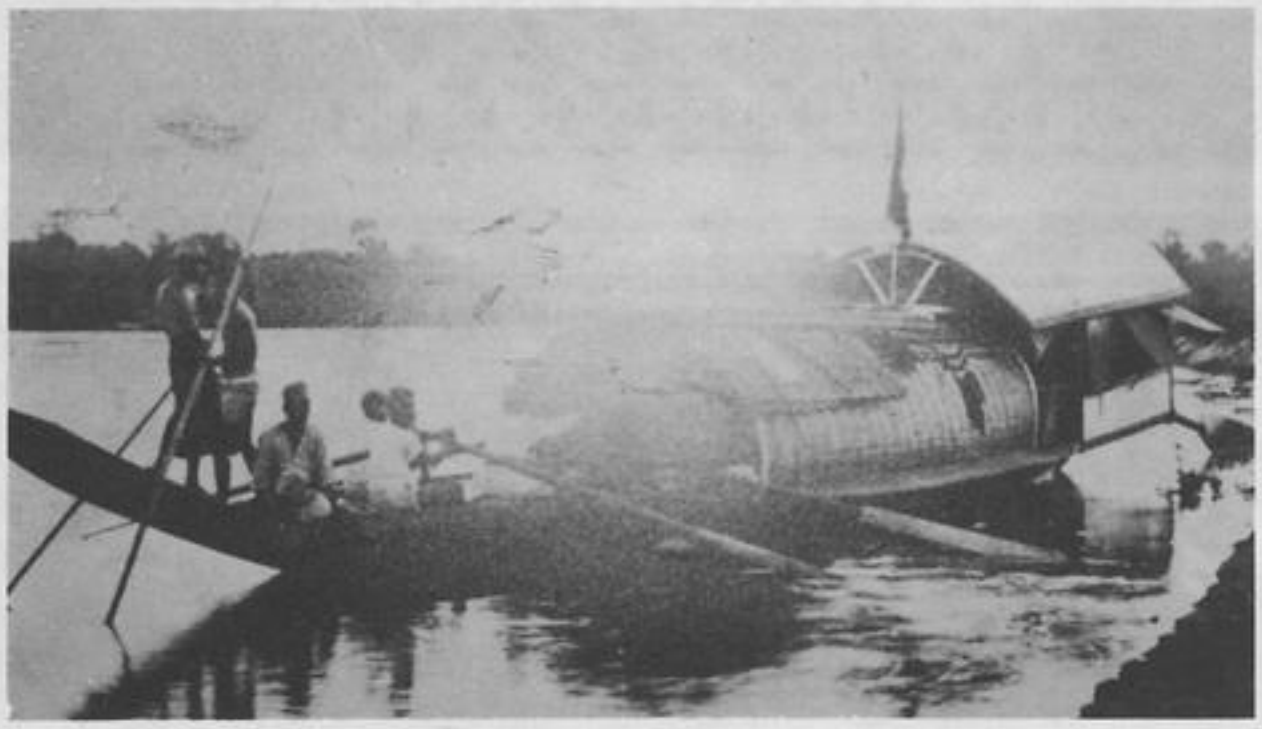

เรือแม่ปะ

“เรือของละเมียด...เกิดประกายแวบพร้อมด้วยเสียงปืนที่ปรากฏขึ้นจาก**เรือแม่ปะ**” (หน้า 86)

“นายอำเภอเมืองลาลง**เรือแม่ปะ**เดินทางต่อไป” (หน้า 226)

3. เรือเป็ด

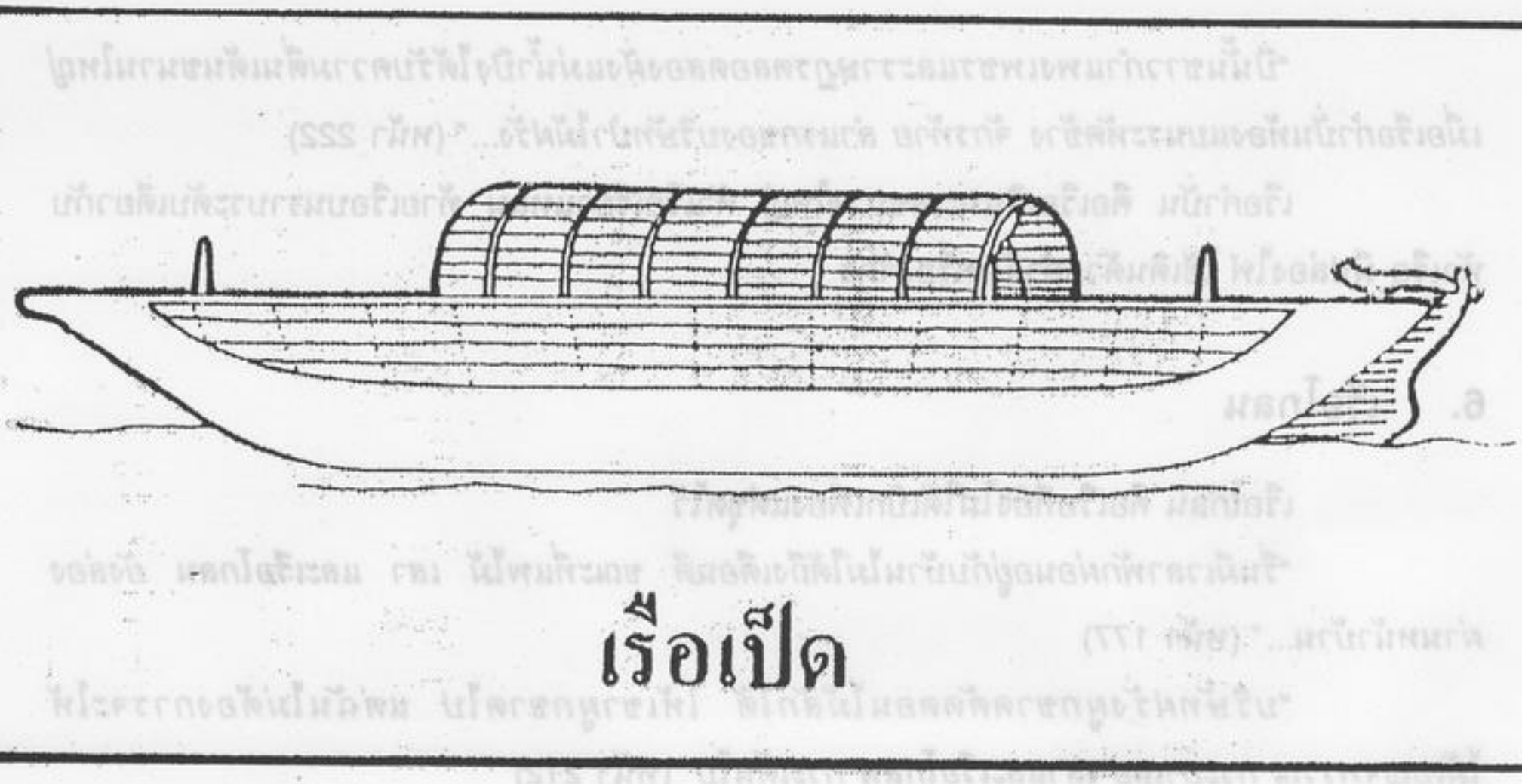

เรือเป็ด

"จำปาด้วยใบหน้าที่ร้อนผ่าวและหัวใจระทึกไปด้วยความตื่นเต้นยินดีปราดลงที่ตีนท่าหน้าบ้าน...เมื่อปรากฏว่า**เรือเป็ด** ทั้งลำปราศจากแสงไฟและปราศจากเสียงคน" (หน้า 53)

4. เรือเมล์ไปรษณีย์

เรือเมล์สองชั้น

*"เรือไฟจะแทนที่ เวลานี้ในบางกอกเป็นของธรรมดา อีกหน่อยมันจะมาถึงเมืองเราคนเดินทางจากปากน้ำโพถึงที่นี่โดย**เรือไปรษณีย์** "*
(หน้า 223)

5. เรือกำปั่น

"ปีนั้นชาวกำแพงเพชรและราษฎรตลอดสองฝั่งแม่น้ำปิงได้รับความตื่นเต้นขนานใหญ่ เมื่อเรือกำปั่นท้องแบนระหัดข้าง จักรท้าย ลำแรกของบริษัทป่าไม้ฝรั่ง..." (หน้า 222)

เรือกำปั่น คือเรือเดินทะเลขนาดใหญ่ หัวเรือเรียวแหลม ท้ายเรือบนราบระดับเดียวกับหัวเรือ มีปล่องไฟ ใช้เดินด้วยกำลังเครื่องจักร

6. เรือโกลน

เรือโกลน คือเรือที่ยังไม่ได้เบิกเพียงแต่ขดไว้

*"รื่นมีเวลาพักผ่อนอยู่กับบ้านไม่ได้ถึงเดือนดี ขณะที่แพไม้ เสา และ**เรือโกลน** ยังล่องผ่านหน้าบ้าน..."* (หน้า 177)

*"บริษัทฝรั่งผูกขาดตัดตอนไม้สักได้ ให้เขาผูกขาดไป แต่ฉันไม่ต้องการจะให้ไม้เบญจพรรณ กระยาเลย เสาและ**เรือโกลน** กระเด็นไป"* (หน้า 212)

7. เรือหมู

เรือหมูเป็นเรือชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านแถววังพระธาตุนิยมใช้

*"เมื่อ**เรือหมู**ของชาวบ้านที่มาลงเบ็ดราวได้ รับหล่อนและเขาจากเกาะข้ามไป..."* (หน้า 256)

อ่านคน

รื่น	:	คนของแผ่นดิน	สุปราณี	แสงทอง
สุดใจ	:	ผู้ยึดมั่นในความรัก	ยุพิน	เรียนทัพ
ละเมียด	:	ผู้หญิงหลงยุค	สันติ	อภัยราช
เสถียร	:	นายทุนผู้ขาดรัก	ปองสุข	แดงศิริ
ป่าแคล้ว	:	แม่เฒ่านักต่อสู้แห่งคลองสวนหมาก	ยุพิน	เรียนทัพ

รื่น-คนของแผ่นดิน

สุปราณี แสงทอง

"ที่นี่ดีทุกอย่าง สำหรับจะอยู่ จะกิน และตาย"

"ผู้หญิงสวยอย่างเอ็ง ผู้ชายเปิดเผยอย่างข้า ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์เสียอย่างเดียว แต่ขาดหัวหน้า...ข้านี่แหละเทวดาส่งมาสำหรับเป็นนาย"

รื่นหนุ่มวังแขม อายุ 32 บอกแก่สุดใจสาวสวยแห่งปากคลองสวนหมากวัย 16 ปี ใต้ต้นมะม่วงสายทองริมท่าน้ำคลองสวนหมาก วันสงกรานต์ปี พ.ศ. 2433

เมื่อรื่นพบสุดใจ ชีวิตของหนุ่มวัยฉกรรจ์ที่เคยเร่ร่อน ล่องเรือไปตามลำน้ำปิง จากเหนือจรดใต้ ระหกระเหินไปเหมือนคนไม่มีความหมายในชีวิต ชีวิตที่ผ่านมาหาสาระอะไรไม่ได้นอกจากประสบการณ์อันโชกโชน ชีวิตเช่นนั้นของรื่นก็ปิดฉากลง และเริ่มเปิดฉากใหม่

เขาบอกหล่อนว่า "เอ็งเป็นคนแรกที่ทำให้ข้าคิดถึงการมีหลักฐานบ้านช่อง"

"ข้าจะกลับมา ปากคลองจะเป็นเรือนตายของข้าต่อไป เมื่อขายของเก็บเงินที่ติดค้างอยู่เสร็จแล้ว ข้าจะมาสร้างบ้านใหม่ที่นี่เป็นเรือนหอของเรา การถอดกำไลของเอ็งจะไม่ต้องอับอายขายหน้าใคร เราจะอยู่กินด้วยกัน มีลูกเต็มบ้าน หลานเต็มเมือง เราจะทำคลองให้เจริญรุ่งเรืองกว่านี้ และบางทีนานไปวันหนึ่งปากคลองจะเป็นของเรา ปากคลองที่เต็มไปด้วยป่าไม้, ข้าว, ไต้, น้ำมันยาง, สีเสียด, ยาสูบ, หนังสัตว์"

นี่คือคำสัญญาที่รื่นบอกสุดใจ

เมื่อเวลาผ่านไปเกือบ 2 ปี รื่นกลับมาตามคำสัญญา กลับมาเป็นผู้นำแห่งปากคลองสวนหมาก นำชาวบ้านต่อสู้กับภัยธรรมชาติภัยพิบัตินานาประการ กลับมาเป็นผู้นำในการเสียสละและมาเป็นผู้บุกเบิกวิถีทางในการการดำรงชีวิตที่คลองสวนหมากแห่งนี้

60 ปี ที่รื่นหรือขุนนิคมบริบาลได้ปักหลัก สร้างชีวิตก่อร่างสร้างเมืองที่คลองสวนหมากแห่งนี้ จากหมู่บ้านสู่ตำบลคลองสวนหมาก ระหว่าง พ.ศ.2433 - 2493 ตลอด 60 ปีในชีวิตของรื่นหรือขุนนิคมบริบาลที่เขาได้ใช้ชีวิตที่นี่และยึดปากคลองแห่งนี้เป็นเรือนตาย

ขุนนิคมบริบาลสิ้นใจแล้ว! แต่ขณะเดียวกันแกยังอยู่ในความทรงจำของผู้คนที่แกเคยเคียงข้าง บ้างเป็นญาติพี่น้อง บ้างเป็นมิตรสหาย และบ้างก็เป็นศัตรู ขุนนิคมบริบาลยังอยู่ในอากาศที่หายใจเข้าไปในชีวิตและขนบประเพณีประจำวันของนครชุม ในฐานะสิ่งหนึ่งและส่วนหนึ่งของ

ตำบลบ้านเป็นสัญลักษณ์ประจำถิ่นที่ไม่มีขนบประเพณีและอารยตามแผนใหม่ หรือกาลเวลาจะลบเลือนให้เจือนจางไปได้

ไม่มีใครจะลืมชายอย่างนั้นได้ หลายคนอาจจะบูชาว่าขุนนิคมใจดี และหลายคนก็อาจจะซุบซิบนินทาว่าขุนนิคมใจร้าย แต่ดีหรือร้ายแม่เฒ่าสุดใจรู้ว่าไม่มีใครในตำบล หรือจังหวัดนั้นกล้าเผชิญกับขุนนิคมบริบาลในสนามเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเวทีของการงาน หรือเวทีของชีวิต ขุนนิคมเกิดมาอย่างลูกผู้ชาย ตั้งใจจะใช้ชีวิตอย่างลูกผู้ชายและแกก็ใช้เต็มความหมายของมันอย่างสมค่า

จากหน้าแรกจรดหน้าสุดท้ายแห่งทุ่งมหาราช ชีวิตลูกผู้ชายของรื่น หรือขุนนิคมบริบาลก็โลดแล่นอย่างท้าทาย ต่อสู้ชีวิตอย่างโชกโชน ทรหด ประหนึ่งว่าเขามีชีวิตอยู่จริง จนเกิดเป็นคำถามในใจแก่ผู้อ่านว่า

รื่น หรือขุนนิคมบริบาล ผู้นำแห่งคลองสวนหมาก ตั้งแต่ พ.ศ.2433-2493 ผู้นี้ คือใครมีตัวตนปรากฏชัดเจนในประวัติศาสตร์หรือไม่

แม้ว่า พ.ศ. ที่ปรากฏในเรื่องจะชัดเจน แต่ก็ไม่อาจยืนยันได้ว่าขุนนิคมบริบาลเป็นใครได้แน่ชัด

แต่คำตอบที่ชัดเจนก็คือ ครูมาลัย ชูพินิจ สร้างรื่นให้เป็นผู้นำในอุดมคติ คำพูดของรื่น รอยเท้าของรื่นชีวิตการต่อสู้ของรื่น ผู้แต่งอาจจะนำมาจากบุคคลหนึ่งบุคคลใดที่เขาศรัทธา ผนวกกับจินตภาพของผู้นำในอุดมคติ ภาพของรื่นจึงปรากฏอย่างชัดเจนราวกับมีตัวตนจริงฉะนั้น

ในประเด็นบุคคลที่ปรากฏในเรื่อง ในคำนำกล่าวว่า

"ทุ่งมหาราช" ก็อาจจะหลีกหนีไม่พ้นจากภาพของชีวิตบุคคลประจำยุคที่ปรากฏในการเรียกภาพของเมืองและตำบล ซึ่งสร้างขึ้นด้วยความทุกข์ทรมานของบุคคลเหล่านั้น ก็เช่นเดียวกัน พัวพันอยู่กับวิถีชีวิตของตัวละครในเรื่องซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นจินตนภาพ..."

จากคำนำของครูมาลัย ชูพินิจนี้อาจจะสรุปได้ว่า ครูมาลัยได้สร้างรื่นจากจินตนภาพแต่สร้างให้วิถีชีวิตของรื่นพัวพันกับบุคคล *"บางบุคคลซึ่งนามและการบำเพ็ญยังเป็นอนุสาวรีย์ประจำกำแพงเพชรมาเป็นเวลาช้านานในฐานผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่อนาคตของเมืองนั้น"*

นั่นคือ ชีวิตของรื่นพัวพันอยู่กับบุคคลทั้งที่เป็นจินตนภาพและบุคคลสำคัญซึ่งอยู่ในประวัติศาสตร์ของกำแพงเพชร

ชีวิตของรื่นกับภูมิหลังของเรื่อง เป็นภูมิหลังที่ผู้แต่งจงใจให้ผู้อ่านได้สัมผัส ดังปรากฏในคำนำว่า

"ความพยายามของข้าพเจ้า(ผู้แต่ง) ที่จะบรรยายถึงขนบประเพณีชีวิตและนิสัยส่วนใหญ่ของชาวคลองสวนหมากก็เป็นไปโดยเจตนา"

นอกจากนี้ วิถีชีวิตของรื่นตัวละครเอก ได้พาผู้อ่านไปพบกับ *"เหตุการณ์อันเกิด*

จากมหาภัยธรรมชาตินับแต่โรคระบาด อุทกภัย ทุพภิกขภัย ก็เช่นเดียวกัน เพราะครั้งหนึ่งข้าพเจ้า (ผู้แต่ง) เคยผ่านชีวิตเช่นนั้น"

ผู้แต่งได้จงใจพาผู้อ่านไปพบกับการต่อสู้ชีวิตดังกล่าว โดยผ่านตัวละครรื่น นั่นเอง

การผสานกลมกลืน ตัวละครกับเหตุการณ์ของบ้านเมืองกับความทุกข์ทรมานของผู้คนในอดีต กับบุคคลในประวัติศาสตร์ ผู้แต่งได้บรรจงผูกเรื่อง ประสานได้กลมกลืนยิ่งนัก ทั้งนี้เป็นเพราะผู้แต่งมีอัจฉริยภาพทางภาษาที่วิเศษยิ่ง ทั้งนี้เป็นเพราะภาพแห่งความทรงจำเหล่านั้นพิมพ์ประทับกับใจของผู้แต่ง จึงถ่ายทอดเหตุการณ์เหล่านั้นผ่านชีวิตของรื่น ได้อย่างงดงามและยิ่งใหญ่

โปรดติดตามชีวิตของรื่นต่อไป...

เมื่อรื่นแต่งงานกับสุดใจ ชีวิตของเขาก็เริ่มต้น ปักหลักลงที่คลองสวนหมาก ภาพของรื่นที่ขยันทำมาหากิน ไม่ว่าหาปลา ทำไร่ หรือตัดหวาย ทำไต้ หรือตักน้ำมันยาง เขาไม่เคยอยู่ว่าง ไม่ว่าเพื่อนบ้านจะทำมาหากินอะไรเขาเป็นต้องทำด้วย และทำได้ดีกว่าเกือบทุกกรณีไป

รื่นในฐานะผู้นำของชนบทเล็กๆ แห่งนี้ก็เริ่มฉายชัดขึ้น

รื่นเป็นพ่อค้า ค้าขายของนานาชนิด

และรื่นผู้มีสายตาอันยาวไกล ริเริ่มที่จะค้าไม้ด้วยการสำรวจป่าตกไม้ผูกเป็นแพล่องมาขายตลาดปากน้ำโพ ด้วยเหตุผลว่า

"ธุระอะไรจะให้คนบ้านอื่นมาชุบมือเปิบ? ทำไมเราจึงไม่ล่องแพไปขายเสียเอง"

ชาวบ้านปากคลองคนอื่นอยู่กันอย่างสันโดษ แต่รื่นมาริเริ่มที่จะค้าไม้

"เขารู้ดีว่าในฐานะที่เป็นคนแรกในบ้านคลองสวนหมากใต้ที่ริอ่านค้าไม้และล่องแพด้วยตนเองย่อมจะตกอยู่ในสายตาของคนทั่วไปอย่างคนที่ความคิดวิตถาร การค้าไม้เป็นของคนใหญ่คนโตทุนรอนนับเล่มเกวียนอย่างพะโป้ และบริษัทฝรั่ง ไม่ใช่คนอย่างเขาซึ่งขาดเครื่องมือเกือบทุกสิ่งทุกอย่างนอกจากความทะเยอทะยาน ความฝันและกำลังใจอันแรงกล้า"

การค้าไม้ของรื่น ทำให้รื่นได้พบกับพะโป้ บุคคลในประวัติศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ ในวงการค้าไม้ของปากคลองสวนหมาก พบกับนายเสถียร ผู้จัดการภาคคนใหม่ของพะโป้ผู้รักษาผลประโยชน์ของพะโป้ ด้วยจุดขัดแย้งสำคัญนั่นคือ ผลประโยชน์ในการทำไม้ด้วยเรื่องสัมปทานป่าไม้ในป่าโป่งน้ำร้อน อันอุดมสมบูรณ์ รื่นก็เริ่มต้นทำไม้ ค้าไม้อย่างมุ่งมั่น แต่ด้วยวิญญาณของนักผจญภัย รื่นต้องการต่อสู้เพื่อสิทธิของคนชาวบ้านปากคลองทั้งหมด ในการทำป่าไม้ที่ป่าโป่งน้ำร้อน ตัดไม้ ตัดหวาย ตักยาง ขี้ผึ้ง และทำไต้ อย่างที่เคยทำมาแต่ครั้งปู่ย่าตายาย แม้ว่าต้องปะทะกับอำนาจป่าของนายเสถียรก็ตาม

รื่นผู้กล้าหาญ นำชาวบ้านต่อสู้เพื่อสิทธิอันชอบธรรม ในฐานะเป็นประเพณีที่ชาวบ้านได้ทำมาหากินกันกับป่าแห่งนั้นมาช้านาน

ชาวบ้านปากคลองยอมรับรื่นเป็นหัวหน้าสำหรับการต่อต้านการต่อสู้กับปัญหาและ

อำนาจอันทรงอิทธิพลในขณะนั้น

จากจุดขัดแย้งในเรื่องสัมปทานป่าไม้โป่งน้ำร้อน ทำให้รื่นได้พบกับพะโป้ผู้ยิ่งใหญ่ รื่นผู้ปากกล้า ประกาศแก่พะโป้ว่า

"ปากคลองอยู่กันมาก่อน ที่นายห้างหรือพญาตะก่าจะมาตั้งภูมิลำเนาลงที่นี่ ป่านั้นเป็นชีวิตของเขาเท่าๆ กับไร่เกาะ เท่าๆ กับแม่น้ำ หวงห้ามป่านั้นเมื่อไรก็เท่ากับตัดอาชีพหนึ่งเขาออกไป"

ความกล้าหาญของรื่น เป็นที่ชอบใจของพะโป้ ถึงกับชักชวนให้ทำงานด้วย เสนอให้เป็นหัวหน้าป่าไม้ทุกภาค ตำแหน่งใหญ่โต มีโอกาสร่ำรวย แต่รื่นตอบว่า

"ผมอยากเป็นชาวบ้านปากคลองต่อไป ทุกข์ด้วยกันสุขด้วยกันผ่านทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาจะต้องผ่าน"

"ทำงานกะนายห้าง ผมก็จะต้องทิ้งเขาไปอยู่ในคนละโลกใช้ชีวิตคนละอย่างคบคน ๆ ละชั้น"

รื่นปฏิเสธอนาคตอันสดใสเช่นนั้น เต็มใจที่จะฝ่าฟันอุปสรรคนานาประการไปกับชาวบ้านทั้งมวล

"เขามองเห็นตนเองกับหญิงชายชาวปากคลอง บนไร่ เกาะหน้าบ้านและในนาน้ำลด ท่ามกลางกระแสลมที่พัดแรงและแสงแดดที่ส่องกล้าทำจนตัวเป็นเกลียวเพื่ออนาคตอันไกล แต่เต็มไปด้วยความหวังว่าวันหนึ่งคลองสวนหมาก จะเป็นอาณาจักรที่ทุกคนจะอยู่ได้โดยสวัสดิภาพและความปลอดภัย"

รื่นผู้สมัครจะเป็นนายของตัวเองมากกว่าจะไปเป็นลูกจ้างคนอื่น

ในที่สุดรื่นก็เลือกที่จะเป็นผู้นำของคนปากคลองทั้งมวล นับแต่บัดนี้ **รื่นเป็นคนของแผ่นดินปากคลองสวนหมากแห่งนี้แล้ว**

เหตุการณ์ไฟป่าไหม้ลุกลามหมู่บ้านทำให้ผู้ใหญ่พูนเสียใจจบชีวิตตนเองลงใต้ต้นหมัน รื่นจึงได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการของชาวบ้านปากคลองสวนหมากนับแต่นั้นมา

รื่นต้องนำลูกบ้านต่อสู้กับนายเสถียรและหลวงราชบริการผู้กุมอำนาจสัมปทานป่าไม้ที่ผูกขาดและระบบทุนนิยมที่มีอิทธิพลยิ่ง

รื่นต้องนำลูกบ้านต่อสู้กับฝีดาษ โรคระบาดอันน่ากลัวที่คร่าชีวิตของชาวบ้านไปเกือบหมดสิ้นรวมทั้งลูกชายคนหัวปีของรื่นเอง รื่นพาลูกบ้านอพยพหนีภัยไปอยู่ที่วังกระทะ และพาลูกบ้านกลับมาคลองสวนหมากอีกครั้งหนึ่ง ด้วยความมุ่งมาดปรารถนา

"ฉันจะทำให้ปากคลองเป็นบ้าน...ฉันจะสร้างมันให้เป็นเมือง"

จากวิถีชีวิตการต่อสู้อันทรหด และยาวนานของรื่นและในที่สุดหัวใจของรื่นก็ได้สัมผัส "ความรักในผืนแผ่นดินถิ่นที่อยู่ ซึ่งรุมล้อมเข้ามาและแทรกซึมลงไปดั่งส่วนลึกของหัวใจจนรู้สึกเหมือนคลองสวนหมากเป็นส่วนหนึ่งของเขา และเขาเป็นส่วนหนึ่งของมัน อย่างแยกกันไม่ออก แม้กระทั่ง

ชีวิต แม้กระทั่งความตาย"

บัดนี้ รื่นเป็นคนของแผ่นดินนี้แล้วโดยสมบูรณ์

ชีวิตของรื่นและคนปากคลอง ก็ชุ่มชื่นฟื้นคืนมาอีกครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสต้นคลองสวนหมาก และวัดพระบรมธาตุ

ผู้แต่งจงใจให้รื่นได้เข้าเฝ้ารับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวงเพื่อบันทึกภาพประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่ในการเสด็จประพาสต้นนี้ไว้ในประวัติของตำบลปากคลองสวนหมากแห่งนี้

หลังจากเสด็จกลับ รื่นและชาวบ้านเกิดขวัญและกำลังใจ ปากคลองก็อยู่เย็นเป็นสุข คลองสวนหมากเติบโตเป็นตำบล การเสด็จประพาสเยี่ยมคลองสวนหมากของทางพุทธเจ้าหลวง ประดุจเป็นรางวัลชีวิตแต่รื่นนักสู้ผู้เสียสละคนของแผ่นดินคลองสวนหมากผู้นี้

ส่วนในแง่มุมชีวิตรักของรื่น กับผู้หญิง 3 คน สามแบบของเขา สุดใจ...จำปา...ละเมียด สามสาวที่ผู้แต่งจงใจผูกโยงใยกับชีวิตของรื่นอย่างเหมาะสม กลมกลืนกับเรื่อง ผู้หญิงสามแบบนี้ช่วยเพิ่มรสชาติ เพิ่มสีสันในนวนิยายเรื่องนี้ยิ่งนัก

รื่นเป็นหนุ่มหน้าทะเล้น เจ้าของฟันขาวๆ และเคราเขียวๆ วัย 32 ปี ที่มีชีวิตพเนจร ใช้ชีวิตลูกผู้ชายมากอย่างโชกโชน รื่นมีนิสัยเจ้าชู้เฉกเช่น ผู้ชายธรรมดาทั่วไป แต่รื่นฉลาดพอที่จะเลือก สุดใจเป็นคู่ชีวิต สุดใจสาวสวยยังสวมกำไลข้อเท้า เพียงพบกันวันแรก รื่นก็ฝากรักและบอกกับสุดใจว่า

"ข้าอยากจะมีเวลาอีกสักวัน สักเดือน สักปี สักชั่วชีวิตหนึ่งที่มี เพื่อบอกเอ็งว่าหน้าของเอ็ง เสียงของเอ็ง เปิดตาให้ข้าเห็นอะไรในชีวิตของข้า ความปรารถนา อะไรที่ข้าเคยต้องการ ความฝันที่ข้าเคยฝัน บ้าน เมีย ลูก อาณาจักรของข้า"

รื่นเป็นผู้ชายเจ้าชู้ เจ้าชู้อย่างเปิดเผย ชนิดที่ผู้หญิงจะต้องกลัวเมื่ออยู่ใกล้ แต่รื่นก็เป็นผู้ชายที่จริงจังรักษาความพูด

ทันใดที่ธุระข้าเสร็จจะกลับมาทันที คอยข้าให้ได้สุดใจ คอยข้าฝันถึงข้าจนกว่าจะมาถอดกำไลให้เอ็ง...

สุดใจจึงเป็นผู้หญิงที่รื่นรักอย่างเสมอต้นเสมอปลาย เป็นผู้หญิงคู่ทุกข์คู่ยากของรื่น รื่นกับสุดใจสร้างปากคลองเป็นที่อยู่ที่กินและเรือนตาย

แม้รื่นมีสุดใจอยู่เคียงข้าง แต่รื่นก็ยังอยากได้จำปาเพื่อนของสุดใจตามวิสัยผู้ชายเจ้าชู้เจ้าชู้อย่างเปิดเผย เขาบอกจำปาว่า

"ข้าอาจจะรักสุดใจ-จำปา รักอย่างที่ไม่เคยรักผู้หญิงคนไหนในชีวิตของข้า รู้สึกว่ายอมตายเสียดีกว่าที่จะทำอะไรให้เขากระทบกระเทือนใจ ข้าอยากได้เอง อยากได้ตั้งแต่เจอหน้าวันที่วงแม่ศรีบ้านผู้ใหญ่พูนคืนนั้นแล้วอยากได้ตลอดมา"

รื่นได้จำปาเป็นเมีย เมียที่สามารถสนองตอบความปรารถนาและให้ความอิ่มเอมเต็มตามสัญชาตญาณของป่าดงพงไพรของเขาได้ อย่างที่สุดใจและหญิงอื่นในชีวิตไม่เคยสามารถจะให้ได้

เพราะผู้แต่งเป็นผู้ชาย จึงสามารถเข้าใจผู้ชายได้อย่างลึกซึ้ง จึงเข้าใจจิตใจและความคิดของรื่นได้อย่างชัดเจน รื่นรู้ว่าความรักเป็นอย่างหนึ่งใจขณะที่ความใคร่เป็นอีกอย่าง ต่อไปแม้กระนั้นเขาก็ไม่เคยพยายามแยกมันออกจากกัน และยอมตัวอยู่ใจอำนาจทั้ง 2 นั้น ด้วยความสมัครใจยินดี อย่างชายที่ถือความปรารถนาของตนเป็นพระเจ้าทั่วไป"

แต่รื่นก็มีขอบเขตในความรักความใคร่ของเขา แม้จำปาจะยอมเป็นทาสรักของรื่น แต่รื่นปฏิเสธเขาบอกสุดใจว่า

"ข้าจะไม่เกี่ยวข้องกับมันอีกต่อไป เอ็งเชื่อใจได้ในข้อนั้น"

รื่นก็ให้จำปาได้กะอ้ายเรือง และเลิกยุ่งเกี่ยวกับจำปาตั้งแต่นั้นมา

รื่นจึงเป็นผู้ชายที่เป็นพระเจ้า เป็นผู้กำหนดชีวิตของผู้หญิงที่ยอมจำนนอย่างจำปา

ผิดกับละเมียด ผู้หญิงอีกคนหนึ่งคนหนึ่งของรื่น

รื่นพบละเมียดเขาก็หลงรักละเมียด นางกินรีที่อยู่ในใจของรื่นตลอดเวลา

"ในสายตาของเขาละเมียดงามอย่างผู้หญิงอื่นทั่วๆ ไป ที่ผู้ชายไม่สามารถจะจาระไนให้แน่ชัดลงไปได้ กึ่งมนุษย์กึ่งนางไม้ กึ่งเทพยดาและกึ่งปีศาจ"

ละเมียดก็เข้ามาอยู่ในชีวิตของรื่น รื่นชื่นชมละเมียดตรงที่หล่อนฉลาด มีความสามารถในการบริหารมองการณ์ไกล มีน้ำใจ เสียสละต่อผู้ยากไร้ เช่นเดียวกับน้ำใจของรื่น และในความเป็นผู้หญิงละเมียดก็เป็นผู้หญิงสวย อ่อนหวาน ซึ่งชื่นชูจิตใจผู้ชายอย่างรื่น

ละเมียดรักรื่น เพราะรื่นเป็นผู้ชายนักสู้กล้าหาญเป็นชายชาตรี

รื่นกับละเมียดหัวใจของคนทั้งสอง เป็นของกันและกันแม้ว่า รื่นจะไม่สิทธิในตัวของละเมียดเพราะว่าละเมียดเป็นผู้หญิงของคนอื่น

แม้รื่นจะรักละเมียดเพียงใด แต่เขาก็รักปากคลองแผ่นดินทำกินของเขามากว่า รื่นเลือกที่จะอยู่กับชาวบ้านปากคลองสวนหมากเพราะเขาเป็นคนของแผ่นดินนี้

รื่นทำสงครามกับอดอยาก ความป่าเถื่อน ความไข้ ความไม่รู้ของชาวบ้านจนได้ชัยชนะ

รื่นทำสงครามกับตัวเองในด้านความรัก เขาชนะตนเองในเรื่องของจำปาแต่เขาพ่ายแพ้แก่ละเมียดหญิงผู้พลิกสถานการณ์ทุกเรื่อง

รื่น (ขุนนิคมบริบาล) แม้นจะเป็นเพียงตัวละครในทุ่งมหาราชแต่ก็อยู่ในจิตใจของผู้อ่านตลอดไป

ไม่มีใครลืมชายอย่างนั้นได้...รื่น ขุนนิคมบริบาล ชีวิตทุ่งใหญ่ทุ่งมหาราช

สุดใจ : ผู้ยึดมั่นในความรัก

ยุพิน เรียนทัพ

หญิงสาวเอวบางร่างเล็ก สวยงามเปล่งปลั่ง ใบหน้างดงามหมดจด ไหล่เต็มร่างอวบอัด ผมยาวสยายประบ่า ยังสาวยังแส้ แล้ว...แล้วก็ใส่กำไล กำลังแรกรุ่นวัย 16 ปี ไร้เดียงสา... ในสายตาของรื่นหนุ่มใหญ่ที่พบพานผู้หญิงมานับไม่ถ้วน เมื่อได้พบสุดใจครั้งแรกที่ท่าน้ำในวันสงกรานต์ปีนั้น...ถึงกับออกปากชมว่า ***"ผู้หญิงปากคลองน่ะ สวยกว่าผู้หญิงไหนๆ บนฝั่งแม่น้ำปิง"***

ความสวยของหญิงสาวชาวปากคลองสวนหมากนี้ อย่าว่าแต่รื่นเลย แม้แต่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังตรัสชมในคราวเสด็จประพาสต้นที่กำแพงเพชรว่า ***"ผู้หญิงเมืองนี้นับว่ารูปพรรณสัณฐานดีกว่าเมืองอื่นในข้างเหนือ"***

สุดใจตัวละครเอกจากนวนิยายเรื่องทุ่งมหาราช ถึงแม้เธอจะไม่ใช่นางเอกแต่ก็มีบทบาทสำคัญที่ผลักดันให้รื่น พ่อค้าเรือเร่วัย 32 ปี ต้องเปลี่ยนใจสละความโสดคิดปักหลักสร้างฐานะโดยเริ่มชีวิตครอบครัวกับเธอ รื่นได้แสดงความจริงใจ และความปรารถนาที่จะตั้งหลักปักฐานที่คลองสวนหมากว่า

"ข้าอยากจะมีเวลาอีกสักวัน สักเดือน สักปี สักชั่วชีวิตหนึ่งที่นี้ เพื่อบอกเอ็งว่าหน้าของเอ็ง เสียงของเอ็งเปิดตาให้ข้าเห็นอะไรในชีวิตของข้า ความปรารถนาอะไรที่ข้าเคยต้องการ ความฝันที ข้าเคยฝัน บ้าน เมีย ลูก อาณาจักรของข้า...บ้านนี้...เอ็งและข้า..."

สุดใจหญิงสาวผู้กำพร้าบิดามารดา แต่โชคดีที่มีป้าแคล้วซึ่งเป็นป้าเลี้ยงดูอย่างทะนุถนอมมาแต่เล็กแต่น้อยเหมือนลูกในไส้ เธอได้รับการอบรมตามแบบแผนของผู้หญิงไทยโดยทั่วไปเป็นอย่างดี ทั้งด้านกิริยามารยาท และคุณสมบัติของแม่บ้าน ดังบทสนทนาตอนหนึ่งว่า

"อีใจ"

"จ๋า"...หล่อนก้าวเข้าไปหา กัมหน้านั่งพับเพียบลงบนระเบียงคนละฝากเสากับป้า

"อย่ากัมหน้า เวลาผู้ใหญ่หรือใครพูดด้วย"

และอีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นลูกผู้หญิงที่ดี รักนวลสงวนตัว ประพฤติตนอยู่ในกรอบประเพณีอันดีงาม ถึงแม้เธอจะรักรื่นสักเพียงใด เธอก็ไม่ยอมปล่อยตัวปล่อยใจเป็นดอกไม้ข้างทางสำหรับใครจะเด็ดดมชมเล่น จนกว่าจะถึงวันแต่งงาน ดังข้อความที่

กล่าวกับรื่นว่า

"อย่าพี่ทิด...อย่า ข้าจะเกลียดพี่ทิดไปจนตาย!"

"จำเป็นนักหรือที่พี่ทิดจะต้องทำอย่างนั้น" เสียงของหล่อนเต็มไปด้วยความรู้สึก และกังวานของผู้ใหญ่แทนจะเป็นเด็กรุ่นที่ยังไม่ถอดกำไล...ข้าไม่ใช่คนอย่างนั้น ถึงต่อไปคนทั้งบ้านเขาจะนินทาว่ากันอย่างไร ข้าก็รู้อยู่ว่าไม่เป็นไปได้ แต่ถ้าข้าปล่อยตัวให้กับพี่ทิดเสียครั้งหนึ่งจะเอาหน้าไปไว้ไหน นั่นไม่ใช่ความคิดที่ข้าต้องการ ข้าไม่อยากจะเป็นจำปา ไม่อยากเป็นเหมือนริ้วที่มีลูกหาพ่อไม่ได้ ไม่อยากจะเป็นเหมือนบุนนาคเหมือนพี่ราตรี สำหรับจะเป็นที่ซุบซิบยิ้มหัวแก่คนทั้งหลาย ข้ายังไม่อยากจะเป็นอย่างนั้น ถึงจะรักพี่ทิดสักเพียงใด ปากคลองแคบเกินไปที่หนีกันพ้น"

จากความใจแข็งและการควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ให้ตกเป็นทาสของความใคร่ จึงทำให้รื่นเห็นคุณค่าของเธอมากยิ่งขึ้น

"เอ็งทำให้ข้าตาสว่าง สุดใจ" เขาบอก

"ไม่เคยมีผู้หญิงคนไหนเลย จะทำให้ข้าตาสว่างได้ มีแต่ข้าต้องการใครทุกคนยอมตามโดยไม่ขัดขืนทั้งนั้น"

ดังนั้น งานแต่งงานของสุดใจจึงเป็นไปอย่างเอิกเกริกสมหน้าสมตา *"10 ชั่ง สำหรับสินสอด 10 บาทสำหรับทองหมั้น เรือนหอมุงแฝกฝาปรือพื้นกระดาน"* ซึ่งมากกว่าผู้หญิงอื่นๆ ทั้งกำแพงที่จะได้ในสมัยนั้น... ยกเว้นแม่ทองย้อยที่แต่งงานกับพะโป้พ่อค้าไม้ชาวกะเหรี่ยง

คุณลักษณะในด้านความรัก ความห่วงใย ความซื่อสัตย์ของภรรยาที่พึงมีต่อสามีสุดใจเป็นตัวแทนของภรรยาที่มีลักษณะนิสัยสมจริง สมกาลสมัย การแสดงความคิดเห็นเป็นไปอย่างสุภาพ ไม่แสดงออกมากเกินกว่าที่สังคมสมัยนั้นจะยอมรับได้

ในขณะเดียวกัน สุดใจก็เป็นคนมีน้ำใจเด็ดเดี่ยว เข้มแข็ง สมกับลักษณะของผู้หญิงไทยในชนบท สนับสนุนและช่วยกิจการงานของสามีเป็นอย่างดี สมดังสำนวนไทยที่ว่า ผัวหาบ เมียคอน แม้นในยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไม่ทำให้สามีต้องกังวล ห่วงใย ดังข้อความที่สุดใจกล่าวกับรื่นว่า *"อย่าให้ชาวบ้านเขาว่าพี่รื่นได้ว่า เสียงานเพราะเมีย"*

และอีกตอนหนึ่งที่สุดใจขอติดตามรื่นไปตรวจไม้ที่ลานดอกไม้-คลองเมือง แต่ได้รับคำปฏิเสธจากสามีด้วยความห่วงใย สุดใจได้แสดงให้เห็นถึงความเด็ดเดี่ยว เข้มแข็งของตนเอง โดยกล่าวว่า

"งั้น ฉันยิ่งควรจะได้ไปด้วย" หล่อนยืนกราน

"...พูดทำไมกันถึงความลำบากตรากตรำ" เมื่อฉันกะอ้ายหนู เป็นคนเกิดบ้านนี้ด้วยกันทั้งคู่ ใครจะมีชีวิตอยู่ที่ปากคลองได้เขาถือว่าล้วนแต่กระดูกแข็งเดนตายทั้งนั้น ที่น่าอยู่ มีความสุขความสบายด้วยกัน ถ้าพี่รื่นจะให้ฉันมีส่วนร่วมด้วย ฉันจะได้เริ่มตอนต้น"

ความประสงค์ที่แน่วแน่ของสุดใจ แม้นแต่ป้าแคล้วก็ไม่กล้าขัด *"อย่าไปขัดใจมันเลย*

อ้ายทิด" แกบอก "ป่วยการมันมีเลือดพ่อเลือดแม่มัน ข้าเองก็ห้ามไม่ได้..."

ถึงจะเข้มแข็งสักเพียงใดผู้หญิงอย่างสุดใจ ผู้ซื่อสัตย์ยึดมั่นอยู่ในกรอบประเพณีเก่า และครองชีวิตมาในครอบครัวที่ถือศรัทธา ในความซื่อตรงของมนุษย์และความรักที่บริสุทธิ์ เธอมอบความรัก ความเชื่อถือและซื่อตรงต่อสามี โดยไม่ระแวงแคลงใจในพฤติกรรมของสามีและเพื่อนรักอย่างจำปา เมื่อเธอพบกับเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด ณ เกาะแม่น้ำปิง เป็นสิ่งที่ทำลายจิตใจที่ซื่อบริสุทธิ์ของเธอ ความอดทนก็สิ้นสุด

"...สุดใจหน้าซีดเหมือนคนตาย มือเท้าเย็นเฉียบเหมือนถูกผีหลอกวิ่งออกมาจากที่นั้น ราวกับปีศาจทั้งฝูงกำลังไล่...

หล่อนวิ่งไป...วิ่งไป...และวิ่งไป มิได้เอาใจใส่ต่อกอพง ที่เข้าปะทะร่างใบอันคมของมันปะทะหน้าตา ล้มลุกคลุกคลานและก็ลุกขึ้นมาวิ่งต่อไปใหม่...ใบพงบาดมีความหมายอะไร เมื่อหัวใจเต็มไปด้วยความปวดร้าว แข้งขาและหัวเข่า ถลอกปอกเปิก มีความหมายอะไร เมื่อร่างกายชาไปเพราะเสียงนั้นยังติดหู และภาพนั้นยังติดตา..."

แต่เมื่อเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นแล้ว สุดใจก็พยายามควบคุมสติสัมปชัญญะตนเอง ความกระสับกระส่ายก็สิ้นสุดมีอาการอย่างคนปลงตกและคิดว่า *"...ตราบใดที่หัวใจของหล่อนยังเป็นของเขา มีอะไรบ้างที่ผู้หญิงเราซึ่งอยู่ในความรักจะให้อภัยไม่ได้ เสียสละไม่ได้" ฉะนั้นจึงตกลงใจยอมสละความสุขของตน เพื่อความสุขของคนที่เธอรัก ถึงแม้จะขมขื่นสักเพียงใด ดังบทสนทนาระหว่างสุดใจกับรื่น"*

"พี่รื่นไม่รู้หัวใจฉันนะ ว่ารักพี่รื่นกะเขาเพียงใด"

"ข้ารู้ สุดใจ ข้ารู้"

"รักมากถึงกะคิดว่า ถ้าเป็นความประสงค์ของพี่รื่นแล้ว ฉันยอมยกเขาให้พี่รื่นได้..."

และนอกจากนี้ เธอยังพร้อมที่จะยกย่องเขาอย่างเทวรูป ที่เคยบูชาสักการะมาแล้ว แม้นว่า...จะเป็นเทวรูปที่ปั้นด้วยโคลนก็ตาม เธอก็จะรัก เคารพและซื่อตรงต่อเขาตลอดไป นี่คือเจตนารมณ์อันเด็ดเดี่ยวของ สุดใจ ผู้มีรักด้วยหัวใจ

สุดใจ หญิงสาวแห่งบ้านปากคลอง จึงเป็นตัวละครที่ **"เรียมเอง"** กำหนดให้เป็นผู้เชื่อมโยงเหตุการณ์ ในเรื่องทุ่งมหาราชทั้งหมด ชีวิต ความฝัน ความจริงที่ปรากฏสะท้อนภาพของหญิงไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี ทั้งด้านความรักต่อสามี ลูก ตลอดจนผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องและสัมผัสกับชีวิตของเธอ

"ฉันจำได้ดีทุกอย่าง แม่เฒ่าคิด จำได้แน่ เหมือนพึ่งเกิดขึ้นเมื่อวาน มะม่วงสายทองต้นนั้นซุงที่ท่าน้ำ แม่ปิงที่เวิ้งว้าง เต็มไปด้วยจอกและสวะ เต็มไปด้วยแพไม้ แพเสา เรือโกลนติดธงสีต่างๆ กัน เรือระหัดท้ายของมิสหลุยส์ ซึ่งไม่มีวันจะกลับมาอีกและเรือชะล่าลำนั้น และ...และเขา !"

ละเมียดผู้หญิงหลงยุค

สันติ อภัยราช

คุณนาย เป็นผู้หญิงกล้าอย่างที่ผมไม่เคยเห็น คำพูดแรกที่รื่นพบกับละเมียด รื่นลอบชำเลืองดวงหน้าอันงามอย่างน่ากลัวนั้นแล้วอดใจสั่นไม่ได้...นัยน์ตาที่คมของหล่อนกร้าวเหมือนเหล็กกล้าสีหน้าสงบปราศจากความรู้สึกใดๆ ... เธอกึ่งมนุษย์ กึ่งเทพธิดา และปีศาจ...

รื่นประทับใจกับละเมียดครั้งแรก ในการต่อสู้ที่ห้าวหาญ กล้ากว่าชาย ไม่สะทกสะท้านต่อภยันตรายใดๆ ดูเหมือนว่ารื่นจะประทับใจในความเก่งเกินหญิงของเธอ

แกเหมือนกะอะไร? แกทำให้ข้านึกถึงรูปนางกินรีคนนั้น นางกินรีที่ปู่ย่าตายายกะคนเก่าๆ เล่ากันมาว่า พวกคนคนธรรพ์พากันมาตายเสียมากต่อมาก ในการรบราฆ่าฟันเพื่อชิงเอาไปเป็นคู่ครอง ...ตรงนี้ขออนุญาตขัดจังหวะผู้หญิงหลงยุค ***นางกินรีในตอนนี้ น่าจะไม่ใช่น่าจะหมายถึงนางนารีผลดันไม้ในป่าหิมพานต์ที่ออกผลเป็นหญิงแล้วคนธรรพ์มาแย่งกันอย่างในเรื่องสมุทโฆษคำฉันท์ครูมาลัยอาจลืมไป***

ละเมียดเป็นบุตรีหลวงยกบัตร เมืองตากในสมัยรัชกาลที่ห้าเป็นผู้หญิงที่ค่อนข้างแปลกหรือหลงยุค ผู้หญิงไทยโบราณน่าจะมีลักษณะอย่างสุดใจ อย่างจำปา อย่างแม่เฒ่าแคล้ว บางทีละเมียดอาจเป็นผู้หญิงในอุดมคติของครูมาลัย ละเมียดแม้ในยุคนี้ (พ.ศ.2538) เธอยังก้าวหน้าเกินกว่าหญิงยุคนี้ด้วยซ้ำ เธอต้องแต่งงานกับผู้ชายที่เธอไม่ได้ฝันใฝ่อย่างเสถียรพ่อค้าไม้แต่ด้วยอะไรก็สุดที่จะเรียกได้ เธอมาพบกับรื่นผู้ชายในอุดมคติของเธอและได้เสียกับรื่นอย่างเต็มใจ ในคืนเรือล่มที่วังพระธาตุ ... เธอสารภาพว่า ฉันรักรื่นมากเกินไปการกระทำของเราอาจจะผิด ไม่ยุติธรรมต่อคนพวกนั้น ...ฉันอาจจะกลายเป็นคนชั่วเพราะทรยศต่อผู้ชายคนเดียวที่ได้ชื่อว่าผัว

ผมยังอยากที่จะได้อยู่กับคุณละเมียดตลอดไป ไม่มีใครมาเป็นเจ้าของ ไม่มีใครมาครอบครองนั่นเอง ...ฉันเข้าใจรื่น ฉันพอจะเข้าใจ แต่ต่อไปรื่นจะรู้ได้เองว่า นอกจากมันจะเป็นไปไม่ได้ฉันในฐานะที่เป็นเมียเขา ...รื่นร้องไห้...ครับเขาสารภาพด้วยเสียงเครือ ...เป็นครั้งแรกในชีวิต

เมื่อจากกันไปแล้วละเมียดแสดงถึงความเป็นผู้หญิงที่เด็ดเดี่ยวแม้จะรักรื่นสักเพียงใด ไม่เคยที่จะแสดงออก แต่ตรงกันข้ามกับรื่นแทบบ้าคลั่งทุกครั้งที่พบเธอในฐานะอื่นๆ

รื่นธรรมดา เป็นผู้นำของชาวคลองสวนหมากเขาไม่เคยเกรงกลัวใคร ไม่ว่านายเสถียรพ่อค้าไม้ผู้ทรงอิทธิพลสามีของละเมียด พระยากำแพงเพชร หรือแม้แต่พะโป้วีรบุรุษของคน

ปากคลอง เขายิ่งใหญ่และทรนงมาตลอด แต่เมื่ออยู่กับแม่ละเมียดผู้หญิงหลงยุค รื่นกับอ่อนแอราวกับเด็กทารกก็ไม่ปาน...

ในความรู้สึกของรื่น...เมื่อจากเธอมา...คุณละเมียดไม่รู้หรอกว่ากรีดแผลไว้ในหัวใจ ผมลึกเพียงใด ...กาลเวลาอาจจะเป็นโอสถขนานเอกสำหรับสมานแผลหัวใจ แต่สำหรับรื่นทุกวินาทีที่ผ่านไป หมายถึงความรุนแรงของความรัก และความปรารถนาที่เขามีอยู่ต่อหล่อนอย่างไม่มีอะไรทดแทนกันได้ ไม่ว่าจะเป็นความรักที่มีต่อสุดใจและของสุดใจลูกๆ หรือจำปานั่นแหละตัวจริงของรื่น... เมื่อพบกับละเมียด ผู้หญิงหลงยุคเจ้าเสน่ห์ ไม่น่าเป็นไปได้

หลายปีผ่านไป... รื่นกับละเมียดพบกันในฐานะคนคุ้นเคยเท่านั้นเมื่อเจ้ากำแพงเพชรมาขอให้รื่นกลับจากวังกระทะไปอยู่ที่คลองสวนหมากดังเดิมทั้งสองคนทำตัวเองเพียงเหมือนกับคนไม่คุ้นเคยกันนัก... ผู้หญิงที่ฉลาดเข้าใจสถานการณ์ได้ทะลุปรุโปร่งอย่างละเมียด...

ผู้หญิงที่มีแนวคิดที่น่าสนใจเข้าใจพูดแก้ปัญหาแก้สถานการณ์ได้อย่างดีซึ่งแตกต่างกับหญิงทั่วไปในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช เธอแม่ละเมียดผู้หญิงก้าวหน้า *...ฉันเคยคิดแต่ว่ารื่นใหญ่พอเข้มแข็งพอ ที่จะตัดสินใจแทนพวกเพื่อนบ้านได้...ความผิดหวังระคนอยู่ในกังวานเสียงของหล่อนอ่อนๆ แต่ก็รุนแรงพอที่จะทำให้สีหน้าของผู้ฟังเปลี่ยนสีไป ฉันเคยคิดแต่ว่ารื่นเป็นคนไม่กลัวอะไร ในเมื่อรู้ว่าตัวเองทำถูก...*

คำพูดนี้เองที่มีอิทธิพลทำให้รื่นนำลูกบ้านจากวังกระทะกลับคลองสวนหมาก... ละเมียดปีศาจสะกดจิต ...นางพระยา นางฟ้า ...กินรีของรื่น ช่างมีอิทธิพลต่อจิตใจรื่นยิ่งนัก

ละเมียด ...เธอรู้ตัวเธอเสมอว่าเธอทำอะไรลงไปไม่ว่าถูกหรือผิดเธอตัดสินใจด้วยตนเอง ไม่เคยเป็นทาสของอารมณ์และความหวาดกลัวที่ไร้เหตุผล สุดใจไม่เคยระแคะระคายเรื่องของรื่นและละเมียดเลย

ละเมียดมีความเชื่อมั่นตนเองสูงมาก เช่นในตอนที่เจ้าเมืองกำแพงเพชร ถามว่าละเมียดแน่ใจว่ารื่นจะพาลูกบ้านกลับไปอยู่คลองสวนหมากหลังจากที่หล่อนพูดกับรื่นแล้ว

แม่เมียด **แน่ใจนักนาทีเดียวหรือในข้อนี้? เสียงท่านเจ้าคุณที่แว่วมาจากข้างหน้า นัยน์ตาค่อยแจ่มใสขึ้น**

ค่ะ ดิฉันแน่ใจ หญิงสาวตอบ นี่แหละคือแม่ละเมียดผู้หญิงแถวหน้าอย่างแท้จริง

ที่กรุงเทพ...ละเมียดวางตัวง่ายดายขึ้นกว่าหัวเมือง...

เธอกล่าวกับรื่นอย่างมั่นใจในตัวเองว่า *...ไม่มีผู้หญิงคนไหนจะลืมผู้ชายคนแรกที่เขามอบตัวให้ด้วยความสมัครใจได้...เมื่อรื่นเร่งเร้า* คอยฉันอยู่ที่ๆ พัก สามทุ่มจะไปหาหล่อนตัดสินใจที่จะไม่หนีตัวเองแม้จะไม่ถูกต้องก็ตาม ละเมียดทำตัวเย็นชากับนายเสถียรสามี... ข้อนี้เธอมิได้ฉลาดนัก...ถึงแม้ดูว่าเธอฉลาดเรื่องอื่นๆ แต่เรื่องบนเตียงเธอไม่ฉลาดเลย เสถียรบ่นว่า *...ละเมียด*

เนื้อตัวเธอเย็นชืดไปทุกคราวที่ฉันกอด กิริยาขยะแขยงไปทุกคราวที่ฉันจูบ ตลอดเวลาที่เธอเป็นของฉันเป็นเมียฉัน หัวใจเธอเป็นของคนอื่น ใครละเมียด...ความสุขในครอบครัว สามีสถานภาพทำให้ครอบครัวไม่มีสุข แม่ละเมียด มีจุดอ่อนที่ตรงนี้เอง ผู้หญิงธรรมดา...

เสถียร เจ็บปวดในการกระทำของละเมียดแม้ว่าเขาจะจับไม่ได้...

ผมนี่ของฉัน หน้าผากของฉัน แก้มนี่ก็ของฉัน ใบหูนี่ก็เหมือนกัน แล้วก็นั่นคอ แล้วก็ไหล่ฉันอิจฉาแม้กระทั่งลมหายใจ แม้กระทั่งจนรอยเท้าที่ละเมียดเหยียบ ...ไม่ต้องการให้อ้ายคนไหนมาย่ำซ้ำ เขาโยนหล่อนลงบนที่นอนค่อนข้างแรง...

มองร่างขาวโพลนอยู่ท่ามกลางที่นอนนั้น แล้วก็ถอนใจกัมลงหยิบผ้าลายและเสื้อมัสลินตัวนั้นโยนให้หล่อน ชายผู้น่าสงสาร จากการที่เป็นผู้หญิงหลงยุคของเธอละเมียด คงไม่มีผู้ชายคนใดในโลกที่จะ รับต่อการกระทำของเธอได้ เก่งอย่างอื่นเถอะแม่ละเมียด อย่าเก่งเรื่องนี้เลยขอเถอะ....

การที่ละเมียดทำผิดพลาดกับรื่นทีกรุงเทพคืนนั้น แม้เหตุการณ์จะผ่านไปถึง 2 ปี นอกจากให้ครอบครัวของละเมียดล่มสลายแล้ว ยังทำให้ขุนราชบริการ นายอำเภอดูแคลนเธออีกว่าเธอคงเป็นผู้หญิงที่สำหรับผู้ชายทุกคน ทำให้เหตุการณ์เลวร้ายเกิดขึ้นกับตัวละเมียดเองจะเรียกว่าเวรกรรมหรือจะเป็นบาปเกินกว่าจะเดาแต่กรรมนี้ตกเป็นของเธอละเมียด...

...หล่อนพยายามจะเรียกให้คนช่วย ทั้งๆ ทีรู้ว่าไม่มีใครสามารถจะช่วยเหลือได้ นอกจากในเปลทารกและแม่ครัวที่อยู่ไกลเกินไป และสนใจเกินไปในงานของแก อีกฉาดหนึ่งที่ขากรรไกร เข่าทั้งคู่ของหล่อนอ่อนปวกเปียกลง... เสื้อชั้นในของหล่อนถูกกระชากอย่างไม่ปรานีปราศรัย

ด้วยวิสัยสตรีเหล็กของหล่อน... ปืนจึงช่วยส่งหลวงราชบริการไปนรกเธอรอดพ้นจากเวรกรรมที่จะสมควรได้รับ

แน่ละ... เขาจะคิดถึงละเมียดต่อไป ไม่มีอะไรจะมาทำให้เขาลืมหล่อนได้...ไม่มีอะไรแม้กระทั่งความตาย... รื่น... นักสู้ชีวิตแห่งคลองสวนหมาก เธอทนความเรียกร้องของตัวเองไม่ได้ เราจึงจะยัดเหยียดความไม่รู้จักอิ่มให้เธอหรือความน่าเห็นใจให้เธอ ตัดสินไม่ถูกจริงๆ ...แม่ละเมียดผู้หญิงหลงยุค...

เสถียร นายทุนผู้ชาตรัก

ปองสุข แดงศิริ

"ร่างสูงๆ ของชายผู้นั้นก็ปรากฏขึ้น คิ้วที่ดกและดำคู่นั้นเลิกขึ้นไปสู่หน้าผากที่ค่อนข้างเถิกและกว้าง ริมฝีปากหนาใต้คิ้ว หนวดซึ่งขลิบไว้อย่างหมดจด แม้จะเผยอจากกันก็มิได้ส่วนกับคางสี่เหลี่ยมเลย คางนั้นบอกความเข็มแข็งของจิตใจ จนเกือบจะกลายเป็นเหี้ยมเกรียม ตรงกันข้ามกับลักษณะของขากรรไกร ซึ่งอ่อนแอและนัยน์ตาเจ้าความคิด แต่ชั่วชีวิตเขามา รื่นยังไม่เคยเห็นยิ้มของชายใดจะเต็มไปด้วยปริศนาเหมือนยิ้มที่เต้นระรัวอยู่บนใบหน้าของชายผู้นี้ในขณะนั้น อึดใจแรกดูเหมือนจะบอกถึงความเป็นมิตร แต่อึดใจต่อไปกลับกลายเป็นยิ้มของผู้มีอำนาจ ยิ้มของผู้ชายที่เกิดมาสำหรับจะบังคับบัญชาคน มากกว่าจะเป็นผู้อยู่ในโอวาทหรือเชื่อฟัง..."

นายเสถียรเป็นตัวละครตัวเอกตัวหนึ่งจาก เรื่อง **"ทุ่งมหาราช"** นายเสถียรผู้จัดการภาคของบริษัทค้าไม้พะโป้ และต่อมาได้ตั้งเป็นบริษัทค้าไม้ของตนขึ้นที่ปากน้ำโพ

ลักษณะนิสัยของนายเสถียรเป็นบุคคลที่น่าเกรงขามของคนที่รู้จักและพบเห็น แม้กระทั่งรื่นผู้ที่ไม่มีความเกรงกลัวใดๆ ยังขยาด เมื่อนายเสถียรมาพบรื่นด้วยความรู้สึกว่า... *"ชายผู้สัญชาติญาณเตือนบอกแต่วินาทีแรกว่า เป็นบุคคลที่พึงระมัดระวังตัวให้มากยิ่งกว่าคู่ปรับใดๆ"*

นายเสถียรนั้นมีความมั่นใจในค่าของตัวเองว่า เป็นคนที่มีฐานะดี มีชาติตระกูลสูงกว่าบุคคลที่จะร่วมงานด้วย ฉะนั้นสิ่งที่เขาคิดจะทำอะไรและสั่งให้ใครทำจะต้องสำเร็จตามที่เขาต้องการ ดังความรู้สึกของนายแดงที่พูดกับรื่นว่า...

"นายเสถียรเขาอาจจะดี บางทีอาจจะร้าย แต่เขาก็วางตัวเป็นเหมือนนายคนเสมอไป"

อีกตอนหนึ่งที่แสดงถึงลักษณะความเป็นผู้นำของเสถียร ในความรู้สึกของพะโป้ว่า...

"คนอย่างนายเสถียรไม่ใช่คนที่จะละทิ้ง ความพยายามง่ายๆ ฉันรู้ตั้งแต่แรกที่เขาขึ้นมาอยู่กับฉันที่นี่แล้ว เขาไม่คิดจะทำงานอยู่กับฉันหรือบริษัทนาน หากรอคอยคืนวันที่จะปีกกล้าขาแข็งเพื่อปลีกตัวออกไปทำการค้าส่วนตัวของเขา"

ในที่สุด...ความพยายามของนายเสถียรก็สำเร็จตามที่เขาปรารถนา เขาเคยพูด และให้ข้อคิดกับคนอื่น เกี่ยวกับความรู้สึกของเขาว่า ..."หลายปีมาแล้วฉันเป็นแต่เพียงลูกจ้าง และคนงานของบริษัทฝรั่ง ผลที่ได้รับมีอะไร? อย่างดีก็พอกินพอใช้ อย่างเลวก็ถูกเขาเคี่ยวเข็ญบังคับและสบประมาทจนทนอยู่ด้วยไม่ได้ ฉันจึงแยกมาตั้งบริษัทค้าไม้ขึ้น ตราบใดที่แม่น้ำเจ้าพระยาอยู่

อย่างนี้แหล่งที่ทำมาหากินไม่ต้องแย่งกันหายใจ ทำไมเราเป็นคนไทยเจ้าถิ่นจะมายอมงอมืองอเท้า..."

ความเด็ดเดี่ยวและความตั้งใจของนายเสถียรที่คิดจัดตั้งบริษัทค้าไม้ก็สำเร็จ ทำให้กิจการค้าไม้ของบริษัทนายเสถียรเจริญก้าวหน้า และเริ่มผูกขาดการค้าไม้กับพ่อค้าเล็กๆ จนทำให้พ่อค้าไม้เก่าๆ หลายคนต้องกระทบกระเทือน และบางคนได้ยกเลิกการค้าไม้ไปเลยก็มี ความคิดของเขาไม่หยุดอยู่แค่นั้น เขาคิดจะแข่งขันกับบริษัทฝรั่งต่อไปในอนาคต

กลวิธีในการค้าไม้ ของนายเสถียร ใช้วิธีแบบ **"เจ้าบุญทุ่ม"** ดังคำพูดของเขาที่กล่าวกับพ่อค้ารายหนึ่งว่า ...*"ฉันรับรองว่า เรื่องราคาไม่ต้องพูดกัน ฉันจะต้องให้สูงกว่าเสมอ"* จึงทำให้เห็นนิสัยของนายเสถียรอีกว่า เป็นคนที่มีความเชื่อมันในตนเองสูง ฉลาด แต่...แฝงไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม

ในการค้าไม้ครั้งนั้น หลังจากใช้วิธีผูกขาดจากพ่อค้าอื่นๆ จนสำเร็จ เขาก็เริ่มเอาเปรียบคดโกงโดยกลวิธีต่างๆ มีลูกค้าคนหนึ่งได้ไปปรารภกับรื่นว่า

"ปีกว่าแล้วรื่น ฉันยังไม่ได้เงินค่าไม้ จากนายเสถียรเลย" หรือ

เดิมตกลงทำสัญญากันไว้อย่างหนึ่ง ถึงคราวชำระเงิน ไปเสียอีกอย่างหนึ่ง

นี่... เป็นบทบาทหนึ่งของเสถียร ซึ่งเป็นตัวละครที่มีลักษณะสมจริง ที่รับบท เป็นพ่อค้าใหญ่ที่หวังแต่ผลประโยชน์โดยไม่นึกถึงในด้านคุณธรรม

แต่... ในด้านความรักของนายเสถียรนั้น เป็นความรักที่บริสุทธิ์...รักแท้...และจริงใจเสถียรรักละเมียดภรรยาของเขา ดังเขาได้กล่าวกับละเมียด ว่า...

"ผมนี่ก็ของฉัน หน้าผากนี่ก็ของฉัน แก้มก็ของฉัน ใบหูนี่ก็ของฉัน แล้วก็คอนั่น แล้วก็ไหล ฉันอิจฉาแม้จนกระทั่งลมหายใจ แม้จนกระทั่งรอยเท้าเหยียบ... ไม่ต้องการให้อ้ายคนไหนมาย่ำซ้ำ..."

รักแท้...ย่อมเสียสละได้ นายเสถียรรักละเมียดอย่างทุ่มเท ยอมสละแม้กระทั่งงานที่ตนรักซึ่งได้พยายามก่อร่างสร้างตัวมาเกือบตลอดชีวิต เพื่อแรกกับความรักที่มีต่อละเมียด ดังบทสนทนาบทหนึ่งกับละเมียดว่า...

"ฉันยังไม่ได้หารือกับแม่ละเมียด แต่ก็คิดว่าจะเห็นสอดคล้องกับฉัน ภายหลังที่เหตุเกิดขึ้นอย่างนั้นแล้ว อยากจะขายบ้านให้มันรู้แล้วรู้รอดไป... กิจการส่วนที่เป็นของเราก็เช่นกัน..."

ละเมียดชันศอกเผยอกายขึ้นมองเขาอย่างเขม้น เสียงที่เอ่ยตะกุกตะกัก

"นั่นหมายถึงอวสานของงานที่เสถียรพยายามก่อร่างสร้างตัวมาเกือบตลอดชีวิต" เขาหันมาสบตาหล่อนอย่างดุดัน *"มันมีประโยชน์อะไรในเมื่อมีแต่ทุกข์ทรมาน พอกันทีสำหรับชีวิตอย่างนั้น...ถูกอย่างที่แม่ละเมียดเคยบอกฉัน คนที่น่าสงสารที่สุดในโลกนี้ไม่ใช่คนที่ยากจน ไม่ใช่คนขี้คุกขี้ตะราง หรือไพร่กระดุมพี แต่คือคนที่ไม่มีคนรัก..."*

ความรักที่เสถียรมอบให้ละเมียดนั้น เป็นรักแท้ที่พร้อมจะให้อภัย ในทุกๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเลวร้าย หรือร้ายแรงสักเพียงใด... ดังคำพูดของนายเสถียรที่กล่าวกับละเมียด...

"ฉันบอกแม่ละเมียดแล้วว่าฉันปลงตก" ...ไม่ใช่แต่ยกโทษให้แม่ละเมียด ไม่ใช่ยกโทษให้เขา แต่หากรับเด็กนั้นเป็นลูกของฉันต่อไป..."

เสียงสะอื้นกระซิกดังมาจากศรีษะที่ซบซอกคอของเขา เสถียรยกมือขึ้นลูบผมอันละเอียดอ่อนไปมาเบาๆ

"ร้องไห้ทำไม ?" เขาบอก *"ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามพรหมลิขิต วิถีชีวิตบังคับให้เป็นอย่างนั้น"...*

ชีวิตนวนิยาย สะท้อนให้เห็นภาพของความจริงแห่งชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงมีสทธิที่จะเป็น พระเอก นางเอก หรือบางครั้งก็ถูกกำหนดให้รับบทบาทผู้ร้าย

ฉะนั้นไม่ว่าจะรับบทบาทใด มันคือบทบาทของชีวิตมนษย์...ด้วยเหตนี้ ชีวิต...กับนิยายจึงแยกกันไม่ได้

ป้าแคล้ว : แม่เฒ่านักต่อสู้แห่งคลองสวนหมาก

ยุพิน เรียนทัพ

"...หญิงชราแล้ว ผมเผ้าขาวโพลนไปทั้งศีรษะ แม้กระนั้นฟันที่ดำขลับไปด้วยการกินหมากก็ยังอยู่ครบ รอยย่นและตีนกาอาจจะปรากฏใต้ขอบตา หน้าผาก ริมฝีปาก และโหนกแก้ม..."

นี่คือลักษณะของป้าแคล้วผู้ที่ได้รับสมญาว่า "ดุเหมือนเสือ" เป็นคนปากร้ายแต่ใจดี จึงเป็นที่รักและยำเกรงของคนทั่วปากคลอง ทั้งคลองใต้ บ้านไร่ และคลองเหนือ

ป้าแคล้วหญิงชาวบ้าน จากเรื่องทุ่งมหาราช ตัวละครเด่นที่สร้างความประทับใจอย่างยิ่งแก่ผู้อ่าน เพราะป้าแคล้วเป็นผู้ที่มีความเด็ดเดี่ยว แข็งแกร่ง กล้าเสี่ยง ใจกว้างและมีความคิดทันสมัยล้ำหน้ากว่าผู้ใหญ่วัยเดียวกันในสมัยนั้น

เมื่อรื่น หนุ่มใหญ่จากวังแขม มาสู่ขอสุดใจหลานสาวคนเดียวของแก โดยไม่มีเถ้าแก่ ซึ่งถือว่าผิดประเพณีไทย ป้าแคล้วไม่ได้ถือโกรธแต่แสดงให้เห็นความใจกว้างและมีความคิดทันสมัย ดังบทสนทนาที่ป้าแคล้วพูดกับรื่นว่า

"ขอลูกสาวเขา โดยไม่มีเถ้าแก่ ไม่มีใครรับรองหัวนอนปลายตีน...อือม์ อายุเกือบจะ 60 เข้าแล้ว ข้าก็เพิ่งได้ยินนี่แหละพ่อทิด"

"แต่ฉันรักสุดใจจริงๆ นะป้า..."

"ขอให้ฟังเจ้าตัวเขาก่อน พ่อทิด" แม่เฒ่าโบกมือช้าๆ *"เวลานี้ข้ายังตอบอะไรไม่ได้ เอาไว้พูดกันวันหลัง ขอให้ข้าฟังสุดใจก่อน"*

และอีกตอนจากบทสนทนาระหว่างป้าแคล้วกับสุดใจ

"ฉัน...ฉันแล้วแต่ป้า"

"สุดแท้แต่จะจัดการจ๊ะ"

"คิดอยู่แล้วเหมือนกันว่า เอ็งจะต้องตอบอย่างนั้น นั่นเป็นการประจบ เขามาขอแต่งกับเอ็งจะให้หลับหูหลับตายกให้กันไปง่ายๆ อ้ายเรื่องสินสอดทองหมั้นน่ะไม่สำคัญอะไร จะแต่งกันให้คนบ้านนี้ขึ้นชื่อลือเลื่องไปเจ็ดท้องคุ้งหรือส่งตัวเข้ามุ้งไปเงียบๆ ก็ไม่สำคัญมันอยู่ที่เอ็งกับเขาจะอยู่กินกันอย่างไรต่อไป หลังจากนั้นตังหากที่ข้าเป็นห่วง หน่อยเป็นอะไรไปขี้คร้านให้พวกอีปากตำแยบ้านนี้มา

ถอนหงอกข้า ว่ามาเถอะตอบตามใจเอ็งสมัครรักเขาจริง ชอบเขาจริง ก็จะได้ยกให้ไป"

"แล้วแต่ป้า" หลานสาวตอบเกือบไม่มีเสียง *"ฉันเพิ่ง 17"*

"เฮอะ !...ข้าไม่เคยชอบอ้ายวิธีคลุมถุงชน...บอกมาเถอะ พรุ่งนี้เช้าเขามาข้าจะได้ตอบเขาถูก"

ในที่สุดป้าแคล้วก็จัดงานแต่งงานให้ด้วยความเต็มใจ จัดได้ว่า ป้าแคล้วเป็นผู้ใหญ่ที่มีความคิดทันสมัยหลีกเลี่ยงวิธีคลุมถุงชนและพอใจกับการปลูกเรือนตามใจผู้อยู่ ปลูกอู่ตามใจผู้นอน ถึงแม้ว่าจะละเลยประเพณีไทยไปบ้าง แต่ก็มีเหตุผลในการเป็นเถ้าแก่ให้ฝ่ายชายไปด้วย เพราะรื่นเป็นกำพร้าจึงไม่ใช่เรื่องเสียหาย ในสามัญสำนึกของป้าแคล้ว นับว่าป้าแคล้วเป็นคนสมัยใหม่ *"ใจกว้างทีเดียว"*

เมื่อรื่นหลานเขยป้าแคล้ว มีความคิดในการริเริ่มทำการค้าไม้ เพื่อหวังจะสร้างหลักฐานและความเจริญให้แก่ชาวคลองสวนหมากต่อไป แกก็สนับสนุนกับความคิดนี้ ถึงแม้ว่าจะเสี่ยงอยู่มากสำหรับการขาดทุนและเมื่อเสถียรผู้จัดการที่มากด้วยเล่ห์เหลี่ยมของพะโป้เจ้าของบริษัททำไม้ใหญ่ชักชวนให้ไปทำงานด้วยกัน แต่รื่นไม่ตกลง เขาพร้อมที่จะเสี่ยงต่อการขาดทุนและยอมที่จะต้องเป็นศัตรูกับเสถียร

ใครๆ ต่างก็สนับสนุนให้รื่นรับคำชวนของเสถียร แม้แต่สุดใจเมียของรื่นเอง แต่ป้าแคล้วหาเป็นอย่างนั้นไม่ แกมีความเห็นด้วยกับรื่นว่าควรเสี่ยงลองทำด้วยตัวเอง ฉะนั้นป้าแคล้วจึงปรามสุดใจว่า

"อย่าไปชักใบให้เรือเสีย นางใจ คนอย่างนายเสถียรลงใครยอมให้ขี่คอเสียหนหนึ่งแล้วเขาจะขี่ตลอดไป ทุกคนจะไม่มีที่อยู่ในปากคลองนอกจากที่เขาจะเขียนวงให้" หรือเมื่อผู้ใหญ่พูนผู้ใหญ่บ้านที่อ่อนแอ ขี้ขลาด แสดงความคิดเห็นว่า *"แต่ที่จริงก็ดูเขาหวังดีต่อรื่น..."* ป้าแคล้วถึงกับหันขวับไปหานัยน์ตาลุกเป็นไฟ และกล่าวด้วยถ้อยคำที่รุนแรงว่า

"ถ้าเอ็งไม่ใช่คนที่ข้ารู้จักนิสัยใจคอมาแต่เก่าแก่ละก้อ อยากจะว่าสอพลอ เอาตัวรอดไปวันหนึ่งๆ เท่านั้นแหละวะผู้ใหญ่..."

และอีกตอน เมื่อผู้ใหญ่พูนมาตามรื่นไปพบพะโป้ แต่รื่นจะไม่ยอมไป ผู้ใหญ่พูนได้เล่ารายละเอียดให้ป้าแคล้วฟังเพื่อขอความเห็นใจ แต่ป้าแคล้วกับสนับสนุนรื่น

"ถูกของเอ็ง อ้ายทิด" หญิงชราหันไปหาหลานเขย *"ผู้ใหญ่ผิด! ทำตามที่เอ็งคิดว่าถูกต้องอย่าทำตามที่ใครเขาบังคับ"*

ป้าแคล้วไม่เคยหวาดหวั่นต่ออิทธิพลใดๆ แม้กระทั่ง พะโป้ ที่ทุกคนยำเกรงเพราะแกยึดหลักความถูกต้อง ตรงไปตรงมา วาจาสัตย์ เป็นสำคัญ ถึงแม้จะชราแล้วก็ตามบุคลิกที่แข็งแกร่งก็ยังเป็นอยู่เช่นนี้ เมื่อรู้ว่าชาวบ้านลังเล ไม่กล้าออกไปตัดไม้ที่ป่าโป่งน้ำร้อนทั้งๆ ที่ตกลงกับรื่นไว้แล้ว แกได้ปรารภถึงชาวบ้านพวกนี้ อย่างไม่ค่อยพอใจว่า *"อย่าไว้ใจมันนัก*

คนพวกนี้นะ... ขี้ขลาดตาขาวเท่านั้น รวนเรหรือเหมือนลิง ดีแต่โวเวลาเอาจริงเอาจังเข้าแล้ว เป็นหัวหดไปตามๆ กัน"

หญิงชราผู้มากด้วยประสบการณ์อย่างป้าแคล้วไม่ได้เป็นคนฉลาดอย่างเดียวแต่ยังเป็นคนช่างสังเกต มีสายตายาวเป็นพิเศษ สามารถมองทะลุพฤติกรรมของคนที่แวดล้อมได้เป็นอย่างดี เมื่อเห็นรื่นกับละเมียดมีพฤติกรรมผิดปกติจากคนที่รักนับถือและติดต่อการงาน จึงออกปากเตือนหลานสาวว่า

"กูดูมันยังไงๆ อยู่ไม่รู้ อีใจ ระหว่างผัวมึงกับคุณนายคนนี้นะ" แต่...หลานสาวไม่เชื่อ พร้อมทั้งให้เหตุผลว่า รู้จักกันมานาน ตั้งแต่ช่วยละเมียดให้พ้นจากพวกปล้นที่ลานดอกไม้เกือบสิบปีแล้ว ป้าแคล้วก็กล่าวเตือนอย่างผู้จัดเจนว่า

"เออ นี่แหละระวังให้ดีเถอะ ยิ่งนานมันยิ่งสนิทนักละ"

"เขาว่าน้ำตาลใกล้มดแล้วก็ผู้หญิงตายังงั้น" กูไม่ค่อยเชื่อน้ำมนต์เลยวะ ถึงอ้ายทิดก็เถอะไว้เป็นปรอท ไวเหมือนพ่อมัน"

ถึงแม้จะเป็นการสังเกตจากสายตาอันฝ้าฟางไปบ้าง แต่ก็เป็นความจริงตามความคิดและปฏิภาณอันฉับไวของแก

นอกจากนี้ป้าแคล้วยังเป็นตัวละครที่ เพิ่ม...สีสันของเรื่องให้สมบูรณ์ตามลักษณะวิถีชีวิตของชาวชนบท ที่มีผู้ใหญ่คอยช่วยเหลือแนะนำ ให้คำปรึกษา ดังนั้น ถ้าจะกล่าวว่าป้าแคล้วทำงานคู่กันไปกับรื่นก็ไม่ผิด แต่คู่กันในด้านให้ความคิดแนะนำเป็นกำลังใจ และให้สติเมื่อยามจะสิ้นหวัง ดังเช่นเมื่อตอนที่เกิดไข้ทรพิษระบาด ไปทั้งหมู่บ้าน รื่นและชาวบ้านหมดปัญญาที่จะป้องกันแก้ไข

"ช่วยฉันคิดหน่อยเถอะป้า ว่าเราควรจะทำอย่างไรต่อไป?" รื่นปรารภ

ป้าแคล้ว ได้แนะนำให้เผาบ้านเพื่อทำลายเชื้อโรค แต่เป็นการยากสำหรับผู้ที่จะทำตามเพราะการปลูกบ้านสร้างเรือนเท่ากับเป็นการปักหลักชีวิตไปจนวันตาย เมื่อรื่นย้อนถามความเห็นของป้าแคล้วอีกครั้ง แกก็ให้คำแนะนำ และข้อคิดว่า

"...คิดดูให้ดีเอ็งกะสุดใจมันมีอะไรติดตัวมาแต่แรก บ้านช่องของนอกกาย สำหรับความสะดวกสบายทั้งหลายแหล่ เกิดทีหลังด้วยน้ำพักน้ำแรงทั้งนั้น มันเป็นของที่อยู่ในอำนาจเอ็ง แต่ชีวิตไม่ใช่ เอาชีวิตไว้ก่อนอ้ายทิด ตราบใดที่ยังมีชีวิต เอ็งยังมีความหวัง ตราบใดที่เอ็งยังมีหวังเอ็งตั้งตัวอีกได้"

จากคำพูดข้างต้นจะเห็นว่า ป้าแคล้วไม่ได้สอน ไม่ได้ชี้นำ เพียงแต่พูดแนะอย่างผู้ผ่านประสบการณ์และรู้ซึ้งถึงธรรมชาติของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ซึ่งก็มีผลให้รื่นและชาวบ้านตัดสินใจเผาบ้าน เพื่อย้ายถิ่นฐานหาที่ทำมาหากินใหม่ชั่วคราว

ป้าแคล้วจึงนับได้ว่าเป็นตัวละคร ที่เชื่อมโยงเรื่องจากคนรุ่นเก่าในอดีตก่อนสมัย

พระพุทธเจ้าหลวง ที่มาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านคลองสวนหมาก เป็นผู้ใหญ่ที่ควรให้ความเคารพนับถือยำเกรงของชาวบ้าน มีพรหมวิหารธรรมและยึดถือวาจาสัตย์เป็นสิ่งสำคัญ เป็นที่ปรึกษาได้อย่างดีเมื่อมีปัญหา ให้กำลังใจในการทำงาน กล้าต่อสู้ชีวิตต่อไป ชีวิตของรื่น สุดใจ จำปา และอีกหลายๆ คน จึงมีความผูกพันกับป้าแคล้วและมีป้าแคล้วเป็นที่พึ่งจนกระทั่งแกสิ้นลม

ทุ่งมหาราช ตอนที่ 3
ยังอนยลยุคสมัย

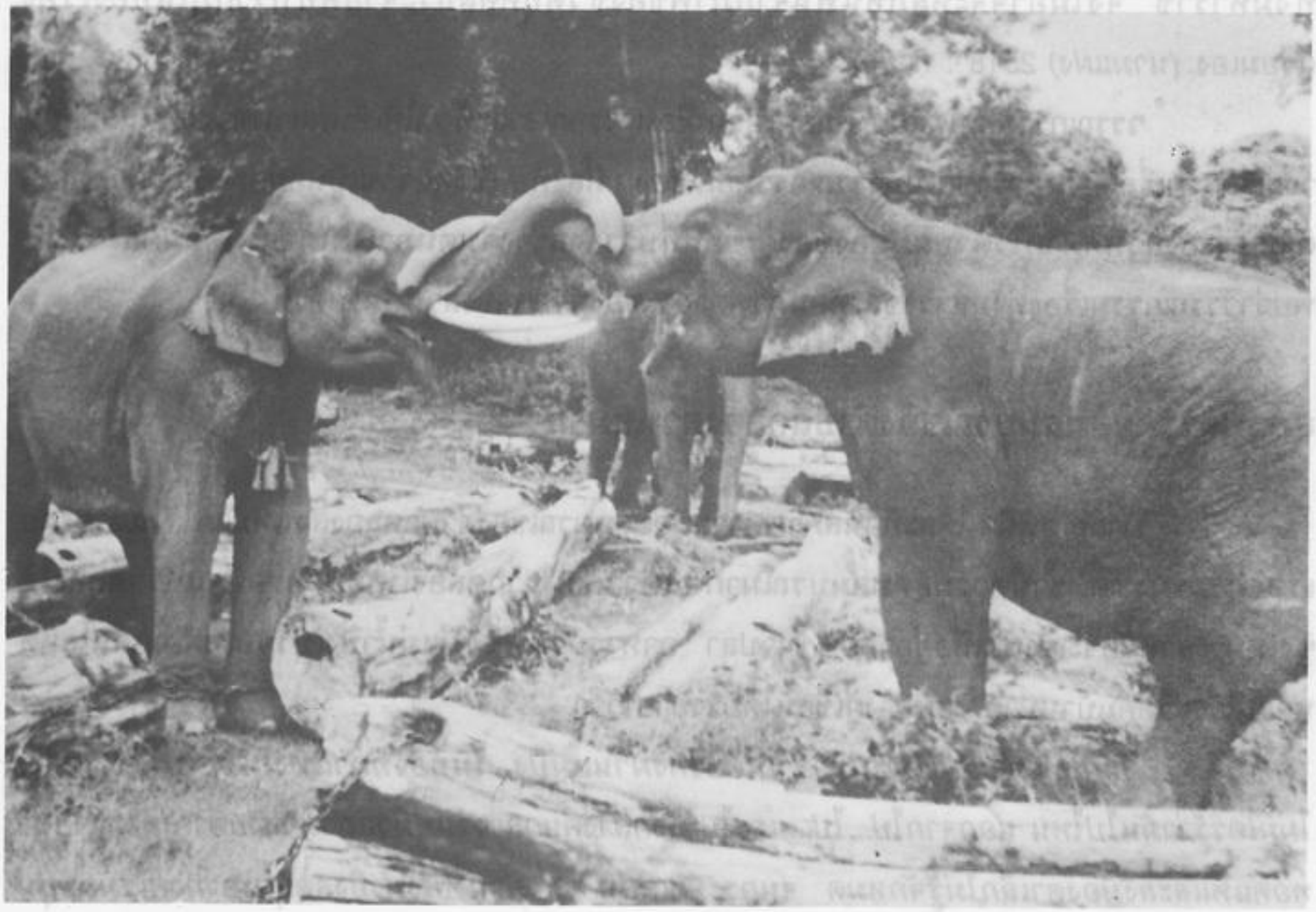

สังคมและวัฒนธรรมในวรรณกรรมทุ่งมหาราช

ผศ. สุธาทิพย์ สว่างผล

ทุ่งมหาราช เป็นนวนิยาย ที่นักประพันธ์เอก มาลัย ชูพินิจ ประพันธ์ขึ้น โดยมุ่งจะให้เป็นเสมือนบันทึกเหตุการณ์ของตำบลคลองสวนหมาก หรือในปัจจุบันเปลี่ยนนามเป็น **"นครชุม"** ทุ่งมหาราช จึงไม่อาจจะหลีกหนีพ้นจากภาพของชีวิตบุคคลประจำยุคที่ปรากฏในท้องเรื่อง (เรียมเอง *(นามแฝง)* 2518 : คำนำ)

วรรณกรรมยุคใดสมัยใด ย่อมเป็นเสมือนกระจกเงาสะท้อนให้เห็นสภาพของยุคนั้นสมัยนั้น วรรณกรรมเรื่องทุ่งมหาราชก็เป็นวรรณกรรมอีกเรื่อง ที่สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของชาติ บุคคลในตำบลคลองสวนหมากไว้ด้วยมุมมองของผู้เขียนที่บรรจงสร้างจินตนภาพให้ผู้อ่านได้สัมผัส ซึ่งจะพบว่าวรรณกรรมเรื่องทุ่งมหาราชสะท้อนภาพต่างๆ ของบ้านคลองสวนหมากดังนี้

สภาพความอุดมสมบูรณ์ของตำบลคลองสวนหมาก

มาลัย ชูพินิจ ได้สะท้อนสภาพความอุดมสมบูรณ์ของตำบลคลองสวนหมากไว้ในนวนิยายเรื่องทุ่งมหาราช ว่ามีความอุดมสมบูรณ์มาก ไม่ว่าบ้านปากคลองเหนือ หรือบ้านปากคลองใต้ ซึ่งเหมาะสำหรับจะเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย ข้าวปลา อาหารบริบูรณ์ มีแม่น้ำปิงเปรียบเหมือนเส้นโลหิตหล่อเลี้ยงชีวิตคนบ้านปากคลอง ดังผู้เขียนได้บรรยายไว้ว่า

"...ฝูงปลาสร้อยซึ่งขึ้นมาจากใต้ยังคงผ่านแม่ปิง ในท้องที่กำแพงเพชรไปไม่ขาดสาย ไม่มีใครรู้ว่ามันไปไหน นอกจากไป...ไป...และไป ทั้งกลางคืนกลางวันที่ทิวแถวสุดสายตา สุ่มไม่รู้จักซา ทอดแหและลงม็องตาเล็กไม่รู้จักหมด จนกระทั่งเดือน 3 ผ่านไป น้ำยิ่งลดและอากาศเริ่มอบอุ่น ขบวนสุดท้ายของมันจึงสุดสิ้นลง" (หน้า 63)

นอกจากแม่น้ำปิงมีสัตว์น้ำนานาชนิด สองฝั่งปิงยังอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ สัตว์ป่าของป่าที่ชาวบ้านอาศัยใช้อยู่ใช้กินชั่วชีวิตก็ไม่มีวันหมด ดังผู้เขียนสะท้อนสภาพชีวิตได้อย่างชัดเจนว่า

"ป่าไม้สองฝั่งซึ่งประกอบด้วยยาง พยุง และเสลาสูงชะลูดอยู่เป็นระยะๆ ...เมื่อผ่านนกกระทุงซึ่งลอยแพนับจำนวนร้อยหรือเก้งที่ว่ายน้ำตัดหน้าไปในเวลากลางวัน และเสียงปลาลิ้นหมาคร่างอยู่ใต้ท้องแพในเวลากลางคืน " (หน้า 94)

บ้านปากคลองมีสภาพเป็นป่า และท้องที่ใกล้เคียงก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ เช่น ป่าดงเศรษฐี (ทุ่งเศรษฐี) วังกระทะ ท่าไม้แดง เกาะสีเสียด คลองเมือง ลานดอกไม้ ปากอ่าง บ้านโคน เกาะธำมะรง คลองขลุง แม่วงก์ โป่งน้ำร้อน คลองวังเจ้า วังแขม เป็นต้น แต่ละป่าจะมีพันธุ์ไม้นานาชนิด สัตว์ป่าที่อาศัยป่าอยู่ก็มีอยู่มากมายด้วยเช่นกัน ดังข้อความตอนหนึ่งที่ผู้เขียน

ไร่ยาสูบ ชาวบ้านคลองสวนหมากนิยมปลูกที่เกาะกลางแม่น้ำปิง

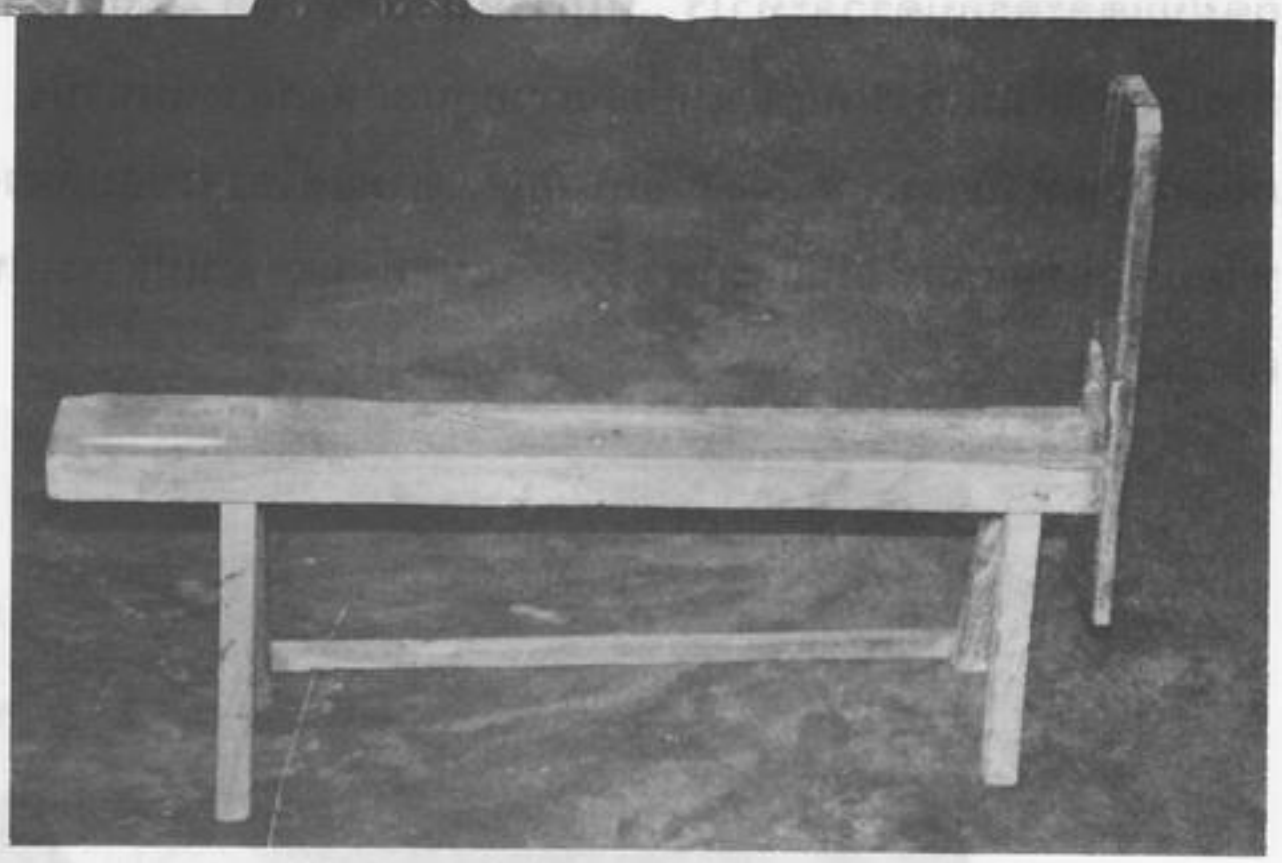

ม้าหั่นยาสูบ

"โป่งน้ำร้อน เป็นป่าต่อไปที่รื่นใช้เวลาสำรวจโดยละเอียด...เฉพาะตะแบก เสลากว้าว และพยุง ชั่วชีวิตก็ทำไม่หมด...นอกจากไม้ หวายหรือเต็มป่า ทั้งหวายโป่ง หวายขม หวายตะคร้า ปีละกี่ร้อยคันล้อก็ได้..." (หน้า 65)

"...ป่าคลองวังเจ้า กะวังแขมว่าชุมพออยู่แล้วสู้ที่นี่ไม่ได้ เอ็งต้องการอะไรล่ะ? เก้ง? มีเก้งให้ยิง กวาง ? กวางมีให้ยิง วัวกระทิงจิปาถะ แล้วแต่จะชอบ..." (หน้า 114)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าตำบลคลองสวนหมาก อุดมสมบูรณ์มีทั้งทรัพย์ในดินและสินในน้ำ เหมาะสมจะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานเพื่ออยู่อาศัยมีทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของบุคคลในยุคนั้น

การประกอบอาชีพ

นวนิยาย "ทุ่งมหาราช" ได้สะท้อนสภาพการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายของชาวบ้านตำบลคลองสวนหมากซึ่งชีวิตเหล่านั้นผูกพันกับธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น โดยยึดอาชีพต่างๆ ดังนี้

1. อาชีพทำไร่ ทำนา
2. อาชีพหาของป่า ล่าสัตว์
3. อาชีพค้าขาย

1. อาชีพทำไร่ ทำนา ผู้เขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการประกอบอาชีพของชาวบ้านตำบลคลองสวนหมาก ว่าจะประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา เมื่อเดือน 5 ผ่านไป คือเมื่อย่างเข้าสู่ฤดูฝนแต่ละครอบครัวจะทำไร่ ที่เกาะหน้าบ้าน คือ เกาะกลางแม่น้ำปิง แต่ละคนที่จะทำไร่ก็จะเลือกที่ดินที่เกาะใหญ่ซึ่งเหยียดยาวอยู่นอกผังกลางแม่น้ำปิง ตั้งแต่บ้านปากคลองสวนหมากเหนือจนจดหัวบ้านปากคลองสวนหมากใต้ ตามแต่ใครจะชอบที่ตรงไหน ไม่มีใครเคยคิดจะยื้อแย่งหรือบุกรุกเขตแดนซึ่งกันและกัน รั้วที่กั้นเขตที่ดินแต่ละแปลงจะเป็นเพียง กอพง หรือต้นก้างปลาเท่านั้น

แมงอีนูน

พืชที่ชาวบ้านปลูกจะเป็น ผัก ข้าวโพด ฟักทอง แตงไทย น้ำเต้า ถั่วทอง ถั่วแระ และยาสูบ ซึ่งพืชผักเหล่านี้ชาวบ้านจะปลูกโดยมีความหมายเพียงอาหารประจำ คือ แลกเปลี่ยน แจกและซื้อขายนระหว่างกันเอง มิได้เป็นสินค้า

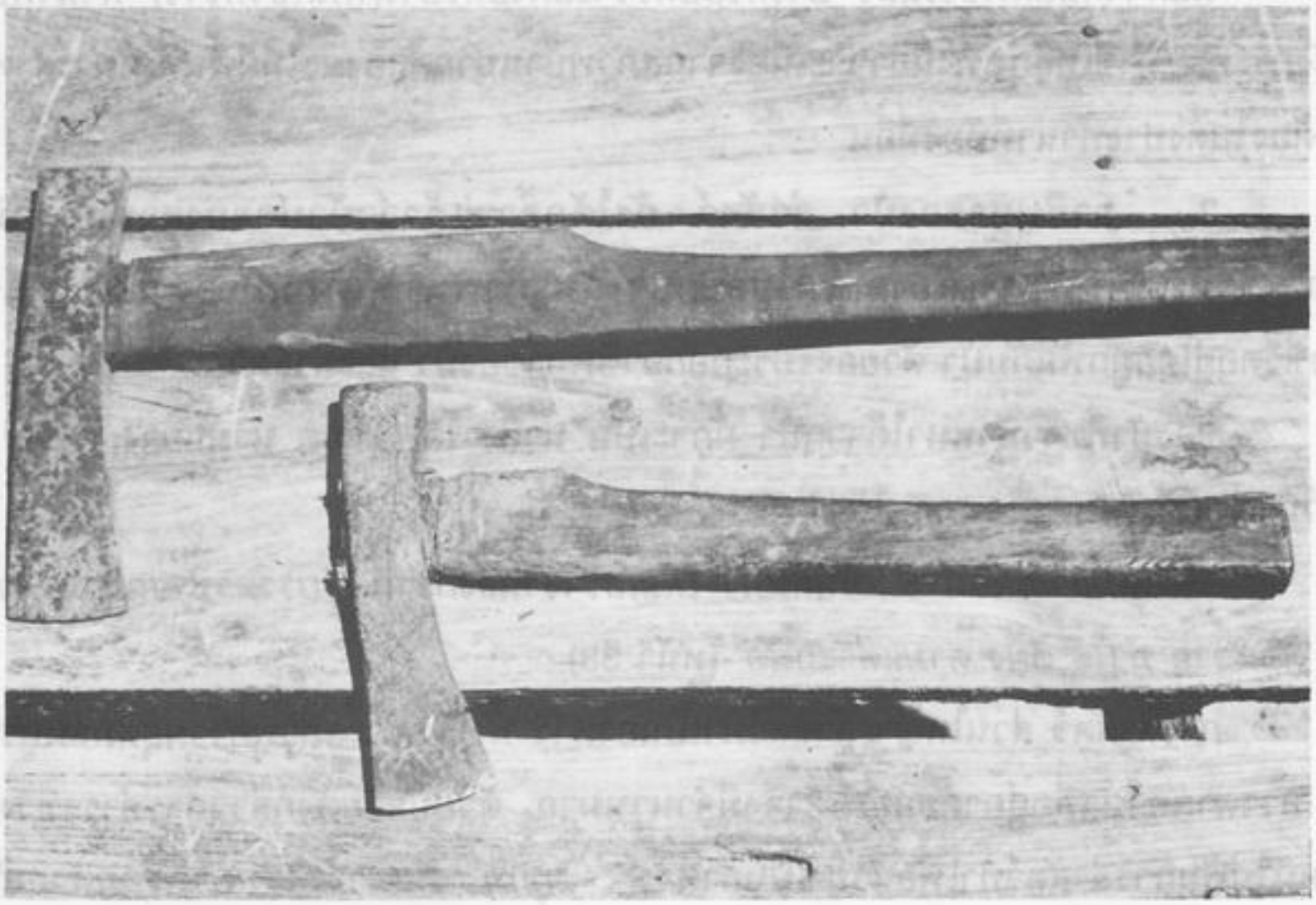

ขวานกะเหรี่ยง
ใช้เจาะจมูกไม้ หรือ ขุดต้นยางเพื่อตักยาง

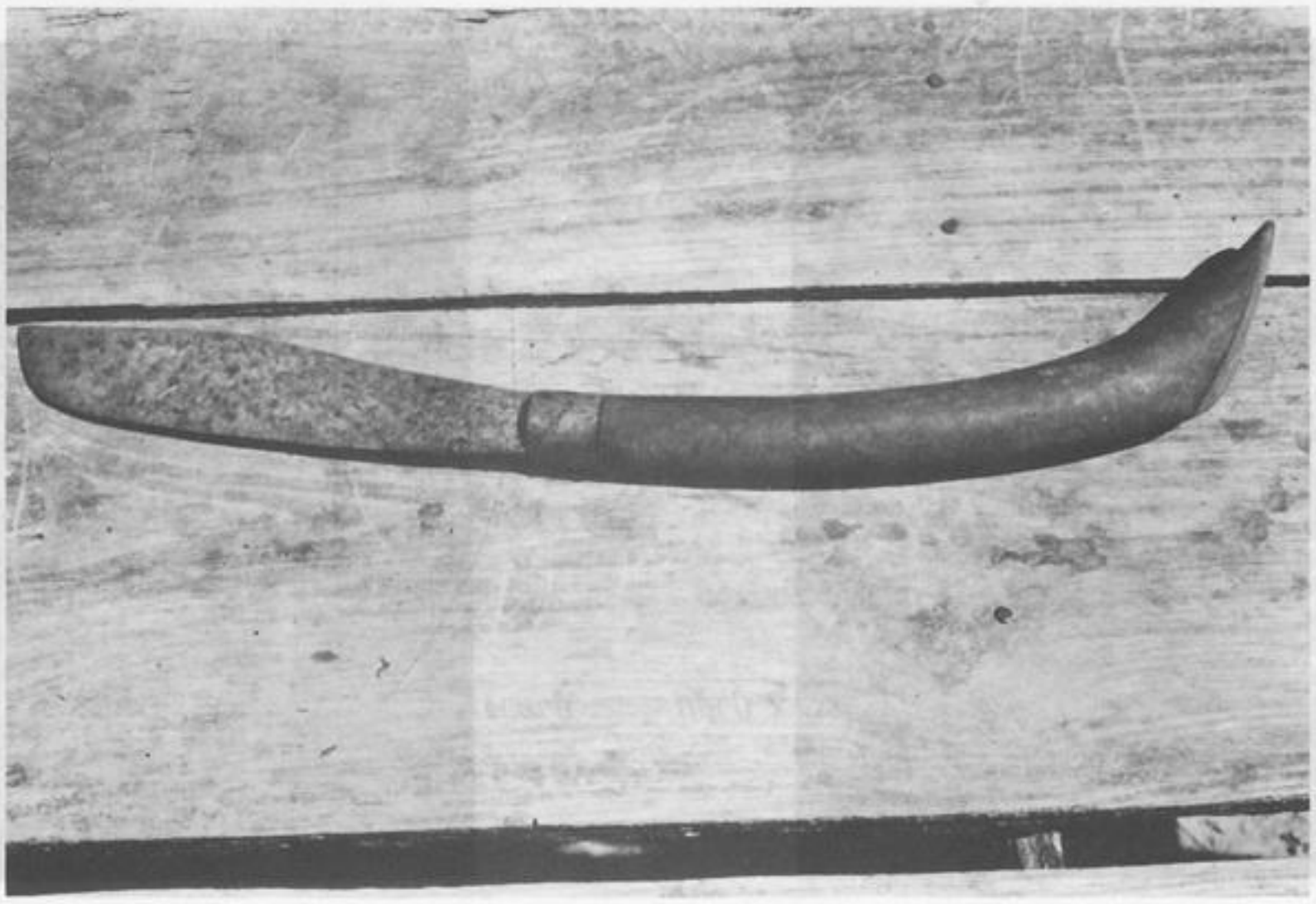

มีดจักหวาย

3. อาชีพค้าขาย นวนิยายเรื่อง **"ทุ่งมหาราช"** ได้แสดงให้เห็น ถึงการประกอบอาชีพของชาวบ้านคลองสวนหมากว่า มีการประกอบอาชีพค้าขายอยู่บ้าง แต่ผู้ที่จะประกอบอาชีพนี้จะมิใช่ชาวบ้านธรรมดาทั่วไปจะเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะพิเศษ เช่น เป็นผู้ที่มีเงินทุนร่ำรวยอยู่แล้วหรือไม่ก็เป็นคนที่กล้าคิดกล้าเสี่ยงซึ่งจะมีบุคคลลักษณะนี้น้อย

การค้าขาย จะมีการค้าขายสิ่งของ 2 ประเภท คือ

1. การค้าขายของป่า เช่น ไต้ น้ำมันยาง สีเสียด เปลือกขยัน
2. การค้าไม้ เช่น ไม้ยาง ตะแบก กว้าว เสลา พยุง

"...นอกจาก ยาตั้ง น้ำมันยาง ไต้ สีเสียด และเปลือกขยัน ซึ่งเป็นสินค้าที่เขากว้านซื้อไว้สำหรับรับหน้าแล้ง เพื่อล่องลงมาใต้ ไม้กระยาเลย และเบญจพรรณ ก็อยู่ในความคิดของรื่นด้วย" (หน้า 64)

การค้าไม้ ลักษณะการค้าไม้จะเป็นการค้าขายโดยชาวบ้านจะตัดไม้ทิ้งไว้ 1 ปีก่อน แล้วจึงชักลากมาไว้ริมตลิ่ง เพื่อขายให้กับพ่อค้าที่จะซื้อแล้วผูกแพล่องไปขายที่ตลาดปากน้ำโพ (จังหวัดนครสวรรค์)

ลักษณะการค้าไม้ดังกล่าว จะเป็นการตัดไม้ขายไม้กันโดยยังไม่ได้มีการสัมปทานป่าไม้ ชาวบ้านจะตัดไม้ลากไม้ตามกำลัง เมื่อเป็นดังนี้ ป่าก็จะยังคงเป็นป่าให้ชาวบ้านได้อาศัยทำมาหากินอยู่ได้นานเท่านาน

ในระยะเริ่มแรกการทำไม้แบบชาวบ้านจะไม่ส่งผลกระทบกระเทือนกับสภาพป่า และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน แต่เมื่อมีการค้าไม้ลักษณะเปิดให้มีการสัมปทาน ผู้เขียนได้สะท้อนความคิดของชาวบ้านคลองสวนหมาก ที่รู้ซึ้งถึงภัยที่จะเกิดกับชาวบ้าน และกับป่าซึ่งเป็นชีวิตของเขาไว้ว่า

"...เรารู้แต่ว่าป่าโป่งน้ำร้อน จะไม่อยู่ในสภาพเดิมของมันอีกต่อไป นับวันนับแต่ภัยจากธรรมชาติจะกลายเป็นภัยจากมนุษย์นับวันนับแต่ความบริสุทธิ์และความเป็นไท ซึ่งคนเราจะหาได้จากป่าใหญ่ เช่นนั้นจะกลาย นับวันนับแต่มนต์แห่งความสงบของมันจะเสื่อม เมื่อมืออันโสมมและตะกละตะกลามของมนุษย์ยื่นถึง" (หน้า 112)

ในการประกอบอาชีพของชาวบ้านคลองสวนหมากที่ปรากฏในเรื่อง จะพบว่าได้แฝงแนวคิดในการประกอบอาชีพของชาวบ้านไว้ว่า ชาวบ้านคลองสวนหมากรักที่จะประกอบอาชีพที่มีอิสระเป็นนายตัวเอง ไม่ต้องการเป็นลูกจ้างใคร ไม่ต้องการให้มีใครมาบังคับ ดังข้อความว่า

"...เราต้องการเป็นนายตัวของเราเอง ไม่ใช่ลูกจ้าง คนบ้านนี้ก็ดี ผมเองก็ดี เคยใช้ชีวิตอย่างนี้มานานแล้ว เลิกไม่ได้ เปลี่ยนไม่ได้มันเหมือนกับต้นไม้ ลงรากแล้วฝังลึกเสียแล้ว ก็ยากที่จะถอนได้" (หน้า 108)

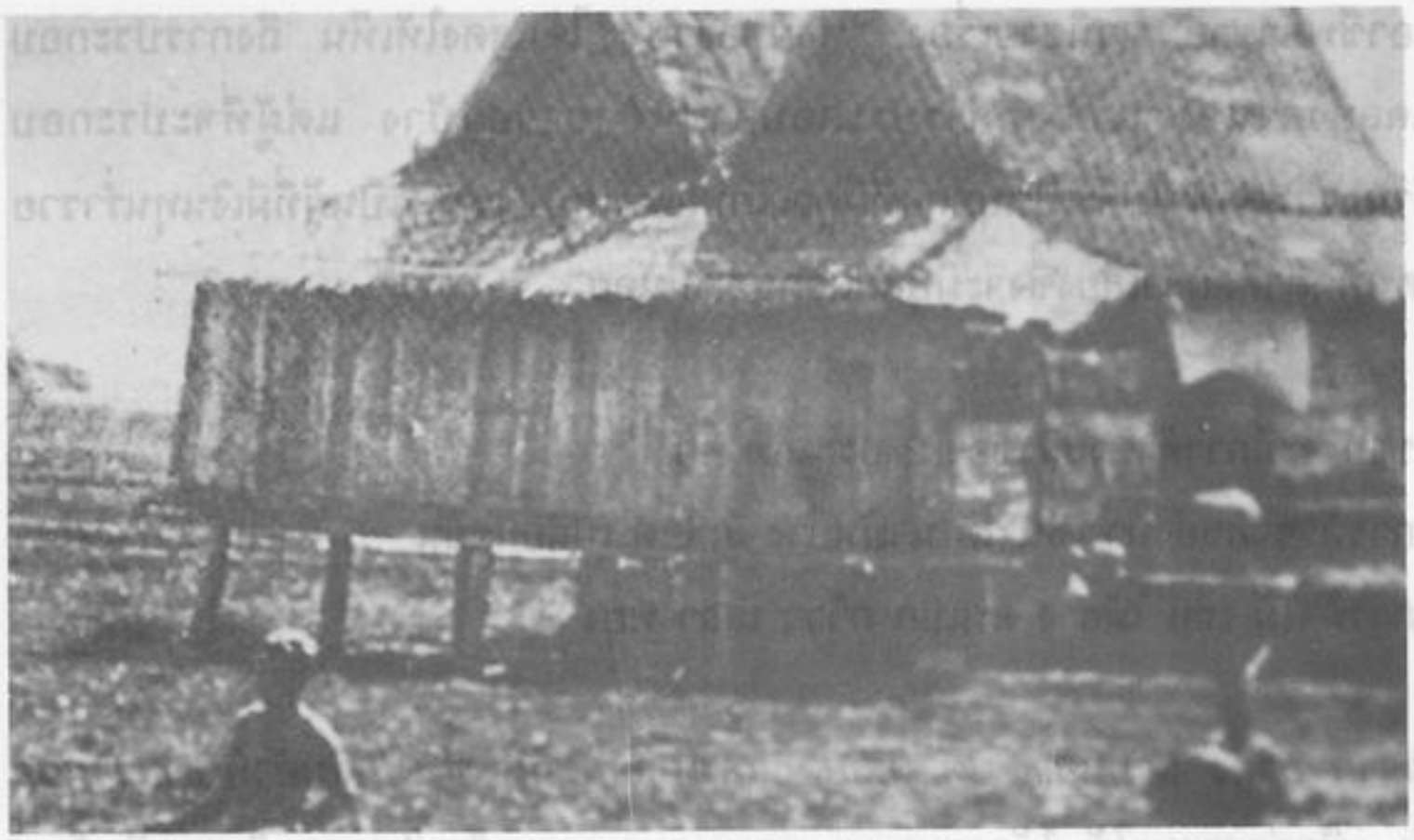

"เรือนหอห่มแฝก ฝาปรือ พื้นกระดานนั่นแหละข้าจะให้สุดใจ" (หน้า 56)

สภาพบ้านเรือนของชาวคลองสวนหมากเมื่อ 130 ปีที่แล้ว

สภาพบ้านเรือนชาวคลองสวนหมาก เมื่อ 70 ปีที่แล้ว ปัจจุบันยังมีให้ชม

ที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยหนึ่งในปัจจัย 4 ของการดำรงชีวิตของมนุษย์ วรรณกรรมทุ่งมหาราช ได้สะท้อนลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวคลองสวนหมากตามระดับฐานะของผู้เป็นเจ้าของไว้ดังนี้

1. ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านธรรมดาทั่วไป
2. ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านที่มีฐานะ

1. ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านธรรมดาทั่วไป ชาวบ้านคลองสวนหมากทั่วไปมีฐานะธรรดามักจะสร้างบ้านที่อยู่อาศัยเป็นเรือนฝาขัดแตะ มุงแฝก และพื้นฟาก หรือถ้ามีเงินมากขึ้นอาจจะเปลี่ยนเป็นเรือนมุงแฝก ฝาปรือ ปูพื้นด้วยกระดาน แทนฟาก

2. ที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานะ วรรณกรรมเรื่องทุ่งมหาราช จะแสดงไว้ชัดเจนว่า ผู้มีฐานะหรือมั่งมีขึ้นมาในภายหลังจะปลูกบ้านหลังคามุงกระเบื้องแทนการมุงด้วยแฝก ฝาขัดแตะจะเปลี่ยนเป็นฝาไม้กระดาน

"...ความเย้ายวนของคำชักชวนของพะโป้ ทำให้เขามองเห็นตนเองในฐานะของนายเสถียร และใหญ่กว่านายเสถียร พร้อมด้วยอำนาจในการบังคับบัญชาคนงานนับร้อยนับพันอยู่บ้านมุงกระเบื้องฝากระดาน พรั่งพร้อมไปด้วยบริวารสำหรับจะช่วงใช้" (หน้า 171)

ภาพสะท้อนที่อยู่อาศัยที่ปรากฏในเรื่องทุ่งมหาราช จึงเป็นที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในการคิดสร้างที่อยู่อาศัยโดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น ตามฐานะของตน เพื่อการตอบสนองการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

สิ่งของเครื่องใช้

ในชีวิตประจำวัน มนุษย์ค้นคิดประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ จะผ่านการทดลองใช้จนใช้ได้ผลดีและใช้สืบต่อๆ กันมา ชาวบ้านคลองสวนหมากได้ประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องทุ่งมหาราช พอแยกเป็นประเภทได้ดังนี้

เสื้อห้าตะเข็บกับผ้าซิ่น เป็นการแต่งกายของผู้หญิงชาวบ้านในชีวิตประจำวัน

"การถอดกำไล"

รื่นกล่าวกับสุดใจ *"ทันใดที่ธุระข้าเสร็จ จะกลับมาทันที คอยข้าให้ได้สุดใจ คอยข้าฝันถึงข้าจนกว่าจะมาถอดกำไลให้เอ็ง"*

1. สิ่งของเครื่องใช้ในการทำมาหากิน เช่น ม็อง(ตาข่ายตักปลา) แห สุ่ม เบ็ดราว เรือเป็ด เรือชะล่ากาบแป้น เรือแม่ปะ ล้อ เป็นต้น

2. สิ่งของเครื่องใช้ในบ้าน เช่น หมอนขวาน กลี่ยา ย่าม ขันลงหิน ตลับไม้จันทน์โตก กระทอ ครกกระเดื่อง ถ้ำชา (ป้านน้ำชา) เป็นต้น

3. เครื่องประดับ วรรณกรรมทุ่งมหาราชสะท้อนภาพหญิงสาวยังไม่ได้แต่งงานจะใส่เครื่องประดับ คือ กำไลข้อเท้า จะถอดกำไลข้อเท้าเมื่อ แต่งงาน *"ผู้หญิงที่หน้ามอมเหมือนแมวแล้วก็ใส่กำไล...ใส่กำไล นั่นซิข้าถึงได้ติดใจ"* (หน้า 21)

"ทันใดที่ธุระข้าเสร็จจะกลับมาทันที คอยข้าให้ได้สุดใจ คอยข้าฝันถึงข้า จนกว่าจะมาถอดกำไลให้เอ็ง..." (หน้า 29)

การแต่งกาย

สำหรับการแต่งกายของชาวบ้านคลองสวนหมาก ผู้เขียนได้สะท้อนภาพการแต่งกายไว้ดังนี้

ผู้ชาย จะนุ่งกางเกงแพร สวมเสื้อกุยเฮง
ผู้หญิง จะนุ่งผ้าซิ่น สวมเสื้อห้าตะเข็บ

ประเพณี

ประเพณีคือ กิจกรรมหรือพิธีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา และกิจกรรมหรือการกระทำนั้นถูกกำหนดด้วยความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนแบบแผนการประพฤติปฏิบัติที่สังคมกำหนดไว้

ประเพณีของชนกลุ่มใด ย่อมหมายถึงการประพฤติปฏิบัติเป็นประจำสม่ำเสมอของชนกลุ่มนั้นแล้วได้ถ่ายทอดกันต่อมาจนถึงคนรุ่นลูกหลาน "ทุ่งมหาราช" ได้สะท้อนให้ทราบถึงประเพณีของชาวบ้านคลองสวนหมากดังนี้ คือ

1. **ประเพณีการเกิด** สมัยก่อนการคลอดลูก จะมีเพียงหมอตำแยเป็นผู้ทำคลอด การอนามัยต่างๆ ยังไม่เจริญ ชีวิตคลองสวนหมากก็เช่นกัน ผู้หญิงเวลาจะคลอดลูกก็ต้องอาศัยหมอตำแยทำคลอด หลังจากนั้นผู้เป็นแม่จะต้องอยู่ไฟ ดังข้อความว่า

"ทารกที่กำลังแผดเสียงจ้าอยู่ในมือของหมอตำแย..." (หน้า 79)

"...อีกครึ่งชั่วโมงต่อมา เมื่อเปลี่ยนเสื้อผ้าสุดใจให้อยู่ไฟ และอาบน้ำชำระล้างทารกเสร็จสิ้น..." (หน้า 79)

2. **ประเพณีแต่งงาน** ทุ่งมหาราชได้สะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านไว้ว่าในประเพณี

แต่งงานซึ่งผู้เขียนจะใช้คำว่า **"การถอดกำไล"** ของหญิงสาวจะต้องไม่อายใคร โดยฝ่ายชายจะจัดหาสินสอดทองหมั้น พร้อมทั้งปลูกเรือนหอมีการแห่สามถ้วย อีกทั้งจัดหามโหรีขับกล่อมในงานประเพณีดังข้อความว่า

"ข้ารับปากสุดใจไว้ว่า การถอดกำไลของเขาจะไม่อายใคร ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องสมหน้าสมตา...ข้าจะบอกเอ็งจำปา ว่าข้าตั้งใจไว้อย่างไร...10 ชั่งสำหรับสินสอด 10 บาทสำหรับทองหมั้น เรือนหอมุงแฝก ฝาปรือ พื้นกระดานนั้นแหละข้าจะให้สุดใจ" (หน้า 56)

"เมื่อกี้ทิดนั่น...ทิดรื่นของเอ็งมาสู่ขอต่อข้า สัญญาว่าจะปลูกเรือนหอแต่ขอที่ปลูก สัญญาว่าจะแห่สามถ้วยแต่ขอคนแบกสำรับ สัญญาว่าจะมีมโหรีแต่ขอคนเล่น มันขอไปเสียทั้งนั้น" (หน้า 49)

ในประเพณีแต่งงาน จะขาดเสียไม่ได้ คือการแห่ขันหมากและการรดน้ำสังข์

"...ขบวนแห่ขันหมากจากบ้านผู้ใหญ่พูน เสียงโห่ร้องกึกก้องออกไปถึงกลางแม่น้ำหล่อนจำอะไรเกือบไม่ได้ ใครเป็นคนกั้นประตูขบวนเจ้าบ่าว? ใครเป็นคนจูงหล่อนออกไปจากห้อง ? และใครเป็นคนเป็นคนแรกที่รดน้ำ..." (หน้า 59)

3. ประเพณีสงกรานต์ ชาวบ้านคลองสวนหมากจะมีประเพณีสงกรานต์ในเดือน 5 หนุ่มสาวจะสนุกสนานมาก จะมีการเล่นสาดน้ำกัน บ้างก็ใช้ดินหม้อผสมกับน้ำมันมะพร้าวแล้วนำมามอมหน้าตากัน บางทีก็มีการตั้งด่านกักคนเรียกค่าไถ่ ค่าไถ่จะเป็นเงิน หรือเหล้า ถ้าใครไม่ให้จะโดนขู่ว่าจะถูกจับตอน (ส่วนมากจะกักตัวผู้ชายหนุ่มเพื่อเรียกค่าไถ่)

ในตอนกลางคืน หนุ่มสาวจะมีการเล่นเข้าทรงแม่ศรี การเล่นเพลงพวงมาลัย และเล่นช่วงชัย

ในตอนเช้าจะไปทำบุญตักบาตรที่วัด หญิงสาวจะตื่นแต่เช้ามืดเพื่อทำอาหารไว้สำหรับทำบุญ

"ในตอนบ่ายวันสุดท้ายของสงกรานต์สุดใจ...ยังสวมกำไลข้อเท้า 16 ปี แต่เปล่งปลั่งเหมือนสาวใหญ่ หน้าตาขมุกขมอมเพราะดินหม้อจากการมอมตะลุมบอน ฉวยขันลงหินและสบู่ลงไปที่ตีนท่าหน้าบ้านเร่งรีบจะอาบน้ำชำระกายเพื่อกลับขึ้นมาแต่งตัวใหม่ให้ทันเข้าวงช่วงชัยในตอนเย็น" (หน้า 5)

"...ถ้าเหมือนเอ็ง อย่าว่าแต่สาดน้ำ มอมหน้าถึงจะตอนให้หน้าเขียว อย่างข้าโดนเข้าที่ลานดอกไม้เมื่อวานก็ยอม" (หน้า 6)

การเล่นเข้าทรงแม่ศรี

การละเล่นในประเพณีสงกรานต์ ผู้เขียนได้บรรยายไว้ว่ามีการเล่นเข้าทรงแม่ศรี

การรำเพลงพวงมาลัย

การเล่นเข้าทรงแม่ศรี การเล่นเข้าทรงแม่ศรี หนุ่มสาวจะเล่นกันในตอนกลางคืนที่ลานบ้านผู้ใหญ่บ้าน ผู้เขียนได้บรรยายวิธีการเล่นเข้าแม่ศรีไว้ว่า

"นัยน์ตาของหล่อนอาจจะหรี่ปิดตามธรรมเนียมของการเข้าทรงมากกว่าจะเป็นจริงกิริยาของหล่อนอาจสงบนิ่ง แม้เท้าทั้งสองจะเหยียบอยู่ฝากะลา และมือทั้งคู่แตะอยู่กับพื้นดิน หมิ่นเหม่ต่อการคว่ำมาข้างหน้า หรือหงายไปข้างหลัง ขณะที่นั่งหมุนไปรอบๆ กาย... ในหูก็กก้องไปด้วยเสียง "แม่ศรีเอย แม่ศรีสาวสะยกมือไหว้พระเอ๋ยว่าจะมีคนชม ขนคิ้วเจ้าก็ต่อ คอเจ้าก็กลม ชักผ้าปิดนมชม แม่ศรีเอย" ซ้ำๆ ซากๆ ไม่รู้จักจบรู้สิ้น...หล่อนไม่รู้ว่ากะลาที่นั่งหยุดหมุนแต่เมื่อไร...ขณะลุกขึ้นยืน...ในหูสำเหนียกเพลงชัด"

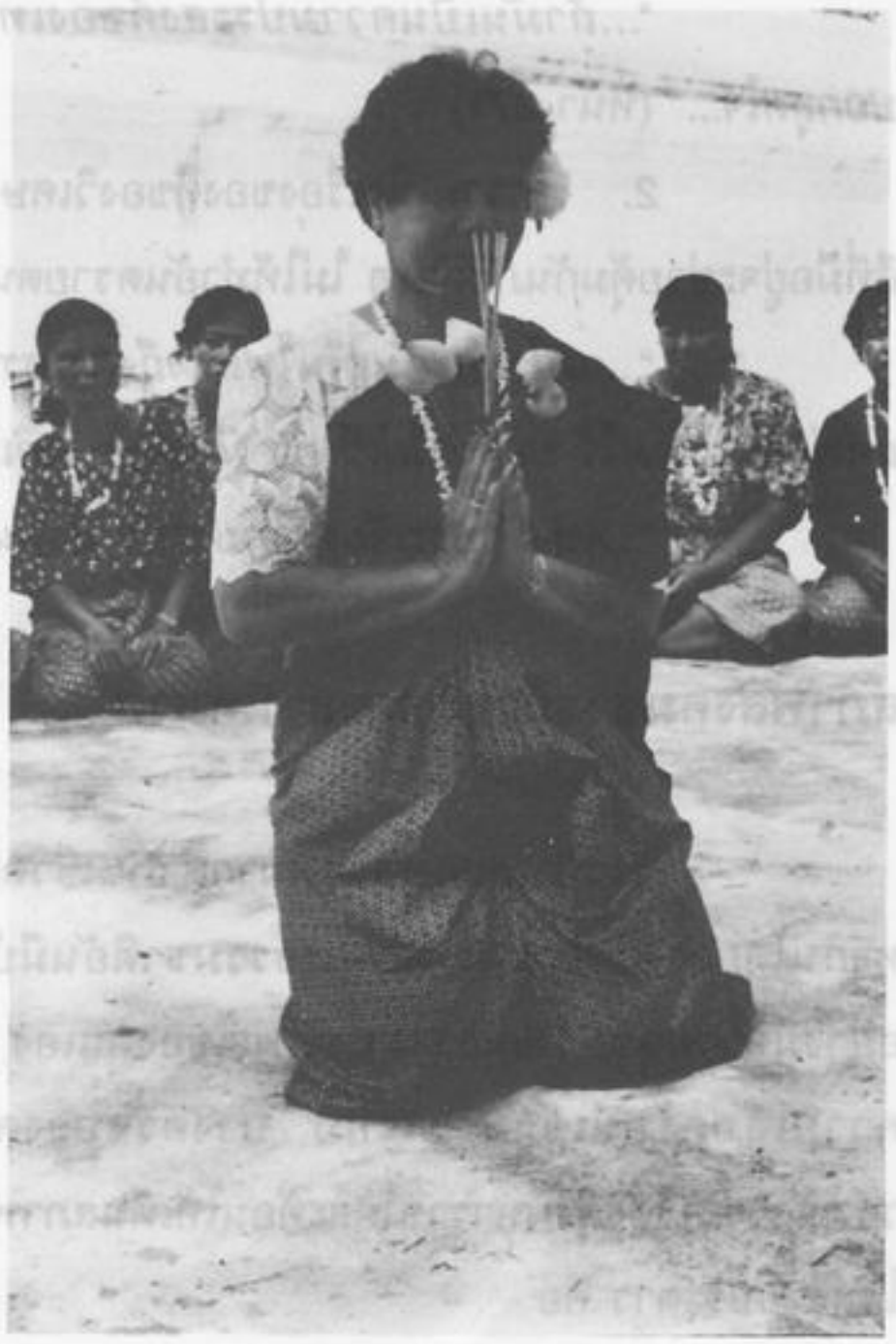

การเล่นเข้าทรงแม่ศรี

"เจ้าพวงมาลัย ควรหรือจะไปจากห้อง เจ้าลอยละล่องเข้าในห้องในเอย" แล้วหล่อนก็รำเนิบๆ และแช่มช้า...รำ...และรำเรื่อยไปเหมือนไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย...เมื่อมือคู่หนึ่งเข้ามาจับไหล่ และเสียงกะตู้วู้ก้องเข้าไปในแก้วหู หยุดรำ ยืนงงเป็นครู่ แล้วก็ลืมตาดูอย่างคนที่แม่ศรีออก..." (หน้า 9-10)

นอกจากประเพณีสงกรานต์ในเดือน 5 เดือน 4 จะมีประเพณีตรุษ ประเพณีสารทในเดือน 10 และประเพณีการเทศน์มหาชาติในเดือน 12 ที่ชาวบ้านคลองสวนหมากยึดถือปฏิบัติในชุมชนของตน

ความเชื่อ

วรรณกรรมเรื่องทุ่งมหาราช ได้สะท้อนความเชื่อของชาวบ้านคลองสวนหมากพอแยกได้ 2 ลักษณะดังนี้

1. **ความเชื่อเกี่ยวกับผีสาง เทพยดาฟ้าดิน** ดังข้อความว่า *"เจ้าคุณก็รู้อยู่แล้ว*

เรื่องความเชื่อถือผีสางของคนบ้านนี้ พวกเวียงจันทน์ที่บ้านไร่ยิ่งกว่าใคร... " (หน้า 288)

"...ถ้ามันเป็นความประสงค์ของเทพยดาฟ้าดินท่านก็ แล้วแต่มันจะเป็นไป "เขา" บอกสุดใจ..." (หน้า 271)

2. ความเชื่อเรื่องของดีของวิเศษ ชาวบ้านคลองสวนหมากบางคนมีความเชื่อว่าของดีที่มีอยู่จะช่วยคุ้มกันภัยต่างๆ ไม่ให้ทำอันตรายตนได้ เช่น

"...แม่โรยกะฉันเห็นไฟลามถึงดงเศรษฐีเท่านั้น เตรียมห่อข้าวของสำหรับจะขนกันแล้ว แต่พ่อกลับห้ามไว้ บอกว่าไม่เป็นไร มีของดีของวิเศษ อย่างไรเสียไฟก็คงมาไม่ถึงบ้าน..." (หน้า 191)

"...คลั่งผ้าประเจียด ลูกประคำ น้ำมนต์อะไรของมันไม่รู้" (หน้า 191)

สภาพสังคมชาวบ้านคลองสวนหมาก

ชาวบ้านคลองสวนหมากดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น ทำมาหากินโดยอาศัยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติอันมีป่าไม้ และแม่น้ำปิงเป็นปัจจัยหลักในชุมชนอยู่ได้อย่างมีความสุขมีวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง แต่ท่ามกลางความสุขนั้น ก็ปรากฏมีความทุกข์ความเดือดร้อนเข้ามากระทบ บางครั้งบางคราวถึงกับต้องทิ้งถิ่นที่อยู่ให้รกร้างไปชั่วขณะ วรรณกรรมเรื่องทุ่งมหาราชได้สะท้อนให้เห็นสภาพปัญหาการดำเนินชีวิตของชาวบ้านคลองสวนหมากไว้หลายประการ คือ

1. **ปัญหาโรคระบาด** ผู้เขียนได้บันทึกภาพของชาวคลองสวนหมากว่าต้องพบกับโรคระบาดร้ายแรง คือ โรคฝีดาษหรือไข้ทรพิษซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีการปลูกฝีป้องกัน การอนามัยไม่เจริญ คนใดที่ป่วยเป็นไข้ทรพิษ หรือฝีดาษก็มีแต่จะรอความตาย เมื่อบ้านใดเกิดโรคระบาดนี้ทุกคนก็จะเกรงกลัวว่าจะติดต่อ ต้องอพยพย้ายบ้านหนีโรคระบาด เผาสิ่งของเครื่องใช้เพื่อฆ่าเชื้อโรค ในครั้งนั้นชาวบ้านคลองสวนหมากจึงต้องอพยพย้ายบ้านไปอยู่ที่วังกระทะชั่วคราว

นอกจากโรคฝีดาษที่เป็นโรคระบาดที่ถือว่าร้ายแรงที่สุดแล้ว ชาวบ้านคลองสวนหมากยังต้องเผชิญกับโรคระบาดอื่นๆ อีกเช่น โรครากสาด อหิวาตกโรค ไข้ป่าง ดังข้อความที่ผู้เขียนสะท้อนสภาพปัญหาการดำเนินชีวิตของชาวบ้านไว้อย่างน่าสลดใจยิ่ง

"ฝีดาษมีความหมายร้ายกาจเกินไปที่ชาวบ้านนั้นและชาวบ้านทั้งหลายบนสองฝั่งแม่ปิงซึ่งเคยผ่านมาแล้วหลายครั้งหลายคราจะสามารถทนรับได้...ร้ายเสียยิ่งกว่ารากสาด ร้ายเสียยิ่งกว่าอหิวาต์โรคห่า..." (หน้า 271)

"หลายสิบครัวเรือนตกอยู่ในสภาวะเดียวกัน ไม่มากก็น้อยด้วยการสูญเสียบุคคลที่รักไปบางรายเป็นลูก บางรายเป็นพ่อแม่ และบางรายก็ทั้งครัวเรือน จนกระทั่งเย็นยะเยือกไปทั้ง 3 หมู่บ้านซึ่งติดต่อกัน" (หน้า 277)

"บอกทุกคนที่นี่กะที่บ้านไร่ ว่าเราจะออกไปอยู่ที่วังกระทะชั่วคราว" (หน้า 279)

เมื่อเกิดโรคระบาด ชาวบ้านจะช่วยตัวเอง รักษากันเอง ดังปรากฏยาพื้นบ้านรักษาโรคฝีดาษว่า ประกอบด้วย ข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นใต้ โกฏิ และสมอ (หน้า 270)

2. **ปัญหาโจรผู้ร้าย** ชาวบ้านคลองสวนหมากต้องเผชิญกับปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชมที่มาจากบ้านอื่น ซึ่งจะปล้นวัวควายของชาวบ้านไปไม่เว้นแต่ละเว้น ดังที่ผู้เขียนสะท้อนสภาพดังกล่าวไว้ว่า

"ชั่วเวลาเพียงเดือนครึ่งที่เขาจากไป โจรผู้ร้ายซึ่งสงบเงียบมาช้านานในเมืองนั้นกลับปรากฏชุกชุมขึ้นมาอีก เริ่มต้นขึ้นในท้องที่อำเภอพรานกระต่ายก่อน แล้วก็ลุกลามข้ามฟากมาถึงลานดอกไม้ บ้านไร่ ปากคลองและตำบลใกล้เคียง วัวควายที่ชาวบ้านเคยปล่อยให้ออกมาหากินแต่ลำพัง โดยไม่ต้องมีคนเลี้ยง เสี่ยงต่อการถูกต้อนไปไม่เว้นแต่ละวัน .." (หน้า 98)

"มันไม่ใช่เรื่องความลำบากตรากตรำกะโรคภัยไข้เจ็บเท่านั้นนะป้า โจรผู้ร้ายรีปล้นกันไม่เว้นแต่ละเดือน เมื่อวานซืนนี้เอง คนมาจากท่าไม้แดงโดนเข้าที่เกาะพิมูลหมดตัว บาดเจ็บไปทั้งผัวทั้งเมีย" (หน้า 83)

3. **ปัญหาจากภัยธรรมชาติ** ชาวบ้านคลองสวนหมากนอกจากจะพบกับภัยจากโรคระบาดโจรผู้ร้ายชุกชุมแล้ว ยังต้องประสบกับภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ไฟป่า ซึ่งทำให้ผู้คนต้องพบกับความลำบากยากจน ถึงขั้นไม่มีข้าวกิน ดังข้อความว่า

"ขอให้จบกันเพียงแค่นี้ฝีดาษ ไข้ป่าง ไฟป่า โรคห่า น้ำท่วม และอดข้าว..." (หน้า 409)

สภาพสังคมที่ต้องเผชิญปัญหานานาประการของชาวคลองสวนหมาก ตามที่ปรากฏในเรื่องทุ่งมหาราช ได้หมดสิ้นไปทันทีเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเพื่อทรงเยี่ยมราษฎรที่วัดพระบรมธาตุ ซึ่งสร้างความปิติยินดี เป็นอย่างยิ่งให้กับชาวคลองสวนหมากจนเชื่อว่าตำบลที่มีความชั่วร้าย มีเสนียดจัญไร อย่างที่เป็นอยู่นี้จะสิ้นไปหลังจากพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จฯ ดังข้อความที่ผู้เขียนสะท้อนความคิดความรู้สึกที่เปี่ยมด้วยศรัทธาไว้ว่า

"คลองสวนหมากซึ่งแต่ไหนแต่ไรมา เชื่อถือกันว่าเป็นตำบลอุบาทว์ ป่าช้า และหลุมศพสำหรับคนต่างถิ่น สิ้นเสนียดจัญไรกันทีหลังจากที่พระบาทของพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จดำเนินผ่านมา" (หน้า 330)

"รื่นจะไม่ลืมวันนั้นเลย แม้อีกหลายสิบปีจะล่วงไปและวัยจะร่วงโรยแล้ว 25 สิงหาคม 2449 จะประทับแน่นอยู่ในความทรงจำของเขาต่อไปชั่วชีวิตอวสาน มิใช่เพราะมันเป็นครั้งแรกที่เขาได้เฝ้าพระพุทธเจ้าหลวงโดยใกล้ชิดเป็นครั้งแรกในชีวิต เมื่อเสด็จขึ้นทอดพระเนตรวัดพระบรมธาตุในตอนบ่ายอย่างเดียว หากความตื้นตันใจต่อภาพของประชาชนทั้งชาวปากคลองหนองปลิง ลานดอกไม้แม้กระทั่งชนบทและตำบลที่ห่างไกลเข้าไปในป่าลึก และดงสูงที่มาชุมนุมรับเสด็จรอชมบารมีเจ้าเหนือหัวของเขาแน่นขนัดไปหมดทั้งลานวัดอีกด้วย" (หน้า 329)

นอกจากความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์แล้ว ตำบลคลองสวนหมากยังมีสภาพสังคมที่ผู้คนในตำบลยึดมั่นในพุทธศาสนา นอกจากกระทำตามประเพณีทางศาสนาแล้ว เมื่อใดก็ตามที่เขามีเงินทองมากขึ้น สิ่งแรกที่เขาคิด คือ การทำบุญ ทอดกฐิน ผ้าป่า สร้างศาลา บูรณะวัดที่กำลังทรุดโทรม ดังความตอนหนึ่งว่า

"ความจนไม่เคยทำให้คนเราเป็นอะไรได้...เอ็งเห็นอะไรเป็นที่สลดใจ เป็นที่ทุเรศเอ็งจะแก้ไขได้อย่างไรถ้าไม่มีเงิน เอ็งอยากจะทำบุญทอดกฐิน ผ้าป่า สร้างศาลา บวชนาค เอ็งจะทำอย่างไรได้ถ้าไม่มีเงิน ดูแต่วัดพระบรมธาตุที่ทอดทิ้งกันชำรุดทรุดโทรมมาแต่สมัยปู่ย่าตายายใครจะทำนุบำรุง ใครล่ะปฏิสังขรณ์..." (หน้า 28)

4. ปัญหาการปกครอง คลองสวนหมากเดิมเป็นหมู่บ้าน (ต่อมาเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นตำบล) มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำหมู่บ้าน แต่ลักษณะผู้นำหมู่บ้านทางอำเภอจะเลือกจากคนธัมมะธัมโม ชาวบ้านรัก สงสารและใช้ง่าย ผู้ใหญ่บ้านจะไม่สามารถแก้ปัญหาให้ชาวบ้านได้ดังข้อความบางตอนที่สะท้อนลักษณะผู้นำที่ไม่สามารถแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านได้ดังนี้

"ผู้ใหญ่พูนกระสับกระส่าย แกไม่มีความรู้เลยในเรื่องนั้นอันที่จริงแกเกือบไม่มีความรู้อะไรนอกจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านของแก เพราะทางอำเภอคัดเลือกแล้ว หาใครดีกว่านั้นในปากคลองและชาวบ้านรักหรือสงสารแกก็เพราะว่า นอกจากเป็นคนธัมมะธัมโมแล้ว ยังอ่อนพอที่ใครต่อใครจะใช้เป็นลูกมือได้ แม้จนกระทั่งเมีย" (หน้า 99)

"เกิดเรื่องที่ไร ฉันตีเกราะเคาะกลองแทบล้มประดาตายไม่เคยมีหมามาสักตัว..."(หน้า 99)

ผู้ใหญ่ไม่เคยที่จะทำอะไรที่จะให้คนบ้านนี้เขารู้สึกว่ามีผู้ใหญ่บ้านอยู่ ผู้ใหญ่บ้านที่เขาจะพึ่งพาอาศัยได้ ผู้ใหญ่บ้านที่จะเป็นหัวหน้าชักนำ หรือชี้ช่องทางให้ ในเวลาเข้าที่คับขันหรือจนปัญญา

"ฉันกำลังสวดมนต์อธิษฐานอยู่แล้วนะรื่น เพื่อไม่ให้ไฟมันลุกมาติดถึงที่นี่..." (หน้า 192)

"ในชีวิตข้า ไม่เคยอยากเป็นอะไรเท่ากับผู้ใหญ่บ้าน...แต่ได้เป็นเข้าแล้ว ข้าก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร อย่าว่าแต่ช่วยเหลือหรือป้องกันพวกลูกบ้านให้อยู่เป็นสุขสบาย ถึงจะช่วยตัวเองก็ยังไม่ได้..." (หน้า 200)

นอกจากทุ่งมหาราชจะสะท้อนลักษณะผู้นำหมู่บ้านดังกล่าวแล้วยังสะท้อนให้เห็นลักษณะชนชั้นปกครองระดับนายอำเภอ ที่ปกครองชาวบ้านโดยดูถูกภูมิปัญญาของชาวบ้าน คิดตัดสินปัญหาของชาวบ้านด้วยตนเองโดยไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ตัดสินใจเอง

"ทุกคราวที่เกิดปัญหาสำหรับชาวบ้าน ไหนจะต้องคิดจะต้องตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของเขาผมเป็นคนตัดสินให้เองตลอดมานั่นเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองที่ดี ผมไม่ใช้วิธีตามบุญตามกรรมอย่างเจ้าคุณท่าน ชาวบ้านเหล่านี้มีปัญญาอะไรที่จะคิด เราจะต้องคิดแทนเขาวินิจฉัยแทนเขา ว่าอะไรดี อะไรเลว อะไรถูก อะไรผิด เมื่อมีเรื่องทำนองเดียวกันนี้ ผมมักจะเรียกประชุมลูกบ้าน ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน

บอกเขาว่าผมต้องการให้เขาทำอะไรในเรื่องนั้นๆ ทุกสิ่งทุกอย่างก็เรียบร้อย"

นอกจากนี้ยังสะท้อนภาพระบบพรรคพวกของสังคมชนชั้นปกครอง เช่น นายอำเภอมีอำนาจจะทำผิดให้เป็นถูกได้ ดังข้อความตอนหนึ่ง กล่าวว่า

"ทำไมปล่อยมันไป...ทำไมไม่เอาตัวมันไปให้ผู้ใหญ่พูนส่งอำเภอ..."

"มีประโยชน์อะไร ในเมื่อนายเสถียรกับนายอำเภอเป็นเพื่อนกัน" (หน้า128)

5. สภาพการคมนาคม ในสมัยก่อนการคมนาคมไม่สะดวกเดินทาง ไปที่ใดจะใช้เพียงเรือถ่อ ต้องใช้เวลาในการเดินทางหลายวัน ส่วนใหญ่ที่เดินทางไกลที่สุด คือ ปากน้ำโพ (นครสวรรค์) ซึ่งเป็นเส้นทางค้าขายติดต่อกัน พ่อค้าจะนำสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น เสื้อผ้า กะปิ น้ำปลาและภาชนะถ้วยชาม จากปากน้ำโพมาขายที่กำแพงเพชร กำแพงเพชรจะมีสินค้าขายให้พ่อค้าปากน้ำโพเช่น ไต้ สีเสียด น้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง ยาสูบ เป็นต้น นอกจากนี้จะมีการค้าไม้โดยผูกเป็นแพล่องไปขายที่ปากน้ำโพดังข้อความที่สะท้อนให้เห็นภาพการเดินทางที่ต้องใช้เวลานาน

"รื่นจึงพาสุดใจออกเรือมากับเรือง และแวว ขณะที่ตลาดปากน้ำโพจวนวาย น้ำลดลงทุกที พอที่จะกำหนดการเดินทางถึงกำแพงเพชรได้สบายๆ ภายใน 5 คืน 6 วัน สำหรับเรือชะล่ากาบแปน 2 ถ่อของเขา" (หน้า 97)

"ช้าๆ นานๆ เรือส่งจากใต้จะแวะเข้ามาขายเสื้อผ้า กะปิ น้ำปลาและภาชนะถ้วย ชาม" (หน้า 42)

ระยะต่อมาความเจริญมีมากขึ้น การเดินทางจะโดยสารเรือเมล์ไปรษณีย์ หรือเรือไฟ (ใช้ฟืน) ดังข้อความแสดงความเปลี่ยนแปลงของการคมนาคมว่า

"...สมัยเรือถ่อจะถอยหลัง เรือไฟจะแทนที่ เวลานี้ไปบางกอกเป็นของธรรมดา อีกหน่อยมันจะมาถึงเมืองเรา คนเดินทางจากปากน้ำโพ ถึงที่นี่โดยเรือเมล์ไปรษณีย์ ถ่อที่ว่าเร็วอยู่แล้วจะล้าสมัย เรือไฟใช้ฟืนจะมาแทนต่อไป..." (หน้า 223)

6. สภาพความเปลี่ยนแปลง สังคมใดก็ตามเมื่อพัฒนาขึ้น มีความเจริญมากขึ้น คนสังคมนั้นก็ย่อมต้องมีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา ขึ้นอยู่กับว่าจะเปลี่ยนแปลงไปทางดีหรือไม่เท่านั้นบ้านคลองสวนหมากมีการเปลี่ยนแปลงลงฐานะเป็นตำบล ผู้คนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ติดต่อค้าขายกับปากน้ำโพสะดวกขึ้น อำนาจเงินตราจึงมีอิทธิพลมากยิ่งขึ้น ทุ่งมหาราชได้สะท้อนสภาพสังคมที่เคยอยู่กันด้วยวาจาสัตย์ แต่พอมีเรื่องเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง คำพูดก็ไม่มีความหมายอะไร ดังความตอนหนึ่งว่า

"เป็นครั้งแรกในชีวิต ที่รื่นเริ่มสำนึกถึงความแตกต่างระหว่างคุณค่าของวาจา และสัญญาที่ทำกันไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในการค้า เจ้าของไม้ และพวกลากเข็น บิดพลิ้วจนกระทั่งเขาต้องผิดพลาดไป ก็เพราะความเชื่อใจและวาจาที่ให้ต่อกันไว้...นับวัน นับแต่วาจาสัตย์ของคนเราจะเสื่อมค่าลง..." (หน้า 232)

นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้สะท้อนลักษณะของชาวคลองสวนหมากว่า ด้วยเหตุที่เป็นชาวชนบทที่รักสงบ อพยพมาตั้งภูมิลำเนาอยู่จากที่ต่างๆ ต่างคนต่างปราศจากถิ่นฐานดั้งเดิมที่จะหวงแหน ฉะนั้นจึงไม่ทะเยอทะยานใดๆ ในการก่อร่างสร้างตัว การต้องต่อสู้ดิ้นรนกับสิ่งใดถ้ายังพอมีทางหลีกเลี่ยงได้ ก็จะพยายามห่างให้ไกล ดังนั้นเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปมีปัญหาเกิดขึ้นจึงค่อยป้องกันตามวิสัยของมนุษย์ ดังผู้เขียนได้แสดงไว้ในเรื่องทุ่งมหาราชว่า

"ชีวิตในชนบทที่สงบและชาวชนบทอพยพมาตั้งภูมิลำเนาอยู่จากภาคต่างๆ กันเช่นนั้น ต่างคนต่างปราศจากถิ่นฐานดั้งเดิมที่จะหวงแหนปราศจากเกียรติประวัติของครอบครัวที่จะภาคภูมิและอนาคตที่จะฝันถึงฉะนั้นจึงไม่มีความทะเยอทะยานใดๆ ในการก่อร่างสร้างตัว นอกจากอยู่และกินไปวันหนึ่งๆ และการดิ้นรนต่อสู้กันสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ยังพอมีการหลีกเลี่ยงได้ ก็พยายามห่างไกลจนกลายเป็นนิสัยติดตัว แต่ครั้งหนึ่งที่ต่างสำนึกถึงสิ่งเหล่านั้น และค่าอันสูงของมันที่จะต้องรักษาไว้ทุกคนก็ย่อมจะพยายามให้ความคุ้มครอง ป้องกันอย่างสุดชีวิต ตามวิสัยและสัญชาตญาณของมนุษย์ทั่วไป" (หน้า 104)

สำนวนภาษา

วรรณกรรมทุ่งมหาราชได้สะท้อนให้เห็นลักษณะการใช้ถ้อยคำภาษาและสำนวนชาวบ้านคลองสวนหมาก ดังนี้

พัดโบก	หมายถึง	พัดลม
บิ้งนา	หมายถึง	แปลงนา
ปาง	หมายถึง	ที่พักชั่วคราว
ถ้ำชา	หมายถึง	ป้านน้ำชา
ร้านจิบ	หมายถึง	ไม้ซี่เล็กๆ กั้นร่องน้ำจากชายฝั่งหนึ่งไปอีกฝั่งหนึ่งใช้ดักปลาให้เข้าลอบหรือไซ

สำนวนเปรียบเทียบ เช่น

"ป้าแคล้วแกดุเหมือนเสือ"

"หิ่งห้อยอย่างข้า จะไปแข่งอะไรกับพระอาทิตย์อย่างนายเสถียร"

"ถูกของไอ้ทิดมัน...อย่าไปชักใบให้เรือเสีย"

"หลายชั่วเคี้ยวหมากแหลก"

"ขณะที่มือซ้ายถือหางเสือประคองเรือกระดิบๆ ไปเหมือนหางปลากะโห้"

"แผ่นดินใหม่ๆ จะถูกหักโค่นโก่นร้าง"

"เคยใช้ชีวิตอย่างนี้มานานแล้ว เลิกไม่ได้ เปลี่ยนไม่ได้ มันเหมือนกับต้นไม้ ลงรากแก้ว

ฝังลึกเสียแล้วก็ยากที่จะถอนได้"

"คำเตือนของนายเสถียรจะเป็นการคุกคามทำนองเชียนเสือให้วัวกลัว"

"เสียงต่างๆ ระเบ็งเซ็งแซ่ออกมาจนอื้อไปหมดเหมือนทำนบซึ่งพังทลายด้วยน้ำเหนือ"

"เดินยังกะตามควาย"

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวรรณกรรมเรื่อง **"ทุ่งมหาราช"** ได้สะท้อนให้เห็นภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านคลองสวนหมากในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นสภาพความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่นที่อาศัยอยู่การดำรงชีวิตด้วยความผูกพันและพึ่งพาธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ชีวิตจึงเรียบง่ายอันเกิดจากปัจจัยที่เอื้อ มีขนบธรรมประเพณีต่างๆ ของกลุ่มชนชาวบ้านคลองสวนหมากซึ่งถือปฏิบัติสืบทอดกันมา บางครั้งการดำเนินชีวิตก็ต้องพบกับปัญหาอันเกิดจากภัยธรรมชาติบ้าง ภัยจากมนุษย์ด้วยกันบ้างภัยจากโรคระบาดร้ายแรงบ้าง ยากจนถึงขั้นต้องอดข้าวบ้าง เหล่านี้ชาวบ้านคลองสวนหมากล้วนได้เผชิญมาอย่างอดทนและพยายามต่อสู้ทุกวิถีทางเพื่อความอยู่รอดและสงบสุข ภัยต่างๆ ที่เขาเหล่านั้นได้เผชิญกลับทำ ให้ชีวิตบุคคลเหล่านั้นกลับแข็งแกร่งยิ่งขึ้น มีความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตมากขึ้น ดังข้อความที่ผู้เขียนได้สะท้อนภาพของชาวบ้านปากคลองแห่งตำบลคลองสวนหมาก ไว้อย่างน่าชื่นชมยิ่ง

"ชาวปากคลองสวนหมากเคยอยู่ของเขามาอย่างนั้น ท่ามกลางโรคภัยไข้เจ็บหรือร้อยแปดอันตรายหรือรอบข้าง บางครั้งวอดวายไปเกือบๆ ทั้งหมู่บ้าน แต่เขาก็อยู่กันได้ไม่มีใครย่อท้อไม่มีใครถอยหนี รอดชีวิตมาคราวไรมีแต่แกร่งขึ้น ทรหดอดทนขึ้น ในที่สุดก็รู้สึกเหมือนจะไม่มีวันตายนั่นเพราะอะไร? ความมั่นใจจากชัยชนะที่เขาได้รับในการเผชิญกรรมกับธรรมชาติ..."

ด้วยเหตุดังกล่าวชาวบ้านคลองสวนหมากจึงมีความเข้มแข็งต่อสู้ชีวิตด้วยตนเอง ชีวิตที่ผ่านทุกข์ยากมามากเพียงไรนั่นหมายถึง ประสบการณ์ชีวิตอันทำให้แกร่งกล้ายิ่งขึ้น *"การช่วยเหลืออันใดที่ทำให้ชีวิตที่ยากกลายเป็นง่าย อาจหมายถึงการทำให้คนที่เข็มแข็งแกร่งกล้า อ่อนแอปวกเปียกลงได้..."* (หน้า 391)

ชาวบ้านคลองสวนหมากจึงมีภาพชีวิตที่สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนว่า ได้ต่อสู้ดิ้นรน อดทนและเข้มแข็ง ยืนหยัดมาด้วยตนเอง อันเป็นภาพสะท้อนจากทุ่งมหาราชที่มาลัย ชูพินิจ ได้บรรจงสร้างไว้ให้ชนรุ่นหลังได้รับรู้เพื่อเป็นความภูมิใจในบรรพชน

วรรคทองส่องยุคสมัย

สุปราณี แสงทอง

ทุ่งมหาราช เป็นนวนิยายสะท้อนเหตุการณ์ประจำยุคสมัย ฉายภาพบ้านเมืองตำบลของคลองสวนหมากหรือนครชุมในอดีต ระหว่าง พ.ศ.2433-2493

ทุ่งมหาราช เป็นนวนิยายที่ครูมาลัยเขียนขึ้นจากความทรงจำรำลึก ความสำนึกในบุญคุณและความรักในมาตุภูมิ

ทุ่งมหาราช เขียนโดยนักเขียนปากกาทอง ฝีมือชั้นครู ผู้เป็นเลือดเนื้อของคลองสวนหมาก ชาวกำแพงเพชร

ฉะนั้น คำต่อคำ วรรคต่อวรรค บรรทัดต่อบรรทัด จากเรื่องทุ่งมหาราชนี้จึงมีคุณค่าน่าพินิจ ชวนพิศยิ่งนัก

ขยายอรรถ ข้อความที่เขียนขยายความวรรคทองนั้น ได้มาจากการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ ผู้รู้และผู้มีประสบการณ์ จึงขอคารวะท่านทั้งหลายผู้ซึ่งให้ความรู้แก่เราด้วยหัวใจรักบ้านเมืองดวงเดียวกัน

จึงขอเชิญชวนท่านทั้งหลายส่งหัวใจย้อนไปสู่อดีต พิสูจน์คุณค่า และดื่มด่ำในอรรถรสของตัวอักษรจากทุ่งมหาราช

เจดีย์กลางทุ่งดงเศรษฐีที่ทำกินของชาวปากคลอง

ข้าคือผู้บุกเบิก

"ที่นี่ดีทุกอย่างสำหรับจะอยู่ จะกินและตาย" ขุนนิคมบริบาลบอกแกเมื่อ 60 ปีก่อน ขณะเจอกันครั้งแรกที่ท่าน้ำวันนั้น"

"ผู้หญิงสวยอย่างเอ็ง ผู้ชายเปิดเผยอย่างข้า ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ เสียอย่างเดียวแต่ขาดหัวหน้า-ข้านี่แหละเทวดาส่งมาสำหรับเป็นนาย" (หน้า 2-3)

นายรื่น พูลเขียว

บิดา กำนันรวย พูลเขียว

สันนิษฐานว่าจะเป็นพระเอกจากเรื่อง "ทุ่งมหาราช"

ขยายอรรถ

ทุ่งมหาราช เป็นนวนิยายชีวิตการต่อสู้กับภัยธรรมชาติ โดยผ่านตัวละคร **รื่นและสุดใจ รื่น ผู้ชายเปิดเผย นักสู้ ผู้นำของคนปากคลอง และสุดใจ หญิงสาวสวยแห่งหมู่บ้าน** ตลอดช่วงชีวิตการต่อสู้ของคนทั้งสอง ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความทุกข์ทรมาน การต่อสู้ชีวิตอย่างทรหดของชาวบ้านรุ่นนั้น ซึ่งผู้แต่งกำหนดให้อยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2433-2493

ผู้หญิงสวยกลางเมืองร้าย

"ลูกเต้าเหล่าใครน้อ ถ่อเรือขึ้นล่องผ่านปากคลองมาหลายปีแล้วก็เพิ่งเคยพบนี่แหละ... อยากรู้จริงว่าเคยมีใครบอกเอ็งบ้างหรือเปล่า"

สุดใจยกขันล้างหน้า ถามทั้งๆ ที่ไม่ลืมตา *"บอกอะไร"*

"ว่าผู้หญิงปากคลองน่ะ สวยกว่าผู้หญิงไหนๆ บนฝั่งแม่น้ำปิง"

หล่อนนิ่งไม่ตอบ สลัดผมและเช็ดหน้าต่อไป

"คนทางใต้ยินชื่อปากคลองเข้าขนหัวลุก" เขาพูดต่อไป

"คนทางเหนือล่อเรือผ่านมายังต้องหันหน้ามองแต่ฝั่งตะวันออก แต่ถ้ารู้อย่างข้า... รู้ว่าปากคลองมีคนอย่างเอ็งอีกหน่อยก็แห่กันมาเสียอีก" (หน้า 7)

พระบรมธาตุกับคลองสวนหมาก ภาพชีวิตของชาวปากคลอง

ขยายอรรถ

บทสนทนาเกี้ยวพาราสีที่ รื่น พูดเกี้ยว สุดใจ สาวปากคลองสวนหมากนี้ พ้องกับพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสต้น ซึ่งพระพุทธเจ้าหลวงทรงชมว่า "ผู้หญิงเมืองนี้นับว่า รูปพรรณสัณฐานดีกว่าเมืองอื่นในข้างเหนือ"

และยังมีพระราชนิพนธ์อีกตอนหนึ่งถึงคลองสวนหมากที่พ้องกับบทสนทนาข้างต้นอีกว่า *"คลองสวนหมากนี้ตามลัทธิเก่าถือว่าร้ายนัก จะขึ้นล่องต้องเมินหน้าไปเสียข้างฝั่งตะวันออก เพียงแต่แลดูก็จับไข้"*

เป็นไปได้หรือไม่ว่า ครูมาลัยนำบทพระราชนิพนธ์มาสอดแทรกไว้ในนวนิยายของเขา

เป็นไปได้หรือไม่ว่า คำพูดทั้งสองเรื่องนี้ เป็นความจริงที่ล่ำลือกันในสมัยนั้นจริงๆ

ถอดกำไล

"แล้วเมื่อไหร่ ? พี่ทิดจะกลับมา ?"

ความอาลัย เมื่อรู้แน่ว่าจะต้องจากกันปรากฏชัดอยู่ในเสียงนั้น

"อย่างเร็วปลายปี อย่างช้ากลางปีหน้า" เขาบอก โอบร่างอันอบอุ่นละมุนมือไปด้วยความเปล่งปลั่งและเต่งตั่งของวัยสาวเข้ามากอดไว้ในอ้อมแขนอีก

"ทันใดที่ธุระข้าเสร็จจะกลับมาทันที คอยข้าให้ได้สุดใจ คอยข้าฝันถึงข้า จนกว่าจะมาถอดกำไลให้เอ็ง" (หน้า 29)

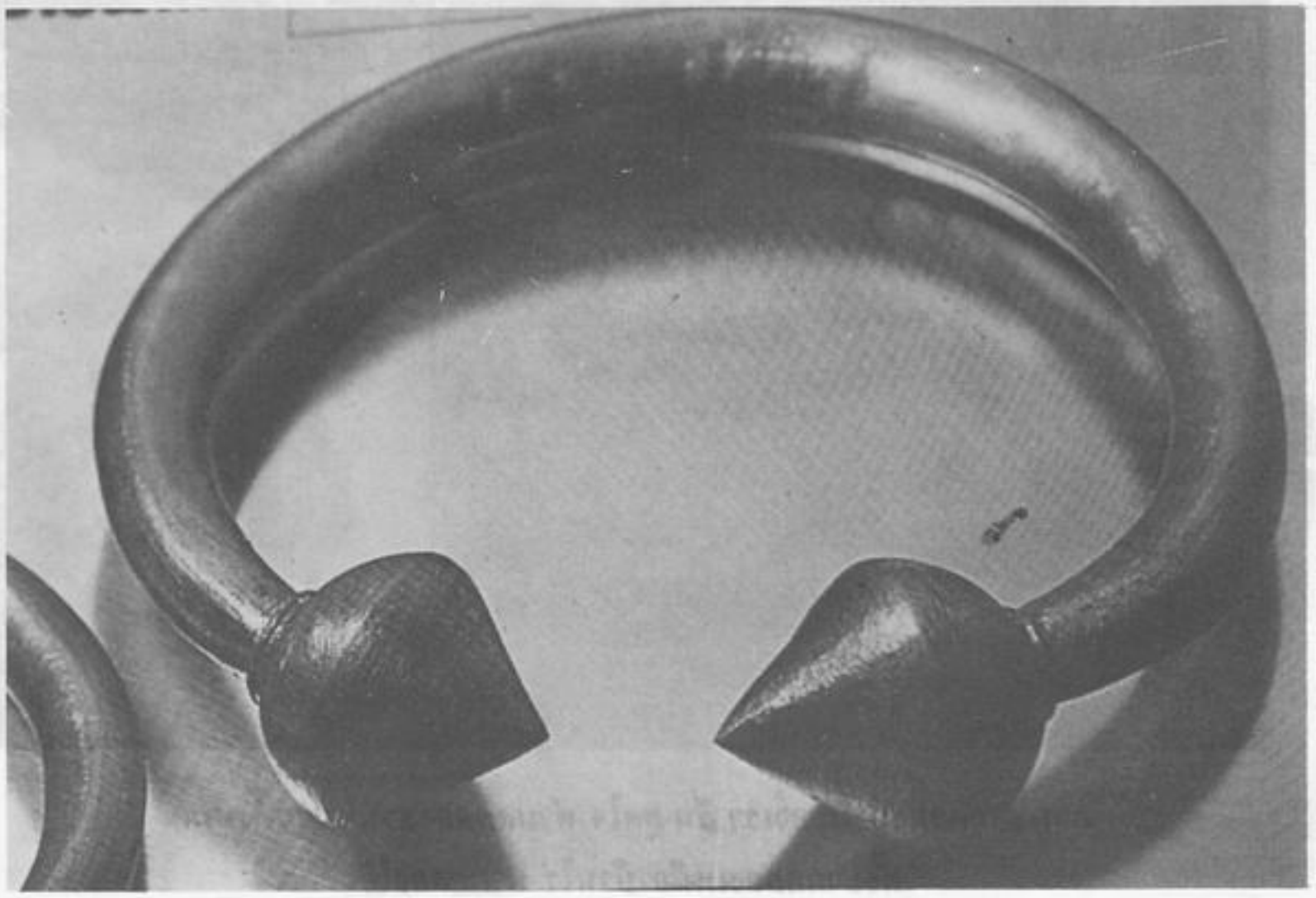

กำไลข้อเท้าของสาวชาวปากคลอง

ขยายอรรถ

รื่นสัญญากับสุดใจว่าเขาจะกลับมาสู่ขอและแต่งงานกับสุดใจ

แต่ก่อนสาวปากคลองสวนหมากจะสวมกำไลข้อเท้า เมื่อไหร่แต่งงานจึงจะถอดกำไล

"ถอดกำไล" คำพูดที่เป็นนัยของรื่นจึงหมายถึง การแต่งงาน

จากคำบอกเล่าของคุณยายถวิล เอกปาน อายุ 82 ปี เล่าว่าเมื่อสมัยคุณยายยังเล็กเคยเห็นสาวๆ สวมกำไลข้อเท้า แต่พอรุ่นคุณยายเป็นสาวประเพณีนี้เลือนหายไปแล้ว

ข้า - เอ็ง และปากคลองบ้านของเรา

ข้าจะมาสร้างบ้านใหม่ที่นี่เป็นเรือนหอของเรา การถอดกำไลของเอ็งจะไม่ต้องอับอายขายหน้าใคร เราจะอยู่กินด้วยกัน มีลูกเต็มบ้าน หลานเต็มเมือง เราจะทำคลองให้เจริญรุ่งเรืองกว่านี้ และบางที...นานไปวันหนึ่ง ปากคลองจะเป็นของเรา ปากคลองที่เต็มไปด้วยป่าไม้, ข้าว, ไต้, น้ำมันยาง, สีเสียด, ยาสูบ, หนังสัตว์" (หน้า 28)

ภาพปากคลองบ้านของเรา รื่น-สุดใจ ตำบลคลองสวนหมากทั้งหมด
ทั้งปากคลองเหนือ บ้านไร่ ปากคลองใต้

ขยายอรรถ

ข้า และ เอ็ง คือ รื่น และสุดใจ ตัวละครที่ครูมาลัยสร้างขึ้นให้เป็นผู้บุกเบิกแห่งปากคลอง

รื่น ลูกผู้ชายนักสู้ชีวิต สัญญากับ สุดใจ สาวปากคลอง ว่า เขาจะมาถอดกำไลและสร้างบ้านสร้างเมืองที่ปากคลอง หมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์แห่งนี้

"ถอดกำไล" เป็นสัญลักษณ์ทางประเพณีของบ้าน หมายความว่า เมื่อใดที่สาวปากคลองออกเรือน จะถอดกำไลที่สวมไว้ที่ข้อเท้า "การถอดกำไล" จึงหมายถึง การแต่งงาน

กินรี นางในดวงใจ

"สวยเหมือนใครหนอ ?" เขาเคยนึกแล้วนึกอีก "งามเหมือนอะไร?

เปล่า หล่อนไม่เหมือนใคร หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่สวยสดงดงามโดยเฉพาะ หากงามอย่างผู้หญิงอื่นทั่วๆ ไปที่ผู้ชายไม่สามารถจะจาระไนให้แน่ชัดลงไปได้ กึ่งมนุษย์ กึ่งนางไม้ กึ่งเทพธิดา และปีศาจ

"นึกออกเอาเดี๋ยวนี้เอง แกเหมือนกะอะไร ? แกทำให้ข้านึกถึงรูปนางกินรีคนนั้น นางกินรีที่ปู่ย่าตายายกะคนเก่าๆ เล่ากันมาว่า พวกคนธรรพ์พากันมาตายเสียมากต่อมาก ในการรบราฆ่าฟันเพื่อชิงเอาไปเป็นคู่ครอง" (หน้า 93)

เจดีย์วังพระธาตุที่สลักเป็นรูปกินรี นครไตรตรึงษ์

ขยายอรรถ

รื่น พบ **ละเมียด** เพียงครั้งแรกก็นึกรัก

ความงดงามของละเมียดนั้นชวนให้รื่นพิศวง เขานึกเปรียบเทียบกับ รูปสลักนางกินรีที่เจดีย์วังพระธาตุ รูปสลักนางกินรีนี้มิได้ปรากฏเหลือร่องรอย ณ เจดีย์ หรือพระปรางค์องค์ใดเลย หากจะมีอาจสันนิษฐานว่าเป็นรูปปูนปั้น ประดับส่วนฐาน (คำวิจารณ์ของนายเอนก สีหามาตย์ หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย)

รักซ้อน - สุมทรวง

ผมคอยโอกาสอย่างนี้มาหลายปีเต็มที ตั้งแต่คืนนั้นหน้าวังพระธาตุ"

เสียงของเขาเต็มไปด้วยความรู้สึก *"คิดถึงคุณละเมียดหรือใจจะขาด ว้าเหว่หรือเหมือนจะเป็นบ้าตาย"*

.....

"ตัวของเรา มีความหมายอะไร เมื่อปราศจากสิ่งที่ปรารถนา ชีวิตมีค่าอะไร เมื่อปราศจากซึ่งกันและกัน" *เสียงของเขาสั่นและห้าว "ทุกคืนทุกวันผมฝันถึงแต่คุณละเมียดคิดถึงแต่คุณละเมียด ท่ามกลางนรกเหล่านั้น...คิดและฝันถึงสิ่งที่ไม่มีโอกาสจะเป็นของผมอีกต่อไป"*

"มันเคยเป็นของรื่นมาแล้ว และจะเป็นของรื่นตลอดไป" *หล่อนตอบปลอบโยนอย่างอ่อนโยน "ความรักมิใช่สิ่งที่จะต้องแสดงออกนอกหน้า เสมอไปรื่น ฉันคิดว่าข้อนี้เป็นที่ตกลงกันแล้วแต่คืนนั้น...คืนสุดท้ายที่หน้าวังพระธาตุ"*

.....

"ขาดกันเพียงแค่นี้เองหรือคุณละเมียด ?"

"เปล่าเลย, ความรักไม่มีขาดไม่มีหยุด เหมือนกระแสน้ำที่ต่อเนื่องกันไป เหมือนกระแสลมในอากาศขาดการติดต่อทางกาย หรือห่างไกลกัน มิได้หมายความว่ารักนั้นพลอยขาดไปด้วย"

.....

"จะให้ผมเชื่อได้อย่างไรว่า ผู้หญิงคนเดียว เป็นเมียผู้ชายสองคนแล้วก็รักเอาด้วย" เขาอดต่อท้ายไม่ได้

นัยน์ตาของละเมียดเป็นประกายวับขึ้นมาทันที เมื่อได้ยินประโยคนั้น

"ฉันอาจจะเป็นเมียผู้ชายสองคน-นั่นเป็นเหตุการณ์ที่ช่วยไม่ได้" เสียงของหล่อนต่ำและห้าว

"แต่รักของฉันมีหนเดียว...ผู้ชายที่ฉันรักมีคนเดียว...ผู้ชายที่ตามืดมองไม่เห็นอะไรพูดจากันไม่รู้เรื่อง " (หน้า 309-310)

ขยายอรรถ

รื่น ผู้ชายผู้มีเสน่ห์ของลูกผู้ชายนักสู้ ที่ **ละเมียด** ศรัทธา
ละเมียด ผู้หญิงฉลาด กล้าหาญ ที่ **รื่น** บูชา
ทั้งสองรักและชื่นชมซึ่งกันและกัน **แต่รักนั้นเป็นรักซ้อน**
บทสนทนาเหล่านี้ เป็นภาษารัก และ ปรัชญาแห่งความรักของคนทั้งสอง

คลองสวนหมาก เมื่อ พ.ศ. 2433

"เมื่อ 60 ปีก่อน (นับถอยหลังจาก พ.ศ. 2493) นครชุมยังเป็นคลองสวนหมาก พร้อมด้วยเหย้าเรือนฝาขัดแตะและมุงแฝกไม่กี่สิบหลังคา และบ้านไร่เพิ่งมีพวกเวียงจันทน์อพยพมาอยู่ไม่กี่ครอบครัว ป่ามะพร้าวยังโหรงเหรง เนินกำแพงเมืองเก่าชั้นนอกยังไม่ถูกทลายลงมาถมถนนและดงเศรษฐี ยังทิ้งซากของนครร้างไว้เป็นอนุสาวรีย์แก่คนรุ่นหลัง เกาะหน้าบ้านยังห่างตลิ่งและมะม่วงสายทองต้นนั้นยังแผ่กิ่งก้านสาขาอยู่เหนือหน้าท่า..." (หน้า 3)

คลองสวนหมากกับพระบรมธาตุในอดีต

ขยายอรรถ

ภาพคลองสวนหมากเมื่อราว พ.ศ. 2433 ที่ครูมาลัยบรรยายไว้

มาบัดนี้...จากการสืบค้นร่องรอย พบว่า มีลูกหลานชาวเวียงจันทน์อพยพเมื่อครั้งนั้นปักหลักแหล่งทำมาหากินจนกลายเป็นคนไทย

กำแพงเมืองเก่าชั้นนอก ปัจจุบันถูกลุกล้ำ ทำลายไปมากจนเกือบจะหมดสิ้น

ดงเศรษฐี วัดและเจดีย์เก่ายังคงปรากฏให้เห็นแต่ทว่า มีสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ เกิดขึ้นลุกล้ำเขตโบราณสถาน จนบดบังภาพภูมิทัศน์อันงดงามของนครโบราณไปอย่างน่าใจหาย

เกาะหน้าบ้าน แผ่นดินงอกเป็นเกาะผืนใหญ่ รกร้าง และมะม่วงสายทองมะม่วงพันธุ์ดีเคยปลูกไว้ทั่วไปบนแผ่นดินนี้สูญพันธุ์ไปแล้วอย่างไม่น่าเชื่อ

แล้วผู้คนก็ลืมเลือนภาพในอดีตเหล่านี้ไปแล้ว

เสน่ห์ฤดูหนาวของแม่น้ำปิง ปี 2434

ลมเหนือยังโชยพัดกระหน่ำ ความเย็นยะเยือกของฤดูหนาวปีนั้นเป็นไปอย่างจับกระดูกดำทุกๆ เช้าท้องน้ำปกคลุมไปด้วยหมอกอับหนาทึบ ทุกๆ เย็นซากของนกนางแอ่นตายเกลื่อนอยู่ตามชายหาดซึ่งเพิ่งผุด น้ำในตุ่มเป็นฝา อาหารทุกชนิดเป็นไขและมันแข็ง ฝูงปลาสร้อยขึ้นมาจากทางใต้ยังคงผ่านแม่ปิงในท้องที่กำแพงเพชรไปไม่ขาดสาย ไม่มีใครรู้ว่ามันไปไหน นอกจากไป...ไป...และไป ทั้งกลางคืนกลางวันเป็นทิวแถวสุดสายตา สุ่มไม่รู้จักซาทอดแหและลงม็องตาเล็กไม่รู้จักหมด จนกระทั่งเดือน 3 ผ่านไป น้ำยิ่งลดและอากาศยิ่งเริ่มอบอุ่น ขบวนสุดท้ายของมันจึงสุดสิ้นลง เหลือแต่ฝูงเล็กฝูงน้อยที่ยังกระเซ็นกระสายตามมาข้างหลัง (หน้า 63)

เสน่ห์ลำน้ำปิง

ขยายอรรถ

คำบรรยายลำน้ำปิง ปากคลองสวนหมากหน้าหนาวซึ่งเป็นหน้าปลาในอดีต ราวปี พ.ศ. 2334 ครั้งนั้นน้ำปิงยังไหลรินไปตามธรรมชาติ จากคำบอกเล่าจาก อาจารย์ประเสริฐ ศรีสุวพันธุ์ วิทยากรท้องถิ่นและคนกำแพงเพชรคนอื่น (ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป) ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ฤดูหนาวของแม่ปิงเป็นเช่นนี้จริงๆ และมีปลานานาชนิดอุดมสมบูรณ์ เฉกเช่นครูมาลัยบรรยายไว้อย่างเห็นภาพพจน์ แต่ปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์เช่นนี้นับวันจะลดลงทุกที...ทุกที

ดงเศรษฐี - อนุสาวรีย์นครโบราณ

นั่นดงเศรษฐี ไม่มีใครรู้ว่า สร้างมาเมื่อไหร่ ร้างมาแต่เมื่อไหร่ แต่มันเป็นเครื่องหมายของปู่ย่าตายายก่อนๆ เราขึ้นไป ก่อนปู่ย่าตาทวดของเราขึ้นไป เป็นมรดกที่ทิ้งไว้ให้พวกคนไทยรุ่นหลังได้ระลึก ใครๆ พากันออกมาทำไร่ ใครๆ เขาพยายามแผ้วถาง กำแพงพังช่างมัน เจดีย์ทลายช่างมัน ข้าทำไม่ได้ เราจะไม่ไปแตะต้องของศักดิ์สิทธิ์ควรอยู่คู่ฟ้าเช่นนั้น (หน้า 65)

ป้อมดงเศรษฐี

ขยายอรรถ

คนสมัยก่อนมีจิตสำนึกที่จะรักษาโบราณสถานไว้ให้ลูกหลาน ดังคำบรรยายข้างต้น ดงเศรษฐีในสมัยนั้น ยังมีป่าไม้ เช่น ไม้ตะแบก ต้นเสลา ปกคลุมนครร้าง

บัดนี้...ดงเศรษฐี ชาวบ้านเรียก ทุ่งเศรษฐี กลายเป็นทุ่งนากว้าง และปรากฏสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่เบียดลุกล้ำโบราณสถานอันเก่าแก่ จนสูญเสียภูมิทัศน์เมืองเก่าอันงดงามไปอย่างน่าเสียดาย

ป่าโป่งน้ำร้อน : ป่าใหญ่ไพรกว้าง

รื่นรู้สึกเหมือนยืนอยู่เหนือทะเลของยอดไม้เขียวเป็นมันปลาบ ลึกลับและวังเวงชอบกล แต่ละต้นใหญ่ขนาดหลายคนโอบ แต่ละต้นสูงคอตั้งบ่า มันเป็นป่ายาง มะค่า ตะเคียน และเสลา ซึ่งเขายังไม่เคยสำรวจถึง ชั่วขณะหนึ่งเขาหยุดยืนอยู่กับที่พิจารณาดูป่าในหุบเขาข้างล่างแล้วก็หันมาดูบริเวณที่ยืนอยู่ในปัจจุบัน (หน้า 124)

เรารู้แต่ว่าป่าโป่งน้ำร้อนจะไม่อยู่ในสภาพเดิมของมันอีกต่อไป นับวันนับแต่ความบริสุทธิ์และความเป็นไทซึ่งคนเราจะหาได้จากป่าใหญ่เช่นนี้จะคลาย นับวันนับแต่มนต์แห่งความสงบของมันจะเสื่อม เมื่อมืออันโสมมและตะกละตะกลามของมนุษย์ยื่นถึง (หน้า 112)

ป่าโป่งน้ำร้อน

ขยายอรรถ

สภาพป่าโป่งน้ำร้อนผ่านสายตาของ รื่น ตัวละครเอก

ป่าโป่งน้ำร้อนอันอุดมสมบูรณ์ ต้นกำเนิดของน้ำซึ่งไหลสู่คลองสวนหมาก

ป่าโป่งน้ำร้อนในอดีต เขียนโดยครูมาลัย นักนิยมไพร นักอนุรักษ์ป่า ผู้รักป่าเป็นชีวิตจิตใจ จึงสามารถถ่ายทอดภาพของป่าอันยิ่งใหญ่แห่งนี้ได้อย่างแจ่มชัด

แต่...สภาพป่าโป่งน้ำร้อนในปัจจุบันไม่เหลือร่องรอยของความอุดมสมบูรณ์แห่งผืนป่าไว้เลยแม้แต่น้อย คงเป็นเพราะ "มนต์แห่งความสงบ" นั้นเสื่อมแล้ว นั่นเป็นเพราะ "มืออันโสมมและตะกละตะกลามของมนุษย์ยื่นถึง"

ครูมาลัยเขียนทำนายไว้อย่างแม่นยำ เขียนไว้ล่วงหน้าถึง 44 ปี

(ปี พ.ศ. 2494 ปีที่ครูมาลัยเขียนเรื่องทุ่งมหาราช)

ล่องแพ : วิถีแห่งป่าสู่เมือง

"ฉันยังจำได้ดีทุกอย่าง แม่เฒ่าคิด จำได้แน่ เหมือนมันเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อวาน มะม่วงสายทองต้นนั้น ซุงที่ท่าน้ำ แม่ปิงที่เวิ้งว้าง เต็มไปด้วยจอกและสวะ เต็มไปด้วยแพไม้ แพเสา เรือโกลนติดธงสีต่างๆ กัน เรือระหัดท้ายของมิสหลุยส์ ซึ่งไม่มีวันจะกลับมาอีก และก็เรือชะล่าลำนั้นและ...เขา " (หน้า 4)

.....

ในปีนั้นน้ำเหนือก็มาเร็วผิดปกติ เพราะฉะนั้นลงไปอยู่บ้านได้ไม่ถึงเดือน รื่นก็ต้องกลับขึ้นไปคลองเมืองและเกาะพิมูลอีก พร้อมด้วยลูกจ้างสำหรับเจาะจมูกและผูกแพ ล่องทะยอยลงมารวมอยู่ท้ายเกาะหน้าคลองสวนหมากเพื่อจัดขบวนเป็นพื้นใหญ่ ตั้งทับสำหรับพะองสำหรับดูร่องและเข็มสำหรับผูกพรวนต่อไป (หน้า 93)

ขยายอรรถ

ภาพคลองสวนหมากและลำน้ำปิง พ.ศ. 2333-2493

ครูมาลัยเขียนผ่านความทรงจำรำลึกของ สุดใจ ตัวละครเอก นั่นคือ ความทรงจำรำลึกของท่านที่บันทึกเหตุการณ์นี้ไว้ในทุ่งมหาราชของท่าน

ซุงที่ท่าน้ำ ชุมทางของแพซุงที่คลองสวนหมาก และการล่องแพตามลำน้ำปิงจากภาคเหนือสู่ปากน้ำโพชุมทางการค้าไม้ในสมัยนั้นและสมัยต่อๆ มา

จากคำบอกเล่าของนายสมศักดิ์ ศิริไพบูลย์อดีตผู้ช่วยป่าไม้จังหวัดกำแพงเพชร อายุ 78 ปี เล่าว่าการล่องแพเป็นวิธีการค้าไม้ที่เฟื่องฟูมาก

และนายปฐม แสนจิตร อดีตพนักงานป่าไม้ อายุ 86 ปี เล่าว่า การล่องแพนี้ต้องเลิกไป เนื่องจากมีการสร้างเขื่อนภูมิพลซึ่งทำให้สายน้ำปิงไหลไม่เป็นไปตามธรรมชาติและเขื่อนสกัดกั้นลำน้ำเอาไว้

บัดนี้ภาพแพซุง เรือโกลน และการล่องแพ เลือนหายไปจากลำน้ำปิงและคลองสวนหมากแล้ว

ปากคลอง - เมืองไข้ชุม

วันนั้นทั้งวันผ่านไปอย่างเงียบเหงาประเดี๋ยวได้ข่าวคนตายจากบ้านไร่ ประเดี๋ยวจากท้ายวัด ประเดี๋ยวจากคลองเหนือ จากนอกชานเรือนของเขารื่นแลเห็นหลายลำนำศพของผู้ตายข้ามไปยังฝั่งตรงข้าม ซึ่งเป็นป่าพุทรา...ป่าช้าฝังศพมาแต่ไหนแต่ไร บางรายเสียงร้องไห้ของญาติและมิตรของผู้ตายก็แว่วข้ามแม่น้ำมาถึง (หน้า 275)

"อเนจอนาถอะไรเช่นนั้น ตั้งแต่คลองเหนือ บ้านไร่ คลองใต้ หาผู้คนอยู่สักบ้านไม่ได้ พะโป้เองก็ยังไม่กลับจากแม่พล้อ วัดท่าหมันก็ร้าง ทั้งตลาดคลองเหนือเหลือแต่เจ๊กขายของอยู่สองสามครัว" (หน้า 287)

ตลาดนครชุม ริมคลองสวนหมาก ปัจจุบัน

ขยายอรรถ

สภาพบ้านเมืองเมื่อเกิดฝีดาษระบาดทำให้คลองสวนหมากเกือบทิ้งร้าง

คำวินิจฉัยใน เสด็จประพาสต้น ถึงสาเหตุที่ทำให้คลองสวนหมากเป็นเมืองที่มีไข้ชุมนั้น เพราะว่า ***"ความจริงนั้นเป็นที่มีไข้ชุมจริงเพราะเป็นน้ำลงมาแต่ห้วยในป่าไม้"***

ในเรื่องผู้คนล้มตาย ถูกนำไปฝังที่ **"ป่าพุทรา"** ป่าช้าบนเกาะกลางน้ำปิง จากคำบอกเล่าของคุณป้าถวิล เอกปาน (อายุ 82 ปี) ลูกพี่ลูกน้องครูมาลัย เล่าว่ามีการนำศพไปฝังยังป่าช้าแห่งนั้นจริง

ต่อสู้เพื่อรักษา

"ปากคลองไม่มีวันจะหมดคน"

"พวกปลัน โรคภัย ไฟป่า น้ำท่วม ฝนแล้ง หรืออดข้าว ไม่สามารถจะทำให้เขาทิ้งมันไปได้ ความกระทบกระเทือนจากมันบางคราว อาจจะทำให้แตกกระจัดพลัดพรายไปเหมือนผึ้งแตกรัง แต่ลงท้ายทุกคนก็จะต้องกลับมา ถ้าเขายังมีชีวิตอยู่และชาวปากคลองตายยากเหลือเกิน บ้านและเมืองมีวิญญาณเหมือนคนเราเหมือนกัน วิญญาณของคลองสวนหมากไม่มีวันตาย" (หน้า 392)

ศาลาวัดท่าหมันในอดีต ถูกรื้อมาสร้างไว้ที่วัดสว่างอารมณ์ในปัจจุบัน

ขยายอรรถ

คำบรรยายนี้เหมือนเป็นบทสรุปจากใจของผู้เขียน กล่าวถึงชีวิตของคนคลองสวนหมากที่ผ่านการต่อสู้กับภัยธรรมชาตินานาประการ ด้วยความเสียสละและความรักอันยิ่งใหญ่ที่มีต่อมาตุภูมิ จึงทำให้คนสามารถสร้างบ้านสร้างเมืองสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ปากคลองแห่งนี้จึงไม่มีวันหมดคนเพียงแต่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย

บ้านเกิด - เรือนตาย

ขณะที่ลมเหนือเริ่มพัดและใบไม้เริ่มเหลืองร่วงหล่นเกลื่อนพื้นดิน รื่นก็อพยพครอบครัวของเขาออกจากวังกระทะ กลับเข้าคลองสวนหมากพร้อมด้วยครอบครัวเพื่อนบ้านทั้งปวง

คลองสวนหมากเป็นบ้านที่เขาเกิด เพราะฉะนั้นมันก็ควรจะเป็นเรือนตาย

ถูกอย่างละเมียดว่า รากแก้วของชีวิตของคนพวกนั้นฝังลึกเสียแล้วในคลองสวนหมาก ขนบประเพณี ไร่ นา ป่า เขา ตลอดจนอากาศที่หายใจเข้าไป ผูกมัดรัดตรึงใจเกินที่เขาจะปลีกตัวออกพ้น เกินกว่าเขาตัดขาด มันอาจจะเลือนหายหรือคลายความรบเร้าลงไปในครู่หนึ่งคราวใด แต่ในที่สุดมันก็จะอยู่ที่นั่นไม่ไปไหนเหมือนรากแก้วของต้นไม้ที่ฝังลึกลงไปในพื้นดิน ไม่มีผู้ใดรู้ไม่มีผู้ใดเห็นว่าลึกแค่ไหน (หน้า 301-302)

ภาพคลองสวนหมาก

ขยายอรรถ

เหตุการณ์ที่ชาวคลองสวนหมากอพยพหนีไข้ทรพิษซึ่งคร่าชีวิตผู้คนไปจนเกือบหมดปากคลอง ชาวบ้านต้องไปอยู่ที่วังกระทะชั่วคราว จากคำนำของหนังสือ ผู้เขียนได้นำประสบการณ์ชีวิตวัยเด็ก 7-8 ขวบ ซึ่งท่านเคยร่วมรับรู้ถึงการเสียสละ ร่วมรับภัย ต่อสู้กับภัยพิบัติของชาวบ้าน เมื่อครั้งไข้ทรพิษระบาด พ.ศ.ที่เหตุการณ์ครั้งนี้เกิดขึ้นไม่ตรงกับปีที่เกิดเหตุการณ์ในเรื่อง บางทีอาจเป็นเพราะหมู่บ้านนี้มีโรคระบาดมาหลายครั้งหลายคราดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสต้น ที่ว่าคลองสวนหมากแห่งนี้ **"เป็นเมืองที่มีไข้ชุม"** แต่ชาวบ้านยังคงต่อสู้ภัยพิบัตินั้นๆ อย่างทรหดไม่ทิ้งบ้านเมืองจนร้าง ดังที่ครูมาลัยเปรียบเทียบว่า **คนปากคลองได้หยั่งรากแก้วของชีวิตลงบนผืนแผ่นดินบ้านเกิดเรือนตายของเขาเสียแล้ว**

พะโป้ - ผู้ยิ่งใหญ่แห่งปากคลอง

นี่เองพะโป้ ผู้ยิ่งใหญ่ พะโป้ผู้มีคุณแก่ชาวกำแพงเพชรโดยทั่วไป และคลองสวนหมาก โดยเฉพาะพะโป้ผู้นำฉัตรทองแต่ตะโก้งมาประดิษฐาน ณ ยอดพระบรมธาตุเป็นสัญลักษณ์แห่งพระบวรพุทธศาสนา ซึ่งประชาชนทั้งเหนือและใต้ได้กราบไหว้กันต่อมา สำหรับจะอยู่คู่ฟ้าต่อไปในอนาคต (หน้า 169)

พะโป้

ขยายอรรถ

พะโป้ บุคคลสำคัญแห่งปากคลองสวนหมาก ในสมัยพระพุทธเจ้าหลวง ภาพลักษณ์ของท่านปรากฏชัดเจนในเรื่องทุ่งมหาราช

พะโป้ บุคคลสำคัญแห่งปากคลองสวนหมาก ผู้ซึ่งเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหลวงครา เสด็จเยือนคลองสวนหมาก ในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสต้นทรงกล่าวถึงพระโป้ผู้ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์วัดพระบรมธาตุว่า *"กินข้าว แล้วล่องลงมาขึ้นที่วัดพระธาตุ ซึ่งแต่เดิมเป็นพระเจดีย์อย่างเดียวกับที่วังพระธาตุใหญ่องค์ 1 ย่อม 2 องค์ พญาตะก่าสร้างรวม 3 องค์ เป็นองค์เดียว แปลงรูปเป็นพระเจดีย์มอญ แต่ยังไม่แล้วเสร็จพญาตะก่าตายพะโป้จึงได้มาปฏิสังขรณ์ต่อ ได้ยกฉัตรยอดซึ่งมาทำแต่เมืองมรแหม่งพึ่งแล้วแต่ฐานชุกชียังถือปูนไม่รอบ พระเจดีย์นี้ทาสีเหลืองมีลายปูนขาว แลดูในแม่น้ำงามดี"*

พะโป้ เป็นบุคคลสำคัญ ที่บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และ เจดีย์พระบรมธาตุที่ชาวกำแพงเพชรได้กราบไหว้บูชา จึงเป็นเสมือนอนุสาวรีย์แห่งคุณความดีของท่าน

เสด็จประพาสต้น มนต์อันศักดิ์สิทธิ์

แต่การเสด็จประพาสวัดพระบรมธาตุและคลองสวนหมากของพระพุทธเจ้าหลวงครั้งนั้นเอง เหมือนมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ มีความหมายที่จะชุบชีวิตซึ่งร่อยหรอประดุจดวงไฟที่จะหรี่และดับมิดับแหล่ของตำบลนั้นให้สว่างโพลงยืนยงคงทนต่อไป ต่อหน้าโรคระบาด อุทกภัยและทุพภิกขภัยอย่างที่ไม่มีอำนาจอันใดจะมาทำลายให้ดับสูญไปได้ (หน้า 330)

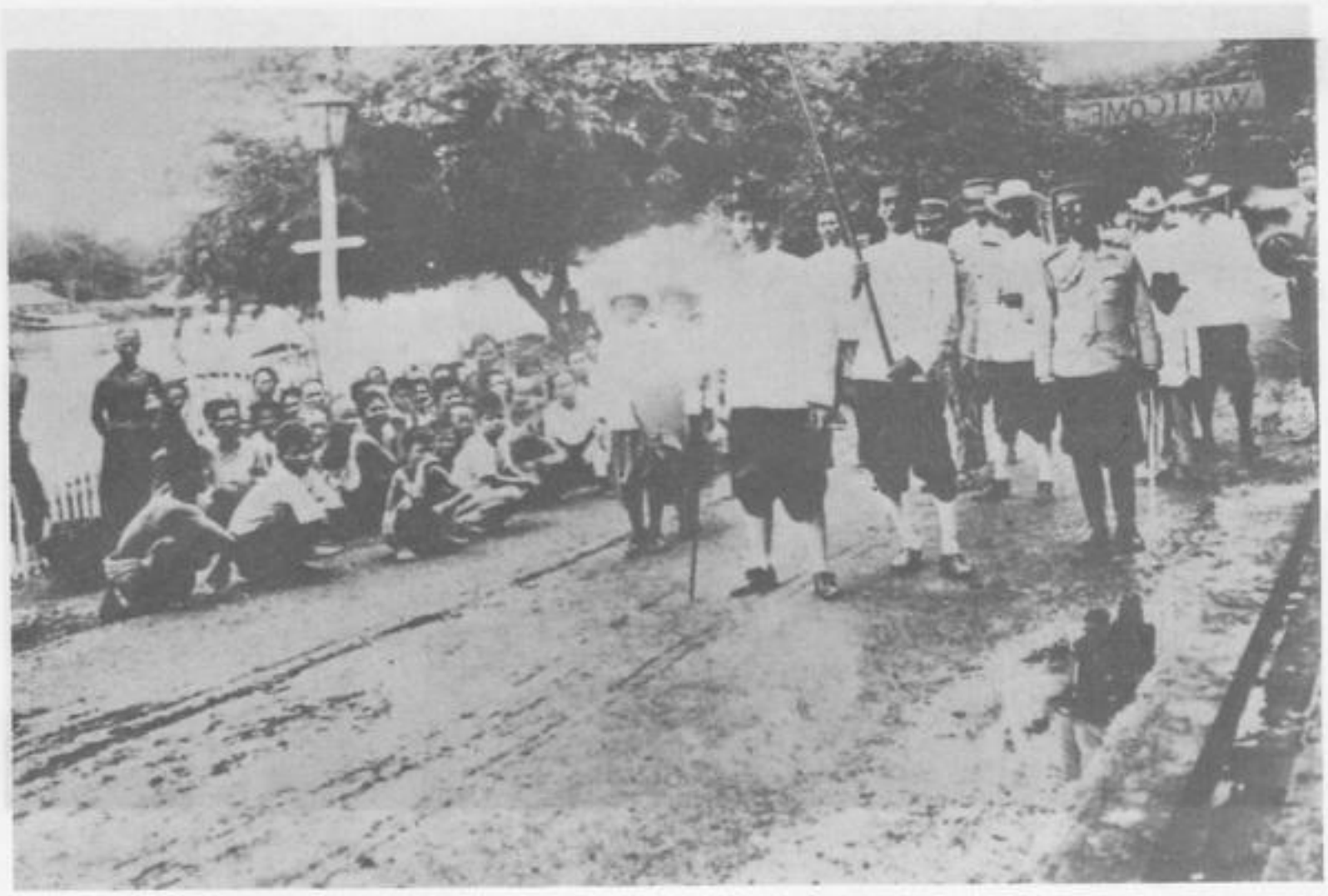

ขยายอรรถ

พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสต้นวัดพระบรมธาตุและคลองสวนหมากเป็นฉากสำคัญยิ่งฉากหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องทุ่งมหาราช

จากพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสต้น พบว่า

พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสต้นวัดพระบรมธาตุและคลองสวนหมาก เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม ร.ศ.125 (พ.ศ.2449) มีพระราชนิพนธ์ว่าที่นี่ *"มีราษฎรมาหาเป็นอันมาก"*

และทรงกล่าวถึงไข้ชุมที่คลองสวนหมากถึง 2 ตอน ทรงพระราชนิพนธ์ย้ำด้วยความแปลกพระราชหฤทัยในเรื่องนี้ว่า *"ที่เมืองกำแพงเพชรประหลาดว่าเป็นที่มีไข้เจ็บชุม ถึงถามชาวเมืองนั้นเองก็ไม่มีใครปฏิเสธสักคนหนึ่งว่าไข้ไม่ชุมและไม่ร้าย"*

การเสด็จประพาสต้นครั้งนี้จึงมีความหมายยิ่งใหญ่เป็นเสมือน *"มนต์อันศักดิ์สิทธิ์"* ที่ชุบชีวิตชาวคลองสวนหมากให้กลับคืนมา ดังที่ครูมาลัยบรรยายไว้

จากหมู่บ้าน สู่ ตำบล

"คลองสวนหมากเป็นตำบลแน่รึ่น หลังจากเสด็จกลับแล้ว คุณหลวงบอกฉันว่าคุณลุงรายงานลงไปที่เทศาเมื่อวานนี้เอง"

.....

เขาจากหล่อนมาด้วยสีหน้าสงบเป็นปกติ แต่หัวใจเต้นเป็นตีกลอง คลองสวนหมากเป็นตำบล...คลองสวนหมากเป็นตำบล ก้องอยู่ในหู รื่นรู้สึกเหมือนโลกที่เขาอยู่ขยายปริมณฑลกว้างขวางออกไปทั้งๆ ที่อะไรทุกสิ่งทุกอย่างยังอยู่ในสภาพเดิมของมัน หมู่บ้านที่เรียงรายอยู่ภายใต้ดงมะพร้าว ไร่เกาะหัวรอ และวัดพระบรมธาตุ พร้อมด้วยฉัตรใบระกาที่กรุ๋งกริ๋ง จำปาที่เหลืองอ๋อยอยู่ตามกิ่งบุนนาคที่โปรยเกสรหอมกรุ่นลงมาเกลื่อนกลาดอยู่บนลานวัดพร้อมด้วยกระแสน้ำในแม่ปิงไหลรินเซาะตลิ่งและหาดทรายที่ยังไม่ถูกน้ำลบอยู่ไม่ขาดสาย (หน้า 328)

☞

พระบรมธาตุคราวเสด็จประพาสต้น

ขยายอรรถ

คลองสวนหมากยกฐานะจากหมู่บ้านเป็นตำบลเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน หากแต่เกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสคลองสวนหมากเมื่อปี พ.ศ. 2449 แล้วไม่นาน (จากเรื่องทุ่งมหาราช)

จากการสืบค้นพบหลักฐาน หมาย ของพระกำแพงพลล้าน ผู้ว่าราชการเมืองกำแพงเพชรตั้งนายชุ่มเป็นผู้ใหญ่บ้านตำบลคลองสวนหมาก เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2456 จากหลักฐานชิ้นนี้แสดงว่า ในปี พ.ศ. 2456 คลองสวนหมากได้ยกฐานะจากหมู่บ้านเป็นตำบลแล้ว (การยกฐานะเป็นตำบลอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2449-2456)

จากวันนั้น...ถึงวันนี้ ภูมิทัศน์และวิถีชีวิตของคลองสวนหมากเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว

จำปา บุนนาค ที่เคยออกดอก ประดับลานวัด บัดนี้ร่วงโรยตายจากไปแล้ว

หากแต่...ยอดฉัตร ใบระกา เจดีย์พระบรมธาตุ ยังคงอยู่คู่ปากคลองสวนหมากไปอีกนานเท่านาน ตราบเท่าที่สายน้ำปิงยังไหลริน

"ทุ่งมหาราช" ความหมายที่ต้องตีความ

ชีวิตของฉันเป็นเพียงสนามหญ้าธรรมดา แต่ชีวิตของรื่นเป็นทุ่งใหญ่ ทุ่งมหาราช ซึ่งใครต่อใครต้องพึ่งเพื่อดำรงชีวิตอยู่ด้วยกัน (หน้า 254-255)

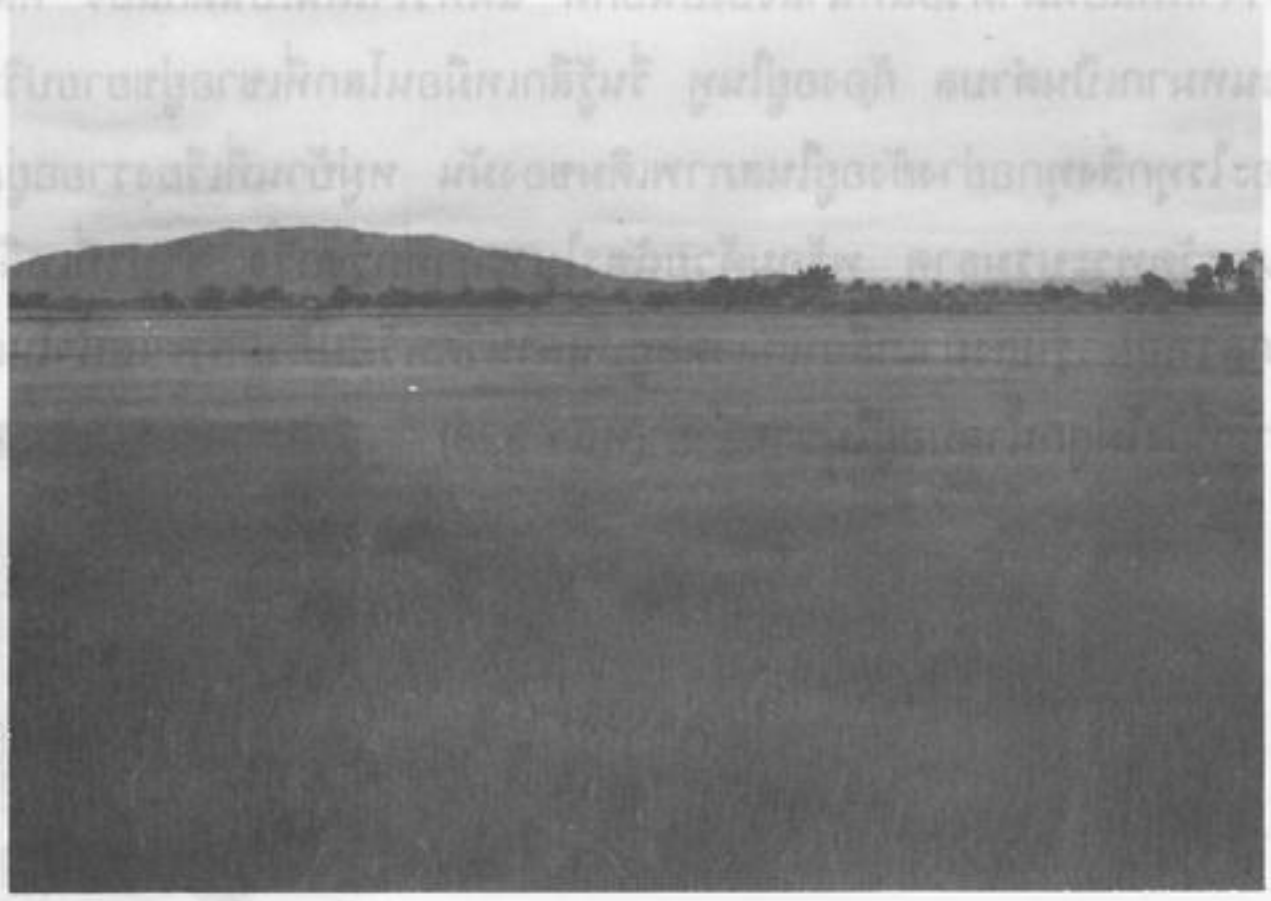

นาน้ำลาด ฉากสำคัญฉากหนึ่งในทุ่งมหาราช

ขยายอรรถ

ความหมายของชื่อเรื่อง **"ทุ่งมหาราช"** ซึ่งครูมาลัยจงใจบ่งบอก ผ่านคำพูดของละเมียด ตัวละครสำคัญของเรื่อง

ซึ่งเป็นความหมายที่ต้องตีความจาก **ชีวิตของรื่น**

ครูมาลัยสร้าง รื่น ให้เป็นผู้นำในอุดมคติ

รื่น ผู้ซึ่งเป็นผู้นำของชาวบ้านปากคลอง ก่อร่างสร้างคลองสวนหมากมาด้วยความเสียสละอดทนอย่างยิ่งยวด รื่น ผู้เป็นที่พึ่งของชาวบ้านทั้งมวล

รื่น ผู้รักผืนแผ่นดินทำกินแห่งนี้เหมือนชีวิตของเขาเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดิน

ครูมาลัยจึงเปรียบเทียบ รื่นเป็นเสมือน ***ทุ่งมหาราช*** ซึ่งหมายถึงผู้นำที่เสียสละ ผู้มีความรักอันยิ่งใหญ่ต่อแผ่นดินถิ่นทำกินของเขา

คลองสวนหมากกับพระพุทธเจ้าหลวง

นิชรา พรมประไพ

พระพุทธเจ้าหลวงประทับเสวยพระกระยาหารที่ชายหาดริมแม่น้ำปิง กำแพงเพชร

ประวัติศาสตร์อันน่าประทับใจหน้าหนึ่งของชาวกำแพงเพชร และชาวคลองสวนหมาก เกิดขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือพระพุทธ-เจ้าหลวง ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังจังหวัดกำแพงเพชรเป็นการเสด็จประพาสต้น ที่นำความปลาบปลื้มเป็นล้นพ้นมาสู่ชาวกำแพงเพชร และไม่เพียงเท่านั้นยังขจัดภัยจากความกลัวโรคร้ายภัยพิบัติต่างๆ ของชาวสวนหมาก ทำให้หมู่บ้านเล็กๆ เติบโตขึ้นเป็นตำบล และชายผู้กล้าแกร่งชื่อรื่นได้เป็นกำนันคนแรก ในนามของ **"ขุนนิคมบริบาล"**

"ทุ่งมหาราช" ได้บันทึกประวัติศาสตร์อันน่าประทับใจในแง่มุมความรู้สึกของชาวคลองสวนหมากที่มีต่อพระเจ้าอยู่หัวของพวกเขา ความรู้สึกปลาบปลื้มปีติยินดี และความจงรักภักดีอย่างที่สุดได้ถูกบันทึกไว้ผ่านตัวละครคือ รื่น ครอบครัวของเขา และชาวคลองสวนหมากทุกคน

ในแง่มุมรายละเอียดของการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ พระพุทธเจ้าหลวงก็ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นเอกสารทางวรรณกรรมคือ ทุ่งมหาราช และเอกสารทาง

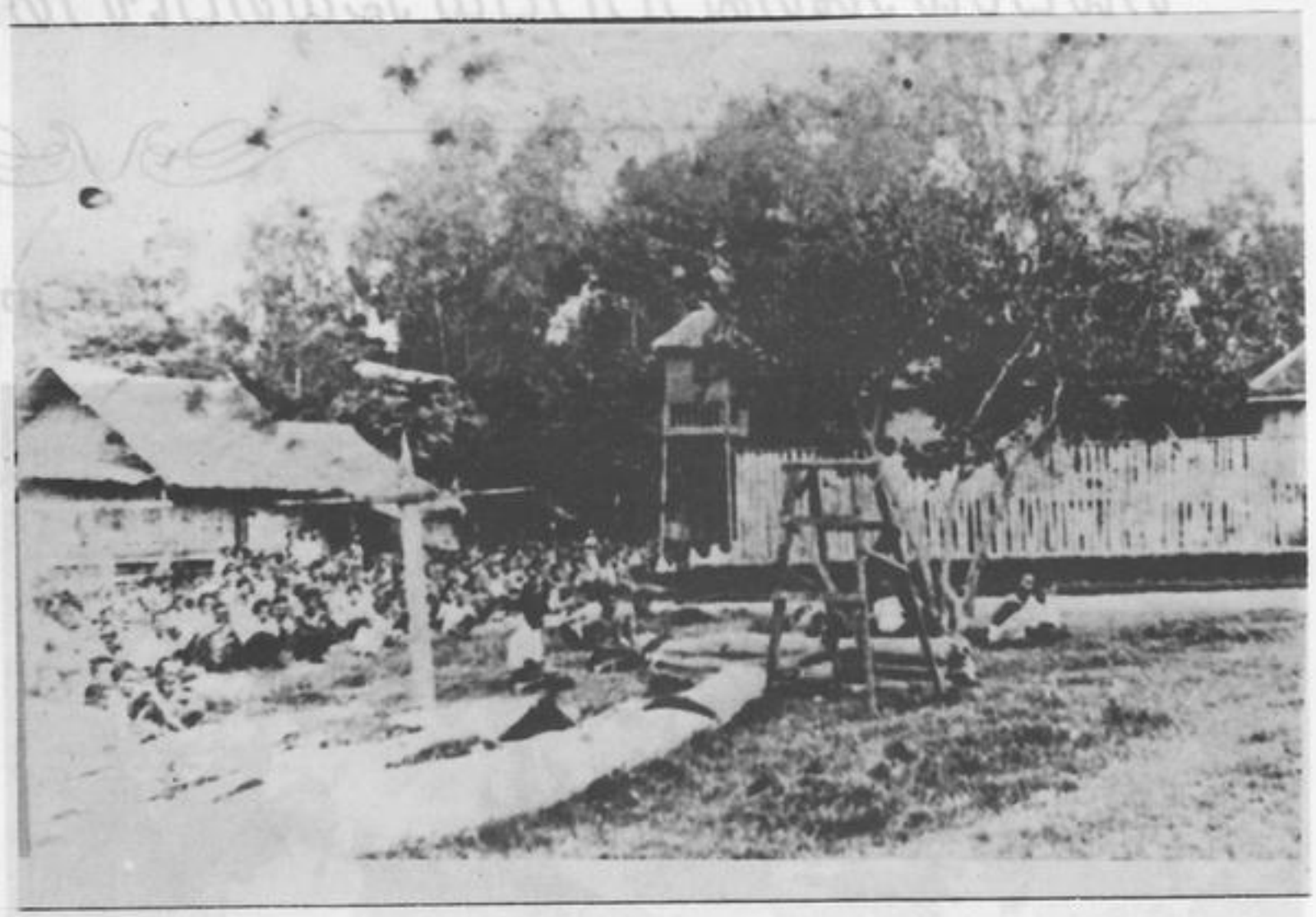

ราษฎรชาวกำแพงเพชรมารอรับเสด็จ พระพุทธเจ้าหลวงที่เมืองกำแพงเพชร

ประวัติศาสตร์ คือ พระราชนิพนธ์ในการเสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ประวัติศาสตร์หน้านี้ของชาวคลองสวนหมากชัดเจนมากขึ้น และจะคงอยู่ในความทรงจำของคนรุ่นต่อๆ ไป

ข่าวการเสด็จประพาสต้นของพระพุทธเจ้าหลวงเริ่มแพร่กระจาย เมื่อต้นปี พ.ศ. 2449 หลังจากที่รื่นกับมาใช้ชีวิตอยู่ที่ปากคลองบ้านเดิม จากการขอร้องของ ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดและละเมียด ทำให้รื่นและลูกบ้านซึ่งอพยพหนีภัยจากไข้ทรพิษไปอยู่ที่วังกระทะท้ายดงเศรษฐีอยู่ในขณะนั้น หักความกลัว อพยพกลับมาอยู่ที่เดิมเพื่อเห็นแก่ความเจริญของปากคลองในอนาคต ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดได้เปิดเผยกับรื่นที่วังกระทะในวันนั้นว่า

"ข่าวดี...บางทีมันจะช่วยให้ผู้ใหญ่เห็นแก่ฉันและคนบ้านนี้ขึ้นอีกก็คือในหลวงจะเสด็จประพาสที่นี้ไม่ปลายปีนี้ก็คงในราวปีหน้า..." (หน้า 298)

แม้ว่าข่าวนี้จะยังไม่เป็นที่แน่นอน เนื่องจากยังไม่มีคำสั่งอย่างเป็นทางการแต่ก็ทำให้ชาวคลองสวนหมากและละแวกใกล้เคียงดีใจเป็นอย่างยิ่ง เริ่มมีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ที่คลองสวนหมากมากขึ้น

"...ตั้งแต่ข่าวนั้นแพร่งพรายออกไป บ้านไร่ และปากคลองอุ่นหนาฝาคั่งคึกคักขึ้นทุกวัน ด้วยเพื่อนบ้านหน้าใหม่ บ้างอพยพจากภูมิลำเนาเดิมภายในบนฝั่งคลองสวนหมากและบ้างก็จากพรานกระต่าย คลองเมือง ท่าไม้แดง ตลอดจนตำบลอื่นๆ ในแขวงเมืองต่างมาตั้งเหย้าเรือน

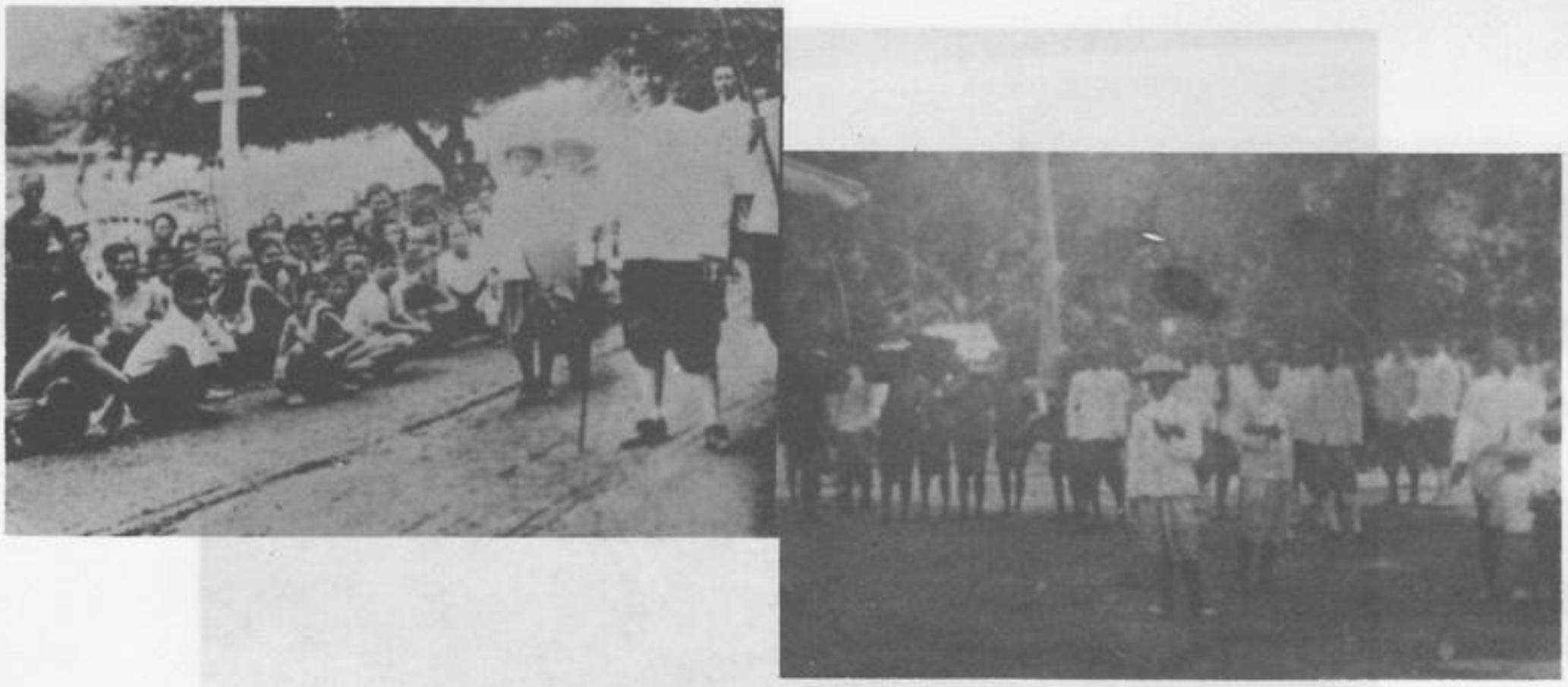

พระพุทธเจ้าหลวง เสด็จกำแพงเพชรราษฎรเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด

ลงที่นั้น ด้วยอยากได้ชมบารมีเจ้าชีวิตเหนือหัวของเขา" (หน้า 307)

การกลับมาอยู่คลองสวนหมากทำให้สงกรานต์ปีนั้น เต็มไปด้วยความครึกครื้นเพลงแม่ศรี เพลงพวงมาลัย และเสียงหัวเราะอันชื่นบานกลับมาสู่คลองสวนหมากอีกครั้งหนึ่ง แต่เมื่อสิ้นเดือนห้าไปแล้วข่าวการเสด็จประพาสก็เงียบหายไป จนกระทั่งเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2449 ข่าวนี้จึงชัดเจน แน่นอนขึ้น

"กรกฎาคมทั้งเดือน เต็มไปด้วยข่าวเสด็จกำแพงเพชรทั้งเมืองตื่นตัวเหมือนปาฏิหาริย์เกิดขึ้น แต่ทำนองเดียวกับครั้งก่อนๆ เมื่อนานไปและปราศจากการยืนยันจากแหล่งหนึ่งแหล่งใดให้เป็นการแน่นอนทุกคนก็ได้แต่ถอนใจใหญ่ หันกลับไปสู่ชีวิตประจำวัน ดังที่ได้บำเพ็ญกันมาแต่ไหนแต่ไรมา ครั้งแล้วจู่ๆ วันหนึ่งปลายเดือนนั้นเองหลวงราชบริการ นายอำเภอก็กลับจากนครสวรรค์พร้อมทั้งคำสั่งของเทศา เย็นวันนั้น รื่นกลับมาจากเมืองด้วย ความตื่นเต้นอย่างที่สุดใจไม่เคยเห็นนับตั้งแต่อยู่กินด้วยกันมา" (หน้า 326)

"แน่แล้วล่ะ สุดใจคราวนี้" พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จแล้วล่ะ!"

"เสด็จแล้วจริงๆ" เป็นคำพูดที่หลั่งจากปากของรื่นและประชุมลูกบ้านทันทีเพื่อเตรียมการสร้างพลับพลารับเสด็จ

"เจ้าเมืองท่านให้นายอำเภอใช้แรงงานนักโทษ กำหนดปลูกหน้าวัดชีนางเกาแต่สำหรับเราจะลงมือทำกันเอง ท่านกะขนาดและที่ที่จะปลูกให้แล้วที่ลานพระธาตุชั้นในใต้ต้นบุนนาค ใครขาดเครื่องมือมาเอาที่ข้า ข้าวปลาอาหารสำหรับออกป่าไม่พอเบิกได้ วัว ควายหรือล้อสำหรับลากไม้ก็เหมือนกัน" (หน้า 327)

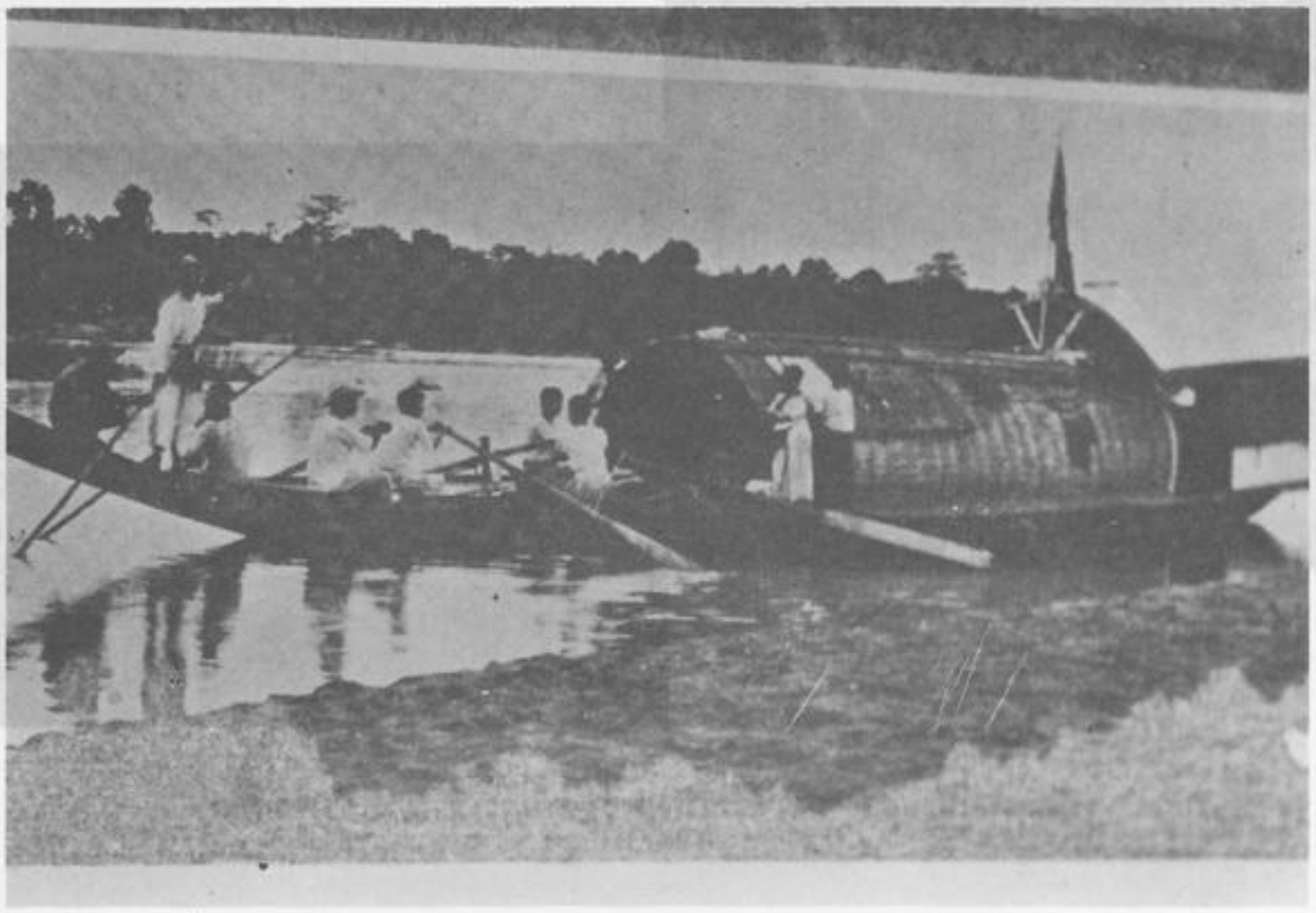

พระพุทธเจ้าหลวงประทับเรือแม่ปะ หรือเรือหางแมงป่องที่ชายหาด ริมแม่น้ำปิง กำแพงเพชร

พระพุทธเจ้าหลวงเสวยพระกระยาหารกลางวันที่เกาะกลางลำน้ำปิง
หลังจากกลับจากบ้านพะโป้ในคลองสวนหมาก

รื่นสั่งลูกบ้านทำงาน และเขาก็เป็นหัวเรียวหัวแรงในการสร้างพลับพลาครั้งนี้ *"ภายใน 7 วัน พลับพลาพื้นฟากมุงแฝกหลังนั้นก็สำเร็จเรียบร้อยเหมือนเนรมิตประดับไปด้วยประตูป่าเฟื่องระย้าห้อยทั้งสี่ทิศ แข็งแรงและกว้างขวางพอที่จะเป็นท้องพระโรง สำหรับให้ชาวบ้านชาวเมืองเฝ้าได้ทั่วถึง"* (หน้า 327)

ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดมาตรวจงานถึงกับชมว่า

"ถูกของแม่ละเมียดเขา คนอย่างผู้ใหญ่ให้ได้แต่ของดีที่สุด ผู้ใหญ่เกิดมาสำหรับเป็นหัวหน้าคนสำหรับจะปกครองตำบลนี้" (หน้า 328)

และก่อนหน้าที่ขบวนเสด็จจะมาถึงกำแพงเพชรเพียงวันเดียว

(ขบวนเสด็จมาถึงวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2449) ละเมียดก็บอกข่าวดีแก่รื่นว่า คลองสวนหมากจะได้รับยกฐานะขึ้นเป็นตำบล หลังจากพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จกลับข่าวนั้นทำให้นายรื่นดีใจมาก เพราะเป็นความฝันอันยิ่งใหญ่ของเขา

"ฉันคงจะมีชีวิตอยู่ได้ดูยุคนั้น ความคิดของเขาพล่านอยู่ในใจ ถึงจะช้านานสักเพียงใดชั่วแสนกัลป์กัปป์อนันตชาติ ก็จะขออยู่ให้จงได้เพราะมันเป็นบ้านของชั้น งานของฉัน "(หน้า 329)

แล้วการรอคอยอันแสนนานก็มาถึงเมื่อขบวนเรือพระที่นั่งมาถึงกำแพงเพชร ในตอนค่ำของวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2449 ท่ามกลางสายฝน หลังจากที่เสด็จประพาสเมืองไตรตรึงษ์ และพักเสวยพระกระยาหารกลางวันที่บ้านไร่

วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2449 ได้เสด็จพระราชดำเนินชมโบราณสถานกำแพงเพชรเริ่มตั้งแต่ประตูเมืองและป้อมต่างๆ วัดพระแก้ว ศาลพระอิศวร ทรงบันทึกรายละเอียดของโบราณสถานอย่างละเอียดลออ และทรงมีพระราชวินิจฉัยเปรียบเทียบกับโบราณสถานในแหล่งอื่นๆ ได้อย่างชัดเจนแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง อย่างเช่น ตอนหนึ่งในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงวัดพระแก้วว่า...*ที่หน้ากระดานและที่บัลลังก์ พระเจดีย์เล็กๆ วันนี้ ทำเป็นซุ้มพระพุทธรูปเล็กๆ เรียงติดกันไปรอบ มีผู้ไปสร้างพระองค์ใหญ่นั่งอยู่ข้างหลังพระนอน หน้าพระเจดีย์เติมขึ้นอีก 2 องค์ เห็นชัดว่าคงจะเติมภายหลังเพราะเบียดเสียดกันมาก รูปพรรณก็เลวทราม*...ทรงใช้เวลาอยู่ที่วัดพระแก้วอยู่ถึงครึ่งวัน หลังจากเสวยพระกระยาหารกลางวันแล้วได้ทรงถ่ายรูปสาวงามเมืองกำแพงเพชร ซึ่งเป็นลูกหลานของตระกูลผู้ดีในสมัยนั้น และเสด็จไปยังศาลพระอิศวร จนถึงเวลาบ่ายสามโมง

วันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2449 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร โบราณสถานในเขตอรัญญิก ได้แก่ วัดกำแพงงาม วัดพระนอน วัดพระยืน และวัดอื่นๆ จนมาถึงวัดมหาธาตุ ทรงบันทึกรายละเอียดและมีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับประวัติและการสร้างต่างๆ ด้วยพระปรีชาสามารถในตอนค่ำได้ทอดพระเนตรละคร เรื่องพระไชยเชษฐ์ ซึ่งทรงกล่าวว่า *"โซดเสียป่นปี้ยับเยินมากคือ*

พระพุทธเจ้าหลวง ประทับที่วัดเก่าแห่งหนึ่ง
เมื่อเสด็จประพาสต้น กำแพงเพชร 2449

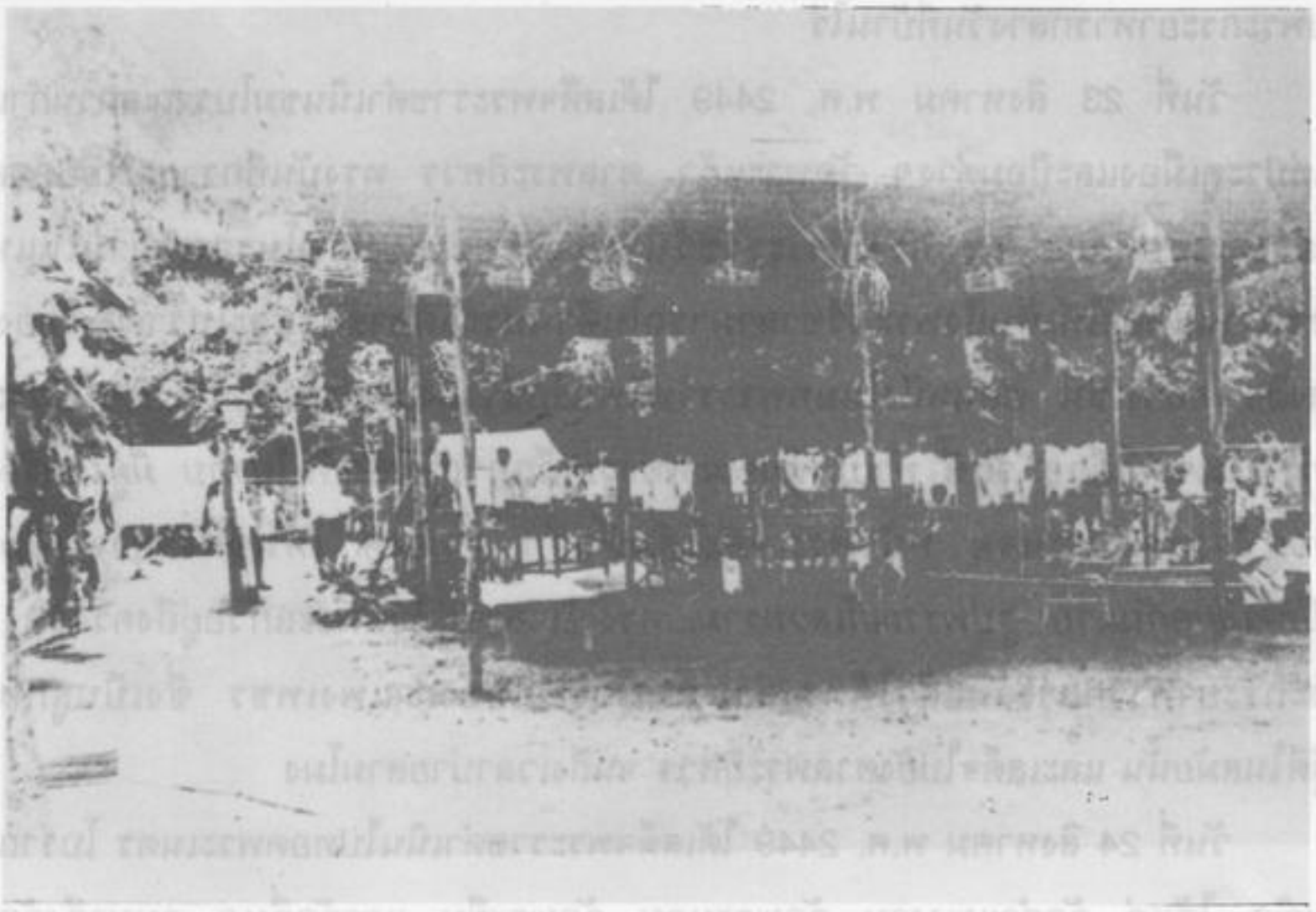

พลับพลารับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวง
บริเวณหน้าวัดชีนางเกา กำแพงเพชร

มีการคัดแปลงจากละครของเก่าโดยได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก

วันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2449 เป็นวันแห่งประวัติศาสตร์ของชาวคลองสวนหมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จพระราชดำเนินมาตามคลองสวนหมากเพื่อเยี่ยมราษฎร จุดหมายแรกที่พระองค์เสด็จถึง คือ บ้านของพะโป้ ผู้ยิ่งใหญ่แห่งคลองสวนหมากทรงบันทึกถึงสภาพคลองสวนหมากและรายละเอียดกับพะโป้ว่า

วันที่ 25 วันนี้ตื่นสายเพราะวานนี้อยู่ข้างจะฟกช้ำ 4 โมง จึงได้ลงเรือเหลืองข้ามฟากไปฝั่งตะวันตก ยังไม่ขึ้นถึงวัดพระธาตุ เลยไปคลองสวนหมากต้องขึ้นไปอยู่ไกลหน่อย ในคลองนี้น้ำไหลเชี่ยวแต่น้ำใสเพราะเป็นลำห้วย มีคลองแยกข้างขวามือ แต่ต้นทางที่จะเข้าไปเรียกว่าแม่พล้อ ถ้าไปตามลำคลอง 3 วันจนถึงป่าไม้ แต่มีหลักตอมาก เขาขึ้นเดินไปทางวันเดียวถึง ป่าไม้นี้พะโป้กะเหรี่ยงในบังคับอังกฤษเป็นคนทำ เมียเป็นคนไทยชื่ออำแดงทองย้อย เป็นบุตรผู้ใหญ่บ้านวันและอำแดงไทตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกันในที่นั้น ไปขึ้นถ่ายรูปที่หน้าบ้าน 2 บ้านนี้ แล้วจึงกลับออกมาจอดกินกลางวันที่หาดกลางน้ำคลองสวนหมากนี้ตามลัทธิเก่าถือกันว่าเป็นที่ร้ายนัก จะขึ้นล่องต้องเมินหน้าไปเสียข้างฝั่งตะวันออกเพียงแต่แลดูก็จับไข้ ความจริงนั้นเป็นที่มีไข้ชุมจริง เพราะเป็นน้ำลงมาแต่ห้วยในป่าไม้ แต่เงินไม่เป็นเครื่องห้ามกันให้ผู้ใดกลัวความตายได้ แซงพอกะเหรี่ยงซึ่งเรียกว่าพญาตะก่า พี่พะโป้มาทำป่าไม้ราษฎรซึ่งอยู่ฟากตะวันออกก็พลอยข้ามไปหากินมีบ้านเรือนคนมากขึ้น ความกลัวเกรงก็เสื่อมไป

จากข้อความในบทพระราชนิพนธ์ แสดงให้เห็นว่าคลองสวนหมากในเวลานี้เต็มไปด้วยไข้ป่าจริง เพราะเป็นน้ำที่ไหลมาจากป่า รายละเอียดในส่วนของพะโป้ล้วนแต่เป็นข้อมูลที่สอดคล้องกับวรรณกรรมทุ่งมหาราชที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงทั้งสิ้น เช่น มีพี่ชายชื่อแซงพอ หรือพญาตะก่าและทั้งสองคนพี่น้องมีบุญคุณต่อชาวกำแพงเพชร ดังความตอนหนึ่งในทุ่งมหาราชว่า

"เขามองหน้าบุรุษผู้นั่งหัวเราะต่อไปอยู่ต่อหน้าขณะนั้น ครั้งแล้วก็ได้คิดขึ้นมาด้วยความสะท้านสะเทือนใจว่า นี่เองพะโป้ผู้ยิ่งใหญ่ พะโป้ผู้มีคุณแก่ตัวกำแพงเพชรโดยทั่วไปและคลองสวนหมากโดยเฉพาะ พะโป้ผู้นำฉัตรทอง แต่ตะโก้งมาประดิษฐาน ณ ยอดพระบรมธาตุเป็นสัญลักษณ์แก่พระบวรพุทธศาสนา ซึ่งประชาชนทั้งเหนือและใต้ได้กราบไหว้กันต่อมา สำหรับจะอยู่คู่ฟ้าต่อไปในอนาคต..." (หน้า 169)

แต่ทุ่งมหาราชไม่ได้กล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินบ้านพะโป้ในครั้งนั้น จากการสืบค้นของคณะทำงาน ได้ทราบจากลูกหลานของพะโป้ว่าการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้นนอกจากจะทรงถ่ายรูปเป็นที่ระลึกแล้ว ยังได้พระราชทานพระบรมฉายาลักษณ์สีน้ำมันจำนวน 3 ภาพ และเหรียญ จปร. อีกด้วย ซึ่งยังได้เก็บไว้สักการะตราบจนเท่าทุกวันนี้

เมื่อเสวยพระกระยาหารกลางวันที่หาดกลางน้ำแล้วได้เสด็จพระราชดำเนิน ไปวัดพระบรมธาตุ ซึ่งรื่นและราษฎรชาวคลองสวนหมาก เฝ้ารับเสด็จอยู่ที่นั่น ภาพแห่งความปลื้มปีติ

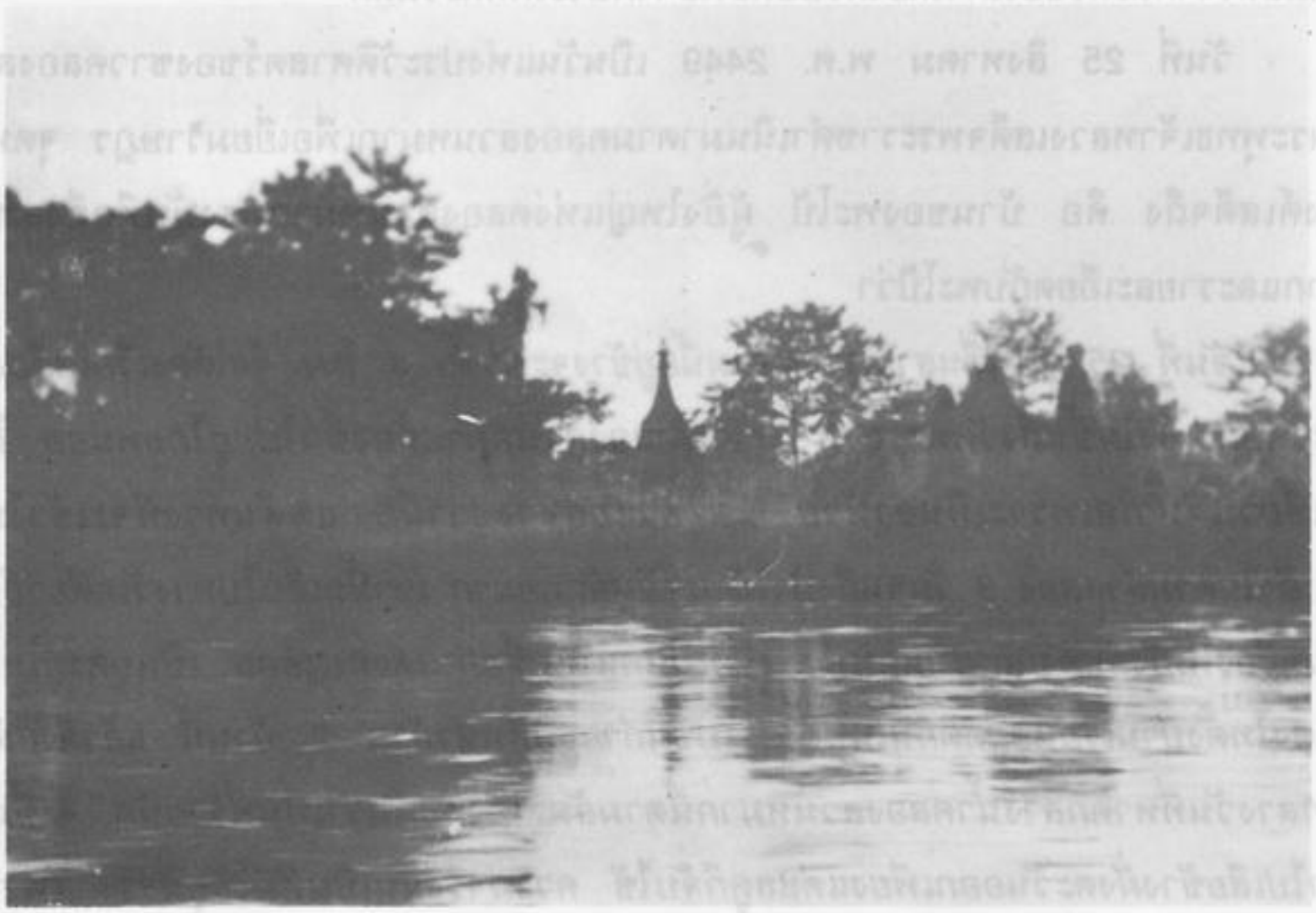

เจดีย์พระบรมธาตุ ภาพเก่าต้นรัชกาลที่ 7

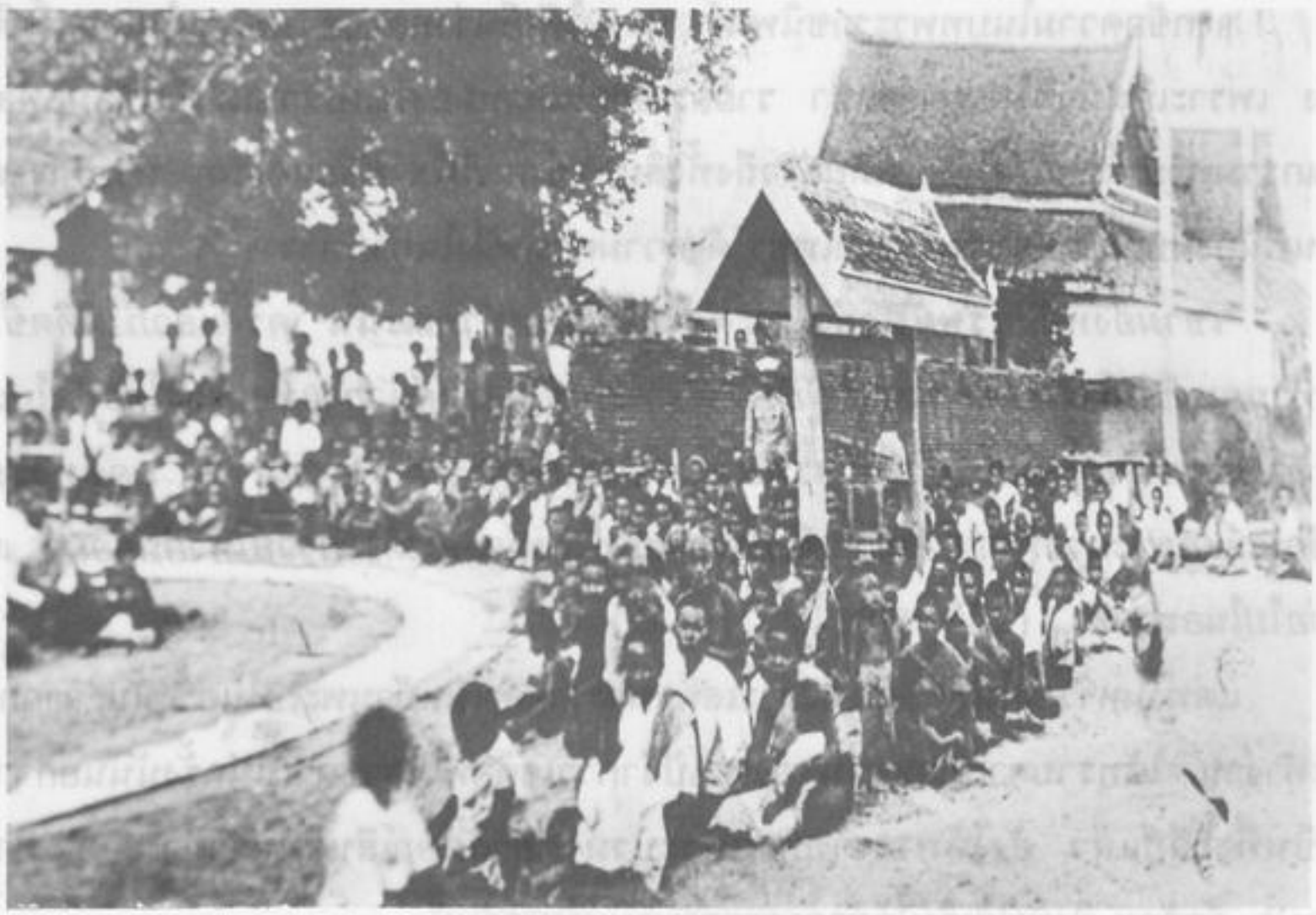

ราษฎรเข้าเฝ้าพระปิยมหาราชในบริเวณ
วัดพระบรมธาตุ ต.นครชุม จังหวัดกำแพงเพชร

ของพสกนิกรได้บันทึกไว้อย่างละเอียดชัดเจนในทุ่งมหาราชว่า

"รื่นจะไม่ลืมวันนั้นเลย แม้อีกหลายสิบปีจะล่วงไปและวัยจะร่วงโรยแล้ว 25 สิงหาคม 2449 จะประทับแน่นอยู่ในความทรงจำของเขาต่อไปชั่วชีวิตอวสาน มิใช่เพราะมันเป็นครั้งแรกที่เขาได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหลวงโดยใกล้ชิดเป็นครั้งแรกในชีวิต เมื่อเสด็จขึ้นทอดพระเนตรวัดพระบรมธาตุในตอนบ่ายอย่างเดียว หากความตื้นตันใจต่อภาพของประชาชนทั้งชาวปากคลองหนองปลิง ลานดอกไม้ แม้กระทั่งชนบทและตำบลที่ห่างไกลเข้าไปในป่าลึกและดงสูง ที่มาชุมนุมรับเสด็จรอชมบารมีเจ้าเหนือหัวของเขาแน่นขนัดไปหมดทั้งลานวัดอีกด้วย

ตลอดเวลาสายตาเขาจับอยู่ที่ขบวนเสด็จ แต่ใจจดจ่ออยู่กับผู้คนเหล่านั้น พร้อมด้วยข้าวตอกดอกไม้หรือพระพิมพ์อยู่ในพาน พร้อมทั้งธูปเทียนจุดบูชาอยู่ข้างหน้า ครั้งแล้วก็รู้สึกนัยน์ตาพร่าพราวไปด้วยฝ้าน้ำตาซึ่งซึมออกมาโดยไม่รู้สึก" (หน้า 329-330)

นับเป็นความปลื้มปีติอย่างหาที่สุดมิได้ ที่ชั่วชีวิตหนึ่งจะได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ที่ทรงอยู่ห่างไกลเหลือเกินในเวลานั้น แต่ก็ทรงตรากตรำพระวรกายมาจนถึง **"คลองสวนหมาก"** ไม่เฉพาะรื่นและชาวคลองสวนหมากเท่านั้นที่รู้สึกปลาบปลื้มปีติ แม้แต่รุ่นหลังเมื่อได้ทราบถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่านที่ได้เสด็จมาเยี่ยมเยียนราษฎรในคราวนั้นก็อดรู้สึกปลื้มปีติยินดีมิได้

นอกจากจะเฝ้าชมพระบารมีแล้ว ชาวคลองสวนหมากยังได้ถวายข้าวตอกดอกไม้และ **"พระพิมพ์"** แด่พระองค์ท่านอีกด้วย ซึ่งพระพิมพ์เหล่านี้เป็นพระพิมพ์ที่ขุดพบตามกรุโดยเฉพาะอย่างยิ่งขณะบูรณะปฏิสังขรณ์ เจดีย์วัดพระบรมธาตุซึ่งเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ 3 องค์ และพญาตะก่าและพะโป้ได้บูรณะสร้างเป็นเจดีย์ทรงพม่าครอบไว้นั้น ได้พบพระพิมพ์จำนวนมากมายอยู่ในนั้น ที่ขึ้นชื่อลือชาก็คือ **"พระซุ้มกอ"** พระกำแพงเม็ดขนุน (ลีลา) พระกำแพงพลูจีบ พระยอดขุนพล พระกำแพงขาว พระกำแพงเชยคางข้างเม็ด พระกำแพงเม็ดมะลื่น พระท่ามะปรางพระกลีบบัว พระกำแพงห้าร้อย พระกำแพงเปิดโลก เป็นต้น ซึ่งเมื่อ **"กรุแตก"** ที่วัดพระบรมธาตุแล้ว จึงมีการขุดค้นตามกรุ และโบราณสถานโดยทั่วไป เพราะในขณะนั้นเริ่มนิยมการสะสมพระเครื่อง พระบูชากันบ้างแล้ว ดังที่ปรากฏในเรื่องทุ่งมหาราชตอนหนึ่งที่นายเสถียรให้ตาแดงช่วยดูพระให้ (หน้า 214-215)

ในพระราชนิพนธ์ในการเสด็จประพาสต้นครั้งที่ 2 ของพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงบันทึกเกี่ยวกับเจดีย์พระบรมธาตุและเรื่องราวของการสร้างพระพิมพ์ไว้โดยละเอียดว่า

"กินข้าวแล้วล่องลงมาขึ้นที่วัดพระธาตุ ซึ่งแต่เดิมเป็นเจดีย์อย่างเดียวกับที่วังพระธาตุใหญ่องค์ 1 ย่อม 2 องค์ พญาตะก่าสร้างรวม 3 องค์เป็นองค์เดียว แปลงรูปเป็นเจดีย์มอญ แต่ยังไม่แล้ว เสร็จพญาตะก่าตายพะโป้จึงได้มาปฏิสังขรณ์ต่อ ได้ยกฉัตรซึ่งทำมาแต่เมืองมรแหม่งพึ่งแล้ว แต่ฐานชุกชียังถือปูนไม่รอบ พระเจดีย์นี้ทาสีเหลืองมีลายปูนขาวแลดูในน้ำงามดี มีพระครูอยู่ในวัดเป็น

สาวงามกำแพงเพชร ลูกหลานเชื้อสายเจ้าเมืองกำแพงเพชร
เตรียมสำรับหมากพลู ถวายเจ้านาย

เสด็จประพาสต้นกำแพงเพชร
เสวยพระกระยาหารบริเวณชายหาดลำน้ำปิง กำแพงเพชร

เจ้าคณะรองรูปหนึ่ง พระครูเจ้าคณะแขวงอำเภอพรานกระต่ายอยู่อีกพวกหนึ่ง เป็น 2 พวก ออกจะลอยกัน มีโรงเรียนอยู่ในกุฏิ มีราษฎรมาหาเป็นอันมาก

พระเจดีย์ 3 องค์นี้ นายชิดมหาดเล็กหลานพระยาประธานนครโรทัย ซึ่งเป็นนายอำเภออยู่ในมณฑลนครชัยศรีป่วยลาออกรักษาตัว ไปได้ตำนานและพระพิมพ์มาให้ ว่ามีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงนามพระยาศรีธรรมาโศกราช จะบำรุงพระพุทธศาสนาจึงไปเชิญพระธาตุมาแต่ลังกา สร้างเจดีย์บรรจุไว้ในแควน้ำปิงและน้ำยม เป็นพระเจดีย์ 94,000 พระฤษีจึงได้สร้างพระพิมพ์ขึ้นถวายพระยาศรีธรรมาโศกราชเป็นอุปการะ จึงได้บรรจุพระธาตุและพระพิมพ์ไว้ในเจดีย์แต่นั้นมา เหตุที่จะพบพระพิมพ์กำแพงเพชรขึ้นนี้ว่า เมื่อปีระกาเอกศกจุลศักราช 1211 สมเด็จพระพุฒาจารย์โตวัดระฆัง ขึ้นมาเยี่ยมญาติที่เมืองกำแพงเพชรได้อ่านศิลาจารึกอักษรไทยโบราณมีอยู่ที่วัดเสด็จได้ความว่า มีพระเจดีย์โบราณบรรจุพระบรมธาตุอยู่น้ำปิง ฝั่งตะวันตกตรงหน้าเมืองข้าม จึงได้ค้นคว้ากันมากขึ้น พบพระเจดีย์ 3 องค์นี้ชำรุดทั้ง 3 องค์ เมื่อพญาตะก่าขอสร้างรวมเป็นองค์เดียวรื้อพระเจดีย์ลงจึงได้พบพระพิมพ์ได้ลานเงินจารึกอักษรขอม เป็นตำนานสร้างพระพิมพ์และวิธีบูชา นายชิตได้คัดตำนานและวิธีบูชามาให้ด้วยของถวายในเมืองกำแพงนี้ก็มีพระพิมพ์เป็นพื้น ได้คัดค้านคำนวณติดท้ายหนังสือนี้ไว้ด้วย"

การเสด็จประพาสคลองสวนหมากในคราวนี้ ไม่เพียงแต่จะยังความปลาบปลื้มปีติมาสู่ชาวคลองสวนหมากเท่านั้น แต่เป็นเหมือน "มนต์อันศักดิ์สิทธิ์" ที่ชุบชีวิตของชาวบ้านให้หายจากความกลัวไข้ป่าและโรคระบาดทั้งหลาย ตำบลซึ่งเคยเชื่อกันมาว่าเป็นตำบลอุบาทว์ ป่าช้า และหลุมศพสำหรับคนต่างถิ่นมาถึงวันนี้ความเชื่อนั้นได้ถูกลบล้างไปแล้ว แม่เฒ่าแคล้วถึงกับอุทานว่า

"แต่นี้ไปกูไม่ตายแล้ว อ้ายทิดเอ๋ย!" แกบอกรื่น

"ความหมายของกิริยาวาจาที่คนอื่นๆ แสดงออกมาก็เช่นเดียวกัน รื่นรู้ด้วยสัญชาตญาณว่าการเสด็จประพาสต้นของพระพุทธเจ้าหลวงเริ่มชีวิตและยุคใหม่ของคลองสวนหมากนับจากอึดใจแรกที่พระองค์เสด็จถึง แม้กระนั้นเขาก็บอกไม่ได้ว่าอะไรเป็นเหตุให้ป้าแคล้วลั่นวาจาประโยคนั้นออกมาวาจาซึ่งความหมายของมันจะเป็นคำขวัญประจำชีวิตของทุกครอบครัวของชาวปากคลองต่อมาชั่วกาลอวสาน" (หน้า 331)

เมื่อทรงเยี่ยมราษฎรที่วัดพระบรมธาตุแล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้เสด็จลงเรือชะล่าข้ามกลับไปที่ฝั่งเมือง

วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2449

พระพุทธเจ้าหลวงได้พระราชทานดาบฝักทองไว้เป็นพระแสงสำหรับไว้ใช้ในพระราชพิธี ซึ่งพระแสงดาบเล่มนี้พระยากำแพงเพชร (นุช) ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และตกมาถึงลูกหลานซึ่งได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย

ตลอดระยะเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินมีผู้มาเข้าเฝ้าถวายพระพิมพ์ตลอดทางพระพุทธ-

เรือหางแมงป่องสำหรับเสด็จประพาสต้นลำด้านหน้า คือ เรือชะล่า สำหรับเข้าฝั่ง

เหรียญพระราชทานแก่ชาวคลองสวนหมาก
เมื่อเสด็จประพาสต้น กำแพงเพชร 2449

เจ้าหลวงทรงกล่าวถึงความจงรักภักดีของชาวกำแพงเพชรที่เข้าเฝ้าเหล่านี้ว่า

"ที่เมืองกำแพงนี้ประหลาดว่าเป็นที่มีไข้เจ็บชุม ถึงถามชาวเมืองนั้นเองก็ไม่มีใครปฏิเสธสักคนหนึ่งว่า ไข้ไม่ชุมและไม่ร้าย แต่ได้พบคนแก่ทั้งหญิงทั้งชายมากกว่าที่ไหนหมดกรมการคร่ำๆ อายุ 70-80 ก็มีมากหลายคน ราษฎรตามแถวตลาดก็มีคนแก่มาก ถ้าจะหาหรือพวกกำแพงจริงคงบอกว่าพระพิมพ์ป้องกันด้วยนับถือกันมาก พระเล่าให้ฟังว่าเวลาที่ไม่ได้เสด็จมา หากันนักดูหาอยากยิ่ง เพราะผู้ที่มาถวายไม่ได้ถือหรือห่อมาตามปกติ จัดมาในพานดอกไม้ นั่งรายตามริมถนนได้เสมอทุกวันมิได้ขาด ดูความนับถือกลัวเกรงเจ้านั้นมากอย่างยิ่ง เพราะไม่ใคร่ได้เคยเฝ้าแทน แต่กิริยาอาการเรียบร้อยไม่เหมือนตำบลบ้านตามระยะทาง ซึ่งกล้าไปยืนอยู่ คงมีผู้มากราบถึงตีนไม่ได้ขาด"

หลังจากนั้นได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดเสด็จ วัดคูยาง ถนนสายที่เสด็จผ่านพระองค์ตรัสชมว่างามมาก แล้วทรงตั้งชื่อให้ว่า **"ถนนพระราชดำเนิน"** จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพมหานคร ให้ตอนบ่ายของวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2449

หลังจากที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินกลับแล้ว ความเจริญได้เริ่มมาสู่ตำบลคลองสวนหมากมากขึ้น ทั้งนี้ด้วยเดชะพระบารมีของพระองค์นั่นเองที่ทำให้ราษฎรหายจากความกลัว เพราะ *"ความกลัวเป็นความอ่อนแอของคนบ้านนี้ กลัวผีป่า กลัวโรคห่า กลัวเสนียดจัญไร กลัวกันไปเสียทั้งนั้นจนกระทั่งสิ่งที่ไม่รู้กันว่าเป็นอะไร ความกลัวทำให้พวกเราตายไปตั้งแต่ความตายยังมาไม่ถึง ชั่วชีวิตหนึ่งตายไม่รู้ว่ากี่หนต่อกี่หน การเสด็จของพระพุทธเจ้าหลวงครั้งนั้น ทำให้ความกลัวต่างๆ หมดไป เมื่อคนเราหมดกลัวก็หมดตาย แม้วาระสุดท้ายจะมาถึง"* รื่นเริ่มตระหนักถึงความจริงในข้อนี้

"อีกครั้งหนึ่งในชีวิตของคลองสวนหมาก กุฏิทุกวัดเต็มไปด้วยพระ หมู่บ้านทุกหมู่บ้านแน่นไปด้วยเหย้าเรือนผู้คน คลองสวนหมากถูกยกฐานะขึ้นเป็นตำบล และพร้อมด้วยฐานะใหม่ของมันตำแหน่งกำนันก็ไม่พันรื่นไปได้ สมดังคำละเมียดว่าไว้ และสมตามความคาดหมายของชาวปากคลองทั้งหลาย" (หน้า 331)

แม้จะมีชาวบ้านจากถิ่นอื่นอพยพมาอาศัยอยู่มาก แต่รื่นก็เชื่อว่า นานไปบุคคลเหล่านั้นจะเป็นส่วนหนึ่งของปากคลองไปเอง เขากล่าวว่า

"ถ้าพื้นดินปากคลองดีพอสำหรับเขาและชาวคลองสวนหมากแต่ดั้งเดิม จะฝังรากแก้วของชีวิตลงได้ มันย่อมจะดีพอสำหรับคนรุ่นใหม่ทั่วไป รื่นรู้ว่าทำนองเดียวกันกับเขา เมื่อเวลาล่วงนานไปบุคคลเหล่านั้นจะกลายเป็นส่วนหนึ่งและทุกส่วนของปากคลองไปเองทั้งเลือดเนื้อ ร่างกาย และชีวิต

จิตใจ แผ่นดินดีมีความหมายที่จะยึดเหนี่ยว และครอบงำความรู้สึกอันลึกซึ้งของมนุษย์ไว้เช่นนั้นเอง คลองสวนหมากก็มีความหมายอย่างนั้น และยิ่งกว่านั้น" (หน้า 332)

พระพุทธเจ้าหลวงทรงเป็นกษัตริย์อันเป็นที่รักยิ่งของพสกนิกรชาวไทย พระราชกรณียกิจของพระองค์ ยังประโยชน์ให้แก่ชาวไทยอย่างหาที่เปรียบมิได้ แต่สำหรับชาวคลองสวนหมากไม่เพียงเท่านั้น พระองค์ทรงเป็นผู้ *"ชุบชีวิตซึ่งร่อยหรอ ประดุจดวงไฟที่ริบหรี่จะดับมิดับแหล่ของตำบลนี้ให้สว่างขาวโพลนยืนยงคงทนต่อไปต่อหน้าโรคระบาด อุทกภัย และทุพภิกขภัย อย่างที่ไม่มีอำนาจอันใดจะมาทำลายให้ดับสูญไปได้"* อย่างแท้จริง

วัดชีนางเกา สถานที่สร้างพลับพลารับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวง คราวเสด็จประพาสต้น เมืองกำแพงเพชร

การทำป่าไม้บริเวณคลองสวนหมาก

นายดำรงสิทธิ อากาศเมฆ

ความหมายของ **"การทำไม้"** ซึ่งมีความหมายว่า การนำไม้ท่อนหรือไม้ซุงออกจากป่าด้วยวิธีใดๆ เมื่อนำออกมาสู่โรงงานแปรรูปไม้ เพื่อเลื่อยเป็นเหลี่ยมหรือแผ่นกระดานตามความต้องการของตลาดการใช้สอย

ไม้ที่จะนำออกจากป่ามีหลายชนิดแบ่งประเภทออกเป็นใหญ่ๆ เพียง 2 ประเภท คือ ไม้สัก กับไม้กระยาเลย วิธีการที่จะตัดฟันและนำออกจากป่าได้นั้นจะต้องเป็นไปตามที่ทางราชการกำหนดเป็นขั้นตอนต่างๆ ตามระเบียบราชการ

การทำไม้สักครั้งแรกของคลองสวนหมาก

ตามประวัติเท่าที่จะพออ้างอิงได้ ปรากฏว่ามีชาวไทยภูเขา เผ่ากะเหรี่ยงชื่อ พะโป้ จากอำเภอแม่ระมาดจังหวัดตาก ซึ่งติดกับชายแดนพม่าด้านทิศตะวันตกมีความชำนาญในการทำป่าไม้ให้กับบริษัทฝรั่งในประเทศพม่าโดยได้นำช้างไปรับจ้างชักลากไม้ จนเกิดความรู้ความชำนาญประกอบการทำป่าไม้ในสมัยนั้น ทางราชการไทยยังไม่เข้มงวดกวดขันเหมือนปัจจุบัน ทราบจากพรรคพวกญาติพี่น้องชาวกระเหรี่ยงด้วยกันว่า บริเวณสองฝั่งลำคลองสวนหมากเป็นป่าที่อุดมไปด้วยป่าไม้นานาชนิด ควรจะพาญาติพี่น้องนำช้างมาประกอบการทำไม้ดูบ้างเพราะไม่ปรากฏว่ามีใครเคยทำมาก่อนเลย และเมื่อได้มาตรวจดูสภาพของป่าแล้วมีความพอใจที่จะยึดการทำไม้เป็นอาชีพได้ จึงได้ขออนุญาตกับกรมป่าไม้ขอเข้ามาทำการเก็บไม้ล้มหมอนนอนไพรเป็นครั้งแรก (ไม้ที่ล้มอยู่ก่อนแล้วโดยถูกไฟไหม้หรือยืนตายเรียกว่า ล้มหมอนนอนไพร) เมื่อได้รับอนุญาตก็ลงมือทำโดยใช้ช้างเป็นพาหนะชักลาก

วิธีการทำก็เพียงให้คนงานไปสำรวจป่าพบไม้ยืนตายหรือล้มนอนขอนโค่น ก็ใช้เลื่อยตัดท่อนตามขนาดที่ต้องการ การกระทำจะเริ่มทำเมื่อต้นฤดูฝน เพราะช้างชอบอากาศเย็นแล้วใช้ช้างชักลากลงสู่ลำคลองที่ใกล้ที่สุดซึ่งลำคลองนั้นเมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจะไหลลงสู่คลองสวนหมาก เมื่อน้ำหลากแล้วคัดไม้ลงลำคลองให้ธรรมชาติคือน้ำพามาโดยมีช้างคอยติดตามติดขัดที่ไหนให้ช้างงัดแงะออกเมื่อถึงปากคลองสวนหมากแล้วก็จะทำเป็นแพล่องลงไปสู่ตลาดไม้ ปากน้ำโพ ซึ่งจังหวัดกำแพงเพชรเมื่อ 70-80 ปีที่ผ่านมายังไม่มีโรงเลื่อยจักรแปรรูปไม้

ช้างกำลังเรียงขอนไม้

การยกซุงลำเลียง โดยใช้รอกยก

ต่อมาระเบียบการอนุญาตให้ทำไม้ได้พัฒนาขึ้นโดยเฉพาะไม้สัก ทางราชการจะต้องเป็นผู้ไปสำรวจตีตราคัดเลือก และมีพนักงานออกไปกานไม้ (คือ ใช้ขวานฟันรอบๆ โคนต้นเพื่อตัดทางเดินของอาหารไม้จะได้ตาย ทั้งนี้ไม้สักเมื่อสดจะมีน้ำหนักจมน้ำต่อเมื่อแห้งแล้วจึงจะลอยน้ำ)

การทำป่าไม้ที่ไกลออกจากแม่น้ำลำคลองจึงเปลี่ยนวิธีการทำโดยช้างมาเป็นชักลากโดยขับล้อเข็นนำไม้ซุงขึ้นบรรทุกบนล้อเหล็ก แล้วใช้ควายจำนวน 4 คู่ ถึง 10 คู่ แล้วแต่ขนาดของไม้ชักลากออกจากป่า (คล้ายๆ หัวรถจักรของรถไฟลากจูงขบวนรถไฟ) นำมาทิ้งบริเวณใกล้ๆ แม่น้ำลำคลองพอถึงฤดูน้ำหลากก็คัดไม้ลงน้ำให้น้ำพาออกคลองสวนหมากแล้วผูกเป็นแพล่องต่อไปยังปากน้ำโพ (นครสวรรค์)

เมื่อการทำป่าไม้บริเวณลำคลองสวนหมาก ทำได้ไม่สู้ยากลำบากนักได้มีพ่อค้าชาวไทยใหญ่อยู่อำเภอแม่สอด (บริเวณที่สร้างสะพานไทย-พม่า ปัจจุบัน) ได้อพยพมาเป็นรายที่สอง ซึ่งนายส่างหม่อง ก็ได้นำช้างมาทำไม้สักแบบเดียวกับพะโป้ ที่เคยทำมาแล้ว อาชีพการทำไม้สักรุ่นแรกของพ่อค้าทั้งสองรายดังกล่าวมานี้ ทำให้มีฐานะร่ำรวยเป็นที่รู้จักแพร่หลายให้หมู่พ่อค้า ข้าราชการโดยเฉพาะพะโป้ นั้นมีชื่อเสียงทราบถึงเบื้องพระยุคลบาทล้นเกล้าฯ ร.5 ถึงกับเมื่อคราวเสด็จประพาสต้นได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯแวะเยี่ยมเยียนเป็นกรณีพิเศษ

การทำไม้สักนอกจากพ่อค้าสองรายที่กล่าวชื่อถึงมาแล้ว เมื่อทั้งสองรายนี้เลิกกิจการไปได้ที่บริษัทป่าไม้ล่ำซ่ำ (ซึ่งตั้งอยู่ถนนเสือป่า กทม. ปัจจุบัน ได้มาขอรับทำสัมปทานต่อ และได้มีองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เข้าทำบริเวณต้นลำคลองสวนหมากซึ่งการทำได้พัฒนาไปตามยุคสมัย ใช้ช้างชักลากลงสู่ลำคลองบ้าง ใช้รถยนต์ชักลากออกจากป่าบ้างหมดยุค ออป. และสัมปทานประมาณก่อนปี 2497

ไม้กระยาเลย ได้แก่ ไม้ต่างๆ เว้นจากไม้สัก ทางราชการสมัยก่อนแบ่งออกเป็นสองประเภท คือไม้หวงห้ามและไม้ไม่หวงห้าม

ไม้หวงห้าม จะได้แก่ไม้เนื้อแข็งเกือบทุกประเภท เช่น ไม้ยาง ตะเคียน พยอม มะค่าประดู่ เต็งรัง ฯลฯ ไม้พวกนี้ต้องขออนุญาตต่อทางราชการตามวิธีการก่อนจึงจะตัดฟันชักลากออกได้

ไม้ไม่หวงห้าม เป็นไม้ประเภทเบาสำหรับใช้ทำแบบ ลังใส่ของ ห่อหีบ หรือไม้ขีดไฟ ไม้พวกนี้แรกๆ ทางราชการปล่อยให้ทำได้อย่างเสรีเมื่อนำออกจากป่าแล้วก็ให้ทางราชการตรวจวัดเพื่อคำนวณค่าภาคหลวง คือ เสียภาษีให้รัฐตามที่ราชการกำหนด

การทำไม้กระยาเลย ไม้เนื้อเบาประเภททางราชการไม่หวงห้าม ครั้งแรกก็ทำแบบการทำไม้สักคือตัดฟันชักลากโดยช้าง ลงสู่แม่น้ำลำคลองแล้วให้น้ำพามาหรืออาจจ้างคนที่มีความชำนาญผูกมัดเป็นแพเล็กๆ มาส่งให้เจ้าของ ณ สถานที่ที่กำหนดให้เมื่อไม้อยู่ไกลออกไปก็ใช้บรรทุกล้อให้ควายเทียมล้อ 5 คู่ - 10 คู่ เช่นเดียวกับไม้สักออกสู่แม่น้ำลำคลอง ถึงแม่น้ำปิงแล้วก็ผูกเป็นแพล่องสู่จังหวัดนครสวรรค์

ค้อนตีตราไม้ ตรา จ.อ.ป. และ ล.ซ.

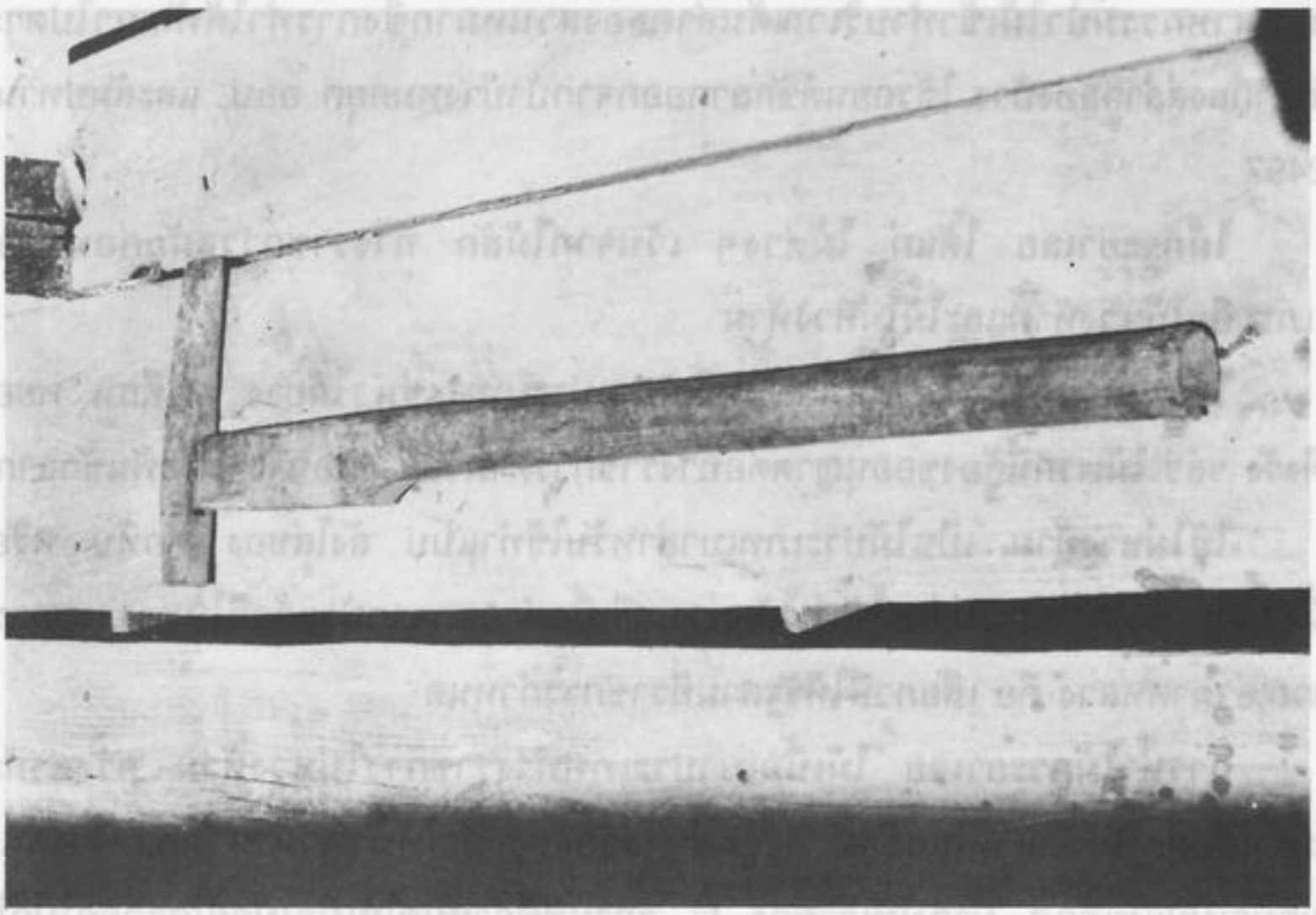

ขวานกะเหรี่ยง ใช้เจาะจมูกไม้ในการล่องแพ

ส่วนไม้หนักประเภทยาง ตะเคียน ประดู่ มะค่า ฯลฯ ครั้งแรกเมื่อไม้ยังอยู่ใกล้ๆ แม่น้ำลำคลองก็ใช้ช้างชักลากโดยใช้ช้างถึงท่อนละ 4 เชือก ก็มีชักลากมาไว้คันตลิ่ง เพื่อที่จะเตรียมผูกมัดเป็นแพต่อไป

เมื่อไม้ไกลออกไปสุดวิสัยที่จะใช้กำลังช้างชักลากได้ก็พัฒนามาเป็นใช้รถยนต์ชักลากไป การกระทำที่ได้ให้ผลแน่นอน ไม้ไม่ตกหล่นเสียหายในแม่น้ำลำคลองแต่ค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนในการกระทำสูงมาก

วิธีการชักไม้หนักออกจากป่าด้วยรถยนต์ เมื่อโค่นล้มตัดทอนเป็นท่อนไม้ได้ตามความต้องการ จะต้องตัดทางเป็นสองเส้น

1. เรียกว่าทางยืน เป็นทางตัดผ่านป่าดงที่มีไม้อยู่ จนถึงริมตลิ่งหรือคันคลอง จะทำการผูกมัดเป็นแพได้

2. ทางซอย เป็นการทำทางจากทางยืนแยกไปหาไม้ทุกท่อนที่ตัดฟันไว้ เพื่อจะได้นำรถยนต์เข้าถึงตอไม้ทำการชักลากออก

วิธีการชักลาก แรกๆ เครื่องจักรกล ต่างๆ ยังไม่เจริญ รถยกหรือเทลเลอร์ยังไม่มี ต้องใช้รอกชักไม้ขึ้นบรรทุกบนรถ ซึ่งรถลากไม้จะมีลักษณะเป็น 2 ตอน ตอนแรกเป็นหัวรถจักร ตัวรถมีแค่คัชชี มีไม้ท่อนสี่เหลี่ยมวางขวางไว้บนคัชชีเป็นหมอนรองรับไม้ไม่ให้น้ำหนักกดทับตัวรถโดยตรง ตอนที่ 2 เรียกว่า รถพ่วงหรือล้อพ่วง มีเพียง 2 ล้อ (ล้อสาลี่ก็เรียก) ลักษณะคล้ายรถเด็กทำเล่น มีหมอนสี่เหลี่ยมรับน้ำหนักไม้เช่นเดียวกับตัวรถจักร

การใช้รอกยก รอกจะประกอบด้วยขา 2 ขา คือเสาขนาดย่อมนั่นเอง สูงประมาณ 4-5 เมตร เจาะรูที่ปลายเสา ใช้เหล็กทำคานอย่างเพลารถเพื่อแขวนรอกนำเสาหรือขามาคร่อมท่อนไม้ไว้ใส่คานและรอกให้พร้อมมีเชือกใหญ่ 2 เส้นผูกโยงดึงหน้าหลังเพื่อตั้งเสาให้ตรง ผูกมัดท่อนไม้ด้วยโซ่ขนาดใหญ่ห่างจากหัวไม้ประมาณ 3 เมตรเมื่อเสารอกตั้งได้ที่ผูกปลายเชือกทั้ง 2 ข้าง กับต้นไม้ใหญ่กันเสาล้ม แล้วใช้คนชักสายรอก (โซ่) กว้านไม้ขึ้นจนสูงพอที่รถจะถอยเข้ามารองรับไม้ได้ เมื่อเห็นว่าได้ที่พอสมควร ผ่อนรอกลงให้ไม้วางอยู่บนหมอนแล้วยกมัดด้วยโซ่เรียกว่าหูช้างจนแน่นไม่สามารถขยับเขยื้อนได้ ต่อไปเลื่อนขารอกไปทางท้ายท่อนไม้ แล้วชักรอกนำไม้ขึ้นจนล้อพ่องหรือล้อสาลี่ลอดเข้าไปรองรับได้ ทำการผูกมัดเช่นเดียวกับตอนแรก เมื่อตรวจความเรียบร้อยพร้อมแล้ว รถชักลากก็ค่อยๆ ออกจากตอไม้ตามซอยจนถึงทางยืน นำสู่ที่หมายปลายทางที่กำหนดไว้เรียกว่า "ที่ทิ้งไม้" นี้ถ้าฝนจะตกชุกรถเข้าชักลากไม่ได้ก็ต้องทำในปีต่อไป ไม้ที่ออกไม่ทันนี้เรียกว่าไม้ตกค้าง ทำให้ผิวเสียไปบ้าง ราคาจะต่ำลง

รถยก ต่อมามีการใช้รถยก เป็นการสะดวกและรวดเร็วขึ้น เพราะเร็วกว่าคนทำให้ไม้ตกค้างในป่าน้อยลง หรืออาจขนออกได้จนหมด

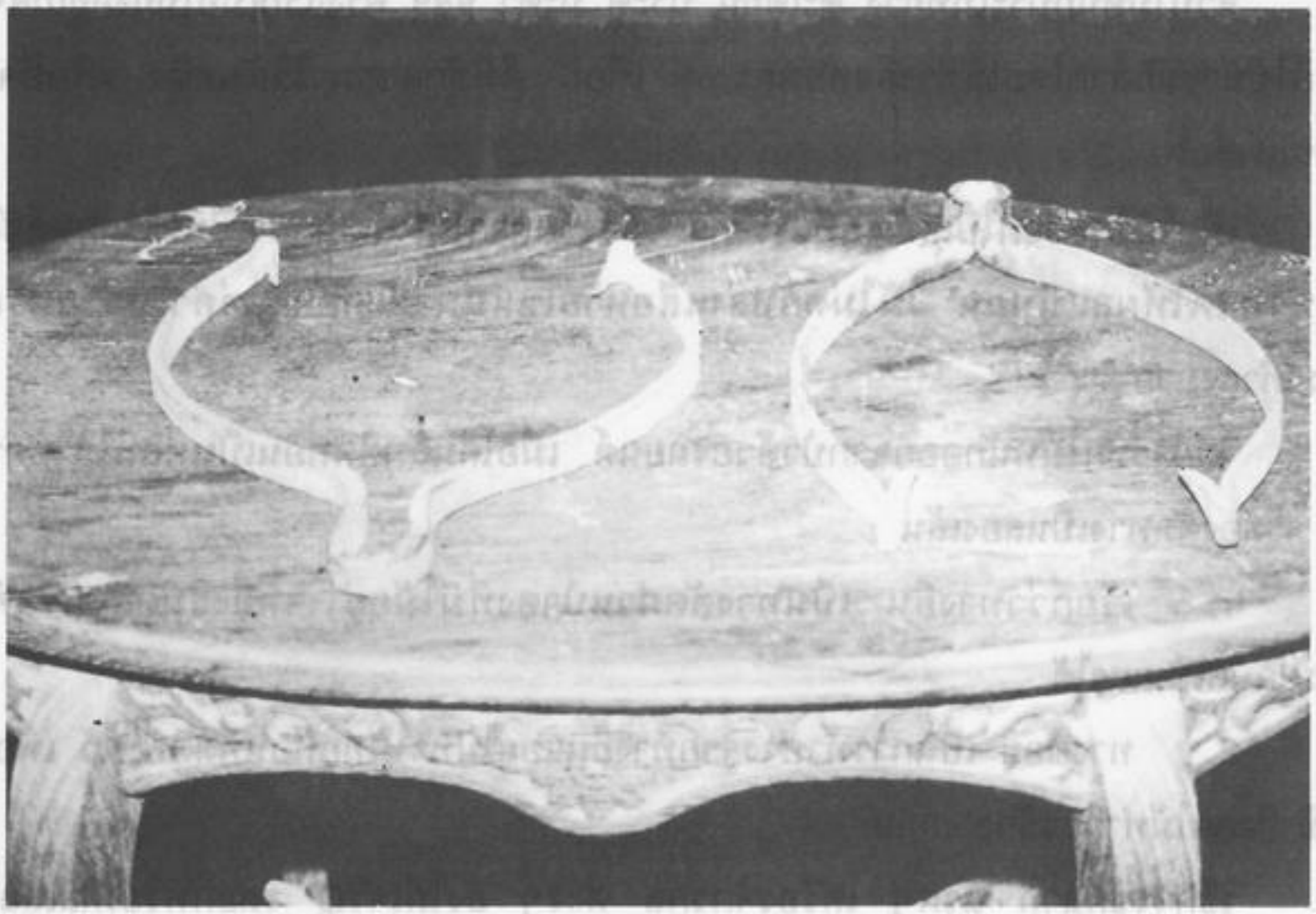

เครื่องดักช้าง

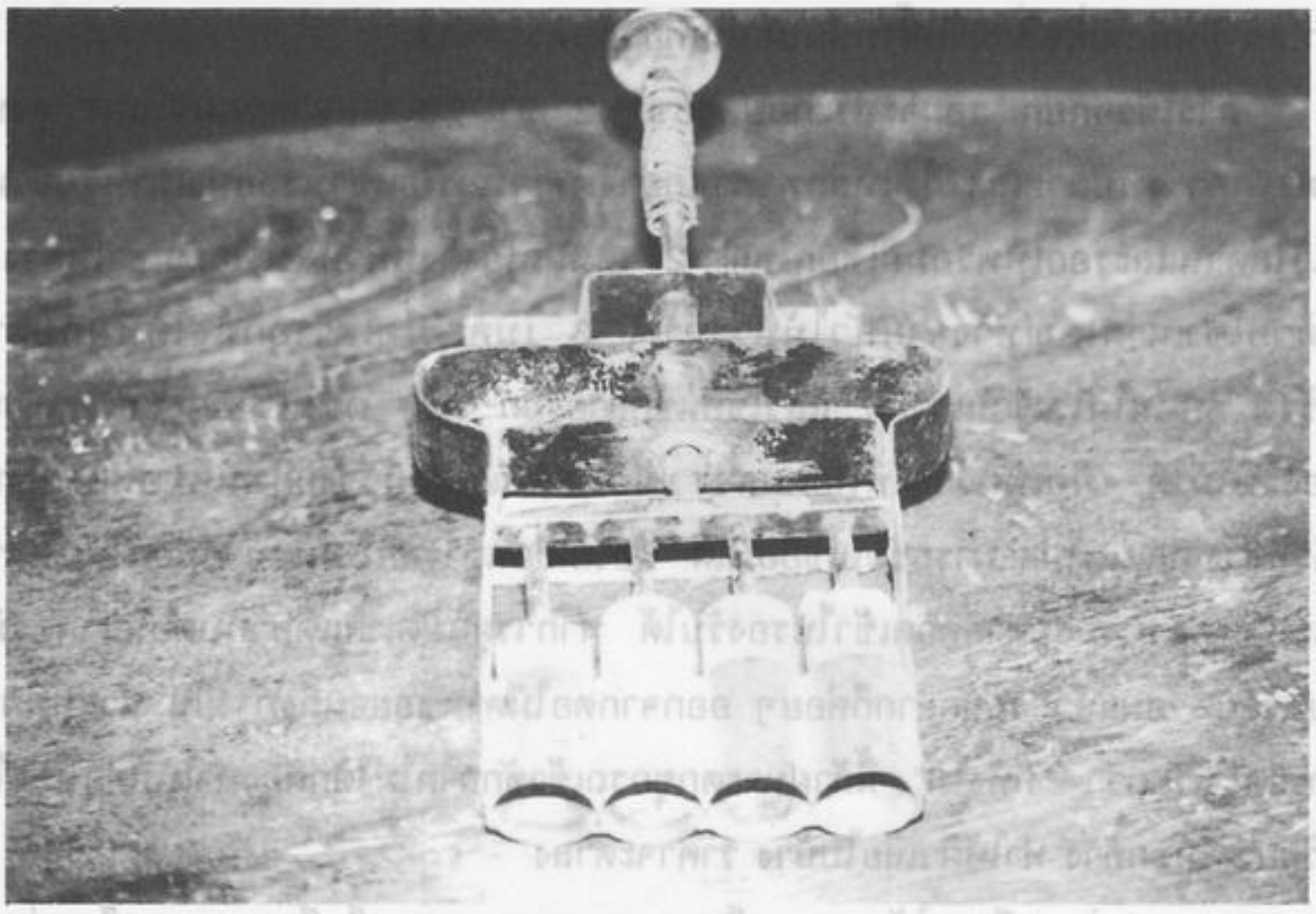

เครื่องอัดยาเม็ดช้าง

การทำแพ ล่องสู่นครสวรรค์ (ปากน้ำโพ)

ไม้ดังกล่าวนี้เป็นไม้ขนาดใหญ่ และหนักมาก จะจมน้ำทุกท่อน การผูกมัดทำแพจะต้องมีทุ่น เพื่อพยุงไม้เหล่านั้นมิให้จมการทำทุ่น ถ้าการทำไม้ใหญ่ และหนักดังกล่าวพร้อมกับทำไม้กระพง สมพง หรือไม้กระท้อน (ป่า) สามารถนำไม้กระพง กระท้อน มาทำทุ่นได้โดยนำไม้เบาที่ลอยน้ำได้มาทำเป็นแพแต่เรียงกันห่างๆ ขันหรือมัดด้วยไม้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15-30 ซ.ม. เรียกว่า คาน ทั้งหัวและท้ายมีช่องว่างไว้ พอที่จะนำไม้ยางประดู่ ฯลฯ ดังกล่าวแล้ว มาผูกมัดมัดช่องละ 2-3 ต้น แล้วแต่น้ำหนักของไม้การผูกแพช่วงหนึ่งเรียกว่า ตับหนึ่ง แพแต่ละแพจะมีจำนวนตับและท่อนไม้เท่ากันแล้วแต่ความรู้ความชำนาญของผู้ผูกมัด เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะใช้คนนำล่องไปตามลำแม่น้ำหรือใช้เรือกลไฟโยงก็ได้ การใช้ไม้เบาเป็นทุ่นนี้ ทำให้เปลืองค่าใช้จ่ายน้อย เพราะไม้ทุ่นก็สามารถจำหน่ายได้อีกด้วย

การทำทุ่นอีกวิธีหนึ่ง เรียกว่าแพลูกบวบจะต้องใช้ไม้ไผ่มาผูกมัดรวมกันมัดหนึ่งประมาณ 100-150 ลำ ขันให้แน่น เรียกว่า ลูก (ลูกบวบ) เมื่อไม่มีไม้เบาทำทุนดังกล่าวก็ต้องใช้ไม้ไผ่ทำลูกบวบ ปีหนึ่งหนึ่งจะใช้ไม้ไผ่จำนวนหมื่นๆ ลำตามความมากน้อยของการทำไม้

การผูกแพด้วยลูกบวบก็ทำเช่นเดียวกับไม้ทุ่น คือผูกลูกบวบให้ห่างๆ มีช่องไว้ให้นำไม้หนักเข้าไปผูกอาศัยได้มากน้อยตามความจำเป็นแล้วก็ล่องตามลำน้ำปิงสู่นครสวรรค์เช่นเดียวกัน

การเตรียมแพสำหรับลองไม้ ที่ตำบลลานดอกไม้ ประมาณ 50 ปี

ซุงไม้สัก ขนาดรอบต้นประมาณ 130 ซม. อายุประมาณ ร้อยกว่าปี

ต่อมา จ. กำแพงเพชร มีโรงเลื่อยจักรเกิดขึ้นถึง สามโรง คือ ที่ต. หนองปลิง ที่ อ. คลองขลุง และที่ต. สลกบาตร อ.ขาณุวรลักษบุรี การทำไม้กระยาเลยบริเวณสองฝั่งคลองสวนหมาก มีการกระทำมากขึ้นถึงขนาดมีการตั้งบริษัทมหาชนทำไม้ขึ้นในจังหวัดกำแพงเพชร ป่าไม้จึงลดจำนวนไปจากลำคลองสวนหมากและเกือบทุกอำเภอของจังหวัดกำแพงเพชรด้วยการทำให้ด้วยวิธีการย่อ จึงจบลงด้วยประการฉะนี้

ทุ่งมหาราช ตอนที่ 4
ความนัยแห่งประวัติศาสตร์

ทุ่งมหาราชในแง่มุมของประวัติศาสตร์

กริช มากกุญชร

มิใช่เป็นเรื่องที่ง่ายนัก หากจะมีบุคคลหนึ่งในฐานะศักดิ์ประพันธกร ที่จะสามารถผูกเรื่องราวอรรถรสแห่งถ้อยความในรูปลักษณ์บันเทิงคดีโดยมีจังหวะชีวิตของตัวละครคาบเกี่ยวกับยุคประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหนึ่งๆ และสามารถส่งทอดความรู้สึกร่วมแห่งสื่อสาระเจตนาบันทึกเหตุการณ์กึ่งนวนิยายได้อย่างสุนทรีย์และมีความต่อเนื่องแห่งอารมณ์กับแก่นของบทบาทหลากหลายชีวิตตัวละครและแห่งสำนึกกับฉากสมัยที่นับถอยหลังไปกว่าค่อนศตวรรษ

หากมิใช่เป็นเพราะผู้เขียน **"ทุ่งมหาราช"** คือ มาลัย ชูพินิจ ซึ่งเป็นหน่อเนื้อเชื้อไข **"คนคลองสวนหมาก"** แล้ว อุบัติแห่ง **"ทุ่งมหาราช"** ก็คงไม่ปรากฏโลดแล่นในบรรณพิภพนี้ หรือหากมีเป็นก็คงจะเป็นเพียงนวนิยายประเภท **"ชีวิตต้องสู้"** หรือ **"นักรักผู้ยิ่งใหญ่"** เท่านั้น

แต่อุโฆษในลีลาจินตภาพของนาม มาลัย ชูพินิจ หรือ **"เรียมเอง"** ประพันธกรผู้ผลิตชิ้นงานประพันธ์รับใช้สังคมมาโดยต่อเนื่อง เกียรติยศแห่งความเป็น มาลัย ชูพินิจ จึงเป็นบริบทแห่งการพยายามแกะรอยภาพลักษณ์ของภูมิหลังและฉากชีวิตทุกลมหายใจที่ปรากฏอยู่ใน **"ทุ่งมหาราช"** เพราะงานชิ้นนี้มิใช่ประเภท **"นิยายรักนักสู้"** อันจะจบลงด้วยอาการชื่นชมต่อความวิริยะอุตสาหะของ **"ขุนนิคมบริบาล"** หรือ **"นายรื่น"** เท่านั้น หากแต่ว่ารูปธรรมอันเป็นผลพวงจากบุคคล, บรรยากาศ, สถานที่และวิถีการดำเนินชีวิตใน **"ทุ่งมหาราช"** คือข้อเท็จจริงแห่งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชุมชนที่ชื่อคลองสวนหมาก หรือตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันนี้จริงๆ นั่นก็หมายถึงคุณค่าของ **"ทุ่งมหาราช"** จะเฉกเช่นเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ขั้นทุติยภูมิ ที่สมควรขึ้นชั้นหนังสืออ้างอิงสำหรับผู้ใฝ่รู้และนักค้นคว้าเพื่อสั่งสมโลกทัศน์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นเชียว

มิใช่ข้ออ้างหรือปั้นแต่งด้วยความชื่นชมเฉพาะบุคคล หากแต่การติดตามแกะรอยบรรทัดประโยคความที่ **"เรียมเอง"** ได้พรรณนาด้วยสำนวนแทรกซ้อนกับฉากประวัติศาสตร์ อย่างกลมกลืนเลื่อนไหลไปด้วยสีสันแห่งจังหวะชีวิตของนายรื่นกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างน่าชวนติดตามและได้อารมณ์แห่งการแสวงหาบทสรุปของแต่ละช่วงตอนชนิดที่ปิดเล่มจับวางไม่ลง

และฉากชีวิตที่ปรากฏคาบเกี่ยวร่วมสมัยกับนายรื่นนี่เอง ที่บ่งบอกถึงคุณค่าของ **"ทุ่งมหาราช"** ในแง่มุมของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งแม้ **"เรียมเอง"** จะกล่าวยืนยันถึงเจตนารมณ์

ของการเขียนว่า "มิได้ปรารถนาจะให้เป็นประวัติของตำบลคลองสวนหมาก "(หน้าคำนำ)" แต่ก็คงจะเป็นการแก้ต่างหรือสร้างภูมิคุ้มกันบทวิพากษ์วิจารณ์ให้กับผู้เขียนเอง ด้วยเหตุผลเพียงเพราะ **"ทุ่งมหาราช"** มิใช่เอกสารรูปลักษณ์หลักฐานประวัติศาสตร์ แต่เจตนาเพียงการฉายภาพบันทึกเหตุการณ์ที่ผ่านมาในอดีต โดยมีตัวละครทั้งที่มีตัวตนจริงและที่สร้างขึ้นมาใหม่เป็นองค์ประกอบโยงใยของงานหนังสือชิ้นนี้

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาถึงยุคสมัยแห่งความเป็นมาลัย ชูพินิจ นับแต่ถือกำเนิดในปีพ.ศ. 2449 กับเหตุการณ์ทุกบรรทัดที่ปรากฏใน "ทุ่งมหาราช" ล้วนแล้วแต่จะเกี่ยวเนื่องกับบุคคลและสถานการณ์อันเป็นภูมิหลังของตำบลนครชุม อำเภอเมือง กำแพงเพชรในปัจจุบันนี้เกือบทั้งสิ้น แม้ว่ามาลัย ชูพินิจ จะมิได้สัมผัสกับบรรยากาศ *"การตกตะลึงจังงังของชาวตลาดและชาวบ้านท้ายเมือง"* (หน้า 39) ต่อการเสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2449 แต่สำนึกร่วมแห่งความจงรักภักดีในสถาบันอันเป็นที่เคารพสูงสุด ซึ่งเป็นปกติวิสัยของคนไทยก็ยังเอื้อต่อการบรรยายความรู้สึกของเหล่าพสกนิกรที่ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าประดุจ *"เหมือนมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ มีความหมายที่จะชุบชีวิตซึ่งร่อยหรอประดุจดวงไฟที่หรี่ จะดับมิดับแหล่ของตำบลนั้นให้สว่างโพลงยืนยาวคงทนต่อไป..."* (หน้า 330)

อัจฉริยภาพของมาลัย ชูพินิจ ในการถ่ายทอดความทรงจำรำลึกจึงมิใช่แต่เพียงเปี่ยมล้นไปด้วยความผูกพันและการเล่าสู่กันฟังของ "คนต่อคน" จนต่อทอดมาถึงสำนึกของมาลัย ชูพินิจ เท่านั้น หากแต่การบรรยายภาพด้วยสื่อความหมายที่เข้าใจง่าย เห็นภาพนิมิตชัดเจนแจ่มแจ้ง จนบังเกิดความรู้สึกเห็นใจและชื่นชมต่อการกว่าจะมาเป็นบ้าน เป็นตำบลของสังคม **"คลองสวนหมาก"** นั้นช่างยากเย็นน่าทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสเสียนี่กระไร

ดังที่ มาลัย ชูพินิจ กล่าวนำไว้ก่อนถึงหน้ากระดาษบทที่ 1 แห่งเจตนา **"ทุ่งมหาราช"** ว่า *"เสมือนบันทึกของเหตุการณ์ประจำยุคประจำสมัย"* การไล่เลียงเรื่องราวชีวิตของนายรื่นให้สัมพันธ์กับเหตุการณ์ความเป็นไปของบ้านเมืองในช่วงขณะนั้น จึงส่งทอดต่อกันได้อย่างต่อเนื่อง และด้วยความเป็นคน **"คลองสวนหมาก"** ที่มีช่องว่างระหว่างวัยมิได้ห่างจากเหตุการณ์ดังกล่าวนัก ดุลยพินิจทวนกระแสหรือบทวิพากษ์วิจารณ์คัดค้านต่อบางแง่มุมประวัติศาสตร์ที่ปรากฏใน **"ทุ่งมหาราช"** จึงมิได้ก่อปฏิกริยาในบรรดาหมู่เหล่านักประวัติศาสตร์ นักวิชาการ หรือบรรดาหนอนหนังสือใดใด

อาจจะเป็นเพราะ มาลัย ชูพินิจ กล่าวคำนำร่องลอยตัวพ้นบทวิพากษ์วิจารณ์ **"ทุ่ง มหาราช"** ด้วยการออกตัวว่า *"ไม่ต่างอะไรกับการเขียนจากความทรงจำรำลึก และความรู้สึกซึ่งอาจผิดพลาดได้ง่าย ข้อเท็จจริงที่ได้อาจจะคร่าวเกินไป"* (หน้าคำนำ) แต่ใครไหนเลยจะมองข้ามลมหายใจของมาลัย ชูพินิจ ซึ่งสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2506 กับการสิ้นสุดลมหายใจของนายรื่น หรือขุนนิคมบริบาล ในปีพ.ศ. 2493 อายุขัยร่วมสมัยที่เกี่ยวเนื่องภาวการณ์ในสังคมและบรรยากาศเช่นนี้ แม้ช่องว่างระหว่างวัยจะห่างกันอยู่โขก็ตามทีเถิด แง่มุมแห่งประวัติศาสตร์อันมิต้องวิเคราะห์ ใคร่ครวญ

ก็บังเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งแม้แต่คนยุคปัจจุบันที่พลิกนิทานปรัมปรา ตำนานคร่ำครึ หรือคำบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่ ก็มิใช่ว่าจะได้ไกล้ชิดข้อมูลดังเช่น มาลัย ชูพินิจ กับบรรยากาศความเป็นไปในยุคสมัยที่คลองสวนหมาก *"เคยร้างมาหลายหนแล้ว ครั้งหนึ่งอหิวาต์ ต่อมาก็รากสาด ฝีดาษนี่เป็น ครั้งที่สาม..."* (หน้า 284)

หากติดตาม **"ทุ่งมหาราช"** ด้วยดุลยพินิจในแง่มุมของประวัติศาสตร์แล้ว ก็คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่านี่คือปูมประวัติบางเสี้ยวของตำบลนครชุม หรือบ้านคลองสวนหมากแต่เดิมนั่นเอง หากแต่ความเป็น **"นครชุม"** ที่เกี่ยวข้องกับ **"ชากังราว"** ชนิดที่แบ่งแยกต่อแง่มุมการกำเนิดใครก่อนใครหลังยังไม่ชัดเจนแล้ว ก็ย่อมคาบเกี่ยวกับปรากฏการณ์ประวัติศาสตร์ทั้งในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี, วัฒนธรรมความเป็นอยู่, การดำรงชีวิตประจำวันของประชาชน, พัฒนาการของอารยธรรม, โบราณสถาน-โบราณวัตถุ กระทั่งการพยายามอนุรักษ์ไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ซึ่ง **"ทุ่งมหาราช"** ก็คือบริบทหนึ่งแห่งภาพรวมประวัติศาสตร์อันอลังการของนครชุม ของชากังราว หรือของจังหวัดกำแพงเพชรนั่นเอง

ประการที่หนึ่ง ภาพลักษณ์แห่งแง่มุมการดำเนินชีวิตของสมาชิกในท้องถิ่น ซึ่งค่อนข้างจะโดดเด่นใน **"ทุ่งมหาราช"** ด้วยภารกิจที่ต้องสวนทางกับวิกฤตของสภาพแวดล้อมทั้งจากภัยธรรมชาติและจากสมาชิกสังคมด้วยกันเอง แม้ออกจะทารุณกรรมนักสำหรับโรคภัยไข้เจ็บชนิด ห่าโถมโหมกระหน่ำมาจนชาวคลองสวนหมากเจียนอยู่เจียนไปหรือแทบสิ้นชื่อ **"บ้านคลองสวนหมาก"** ที่จะลำดับพัฒนาการมาเป็นตำบลนครชุม ในกาลต่อมานั้นเชียว และทุพภิกขภัยซ้ำซากประเภท **"ห่ากิน"** นั้น ก็มิใช่อุบัติการณ์ผิดปกติแต่อย่างใดไม่ในขณะที่ชาวบ้านรู้จักแต่ **"ข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นใต้ โกฏิและสมอ"** มากกว่าวัคซีนที่เพิ่งจะคืบขยายตัวเข้ามาเพื่อตีกรอบให้เชื้ออหิวาต์ ฝีดาษมิให้แพร่ระบาดไปมากกว่าที่ปรากฏขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า

หากประวัติศาสตร์การสร้างบ้านแปลงเมืองที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารหรือตำนานอาทิการอพยพราษฎรของพระเจ้าอู่ทองเพื่อหนีโรคห่าจากแม่น้ำจระเข้สามพัน มาเป็นปฐมบทของราชวงศ์อู่ทองอันเอกโอ่อัครฐานภายหลังในชื่อของอาณาจักรศรีอยุธยา ซึ่งก็มิได้เป็นการหนีร้อนพึ่งเย็นหรือขยับขยายเพื่อบรรเทาทุกขเวทนาให้เบาบางลงเป็นการชั่วคราว ก่อนที่จะย้อนคืนกลับสู่พื้นเพเดิม ดังเช่น ชาวคลองสวนหมากที่อพยพหนีภัยจากโรคร้ายเมื่อการตายจางจายหายไปก็ย้อนกลับคืน *"จะกินเวลาช้านานเพียงใดก็ตาม ในที่สุดมันก็ต้องกลับเป็นบ้านมีคนอยู่อีกทุกครั้งไป"* (หน้า 295)

อะไรคือเสน่ห์ของคลองสวนหมาก ที่ทำให้ชาวบ้านต้องทำเป็นหลงลืมว่าครั้งหนึ่งกับความเจ็บปวด การพรากจากกัน การรอนแรม การยกบ้านหลังใหม่ๆ ฯลฯ ในท่ามกลางปรากฏการณ์ของไฟป่า, น้ำท่วม และโรคระบาดร้ายแรงนานาชนิดยังหมุนเวียนมาท้าทายอย่างไม่รู้จบสิ้น ปรากฏการณ์ธรรมชาติดังกล่าวจึงมิใช่เรื่องที่จะต้องดำเนินการอพยพเข้า-ออก โดยง่ายดายแม้ว่าจะ

เหลือเพียงสิบสองครอบครัวก็ตาม

คำตอบแห่งความมั่งคั่งในปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีพกับสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการประยุกต์วิถีชีวิตยามเมื่อการดิ้นรนถึงทางตัน ดังเช่นการประมงเพราะใกล้แหล่งน้ำปิงคลองสวนหมาก การเกษตร ทำไร่ ทำนา หรือตัดหวาย ทำไต้หรือตักน้ำมันยาง (หน้า 63) จนถึงการค้าขายสินค้าประเภทยาตั้งน้ำมันยาง ไต้ สีเสียดหรือเปลือกขยัน (หน้า 64) ตลอดจนการทำไม้และค้าไม้ ซึ่งมีพ่อค้าหรือแหล่งรองรับค่อนข้างหลากหลาย สภาพเศรษฐกิจเช่นนี้เองจึงเป็นเงื่อนไขให้ชาวคลองสวนหมากต้องอยู่ในสภาพการต่อสู้ชีวิตอย่างต่อเนื่อง ต้องอดกลั้นต่อสภาวะของภัยธรรมชาติที่สามารถคร่าชีวิต, ความรัก, ความเกี่ยวโยงทางปฏิกริยาฐานะวงศาคณาญาติ แต่ไม่อาจคร่าความผูกพันโยงใยของชีวิตกับแผ่นดินที่ให้ความอุดมสมบูรณ์พูนสุขและความเป็นปึกแผ่นอันเป็นแก่นของการธำรงไว้ซึ่งระบบครอบครัวกับสังคมรอบข้าง และเหตุผลตรงนี้ก็คงจะแปรเปลี่ยนเป็นอากาศธาตุได้ ถ้าไม่มีผู้นำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์ กว้างไกลอย่างหลายๆ คนที่เป็นผู้นำชุมชนคลองสวนหมาก และรวมกระทั่งผู้นำที่มีลักษณะเช่น **"รื่น"** ที่ยึดมั่นต่อคลองสวนหมากว่าเป็นบ้านที่เขาเกิด เพราะฉะนั้นมันก็ควรจะเป็นเรือนตายด้วย (หน้า 301)

ประวัติศาสตร์ของการเป็นนักต่อสู้กับภัยธรรมชาติดังเช่นชาวคลองสวนหมาก จึงเป็นบทเรียนของมนุษย์ที่มิอาจย้อนทวนกระแสโลกกับแผ่นดินอันมีขอบเขตจำกัดนี้ให้มีการทบทวนเมื่อบังเกิดวิกฤตในสภาพพื้นฐานเดียวกันได้ หากแต่จะให้คงคุณค่าและสภาพความเป็นนัก **"ปากกัดตีนถีบ"** ไม่รู้จักท้อและถอย จนสามารถประสบชัยชนะต่อภัยธรรมชาติได้อย่างสมหยาดเหงื่อแรงงานที่สูญสิ้นไป เพื่อผู้คนรุ่นหลังได้ฝากลมหายใจพักพิงอย่างเป็นปกติสุขกับพัฒนาการของอารยธรรมและรูปลักษณ์วิจิตรพิสดาร **"ทันสมัย"** ขึ้นในกาลปัจจุบันและอนาคตนั่นเอง

ประการที่สอง ภาพลักษณ์แห่งวัฒนธรรมประเพณีเฉพาะท้องถิ่นที่แม้จะมิได้ผิดแผกแตกต่างไปจากจังหวัดอื่นมากนัก แต่ก็มิได้เป็นเรื่องที่ยุคสมัยซึ่งเจริญรุดไกลจะได้หน้าลืมหลัง แม้จะมีการสืบทอดแนวปฏิบัติอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นในรูปลักษณะการละเล่น, ชีวิตประจำวัน, ความเป็นอยู่, ความเชื่อนานัปการ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นจะค่อยปราสนาการไปในปัจจุบันแต่กาลสมัยหนึ่งในวันสำคัญของประเพณีไทยดังเช่นตรุษสงกรานต์ที่ทั้งคนไทย-คนลาวต่างก็มาร่วมสนุกสนานรื่นเริงด้วยการร้องรำทำเพลงแม่ศรี เพลงพวงมาลัย เล่นช่วงชัยหรือก่อพระทรายที่หน้าวัด (หน้า 306) ย่อมยังมาซึ่งภาพแห่งประเพณีไทยแท้ที่จุดประกายให้สำนึกต่อสำนึกทอดช่วงกันไปจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง โดยมีรอยต่อแห่งวาระยุคสมัยเป็นดัชนีชี้วัดความเป็นอารยธรรม โดยมีวิวัฒนาการแห่งความเป็นสากลมาคอยบ่อนเซาะทำลายและมีความหลงใหลลืมตนของหมู่ชนคนรุ่นปัจจุบันเป็นปัจจัยคุกคาม การฉายภาพประเพณีการละเล่นของไทยโดยสื่อบทประพันธ์เฉกเช่น **"ทุ่งมหาราช"** จึงเป็นภารกิจหนึ่งที่ประพันธกรคนในประวัติศาสตร์ร่วมสมัยดังมาลัย ชูพินิจ ได้พยายามถ่ายทอดความเป็นไปผ่านรูปประโยคสำนวน โดยที่ขณะบันทึกอาจจะ

มิได้สังหรณ์เลยว่านับวันต่อมาไม่กี่ทศวรรษความตื้นตัน (หน้า 306) ต่อวัฒนธรรมเอกลักษณ์ไทยกำลังจะถูกกลบกลืนไปแล้วด้วยสีสันบรรยากาศอันเป็นสากล และการบันเทิงที่ถั่งโถมปรับเปลี่ยนรูปแบบไปฉับพลันทุกช่วงระยะรอยต่อของความคิดมนุษย์ที่มักเรียกผลแห่งงานทุกกระบวนการว่าเป็นเรื่อง **"สร้างสรรค์"** ในขณะที่ **"กำพืด"** เดิมเริ่มจะถูกทิ้งขวางไปอย่างน่าเสียดาย

หากแต่การตกรุ่นและบกพร่องต่อการส่งทอดซึ่งอารยธรรมและปฏิบัติการทวงถามด้วยวิธีการรณรงค์อนุรักษ์ในบวกลบสองถึงสามปีที่ผ่านไปกับที่จะมาถึงข้างหน้านี้ จะเป็นแนวปฏิบัติการหนึ่งที่ค่อนข้างจะได้ผลในแง่ของการอนุรักษ์ชื่อและรูปแบบ โดยผ่านสื่อนานาประเภทมากกว่าที่จะสืบสานจรรโลงให้ปลูกฝังเป็นรูปธรรมกับคนรุ่นปัจจุบัน ก็คงจะยังดีไปกว่าที่สูญหายไปในขณะที่ประเพณีบางประการ ความมั่นใจว่าจะยังดำรงอยู่หรือไม่นั้น ก็คงไม่อาจหาคำตอบหรือบังอาจตั้งคำถามทวนกระแสความจริงที่บังเกิดขึ้นนั่นคือ *"ประเพณีการขึ้นหาของชาวบ้านไร่ การหอบผ้าตามผู้ชายไปของชาวคลองเหนือ คลองใต้และหนองปลิง"* (หน้า 59) ซึ่งแม้จะเป็นเพียงสำนวนที่ตวัดพัดผ่านเพื่อความสมบูรณ์แห่งการถ่ายทอดอารมณ์สาวกับการตัดสินใจ เพื่อความเป็นชีวิตคู่กับผู้ชายคนหนึ่ง ซึ่งดูจะเป็นเรื่องยิ่งใหญ่นักสำหรับผู้หญิงไทย แต่แม้จะไม่รู้คำว่า **"ประเพณี"** ในที่นี้จะใช้ถูกต้องหรือยืนยันว่าเป็นปฏิบัติการประจำที่สมาชิกสังคมหนึ่งๆ ยอมรับหรือไม่ก็ตาม หากแต่ข้อเท็จจริงว่าประเพณีดังกล่าวปรากฏอยู่ไม่ต่ำกว่าปีละสองสามราย (หน้า 59) จึงไม่น่าจะใช่นิยามแห่งคำว่าประเพณีแต่ประการใด ทว่าความเป็นไปที่บังเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ต่อปรากฏการณ์การกดขี่ทางเพศ การปล่อยเนื้อปล่อยตัว การประพฤติผิดในกาม การทดลองอยู่ร่วมกันก่อนแต่งงาน ฯลฯ สภาพการณ์เช่นนี้ต่างหากเล่าที่น่าจะทบทวนและถ่ายทอดได้ชัดเจนมากกว่าและน่าสมเพชเวทนาเป็นประเพณีที่ไร้ซึ่งวัฒนธรรมอันสมควรประพฤติปฏิบัติหรือไม่นั้นหาก มาลัย ชูพินิจ ยังคงอยู่ก็คงจะสลดใจและก็คงไม่ใช่บทสรุปของนิยามพฤติกรรมเหล่านี้ว่าคือ **"ประเพณี"** อย่างแน่นอน

ประการที่สาม ภาพลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่แห่งโบราณสถาน โบราณวัตถุและปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ มรดกทางประวัติศาสตร์อันเป็นสมบัติของคนกำแพงเพชรและองคาพยพแห่งคุณค่าเกียรติยศประเทศดังเช่น พระบรมธาตุนครชุมหนึ่งและดงเศรษฐีหรือทุ่งเศรษฐีอีกหนึ่ง ซึ่งปรากฏหลักฐานซากปรักหักพังแห่งร่องรอยความเจริญทางด้านศาสนาอันยิ่งใหญ่ของกำแพงเพชรให้กระเดื่องฉาบฉายออกไปต่อสาธารณชน และปรากฏศักดิ์ศรีของอารยชนที่เคยก่อร่างสร้างเมืองอันเอกอุไปด้วยความร่มเย็นแห่งบวรพระพุทธศาสนามาแต่ครั้งอดีตกาลโพ้น

เฉพาะพระบรมธาตุนครชุมที่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินยุคสมัยสุโขทัยตอนต้นคือพระยาลิไทได้ทรงสร้างไว้ให้กับแผ่นดินเมืองกำแพงเพชร ดังปรากฏถ้อยกระบวนความหลักฐานการก่อสร้างว่า *"พระมหาธาตุอันนี้ ใช่ธาตุอันสามานย์ คือพระธาตุแท้จริงแล้ เอาลุแต่ลังกาทวีปปู้นมาได้"* (จารึกนครชุม บรรทัด 8-10) ซึ่งประมาณกาลเวลาเทียบเคียงกับยุคสมัยการปกครองได้ว่าจัดสร้างขึ้น

แต่ครั้ง พ.ศ. 1900

นั่นเป็นความน่าปลาบปลื้มใจของชาวจังหวัดกำแพงเพชรทั้งในอดีตและปัจจุบัน แม้ถึงในอนาคตก็ตาม พระธาตุนครชุมที่ปัจจุบันตั้งอยู่ ณ บริเวณวัดพระบรมธาตุ หมู่ 3 ต.นครชุม อ.เมืองฯ จ.กำแพงเพชร ก็คงจะยังสืบสถาวรคู่บ้านคู่เมืองตลอดไป เพราะนอกเหนือจากจะเป็นสถานสถิตพระบรมสารีริกธาตุแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว คำประกาศซึ่งปรากฏอยู่ ณ ศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ 3) ความว่า *"ผิผู้ใดไหว้นบกระทำบูชาพระศรีรัตนมหาธาตุและพระศรีมหาโพธิ์นี้ไซร้ มีผลอานิสงส์พร่ำเสมอดังได้นบตนพระเป็นเจ้าบ้างแล"*

และคงเพราะความเคารพบูชาซึ่งมิใช่เฉพาะหมู่ชาวไทย ชาวลาวเวียงจันทน์หรือชาวมอญในบ้านคลองสวนหมากเท่านั้น *"พญาตะก่ากับพะโป้ กะเหรี่ยงสองพี่น้องที่ไม่ใช่คนไทยยังได้ร่วมปฏิสังขรณ์รื้อสร้างรวมเป็นองค์เดียว แล้วยกช่อฟ้าใบระกาใหม่"* (หน้า 28) ฉะนี้แล้วก็คงจะปรากฏภาพแห่งความยิ่งใหญ่แห่งองค์พระบรมธาตุต่อบรรยากาศศาสนาพุทธของชาวคลองสวนหมากในขณะนั้นจวบจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดีว่ามีทิศทางปรับเปลี่ยนความศรัทธานบไหว้ไปบ้างมากน้อยเพียงใด ซึ่งแม้แต่ปัจจุบันนี้ก็มีหลักฐานยืนยันถึงความศรัทธากราบไหว้ได้เป็นอย่างดี ก็คือประเพณีนบพระ-เล่นเพลงทุกวันเพ็ญมาฆมาสของทุกปีที่ชาวเมืองกำแพงเพชรได้ยินยอมพร้อมใจร่วมกันจัดขึ้น

พระบรมธาตุนครชุมจึงเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่ควบคู่มากับชาวคลองสวนหมาก หรืออาจจะก่อนที่จะบังเกิดชุมชนคลองสวนหมากด้วยซ้ำไป หากแต่คุณค่าของพระบรมธาตุนครชุมจะมิใช่อยู่เป็นแค่เพียงอนุสรณ์สถานศาสนาเพื่อให้ผู้คนได้กราบไหว้บูชา เพื่อเชิญชวนให้แขกบ้านแขกเมืองได้มาชื่นชม หรือเพื่อให้เป็นเงื่อนไขในวาระจัดงานเทศกาลจังหวัด โดยมิได้สั่งสมคุณค่ากาลเวลาที่ยืนยงท้าทายแดดลมฝนและจิตใจแห่งพุทธศาสนิกชนมาเกือบ 700 ปีนี้แก่อนุชนคนรุ่นปัจจุบันหรือคนรุ่นต่อไป ตรงนี้ต่างหากเล่าที่คุณค่าแห่งองค์พระบรมธาตุโบราณสถานและปูชนียสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดกำแพงเพชรและประเทศไทย กำลังถูกมองข้ามความสำคัญในแง่มุมของประวัติศาสตร์ไปอย่างน่าเสียดาย แม้ความพยายามดังกล่าวจะพยายามกอบกู้ด้วยลักษณะเทศกาลงาน **"นบพระ"** แต่นั่นก็ยังมิใช่กิจกรรมที่ตรงประเด็นในการฟื้นฟูสภาพจิตใจศรัทธาปสาทะของ **"คน"** ให้ยืนยงยึดมั่นในศีลธรรม คุณธรรม ประดุจกับความยิ่งใหญ่แห่งขอบขัณฑสีมาขององค์พระบรมธาตุที่อลังการคู่บ้านคู่เมืองมาแล้วหลายชั่วอายุคน

ไม่ต้องอะไรมาก แม้แต่พระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นสังเวชนียสถานที่พระพุทธเจ้าทรงเสด็จประสูติ ปฐมเทศนา และเสด็จดับขันธปรินิพพาน และเป็นโพธิ์พฤกษ์ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไทได้ทรงนำกิ่งที่เจริญพันธุ์มาจากเมล็ดพันธุ์พระศรีมหาโพธิ์พุทธคยาอย่างแท้จริงมาปลูกคู่ไว้กับการก่อสร้างพระบรมธาตุนครชุม ซึ่งนั่นก็หมายความว่าอายุขัยแห่งพระศรีมหาโพธิ์ ณ วัดพระบรมธาตุนี้ก็คงมิได้แตกต่างจากองค์พระบรมธาตุแต่อย่างใด หากแต่องค์พระบรม-

ธาตุนั้นได้รับการฟื้นฟูปฏิสังขรณ์ เพื่อการคงอยู่สภาพที่สถาวรมาแล้วหลายครั้ง ทั้งจากสองพี่น้องชาวกะเหรี่ยงคือพญาตะก่ากับพะโป้ และจากเจ้าหน้าที่หน่วยงานศิลปากรของรัฐ แต่พระศรีมหาโพธิ์กลับถูกมองข้ามไป ไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร จนสภาพปัจจุบันนี้จวนเจียนแก่การล้มโค่นอยู่อย่างร่อมร่อ แม้ว่าจะเป็นพันธุ์ไม้รากใหญ่ยึดดินแน่นก็ตามทีเถิด แต่หากขาดการโอบอุ้มดูแลเอาใจใส่จากหน่วยงานรัฐและเอกชนตลอดจนพุทธบริษัททั่วไป ก็ยังไม่แน่ใจนักว่าพระศรีมหาโพธิ์พระยาลิไทดังกล่าวจะโค่นล้มลงเมื่อใด เพราะปัจจุบันนี้ก็มีคนที่มาพบเห็นและบังเกิดความห่วงใยนำไม้ไปค้ำยันกิ่งก้านไว้แล้วหลายมุมต้น

วิถีชีวิตของชาวคลองสวนหมากใน **"ทุ่งมหาราช"** จะปรากฏชื่อของ **"พะโป้"** อยู่บ่อยครั้งและค่อนข้างจะธำรงไว้ซึ่งอิทธิพลต่อบทบาทของตัวละครทุกชีวิต ทุกฐานันดรศักดิ์ ตั้งแต่ชาวบ้านอย่างนายรื่น, ผู้ใหญ่พูน, พ่อค้าไม้ตัวเอ้อย่างนายเสถียร และนายอำเภออย่างหลวงราชบริการ หากทว่าอิทธิพลของพะโป้ที่มีต่อชาวคลองสวนหมาก มิใช่จะเป็นการสร้างความเดือดเนื้อร้อนใจให้แก่ใครต่อใครก็หาไม่ แต่กลับเป็นอิทธิพลการสั่งสมบารมีที่ผู้คนทั้งคลองสวนหมากและทั้งเมืองกำแพงเพชรรู้ดีว่าพะโป้ *"เป็นคนมีเมตตาอารีแก่คนยาก เขาว่านายห้างเป็นคนยุติธรรมใจบุญ หนักแน่น"* (หน้า 167)

และแม้นว่าพะโป้จะมิใช่คนไทย มิใช่ชาวกำแพงเพชร แต่ก็ได้นำ *"ฉัตรทองแต่ตะโก้งมาประดิษฐาน ณ ยอดพระบรมธาตุ เป็นสัญลักษณ์แห่งพระบวรพุทธศาสนา"* (หน้า 169) วิถีชีวิตของบุรุษที่ชื่อพะโป้ จึงเป็นคนที่มีเกียรติสมควรที่น่ายกย่องว่าเป็นบุคคลที่ไม่เคยลืมข้าวแดงแกงร้อนของผืนแผ่นดินที่เขาได้อาศัยพึ่งพักพิง แม้ว่าจะมิใช่แผ่นดินมาตุภูมิของเขาเลย

จะอย่างไรก็ตาม พะโป้ก็เป็นเสมือนบุคคลในประวัติศาสตร์หน้าหนึ่งของกำแพงเพชรและคลองสวนหมาก ซึ่งแม้แต่บ้านพักของเขาที่อยู่ริมคลองสวนหมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ยังเคยเสด็จไปโดยที่บ้านพะโป้ ซึ่งอดีตกาลนั้นเคยมีฐานะขึ้นชั้น **"นายห้าง"** และเป็นผู้ได้รับสัมปทานการทำไม้ในพื้นที่กำแพงเพชรหลายต่อหลายแห่ง แน่นอนที่ว่าลักษณะสถาปัตยกรรมการก่อสร้างและลักษณะเฉพาะของไม้ที่นำมาใช้สร้างจึงมิใช่เป็นบ้านที่มีลักษณะเหมือนบ้านใครในสมัยนั้น ซึ่งการ *"ใช้ไม้สักทั้งต้นแทนเสา กระทู้ปักเรียงรายมิดชิด มั่นคง และแข็งแรงประดุจป้อมปราการของเจ้าผู้ครองนครสมัยโบราณ...สูงตระหง่านและมหึมาเหมือนปราสาทในเทพนิยาย..."* (หน้า 163)

เพียงเท่านี้ก็คงเพียงพอแล้วที่จะถือว่าบ้านพะโป้คือ ฉากหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของกำแพงเพชรที่สมควรปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมและอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้ยุวชนคนรุ่นหลังได้ดูได้รู้เห็นว่าครั้งหนึ่งมีชายชาวกระเหรี่ยง ได้มาอาศัยผืนแผ่นดินริมคลองสวนหมาก ก่อร่างสร้างตัวขึ้นด้วยลำแข้งตนเอง สะสมบารมีด้วยคุณธรรมและมีเมตตาต่อผู้คนทั่วไป และก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้ปฏิสังขรณ์ศาสนสถานคู่บ้านคู่เมืองของกำแพงเพชรคือพระบรมธาตุนครชุม ด้วยความ

ศรัทธาเพื่อให้องค์พระบรมธาตุได้ยืนยงคงอยู่ให้ชาวกำแพงเพชรและคนไทยใกล้ไกลได้กราบไหว้บูชา และเรือนหลังคาดังกล่าวอันเป็นนิวาสสถานของพะโป้ก็ยังคงนิ่งสงบอยู่ริมคลองสวนหมาก โดยมีความเจริญของตึกรามบ้านช่องในยุคใกล้ศตวรรษที่ 21 มาตั้งตระหง่านเงื้อมบดบังฉากแห่งคุณค่าทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแห่งนี้จะถูกทำลายย่อยยับปรับเปลี่ยนไปเป็นบ้านพักที่อยู่อาศัยแห่งใด หรือเฟอร์นิเจอร์ไม้สักกี่ชิ้นก็ตาม แต่ราคาค่างวดที่หากจะถูกแลกเปลี่ยนในเชิงธุรกิจแม้ว่าจะเป็นจำนวนเงินซื้อขายมากมายหลายล้านบาท ก็ยังคงไม่เทียบเท่ากับคุณค่าทางประวัติศาสตร์และคุณค่าทางจิตใจที่บรรพชนบนสองฟากฝั่งคลองสวนหมากเคยเห็น เคยได้ยิน เคยรับรู้ถึงความดีมีเมตตาของพะโป้ผู้ซึ่งเคยพำนักอาศัยอยู่ ณ บ้านหลังนั้น ดังเช่นความตอนหนึ่งซึ่งมาลัย ชูพินิจ ได้ร้อยรำพันผ่านรอยรำพึงของนายรื่นว่า *"คนอย่างพญาตะก่าพี่ พะโป้น้อง หาอีกไม่ได้ในชาตินี้ แกไม่ใช่คนไทยแต่แกก็รักเมืองไทย รักคนไทย เพราะมันเป็นถิ่นฐานที่สร้างแกขึ้นมา..."* (หน้า 180)

กล่าวเฉพาะโบราณสถาน ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างแต่ครั้งโบราณกาลเพื่อประโยชน์แห่งการอุปถัมภ์ไว้ซึ่งบวรพระพุทธศาสนา ในพื้นที่เขตปริมณฑลของจังหวัดกำแพงเพชรนั้น มีปรากฏซากปรักหักพังกระจัดกระจายอยู่ไปทั่ว ทั้งในรูปของวัด, วิหาร, เจดีย์ หรืออาคารศาสนสถานต่างๆ และที่น่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนจังหวัดกำแพงเพชรก็คือสภาพการพยายามอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้ร่มรื่นกลมกลืนกับซากสถูปแห่งประวัติศาสตร์ที่ยังคงโดดเด่นเป็นสง่าค่าควรเมืองสมควรแก่การยกย่องเชิดชู ซึ่งปัจจุบันนี้มีความพยายามของบุคคลที่เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตนบุกรุกแผ้วถาง โดยมิได้คำนึงถึงสภาพปกติวิสัยแห่งการก่อสร้างศาสนสถานที่ต้องอาศัยร่มเงาแห่งพฤกษ์พรรณไม้เพื่อภาพลักษณ์อันขรึมขลังและสอดคล้องกับเป้าประสงค์ของเจตนาชุมชนบรรพกาล กับประโยชน์แห่งรากเหง้าไม้ใหญ่ที่จะสามารถโอบอุ้มรูปทรงตระหง่านให้อัครฐานยืนยาวมิให้ทลายครืนลงก่อนเวลาอันควร

ดังเช่นปรารภของรื่นก่อนที่จะเลือกตัดไม้ ณ ดงเศรษฐีว่า *"โค่นไม้เหล่านี้ลงเมื่อไหร่ซากเมืองทั้งเมืองจะย่อยยับ เจดีย์เก่าเหล่านั้นจะไม่มีเหลือ กำแพงแลงเหล่านี้จะทลาย ดงเศรษฐีไม่มีใครรู้ว่าสร้างมาแต่เมื่อไหร่ แต่มันเป็นเครื่องหมายของปู่ย่าตายายก่อนๆ เราขึ้นไป ก่อนปู่ย่าตาทวดของเราขึ้นไป เป็นมรดกที่ทิ้งไว้ให้พวกคนรุ่นหลังได้ระลึก ใครๆ พากันออกมาทำไร่ ใครๆ เขาพยายามแผ้วถางกำแพงพังช่างมัน เจดีย์ทลายช่างมัน ข้าทำไม่ได้ เราจะไม่ไปแตะต้องของศักดิ์สิทธิ์ควรอยู่คู่ฟ้าเช่นนี้..."* (หน้า 65) ซึ่งก็สอดคล้องกับความเห็นของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณดีที่ชื่อ ศรีศักร วัลลิโภดมที่ว่า *"ไม่มีเมืองโบราณแห่งใดในประเทศไทยที่มีการใช้ศิลาแลงและก่อสร้างได้อย่างมากมายเท่ากับเมืองกำแพงเพชร"* (วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 เดือนเมษายน-มิถุนายน หน้า 21) และ *"ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่ากำแพงเพชรคือนครประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่ายิ่งของบ้านเมือง เพราะนอกจากบรรดาโบราณสถานยังหลงเหลืออยู่มากในสภาพที่ดีและ*

มั่นคงกว่าที่อื่นแล้ว ยังอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่รื่นรมย์ รักษาบรรยากาศทางประวัติศาสตร์ไว้ได้มากกว่าเมืองอื่น เช่น สุโขทัย พิษณุโลกและอยุธยา ที่ถูกทำลายให้เสื่อมคุณภาพไปเพราะความงี่เง่าของเจ้าหน้าที่และหน่วยราชการที่รับผิดชอบ" (วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 เดือนเมษายน-มิถุนายน หน้า 43)

นั่นเป็นภาพพจน์ที่ปรากฏไปทั้งสองมุมมองต่อสภาพปัจจุบันของซากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทโบราณสถานของจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นศูนย์รวมอารยธรรมดั้งเดิมของประเทศอีกแห่งหนึ่งที่องค์การยูเนสโกได้ประกาศให้เป็นมรดกโลก แม้ว่านักเขียนอย่างมาลัย ชูพินิจ กับนักประวัติศาสตร์อย่าง อ.ศรีศักร วัลลิโภดม จะต่างยุคต่างสมัยแห่งกาลเวลา แต่ความคิดอันเป็นสามัญสำนึกรับผิดชอบในหลักฐานประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับบรรยากาศธรรมชาติกลับสอดคล้องต้องกัน แม้วันนี้ของดงเศรษฐีหรือบางแหล่งโบราณสถานจะถูกมนุษย์บุกรุกทำลายสภาพธรรมชาติของแมกไม้ไปเป็นบางส่วนด้วยเหตุผลเพราะความเจริญของสังคมเมือง, การแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากร หรือการขุดค้นหาคุณค่าของวัตถุโบราณเพื่อเป็นสมบัติส่วนตน ฯลฯ ภาพร่มรื่นเขียวชอุ่ม เงื้อมเงาแมกไม้ครึ้มคลุมวัด, เจดีย์เก่าจะถูกทำลายไปบางส่วนแล้ว การพยายามป้องกันมิให้สูญเสียดุลยภาพหรือการปลูกต้นไม้เสริมเพิ่มเติมต้นที่ถูกทำลายลงไป ก็ย่อมจะเป็นภารกิจทดแทนได้อีก แม้ว่าวันนี้เกือบจะสายไปแล้วก็ตาม

ประการที่สี่ ภาพลักษณ์แห่งแง่มุมทางด้านประวัติศาสตร์ อันเป็นที่ปลื้มปีติเป็นล้นพ้นต่อบรรดาพสกนิกรชาวกำแพงเพชร ก็คือการเสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือพระพุทธเจ้าหลวงของปวงชนชาวไทยในเดือนสิงหาคม 2449 ซึ่งได้กล่าวไปแล้วข้างต้นครั้งหนึ่ง แต่บางแง่มุมหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามเลยไปในฐานะบุคคลที่มีพัฒนาการความเจริญเติบโตด้านสำนึกรับผิดชอบท้องถิ่นจากบางตอนแห่งหน้าประวัติศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในจังหวะของทุกชีวิตใน **"ทุ่งมหาราช"** ล้วนคาบเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คนยุคสมัยปัจจุบัน ณ เมืองกำแพงเพชรนี้

ประเด็นเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ของการเสด็จประพาสต้นก็คือพลับพลารับเสด็จที่หน้าวัดชีนางเกา ปัจจุบันอยู่ริมถนนเทศา ติดกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชรไปทางทิศใต้ ซึ่งน่าสลดใจแท้ที่สภาพปัจจุบันของวัดชีนางเกาตกอยู่ในสภาพรกร้างขาดหน่วยงานรับผิดชอบเข้าไปดูแลปรับปรุงหรือซ่อมแซม กลับปล่อยไว้ให้เหลือแต่เพียงวิหารกับพระประธานปูนปั้น ซึ่งนั่งตากลมตากฝนอยู่ใจกลางเมืองโดยปราศจากซึ่งหลังคาคุ้มกัน ตลอดทั้งปล่อยให้สิ่งก่อสร้างอาคารบ้านเรือนรุกคืบคลานจนหลังคาบ้านเกยติดกับผนังซากวิหารแล้ว

ใครกี่คนกันที่ขับขี่ยานพาหนะผ่านไปมาบนถนนเทศานั้นจะพึงสดับรับรู้บ้างไหมนั่นว่า ณ บริเวณวัดชีนางเกาตรงนั้นเมื่อ 90 ปีมาแล้วคือสถานที่ก่อสร้างพลับพลารับเสด็จพระ-มหากษัตริย์มหาราชอันเป็นที่รักยิ่งพระองค์หนึ่งของคนไทย

และหากเปิดพระราชนิพนธ์ของพระองค์ท่านในการเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร พระองค์ได้ทรงมีพระราชนิพนธ์พรรณาสภาพป่าที่ทรงทอดพระเนตรระหว่างเสด็จผ่านท้องที่เหนืออำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชรขึ้นมาว่า *"ฟากตะวันออกเป็นป่า ตั้งแต่พ้นคลองขลุงขึ้นมามีต้นสักชุม เดินเรือวันนี้รู้สึกว่าไปในกลางป่าสูง ได้ยินเสียงนกต่างๆ ร้องอย่างชมดงเพรียกมาตลอดทาง"* ซึ่งเมื่อผนวกเข้ากับถ้อยบรรยายประโยคความซึ่งปรากฏใน **"ทุ่งมหาราช"** หลายวรรคตอนที่ระบุถึงความมั่งคั่งของหมู่แมกไม้พืชพรรณ ดังกล่าวของรื่นที่มีต่อสุดใจว่า *"เฉพาะตะแบก เสลา กว้าวและพยุง ชั่วชีวิตทำไม่หมด" (หน้า 65) หรือ "ตั้งแต่ท่าไม้แดง เกาะสีเสียด คลองเมือง ลานดอกไม้ ปากอ่างบ้านโคลน ลงไปจนถึงเกาะธำมะรง หรือคลองขลุง แม่วงก์ก็เป็นป่าใหญ่เกินไปที่ไม้จะหมดในชั่วสองสามอายุคน"* (หน้า 66)

สภาพสมบูรณ์ของป่าที่ถ่ายทอดผ่าน **"ทุ่งมหาราช"** จึงสะท้อนภาพอดีตกาลของความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของประเทศได้เป็นอย่างดี ทำให้ความรู้สึกโสมนัสชื่นชมยินดีต่อภาพลักษณ์โดยรวมบังเกิดขึ้นอย่างภาคภูมิใจ แม้ว่าในช่วงระยะเวลาผ่านไปไม่นานนักสภาพอุ่นหนาฝาคั่งยินเสียงนกไพรเพรียกตลอดทางจะสูญสิ้นไปแล้วก็ตาม ตรงนี้จึงเป็นฉากบางตอนที่เมื่อเทียบเคียงสถานการณ์ **"วิกฤต"** ของป่าไม้ไทยในปัจจุบันแล้ว ทำให้ความรู้สึกเจ็บปวดหวงแหนและสาปแช่งมนุษย์เห็นแก่ตัวผู้ทำลายทิวทัศนาการและบ่อเกิดแห่งปัจจัย 4 นี้อย่างค่อนข้างรุนแรงแม้ว่าจะมิได้เกิดผลอันใดย้อนกลับ หรือไม่สามารถเรียกร้องสภาพดั้งเดิมตามบทพระราชนิพนธ์ **"ประพาสเมืองกำแพงเพชร"** ของรัชกาลที่ 5 หรือความบรรยายใน **"ทุ่งมหาราช"** ของมาลัย ชูพินิจ ให้กลับคืนมาได้ แต่หากการเผยแพร่ความรู้สึกนี้ในรูปแบบต่างๆ ต่อยุวชน จึงน่าจะเป็นอีกบทบาทหนึ่งของกิจกรรมรณรงค์ที่รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพึงนำไปหาแนวทางประยุกต์ปฏิบัติ

หลากหลายประการแห่งบริบทของความเป็น **"ทุ่งมหาราช"** ในแง่มุมของประวัติศาสตร์มิใช่จะปรากฏกรอบจำกัดเพียงแค่สามสี่ประการที่กล่าวมาข้างต้น หากแต่ประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ของเหล่าบรรดาผู้คนในยุคสมัยหนึ่งต่างหาก ที่ทำให้ **"ทุ่งมหาราช"** ทรงคุณค่าทางด้านงานประวัติศาสตร์ได้ค่อนข้างแจ่มชัด เพราะจังหวะจะโคนแห่งบทบาทตัวละครที่โลดแล่น ล้วนแต่สัมพันธ์กับวิวัฒนาการสังคมท้องถิ่นทั้งสิ้น โดยที่ปรากฏหลักฐานบุคคล สถานที่ การประพฤติปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมได้กล่าวอ้างถึงไว้หลากหลายหลักฐาน

"ทุ่งมหาราช" จึงเป็นวรรณกรรมชีวิตที่เพียบพร้อมไปด้วยบางแง่มุมของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองกำแพงเพชร ซึ่งแม้ผู้เขียนคือมาลัย ชูพินิจ จะออกตัวเป็นปฐมบทว่าเป็นเพียงการบันทึกความทรงจำที่ประทับใจในวัยหนึ่งของชีวิตที่ได้มีโอกาสประสบพบด้วยตัวเอง ตลอดทั้งเรื่องราวที่เลยผ่านไปแล้วแต่ทว่ายังมีการบอกกล่าวเล่าขานกัน เหตุผลตรงนี้จึงมิใช่ข้อแก้ต่างหากแต่ตอกย้ำให้ **"ทุ่งมหาราช"** ชัดเจนแจ่มใสยิ่งขึ้นในอันที่จะคงไว้ซึ่งความเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่ง

ที่สามารถใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงได้อย่างค่อนข้างสมเหตุสมผล

การดิ้นรนเพื่อการยังชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมและสังคมที่แปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา มนุษยชาติกับการแสวงหาเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุด มนุษยชาติกับการแย่งชิงความเป็นปึกแผ่นในถิ่นฐานหนึ่งๆ มนุษยชาติกับความพึงพอใจต่อปัจจัยพื้นฐานแห่งชีวิต ภาพเหล่านี้ล้วนเคยบังเกิดขึ้นมาแล้วในหน้าประวัติศาสตร์ที่ได้บันทึกจารึกไว้ แม้ทุกวันนี้ก็ตาม การดิ้นรนเพื่อการแสวงหานานัปการสนองตอบต่อความต้องการของมนุษย์ก็ใช่ว่าจะสิ้นสุดแล้ว หากแต่การดิ้นรนต่อสู้นั้นๆ จะเฉกเช่นชาวบ้านคลองสวนหมากที่ต้องต่อสู้ปะทะกับสภาพการณ์เลวร้ายโดยเฉพาะจากธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน กว่าที่จะพัฒนาการศักยภาพฐานะชุมชนมาตามลำดับจนกระทั่งเป็นตำบลนครชุมอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบัน

หลวงพ่ออุโมงค์ พระพุทธรูป สมัยเชียงแสนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่พบในจังหวัดกำแพงเพชร ปัจจุบันอยู่ที่วัดสว่างอารมณ์ ตำบลนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดกำแพงเพชร

พะโป้ กับ พญาตะก่า

สันติ อภัยราช

...ดูแต่วัดพระธาตุที่ทอดทิ้งกันชำรุดทรุดโทรมมาแต่สมัยปู่ย่าตายาย ใครล่ะทำนุบำรุง ใครล่ะปฏิสังขรณ์รื้อสร้างรวมเป็นองค์เดียวแล้วยกช่อฟ้าใบระกาใหม่? ใคร? นอกจากพญาตะก่ากับพะโป้ อย่าลืมว่านั่นเป็นกะเหรี่ยงสองพี่น้อง ไม่ใช่คนไทย ไม่ใช่คนพื้นเพปากคลอง ดีละพะโป้น้องพญาตะก่ากำลังสร้างคลองเหนือเป็นคลองของแก ข้าจะมาสร้างคลองใต้ให้เป็นเมืองของข้าและของเอ็ง (รื่นกล่าวกับสุดใจในการพบกันครั้งแรก หน้า 28)

...นี่เองพะโป้ผู้ยิ่งใหญ่ พะโป้ผู้มีคุณแก่ชาวกำแพงเพชรโดยทั่วไปและคลองสวนหมากโดยเฉพาะ พะโป้ผู้นำฉัตรทองแต่ตะโก้งมาประดิษฐาน ณ ยอดพระบรมธาตุเป็นสัญลักษณ์แห่งบวรพระพุทธศาสนา... (ความรู้สึกของรื่นเมื่อพบกับพะโป้ หน้า 169)

...นับแต่วินาทีแรกที่เหลือบไปเห็นว่าชายผู้นั้นเป็นใคร มิใช่รูปร่างซึ่งสมบูรณ์สมเป็นคนเจ้าเนื้อหรือการแต่งกายตามประเพณีมากไปกว่าความเป็นสง่าราศีของใบหน้า ของนัยน์ตาและผิวพรรณพะโป้ขณะนั้นล่วงเข้าวัยกลางคนแล้ว แต่สีหน้ายังเอิบอิ่มเหมือนคนหนุ่ม น้ำเสียงที่พูดก็แจ่มใสไพเราะเหมือนเสียงเด็ก... (รื่นพบพะโป้ครั้งแรก หน้า 165)

ภาพพะโป้และแม่ทองย้อย

...นัยน์ตาอันเล็ก แต่คมวาวเหมือนเปลวไฟ เหมือนประกายเหล็กกล้าของพะโป้จับอยู่ที่ใบหน้าเขาไม่วางตา... (หน้า 165)

...ฉันอยู่ปากคลองมานาน จนคนบ้านนี้ทั้งบ้าน เมืองนี้ทั้งเมือง ถือเหมือนฉัน เป็นลูกกำแพงคนหนึ่ง... (หน้า 165)

...ปากคลองทั้งปากคลอง กำแพงทั้งกำแพง แม่ปิงทั้งแม่ปิง รู้กันแต่ว่านายห้างพะโป้เป็นคนมีเมตตา อารีแก่คนยาก เขาว่านายห้างเป็นคนยุติธรรม ใจบุญหนักแน่นไม่หูเบา... (หน้า 167)

"เขามองหน้า...นี่เองพะโป้ผู้ยิ่งใหญ่ พะโป้ผู้มีบุญคุณต่อชาวกำแพงโดยทั่วไป และคลองสวนหมากโดยเฉพาะ... (หน้า 169)

...ถามผู้ใหญ่เขาดู ถามคนรุ่นปู่ย่าตายายของคนรุ่นนี้ดูว่า นับแต่พญาตะก่ากะพะโป้มาตั้งรกรากอยู่ที่นี่ เคยมีใครได้รับความเดือดร้อนเพราะเขาบ้าง เปล่าเลย... (หน้า 169)

ภาพบ้านห้างที่ทำงานของพะโป้ในอดีต

จากพระราชนิพนธ์ในการเสด็จประพาสต้นครั้งที่ 2 ของพระพุทธเจ้าหลวงเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2449

...วันที่ 25 วันนี้ตื่นสายเพราะวานนี้ อยู่ข้างจะฟกช้ำ 4 โมงจึงได้ลงเรือเหลืองข้ามฟากไปฝั่งตะวันตก ยังไม่ขึ้นที่วัดพระธาตุ เลยไปคลองสวนหมากต้องขึ้นไปไกลอยู่หน่อย ในคลองนี้น้ำไหลเชี่ยว แต่น้ำใสเพราะเป็นลำห้วย มีคลองแยกข้างขวามือ แต่ต้นทางที่จะเข้าไป เรียกว่าแม่พล้อถ้าไปตามลำคลอง 3 วันจึงถึงป่าไม้ แต่มีหลักตอมาก เขาขึ้นเดินไปทางวันเดียวถึง ***ป่าไม้นี้พะโป้กะเหรี่ยงในบังคับอังกฤษเป็นคนทำ เมียเป็นไทยชื่ออำแดงทองย้อย เป็นบุตรผู้ใหญ่บ้านวันและอำแดงไทตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกันที่นั่น ไปขึ้นถ่ายรูปที่ 2 บ้านนี้ แล้วจึงกลับออกมาจอดกินกลางวันที่หาดกลางน้ำ...***

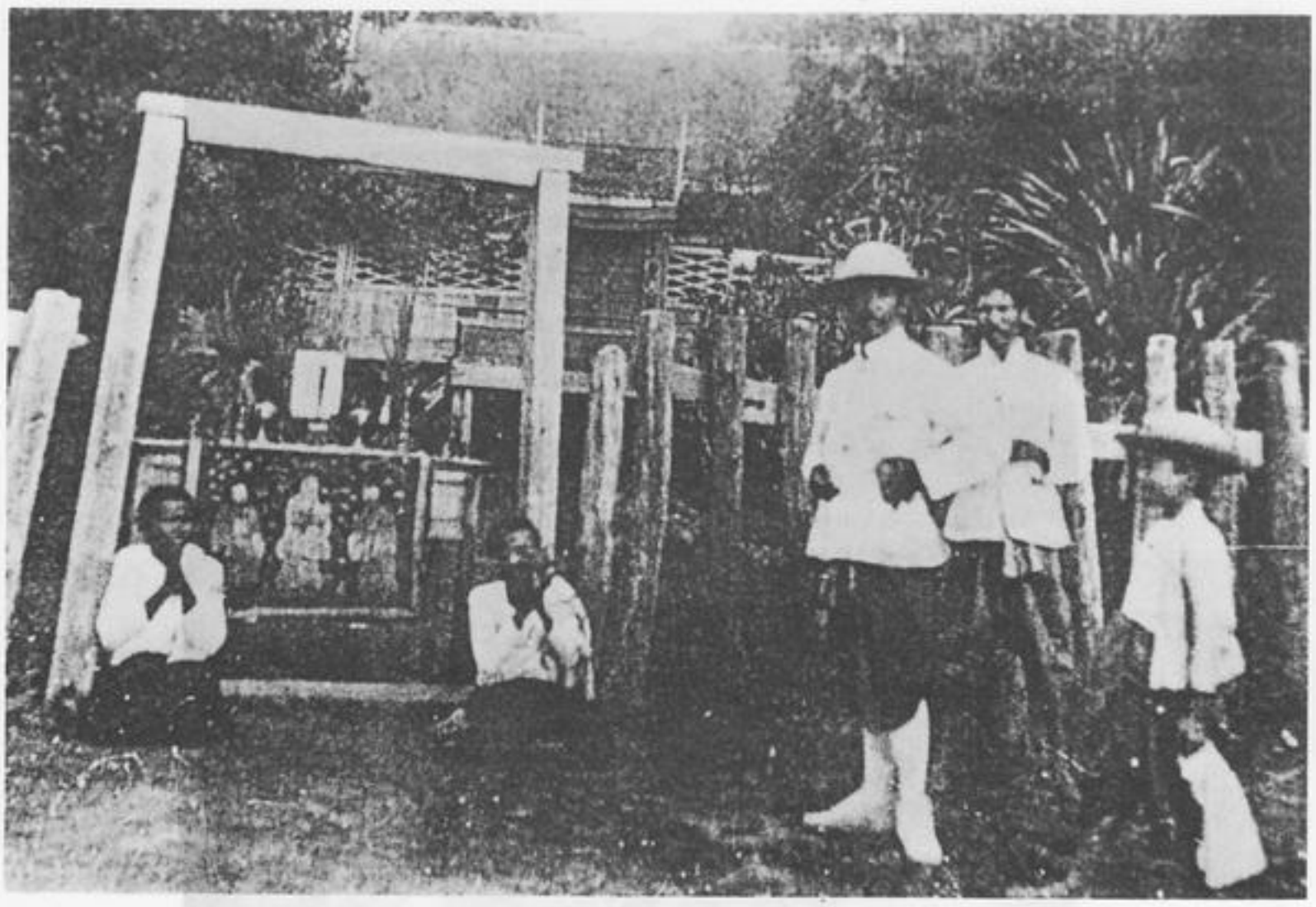

ภาพคลองแม่พล้อ และคลองสวนหมาก ในปัจจุบัน

ภาพรูปพระราชทานแก่ ครอบครัวผู้ใหญ่วัน

ภาพรูปพระราชทานแก่ครอบครัวผู้ใหญ่วัน

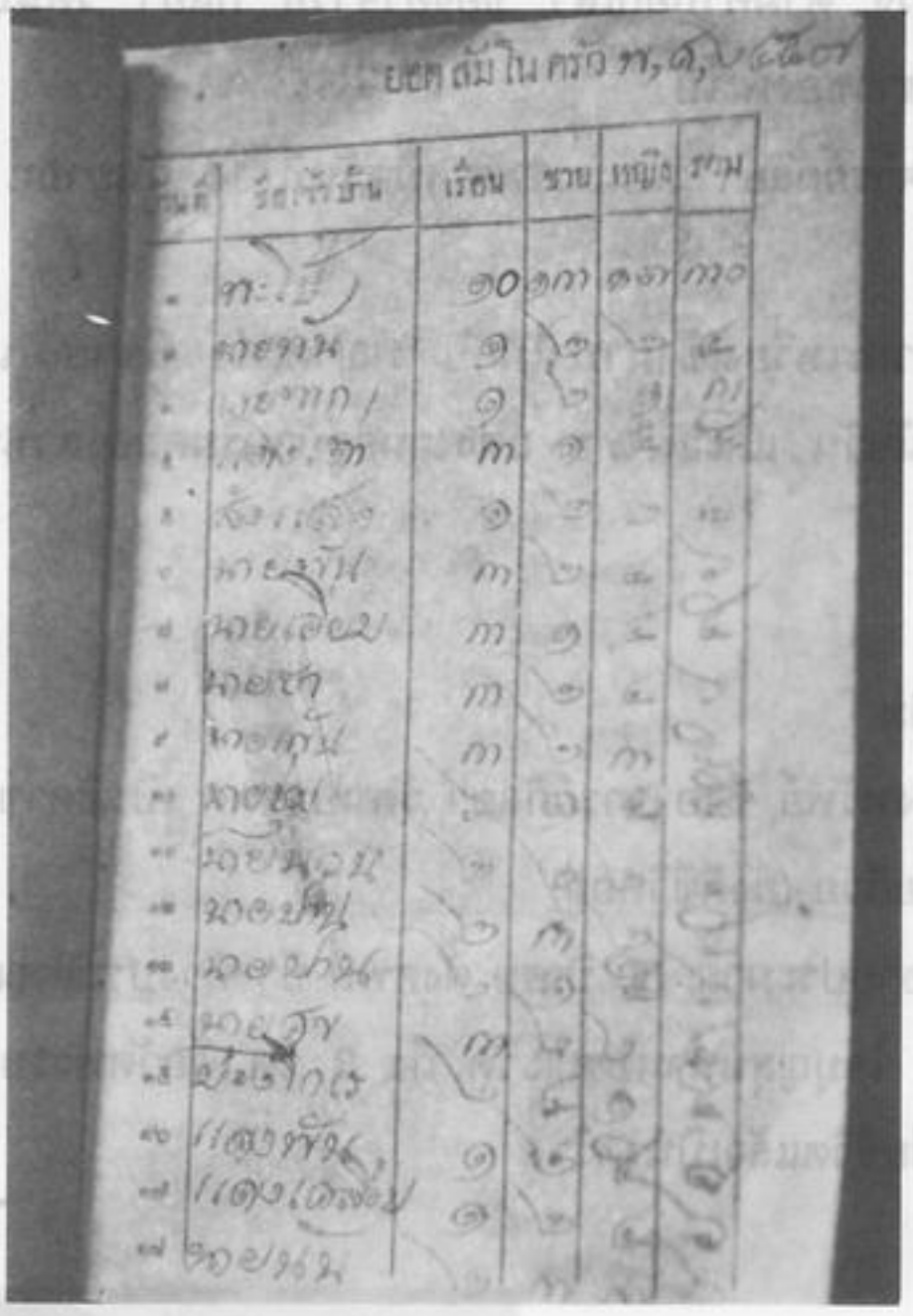

ภาพสำมะโนครัวพะโป้ พ.ศ. 2457

ภาพหมอนขวานที่นั่งของพะโป้ ***พะโป้เอนหลังพิงร่างอันสมบูรณ์ของแกด้วยหมอนขวานใบนั้น หน้ากำมะหยี่สีเลือดหมูของมันพราวระยับไปด้วยดิ้นทอง ที่ปักรูปนกยูงแพนหาง...*** (หน้า 170)

พะโป้ในชีวิตจริง ตามคำบอกเล่า ของอาจารย์ กัลยา รัตนบรรพต อาจารย์สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร หลานสาวของพะโป้

สัมภาษณ์ อาจารย์กัลยา รัตนบรรพต เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2537 เวลา 13.30 น. ได้ความว่า

พะโป้ เป็นชาวกะเหรี่ยงเข้ามาทำไม้กับ พญาตะก่า พี่ชาย (แซงพอ) พะโป้พบรักกับอำแดงทองย้อย ลูกสาวกำนันวัน และแม่ไทย แต่งงานอยู่บ้านริมคลองสวนหมากฝั่งวัดสว่างอารมณ์ มีบุตรธิดาหลายคน เช่น

1. ป้าแกล
2. ป้าทับทิม
3. นายทองทรัพย์ ซึ่งอาจารย์กัลยา รัตนบรรพต เป็นธิดาของพ่อทองทรัพย์ (ถึงแก่กรรม) ส่วนมารดาชื่อแม่เน้ยก๊วย (ยังมีชีวิตอยู่)

พะโป้เสียชีวิตอายุประมาณ 50 ปีเศษ ตั้งศพที่ บ้างห้างประมาณ 3 เดือน

พะโป้เป็นคนดี ใจบุญสุนทานบูรณะวัด ถึง 3 วัด คือวัดพระบรมธาตุ วัดสว่างอารมณ์ วัดท่าหมัน หลังจากพะโป้เสียชีวิตแล้วเป็นวัดร้าง

ภาพนายทองทรัพย์บุตรชายพะโป้

ลักษณะนิสัยของพะโป้ จากคำบอกเล่าของแม่ก๊วย ลูกสะใภ้พะโป้ว่า

พะโป้เป็นคนใจดี แต่เป็นคนเด็ดขาดมาก บ่าวไพร่ทุกคน รักพะโป้มาก ลูกหลานทุกคน รักและยำเกรง พะโป้ไม่ใช่นิยายที่เล่าขานกันมาแต่มีตัวจริง คล้ายกับในเรื่องทุ่งมหาราชมาก

ภาพครอบครัวแม่ทองย้อย

ภาพลูกสาวพะโป้ แม่ทับทิม

ภาพกระจกโต๊ะเครื่องแป้งของแม่ทองย้อย (สันนิษฐาน)

ภาพเครื่องมือเครื่องใช้ของพะโป้ (สันนิษฐาน)

เจ้าเมืองกำแพงเพชร

สันติ อภัยราช

ภาพที่ปรากฏในวรรณกรรมทุ่งมหาราช

ร่างชายชรา ในชุดกางเกงขาสั้น สวมถุงน่องรองเท้า หมวกกันแดด และเสื้อราชปแตนต์ คนนำหน้า คือท่านเจ้าคุณกำแพงผู้ว่าราชการจังหวัด (หน้า 291)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในระหว่าง พ.ศ. 2447-2458 เป็นสมัยที่พระวิเชียรปราการ (ฉาย อัมพะเศวตร) เป็นเจ้าเมืองกำแพง จากเสด็จประพาสต้นกล่าวไว้ว่ามาช่วยราชการเมืองกำแพงเพชร

เป็นอย่างไรบ้างฮึผู้ใหญ่? เสียงของท่านที่ถามไพเราะ สุภาพอ่อนโยนและบอกความเห็นอกเห็นใจ ตั้งแต่ครั้งนั้นแล้วไม่ได้พบกันอีกเลย ท่านหมายถึงคราวที่เรียกเขาไปแต่งตั้งขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน

จากลักษณะนิสัยที่ปรากฏในเรื่อง ท่านเป็นคนสุภาพไม่ถือตัว อ่อนโยนและรักในราษฎร สมกับที่พระพุทธเจ้าหลวงไว้วางพระราชหฤทัยให้มาช่วยราชการที่เมืองกำแพงเพชรในระหว่างที่เจ้าเมืองคนเก่า (พระยารามรณรงคสงคราม หรุ่น) ถูกเรียกตัวให้เข้าไปในพระนคร

...อย่าไปลำบากลำบนอะไรเลยผู้ใหญ่ ท่านบอก ฉันมาพักกินกลางวันที่ท้ายดงเศรษฐีเมื่อกี้เสร็จเรียบร้อยแล้ว แม่เมียดเขาเป็นธุระเสร็จ มานั่งที่นี่ดีกว่า ฉันออกมานี่ เพราะอยากพบผู้ใหญ่เท่านั้นไม่ได้ไปตรวจงานการที่ไหน...

...เมื่อวานนี้เอง ฉันข้ามฟากมาพบท่านพระครูที่วัดท่านบอก ...ฉันรู้ทุกคนไม่กล้ากลับไปอยู่บ้านเดิมเพราะยังหวาดเกรงทั้งฝีดาษ และภูติผีปีศาจอะไรกันอยู่

...ฉันคิดว่าผู้ใหญ่ยังยึดเป็นที่ยึดถือศรัทธา ของชาวบ้านไว้มาก...

...ลงไปรักษาตัวในกรุงคราวนี้ ...มีข่าวกลับมาบอกหลายเรื่อง ...ข้อแรกเสนาบดีทรงเห็นควรที่ฉันขอยกฐานะคลองสวนหมากขึ้นเป็นตำบล...

...ต้นตระกูลของฉัน มาเป็นเจ้าเมืองอยู่ที่นี่นาน... ท่านผู้ใหญ่เก่าเล่าให้ฟังเป็นเสียงเดียวกันทั้งนั้นว่า คราวไหนที่คลองสวนหมากร้าง จะกินเวลาว่านานสักเพียงใด ในที่สุดมันจะต้องกลับมาเป็นบ้านที่มีคนอยู่ทุกครั้งไป

ตรงนี้ครูมาลัยคงหมายถึง ตระกูลของ พระยารามรณรงคสงคราม ซึ่งขัดกับข้อเท็จจริงทางหลักฐานประวัติศาสตร์ว่า พระวิเชียรปราการ (ฉาย อัมพะเศวตร) เป็นข้าราชการมาจากที่อื่น ไม่ใช่ตระกูลพระยารามรณรงคสงคราม ต่อมาได้ไปเป็นพระยาไชยนฤนาท

...นัยน์ตาอันเต็มไปด้วยความรู้สึกของเขามองดูนัยน์ตาอันเต็มไปด้วยอานุภาพแห่งความหวังและความปรานีของท่าน มีอานุภาพเหนือสิ่งอื่นใด ก็เพราะมันเป็นนัยน์ตา ซึ่งบอกถึงศรัทธาที่เจ้าคุณผู้ว่าราชการจังหวัดมีอยู่ต่อเขา...

รูปเจ้าเมืองกำแพงเพชร พระยารามรณรงคสงครามรามอภัยภิรีพาหะ (อ้น)

จากการค้นคว้าและสอบถามจากผู้รู้ โดยเฉพาะทายาท สกุลรามสูต สายพระยารามรณรงคสงครามได้ความว่า

ลำดับ เจ้าเมืองกำแพงเพชร ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เท่าที่สามารถนำสืบได้

1. พระยาสุรบดินทร ข้าหลวงเดิมเป็นพระยากำแพงเพชร พ.ศ. 2313-2318 พม่ายกมาที่เมืองตาก เห็นเหลือกำลังต่อสู้ ก็พาครัวหนีเข้าป่า และบอกมายังกรุงธนบุรี ทัพพม่าถูกทัพไทยตีแตกพ่ายไป

2. พระยารามรณรงคสงคราม (เกริก) ได้เป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชรสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีมีบุตรชาย ชื่อ นุช ได้เป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชรในสมัยรัชกาลที่ 1

3. พระยารามรณรงคสงคราม (นุช) เจ้าเมืองกำแพงเพชรสมัยรัชกาลที่ 1 ได้คุมทัพไปตีบ้านตานีเมืองปัตตานีกับคุณบุญศรีบุตรชาย ได้พระราชทานดาบประจำตระกูลจากรัชกาลที่ 1 และพระราชทานชาวปัตตานี 100 ครอบครัว มาตั้งบ้านอยู่เกาะท้ายเมือง เรียกว่าเกาะแขก ต่อมาดาบพระราชทานตกทอดมาถึงพระยากำแพง (อ้น) เมื่อพระยากำแพงอ้นถึงแก่อนิจกรรม หลวงพิพิธอภัย (หวล รามสูต) ถวายแก่รัชกาลที่ 5 คราวประพาสต้นกำแพงเพชร พ.ศ. 2449 พระปิยมหาราชพระราชทานดาบเล่มนี้เป็นสมบัติของเมืองกำแพงเพชร แก่ผู้ว่าราชการ เจ้าเมืองในสมัยนั้น (น่าจะเป็นสมัยพระวิเชียรปราการ) พระยารามรณรงคสงคราม (นุช) มีบุตรีชื่อ คุณแพง ซึ่งได้สมรสกับเจ้าคุณนาคไม่ทราบตระกูลใด เมื่อพระยากำแพงนุชถึงแก่อนิจกรรม คุณนาคได้

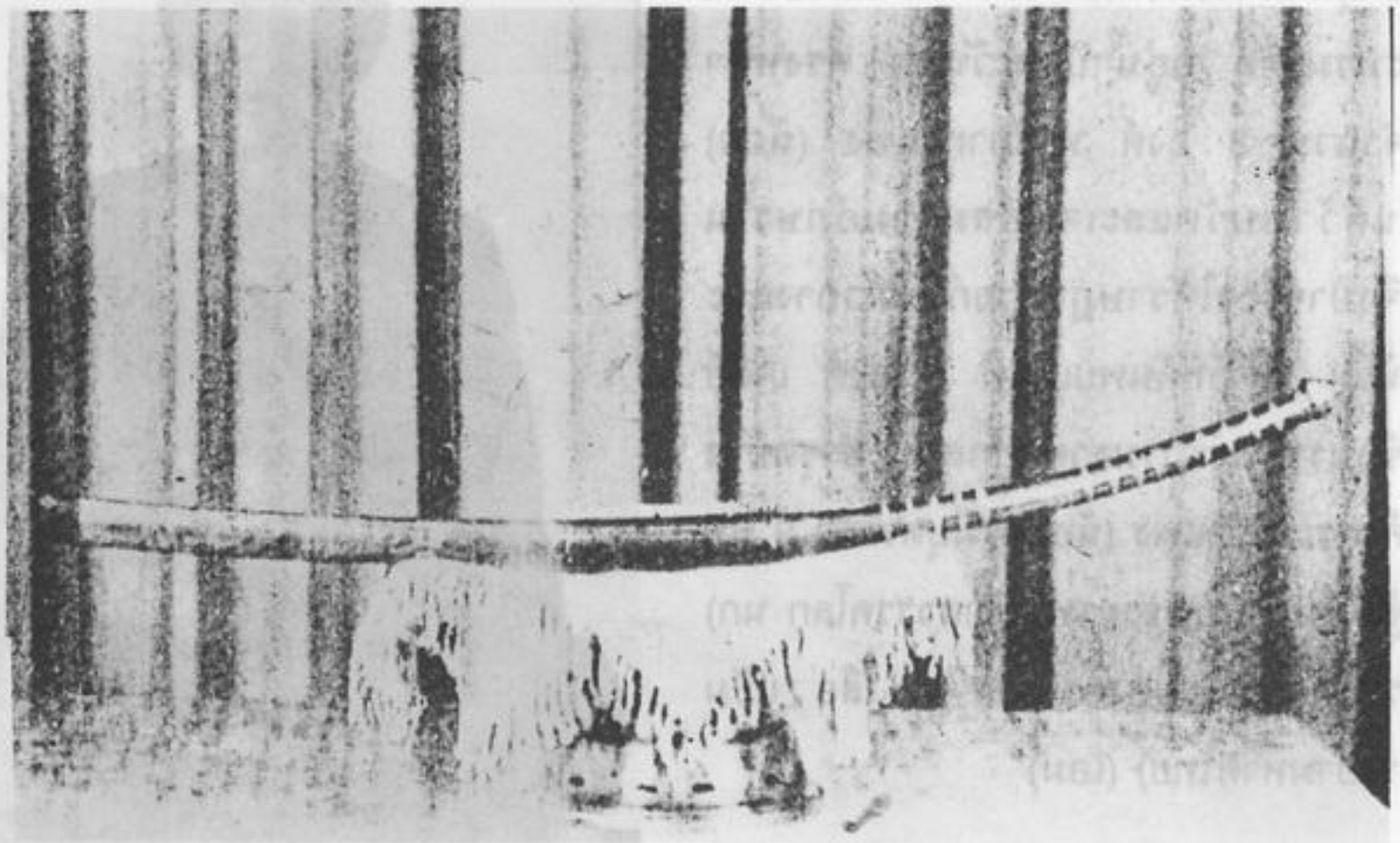

ภาพดาบพระราชทานจากรัชกาลที่ 1

เป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชรต่อมา

4. พระยารามรณรงคสงคราม (นาค) ได้เป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชรสมัยรัชกาลที่ 2 มีบุตรกับท่านแพง 5 คน คือ

4.1 พระยากำแพง (บัว)

4.2 พระยากำแพง (เถื่อน)

4.3 พระยากำแพง (น้อย)

4.4 พระยากำแพง (เกิด)

4.5 เจ้าจอมอิ่มหรือสุดใจ ถวายตัวเป็นนางห้ามสมัยรัชกาลที่ 2

5. พระยารามรณรงคสงคราม (บัว) มีบุตรธิดา 6 คน คือพระยาเผื่อน พระปลัดจันทร หลวงจบ คุณแพ คุณพลอย คุณแข

6. พระยารามรณรงคสงคราม (เถื่อน) ตอนเป็นพระยาสวรรคโลก ได้เลื่อนเป็นพระยาราชสงคราม ในสมัยรัชกาลที่ 4 ไปราชการทัพเวียงจันทน์ มีความชอบ ได้ลาวเชลยมา 100 ครอบครัว ไปอยู่ที่คลองสวนหมาก มีบุตร 7 คน พระปลัดเกตุ (คนที่สองสืบไม่ได้) หม่อมสินรา (นางห้ามพระนั่งเกล้า) ผู้ช่วยกอบ คุณปู่เกี้ยว หลวงประเวศ (จ๋อง) พระมนตรีราชยกบัตร (กาง)

7. พระยารามรณรงคสงคราม (น้อย) ได้ช่วยสมเด็จพุฒาจารย์ (โต) ค้นพบวัดพระบรมธาตุตามจารึกวัดเสด็จว่า มีเจดีย์โบราณบรรจุพระบรมธาตุ อยู่น้ำปิงตะวันตก ตรงหน้าเมืองเก่าจำนวน 3 องค์ พระยากำแพง (น้อย) ทำการค้นคว้าพบวัดและเจดีย์สมตามอักษรในแผ่นศิลาจึงป่าวร้องให้ราษฎรช่วยกันแผ้วถางและปฏิสังขรณ์ขึ้น เจดีย์ที่ค้นพบเดิมมี 3 องค์ เจดีย์องค์ใหญ่ซึ่งบรรจุพระบรมธาตุอยู่กลาง ชำรุดบ้างทั้ง 3 องค์ พระยากำแพง (น้อย) มีบุตรธิดา 9 คน คือ นุช พุ่ม สุ่น ทิม (ภรรยาพระยาสวรรคโลก นก) ทับ (ภรรยาหลวงวิเศษสงคราม) จุ้ย เสือ แย้ม (ภรรยาพระยามหาดไทย) (เอม)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

ภาพ:สมเด็จพุฒาจารย์ (โต)

ภาพทำเนียบเจ้าเมืองกำแพงเพชรแผนที่ 1

19. พระสำราญนฤปกิจ (เชื้อ โรจนวิภาต) พ.ศ. 2470-2470
20. หลวงศรีนฤนาท (ม.ล.สวาสดิ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ 2470-2472
21. พระภักดีดินแดน (เชื่อม มุสิกวัต) พ.ศ. 2472-2478
22. หลวงประสิทธิบุรีรักษ์ พ.ศ. 2478-2482
23. หลวงปริวรรตวรวิจิตร (จันทร์ เจริญชัย) พ.ศ. 2482-2484
24. พระภูมิพิชัย (ม.ร.ว บุง ลดาวัลย์) พ.ศ. 2484-2486
25. นายใหญ่ สิมสิงห์ พ.ศ.2486-2487
26. หลวงนครคุณปถัมภ์ (หยาก ไพโรจน์) พ.ศ. 2488-2489
(ไม่ได้เดินทางมารับตำแหน่ง)
27. นายทำนุก รัตนดิลก ณ ภูเก็ต พ.ศ. 2490-2490
28. หลวงอนุมัติราชกิจ พ.ศ. 2490 มิถุนายน-ธันวาคม
29. นายสุวรรณ วี่นยศ พ.ศ. 2490-2493
30. นายจรัส ธารีสาร พ.ศ. 2493-2498
31. นายนารถ มนตเสวี พ.ศ. 2498-2499
32. นายสนิท จูทารพ พ.ศ. 2499-2500

33. นายลิขิต สัตยายุทธ พ.ศ. 2500-2500
34. ขุนอักษรสารลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2500-2501
35. นายชุณห์ นกแก้ว พ.ศ. 2501-2502
36. นายพัฒน์ พินทุโยธิน พ.ศ. 2503-2507

ภาพทำเนียบเจ้าเมืองกำแพงเพชรแผ่นที่ 2

37. ร.ต.ท ปิ่น สหัสโชติ พ.ศ. 2507-2512
38. นายบุญรอด โชตมังษะ พ.ศ. 2512-2514
39. นายรำไพ นิมิตกุล พ.ศ. 2514-2519
40. นายกาจ รักษ์มณี พ.ศ. 2519-2521
41. นายประกิต อุตตะโมต พ.ศ. 2521-2522
42. นายฉลอง วงษา พ.ศ. 2522-2523
43. นายจำนง ยังเทียน พ.ศ. 2523-2525
44. นายเชาววัศ สุดลาภา พ.ศ. 2525-2527
45. นายชาญ พันธุมรัตน์ พ.ศ. 2527-2531
46. พ.ท.กมล ประจวบเหมาะ พ.ศ. 2531-2532

ภาพท้าเนียบเจ้าเมองกาแพงเพชรแผนที่ 3

47. ร.ต.ทวี ผดุงรัตน์ พ.ศ. 2532-2533

48. ร.อ.อริย อุปบารมี พ.ศ. 2533-2534

นายศิวะ แสงมณี
ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร

49. ร.ต.สมนึก เกิดเกษ พ.ศ. 2534-2536

50. นายศิวะ แสงมณี พ.ศ. 2536-ปัจจุบัน

เป็นการบันทึกประวัติศาสตร์เรื่องเจ้าเมืองกำแพงเพชรเป็นครั้งแรก โดยการวิจัยภาคสนาม ถ้าท่านใดพบข้อผิดพลาด หรือเพิ่มเติม โปรดแจ้งมาที่ นายสันติ อภัยราช โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม จะเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองยิ่ง

เมืองไตรตรึงษ์

นิชรา พรมประไพ

เรื่องราวของเมืองไตรตรึงษ์ปรากฏในเรื่องทุ่งมหาราชหลายตอน ความงามของนางกินรีที่เจดีย์วัดวังพระธาตุเป็นที่ติดตราตรึงใจของรื่น ซึ่งเป็นพระเอกของเรื่อง จนนำไปเปรียบเทียบกับหญิงที่ตนพึงใจ คือ ละเมียด และฉากรักของเขาและละเมียดก็เกิดขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำหน้าวัดวังพระธาตุนี้เอง

ประวัติเมืองไตรตรึงษ์ เป็นที่เล่าขานกันมานานโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับท้าวแสนปม ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้สร้างเมืองไตรตรึงษ์ แม้รื่นกับสุดใจก็สนทนากันในเรื่องนี้เมื่อเอ่ยถึงละเมียดว่า

"แกทำให้ข้านึกถึงรูปนางกินรีคนนั้น นางกินรีที่ปู่ย่าตายายกะคนเก่าๆ เล่ากันมาว่าพวกคนธรรพ์ พากันมาตายเสียมากต่อมากในการรบราฆ่าฟัน เพื่อชิงเอาไปเป็นคู่ครอง"

"นั่นต้องก่อนท้าวแสนปมสร้างเมืองไตรตรึงษ์"

"ก่อนหรือหลังไม่รู้แต่เขาเล่ากันมาอย่างนั้น" (หน้า 93)

ทิวทัศน์ลำน้ำปิงบริเวณหน้าวัดวังพระธาตุ เมืองไตรตรึงษ์

นิทานเรื่องท้าวแสนปมที่เล่าขานกันมามีหลายสำนวนแต่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน สรุปได้ว่า มีนายอัปลักษณ์คนหนึ่งเป็นปมทั้งตัว แต่เป็นผู้ที่มีบุญญาธิการ นายแสนปมคนนี้ปลูกมะเขือและรดด้วยน้ำปัสสาวะจนงอกงามและได้นำมะเขือไปถวายพระราชธิดาของเมืองนี้จนพระราชธิดาทรงพระครรภ์แต่หาบิดาของเด็กไม่ได้ จนต้องใช้วิธีเสี่ยงทายซึ่งนายแสนปมก็เข้าร่วมในพิธีเสี่ยงทายด้วย โดยนำข้าวเย็นไปก้อนหนึ่ง และพระโอรสก็เลือกที่รับข้าวเย็นของนายแสนปม จนทั้งสามถูกขับไล่ออกจากเมืองนี้ไป หักร้างถางพงแต่เพียงลำพัง จนพระอินทร์ต้องจำแลงแปลงกายเป็นลิงนำฆ้องวิเศษมาให้ โดยใช้อุบายแยบยลทำเป็นตีฆ้องให้ต้นไม้ของนายแสนปมกับตั้งขึ้นมาอีก และแกล้งให้นายแสนปมจับได้ และนำฆ้องวิเศษไปเนรมิตบ้านเมือง เปลนอนของลูก (อู่ทอง) และทำให้ร่างกายหายจากความอัปลักษณ์

เมืองไตรตรึงษ์ในแง่มุมของประวัติศาสตร์นั้นไม่ปรากฏแน่ชัดว่าสร้างขึ้นปีพ.ศ.ใด แต่มีเอกสารที่กล่าวถึงเมืองกำแพงเพชรคือ"ตำนานสิงหนวัติกุมาร" ปรากฏข้อความว่า *"พระองค์ไชยศิริได้ทิ้งเวียงชัยปราการหนีข้าศึกมอญจากเมืองธรรมวดีเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ.1547 และได้สร้างเมืองขึ้นมาใหม่ในปีเดียวกันใกล้เมืองร้างตรงฟากฝั่งเมืองกำแพงเพชร เรียกว่า เมืองไตรตรึงษ์"*

วัดเจดีย์เจ็ดยอดในเมืองเก่าไตรตรึงษ์

ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงวินิจฉัยเห็นพ้องต้องกันว่าน่าจะเป็นพวกเชียงรายมาตั้งเมืองเพราะตั้งทางฝั่งตะวันตก ผิดแผกกับอาณาจักรสุโขทัย สวรรคโลก หรือพิษณุโลก ซึ่งตั้งเมืองอยู่ในแถบเดียวกัน เมืองไตรตรึงษ์ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ห่างจากกำแพงเพชร ไปตามถนนพหลโยธินมุ่งสู่นครสวรรค์ประมาณ 18 กิโลเมตร เป็นเมืองสี่เหลี่ยมขนาด 840x800 เมตร ตั้งอยู่ติดแม่น้ำปิงในตำแหน่งเส้นรุ้งที่ 16.23 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ตั้ง 99.33 องศาเหนือ เป็นเมืองที่มีกำแพงดินล้อมรอบสามชั้น และมีคูน้ำสองชั้น ภายในเมืองไตรตรึงษ์ มีโคกเนินหลายแห่งแต่ที่ปรากฏเป็นวัดที่ซากหักพังมี 2 แห่ง คือวัดเจดีย์เจ็ดยอดและวัดพระปรางค์ และนอกกำแพงเมืองไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 200 เมตร เป็นวัดวังพระธาตุซึ่งมีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ขนาดใหญ่ตามแบบของศิลปะสมัยสุโขทัย

ในบทพระราชนิพนธ์ในการเสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2449 ได้ทรงบันทึกสภาพแวดล้อมของบ้านวังพระธาตุและเมืองไตรตรึงษ์อย่างละเอียด แสดงถึงความสนพระทัยในด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ ประวัติศาสตร์ และความเป็นไปของพสกนิกรและบ้านเมืองของพระองค์อย่างแท้จริง พระองค์ทรงบันทึกถึงพระธาตุไว้ว่า...พระธาตุนี้มีฐานแท่นซ้อน 3 ชั้น แล้วถึงชั้นคูหาบนเป็นรูปกลมซึ่งกรมหลวงนริศเรียกว่าทะนาน ถัดขึ้นไปถึงบัลลังก์ปล้องไฉน 7 ปล้องปลีแล้วปักฉัตร ไม่ผิดกันกับพระเจดีย์เมืองฝางที่เห็น ซึ่งแก้เป็นพระเจดีย์มอญเสีย เขาว่าสุโขทัยสวรรคโลกเป็นรูปนี้ทั้งนั้น เป็นรูปเจดีย์ของแผ่นดินฝ่ายเหนือเห็นจะไม่แปลกกันมาก องค์พระเจดีย์ชำรุดพังลงมาเสียซีกหนึ่ง มีรากระเบียงรอบวิหาร 4 ทิศ วิหารใหญ่ที่บูชาอยู่ทิศใต้ พระอุโบสถซึ่งมีสีมาเป็นสำคัญอยู่ทิศตะวันออกเยื้องไม่ตรงกลางเขาปลูกโรงหลังคามุงกระเบื้องในที่ใกล้พระเจดีย์ด้านตะวันออก มีพระพุทธรูปทั้งนั่งทั้งยืนหลายองค์ พระพุทธรูปหน้าตาดีแปลกกว่าที่เคยเห็น... เดินมาจากวังพระธาตุไปตามลำน้ำข้างเหนือ ทาง 26 เส้น ถึงคูด้านใต้ของเมืองไตรตรึงษ์สู่คูนั้นใหญ่กว้างราว 15 วา ลึกลงเสมอพื้นหาด แต่น้ำแห้งยื่นเข้าไปจนถึงเชิงเทิน หลังเมืองไปมีถนนข้ามเข้าเมืองอยู่กลางย่านด้านใต้แต่ด้านเหนือไม่มีถนน มีแต่ลำคูมาบรรจบด้านใต้ กำหนดเชิงเทินยาวตามลำแม่น้ำ 40 เส้น ยื่นเข้าไปทางทิศตะวันตกตะวันออก 37 เส้น เห็นเป็นเมืองใหญ่โตอยู่ พื้นแผ่นดินเป็นแลงทั่วทั้งนั้นในท้องคูก็เป็นแลง เข้าไปในเมืองหน่อยหนึ่งก็พบโคก เห็นจะเป็นวิหารเจดีย์พังตั้งอยู่เบื้องหลัง ถัดเข้าไปอีกหน่อยหนึ่ง เรียกว่าเจดีย์ 7 ยอด จะเป็นด้วยผู้ที่มาตรวจตราค้นพบสามารถจะถางเข้าไปได้แต่ 7 ยอด แต่ที่จริงคราวนี้เขาได้ถางดีกว่าที่ได้ถางมาแต่ก่อนจึงได้ไปพบว่ากว่า 7 คือ พระเจดีย์ใหญ่ขนาดพระมหาธาตุริมน้ำอยู่กลาง มีพระเจดีย์ราย 3 ด้าน วิหารด้านเหนือวางเลอะๆ ทำนองนี้.....

เศียรหลวงพ่อโตที่ตกอยู่บริเวณวัดวังพระธาตุ

พระพุทธรูปองค์หนึ่งในบทพระราชนิพนธ์อาจจะทรงหมายถึง **"หลวงพ่อโต"** ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงเศียรเท่านั้นมีขนาดใหญ่สูงประมาณคนยืนเดิมที่ประดิษฐานอยู่บนวิหาร และได้พังลงมาโดยเล่ากันว่าเป็นปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นขณะมีงานประจำปี และชาวบ้านได้ช่วยกันนำไปตั้งไว้บนดินข้างพระเจดีย์จนทุกวันนี้

ฉากบางตอนในเรื่องทุ่งมหาราชได้กล่าวถึงบ้านวังพระธาตุซึ่งสอดคล้องกับบทพระราช-นิพนธ์ในการเสด็จประพาสต้นบางตอนดังบทสนทนาของละเมียดกับรื่นเมื่อเดินทางมาถึงว่า

"อย่าลืมนะรื่นว่าเวลานี้เราควรรู้จักกันและกันยิ่งกว่าหญิงชายคู่ใด จะได้เรียนรู้จากกันในชั่วชีวิต" หล่อนบอกเขาขณะเมื่อเรือจอดพักนอนหน้าวังพระธาตุเป็นคืนสุดท้าย" (หน้า 258)

แสดงให้เห็นว่าหน้าวังพระธาตุเป็นชุมชนใหญ่ แห่งหนึ่งในสมัยนั้นซึ่งทรงบันทึกไว้ว่า *"...จากท่าขี้เหล็กเลี้ยวเดียวก็ถึงวังพระธาตุ อยู่ฝั่งตะวันตกมีบ้านเรือนรายตลอดขึ้นมา แต่อยู่ฟากตะวันตกฟากตะวันออกเป็นป่าตั้งแต่พันคลองขลุงขึ้นมามีต้นสักชุม แต่เป็นไม้เล็กๆ ซึ่งเป็นเวลาหวงห้าม เดินเรือวันนี้รู้สึกว่าไปในกลางป่าสูง ได้ยินเสียงนกร้องต่างๆ อย่างชมดงเพรียกมาตลอดทาง... ที่วังพระธาตุนี้เป็นชื่อของชาวเรือตั้ง วังไม่ได้แปลว่าบ้าน แปลว่าห้วงน้ำ พระธาตุนั้นก็คือพระธาตุซึ่งตั้งอยู่ตรงวังนั้น จอดเรือที่ที่พักร้อนเหนือวังพระธาตุนิดหนึ่ง"*

แต่ตัวละครในเรื่องมิได้บรรยายถึงรายละเอียดของโบราณสถานมากนักนอกจากความติดตราตรึงใจในรูปกินรีซึ่งกล่าวว่าอยู่บนเจดีย์วัดวังพระธาตุแห่งนี้ ดังข้อความบรรยายว่า

"เสียงใบระกาเจดีย์ใหม่หน้าวัดบนฝั่งทำให้วาจาของเขาที่ห้วนหายไปเพียงนั้น ร่างอันอ่อนละมุนเคร่งเครียดขึ้นจากเสียงของมันขณะเดียวกันความคิดของรื่นก็หวนกลับไปสู่รูปของนางกินรีบนเจดีย์ร้างข้างใน เข้าไปภายในบริเวณซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ตั้งของเมืองไตรตรึงษ์ อีกบอกไม่ถูกเหมือนกัน ว่าอะไรทำให้คิดถึงรูปสลักรูปนั้นขึ้นมาอีก.." (หน้า 260)

จากการค้นคว้าหรือบอกเล่าของบรรพบรุษไม่มีผู้ใดทราบว่ามีรูปสลักกินรีจริงหรือไม่ รวมทั้งบทพระราชนิพนธ์ก็ไม่ได้กล่าวถึง ซึ่งอาจเป็นจินตนาการของผู้เขียนเองก็ได้

รื่นกับละเมียดได้เดินทางกลับมายังวังพระธาตุด้วยกันอีกครั้งหนึ่งในฐานะเพื่อนร่วมงาน ซึ่งทำไม้ด้วยกัน การเดินทางครั้งนี้ได้มาเจรจากับผู้ใหญ่แม้นเกี่ยวกับสัมปทานป่าไม้ยาง โดยตกลงตัดให้ได้ตามขนาดที่ต้องการเท่านั้น ซึ่งในบทพระราชนิพนธ์ในการเสด็จประพาสต้นก็ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า *"...ป่าตั้งแต่พันคลองขลุงขึ้นมามีต้นสักชุม แต่เป็นไม้เล็กๆ ซึ่งเป็นเวลาหวงห้าม..."*

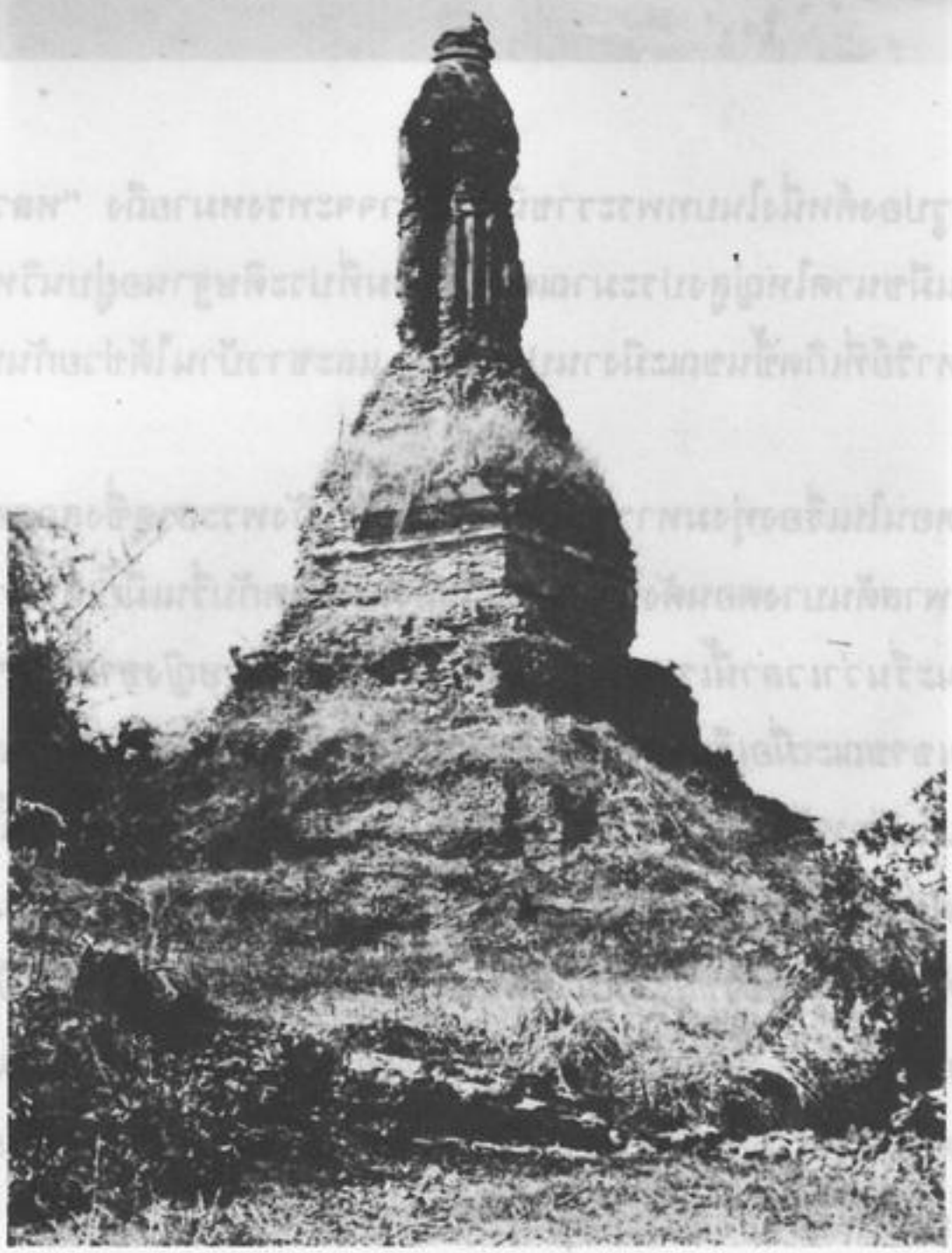

เจดีย์วัดวังพระธาตุ เมืองไตรตรึงษ์

ละเมียดกับรื่นได้ชื่นชมบรรยากาศอันประทับใจระหว่างเขาทั้งสองอีกครั้งหนึ่ง

หล่อนและเขานั่งอยู่ที่นั้น บนเนินทรายสีขาวสะอาดข้างกอตะไคร้น้ำ ดื่มด่ำไปด้วยความสุขและสงบ ซึ่งหลั่งไหลมากับความเงียบจนกระทั่งแสงสว่างจากพระจันทร์ข้างขึ้นแก่สาดสู่ท้องฟ้า ก่อนที่สีแดงจ้าของมันจะพ้นทิวไม้ ไม่ได้พูดอะไรต่อกัน มิได้แสดงกิริยาอันใดต่อกัน พระจันทร์โคจรต่อไปจนกระทั่งในที่สุดแสงสว่างลำแรกก็พุ่งถึงกลุ่มยอดเจดีย์อันสลักปรักพังอยู่ระหว่างหมู่ตาลทางขวามือของหล่อนและเขา รื่นและละเมียดชำเลืองดูยอดเจดีย์เหล่านั้นครั้นแล้วก็หันกลับพร้อมด้วยความสำนึกซึ่งติดตามมาทันทีว่าอะไรที่ทำให้บริเวณป่า และเมืองร้างแห่งนี้ผิดแผกแตกต่างไปจากทุกเมืองร้างบนฝั่งแม่น้ำปิง และพร้อมๆ กับความสำนึกนั้นต่างฝ่ายก็ต่างพยายามที่จะไม่มองดู เพราะความหวั่นเกรงซึ่งตนเองต่างรู้อยู่แก่ใจด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย

"วังพระธาตุ !" รื่นพึมพำ *"คืนสุดท้ายของเรา"*

ชาวบ้านวังพระธาตุมีศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองอันควรค่าแก่ความสนใจหลายอย่าง เช่น เพลงพื้นบ้านได้แก่เพลงระบำ ก.ไก่ เพลงรำวงพื้นบ้านตำนาน และนิทานอันเป็นอมตะซึ่งน่าสนใจศึกษาและอนุรักษ์ไว้อย่างยิ่ง

ครูมาลัย ชีวิตที่ยิ่งใหญ่ของคนกำแพงเพชร

อนุวัตร คงจันทร์

1

"หล่อนไม่เหมือนใคร หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่สวยสดงดงามโดยเฉพาะ หากงามอย่างผู้หญิงอื่นทั่วๆ ไปที่ผู้ชายไม่สามารถจะจาระไนให้แน่ชัดลงไปได้ กึ่งมนุษย์ กึ่งนางไม้ กึ่งเทพธิดาและปีศาจ โดยทรวดทรงหล่อนจะกำยำลำใหญ่กว่าเขา นัยน์ตาที่ดำสนิทและคมวาวกลมโตเกินที่จะอยู่ในดวงหน้าอันแน่งน้อยปากที่ค่อนข้างกว้างก็เช่นเดียวกัน ทรวงอกที่อวบผิดปกติก็เช่นเดียวกัน..."

"แกทำให้ข้านึกถึงรูปนางกินรีคนนั้น นางกินรีที่ปู่ย่าตายายกะคนเก่าๆ เล่ากันมาว่าพวกคนธรรพ์พากันมาตายเสียมากต่อมาก ในการรบราฆ่าฟันเพื่อชิงเอาไปเป็นคู่ครอง"

"นั่นต้องก่อนท้าวแสนปม สร้างเมืองไตรตรึงษ์"

บางตอนในช่วงต้นของทุ่งมหาราช ที่รื่นได้พบกับละเมียดเป็นครั้งแรก และก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันลึกซึ้งในชีวิตของคนทั้งสอง

การเปรียบเทียบของรื่นที่มีต่อละเมียดกับนางกินรีที่เมืองไตรตรึงษ์ ปรากฏในหลายเรื่อง

หลังจากการพบกันครั้งแรกของรื่นและละเมียดที่ลานดอกไม้ การไม่พบกันอีกหลังจากนั้นผ่านไปอีกกี่ปี ก็หาได้ทำให้นางกินรีในดวงใจของรื่นลบเลือนลงได้ไม่

การพบกันครั้งที่สองที่ปากน้ำโพ *"มโนภาพของเขาจะหวนกลับไปหารูปนางกินรีที่เจดีย์วังพระธาตุ เป็นความคิดครั้งแรก...นัยน์ตาอันแข็งกร้าว แต่บางคราวก็อ่อนโยนตลอดจนอิริยาบถที่อาจจะดูแข็งกระด้างทั้งๆ ที่เต็มไปด้วยความละมุนละไม...เป็นความงามของนางกินรีนางนั้น"* หรือจะเป็นตอนที่ว่า *"...สำหรับรื่น หล่อนมิได้เป็นละเมียดหญิงประหลาด มีอำนาจเสน่ห์ลึกลับ ซึ่งเขาพบที่ลานดอกไม้คืนนั้นอีกต่อไป หากเป็นรูปนางกินรี ณ เชิงเจดีย์วังพระธาตุนางนั้น แปรสภาพจากศิลาสลักกลายมาเป็นนางกินรี ผู้มีลมหายใจ เลือดเนื้อ และความปรารถนา ซึ่งบรรดาคนธรรพ์และมนุษย์เดินดินอย่างเขาพร้อมที่จะเสียสละชีวิตเพื่อหล่อนได้ทุกเมื่อ"*

จะเห็นได้ว่า รื่นมีความทรงจำและความรู้สึกที่ดีรวมทั้งความประทับใจในรูปทรงความงดงามของนางกินรีที่วัดวังพระธาตุ เมืองไตรตรึงษ์เป็นอย่างมาก และนำมาเปรียบเทียบทุกครั้งกับ

ผู้หญิงคนที่เขาประทับใจในรูปร่างที่งดงาม ถูกตาต้องใจและเสมือนหญิงสูงศักดิ์เต็มไปเสน่ห์ล้ำลึกสำหรับเขา จะเป็นใครไม่ได้นอกจากละเมียด หญิงสาวที่พบเขาครั้งแรกที่ลานดอกไม้ในคืนนั้น

2

เจดีย์วัดวังพระธาตุ ตั้งตระหง่านอยู่ริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตกในเขตเมืองโบราณไตรตรึงษ์ รูปทรงเจดีย์เป็นแบบทรงยอดดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นลักษณะรูปแบบเฉพาะอีกลักษณะหนึ่งของเจดีย์สมัยสุโขทัย

เจดีย์ทรงนี้มีลักษณะเฉพาะของศิลปะสุโขทัยไม่เหมือนเจดีย์อื่นใด และได้รับความนิยมอยู่ในช่วงเวลาที่กรุงสุโขทัยเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจเท่านั้น ทำให้น่าคิดว่าเป็นเพราะลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดของเจดีย์เป็นลักษณะของแคว้นสุโขทัย เป็นเหตุให้ไม่ได้รับความนิยมอีกต่อไป ภายหลังจากสุโขทัยหมดอำนาจถูกรวมอยู่ในอาณาจักรอยุธยา ซึ่งอาจนับเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งทางด้านการเมืองก็เป็นได้

รูปกินรีที่รื่นประทับใจ ก็คือกินรีศิลาสลัก(ที่จริงแล้วน่าจะเป็นปูนปั้น เพราะรูปประดับองค์เจดีย์สมัยสุโขทัยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นรูปปั้นหรือไม่ก็ดินเผามากกว่า) ที่เป็นส่วนประกอบของเจดีย์ ประธานดอกบัวตูมที่วัดวังพระธาตุ เมืองไตรตรึงษ์ซึ่งปัจจุบันนี้ นางกินรีที่รื่นเคยเห็นไม่ปรากฏอยู่แล้วอาจหักพังชำรุด หรือโดนทำลายไปแล้ว จึงน่าเสียดายว่าเราไม่มีโอกาสเห็นความงามของนางกินรี ตนนี้อย่างที่รื่นเคยเห็น

3

สภาพปัจจุบันของวัดวังพระธาตุ เป็นวัดที่ยังคงหลงเหลือรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์กว่าวัดอื่นๆ ในบริเวณเมืองไตรตรึงษ์ ลักษณะของสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองในยุคสุโขทัย ไม่ว่าจะเป็นคูน้ำ, คันดิน และตัวของสถาปัตยกรรมในรูปทรงของปรางค์และเจดีย์แสดงให้เห็นว่า ในยุคสุโขทัยเมืองไตรตรึงษ์เป็นเมืองริมฝั่งแม่น้ำปิงที่สำคัญเมืองหนึ่งและมีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองอื่นๆ อีกหลายๆ เมืองที่อยู่ในยุคสมัยเดียวกันทั้งที่อยู่ริมแม่น้ำปิงเหมือนกัน เช่น คณฑี, ชากังราว, นครชุม ฯลฯ หรือจะเป็นเมืองที่ไม่ได้อยู่ฝั่งริมแม่น้ำปิง เช่น บางพานหรือสุโขทัย

แต่จากหลักฐานการขุดสำรวจทางโบราณคดี ชี้ให้เห็นว่าจริงๆแล้วเมืองนี้มีชุมชนตั้งเป็นหลักแหล่งมาก่อนหน้านี้แล้วอย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยทวาราวดี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12) หลักฐานที่ยืนยันได้คือ การขุดค้นพบลูกปัดดินเผาและแจกันดินเผา รวมทั้งภาชนะดินเผาอื่นๆ

ที่เป็นโบราณวัตถุสมัยทวาราวดี แต่ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองอาจไม่เจริญเท่าสมัยสุโขทัย

4

ไม่มีผู้ใดในยุคหลังที่เคยเห็นนางกินรีที่วัดวังพระธาตุเหมือนที่รื่นเคยเห็น ไม่มีหลักฐานใดบันทึกไว้ถึงรูปศิลาสลักที่รื่นประทับใจเอาหนักหนา นางกินรีจะประทับอยู่ที่เจดีย์วัดวังพระธาตุหรือไม่ ดูเหมือนจะไม่สำคัญเสียแล้วเพราะนางกินรีของรื่นนั้นประดับไว้ในวรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่ **"ทุ่งมหาราช"** ให้ลูกหลานกำแพงเพชรได้ศึกษาค้นคว้าและซึมซับความยิ่งใหญ่แห่งอดีตของชุมชนดั้งเดิมของกำแพงเพชรไปอีกนานเท่านาน

5

ชีวิตของครูมาลัย ชูพินิจ คือชีวิตนักเขียนผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่ชาวกำแพงเคยมี ทุกตัวอักษรของวรรณกรรมทุ่งมหาราชถ่ายทอดถึงวิถีชีวิตและความเป็นไปของชุมชนคลองสวนหมากและสองฝั่งแม่น้ำปิงในสมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่ผ่านทางตัวละครและการดำเนินเรื่องอย่างมีอรรถรสในความเป็นลูกกำแพงเพชร ครูมาลัยได้ทำหน้าที่เพื่อมาตุภูมิได้อย่างสมบูรณ์แบบ แม้ทุ่งมหาราชจะเป็นเพียงวรรณกรรมเรื่องหนึ่งในหลายๆ เล่มของครูมาลัย แต่กลิ่นอายของกำแพงเพชรในอดีตเราสามารถสัมผัสได้ตั้งแต่บรรทัดแรกของเรื่อง

"แม่น้ำปิงในคลองสวนหมากไหลต่อไป..." ความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง ลื่นไหลไปตามกาลเวลา หากวันหนึ่งกระแสแห่งความเจริญทางเทคโนโลยีส่งผลกระทบทุกสิ่งทุกอย่าง แม้กระทั่งวิถีชีวิตและจิตใจคนริมคลองสวนหมากและสองฝั่งปิง วรรณกรรมทุ่งมหาราชจะเป็นสิ่งสำคัญที่ยืนยันถึงความบริสุทธิ์สะอาดของวิถีชีวิตคนและธรรมชาติแถบนี้...ขอบคุณ ทุ่งมหาราช... ขอบพระคุณ ครูมาลัย ชูพินิจ[1]

---

[1] สันติ เล็กสุขุม . เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ มติชน. 2538"

จากชากังราว มา กำแพงเพชร และวชิรปราการ ถึงกำแพงเพชรอีกครั้งหนึ่งเมืองสำคัญในประวัติศาสตร์

สันติ อภัยราช

กำแพงเพชรตัวเมืองตั้งอยู่ระหว่างละติจูด 16 องศา 30 ลิปดาเหนือ และลองจิจูด 99 องศา 30 ลิปดาตะวันออก ส่วนตำแหน่งของจังหวัดตั้งอยู่ ระหว่างละติจูดที่ 16-17 องศาเหนือและลองติจูด 99-100 องศาตะวันออก มีแม่น้ำปิงไหลผ่านกลางตัวจังหวัด ตามลักษณะการปกครองจัดเป็นภาคเหนือตอนล่าง

จากวังเจ้า มาปากคลองสวนหมาก มีเมืองนครชุม เมืองกำแพงเพชร เมืองไตรตรึงษ์ เมืองชากังราว เมืองเทพนคร เมืองคณฑี ถึงคลองขลุง เป็นชุมชนโบราณ

ประตูเมืองกำแพงเพชร ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ชื่อประตูโคม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถ่ายไว้คราวเสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชร เมื่อ พ.ศ. 2450

อาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ตั้งข้อสังเกตว่าเมืองนครชุมเก่ากว่าเมืองกำแพงเพชรหรือชากังราว ดูได้จากลักษณะของกำแพงเมือง ฝั่งนครชุมมีกำแพงเมืองสามชั้น มีร่องรอยคันดินอยู่ ซึ่งมีลักษณะเดียวกับเมืองไตรตรึงษ์ ซึ่งต่างกับกำแพงเพชรมีอิทธิพลของชาวตะวันตก มีการสร้างใบเสมาและป้อมปราการภายหลัง ชากังราวกับนครชุม เป็นเมืองแฝดเหมือน กรุงเทพกับธนบุรี ฝรั่งเข้ามาสร้างป้อมปราการ 2 ยุค คือยุคปอร์ตุเกส สมัยพระบรมไตรโลกนาถ และสมัยพระนารายณ์ที่มีวิชาเยนทร์เข้ามา ส่วนป้อมทุ่งเศรษฐีน่าจะเป็นลักษณะป้อมฝรั่งเศส มากกว่า เมืองนครชุมเรียกกันหลายอย่างบางครั้งเรียกว่านครพระชุม

เมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพราะตามประวัติศาสตร์กล่าวว่าพระแก้วมรกตและพระพุทธสิหิงค์เคยมาอยู่ที่เมืองกำแพงเพชร

ภาพพระแก้วมรกตจากการแสดงแสง-เสียงเรื่องมาฆะบูชา เมื่อปี พ.ศ 2538 ตำนานพระแก้วมรกต

ตามตำนานพระแก้วมรกตกล่าวว่า... ในขณะที่พระแก้วมรกตได้อยู่ที่เมืองอินทรปัตแห่งกัมโพชประเทศนั้นเกิดน้ำท่วมใหญ่ พระเจ้าอาทิตยราชจึงยกกองทัพไปอัญเชิญพระแก้วมรกตมาไว้ที่กรุงศรีอยุธยาช้านาน ต่อมาพระยากำแพงเพชรลงมาทูลขอพระแก้วมรกตไปไว้ที่กำแพงเพชร แล้วพระราชบุตรของพระยากำแพงเพชรซึ่งเป็นเจ้าเมืองละโว้ได้ทูลขอพระแก้วมรกตจากพระมารดาๆ ทรงทูลขอต่อพระบิดาๆ ยกให้ไปอยู่ที่ละโว้ 1 ปี 9 เดือน ก็ได้อัญเชิญมาคืนกำแพงเพชร ต่อมาพระยาพรหมทัตเจ้าเมืองเชียงราย แต่งเสนามาขอพระแก้วมรกตไปบูชาที่เมืองเชียงราย พระยากำแพงเพชรก็ประทานให้ไป

หลักฐานสำคัญที่ปรากฏคือมณฑปที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตในบริเวณวัดพระแก้วในตัวเมืองเก่ากำแพงเพชร ปรากฏอย่างชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีในรุ่นต่อๆ มา

ในเรื่องพระแก้วมรกตนี้ รัชกาลที่ 5 ได้แสดงพระราชวินิจฉัยไว้ในจดหมายเหตุเสด็จประพาสต้นครั้งที่ 2 ในวันที่ 22 สิงหาคม 2449 ว่า *"ด้วยเหตุที่พระแก้วมรกตมาอยู่กำแพงเพชรคงจะมาอยู่ก่อนสร้างเมืองกำแพงเพชร ทุกวันนี้ด้วย ถ้าอยู่ภายหลัง คงไม่ได้อยู่เมืองกำแพงเพชรต้องไปอยู่เมืองสุโขทัย"*

พระพุทธสิหิงค์...เคยมาอยู่กำแพงเพชรมีตำนานว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงไปเชิญพระพุทธสิหิงค์มาจากเมืองนครศรีธรรมราชมาบูชาไว้ที่เมืองสุโขทัย สมเด็จพระบรมราชาธิบดี

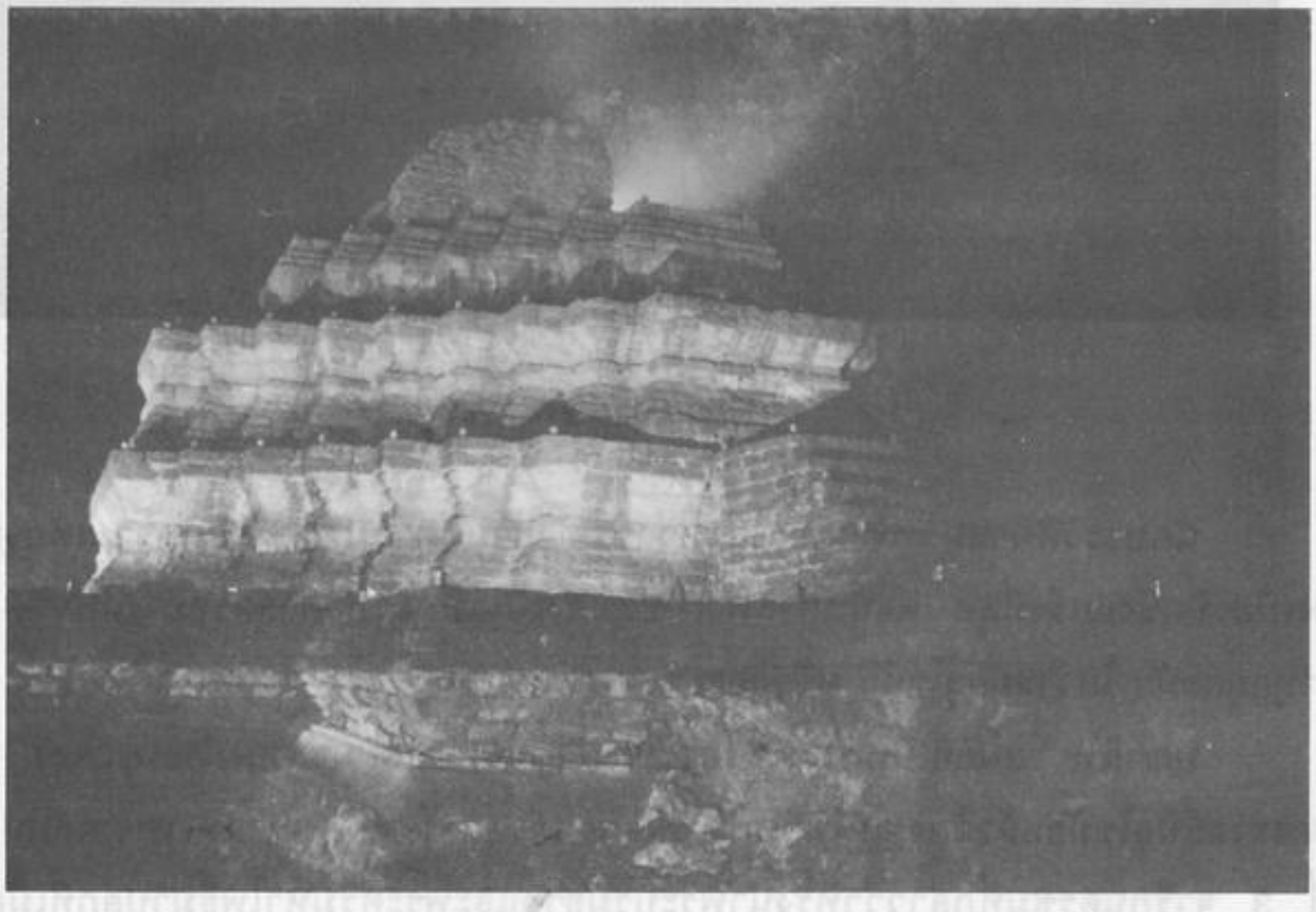

ภาพพระแก้วมรกตบริเวณวัดพระแก้วในกำแพงเมือง กำแพงเพชร

ที่ 1 ได้แควันสุโขทัยเป็นเมืองขึ้น จึงมาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา...พระยาญาณดิศ พระราชโอรส ซึ่งครองกำแพงเพชรและหัวเมืองฝ่ายเหนือ ทูลขอมาไว้ที่เมืองกำแพงเพชร ต่อพระยามหาพรหม เจ้าเมืองเชียงรายมาตีกำแพงเพชรจึงได้พระพุทธรูปสำคัญนี้ไป

ถ้าวิเคราะห์กันแล้วตำนานพระแก้วมรกตและตำนานพระพุทธสิหิงค์คล้ายกันมาก ดูเหมือนจะเป็นองค์เดียวกันด้วยซ้ำ แต่นั่นก็อาจสรุปได้ว่าเมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองสำคัญมากในขณะนั้น เพราะเป็นที่เก็บรักษาพระพุทธรูปสำคัญเลยทีเดียว...

ชากังราว วชิรปราการ กำแพงเพชร

รูปป้อมเมืองกำแพงเพชร

นักประวัติศาสตร์หลายท่านสรุปว่าชื่อทั้งสามมีความหมายเป็นความเดียวกัน คือมีกำแพงเมืองที่แข็งแกร่งที่สุด ดังนั้นกำแพงเพชร จึงเป็นเมืองยุทธศาสตร์อย่างแท้จริง เป็นหน้าด่านมาทุกยุคสมัย ไม่ว่าสมัยสุโขทัย หรืออยุธยา

พญาลิไท สมัยที่เป็นพระราชโอรสของพญาเลอไทเคยมาครองกำแพงเพชร และแม้แต่ขึ้นครองราชย์ที่สุโขทัยแล้วก็ยังผูกพันกับกำแพงเพชรด้วยการเสด็จมากำแพงเพชรเสมอ ดังจารึกหลักที่ 3 จารึกนครชุมที่กล่าวว่าทรงนำพระบรมธาตุและพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกที่เมืองนครชุม และเสด็จมานบพระที่วัดพระบรมธาตุทุกปี จนในปัจจุบันมีประเพณีต่อเนื่องมาที่เรียกกันว่าประเพณีนบพระเล่นเพลง

เมื่อกำแพงเพชรเสียครั้งแรกแก่กรุงศรีอยุธยานั่นหมายถึงความล่มสลายของกรุงสุโขทัยด้วย

ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าติโลกราชเจ้าเมืองเชียงใหม่ยกกองทัพมาตีกำแพงเพชรในพ.ศ. 1949 ปล้นเมืองกำแพงเพชร 7 วันไม่ได้ ต้องยกทัพกลับไป ต่อมาเมืองชากังราวในสมัยพระบรมไตรโลกนาถถูกตีแตก มีหลักฐานจากลิลิตยวนพ่าย คำว่าชากังราวหายไปพงศาวดารเลย อาจจะเป็นเมืองร้างไป

กำแพงเมืองกำแพงเพชร ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้บูรณะแล้ว

คำว่ากำแพงเพชร ปรากฏครั้งแรก ในพ.ศ. 1947 จากจารึกหลักที่ 46 จารึกตาเถรขึงหนัง เรียกว่า พัชรบุรีศรีกำแพงเพชร มีคำว่ากำแพงเพชรชัดเจนอีกครั้งในจารึกหลักที่ 13 ฐานพระอิศวร ในพิพิธภัณฑ์กำแพงเพชรเมื่อ พ.ศ. 2053 อาจสรุปได้ว่าในสมัยพญาลิไทนั้น ยังไม่มีกำแพงเพชร ในจารึกนครชุม หลักที่ 3 กล่าวถึง ชากังราว สุพรรณภาวะ นครพระชุม

จากพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ในปี 1916 1919 1921 1931 1994 เรียกว่า ชากังราวแล้วมาเปลี่ยนเป็นกำแพงเพชร พ.ศ. 2004

จากตำนานทางเชียงใหม่ เช่นตำนาน 15 ราชวงศ์ เรียกกำแพงเพชรครั้งแรก ในปี พ.ศ. 1985

เราอาจสรุปจากหลักฐานดังกล่าวได้ว่าชากังราวกับกำแพงเพชรเป็นเมืองเดียวกัน มีการเปลี่ยนชื่อจากมอญ เป็นไทยและจากไทยเป็นบาลีสันสกฤต ตามสมัยนิยม อย่างเรียกพ่อขุนบางกลางหาวเป็นภาษาบาลีสันสกฤตว่า ศรีอินทราทิตย์ เป็นต้น

คำว่า ชากังราว เป็นภาษามอญ กำแพงเพชร เป็นภาษาไทย วชิรปราการ เป็นภาษาบาลีสันสกฤต ในความหมายที่แท้จริง คือเมืองที่มีป้อมปราการที่แข็งแกร่งราวกับเพชร

พระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชร

ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้พูดถึงคำว่า วชิรปราการ ไว้ว่า เป็นชื่อที่พบเก่าที่สุดในหนังสือสังคีติยวงค์ เป็นหนังสือที่แต่งสมัยรัชกาลที่ 1 โดยพระองค์หนึ่ง ท่านเล่าถึงหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าแล้วในปีพ.ศ. 2310 ท่านเล่าถึงก๊กพระเจ้าตาก ไปตั้งที่ชลบุรี ท่านเรียกพระยาตากว่า วชิรปราการะรัญญา คนจีนเรียกกำแพงเพชรว่า กันเฮินฉือ หมายถึงเมืองเหล็ก

คำว่าวิเชียรปราการ ปรากฏอีกครั้งในทำเนียบเจ้าเมืองกำแพงเพชร ในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เรียกว่าพระวิเชียรปรากร ช่วยราชการเมืองกำแพงเพชร ก่อนหน้านี้เรียกเจ้าเมืองกำแพงเพชรว่าพระยารามรณรงคสงครามทั้งสิ้น คำว่า วชิรปราการ หรือเรียกพระเจ้าตากว่าพระยาวชิรปราการนั้น อาจมีการมาเรียกกันภายหลัง (ผู้เขียน)

ชากังราว...กำแพงเพชร...วชิรปราการเป็นเมืองเดียวกัน และเป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ แน่นอนครับ

วัดพระบรมธาตุ

ไพศาล เรียนทัพ

"...แต่ก่อนที่นี้มีพระเจดีย์อยู่สามองค์ ไม่มีใครรู้ว่ามีมาแต่ครั้งไหน ไม่มีใครรู้ว่าใครมาสร้างไว้? นอกจากเรื่องชาดกปรำปราหรือเทพนิยาย แต่ทุกคนรู้ว่าใครเป็นผู้มารวมพระเจดีย์สามองค์นั้นสร้างขึ้นเป็นองค์เดียว ทุกคนรู้ว่าใครยกยอดฉัตรทอง แต่ก่อนมาข้ามองๆ แล้วเกิดอัศจรรย์ใจว่าสุดวิสัยที่มนุษย์ธรรมดาสามัญสมัยนี้จะทำอย่างนั้นได้ มาเมื่อกี้นี้เอง ทันใดที่ก้มกราบองค์พระข้าก็นึกถึงพะโป้ได้ ภายหลังได้พูดจากับแกครั้งนั้นแล้ว ข้าคิดว่าข้าเข้าใจว่าทำไมพระธาตุองค์นี้จึงเป็นเจดีย์ใหญ่มหึมาขึ้นมาได้ และทำไมการยกยอดฉัตรทองจึงสำเร็จ คนอย่างพญาตะก่าพี่พะโป้น้อง หาอีกไม่ได้ในชาตินี้แกไม่ใช่คนไทย แต่แกก็รักเมืองไทย รักคนไทยเพราะมันเป็นถิ่นฐานที่สร้างแกขึ้นมา..."

ข้อความจากทุ่งมหาราช หน้า 180 เป็นข้อความที่รื่นพูดกับสุดใจถือเป็นเครื่องยืนยันได้ดีถึงความเก่าแก่ของวัดพระบรมธาตุ อันเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์สามองค์ เราไม่สามารถจะทราบได้ว่าวัดนี้สร้างขึ้นเมื่อใด และใครเป็นผู้สร้าง

เมื่อศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถสืบค้นได้พบว่า จารึกหลักที่ 3 **"ศิลาจารึกนครชุม"** ซึ่งพบที่วัดพระบรมธาตุได้จารึก เมื่อมหาศักราช 1279 ปีระกา (พ.ศ. 1900) เป็นเรื่องพระยาฤๅไทย คือพระธรรมราชา

☞

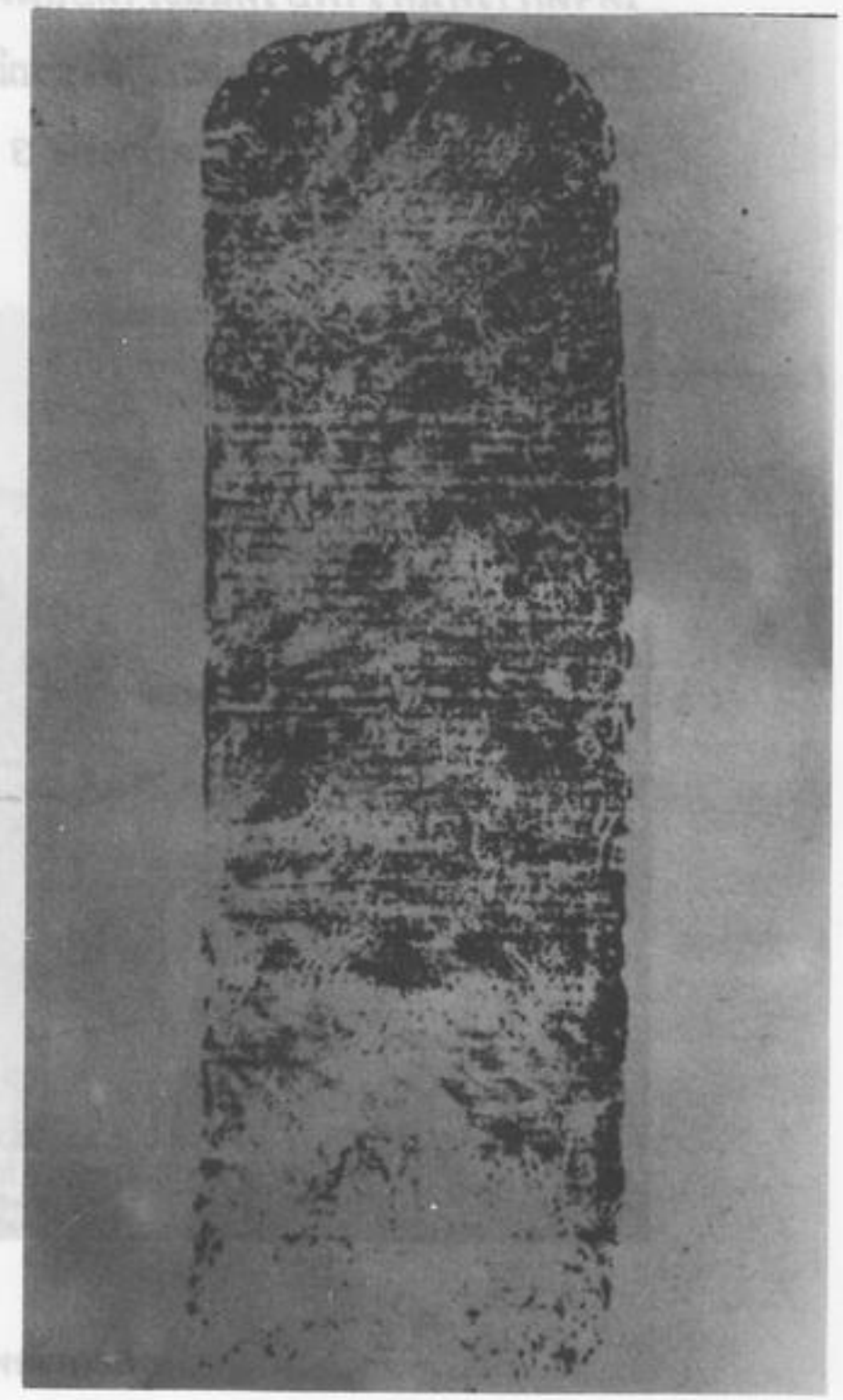

ศิลาจารึกหลักที่ 3 หน้าที่ 1
บรรทัดที่ 1 ถึงบรรทัดที่ 14

ที่ 1 ได้ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ และได้ปลูกพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งได้มาจากลังกาทวีป เรื่องนี้มีในด้านที่ 1 ตั้งแต่บรรทัดที่ 1 ถึงบรรทัดที่ 14 และได้กล่าวไว้ในบรรทัดที่ 12-14 ว่า ***"ผิผู้ใดได้ไหว้นบกระทำบูชาพระศรีรัตนมหาธาตุและพระศรีมหาโพธิ์นี้ว่าไซร้ มีผลอานิสงฆ์พร่ำเสมอดังได้นบตนพระผู้เป็นเจ้าบ้างแล..."***

และในเสด็จประพาสตันกล่าวไว้ในหน้า 117 ว่า

"...ครั้งแรกที่ได้พบพระเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ และพระพิมพ์เหล่านี้ เดิม ณ ปีระกาเอกศก จุลศักราช 1211 (นับโดยลำดับปีมาถึงศกนี้ได้ 58 ปี) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆัง กรุงเทพฯ ขึ้นมาเยี่ยมญาติ ณ เมืองกำแพงเพชรนี้ได้อ่านแผ่นจารึกอักษรไทยที่ประดิษฐานอยู่ ณ พระอุโบสถวัดเสด็จ ได้ความว่า มีเจดีย์โบราณบรรจุพระบรมธาตุอยู่น้ำปิง ตะวันตกตรงหน้าเมืองเก่าข้าม 3 องค์ ขณะนั้นพระยากำแพง (น้อย) ผู้ว่าราชการเมืองได้จัดการค้นคว้าพบวัดและเจดีย์สมตามอักษรในแผ่นศิลา จึงป่าวร้องบอกบุญราษฎรช่วยกันแผ้วถางและปฏิสังขรณ์ขึ้น เจดีย์ที่พบมี 3 องค์ใหญ่ๆ ซึ่งบรรจุพระบรมธาตุอยู่กลาง ชำรุดบ้างทั้ง 3 องค์..."

อุโบสถวัดพระบรมธาตุในอดีต

จากหลักฐานทั้ง 2 ประเด็นดังกล่าวข้างต้น แม้เรายังไม่สามารถกำหนดได้ชัดเจนว่า วัดพระบรมธาตุนั้นมีการจัดสร้างขึ้นเมื่อใดแต่พอจะสันนิษฐานได้ว่าน่าจะสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 1900 ประมาณ 145 ปี ซึ่งนับถึงปีปัจจุบันวัดพระบรมธาตุจะมีอายุมากกว่า 775 ปี เมื่อศึกษาจากเกณฑ์การคำนวณตามเกณฑ์ที่กำหนดในศิลาจารึกหลักที่ 2 บรรทัดที่ 19-21 แล้วพบว่า...พระยามหาธรรมราชา ทรงสร้างพระมหาธาตุนครชุมในปีเถาะ พ.ศ. 1762

เมื่อครั้งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการณ์คณะสงฆ์ เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2456 กล่าวว่า *"...เสร็จทอดพระเนตรโบสถ์ โบสถ์เล็กเตี้ย ฝาผนังตึก ในโบสถ์ก็ไม่มีพระประธานที่เป็นชิ้นเป็นอันเมื่อทรงสักการะแล้วดำรัสสั่งให้ พระครูเมธีคณานุรักษ์ เชิญพระพุทธรูปที่บ้านโคนองค์ที่ทรงเลือกไว้นั้นมาประดิษฐาน ณ อุโบสถนี้"*

เจดีย์พระบรมธาตุ

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในเสด็จประพาสต้น หน้า 114 ว่า

"...แต่เดิมเป็นพระเจดีย์อย่างเดียวกับที่วังพระธาตุใหญ่องค์ 1 ย่อม 2 องค์ พญาตะก่าสร้างรวม 3 องค์เป็นองค์เดียว แปลงรูปเป็นพระเจดีย์มอญ แต่ยังไม่แล้วเสร็จพญาตะก่าตาย พะโป้จึงมาปฏิสังขรณ์ต่อได้ยกยอดฉัตรซึ่งทำมาจากเมืองมรแหม่งพึ่งแล้ว แต่ฐานชุกชียังถือปูนไม่รอบ พระเจดีย์นี้ทาสีเหลือง มีลายปูนขาว แลดูในน้ำงามดี..."

พ.ศ. 2449 พ.ศ. 2538

เจดีย์วัดพระบรมธาตุสภาพตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

เจ้าอาวาส

"เสียงใบระกาต้องลมเวลาเช้ากรุ๋งกริ๋งอยู่รอบฉัตรเหนือยอดองค์พระธาตุเท่านั้นที่ต้อนรับท่านเจ้าคุณผู้ว่าราชการจังหวัด ขณะเมื่อเข้าสู่ลานวัดกุฏิใต้ ทั่วทั้งบริเวณเงียบเชียบเหมือนปราศจากทั้งพระทั้งเณรและลูกศิษย์ตามศาลาและกุฏิก็ว่างเปล่า..." ข้อความในทุ่งมหาราช หน้า 283 สะท้อนภาพวัดพระบรมธาตุ ในขณะที่เกิดเหตุการณ์โรคระบาดความทุกข์ยากของคนปากคลองในอดีต แม้ผู้คนร้างแต่วัดพระบรมธาตุก็ยังไม่ขาดพระ

"...ในโบสถ์ได้ยินเสียงพึมพำปรากฏขึ้นข้างในสักครู่ท่านพระครูอยู่ในสภาพครองจีวรเรียบร้อย เพราะกำลังสวดมนต์ภาวนา หน้าตาและผิวพรรณท่านสดใส แม้อายุจะอยู่ในวัยเดียวกับท่านเจ้าคุณก็เดินอ้อมเบื้องหลังพระประธานมาที่หน้าประตู..."

"...ก็หวุดหวิดไปเหมือนกัน เจ้าคุณ" ท่านเจ้าอาวาสบอก "ฉันออกฝีเหมือนกันแต่อาการไม่ร้ายแรงอย่างคนอื่นเขา เป็นอยู่ราวเจ็ดแปดวันก็หาย ขณะที่ชาวบ้านตายกันเป็นเบือ ทั้งวัดไม่มีเหลือนอกจากคุณไปล่ คุณปลัด กับฉัน เท่านั้น..." จากทุ่งมหาราช หน้า 287

ข้อความนี้ พอสืบได้บ้างว่าวัดพระบรมธาตุมีเจ้าอาวาสวัดอยู่ แม้จะอยู่ในภาวะเกิดโรคระบาดก็ตาม เจ้าอาวาสของวัดพระบรมธาตุ สืบมาแต่เดิมจะมีกี่องค์ไม่สามารถสืบค้นได้ แต่เจ้าอาวาสที่กล่าวถึงในเรื่องทุ่งมหาราช ซึ่งตรงกับปี พ.ศ. 2449 ในหนังสือเสด็จประพาสต้น หน้า 114 กล่าวว่า *"...มีพระครูอยู่ในวัดเป็นเจ้าคณะรองรูปหนึ่งพระครูเจ้าคณะแขวงอำเภอพรานกระต่าย อยู่อีกพวกหนึ่ง 2 พวกออกจะลอยกัน..."* และในหนังสือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

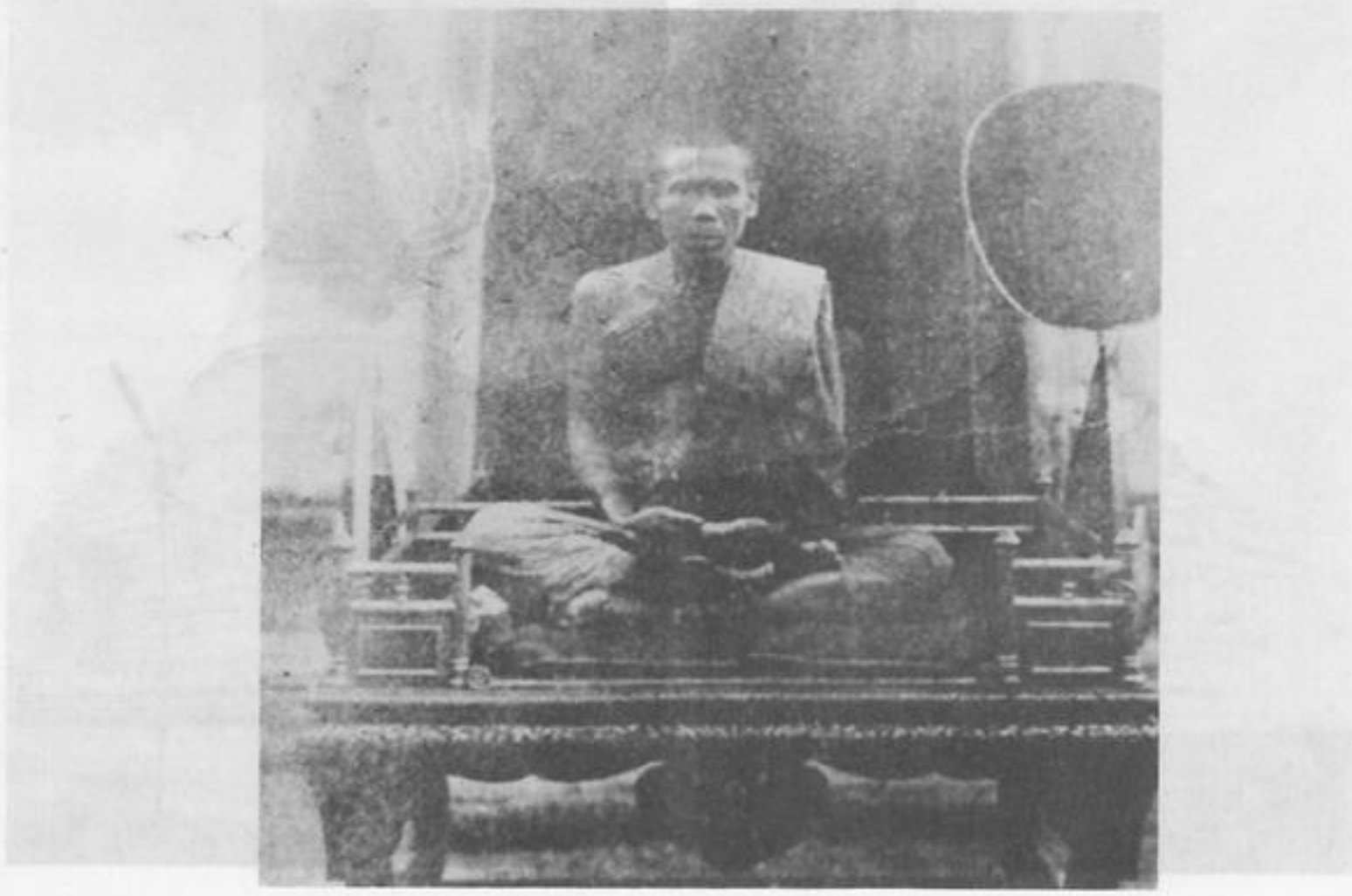

พระครูธรรมาธิมุตมุนี (สี)

เสด็จตรวจการณ์คณะสงฆ์ พ.ศ. 2455 - 2460 กล่าวว่า *"...วันที่ 26 พ.ย....เวลา 2 โมง 45 นาทีออกเรือต่อไป เวลานี้มีข้าราชการ ตำรวจภูธรและพลเรือน นักเรียนและราษฎรส่งเสด็จเหมือนวันที่เสด็จถึงเวลาเช้า 9 โมง 15 นาที ถึงวัดพระบรมธาตุ ซึ่งเป็นที่อยู่ของ**พระครูเมธีคณานุรักษ์** รองเจ้าคณะเมืองกำแพงเพชร..."* ซึ่งหากเทียบเวลาและสมณศักดิ์กันแล้วเจ้าอาวาส ในเรื่องทุ่งมหาราช น่าจะหมายถึงพระธรรมาธิมุตมุนี (สี) และในเสด็จประพาสต้นกล่าวถึงพระภิกษุเจ้าคณะอำเภอพรานกระต่ายนั้นคงหมายถึง หลวงพ่อบุญมีซึ่งสอบถามจากผู้สูงอายุบริเวณใกล้วัด และเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันกล่าวว่าทั้งสองรูปนี้ไม่ค่อยจะลงกันนัก ขณะนั้นวัดแบ่งเป็นคณะเหนือและคณะใต้

เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ มีความสำคัญมิใช่เฉพาะชาวบ้านปากคลอง เท่านั้น แต่เป็นที่เคารพนับถือของชาวจังหวัดกำแพงเพชรด้วย เท่าที่สืบค้นประวัติอดีตเจ้าอาวาสส่วนใหญ่ได้รับ

อดีตเจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ

พระครูธรรมาธิมุตมุนี (สี)

พระวิเชียรโมลี (ปลั่ง)

พระสิทธิวชิรโสภณ (ช่วง)

แต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดคือ

1.	พระครูธรรมาธิมุตมุนี (สี)	เจ้าคณะจังหวัด
2.	พระวิเชียรโมลี (ปลั่ง) 2477-2488	เจ้าคณะจังหวัด
3.	เจ้าอธิการชู	
4.	พระสิทธิวชิรโสภณ (ช่วง)	เจ้าคณะจังหวัด

ความสำคัญของวัดพระบรมธาตุในอดีต

ในอดีตวัดพระบรมธาตุ เป็นวัดที่มีความสำคัญที่สุดในแถบบ้านปากคลอง เพราะเรียมเองได้บรรยายผ่านตัวละครเอก ว่า

"...รื่นจะไม่มีวันลืมวันนั้นเลย แม้อีกหลายสิบปีจะล่วงไปและวัยจะร่วงโรยแล้ว 25 สิงหาคม 2449 จะประทับอยู่ในความทรงจำของเขาต่อไปชั่วชีวิตอวสาน มิใช่เพราะมันเป็นครั้งแรกที่เขาได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหลวงโดยใกล้ชิดเป็นครั้งแรกในชีวิต เมื่อเสด็จขึ้นทอดพระเนตรวัดพระบรมธาตุในตอนบ่ายอย่างเดียว หากความตื้นตันใจต่อภาพของประชาชน ทั้งชาวปากคลอง หนองปลิง ลานดอกไม้แม้กระทั่งชนบทและตำบลที่ห่างไกลเข้าไปในป่าลึกและดงสูง ที่มาชุมนุมรับเสด็จรอชมพระบารมีเจ้าเหนือหัวของเขา แน่นขนัดไปหมดทั้งลานวัดอีกด้วย..." ทุ่งมหาราช หน้า 329

ประชาชนเฝ้ารับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวงที่ลานวัดจำนวนมาก

แต่การเสด็จประพาสวัดพระบรมธาตุ และคลองสวนหมากของพระพุทธเจ้าหลวงครั้งนั้นเอง เหมือนมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ มีความหมายที่จะชุบชีวิตซึ่งร่อยหรอประดุจดวงไฟที่หรี่จะดับมิดับแหล่ของตำบลนั้นให้สว่างโพลงยืนยงคงทนต่อไป ต่อหน้าโรคระบาด อุทกภัยและทุพพิกภัยอย่างที่ไม่มีอำนาจอันใดจะมาทำลายให้ดับสูญไปได้

ข้อความนี้ตรงกับหนังสือเสด็จประพาสต้น หน้า 113 กล่าวว่า *"...วันที่ 25 วันนี้ตื่นสายเพราะวานนี้อยู่ข้างจะฟกช้ำ 4 โมง จึงได้ลงเรือเหลืองข้ามฟากไปฝั่งตะวันตกยังไม่ขึ้นที่วัดพระธาตุ เลยไปคลองสวนหมาก ต้องขึ้นไปไกลอยู่หน่อยในคลองมีน้ำไหลเชี่ยวแต่น้ำใสเพราะเป็นลำห้วย...คลองสวนหมากนี้ตามลัทธิเก่าถือกันว่าร้าย เป็นที่ร้ายนัก จะขึ้นล่องต้องเมินหน้าไปเสียข้างฝั่งตะวันออก เพียงแต่แลดูก็จับไข้ ความจริงนั้นเป็นที่มีไข้ชุมจริง เพราะเป็นน้ำลงมาแต่ห้วยในป่าไม้...จอดกินข้าวกลางวันที่หาดกลางน้ำ...กินข้าวแล้วล่องลงมาขึ้นที่วัดพระบรมธาตุ..."*

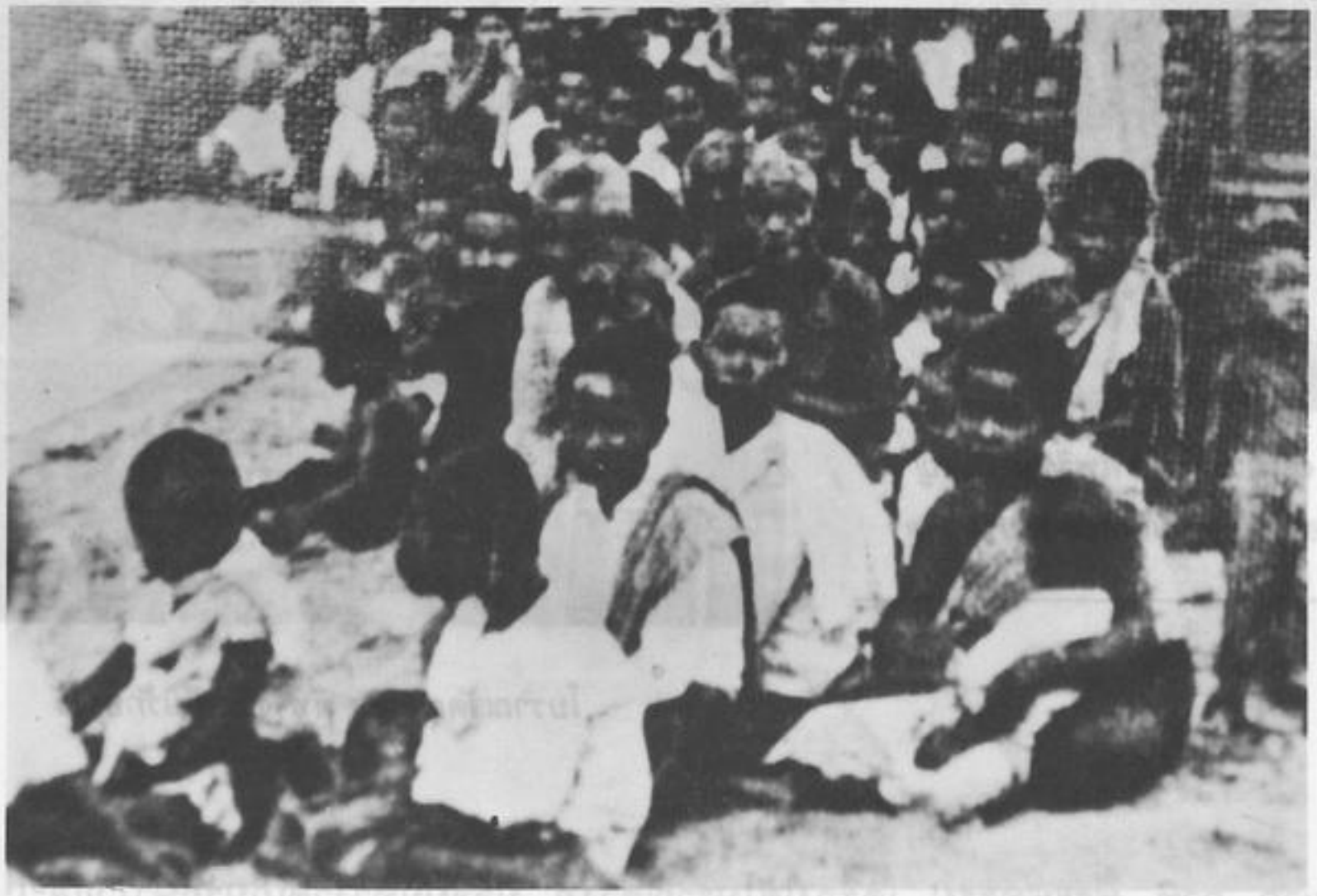

"พระเจดีย์นี้ทาสีเหลือง มีลายปูนขาว แลดูในแม่น้ำงามดี"
พระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชนิพนธ์ถึงเจดีย์พระบรมธาตุไว้ใน เสด็จประพาสต้น

สิ่งสำคัญในวัดพระบรมธาตุ

นอกจากวัดพระบรมธาตุ จะมีเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนชาวจังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ที่วัดพระบรมธาตุยังมีสิ่งสำคัญน่าศึกษาอีกมาก คือ

1. **ต้นพระศรีมหาโพธิ์** เชื่อกันว่าเป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พญาลิไททรงปลูกเมื่อประมาณ พุทธศักราช 1990 พร้อมกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ พระบรมธาตุเจดีย์
2. **โบราณวัตถุต่างๆ** จากอดีตอันเก่าแก่ของวัดทำให้วัดเป็นสถานที่ซึ่งมีโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก เมื่อมีการรื้อถอน เพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ จึงมีโบราณวัตถุอยู่เป็น

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ขนาดใหญ่
อยู่ใกล้ๆ กับเจดีย์พระบรมธาตุ

โบราณวัตถุต่างๆ ที่ทางวัดเก็บรักษาไว้

จำนวนมาก อาทิ พระพุทธรูป เครื่องใช้โบราณต่างๆ ปัจจุบันทางวัดเก็บรักษาไว้และในอนาคตเจ้าอาวาสมีโครงการจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ เพื่อรักษาโบราณวัตถุดังกล่าวให้คงอยู่ต่อไป

3. **อาคารโรงเรียนปริยัติธรรม** ก่อสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษา ณ วัดพระบรมธาตุ และวัดใกล้เคียงสร้างด้วยไม้สักทั้งหลังยังคงสภาพใช้การได้ดี ปัจจุบันแม้จะไม่ได้ใช้เป็นสถานที่เรียนหนังสือแล้วก็ตามได้ใช้สถานที่นี้เป็นหอฉันของพระอำนวยประโยชน์ให้กับพระภิกษุสามเณรวัดพระบรมธาตุในปัจจุบัน

วัดพระบรมธาตุในปัจจุบัน

ปัจจุบันวัดพระบรมธาตุ ยังคงความสำคัญต่อชาวนครชุม (บ้านปากคลองในอดีต) ได้รับการประกาศเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง เมื่อปี พ.ศ. 2507 และ ยกฐานะเป็นพระอารามหลวง เมื่อพ.ศ. 2508 เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันคือ พระสิทธิวชิรโสภณ (ช่วง) มีพระสงฆ์จำพรรษา 23 รูป

อาคารโรงเรียนปริยัติธรรม

(พ.ศ.2538) พื้นที่ของวัดที่รับพระราชทานวิสุงคามสีมา มีจำนวนทั้งสิ้น 20 ไร่

ในวันเพ็ญเดือน 3 วัดได้จัดนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์เป็นประจำทุกปี ปัจจุบันเมื่อจังหวัดกำแพงเพชรฟื้นฟูงานประเพณี **"นบพระเล่นเพลง"** ของจังหวัดขึ้นตั้งแต่สมัย นายเชาว์วัศ สุดลาภา ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร จนถึง นายศิวะ แสงมณีผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรคนปัจจุบัน จังหวัดได้จัดขบวนพยุหะยาตราทางสถลมารคมานบพระบรมธาตุทุกปี นับเป็นการให้ความสำคัญแก่วัดพระบรมธาตุให้มีความสำคัญยิ่งเช่นในอดีตที่ผ่านมาอีกวาระหนึ่ง

***ขบวนนบพระ** จำลองขบวนพยุหะยาตราทางสถลมารคของพญาลิไท โดยผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร*

พระเครื่องเมืองนครชุม

สันติ อภัยราช รวบรวม

ในวรรณกรรมเรื่องทุ่งมหาราช มีฉากสำคัญที่เมืองนครชุมและทุ่งเศรษฐี เมื่อกล่าวถึงสถานที่ทั้ง 2 นี้ จะไม่กล่าวถึงพระเครื่องเมืองนครชุมมิได้ เพราะเป็นสาระสำคัญของเมืองนครชุมเลยทีเดียว

สุดยอดของพระเครื่อง ในวงการพระเครื่องคือ

1. พระกำแพงทุ่งเศรษฐี กำแพงเพชร
2. พระสมเด็จพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆัง
3. พระรอด กรุมหาวัน ลำพูน
4. พระผงสุพรรณ กรุวัดมหาธาตุ สุพรรณบุรี
5. พระนางพระยา วัดนางพระยาพิษณุโลก

รูปพระซุ้มกอแบบต่างๆ

ภาพจากหนังสือสารคดี เพื่อชีวิต งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูวิธานวชิรศาสน์

จะเห็นว่าพระกำแพงทุ่งเศรษฐี กำแพงเพชร เป็นหนึ่งในเบญจภาคี สุดยอดของพระเครื่อง คือพระซุ้มกอ พระกำแพงเม็ดขนุน พระกำแพงพลูจีบ

กำแพงเพชรในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เป็นยุคทองแห่งการสืบพระพุทธศาสนา มีการสร้างพระครั้งยิ่งใหญ่ที่สุด ในจารึกสุมณกูฏ เรียกเมืองนครชุมว่า นครพระชุม อาจหมายถึงเป็นที่รวมของพระ หรือที่มีพระมาก การรื้อพระบรมธาตุเจดีย์พบพระเครื่องจำนวนมาก อันเป็นต้นตอของพระสกุลทุ่งเศรษฐี อันมีชื่อเสียงในเวลาต่อมา...

พระปิยมหาราชกล่าวไว้ในการเสด็จประพาสต้นกำแพงเพชร ในปีพ.ศ. 2449 ว่า

ของถวายในเมืองกำแพงเพชร ก็มีแต่พระพิมพ์เป็นพื้น

กรุทุ่งเศรษฐี...อยู่ที่ตำบลนครชุม หรือตำบลคลองสวนหมาก ที่สำคัญมี

กรุวัดบรมธาตุ กรุเจดีย์กลางทุ่ง กรุวัดหนองพิกุล กรุวัดซุ้มกอ กรุบ้านเศรษฐี กรุฤาษี กรุซุ้มกอดำ กรุวัดหนองลังกา กรุหัวยาง กรุคลองภัย (คลองไพร) พระเครื่องของทุ่งเศรษฐีในวงการพระเครื่องให้เป็นอันดับหนึ่งคือ กำแพงซุ้มกอ กำแพงเม็ดขนุน กำแพงพลูจีบ

พระกำแพงซุ้มกอ

พุทธลักษณะ เป็นพระปางสมาธิ มีทั้งสมาธิราบ และสมาธิเพชร เป็นศิลปะเชียงแสนผสมกับสุโขทัย คือองค์พระอวบอ้วน พระอุระผึ่งนูน ดูเด่นสง่างามมาก แบบเชียงแสนพระนาภีเรียว การทิ้งพระพาหาและขัดสมาธิงดงาม แบบสุโขทัย มีประภามณฑลรอบพระเศียร คล้ายรูปตัว ก.ไก่ บางท่านว่าซุ้มที่องค์พระเหมือนรูป ก.ไก่มาก จึงเรียกกันว่าพระซุ้มกอ

แบบของพระซุ้มกอ มี 2 แบบคือ

1. แบบที่ไม่มีลายกนก เป็นเนื้อดำ เนื้อเขียว และเนื้อแดง จะด้อยไปในเรื่องของความงาม นักเลงพระเข้าใจว่าเป็นพระซุ้มกอรุ่นแรกๆ

2. แบบที่มีลายกนก เป็นแบบที่พัฒนาจากแบบแรก สวยงามกว่าแบบแรกมาก มีลายบัวที่ฐานและเพิ่มการเปล่งรัศมีออกจากพระวรกาย โดยทำเป็นลายกนกอย่างงดงามช่องพระพาหาทำให้พระอุระนูนดูเด่นสง่า

พระซุ้มกอ พิมพ์ใหญ่

เนื้อและสีของพระซุ้มกอ

เป็นพระเนื้อดินประเภทผง ผสมเกสร และว่านต่างๆ และผงพระพุทธคุณ เช่นผงใบลานเผา และผงอิทธเจ มีหลายสี เช่น ดำ แดง เขียว เหลือง

ประเภทชิน มีทั้งพิมพ์เล็กและพิมพ์ใหญ่

ขนาด

มี 3 ขนาดคือ พิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง และพิมพ์เล็ก และพิมพ์เล็กสุดเรียกว่าซุ้มกอ คะแนนพิมพ์ใหญ่ สูง 2.5 ซ.ม กว้าง 1.8 ซ.ม ขนาดกลางและเล็กมีขนาดย่อมลงมา

ซุ้มกอ พิมพ์กลาง - พิมพ์เล็ก

กรุที่พบพระ

กรุวัดน้อย (บ้านไร่นครชุม) กรุฤาษี กรุกลางทุ่ง (นาตาดำ) กรุบ้านทุ่งเศรษฐี กรุวัดหนองพิกุล กรุวัดบรมธาตุ ถ้าพบในบริเวณอื่นๆ ในบริเวณทุ่งเศรษฐี เรียกกันว่า กรุทุ่งพระพุทธคุณ เป็นยอดทางเมตตามหานิยม โภคทรัพย์ โชคลาภ และความเป็นสิริมงคลบางท่านว่ามีซุ้มกอแล้วไม่มีวันจน

พระกำแพงเม็ดขนุน

พุทธลักษณะ เป็นพระเครื่องปางลีลา มีลักษณะงดงามมากโดยเฉพาะพระทุ่งเศรษฐี ลีลาอ่อนไหวเป็นศิลปะชั้นสูงของสุโขทัยโดยแท้ วงการพระเครื่องถือกำแพงเม็ดขนุนนี้เป็นเอกในบรรดาพระเครื่องปางลีลาด้วยกัน พระอุระผึ่งผายแบบลักษณะมหาบุรุษ ไม่เอี้ยวองค์พระนาภีเรียวเล็ก พระเพลาท่อนบนเป็นพูอูมงาม พระเพลาท่อนล่างเรียวงามในลักษณะองค์พระรูปยาวมน หลังนูน เรียกกันว่า กำแพงเม็ดขนุน

พระกำแพงเม็ดขนุน

พระกำแพงเม็ดขนุน แบ่งเป็น 2 แบบ

1. เป็นพระที่กำลังลีลา ก้าวย่างด้วยพระบาทขวา หรือที่เรียกว่าเขย่งขวาพระหัตถ์และพระกรขวาปล่อยไปตามพระวรกายที่อ่อนช้อยงดงามพระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นเสมอพระอุระประเทศพระเศียรเอียงไปทางขวาเล็กน้อย รับกับพระหัตถ์ขวาที่ย้ายไปตามพระวรกาย กรุทุ่งเศรษฐีจะเขย่งขวาฝั่งกำแพงเพชรจะเขย่งทั้งขวาและซ้าย

2. เป็นพระที่กำลังลีลาก้าวย่างด้วยพระบาทซ้าย หรือ เรียกกันว่าเขย่งซ้ายพระหัตถ์และพระกรซ้ายก็จะปล่อยไปตามพระวรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระประเทศ

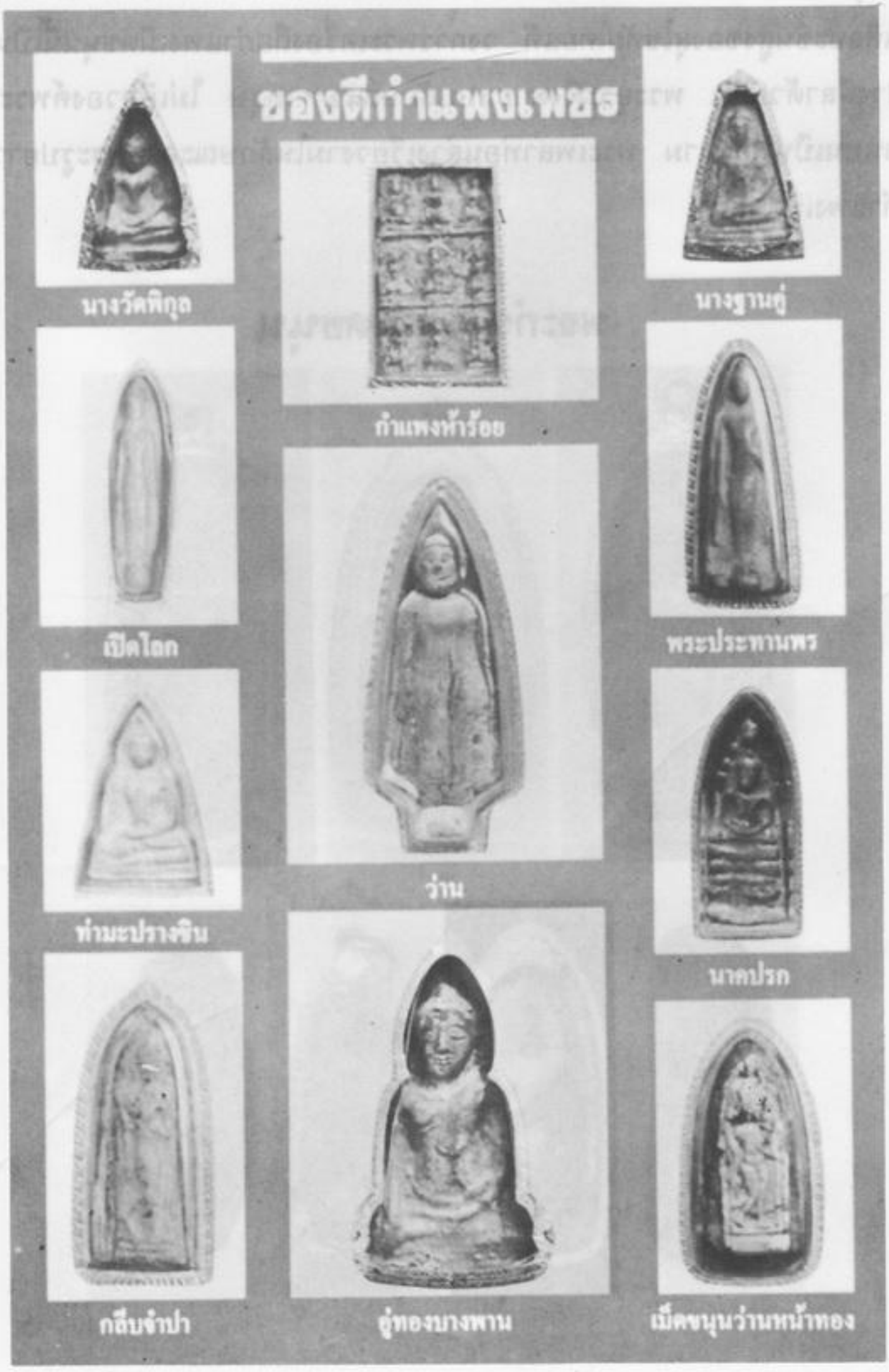

กรุที่พบพระ มีกรุ นาตาคำ กรุวัดหนองพิกุล กรุบริเวณวัดพระบรมธาตุ และทุ่งเศรษฐี โดยทั่วไป พระกำแพงเม็ดขนุนมี 2 แบบ คือพิมพ์ใหญ่และพิมพ์เล็ก พิมพ์ใหญ่สูงประมาณ 4 ซ.ม กว้างประมาณ 1.35 ซ.ม และหนาประมาณ 0.6 ซ.ม ส่วนพิมพ์เล็กมีขนาดย่อมลง

เนื้อและสี

วัสดุที่ใช้สร้างเป็นดินซึ่งมีส่วนผสมว่านและเกสรวิเศษที่เรียกกันว่าเนื้อผง เป็นดินเนื้อละเอียด ถ้าเป็นสีแดงหรือสีเหลือง จะปรากฏวัสดุคล้ำเป็นจุดอยู่ในเนื้อเรียกว่าดอกมะขาม เนื้อดินมีสีแดง สีเหลืองปนแดง สีพิกุลแห้ง สีดำ สีเขียว ส่วนเนื้อชิน เป็นเนื้อชนิดอ่อนเหนียวด้านหลังมีรอยผ้ารอง พิมพ์เป็นผ้าละเอียด พระพุทธคุณ เป็นยอดในทางสัมฤทธิผล ความก้าวหน้า และปาฏิหาริย์ต่างๆ

พระกำแพงพลูจีบ

พุทธลักษณะ เป็นพระเครื่องปางลีลา เป็นพระอันดับหนึ่งของทุ่งเศรษฐี พอๆ กับกำแพงเม็ดขนุน แต่พระวรกายไม่ล่ำสันพระกำแพงพูลจีบมีสัณฐานคล้ายพูลจีบ ชายจีวรจะพริ้วอย่างสวยงาม พระพุทธคุณถือว่ายอดเยี่ยม ในทางเมตตามหานิยม ความก้าวหน้า และปาฏิหาริย์ กรุที่ได้ฝั่งนครชุม มีกรุนาตาคำ (กลางทุ่ง) วัดหนองพิกุล กรุวัดบรมธาตุ

พระกำแพง
พลูจีบ

พระกำแพงกลีบจำปา

พระกำแพงพลูจีบ

พระกำแพงชาว

กำแพงเพชร นับเป็นกรุพระเครื่องที่ยิ่งใหญ่ที่สุดทั้งปริมาณ และคุณภาพ พระเครื่องอันดับหนึ่งของประเทศเป็นของกำแพงเพชรถึงสามองค์คือ พระกำแพงซุ้มกอ พระกำแพงเม็ดขนุน และพระกำแพงพลูจีบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตระกูลทุ่งเศรษฐีนครชุม นครพระชุมอย่างแท้จริง

รูปพระเครื่องแบบต่างๆ ของกำแพงเพชร

กำแพงเพชรในศิลาจารึก

สุพล อัตตภานันท์

"เมืองกำแพงเพชรนี้เดิมตั้งอยู่ห่างฝั่งน้ำทุกวันนี้ประมาณ 100 เส้น น่าจะมีลำน้ำมาที่ชายเนินแลง ซึ่งได้กล่าวไว้ว่าเป็นที่ลุ่มนั้นหรือที่อื่นตลอดจนถึงเวลาพระร่วงเป็นใหญ่ในเมืองสวรรคโลกเป็นเวลาร่วมกันกับพระมังรายลงมาจากเชียงราย ตั้งเชียงใหม่เป็นเมืองหลวง พวกเจ้านายในเมืองสวรรคโลกกลัวว่าสวรรคโลกล่อแหลมนัก จึงคิดอ่านตั้งสุโขทัยเป็นเมืองหลวงขึ้นอีกเมืองหนึ่งสวรรคโลกให้ลูกเธอไปอยู่เป็นทัพหน้า ข้างฝ่ายแม่น้ำน้อยนี้ จะเป็นด้วยแม่น้ำ เปลี่ยนไปก็ตามหรือเมืองเดิมตั้งอยู่ห่างน้ำก็ตาม พระร่วงหรือพระวงศ์พระร่วงเห็นว่าควรจะเลื่อนเมืองลงมาตั้งริมน้ำให้ข่มแม่น้ำนี้ จึงมาสร้างกำแพงขึ้นใหม่ให้ชื่อเมืองกำแพงเพชร ทำทางหลวงเดินขึ้นไปสวรรคโลกสายหนึ่งมากำแพงเพชรสายหนึ่ง เพื่อจะให้เดินทัพช่วยกันได้สะดวก เมืองเหนือเป็น 3 พระนคร ทางเดินในระหว่างกำแพงเพชรสุโขทัยนอน 2 คืน ด้วยเหตุฉะนั้นเจ้าผู้ครองเมืองกำแพงเพชรจึงย้ายมาอยู่ในกำแพง ได้สร้างวัดใหญ่ขึ้นแต่วัดเดียว เมื่อองค์อื่นจะสร้างก็สร้างเติมต่อๆ ไป จึงไม่มีวัดใหญ่ในกำแพงเมือง วัดในกำแพงต้นทางที่มีพระเจดีย์ ซึ่งมกุฏราชกุมาร สมมุติให้เป็นวัดมหาธาตุ ถ้าจะเทียบกับวัดข้างนอกเมืองเล็กนักเป็นไปไม่ได้ วัดพระแก้วนั้นเล่า พระแก้วก็อยู่ไม่ได้ ด้วยเหตุที่พระแก้วจะตกมาอยู่กำแพงเพชรคงจะมาอยู่ก่อนสร้างกำแพงเมือง กำแพงเพชรทุกวันนี้ ด้วยถ้ามาอยู่ภายหลัง คงจะไม่อยู่เมืองกำแพงเพชร ต้องไปอยู่สุโขทัยเมืองชั้นกำแพงเพชรไม่เกิน 600 ปี แต่เมืองโบราณภายในนี้ไม่ภายหลังพระร่วง ถ้าหากว่าได้ค้นคว้ากันจริงๆ จะพบลำน้ำเขิน พบเชิงเทินเมืองเก่า เดี๋ยวนี้พวกที่ค้นหลงว่าเมืองเก่านั้นเป็นวัดนอกเมืองจึงมามัวคลำอยู่แต่ในกำแพง ถ้าเป็นนอกเมืองแล้วจะไปสร้างวัดออกเต็มไปเช่นนั้นที่ไหนได้ ถ้าจับบทหันไปค้นนอกเมือง ซึ่งเป็นเมืองโบราณนี้คงจะได้อะไรอีกมาก" (ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา 2519 : 110-112)

พระบรมราชาบายเรื่องเมืองกำแพงเพชรเก่าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่คัดมาจากหนังสือ **เสด็จประพาสต้น** ข้างบนนี้แสดงให้เห็นถึงความน่าสงสัยถึงความเป็นมาและสถานที่ตั้งของเมืองกำแพงเพชรในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในยุคที่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี

โดยอาศัยหลักฐานลายลักษณ์พบว่านามของเมือง "กำแพงเพชร" ได้ปรากฏเก่าที่สุดในทำเนียบพระยาประเทศราช 16 เมือง ที่ขึ้นอยู่กรุงศรีอยุธยาในสมัยรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในปี พ.ศ. 1893 ประเทศราชเหล่านี้ได้แก่

"เมืองมะละกา เมืองชวา เมืองตะนาวศรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองทวาย เมืองเมาะตะมะ เมืองเมาะลำเลิง เมืองสงขลา เมืองจันตะบูร เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิจิตร เมืองกำแพงเพชร เมืองนครสวรรค์"
(จักรพรรดิพงศ์ (จาด), พร : 2533 พิมพ์ครั้งที่ 2)

ซึ่งในขณะนั้นพญาเลอไทย พระราชโอรสของท่านขุนรามคำแหงมหาราช ครองอำนาจอยู่ที่กรุงสุโขทัย แต่จะไม่พบชื่อ**เมืองกำแพงเพชร** ปรากฏอยู่ในจารึกของสุโขทัยในยุคที่กรุงสุโขทัยรุ่งเรืองเลย จะมีก็เพียงชื่อเมืองที่เชื่อกันว่าเป็นกลุ่มเมืองที่อยู่ในอาณาเขตจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบัน เช่น เมืองคณฑี เมืองไตรตรึงษ์ เมืองนครชุม เมืองพาน เมืองชากังราว เป็นต้น

ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโปรดให้จารึกไว้ เมื่อปี พ.ศ. 1835 ทรงเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชวงศ์ของพระองค์ไว้ในตอนต้นของจารึก และมีผู้จารึกเพิ่มเติมในสมัยต่อมาเล่าถึงความเจริญรุ่งเรือง ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และศาสนา นั้นเป็นหลักฐานลายลักษณ์ที่เก่าที่สุดของเอกสารโบราณที่จารึกด้วยตัวอักษรไทย ในด้านที่ 4 บรรทัดที่ 19 ได้กล่าวถึงเมืองในอาณาเขตของกรุงสุโขทัยไว้ดังนี้

"มีเมืองกว้างช้างหลาย ปราบเบื้องตะวันออก รอดสระหลวง สองแคว ลุมบาจายสคา เท้าฝั่งของ เถิงเวียงจันทร์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องหัวนอนรอดคณฑี พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว..."
(ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 2521 (พิมพ์ครั้งที่สอง : 26)

เชื่อกันว่า **เมืองคณฑี** คือ บ้านโคน หมู่บ้านหนึ่ง ในตำบลคณฑีซึ่งอยู่ห่างจากที่ตั้งจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันลงไปทางทิศใต้ ตามถนนสายกำแพงเพชร - ท่ามะเขือ ประมาณ 21 กิโลเมตร ในบริเวณบ้านโคนมีแหล่งโบราณสถานที่แสดงถึงความเป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่ มีวัดกาทิ้ง และวัดอื่นๆ อีก นับสิบวัดในบริเวณใกล้เคียงกัน แต่โบราณสถานเหล่านี้ ไม่ใช่โบราณสถานที่เกี่ยวไปถึงสมัยสุโขทัย และมีข้อน่าสังเกตว่า **เมืองคณฑี** ที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 1 นั้นมักจะใช้คู่กับ เมืองพระบาง อยู่หลายแห่งในศิลาจารึกหลักอื่นๆ ด้วย

ในศิลาจารึกหลักที่ 3 เป็นศิลาจารึกที่เกี่ยวข้องกับเมืองนครชุมโดยตรง จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า จารึกนครชุม ศิลาจารึกหลักนี้ ได้จารึกเมื่อ ปีระกา พ.ศ. 1900 เนื้อหาเป็นเรื่องราวที่พระยาลิไท (พระยาภาไทยราชหรือพระธรรมราชาที่ 1) ได้เสด็จมาที่ เมืองนครชุม ได้ทรงประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ และทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งได้มาจากประเทศลังกา ไว้ที่ในเมืองนครชุม คือในบริเวณวัดพระบรมธาตุในปัจจุบัน นอกจากนี้ในจารึกนครชุม ยังได้กล่าวไว้ว่า เมืองคณฑี, เมืองพระบาง, เมืองบางพาน ได้ฉวยโอกาสในขณะที่เกิดความวุ่นวาย ช่วงเปลี่ยนรัชกาลในกรุงสุโขทัยประกาศตนเป็นเอกราช มีเจ้าผู้ครองนครของตนเอง

"...นกเป็นขุนหนึ่ง **เมืองคณฑี** พระบาง หาเป็นขุนหนึ่ง... เมืองเชียงทอง หาเป็นขุนหนึ่ง เมือง... หาเป็นขุนหนึ่ง **เมืองบางพาน** หาเป็นขุนหนึ่ง เมือง... หาเป็นขุนหนึ่ง..."

(ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 2521 (พิมพ์ครั้งที่ 2) : 68)

เนื่องจากตัวอักษรส่วนหนึ่งชำรุดลบเลือน จึงไม่ได้ความโดยสมบูรณ์ของจารึก

เมืองบางพานเป็นเมืองโบราณ อยู่ในเขตอำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร มีพระพุทธบาทประดิษฐานที่จอมเขานางทอง

ในศิลาจารึกหลักที่ 4 ซึ่งจารึกไว้ เมื่อปี พ.ศ. 1904 เป็นจารึกภาษาเขมร มีเนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ใน ปี พ.ศ. 1890 พระยาลิไท ยกกองทัพจาก กรุงศรีสัชนาลัย เข้ายึดกรุงสุโขทัยได้สำเร็จ ขึ้นเสวยราชสมบัติในกรุงสุโขทัย ทรงพระนามว่า พระบาทกมรเตงอัญศรีสุริยพงศ์รามมหาธรรมราชาธิราช เมื่อครองราชย์ถึง ปี พ.ศ. 1904 ได้อาราธนา พระมหาสามีสังฆราชจากประเทศลังกามายังกรุงสุโขทัยอาศัยเส้นทางเดิน

"...จากเมืองฉอดมาถึงเมืองเชียงทอง ถึงเมืองบางจันทร์ บางพาร แล้วถึงเมืองสุโขทัยนี้..."

(ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 2521 (พิมพ์ครั้งที่ 2) : 81)

ศิลาจารึกหลักที่ 8 ซึ่งบันทึกเหตุการณ์ ระหว่าง พ.ศ. 1902-1911 (รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร 2528 : 225) ด้านที่ 4 กล่าวถึงพระมหาธรรมราชาที่ 1 เสด็จไปมนัสการพระพุทธบาท บนเขาสุมนกูฏ พร้อมกับชาวเมืองที่ขึ้นกับกรุงสุโขทัย ในครั้งนั้น อันมี

"...อยู่ในสองแคว ได้เจ็ดข้าว จึงนำพลมา มีทั้งชาวสระหลวง สองแคว ปากยม พระบาง **ชากังราว** สุพรรณภาว **นครพระชุม** เบื้อง...**เมืองพาน** เมือง... เมืองราด

เมืองสะค้า เมืองลุมบาจาย เป็นบริพาร จึงขึ้นมานบพระบาทลักษณอันตนหาก ประดิษฐานแต่ก่อนเหนือจอมเขาสุมนกูฏนี้..."

(ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 2521 (พิมพ์ครั้งที่ 2) : 117)

ตามศิลาจารึกหลักที่ 8 นี้ ปรากฏชื่อเมืองชากังราว สุพรรณภาว นครพระชุม เมืองพาน โดยเฉพาะ **เมืองชากังราว** ซึ่งเราเชื่อกันในปัจจุบันว่า เป็นเมืองเดียวกับกำแพงเพชร ได้ถูกบันทึกไว้ในกลุ่มของเมืองที่อยู่ในอาณาเขตของเมืองกำแพงเพชรด้วย

ศิลาจารึกหลักที่ 13 จารึกในปี พ.ศ. 2053 เป็นจารึกที่เกี่ยวข้องกับศิลาจารึกของเมืองกำแพงเพชรโดยตรง เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า จารึกบนฐานพระอิศวร จารึกหลักนี้อยู่บนฐานพระอิศวรสัมฤทธิ์ เมืองกำแพงเพชร รูปพระอิศวรนี้ เดิมประดิษฐานไว้ในเทวสถาน ณ เมืองกำแพงเพชร ซึ่งราษฎรเรียกว่า *"ศาลพระอิศวร"* อยู่ในกำแพงเมืองทางทิศตะวันออก อยู่ด้านหลังที่ตั้งสำนักงานศาลจังหวัดกำแพงเพชร

ในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2429 มีเยอรมันคนหนึ่ง ชื่อลักรัสต์มันขึ้นไปลักตัดพระเศียรและพระหัตถ์รูปพระอิศวรนี้ จะเอาส่งไปประเทศเยอรมนี จับได้ที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าของโบราณ ซึ่งทอดทิ้งอยู่ตามหัวเมือง ถ้าไม่ดูแลรักษาจะเป็นอันตรายหายเสีย แต่ที่จะรักษาไว้ตามหัวเมือง จะรักษาได้บ้างไม่ได้บ้าง จึงโปรดเกล้าฯ ให้สั่งไปยังเมืองกำแพงเพชร ให้ส่งของโบราณ เช่น รูปพระอิศวรเป็นต้น ลงมารักษาไว้ในกรุงเทพฯ ครั้งนั้นเมืองกำแพงเพชรได้ส่งรูปพระอิศวรนี้ พร้อมทั้งศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ 3) ลงมาด้วย

คำจารึกบนฐานพระอิศวรนี้ บาทหลวงฉมิธได้เคยแปลและพิมพ์ในหนังสือเสียมอองเซียงมาครั้งหนึ่งแล้ว มีทั้งรูปถ่ายองค์พระอิศวร พร้อมทั้งแท่นที่ยืนและตัวอักษรที่จารึกนั้นด้วย

จารึกที่ฐาน รอบบาทพระอิศวรมี 3 บรรทัด (จารึกเรียงเป็นบรรทัดตามลำดับโดยรอบ 3 บรรทัด ทั้ง 5 ด้าน) เป็นอักษรไทย ภาษาไทย เมื่อ ม.ศ. 1432 (พ.ศ. 2053) เป็นเรื่องเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราชประดิษฐานรูปพระอิศวรนั้น เพื่อให้คุ้มครองมนุษย์และสัตว์ ในเมืองกำแพงเพชร ให้ช่วยบำรุงศาสนา ทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงการซ่อมแปลงพระมหาธาตุและวัดบริวารซ่อมแซมถนนหนทางไปจนถึงเมืองบางพาน การค้าขายวัว กับละว้า ซ่อมแซมท่อพระร่วง (ท่อทองแดง) ให้นำน้ำมาทำนา และขอถวายพระราชกุศลแด่พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ คือสมเด็จพระบรมราชาพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาพระองค์หนึ่งและสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เมื่อยังปรากฏพระนามว่า พระเชษฐาเป็นอุปราชครองเมืองพิษณุโลกอีกพระองค์หนึ่ง

จารึกหลักนี้วัดขนาดส่วนกว้าง 44.5 ซม. ส่วนสูง 44.5 ซม. ส่วนหนา 2.5 ซม.

ในศิลาจารึกหลักที่ 38 เป็นจารึกที่ว่าด้วย กฎหมายลักษณะโจร เนื่องจากเลขศักราชลบเลือนไปบางส่วนจึงไม่อาจกำหนดได้ชัดเจนว่า จารึกหลักนี้มีขึ้นเมื่อใด ข้อความของจารึก กล่าวถึง

"...เพลาค่ำ พระนครนี้สิทธิสมเด็จบพิตร (มหาราชบุตร)... ราช ศรีบรมจักรพรรดิราช ท่านได้เสด็จขึ้นเสวย...ภิรมย์ สมดังพระราชมโนรถ ทดแทนพระธรรมราชสีมานี้ ดุจตาวติงสา พระองค์ท่านเสด็จใน **กำแพงเพชรบุรี ศรีวิมลาสน์** ด้วยพระราชศงคารบริพารพล และจตุรงคนิกรธารลำน้ำพระยาพังเกษตรสคาบุรี พระยาพังศรีสัชนาลัยบุรี พระยาพังไทวยนทีศรียมนา พี่พระยาทายพังนครไทย และ...พระราชมาตุละบพิตรมนตรีอนุชิตลุงตนเลี้ยง...**เจ้าเมืองไตรตรึงษ์** กับด้วยนักปราชญ์ราชกวี..." (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3 2508 : 26 - 27)

ข้อความดังกล่าวนี้ แสดงความเป็นไปได้ว่า "มหาราชบุตร" ได้เสร็จมายังกำแพงเพชร ซึ่งเรียกตามจารึกว่า กำแพงเพชรบุรี ศรีวิมลาสน์ และได้ตรากฎหมายลักษณะโจรขึ้น และมหาราชบุตรพระองค์นี้ มีความสัมพันธ์กับเจ้าเมืองไตรตรึงษ์

ความอีกตอนหนึ่ง กล่าวถึง

"...พระราชโองการ บรมเอาฬารหนักหนา จึงท่านให้ตราพระราชปรชญบติ... ให้ลูกขุนมูล ตวานบริวารไพร่ฟ้าทั้งหลาย ถ้วนเมืองเล็กเมืองใหญ่... ราชสีมา ทั้งหลายนี้ ไซรักลางเมืองสุโขทัย เป็นประธาน กิ่งในเมือง... ทเนปร เชลียง กำแพงเพชร ทุ่งย้าง ปากยม สองแคว..." (ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 2508 : 28)

ชื่อ **"กำแพงเพชรบุรี ศรีวิมลาสน์"** ตามปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 38 หากหมายถึงเมืองกำแพงเพชรแล้ว น่าจะขัดแย้งกับ ศิลาจารึกหลักที่ 46 ซึ่งจารึกไว้เมื่อ ปี พ.ศ. 1947 อันเชื่อว่าจะมีอายุไม่ห่างจากศิลาจารึกหลักที่ 38 มากนัก มีความตอนหนึ่ง กล่าวว่า

"...สมเด็จแม่ออกท่าน จึงจัดให้นิมนต์ตน สมเด็จพระ (มหา) ศรี (กิรติ) เจ้าเหง้าพุทธางกูรดรุณพันลอก ฝูงอริยะ จากสถานสถิระ คือ **พชรบุรี ศรีกำแพงเพชร** มาสร้างพระอาวาส อาสน์อันดี มีชื่อศรีพิจิตรกิรติกัลยาราม..." (ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 2508 : 73)

ในศิลาจารึกหลักนี้ ดูจะชัดเจนว่า **"พชรบุรีศรีกำแพงเพชร"** น่าจะหมายถึง เมืองกำแพงเพชร ซึ่งในขณะนั้น น่าจะมีเหตุการณ์ที่ส่อถึงความเสื่อมโทรมทางศาสนาในกรุงสุโขทัย จนต้องอารธนา"สมเด็จพระมหาศรีกิรติ" จากเมืองกำแพงเพชร ไปช่วยฟื้นฟูและสร้างวัดในกรุงสุโขทัย

บทความนี้เป็นเพียงการนำเสนอ ชื่อและเหตุการณ์บางส่วน ของกลุ่มเมืองกำแพงเพชร ซึ่งประกอบด้วย ชื่อเมืองสำคัญ คือ กำแพงเพชร นครชุม ชากังราว บางพาน คณฑี ไตรตรึงษ์ เฉพาะในส่วนที่ปรากฏความเกี่ยวข้อง กับอาณาจักรสุโขทัย ตามศิลาจารึก สมัยสุโขทัยเป็นสำคัญ โดยสภาพความเป็นจริง เมืองกำแพงเพชร ต้องมีกำเนิดและพัฒนาการ เช่นเดียวกับเมืองหรือนครรัฐทั้งหลาย รวมทั้งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ กับความเจริญรุ่งเรือง และความเสื่อมของอาณาจักรสุโขทัยอย่างใกล้ชิดเพียงแต่ว่า หลักฐานทางโบราณคดี ที่ปรากฏเหลืออยู่ในปัจจุบันยังไม่อาจจะชี้ชัดหรืออธิบายได้แน่นอนถึงกำเนิดและพัฒนาการของเมืองกำแพงเพชร

เฉพาะในส่วนของกลุ่มเมืองที่สำคัญ **เมืองนครชุม** ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์เก่าก่อน เมืองชากังราว แม้จะมีความเชื่อกันว่า เมืองนครชุมกับเมืองชากังราว มีกำเนิดและพัฒนาการร่วมสมัยกัน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองชากังราวกับเมืองกำแพงเพชร ยังมีข้อที่น่ากังขา ให้นักประวัติศาสตร์โดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้สืบเสาะ หาข้อยุติ ต่อไป

บรรณานุกรม

จักพรรดิพงศ์ (จาด), พระ. **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเล่ม 1.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ องค์การค้าคุรุสภา , 2533

ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จกรมพระยา **เสด็จประพาสต้น.** กรุงเทพ : แพร่พิทยา , 2519.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี , 2521.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3. กรุงเทพฯ : คระกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี , 2508

รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร . กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูกำแพงเพชร , 2528.

ศิลาจารึกหลักที่ 3 (จารึกนครชุม)

ด้านที่ 1

ศักราช 1279 ปีระกา เดือน 8 ออก 5 ค่ำ วันศุกร์ หนไทย กัดเล้า บูรพผลคุณี นักษัตร เมื่อยามอันสถาปนานั้นเป็น 6 ค่ำแล พระยาลือไทยราช ผู้เป็นลูกพระยาเลอไทย เป็นหลานแก่พระยารามราช เมื่อได้เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัยได้ราชาภิเษก อันฝูงท้าว พระยาทั้งหลายอันเป็นมิตรสหาย อันมีในสี่ทิศนี้ แต่งกระยาดงวาย ของฝากหมากปากมาไหว้อันยัดยัญอภิเษกเป็นท้าวเป็นพระยาจึงขึ้นชื่อศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราช หากเอาพระศรี-รัตนมหาธาตุอันนี้มาสถาปนาในเมืองนครชุมนี้ปีนั้นพระมหาธาตุอันนี้ใช่ธาตุอันสามานต์ คือพระธาตุแท้จริงแล เอาลุกแต่ลังกาทวีปพู่น มาดาย เอาทั้งพืชพระศรีมหาโพธิ อันพระพุทธเจ้าเราเสด็จอยู่ใต้ต้นและผจญพลขุนมาราธิราช ได้ปราบแก่สัพพัญญุตญาณเป็นพระพุทธมาปลูกเบื้องหลังพระมหาธาตุนี้ ผิผู้ใดได้ไหว้นบกระทำบูชาพระศรีรัตนมหาธาตุและพระศรีมหาโพธินี้ว่าไซร้มีผลอานิสงส์พร่ำ เสมอดังได้นบตนพระเป็นเจ้าบ้างแล ความดังนี้เราบ่มิหากกล่าว คำพระพุทธเจ้าเราหาบอกไว้เองไซร้เมื่อพระเป็นเจ้าได้เป็นพระพุทธ วันนั้นชนมาพิธี เราคนนี้ยังในร้อยปีเลย แต่เมื่อนั้นแลมาเถิง บัดนี้ว่าไซร้ ชนม์ เราคนคลาจาก ร้อยปีแลบัดนี้ถอยปีหนึ่ง ไปแล้ยังแต่เก้าสิบเก้าปีดาย ผิมีคนถามว่านี้ตั้งแต่คลาร้อยปีนั้นแล้ ยังคงแต่เก้าสิบเก้านั้น ได้กี่ปีแล้สิ้น ให้แก้ว่าดังนี้เมื่อปีอันพระยามหาธรรมราชก่อพระธาตุนี้ ชนม์คนถอยจากร้อยปีนั้นได้ร้อยสามสิบเก้าปีแลปีอันถอยนั้นว่าไซร้ในปีเถาะแต่ปีนั้นมาแล ฝูงเจ้าขุนพราหมณ์เศรษฐี ถอยจากเป็นมลาก เป็นดีเข้าแต่นั้นแลยังฝูงรู้หลวก โหรทายยาหยูกก็ถอยแต่นั้นแล บ่ชอบบ่ยำเลย ผิมีคนถามดังนี้โสดแต่วันพระเจ้าเราได้เป็นพระพุทธในใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ มาเถิงวันสถาปนาพระศรีรัตนธาตุนี้ได้เท่าใด ให้แก้ว่าดังนี้ ผิจักนับด้วยปี ได้พันเก้าร้อยสี่สิบหกปี 0 ปี อันพระได้เป็นพระพุทธนั้นในปีวอก ผจักนับด้วยเดือน ได้ ญิบหมื่นสี่พันหกสิบเดือน เดือนกันพระได้เป็นพระพุทธนั้นได้เดือนหกบูรณมี ผิจักนับด้วยวันได้เจ็ดแสนหมื่นสี่ร้อยหกสิบแปดวัน วันพระได้เป็นพระพุทธนั้นในวันพุธ วันหนไทยวันเตาญี 0 ผิมีคนถามศาสนาพระเป็นเจ้ายังเท่าใดจักสิ้นอั้น ให้แก้ว่าดังนี้ แต่ปีอันสถาปนาพระมหาธาตุนี้เมื่อหน้า ได้สามพันเก้าสิบเก้าปีจึงจักสิ้นศาสนาพระเป็นเจ้า 0 อันหนึ่งโสดนับแต่ปีสถาปนาพระมหาธาตุนี้ไปเมื่อหน้า ได้ เก้าสิบเก้าปีเถิงในปีกุน อันว่าพระปิฎกไตรนี้จักหายแล หาคนจักรู้แท้

แลมิได้เลย ยังมีคนรู้คัน สเล็กสน้อย ไซร้ธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่าพระมหาชาติ หาคนสวดแล มิได้เลย ธรรมชาดกอันอื่นไซร้ มีต้นหาปลายมิได้ มีปลายหาต้นมิได้เลย จำพวกพระอภิธรรมไซร้ พระปัฏฐานแลพระยมก ก็จักหายเมื่อนั้นแล แต่นั้นเมื่อหน้า ได้พันปีโสด ฝูงภิกษุสงฆ์อันจำศีลคง สิกขาบทสี่ อันยังมีสิกขาบทอันหนักหนามิได้เลย แต่นั้นเมื่อหน้าได้พันปีโสด อันว่าฝูงชีจักทรง ผ้าจีวรหามิได้เลยเท่ายังมีผ้าเหลืองน้อยหนึ่งเหน็บในหูแลรู้จักศาสนาพระเป็นเจ้าดาย แต่นั้น เมื่อหน้าได้พันปีโสด อันว่าจักรู้จักผ้าจีวร จักรู้จักสมณะน้อยหนึ่งหามิได้เลย ธาตุพระเป็นเจ้า ที่นี่ก็ดี แห่งอื่นก็ดียังคงเลย เมื่อปีอันจักสิ้นศาสนาพระพุทธเป็นเจ้าที่สุดทั้งหลายอั้น ปีชวดเดือนหก บูรณมี วันเสาร์ วันไทย วันระวายสัน วันไพสาขฤกษ์ เถิงเมื่อวันดังนั้น แต่พระธาตุทั้งหลาย อันมีในแผ่นดินนี้ก็ดี ในเทพโลกก็ดีในนาคโลกก็ดี เหาะไปกลางหาว และไปประชุมกันในลังกาทวีป เข้าอยู่ในกลวง รัตนมาลิกมหาสถูป แล้วจึงจักเหาะไปอยู่ในต้นพระศรีมหาโพธิที่พระพุทธเป็นเจ้าตรัส แก่สรรเพชญตญาณเป็นพระพุทธเมื่อก่อนอั้น จึงจักกาล ไฟไหม้พระธาตุทั้งอั้นสิ้นแล เปลวพุ่งขึ้นคุง พรหมโลก ศาสนาพระพุทธจักสิ้นในวันดังกล่าวอั้นแล แต่นั้นเมื่อหน้า ฝูงคนอันจักรู้บุญธรรมมหา มิได้หลายเลยย่อมจักกระทำบาปกรรม แลจักเอาตนไปเกิดในนรกไซร้ แต่นี้เมื่อหน้า ฝูงสาธุสัตบุรุษ ทั้งหลายเร่ง เร่งกระทำบุญธรรมในศาสนาพระพุทธ เมื่อยังมีเท่าวัน ชั่วเราบัดนี้มีบุญหนักหนา จึงจัก ได้มาเกิดทันศาสนาพระเป็นเจ้าไซร้จุ่งทั้งหลายหมั่นกระทำบูชาพระสถูป เจดีย์ พระศรีมหาโพธิอัน เสมอดังตน พระเจ้าเรา ผิผู้ใดได้ปรารถนาด้วยใจศรัทธาดังอั้นซือ จักปรารถนาไปเกิดในเมืองฟ้า... ตรอด พระศรีอารยไมตรีลงมาเป็นพระพุทธ เยีย มาเกิดในเมืองดินนี้คาบเดียวก็ได้ ดาย ผิมีคน ถามดังนี้โสด ดังฤาแลไปรู้ระบับ ปีเดือนวันคืนอันถอยแท้ ดังอั้น ผู้ใดหารังพิจารณาสังขยาคูณดูเล รู้แท้ดังอั้นสิ้น ให้ขานว่าดังนี้ ผู้คูณสังขยาพิจารณาดูอั้นคือตนพระยาศรีสุริยพงศ์มหาธรรม-ราชาธิราชแล พระยามหาธรรมราชนั้นยังมีคุณอันรู้ดังฤาบ้างอั้น ให้ขานว่าดังนี้ พระยาธรรมราชนั้น คงปัญจศีลทุกเมื่อ นบพ...ส...รร...ในราชมนเทียรบ่ห่อน ขาดสักวันสักคืน.....ง.....เดือนเพ็ญ ไปนบพระธาตุอันตนห.....ทั้งหลายสดับธรรมเทศนาโอยทาน เข.....เบรียน ภิกษุ สงฆ์ทั้งหลายให้.....มุดเป็นเถรมหาเถรอัน.....ไ.....หลายประการหนักหนา..... ที่คณนาแลมิได้รู้จัก ค.....ฟ้าหลายกว่าพันชื่อคน.....น ดาวไซร้จักเป็น.....จักลม จักไฟจัก.....ม จักเป็น.....ปากดัง.....ขึ้นจักดู.....ต.....น ผู้.....เ.....เมืองอันใดก็รู้สิ้น อันรู้ศาสตร์ อ.....คล้องช้างเป็นพฤฒิบาศศาสตร์.....ก็นับตวงถ้วนไซร้ ยังมาก กลา.....แพัตนแพ้ท่านก็รู้หมั่น.....เหมืองแปลงฝายรู้ปรา.....คู้ลักข้าวลัก ของบ่อห่อน.....นโทระแก่ตนเหียม บา.....เมื่อชั่วพระยารามราช .....กว้างขวางรอดทุกแห่ง.....ไหว้มาคัลทุกแห่ง เม .....ทุกแห่งเพื่อพ่อลูกพ่อ.....เป็นเจ้าเป็นขุนอยู่บ้านเมืองขาด .....หลายบั้นหลายท่อนแซว.....หลาย

บั้นท่อนดังเมืองพ.....นกเป็นขุนหนึ่ง เมืองคณที พระบางหาเป็นขุน หนึ่ง .....เมืองเชียงทอง หาเป็นขุนหนึ่ง เมือง.....หาเป็นขุนหนึ่ง เมืองบาง ฉลังหาเป็นขุนหนึ่ง..... ต่างทำเนื้อทำตนเขาอยู่ เมื่อล.....น ได้เสวยราชย์แทน ที่ปู่ย่าพ่อแม่.....เป็นเจ้าขุนเป็นขุนนั้นด้วยกำลัง.....กโรม ในตีนพิง นี้.....ปลูกหมากพร้าวหมากลาง ทุกแห่ง.....แต่งให้ขุนพี่ขุนน้องลูกหลาน..... ไพร่ฟ้าข้าไทย ขี่เรือไปค้าขี่ม้าไปขาย.....งต้องใจมิได้เพื่อด้วยอำนาจแก่.....ราชนั้น เมื่อชั่วลุน นี้ ผิขุนผู้ใดในเมืองนี้ว่าไซร้ จุ่งให้รู้บุญธรรมสถูป เจดีย์ พระศรีมหาโพธิ.....งานไซร์ใช้ ผิบ่อชอบ เมื่อใช้ไซร้ อย่าพาใช้.....นาจุ่งข้าวเหลือเกลือทุนในเมืองตน ผิว่า.....ต่างบ้าน ต่างเมือง ก็จักมาพึ่งมาอิงตน.....ว่าไซร้ ตนไปขอพึ่งเมืองท่าน ท่านก็ดูแคลนนิสัย ตนโสด ไพร่ฟ้าข้าไทยลูกเจ้าขุนผู้ใดได้ข้ำ เอาเหย้าน้าวเอาเรือนเขา พ่อตายให้ไว้แก่ลูก พี่ตายให้ไว้ แก่น้อง ขุนผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมดังอั้น ขุนผู้นั้น.....มียืนเยิงเหิงนานเลย คำนี้กล่าวคันสเล็กสน้อย แลคำอันพิศดารไซร้ กล่าวไว้ในจารึกอันมีเมืองสุโขทัย.....พระยาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์เอา รอยตีน...พระเป็นเจ้าเถิงสิงหลอันเหยียบเหนือจอมเขาสุมนกูฏบรรพตประมาณเท่าใดเอามาพิมพ์ไว้ จุ่งคนทั้งหลายแท้.....อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองศรีสัชนาลัยเหนือจอมเขา..... อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองสุโขทัยเหนือจอมเขาสุมนกูฏ อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองบางพาน เหนือจอมเขานางทองอันหนึ่งประดิษฐานไว้เหนือจอมเขาที่ปากพระบาง จารึกก็ยังไว้ด้วยทุกแห่งฯ

อธิบายคำ

1. 1279 เป็นมหาศักราช = พุทธศักราช 1900
2. ออก 5 ค่ำ = ตามปฏิทินเป็นขึ้น 6 ค่ำวันศุกร์ เดือน 8 ตรงกับ วันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 1900
3. หนไทย = แบบไทย
4. กัดเล้า (กัดเร้า) ตรงกับชื่อศกและชื่อปีของไทยภาคเหนือ กัด=ฉศก เล้า=ปีระกา แต่ในที่นี้เป็นชื่อวันชนิดหนึ่งของไทยคำหน้าเป็นแม่วันไทยหรือแม่มื้อ มีรอบละ 12 วัน ฉะนั้นวันหนไทย จึงมีรอบละ 60 ปี
5. บุรพผลคุณี เป็นฤกษ์ที่ 11 คือดาวงูตัวเมีย
6. กระยาดงวาย = เครื่องของถวาย สิ่งของของถวาย
7. ยัดยัญ = ทำพิธีบูชาเทวดา หรือ ประกาศพิธีบูชาเทวดา
8. สามานย์ = ต่ำ, เลว
9. ลุกแต่ = ออกจาก

10. พู้น = โน้น
11. ดาย = ทีเดียว, คำลงท้ายประโยค, เท่านั้น
12. หา = พระองค์เอง, ที่, ผู้, ซึ่ง
13. รัง = แต่ง, ทำ, สร้าง
14. ชนมาพิธี = อายุ, อายุขัย, กำหนดอายุ
15. เถิง = ถึง
16. ชนม์ = อายุ
17. คลาจาก = เคลื่อนจาก
18. มลาก = มาก, ดี ไตรภูมิพระร่วงหน้า 183 บรรทัดที่ 8 ว่า "ผู้คนทั้งหลายเกิดเป็นมนุษย์ได้เป็นมลากเป็นดีมีสรรพทรัพย์" และหน้า 104 บรรทัดที่ 8 ว่า "เมื่อนั้นคนทั้งหลายยินลาก ยินดี แล้วก็ไปโดยเสด็จทุกคนแล"
19. รู้หลวก = รู้หลัก ฉลาด เฉียบแหลม หลักแหลม
20. บ่ชอบบ่ยำ = ไม่ชอบไม่ยำเกรง
21. ญิบหมื่นสี่พันหกสิบเดือน = สองหมื่นสี่พันหกสิบเดือน ญิบ = สอง
22. บูรณมี = วันเพ็ญ
23. เต่ายี = ตรงกับชื่อศกและชื่อปีของไทยภาคเหนือ เต่า=นพศก ยี=ปีขาล แต่ในที่นี้เป็นชื่อวันชนิดหนึ่งของไทย คำหน้าเป็นวันไทยหรือแม่มื้อ มีรอบละ 10 วัน คำหลังเป็นลูกวันไทยหรือลูกมื้อ มีรอบละ 12 วัน ฉะนั้นวันหนไทย จึงมีรอบละ 60 วัน
24. อั้น = นั้น
25. คัน = ครั้น
26. สเล็กสน้อย = เล็กๆ น้อยๆ
27. ระวายสัน ตรงกับชื่อศกและชื่อปีของไทยภาคเหนือ ระวาย = ตรีศก สัน-ปีวอก แต่ในที่นี้เป็นชื่อวันชนิดหนึ่งของไทย คำหน้าเป็นวันไทยหรือลูกมื้อ มีรอบละ 10 วัน คำหลังเป็นลูกวันไทยหรือลูกมื้อ มีรอบละ 12 วัน ฉะนั้นวันหนไทย จึงมีรอบละ 60 วัน
28. ไพศาขฤกษ์ ได้แก่วิสาขฤกษ์ คือ ฤกษ์ที่ 16 = ดาวเขากระบือ, ดาวแขนนาง, ดาวคันฉัตร
29. ในกลวง = ในภายใน, ในบริเวณ

30. คุง = ตลอด, ตราบเท่าถึง
31. จุ่ง = จง
32. ซือ = แม้ว่า ถ้าหากว่า
33. รอด = ถึง, ตลอด
34. เยีย = จึง, แล้ว
35. คาบ = ครั้ง, หน, ขณะ
36. ระบับ (คำเขมร) = วิธีนับ
37. บ่ห่อน = ไม่เคย
38. โอยทาน = ให้ทาน
39. เบรียน = สอน
40. พฤฒิพาศศาสตร์ คือ ศาสตร์ของพราหมณ์พวกหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่ทำพิธีเกี่ยวกับช้าง และปัดเสนียดจัญไร
41. มาออก = มาขึ้น
42. เหียม = เพราะเหตุ, มูลเหตุ
43. คนที คือ บ้านโคน อำเภอเมืองกำแพงเพชร
44. พระบาง คือ เมืองนครสวรรค์
45. หาเป็นขุนหนึ่ง = หากเป็นขุนหนึ่ง, ที่เป็นขุนหนึ่ง
46. เชียงทอง คือ เมืองร้าง ในหนังสือของลาลูแบร์ ว่าอยู่ในระหว่างเมืองตากกับเมืองกำแพงเพชร
47. กโรม (คำเขมร) = ข้างใต้
48. ลาง = ไทยใหญ่ใช้เรียก "ขนุน" ลาวใช้เรียก "มะพร้าวเปลือกหวานชนิดหนึ่ง"
49. ไพร่ฟ้าข้าไทย = ประชาชนพลเมือง บริพารลูกเจ้าขุนลูกขุน
50. ลุน = ภายหลัง
51. ข้ำ = ข่มขี่, รังแก
52. แก่กม = ที่สุด
53. สระหลวง เป็นเมืองแฝดกับสองแคว คือ พิษณุโลก ดูคำอธิบายข้อ (5) จารึกหลักที่ 2 ด้วย
54. หั้น = นั้น
55. จอมเขาสุมนกูฏบรรพต คือ เขาสมุนกูฏพรรพต ในสิงหล (ศรีลังกา)

56. จอมเขาสุมนกูฏ คือ เขาพระบาทใหญ่เมืองสุโขทัย ตั้งชื่อตามเขาสุมนกูฏในสิงหล (ศรีลังกา)

57. พระบาทเหนือจอมเขานางทอง เดิมอยู่ที่อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชรได้ส่งลงมากรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2466 เวลานี้อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเทพมหานคร

58. เขาที่ปากพระบาง ทุกวันนี้เรียกว่าเขากบ เมืองนครสวรรค์ รอยพระบาทยังอยู่บนเขานั้น แต่ตัวหนังสือชำรุดอ่านไม่ได้

ศิลาจารึกหลักที่ 13 (ฐานพระอิศวร)

ศักราช 1432 (ปี) มะเมียนักษัตร อาทิตยพาร เดือน 6 ขึ้น 14 ค่ำ ได้หัสตฤกษ์ เพลารุ่งแล้ว 2 นาฬิกา จึงเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราชประดิษฐานพระอิศวรเป็นเจ้านี้ไว้ ให้ครองสัตว์สี่ตีนสองตีนในเมืองกำแพงเพชรแลช่วยเลิก ศาสนา พุทธศาสตร์และไสยศาสตร์และพระเทพกรรมมิให้หม่น ให้หมองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว และซ่อมแปลงพระมหาธาตุและวัดบริพารในเมืองนอกเมืองและที่แดนเหย้าเรือนถนนทลา อันเป็นตรธานไปเถิงบางพานขุดแม่ไตรบางพร้อ อนึ่งแต่ก่อนย่อมขายวัวไปแก่ละว้าอันจะให้ขายดุจก่อนนั้นก็ห้ามมิให้ขาย อนึ่งเมื่อทำนาไซร้ย่อมข้าวพืชข้าวในนานั้นปลูกเอง มิได้เอาข้าวในยุ้งไปหว่านไปดำดังทั้งหลาย อนึ่งท่อปู่พระยาร่วงทำเอาน้ำไปเถิงบางพานนั้น ก็ถมหายสิ้นและเขาย่อมทำนาทางฟ้าและหาท่อนั้นพบ กระทำท่อเอาน้ำเข้าไปเลี้ยงนาให้เป็นนาเหมืองนาฝาย มิได้เป็นทางฟ้า อันทำทั้งนี้ถวายพระราชกุศลแด่บพิตรพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ฯ

คำอธิบายคำ

1. 1432 เป็นมหาศักราช = พุทธศักราช
2. ปีมะเมียนักกษัตรอาทิตยพารเดือน 6 ขึ้น 14 ค่ำ = ตรงกับวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2053
3. หัสตฤกษ์ คือฤกษ์ที่ 13 = ได้แก่ดาวศอกคู้ หรือ ดาวฝ่ามือ
4. เลิก = ยก
5. ทลา หรือ ทล้า = ทั้งหลาย แต่มีคำ “ทง้งหลาย” อยู่ปลายบรรทัดนี้ฉะนั้น ทลา น่าจะตรงกับคำเขมร “ถลา” แปลว่าทางหลวงถนนใหญ่
6. เถิง = ถึง

พระอิศวร สำริด สมัยอยุธยา ขนาดสูง 210 ซ.ม. ประติมากรรมชิ้นนี้เดิมประดิษฐานอยู่ที่ศาลพระอิศวร จังหวัดกำแพงเพชร ที่ฐานมีจารึกว่าพระยาศรีธรรมาโศกราชโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2053 ลักษณะเทวรูปองค์นี้ เป็นแบบอยุธยา ที่ได้รับอิทธิพลศิลปลพบุรี ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ถูกชาวต่างประเทศลักตัดพระหัตถ์และพระเศียร นำไปกรุงเทพฯ เพื่อเตรียมส่งออกนอกราชอาณาจักร เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ ได้โปรดให้ไปขอคืนมาแล้วโปรดให้แสดงไว้ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ระยะหนึ่งจนถึงปี พ.ศ.2514 จึงย้ายกลับมายังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร

แผนที่ สำคัญเกี่ยวกับเมืองกำแพงเพชร

สันติ อภัยราช

เนื่องจากมีแผนที่เกี่ยวกับจังหวัดกำแพงเพชรและการพัฒนาตำบลนครชุมกระจัดกระจายอยู่หลายแห่งเพื่อให้ง่ายต่อการค้นคว้าเกี่ยวกับเมืองกำแพงเพชร จึงรวบรวมแผนที่ดังกล่าวไว้ด้วยกันดังนี้

1. แผนที่ แสดงที่ตั้งนครไตรตรึงษ์ เมืองโบราณ อยู่บริเวณทิศใต้ของจังหวัดกำแพงเพชรห่างออกไปประมาณ 18 กิโลเมตร เมืองโบราณนี้ ฝั่งอยู่ฝั่งขวา ของแม่น้ำปิง ยังมีคันคูเมืองชัดเจน ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานกับแม่น้ำยาว 840 เมตร กว้าง 800 เมตร น่าจะสร้างก่อนปี พ.ศ. 1900

2. ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณสะพานข้ามลำน้ำปิงจากนครชุมมากำแพงเพชรด้านขวามือจะเห็นคลองสวนหมากอย่างชัดเจน ปัจจุบันสะพานข้ามแม่น้ำปิงแห่งนี้ ทรุดโทรมและกำลังสร้างใหม่เป็นสะพานคู่ ภาพนี้ถ่ายเมื่อปีพ.ศ. 2501 สะพานกำแพงเพชรเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ๆ

3. แผนที่แสดงรายละเอียดของเมืองกำแพงเพชรซึ่งเป็นเมืองโบราณในสมัยสุโขทัย สร้างประมาณ พ.ศ. 1800-1900 เพราะลักษณะและศิลปกรรมต่างๆ เป็นอย่างเดียวกับเมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัย

4. แผนที่แสดง ลักษณะเมืองชากังราว กำแพงเพชร และเมืองนครชุม แสดงลักษณะผังเมือง และโบราณสถาน บนสองฝั่งลำน้ำปิง แสดงกำแพงเมืองทั้งสองนครคู่แฝด คือชากังราวและนครชุมโบราณสถานทั้งสองฝั่งปิงอย่างละเอียดและชัดเจน

5. แผนที่แสดง เขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรม เขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเขตโบราณสถาน เขตคุ้มครองโบราณสถาน บนสองฝั่งปิง ทั้งเมืองนครชุมและเมืองกำแพงเพชร เมืองที่ควรได้รับการดูแลและรักษาอย่างดี เพื่อให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานชาวกำแพงเพชรต่อไป

6. แผนที่แสดง ถนนระหว่างเมือง ถนนสายประธาน ถนนสายหลัก และถนนสายรองบนสองฝั่งแม่น้ำปิง ทั้งตำบลนครชุมจนถึงกำแพงเพชรบริเวณในเมืองทั้งหมด เป็นรายละเอียดมากที่สุดและเป็นปัจจุบันที่สุด (พ.ศ.2538)

7. แผนที่แสดงพื้นที่ ที่เป็นเขตโบราณสถานปัจจุบัน และเขตโบราณสถานเพิ่มเติมของเมืองกำแพงเพชรและเมืองนครชุม บนสองฝั่งปิง

8. แผนที่แสดง การตั้งถิ่นฐานยุค เมืองนครชุม เมืองชากังราว เมืองกำแพงเพชร ยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงสมัยปัจจุบัน คือ ตั้งแต่พ.ศ. 1800-2538

9. แผนที่แสดงแนวกำแพงเมืองโบราณของนครชุม ซึ่งสร้างประมาณปี พ.ศ. 1800-1900 ซึ่งปัจจุบันถูกทำลายลงไปมากแล้วแทบไม่มีซากให้เห็นเป็นอนุสรณ์ และทางฝั่งกำแพงเพชร แนวกำแพงเมืองยังเกือบสมบูรณ์ ได้รับการบูรณะดูแลเป็นอย่างดี

10. แผนที่แสดงตำบลนครชุม บริเวณที่เห็นแนวกำแพงเมืองโบราณชัดเจน แผนที่จะแสดงบริเวณขนส่งจังหวัด ถนนในโครงการ คูเมืองโบราณ แนวกำแพงเมืองโบราณ โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม

11. แผนที่แสดงโครงการปรับปรุงคลองสวนหมากให้อยู่ในสภาพที่น่าดูไม่ถูกลืมเหมือนอย่างเคย อนาคตเมืองนครชุมจะได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง ปรับปรุงให้เหมือนบริเวณสวนสิริจิตอุทยาน ฝั่งกำแพงเพชร

12. แผนที่แสดง เมืองนครชุมที่กำลังได้รับการบูรณะ กำแพงเมืองโบราณ และคูเมืองโบราณ ปัจจุบันอย่างในสภาพที่ทรุดโทรมและถูกลืมจากผู้เกี่ยวข้อง ติดกับบริเวณโรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม ตำบลนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร

13. แผนที่แสดงการปรับปรุงคลองสวนหมาก บริเวณหน้าวัดพระบรมธาตุ โดยปรับปรุงให้เป็นสถานที่น่าท่องเที่ยว แห่งใหม่ของจังหวัดกำแพงเพชร

14. แผนที่แสดงการปรับปรุง บูรณะขุดแต่ง ป้อม ประตู กำแพงเมือง ของกำแพงเพชรให้สวยงามและเป็นสถานที่ท่องเที่ยว บริเวณป้อมเจ้าอินทร์ ป้อมเจ้าจันทร์

15. แผนที่แสดงการปรับปรุง ศูนย์ราชการหลักของจังหวัดกำแพงเพชร สิ่งอำนวยความสะดวกในเขตเมืองและเขตอรัญญิก สิ่งแวดล้อมถนนเทศา และราชดำเนิน ความสำคัญถนนพระร่วง

เมืองเก่าและวัดช้าง หน้าเมืองกำแพงเพชร พระบรมธาตุนครชุม กำแพงเมืองคูเมืองนครชุม และ เขตอรัญญิกนครชุม

16. แผนที่ กำหนดสิ่งปลูกสร้าง บริเวณทุ่งเศรษฐี เขตอรัญญิก เขตเมืองนครชุม ว่าบริเวณใดห้ามก่อสร้างอาคารขนาดใด เพื่อไม่ให้บังทิวทัศน์ของโบราณสถานและโบราณวัตถุของเมืองนครชุม

17. แผนผังแสดง บริเวณทุ่งเศรษฐี ป้อมทุ่งเศรษฐี รายละเอียดของขนาด คาดว่าน่าจะสร้างโดยชาวฝรั่งเศส เพราะเป็นป้อมปราการที่แข็งแรงมาก บางท่านว่าบริเวณนี้น่าจะเรียกว่ากำแพงเพชรด้วยซ้ำ

18. แผนที่แสดงเส้นทางถนนพระร่วง ซึ่งเป็นถนนที่สร้างเชื่อมระหว่าง กำแพงเพชร-สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ปัจจุบันยังคงมีแนวทางให้เห็นบ้าง บางท่านว่าไม่ใช่ถนนแต่เป็นคลองส่งน้ำ

คงต้องศึกษากันต่อไป

19. แผนที่แสดงตำบล อำเภอ จังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบัน

20. แผนที่แสดงเมืองโบราณ ของจังหวัดกำแพงเพชร บนสองฝั่งแม่น้ำปิง ทั้งนครชุม และชากังราวด้วย

มีแผนที่และแผนผังให้ศึกษาดังต่อไปนี้

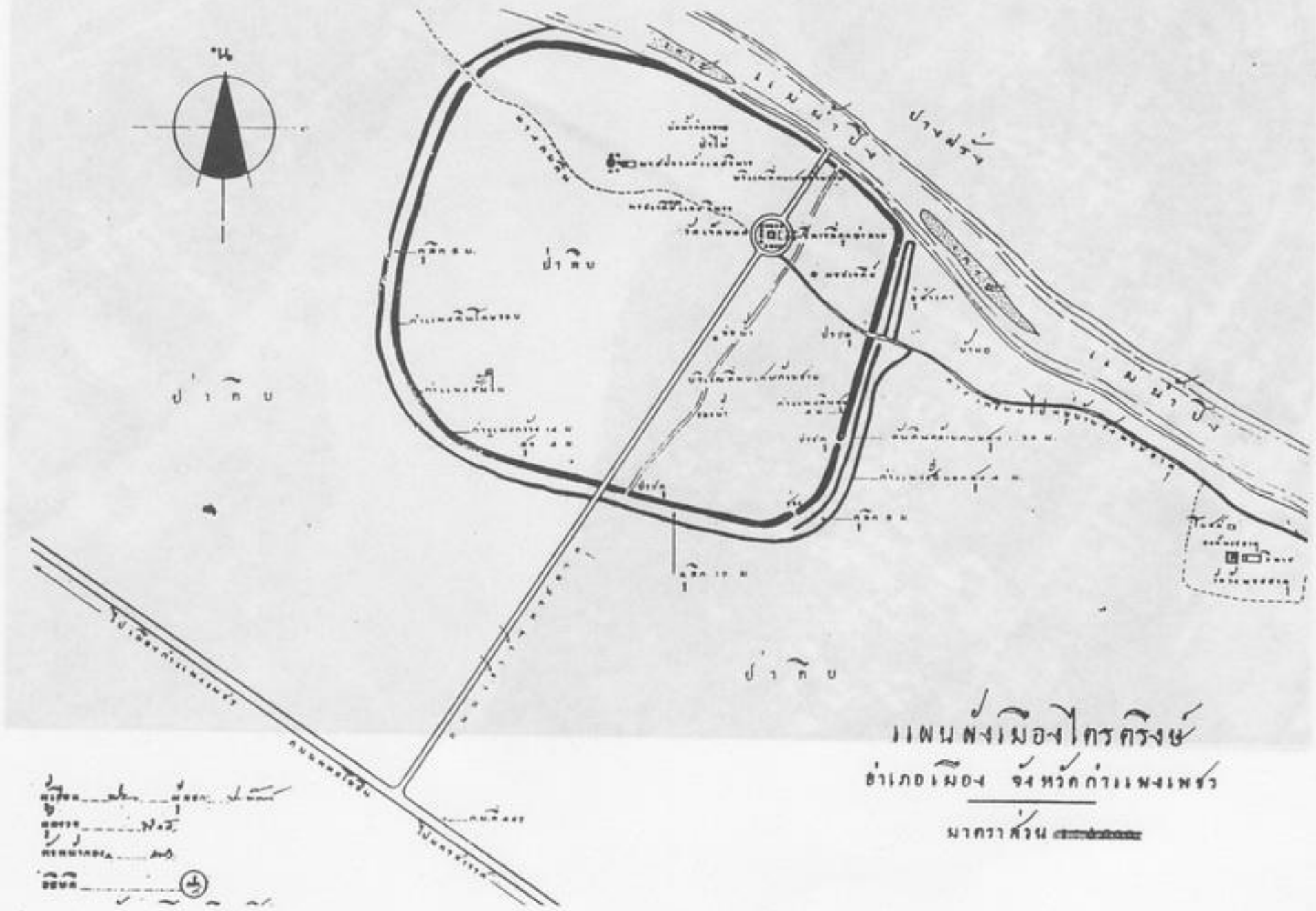

แผนที่ แสดงที่ตั้งนครไตรตรึงษ์ เมืองโบราณ อยู่บริเวณทิศใต้ของจังหวัดกำแพงเพชร ห่างออกไปประมาณ 18 กิโลเมตร เมืองโบราณนี้ ตั้งอยู่ฝั่งขวา ของแม่น้ำปิง ยังมีคันดูเมืองชัดเจน ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานกับแม่น้ำ ยาว 840 เมตร กว้าง 800 เมตร น่าจะสร้างก่อน ปีพ.ศ. 1900

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณสะพานข้ามลำน้ำปิงจากนครชุมมากำแพงเพชรด้านขวามือจะเป็นคลองสวนหมากอย่างชัดเจน ปัจจุบันสะพานข้ามแม่น้ำปิงแห่งนี้ ทรุดโทรมและกำลังสร้างใหม่เป็นสะพานคู่ ภาพนี้ถ่ายเมื่อปี พ.ศ.2501 สะพานกำแพงเพชรเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ๆ

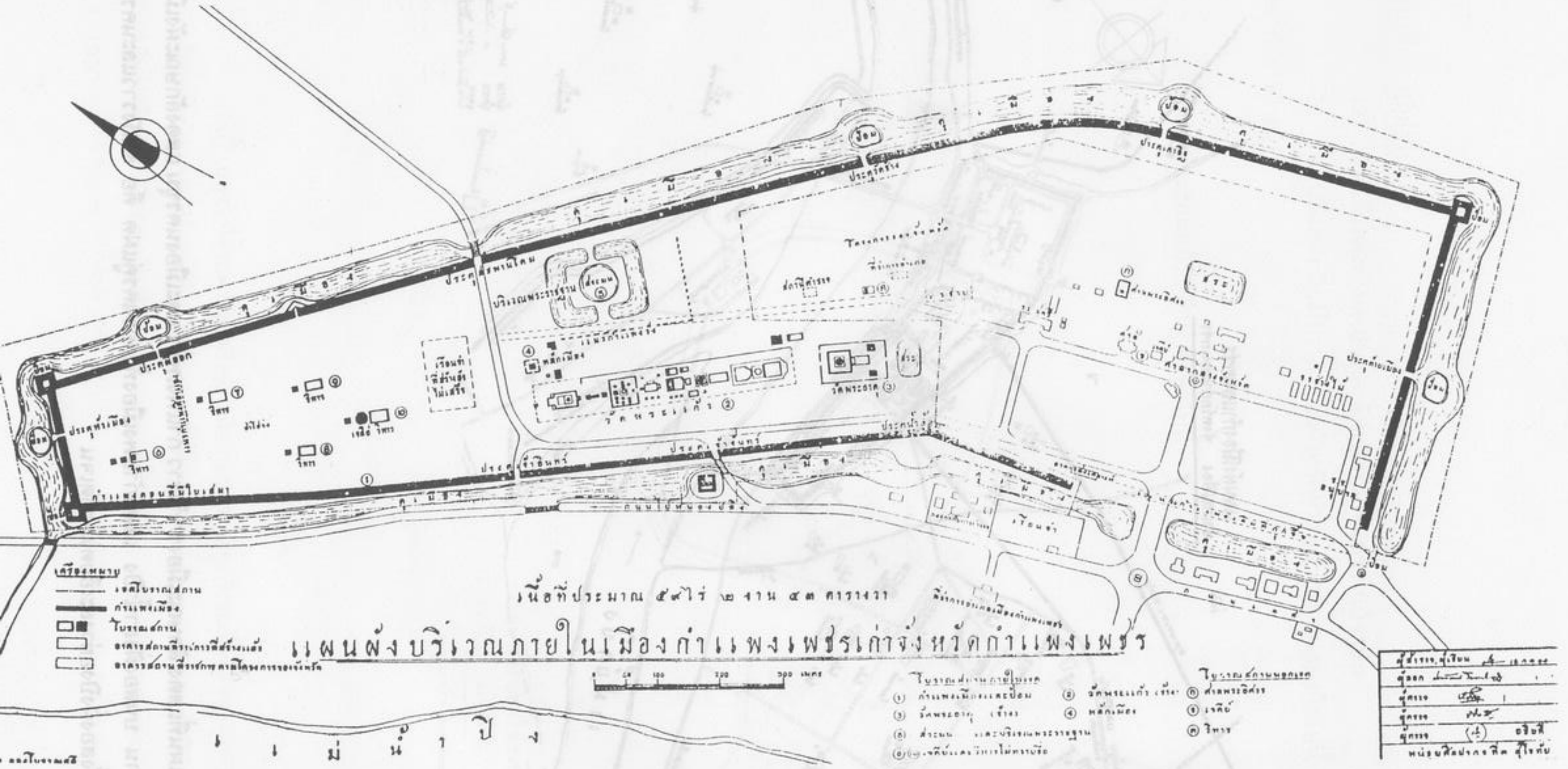

แผนที่แสดงรายละเอียดของเมืองเก่ากำแพงเพชรซึ่งเป็นเมืองโบราณในสมัยสุโขทัย สร้างประมาณ พ.ศ. 1800-1900 เพราะลักษณะและศิลปกรรมต่างๆ เป็นอย่างเดียวกับเมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัย

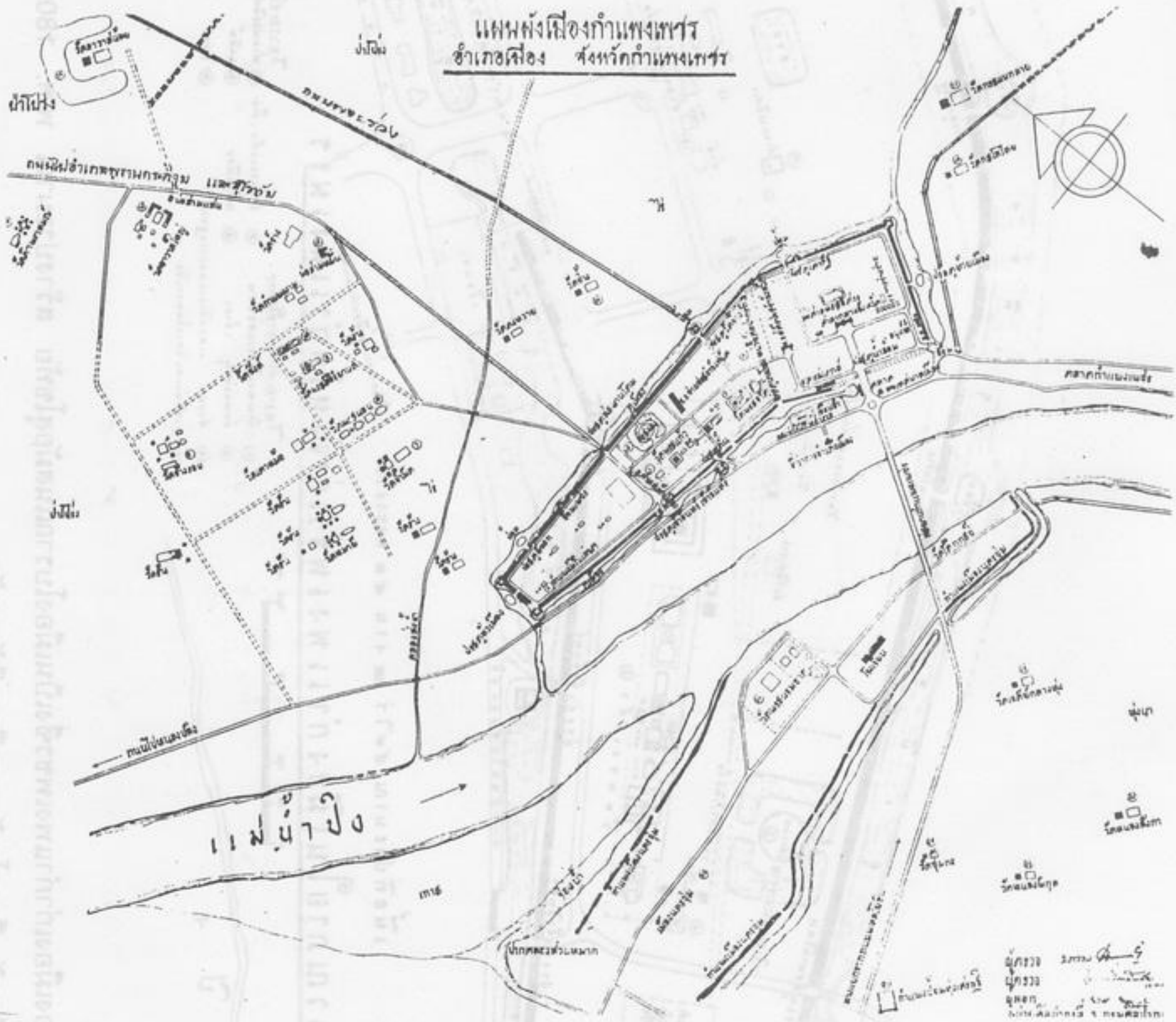

แผนที่แสดง ลักษณะเมืองชากังราว กำแพงเพชร และเมืองนครชุม แสดงลักษณะผังเมือง และโบราณสถาน บนสองฝั่งลำน้ำปิง แสดงกำแพงเมืองทั้งสองนครคู่แฝด คือ ชากังราวและนครชุม โบราณสถานทั้งสองฝั่งปิงอย่างละเอียดและชัดเจน

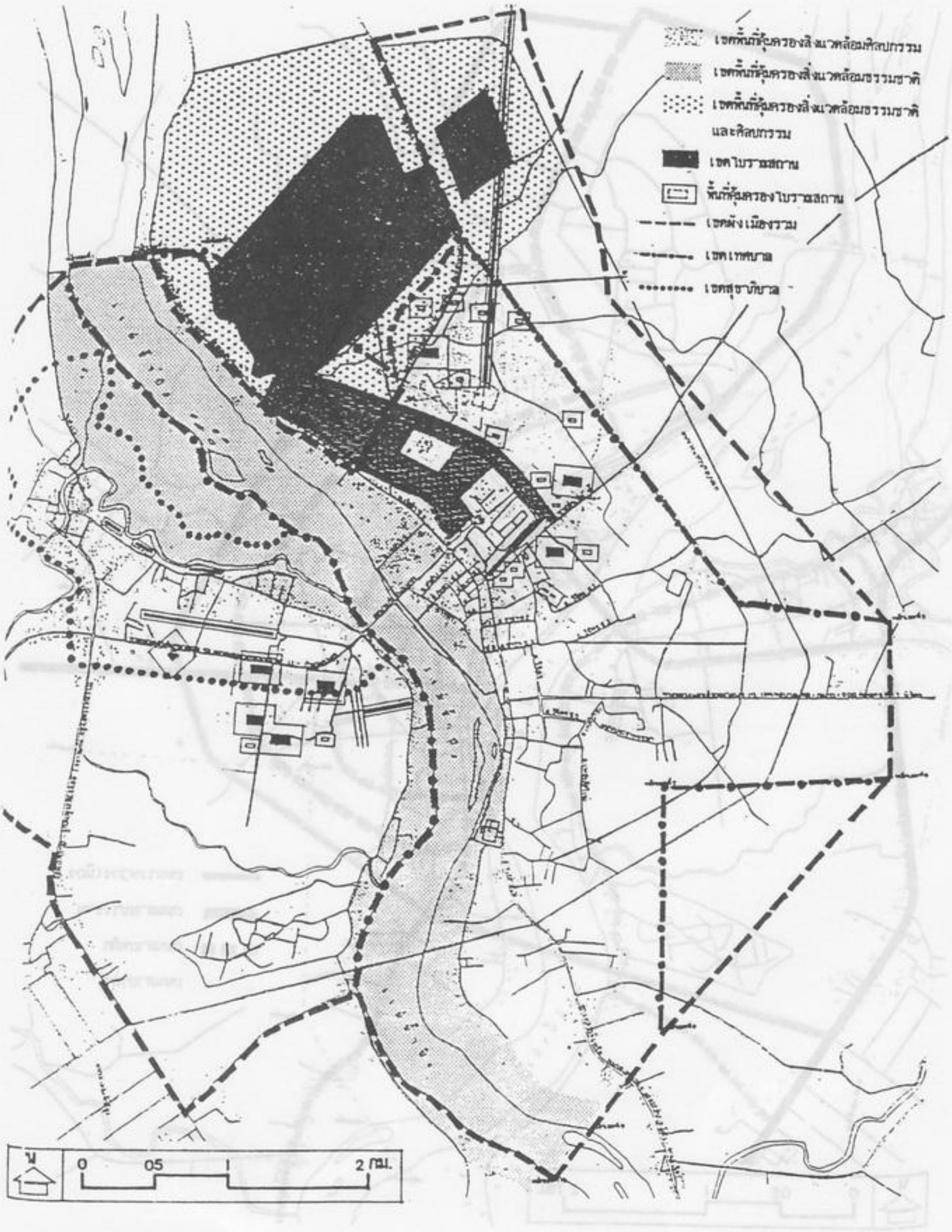

เขตโบราณสถาน เขตคุ้มครองโบราณสถาน บนสองฝั่งปิง ทั้งเมืองนครชุมและเมืองกำแพงเพชร เมืองที่ควรได้รับการดูแลและรักษาอย่างดี เพื่อให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานชาวกำแพงเพชรต่อไป

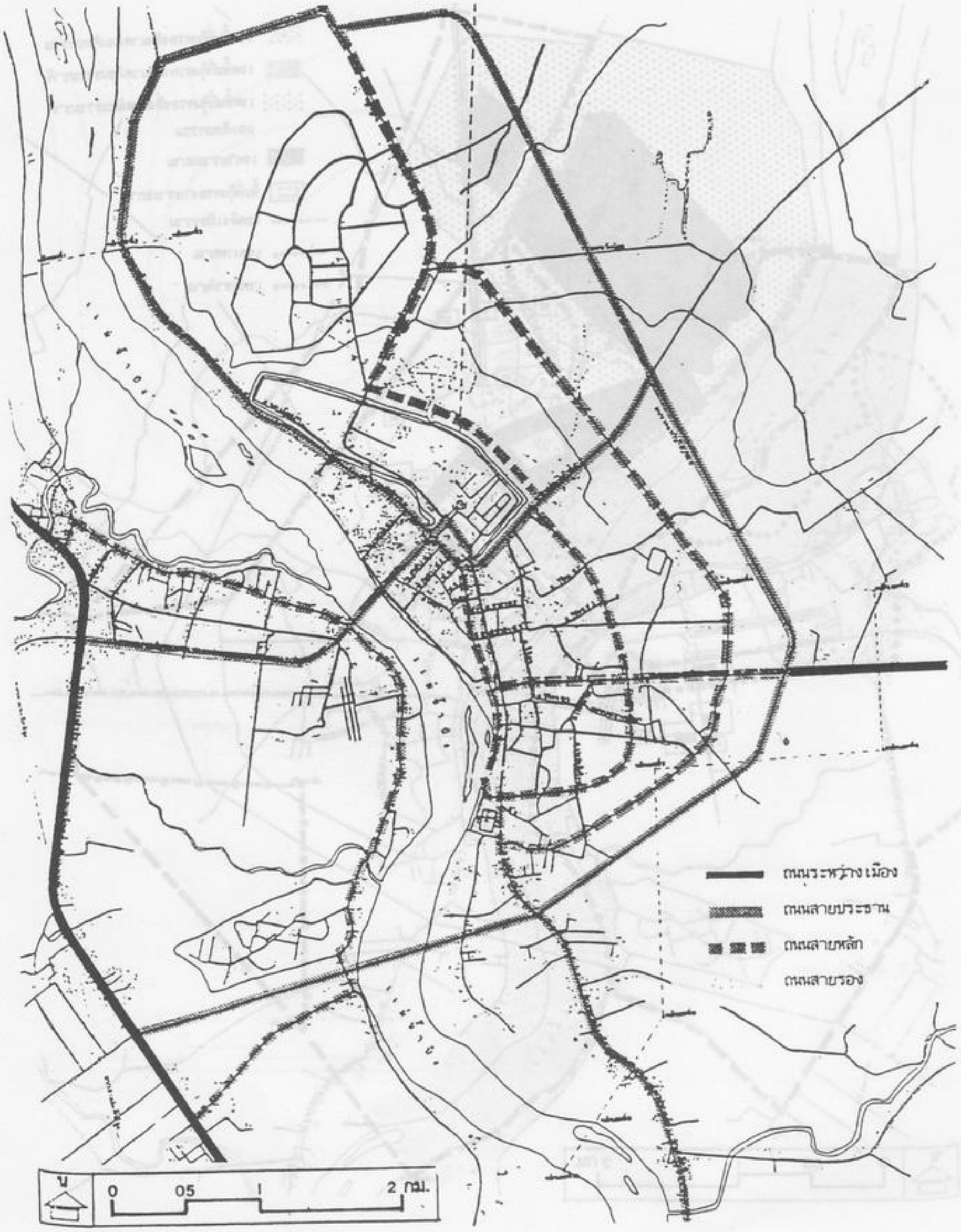

แผนที่แสดง ถนนระหว่างเมือง ถนนสายประธาน ถนนสายหลัก และถนนสายรอง บนสองฝั่งแม่น้ำปิง ทั้งตำบลนครชุมจนถึงกำแพงเพชรบริเวณในเมืองทั้งหมด เป็นรายละเอียดมากที่สุดและเป็นปัจจุบันที่สุด (พ.ศ.2538)

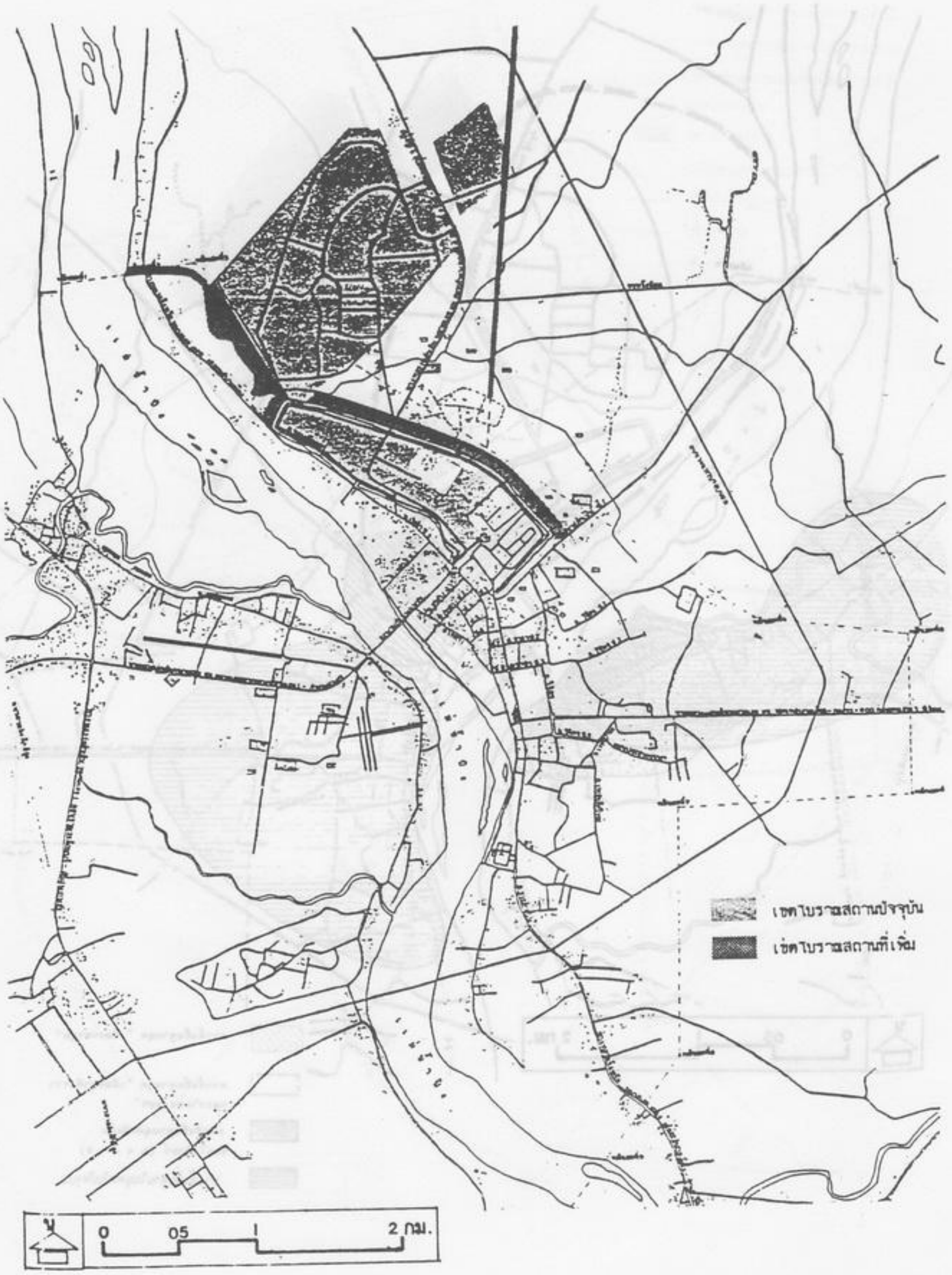

แผนที่แสดงพื้นที่ ที่เป็นเขตโบราณสถานปัจจุบัน และเขตโบราณสถานเพิ่มเติมของเมืองกำแพงเพชรและเมืองนครชุม บนสองฝั่งปิง

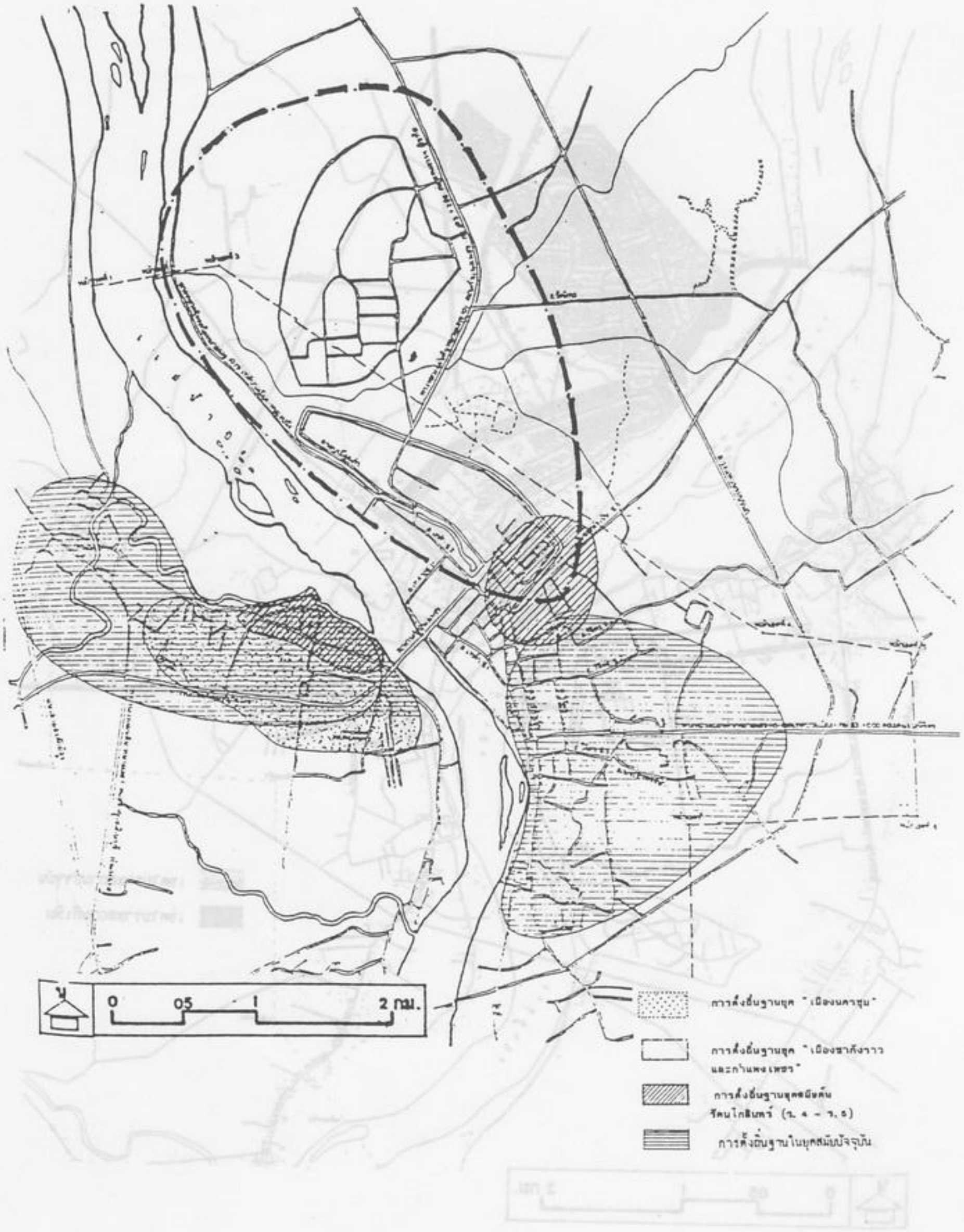

แผนที่แสดง การตั้งถิ่นฐานยุค เมืองนครชุม เมืองชากังราว เมืองกำแพงเพชร ยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงสมัยปัจจุบัน คือ ตั้งแต่ พ.ศ.1800-2538

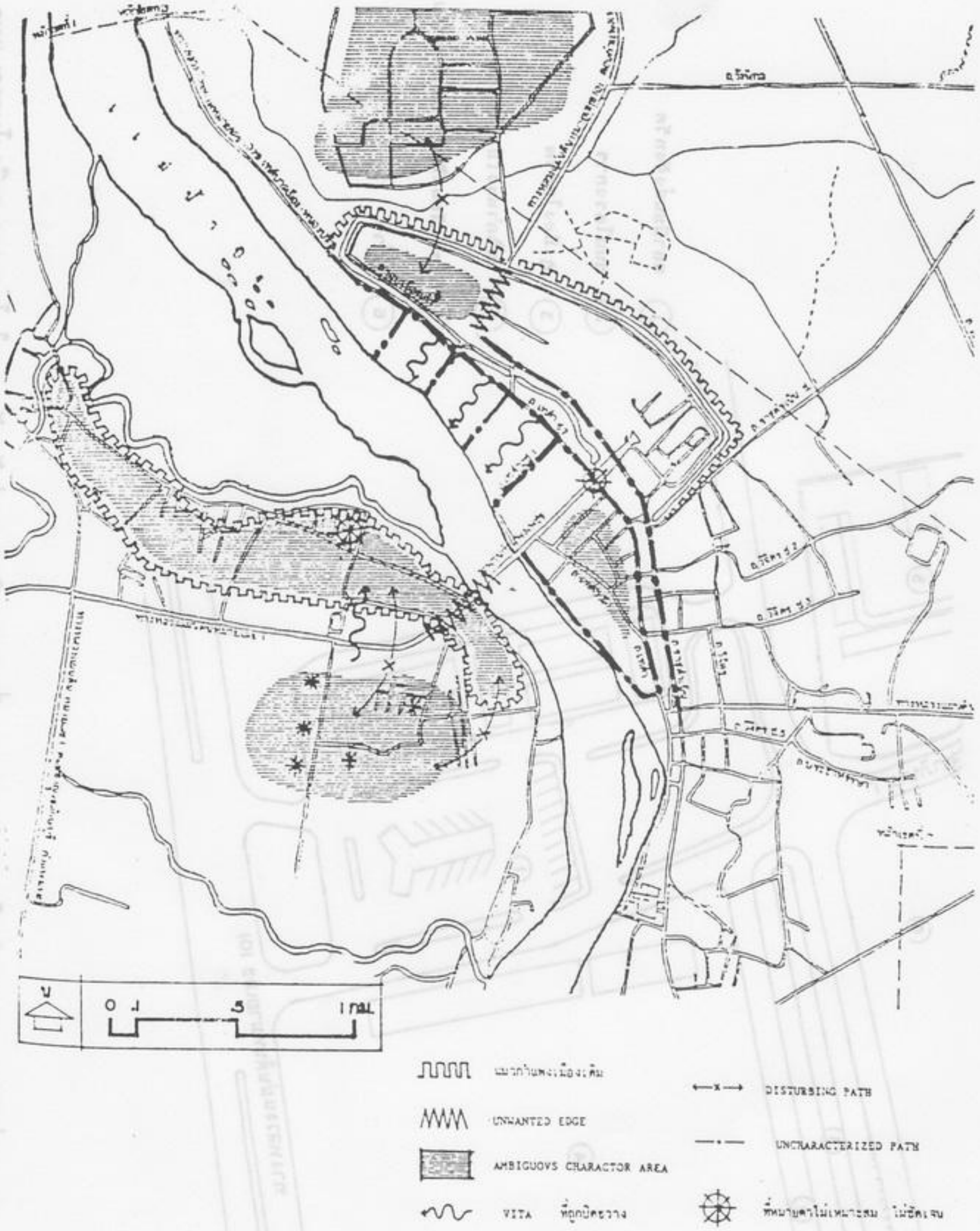

แผนที่แสดงแนวกำแพงเมืองโบราณของนครชุม ซึ่งสร้างประมาณปี พ.ศ.1800-1900 ซึ่งปัจจุบันถูกทำลายลงไปมากแล้วแทบไม่มีซากให้เห็นเป็นอนุสรณ์ และทางฝั่งกำแพงเพชรแนวกำแพงเมืองยังเกือบสมบูรณ์ ได้รับการบูรณะดูแลเป็นอย่างดี

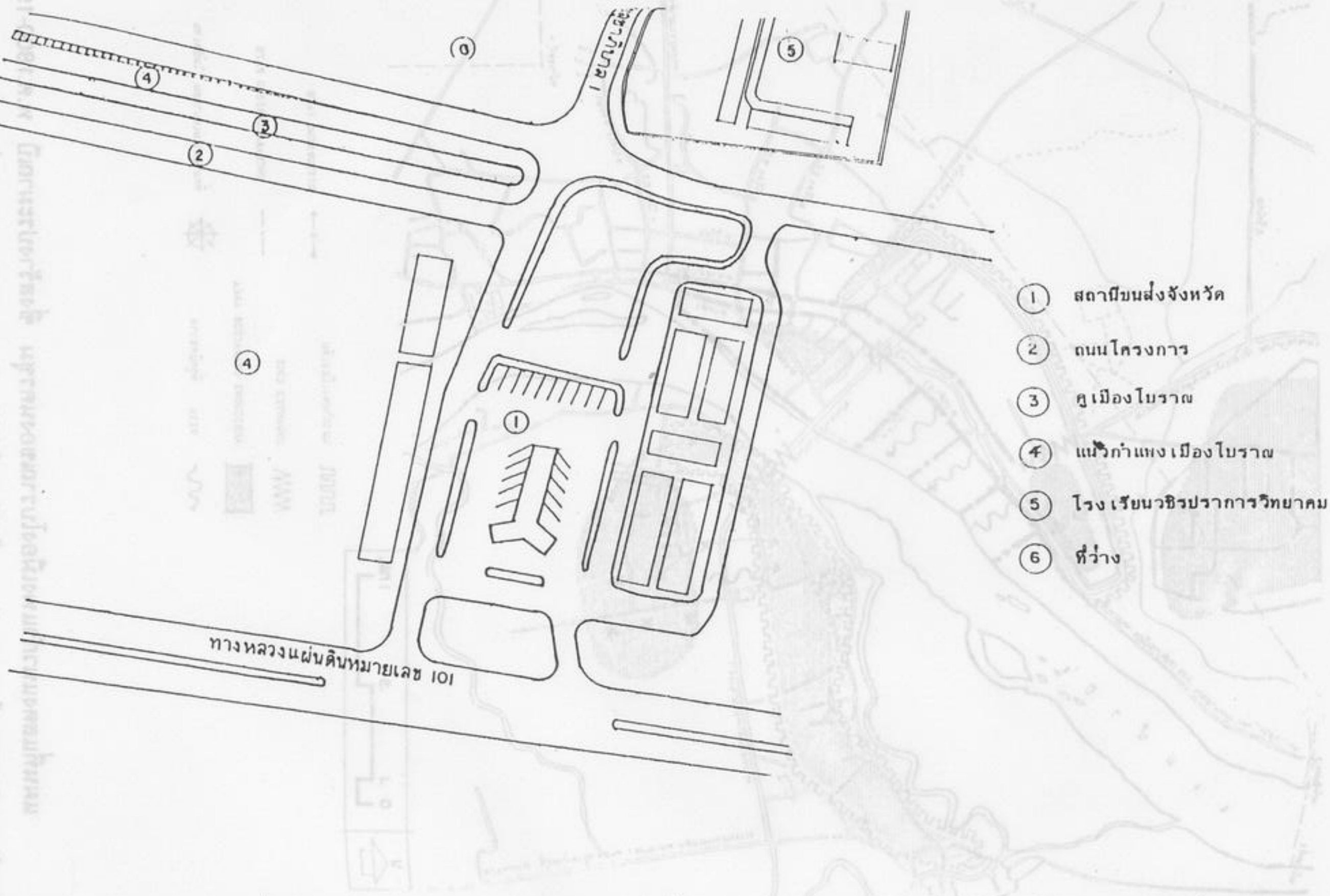

แผนที่แสดงตำบลนครชุม บริเวณที่เห็นแนวกำแพงเมืองโบราณชัดเจน แผนที่จะแสดงบริเวณขนส่งจังหวัด ถนนในโครงการ คูเมืองโบราณ แนวกำแพงเมืองโบราณ โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม

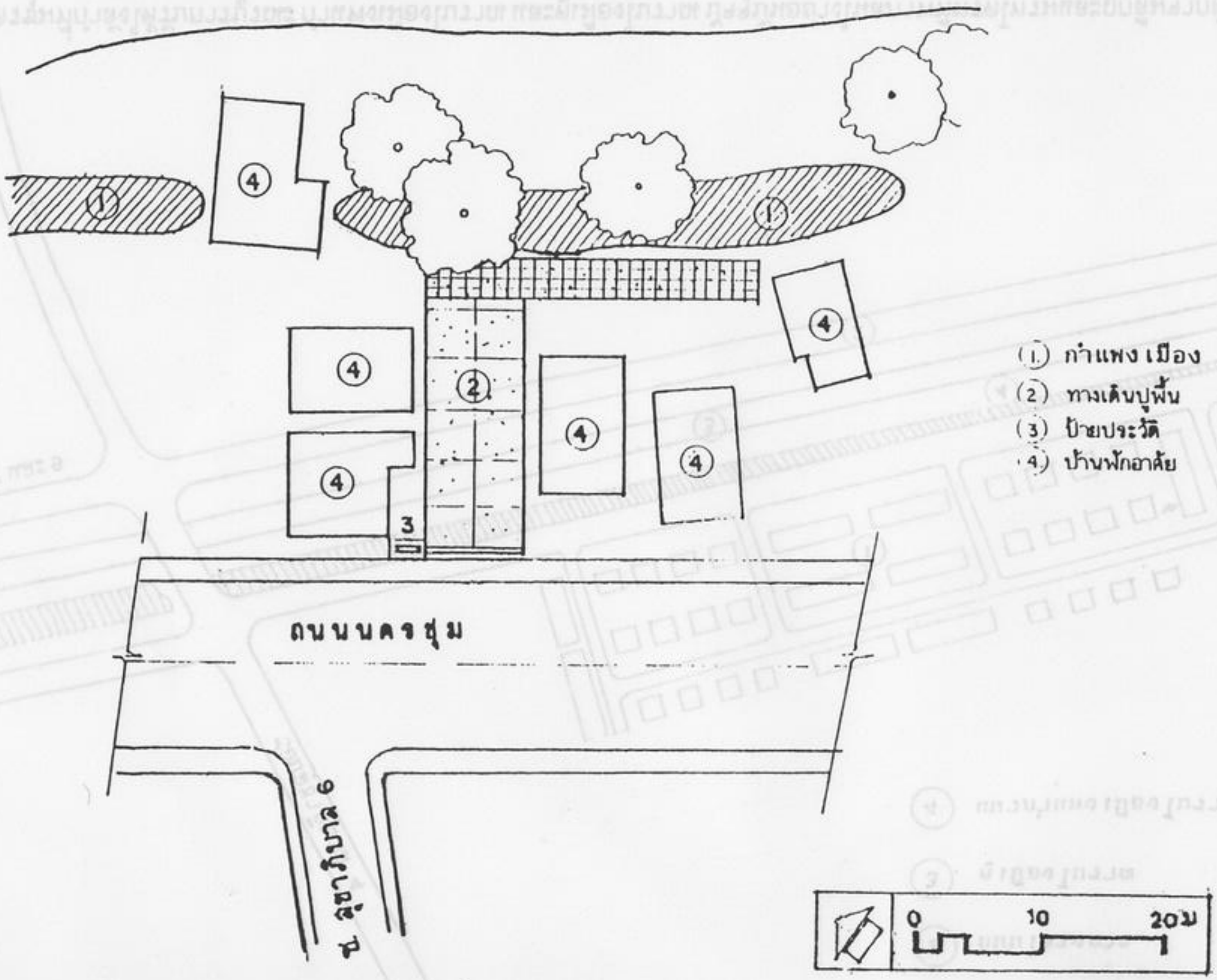

แผนที่แสดงโครงการปรับปรุงคลองสวนหมากให้อยู่ในสภาพที่น่าดูไม่ถูกลืมเหมือนอย่างเคยอนาคตเมืองนครชุมจะได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง ปรับปรุงให้เหมือนบริเวณสวนสิริจิตอุทยาน ฝั่งกำแพงเพชร

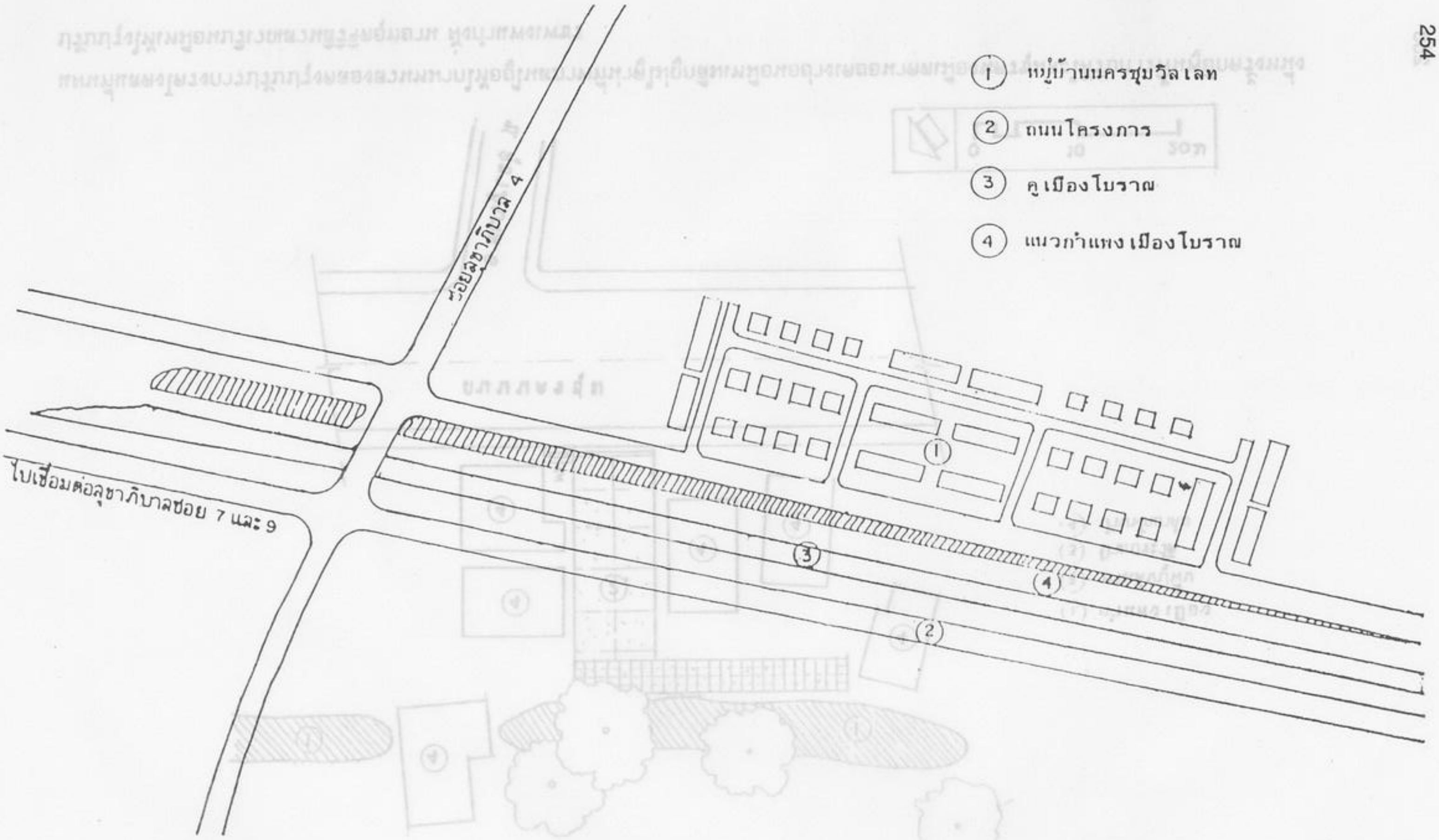

แผนที่แสดง เมืองนครชุมที่กำลังได้รับการบูรณะ กำแพงเมืองโบราณ และคูเมืองโบราณ ปัจจุบันอย่างในสภาพที่ทรุดโทรมและถูกลืมจากผู้เกี่ยวข้อง ติดกับบริเวณโรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม ตำบลนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร

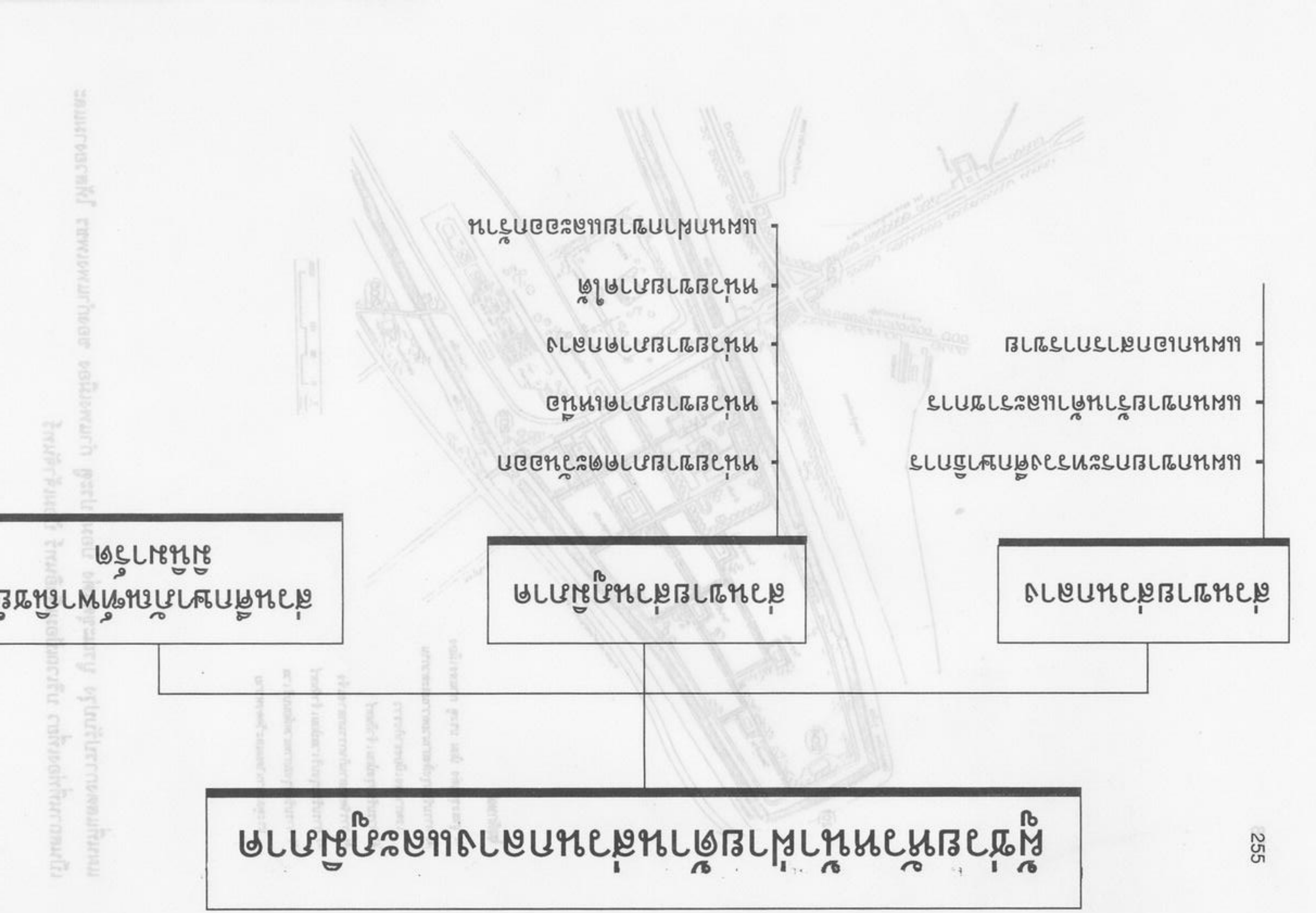

ผู้ช่วยหัวหน้าฝ่ายด้านส่วนกลางและภูมิภาค

ส่วนขายส่วนกลาง

- แผนกขายกระทรวงศึกษาธิการ
- แผนกขายร้านค้าและราชการ
- แผนกเอกสารการขาย

ส่วนขายส่วนภูมิภาค

- หน่วยขายภาคตะวันออก
- หน่วยขายภาคเหนือ
- หน่วยขายภาคกลาง
- หน่วยขายภาคใต้
- แผนกฝากขายและออกร้าน

ส่วนศึกษาภัณฑ์พาณิชย์มินิมาร์ต

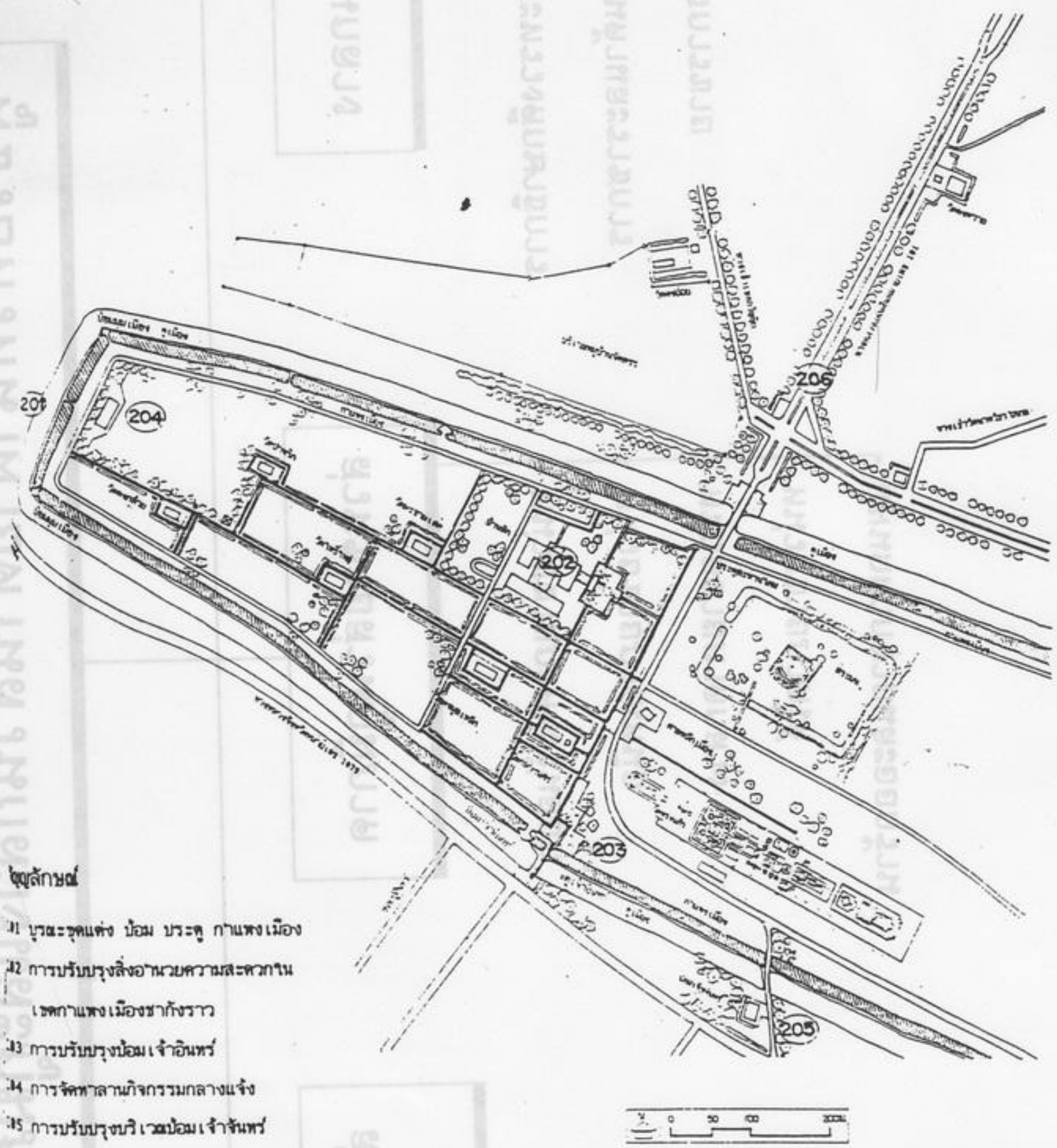

แผนที่แสดงการปรับปรุง บูรณะขุดแต่ง ป้อม ประตู กำแพงเมือง ของกำแพงเพชร ให้สวยงามและเป็นสถานที่ท่องเที่ยว บริเวณป้อมเจ้าอินทร์ ป้อมเจ้าจันทร์

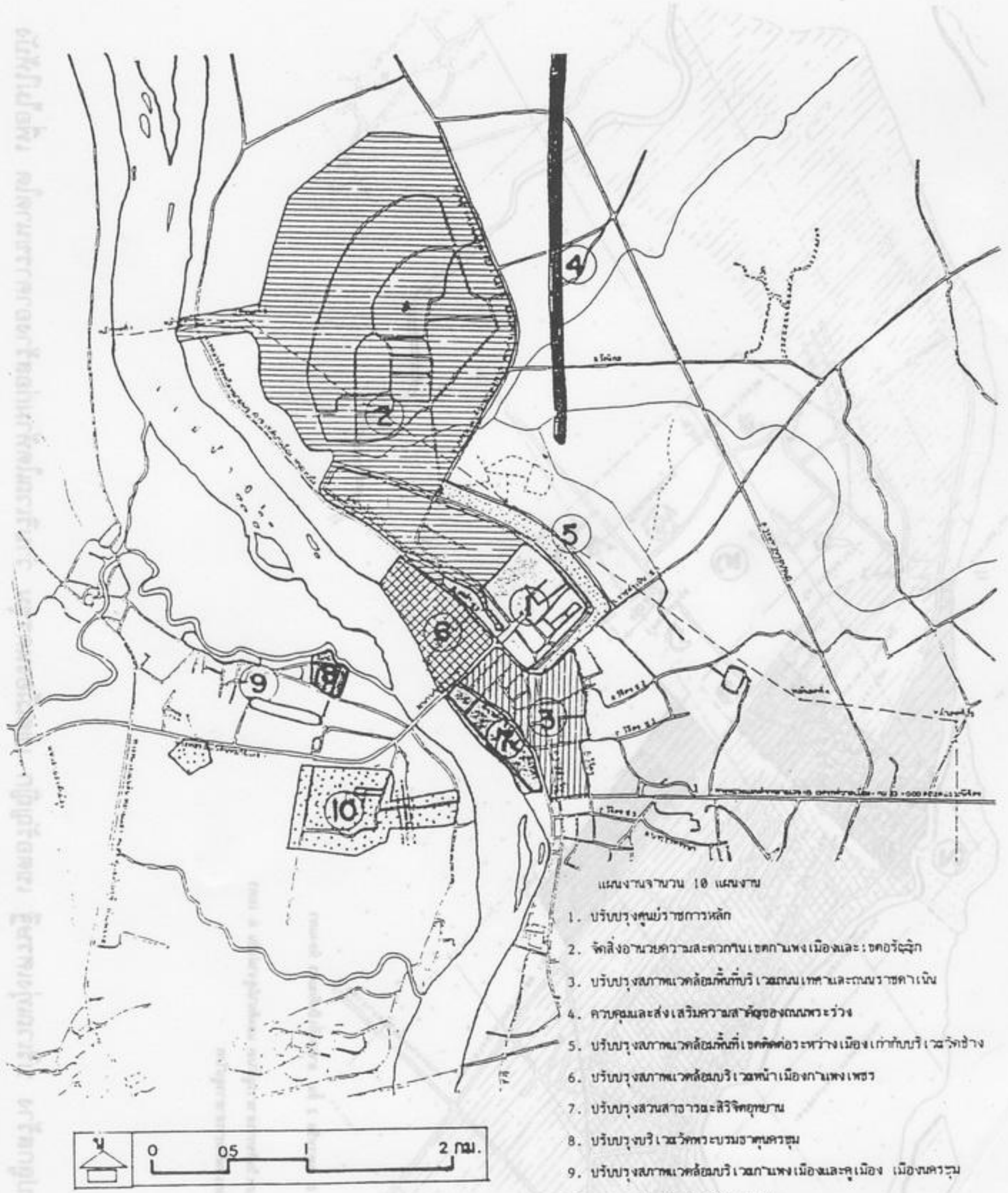

แผนงานจำนวน 10 แผนงาน

1. ปรับปรุงศูนย์ราชการหลัก
2. จัดสิ่งอำนวยความสะดวกในเขตเมืองและเขตอรัญญิก
3. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมพื้นที่บริเวณถนนเทศาและถนนราชดำเนิน
4. ควบคุมและส่งเสริมความสำคัญของถนนพระร่วง
5. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองเก่ากับบริเวณวัดช้าง
6. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณหน้าเมืองกำแพงเพชร
7. ปรับปรุงสวนสาธารณะสิริจิตอุทยาน
8. ปรับปรุงบริเวณวัดพระบรมธาตุนครชุม
9. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณกำแพงเมืองและคูเมือง เมืองนครชุม
10. ควบคุมการพัฒนาเขตอรัญญิกนครชุม

แผนที่แสดงการปรับปรุง ศูนย์ราชการหลักของจังหวัดกำแพงเพชร สิ่งอำนวยความสะดวกในเขตเมืองและเขตอรัญญิก สิ่งแวดล้อมถนนเทศา และราชดำเนิน ความสำคัญถนนพระร่วง

เมืองเก่าและวัดช้าง หน้าเมืองกำแพงเพชร พระบรมธาตุนครชุม กำแพงเมือง คูเมือง นครชุม และเขตอรัญญิกนครชุม

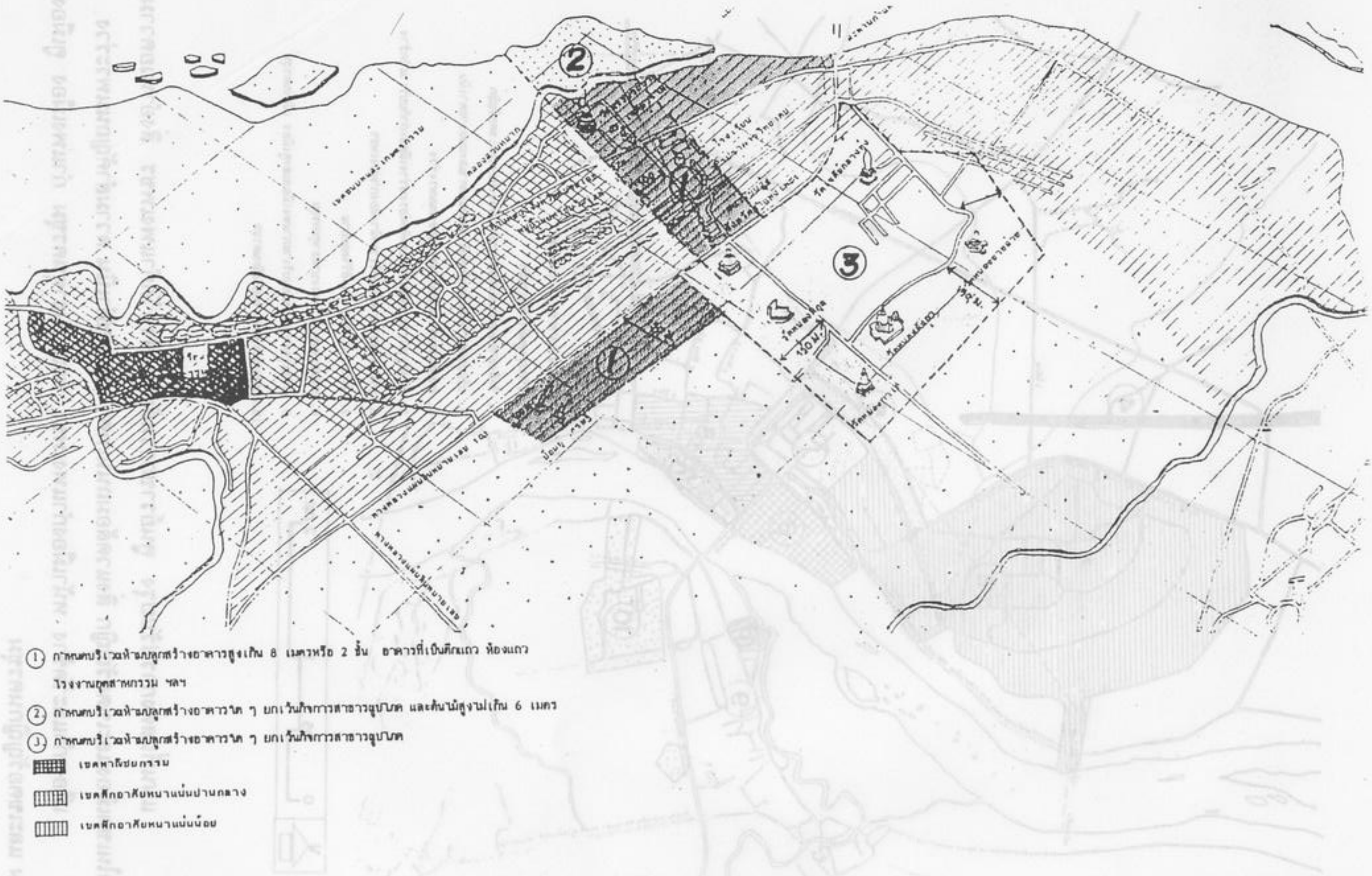

แผนที่กำหนดสิ่งปลูกสร้าง บริเวณทุ่งเศรษฐี เขตอรัญญิก เขตเมืองนครชุม ว่าบริเวณใดห้ามก่อสร้างอาคารขนาดใด เพื่อไม่ให้บังทิวทัศน์ของโบราณสถานและโบราณวัตถุของเมืองนครชุม

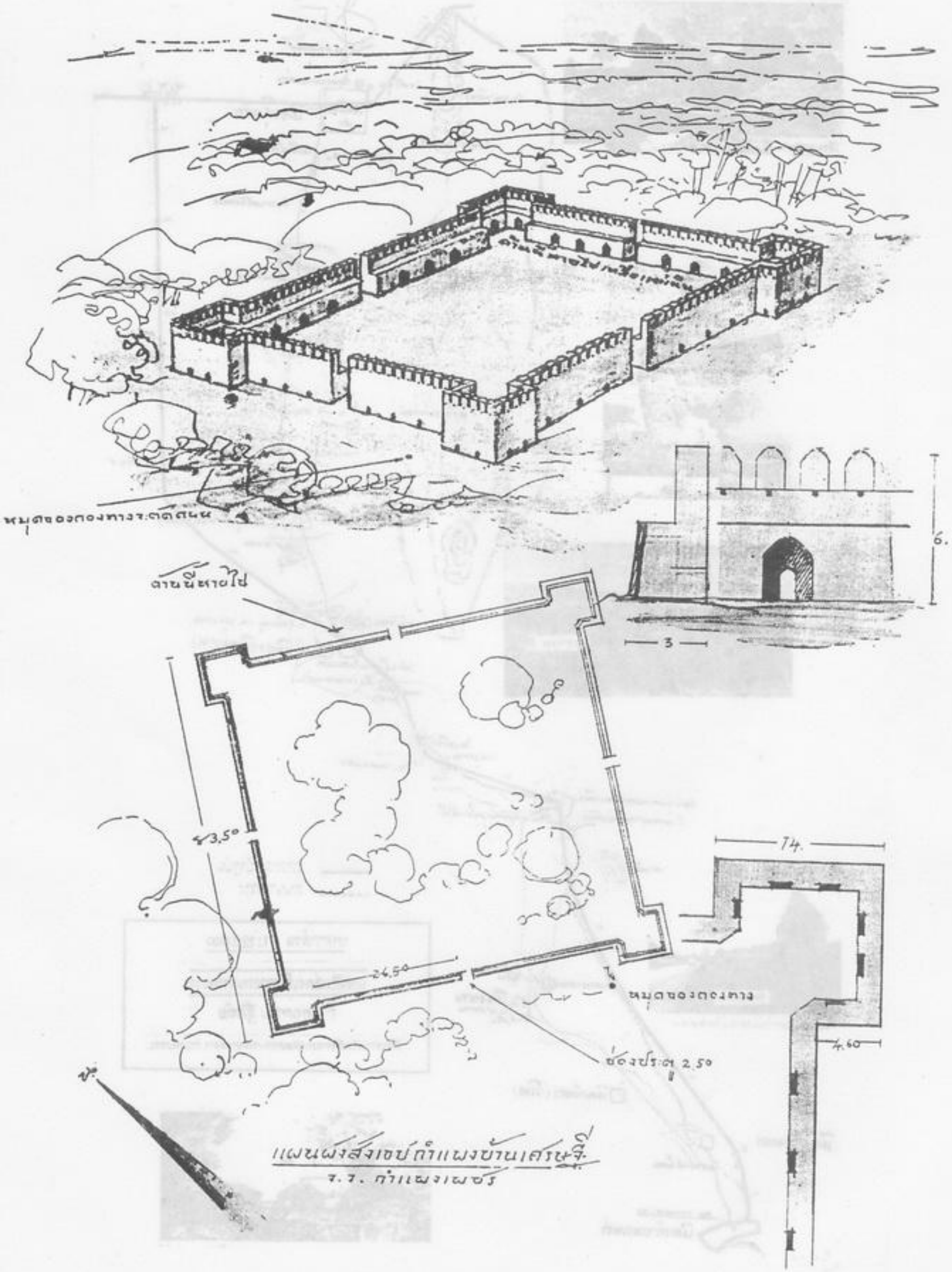

แผนผังแสดง บริเวณทุ่งเศรษฐี ป้อมทุ่งเศรษฐี รายละเอียดของขนาด คาดว่าน่าจะสร้างโดยชาวฝรั่งเศสเพราะเป็นป้อมปราการที่แข็งแรงมาก บางท่านว่าบริเวณนี้น่าจะเรียกว่ากำแพงเพชรด้วยซ้ำ

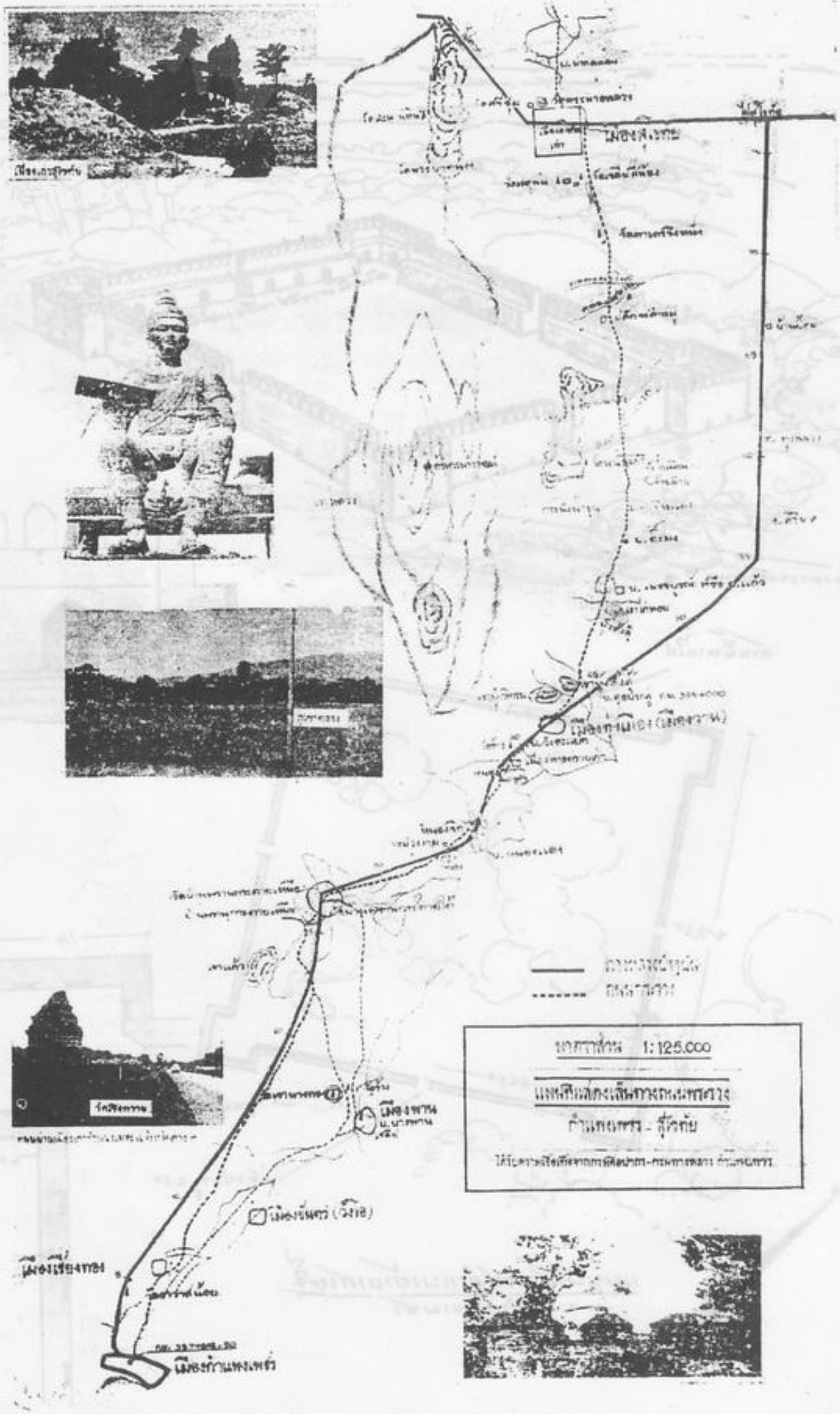

แผนที่แสดงเส้นทางถนนพระร่วง ซึ่งเป็นถนนที่สร้างเชื่อมระหว่างกำแพงเพชร-สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ปัจจุบันยังคงมีแนวทางให้เห็นบ้าง บางท่านว่าไม่ใช่ถนนแต่เป็นคลองส่งน้ำ คงต้องศึกษากันต่อไป

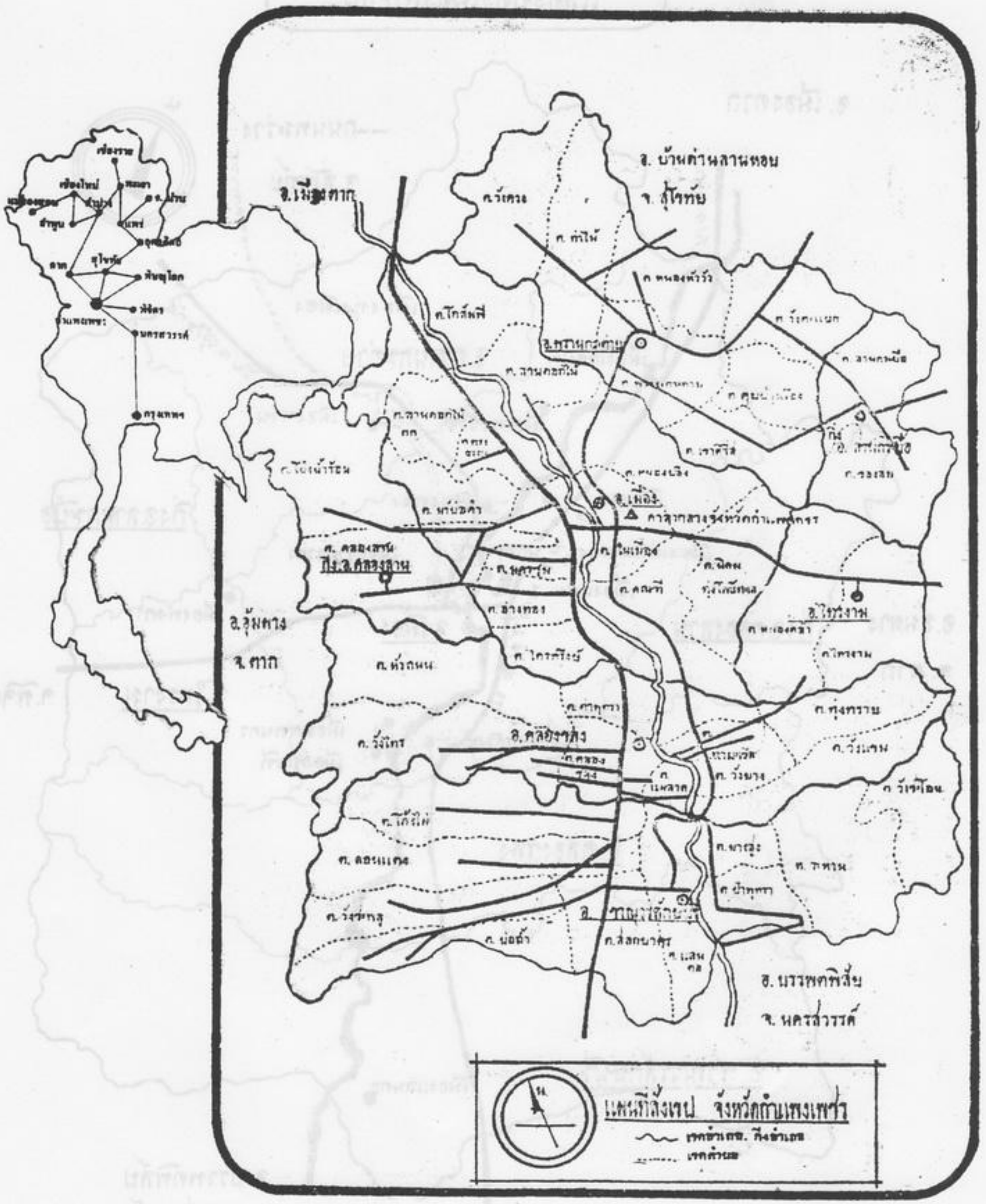
อ. บ้านด่านลานหอย
จ. สุโขทัย
อ.เมืองตาก
อ.วังเจ้า
อ.ไทรย้อย
อ.ทุ่งเสลี่ยม
อ.ลานกระบือ
อ.ลานกระทิง
อ.ลานกระบือ
อ.ทุ่งทราย
อ.วังแจ้ง
อ.วังโป่ง
อ.ทุ่งโพ
อ.ท่าขุนราม
อ.ป่าทุ่งโพ
อ.ท่าพุทรา
อ.ท่าไม้
อ.ทองหลาง
อ.ไทรงาม
อ.ไตรตรึงษ์
อ.ห้วยถั่วใต้
อ.ตากตก
อ.ตากออก
อ.ตากแดด
อ.ตากกลาง
อ.ตากใต้
อ.ตากเหนือ
อ.ตากตก

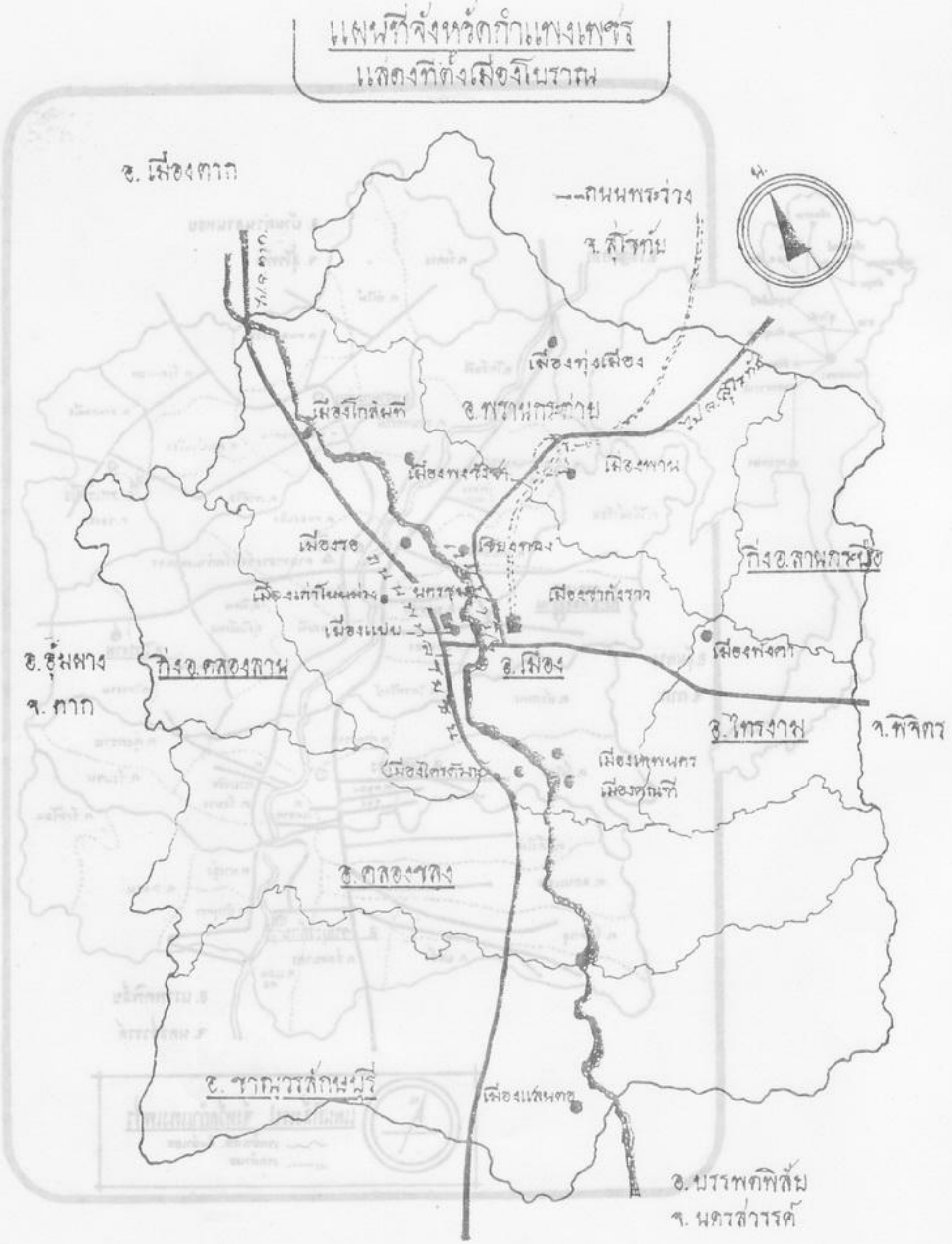

แผนที่แสดงเมืองโบราณ ของจังหวัดกำแพงเพชร บนสองฝั่งแม่น้ำปิงทั้งนครชุม และชากังราวด้วย

วิเคราะห์ทุ่งมหาราช

กฤษณา สิริกรรณะ

เมื่อข้าพเจ้าได้มีโอกาสหยิบเรื่องทุ่งมหาราชขึ้นมาอ่าน ข้าพเจ้าก็รับรู้ถึงสัมผัสอันมีเสน่ห์ของนวนิยายเรื่องนี้ได้ทันที ข้าพเจ้าจำได้ว่าหยิบเรื่องทุ่งมหาราชขึ้นอ่านครั้งแรกสมัย เรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายพออ่านแล้วก็รู้สึกประทับใจ จะเป็นด้วยภาษาอันมีมนต์ขลังของผู้แต่งหรืออย่างไรไม่ทราบ เพราะความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับการอ่านเรื่องทุ่งมหาราชครั้งแรกมันประทับอยู่ในความทรงจำตลอดเวลา ซึ่งข้าพเจ้าหาคำตอบให้กับตัวเองไม่ได้ในสมัยนั้นว่าติดใจเรื่องทุ่งมหาราชเพราะเหตุใด

จนกระทั่งข้าพเจ้าเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย แล้วมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยครูกำแพงเพชร (ปัจจุบันคือสถาบันราชภัฏกำแพงเพชร) เอกวิชาภาษาไทย อาจารย์ท่านได้ให้นักศึกษา เลือกวิเคราะห์นวนิยายที่ตนเองชอบคนละ 1 เรื่อง อย่างละเอียด โดยจะเป็นเรื่องอะไรก็ได้ ข้าพเจ้าเลือกที่จะวิเคราะห์เรื่องทุ่งมหาราชทันทีโดยไม่ลังเล หรือรอการตัดสินใจอย่างใดอีกทั้งๆ ที่ยังมีนวนิยายอื่นๆ อีกมากมายที่ข้าพเจ้าได้อ่านมาแล้ว แต่ก็ไม่มีเรื่องไหนมาลบล้างความประทับใจที่เกิดขึ้นได้

เวลาข้าพเจ้าอ่านเรื่องทุ่งมหาราช ข้าพเจ้ามีความรู้สึกเหมือนกับว่าตัวเองได้เดินเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์ ได้รู้จักกับทิดรื่น จำปา สุดใจ แม่เฒ่าแคล้ว ฯลฯ อย่างแบบที่มิใช่เป็นเพียงตัวละครแต่เหมือนเป็นคนรู้จัก เป็นญาติพี่น้อง เป็นเพื่อนร่วมสังคมเดียวกัน จึงทำให้การวิเคราะห์เรื่องทุ่งมหาราชในครั้งนั้นเป็นไปด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน ข้าพเจ้าไม่อาจลืมเรื่องทุ่งมหาราชได้เลยจนกระทั่งวันนี้ ถึงแม้เวลาจะล่วงเลยมา 18 ปีแล้วก็ตาม และทุกครั้งที่ข้าพเจ้าผ่านคลองสวนหมากข้าพเจ้าอดที่จะนึกถึงทิดรื่นไม่ได้ "ชายที่เกิดมาเพื่อจะเป็นผู้นำของชาวคลองสวนหมากโดยแท้จริง "เหมือนคำพูดของละเมียดที่พูดว่า

"ชีวิตของฉันเป็นเพียงสนามหญ้าธรรมดา แต่ชีวิตของรื่นเป็นทุ่งใหญ่...ทุ่งมหาราช ซึ่งใครต่อใครต้องพึ่งพิงเพื่อดำรงชีวิตอยู่ด้วยกัน"

และเมื่อข้าพเจ้าได้รับเกียรติให้วิเคราะห์นวนิยายเรื่องนี้อีกครั้ง จึงทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกดีใจ ดีใจกับการที่จะได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสตัวอักษรทุกตัว ประโยคทุกประโยค และบรรทัดทุกบรรทัดอันมีเสน่ห์ของครูมาลัย โดยไม่มีความรู้สึกเบื่อหน่ายเลย และดีใจเหมือนได้มีโอกาส

ทุ่งมหาราช ตอนที่ 5

ทุ่งมหาราชทัศนา

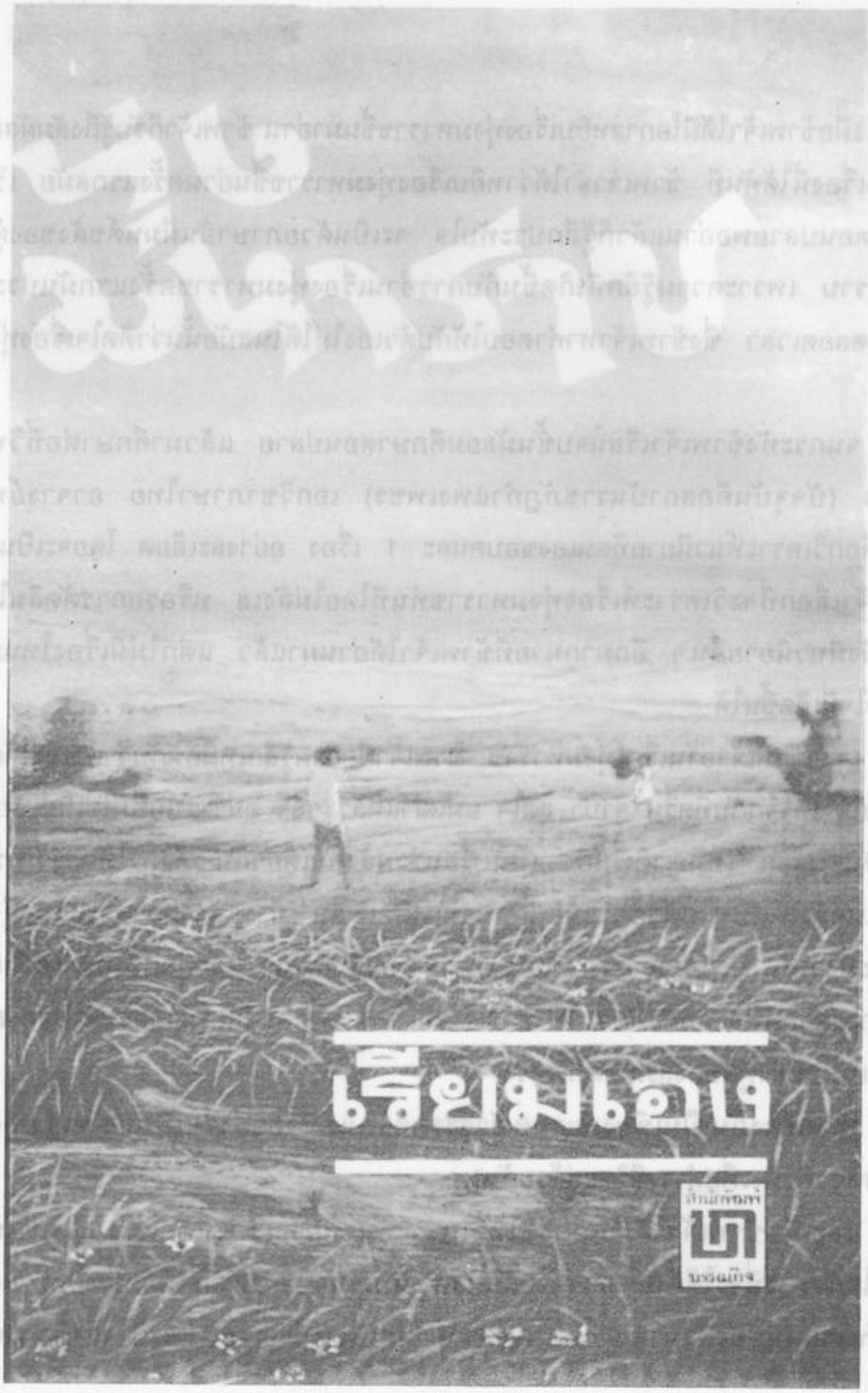

แวะไปเยี่ยมเยียนคนรู้จักที่จากกันมาหลายปีอีกครั้ง นี่กระมังคือความแตกต่างระหว่างนวนิยายทั่วไปกับนวนิยายเชิงประวัติศาสตร์

ในการวิจารณ์เรื่องทุ่งมหาราชนี้ ข้าพเจ้ามิได้วิจารณ์ครบทุกประเภทตามองค์ประกอบของการวิจารณ์นวนิยาย เพราะเหตุว่าบางเรื่องไปตรงกับหัวข้อการเขียนของท่านผู้อื่นแล้ว จึงเลี่ยงเสียเพราะหากจะนำมากล่าวอีกก็คงจะไม่เป็นประโยชน์อันใด ดังนั้นในส่วนที่ข้าพเจ้าจะนำมากล่าวถึงได้แก่

1. โครงเรื่อง

เรื่องทุ่งมหาราชนี้เป็นเรื่องราวการต่อสู้ของชาวคลองสวนหมากซึ่งมีทิดรื่นเป็นผู้นำในเรื่องทุ่งมหาราชนี้ผู้เขียนได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการต่อสู้ของมนุษย์กับการอยู่รอดของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กับภัยที่เกิดจากธรรมชาติ หรือภัยที่เกิดจากมนุษย์ด้วยกันเอง โดยสะท้อนให้เห็นว่าคนเราจะอยู่อย่างสงบสุขได้ต้องอาศัยความสามัคคี ความอดทน ไม่เห็นแก่ตัว และความขยันขันแข็ง

2. เนื้อเรื่องและการดำเนินเรื่อง

2.1 แก่นของเรื่อง

แก่นของเรื่องชี้ให้เห็นว่ามนุษย์เราจะต้องมีความขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์ สุจริต เสียสละ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันจึงจะนำความสุขมาให้กับชีวิต

ต้นหมากสัญลักษณ์แห่งปากคลอง จึงเรียกกันว่าปากคลอง สวนหมาก

2.2 กลวิธีการเสนอเรื่อง

ในเรื่องทุ่งมหาราชใช้กลวิธีการเสนอเรื่องดังนี้

2.2.1 การเปิดเรื่อง เปิดเรื่องแบบย้อนปฏิทิน โดยเริ่มต้นเรื่องที่ขุนนิคมบริบาลสิ้นใจ จากบทบรรยายที่ว่า *"ขุนนิคมบริบาลสิ้นใจเมื่อวันอาทิตย์ แรม 14 ค่ำ เดือน 5 ปีขาล โทศก พุทธศักราช 2493... เก้าสิบสองปี หลังจากลืมตาดูโลกและผ่านชีวิตมาแล้วโชกโชนอย่างที่ชายน้อยคนจะได้ผ่านและพบ..."*

จากนั้นก็จะเริ่มย้อนไปถึงอดีตเก่าๆ ของขุนนิคมบริบาลในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เริ่มตั้งแต่ได้รู้จักและพบรักกับสุดใจ

2.2.2 การดำเนินเรื่อง ใช้กลวิธีกระแสจิตประหวัด คือผู้แต่งให้บุรุษที่ 1 เล่าเรื่องตนเอง โดยปรากฏเป็นรูปกระแสความคิดประหวัดไปถึงเหตุการณ์ต่างๆ เริ่มตั้งแต่สุดใจภรรยาคู่ทุกข์คู่ยากของรื่นรำลึกถึงเหตุการณ์ครั้งอดีตที่ได้พบกัน ดังข้อความที่ว่า

"...ตลอดเวลา 3 วันเต็มๆ หลังจากประชุมเพลิง และบำเพ็ญกุศลผ่านไป หญิงชารู้สึกเหมือนตกอยู่ในเขาวงกต พิศวงงงงวย และมืดมิดไปหมด ไม่รู้ว่าจะไปทางไหน? ทำอะไร? และคิดอะไร? นอกจากนั่งอยู่ข้างเชี่ยนหมากบนระเบียงบ้าน...บ่ายวันนั้น แม่เฒ่าคู่ทุกข์คู่ยากของขุนนิคมบริบาลรู้สึกว่าไม่มีใครจะลืมชายอย่างนั้นได้ หลายคนอาจจะบูชาว่าขุนนิคมบริบาลใจดีและหลายคนอาจจะซุบซิบนินทาว่าขุนนิคมใจร้าย แต่ดีหรือร้ายแม่เฒ่าสุดใจรู้ดีว่าไม่มีใครในตำบลหรือในจังหวัดนั้น กล้าเผชิญกับขุนนิคมบริบาลในสนามเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเวที

คลองสวนหมากในฤดูน้ำหลาก

ของการงานหรือเวทีของชีวิต ขุนนิคมบริบาลเกิดมาอย่างลูกผู้ชาย ตั้งใจจะใช้ชีวิตอย่างลูกผู้ชาย และแกก็ใช้เต็มความหมายของมันอย่างสมค่า" และที่ระเบียงบ้านนั้นเอง แม่เฒ่าสุดใจก็นึกย้อนไปถึงอดีต เมื่อ 60 ปีก่อน ที่แม่เฒ่าสุดใจได้พบกับขุนนิคมบริบาลเป็นครั้งแรก

"เมื่อ 60 ปีก่อน...ที่ท่าน้ำ...! ช่างนานอะไรอย่างนั้น ขณะที่มันเหมือนเหตุการณ์เพิ่งผ่านมาเมื่อวานซืนนี้เอง แม่เฒ่ารู้สึกนัยน์ตาพร่าด้วยฝ้าน้ำตาซึมออกมาบดบังความทรงจำถึงประโยคเหล่านั้น ชักนำไปสู่ความทรงจำถึงภาพอื่นๆ วันคืนและเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วแม่ปิงที่เวิ้งว้าง เต็มไปด้วยจอกและสวะ เต็มไปด้วยแพไม้ แพเสา เรือโกลนติดธงสีต่างๆ กันเรือระหัดท้ายของมิสหลุยส์ ซึ่งไม่มีวันจะกลับมาอีกและก็เรือชะล่าลำนั้น และ...และเขา!..." นั่นคือความทรงจำที่ผุดขึ้นในมโนภาพของแม่เฒ่าสุดใจ ซึ่งเป็นความรักความประทับใจที่มีให้ขุนนิคมบริบาลอย่างเต็มเปี่ยม ตลอดระยะเวลาที่ร่วมชีวิตกันมา

3. ฉาก

ฉากที่ใช้ในเรื่องทุ่งมหาราชนั้นเป็นฉากที่ใช้สถานที่จริง ไม่ว่าจะเป็นกำแพงเพชร ปากน้ำโพ กรุงเทพฯ วังแขม ขาณุฯ หรือวัดพระบรมธาตุ ซึ่งเป็นลักษณะการสร้างฉากที่ดี เพราะมีความกลมกลืนกับเรื่องราวและเหตุการณ์ของตัวละคร กลวิธีเกี่ยวกับฉาก เวลา และสถานที่ในเรื่องทุ่งมหาราชพอสรุปได้ดังนี้

3.1 การบรรยายตรงไปตรงมาเกี่ยวกับสถานที่

การบรรยายฉากส่วนใหญ่จะเป็นประสบการณ์อันเนื่องมาจากประสบการณ์

คลองสวนหมากในฤดูแล้ง

บ้านห้างที่ทำการค้าไม้ของพะโป้ สภาพในอดีต

บ้านห้างสภาพในปัจจุบัน

ของผู้แต่งเอง สถานที่ต่างๆ ที่ผู้แต่งได้กำหนดให้มีในทุ่งมหาราชนั้นได้แก่สถานที่ ตำบล หมู่บ้าน ในจังหวัดกำแพงเพชร เช่นฉากที่บรรยายถึงหมู่บ้านนครชุมในปัจจุบันซึ่งแต่ก่อนยังเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ไม่กี่หลังคาเรือน และชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่า "คลองสวนหมาก" ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า *"เมื่อ 60 ปีก่อน! นครชุมยังเป็นคลองสวนหมากพร้อมด้วยเหย้าเรือนฝาขัดแตะและมุงแฝกไม่กี่สิบหลังคา บ้านไร่เพิ่งมีพวกเวียงจันทน์อพยพมาอยู่ไม่กี่ครอบครัว ป่ามะพร้าวยังโหรงเหรงกำแพงเมืองเก่าชั้นนอกยังไม่ถูกทลายลงมาถมถนน และดงเศรษฐียังทิ้งซากนครร้างไว้เป็นอนุสาวรีย์แก่คนรุ่นหลัง เกาะหน้าบ้านยังห่างตลิ่ง และมะม่วงสายทองต้นนั้นยังแผ่กิ่งก้านสาขาอยู่เหนือหน้าท่า..."* หรือฉากที่บรรยายถึงหน้าหนาวของลำน้ำปิง *"ลมเหนือยังโชยพัดกระหน่ำ ความเย็นยะเยือกของฤดูหนาวปีนั้นเป็นไปอย่างจับกระดูกดำ ทุกๆ เช้าท้องน้ำปกคลุมไปด้วยหมอกอันหนาทึบ ทุกๆ เย็นซากของนกนางแอ่นตายเกลื่อนอยู่ตามชายหาดซึ่งเพิ่มผุด น้ำในตุ่มเป็นฝ้าอาหารทุกชนิดเป็นไขมันและมันแข็ง ฝูงปลาสร้อยซึ่งขึ้นมาจากใต้ยังคงผ่านแม่ปิงในท้องที่กำแพงเพชรไม่ขาดสาย ไม่มีใครรู้ว่ามันไปไหน นอกจากไป...ไป...และไป"*

ผู้แต่งได้กำหนดเวลาและเหตุการณ์ให้สัมพันธ์กัน โดยเน้นสภาพการดำเนินชีวิตของคนกำแพงเพชรในอดีต ซึ่งไม่เฉพาะแต่ชาวคลองสวนหมากเท่านั้น

3.2 ใช้สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องประดับฉาก

ผู้แต่งได้บรรยายฉากที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ได้เหมาะสมกับเรื่องราวของคนในท้องทุ่ง และสอดคล้องกับวัฒนธรรมของตัวละครในเนื้อเรื่องด้วย เช่น ในคืนวันสงกรานต์ที่บ้านผู้ใหญ่พูน *"...ในคืนนั้นเอง สุดใจก็พบเขาอีกขณะที่เข้าทรงแม่ศรีอยู่ที่ลานบ้านผู้ใหญ่พูนท่ามกลางเสียงตีเกราะเคาะไม้ ท่ามกลางแสงไต้ที่ส่องสว่าง และเสียงกระทุ้งของพวกลูกคู่ ทั้งหนุ่มสาว แก่เฒ่าและเด็ก ซึ่งตะเบ็งก็กก้องเกรียวกราวออกไปในราตรีที่มืดสนิท"*

3.3 การใช้ฉากแสดงฐานะของตัวละคร

ฉากของเรื่องทำให้เราทราบถึงฐานะของตัวละครว่ามีฐานะความเป็นอยู่อย่างไร ซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นถึงฐานะที่ร่ำรวย เช่น ฉากบรรยายสภาพบ้านของพะโป้ราชาค้าไม้ *"จากประตูใหญ่ริมคลองระหว่างรั้วซึ่งใช้ไม้สักทั้งต้นแทนเสา กระทู้ปักเรียงรายมิดชิด มั่นคงและแข็งแรงประดุจป้อมปราการของเจ้าผู้ครองนครสมัยโบราณ บ้านสามชั้นหลังนั้นดูสูงตระหง่านและมหึมาเหมือนปราสาทในเทพนิยาย รื่นไม่เคยคิดมาก่อนเลย จนกระทั่งก้าวเข้าไปในบริเวณนั้นแล้วว่าความกว้างใหญ่โตของสถานที่ และผู้คนซึ่งพลุกพล่านอยู่ในบริเวณนั้นจะทำให้เขารู้สึกเล็กลงไปเพียงใด ราวกับเด็กที่เดินอยู่ในดงเปลี่ยว"*

ฉากที่แสดงให้เห็นถึงฐานะยากจนของชาวบ้าน เช่น ตอนที่ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดเดินทางไปพบรื่นที่วังกระทะแล้วท่านก็รู้สึกหดหู่ใจ *"คิ้วของท่านเจ้าคุณเลิกขึ้นนิดหนึ่งริมฝีปากเม้มเข้าหากัน แก้มของท่านเต้นเป็นริ้วรอย ด้วยความรู้สึกที่ขึ้นมาจุกอยู่ในลำคอ สายตาอันเชื่อมของท่าน*

ต้นยาสูบอาชีพของชาวปากคลองในอดีต

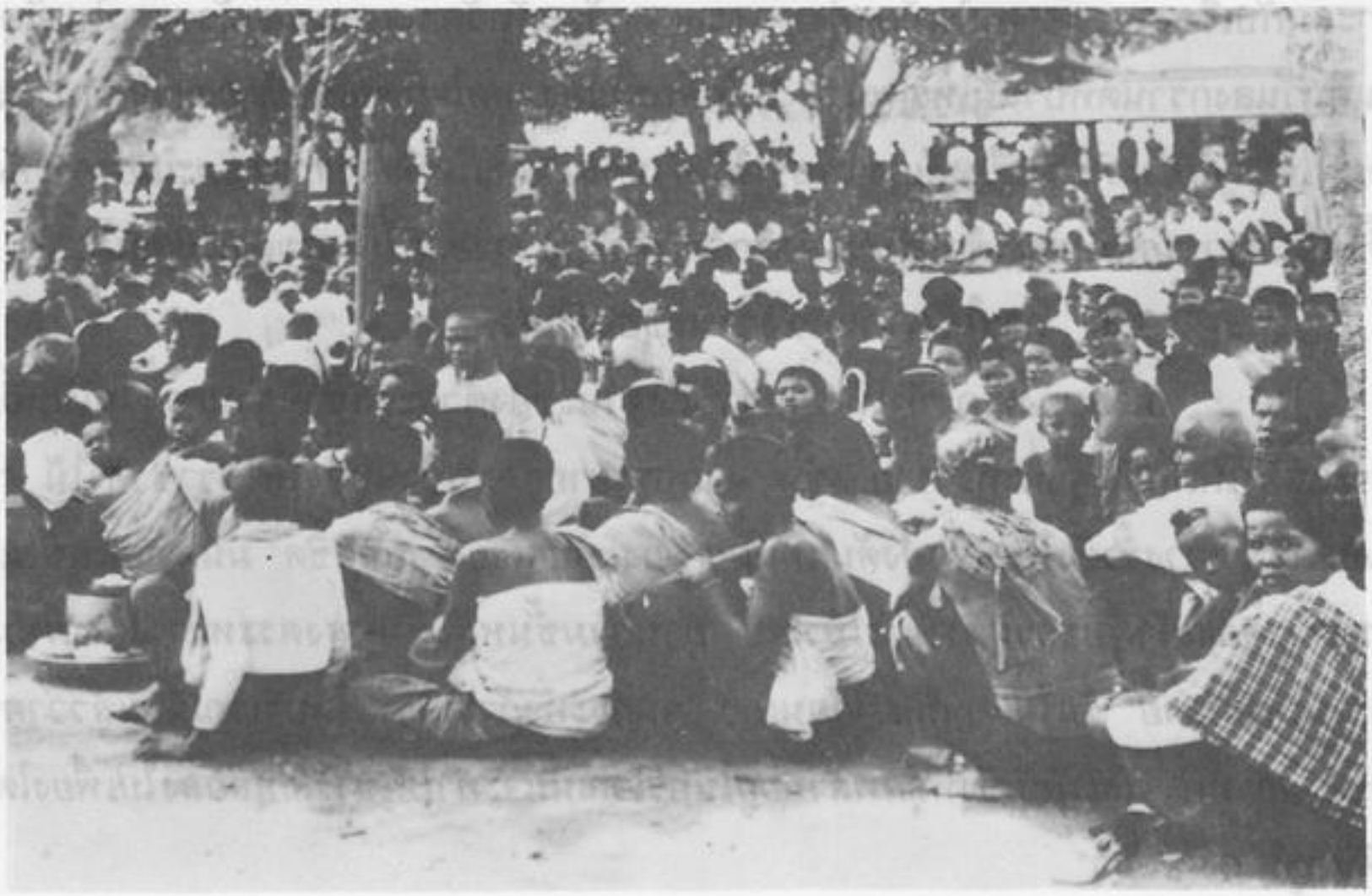

ชาวปากคลอง ชาวกำแพงเพชรร่วมรับเสด็จ รัชกาลที่ 5
คราวเสด็จประพาสต้น กำแพงเพชร เมื่อ พ.ศ. 2449

แลกวาดไปที่ตัวเรือน ซึ่งพอจะเรียกได้ว่าเป็นเรือน 2 หลัง และกระท่อมเล็กกระท่อมน้อยอันเรียงรายอยู่ติดกันไป 7-8 กระท่อมแล้วก็ถอนใจ" และภาพความอดอยากของชาวบ้านตลอดเวลา 4-5 เดือน จากความรุนแรงของทุพภิกขภัย *"เมื่อไร่นาอันเป็นที่มาของอาหารประจำวันพินาศไปด้วยอุทกภัยครั้งนั้น อาหารที่เหลืออยู่ก็เพียงแต่ข้าวเปลือก ข้าวโพด ข้าวฟ่างและลูกเดือยซึ่งเก็บไว้เฉพาะจะยังชีพไปพอชนกับฤดูเก็บเกี่ยวใหญ่ ทุกๆ วันเสบียงสำรองเหล่านี้หมดไป ความแล้งอย่างทารุณของปีนั้น ทำให้ไม่สามารถจะลงพืชอะไรอีกได้ ในที่สุด เมื่อไม่มีพืชจะเก็บจากไร่ ไม่มีข้าวใหม่จะเกี่ยวจากนาและเข้าตาจน ทุกคนก็หันเข้าป่าพึ่งธรรมชาติ บรรดาเผือกมัน และกลอย ถูกขุดฝานตากแห้งสำหรับหุงปนกับข้าวตามวิธีและความเคยชินที่ปู่ย่าตายายของพวกเขาปฏิบัติกันมาแต่ไหนแต่ไร ด้วยประการฉะนี้เองแต่ละหมู่บ้านและแต่ละครอบครัวจึงต้องใช้ชีวิตของพระธุดงค์ตั้งชุมนุมลงที่หนึ่งชั่วคราวพยายามอยู่และกินอย่างดีที่สุด และนานที่สุดเท่าที่เขาจะสามารถพยายามได้ เมื่อป่าไม่มีอะไรให้ต่อไป การอพยพไปสู่ภูมิประเทศและตำบลใหม่ก็เป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่พ้น ผู้คนล้มตายเพราะความเจ็บไข้หลายครัวตายเพราะความอดอยาก และหลายสิบครัวก็เพราะเมากลอย ซึ่งเป็นสารทำนองเดียวกับผักหวานและทำนองเดียวกับมันบางชนิด"*

3.4 ฉากที่บรรยายให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน

"ทุกๆ เย็นเกาะใหญ่ซึ่งไร่เริ่มร้างและพงเริ่มรก เซ็งแซ่ไปด้วยชาวคลองใต้และชาวบ้านไร่ ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ทุกๆ เย็นเสียงเพลงเก่าๆ และแอ่วลาวล่องลอยไปในอากาศ ท่ามกลางแมงอีนูน ที่ออกจากรูบินวู่ขึ้นไปแน่นฟ้าเกาะอยู่ตามกอพงต่ำลงมาและศีรษะของผู้เก็บสำหรับจะยัดลงไปไต่ยั้วเยี้ยอยู่ในข้องหรือหม้อตามแต่จะหากันมาได้ เพื่อเป็นอาหารคาวหรือหวานต่อไป"

หรือฉากที่สะท้อนให้เห็นถึงอาชีพทั่วๆ ไปของชาวบ้าน

"เมื่อเดือน 5 ผ่านไป และงานไร่ที่เกาะหน้าบ้านชุกมือขึ้น หญิงสาวก็เกือบไม่มีเวลาที่จะมาหมกมุ่นครุ่นคิดถึงแต่อนาคตของหล่อนอยู่ได้ เพราะนอกจากพืชผลหลายอย่างจะเริ่มแก่และสุกภาระที่จะต้องเก็บใบยาที่แก่มาบ่มและหั่นตากเป็นยาตั้งต่อไปก็รออยู่ข้างหน้า เกาะใหญ่ซึ่งเหยียดยาวอยู่นอกฝั่งกลางแม่น้ำปิงแต่ปากคลองสวนหมากเหนือจนจดหัวบ้านคลองสวนหมากใต้ อาจจะเป็นแหล่งกลางของการทำไร่ผักและพืชผลอื่นๆ ของชาวตำบลนั้น แต่มันก็มีความหมายเพียงอาหารประจำวันหมายถึงการแจกแลกเปลี่ยนและซื้อขายในระหว่างกันเองต่างกว่ายาสูบที่ท่านอาจห่อเก็บไว้ได้นานเป็นสินค้าสำคัญเท่ากับน้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง ไต้ สีเสียด หรือน้ำมันยาง เมื่อพ่อค้าเหนือล่องลง หรือเรือส่งขึ้นไปถึง"

โดยภาพรวมของฉากที่ผู้แต่งใช้ในการแต่งเรื่องทุ่งมหาราชนี้จะเป็นฉากที่สมจริง ใช้ชื่อของสถานที่จริง ทำให้ผู้อ่านจินตนาการได้อย่างชัดเจน และชื่อที่ใช้เรียกสถานที่ต่างๆ นั้นเป็นชื่อที่นิยมเรียกกันในสมัยนั้น เช่น คลองสวนหมาก ปากน้ำโพ และนอกจากนั้นยังมีชื่อสถานที่อีกหลายแห่งซึ่งยังคงเรียกเช่นเดิม เช่น วังแขม วังเจ้า หนองปลิง เป็นต้น

และฉากเหตุการณ์จริงเหตุการณ์หนึ่งซึ่งทำให้ผู้อ่านสัมผัสได้ถึง

ความรู้สึกซาบซึ้งและตื้นตันใจของชาวคลองสวนหมากในสมัยนั้นคือ ฉากที่ผู้แต่งบรรยายถึงคราวเสด็จประพาสต้นของพระพุทธเจ้าหลวงที่ทุกคนรอคอยอย่างใจจดใจจ่อ *"กรกฎาคมทั้งเดือนเต็มไปด้วยข่าวเสด็จกำแพงเพชรทั้งเมืองตื่นตัวเหมือนปาฏิหาริย์เกิดขึ้น แต่ทำนองเดียวกับครั้งก่อนๆ เมื่อนานไปและปราศจากการยืนยันจากแหล่งหนึ่งแหล่งใดให้เป็นการแน่นอนทุกคนก็ได้แต่ถอนใจใหญ่หันกลับไปสู่ชีวิตประจำวันดั่งที่ได้บำเพ็ญกันแต่ไหนแต่ไรมา ครั้นแล้วจู่ๆ วันหนึ่งปลายเดือนนั้นเอง หลวงราชบริการนายอำเภอก็กลับจากนครสวรรค์พร้อมด้วยคำสั่งของเทศา เย็นวันนั้นรื่นกลับมาจากเมืองด้วยความตื่นเต้นอย่างที่สุดใจไม่เคยเห็นนับแต่อยู่กินด้วยกันมา "แน่แล้วละสุดใจคราวนี้" เขาร้องบอกหล่อนตั้งแต่ก่อนที่จะก้าวพ้นธรณีประตูรั้วบ้านเข้าไป ภรรยาซึ่งอยู่กับกระเดื่องใต้ถุนเรือน หยุดตำข้าวทันทีหันมามองดูเขาด้วยความประหลาดใจ "แน่อะไรกันพี่รื่น?"* พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จแล้วละ! เขาปราดเข้าไปคว้าข้อมือทั้งสองของหล่อนมารวบไว้เหมือนเด็กๆ ที่ดีใจได้ของเล่นมาใหม่ๆ นัยน์ตาทั้งคู่เป็นประกาย...ก่อนที่คืนนั้นจะผ่านไป ทั้งบ้านไร่และคลองเหนือก็รู้กันทั่ว เพราะการบอกเล่ากล่าวขานกันเป็นทอดๆ ไป *รื่นเรียกประชุมพวกลูกบ้านทันทีในวันรุ่งขึ้นเพื่อวางกำหนดหน้าที่ในการสร้างพลับพลารับเสด็จตามคำสั่งที่เขาได้รับมา"*

จากความร่วมมือร่วมใจของทุกคนพลับพลาที่ประทับก็เสร็จ "ภายใน 7 วัน พลับพลาพื้นฟากมุงแฝกหลังนั้นก็สำเร็จเรียบร้อยเหมือนเนรมิต ประดับไปด้วยประตูป่าเฟื่องระย้าห้อยทั้ง 4 ทิศ แข็งแรงและกว้างขวางพอที่จะใช้เป็นท้องพระโรงสำหรับให้ชาวบ้านชาวเมืองเฝ้าได้อย่างทั่วถึง ทั้งๆ ที่ตามหมายกำหนดท่านเจ้าคุณเองก็ยังไม่แน่ว่า จะเสด็จประทับช้านานสักเพียงใด"

4. บทสนทนา

ในนวนิยายทุกเรื่องผู้ประพันธ์จะต้องกำหนดให้มีตัวละครขึ้นเพื่อแสดงพฤติกรรมตามเค้าโครงเรื่องที่กำหนดไว้แล้ว ด้วยเหตุนี้ผู้ประพันธ์จึงต้องให้ตัวละครได้สนทนากันเพื่อสื่อความเข้าใจระหว่างตัวละครเอง และให้เป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่จะต้องมีการสนทนากัน

นอกจากนั้นผู้ประพันธ์ยังใช้บทสนทนาของตัวละครเพื่อช่วยเปลี่ยนแปลงวิธีการเขียนของผู้ประพันธ์

สำหรับบทสนทนาในเรื่องทุ่งมหาราชนั้นจะมีหลายลักษณะด้วยกัน เช่น

4.1 บทสนทนาแบบสั้น

ซึ่งบทสนทนาในลักษณะเช่นนี้จะใกล้เคียงกับการสนทนาในชีวิตประจำวันของคนเรามากที่สุด เช่น ตอนที่รื่นไปพบพะโป้กับผู้ใหญ่พูน และผู้ใหญ่พูนได้พูดถึงหลานสาวของพะโป้ซึ่งนั่งเจียนหมากอยู่ที่ระเบียงบ้านว่า

"นั่นน่ะ หลานสาวนายห้าง" ผู้ใหญ่พูนกระซิบ

รื่นมองเลยเข้าไปในห้องโถงชั้นใน

"ไหน?" รูปที่ใส่เสื้อเสียสุดแขนบนเสากลางน่ะรึ"

"ไม่ใช่" ผู้ใหญ่พูนบอก "คนที่ลุกเข้าไปเมื่อตะกี้ไงล่ะ"

"ออ หน้าเหมือนคนไทย"

"ก็เหมือนซี แม่เป็นไทย"

"แล้วไงมาเป็นหลานพะโป้"

"ก็แกเป็นลูกสาวพญาตะก่า"

และบทสนทนาระหว่างสุดใจกับจำปา เมื่อครั้งที่สุดใจพบกับทิดรื่นในครั้งแรกเมื่อสุดใจมองเห็นทิดรื่นเธอได้พูดกับจำปาว่า

"อ๋อ ตานั่น" สุดใจยังไม่หายยิ้ม

"รู้จักกันรึ?"

"เปล่า"

"งั้นทำไมถึงตานั่นล่ะ ยังกะเป็นญาติผู้ใหญ่...ยังกะเจอะกันมาจากไหน"

"ใช่คนบ้านเราเมื่อไร"

"ก็ไม่ใช่น่ะซีถึงได้ถาม ตายละ" จำปาทำท่าตกใจ "นั่น-นั่น เขากำลังเดินมาทางเรานี่!"

"ช่างปะไร" สุดใจมิได้เหลียวไปดูเลย

4.2 บทสนทนาแบบประโยคยาว

บทสนทนาแบบนี้มักจะใช้ในกรณีแสดงความรู้สึกนึกคิดของตัวละครที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นประการสำคัญหรือต้องการที่จะสั่งสอนบางสิ่งบางอย่าง เช่นตอนที่รื่นออกไปตามหาอุ่นเรือนในป่า เพราะถูกพวกกะเหรี่ยงลูกน้องของนายเสถียรจับตัวไปไว้ในถ้ำ เมื่อรื่นตามหาอุ่นเรือนพบและเห็นสภาพที่อุ่นเรือนถูกพวกกะเหรี่ยงทำร้ายน้ำใจจนบอบช้ำไปทั้งร่าง รื่นจึงพูดกับนายชะนู ชาวกะเหรี่ยงหนึ่งในจำนวนคนร้ายที่จับตัวอุ่นเรือนไป

"อ้ายชะนู" เขามองดูหน้ากะเหรี่ยงเล็กจากส่วนสูงของเขาเสียงที่พูดเบาแต่กังวานมิได้ทิ้งความสงสัยไว้เลยถึงอันตราย ซึ่งอยู่เบื้องหลังถึงเสียงนั้น "กูไม่ควรจะไว้ชีวิตพวกมึงเลยจนคนเดียว แต่กูจะไม่ทำอะไร จะปล่อยมึงกลับแต่โดยดี กูรู้ว่าลำพังพวกมึงไม่เคยมีสาเหตุผิดพ้องหมองใจอะไรกับพวกปากคลอง พญาตะก่าเองเคยรักเคยเมตตาบ้านนี้เหมือนพี่เหมือนน้อง ถึงพะโป้ก็อย่างเดียวกัน แต่ไหนแต่ไรมาพวกเราไม่เคยได้รับการรังแกกดขี่ป่านี้ไม่เคยมีใครกีดกันหวงห้าม ใครอยากทำอะไรเป็นทำ ใครอยากจะตัดอะไรตัด เพราะโป่งน้ำร้อนเป็นของแผ่นดิน จนกระทั่งนายเสถียรมาอยู่ มึงรู้ข้อนี้ดี...กลับไปบอกเขาว่า พวกเราไม่ต้องการอะไรมากจากป่านี้ นอกจากที่ทำมาหากินอย่างที่เราเคยทำมาแล้วไม่มีอะไรจะมาห้ามพวกเราได้...กลับไปอ้ายชะนู และก็บอกพวกมึงให้รู้กันทั่วว่าพวกปากคลองเคยถือว่ากะเหรี่ยงเป็นลูกน้องพะโป้ ฉะนั้นจึงถือเป็นเพื่อน อย่าให้ต้องขัดใจกัน พวกเราเป็นศัตรูขึ้นมาเมื่อไรพวกมึงจะไม่มีที่อยู่ที่นี่ ไม่ว่าจะเป็นในบ้านเมืองหรือป่าลึกเพียงไร

ของตนเพียงลำพังได้คือตอนที่พะโป้ชวนรื่นให้ไปทำงานด้วยดังเนื้อความที่ว่า

"ฉันพยายามจะช่วยเรา อย่างที่ไม่เคยช่วยใครนะรื่น" น้ำเสียงของแกบอกความเสียดาย "เพราะแน่ใจเหลือเกินว่า รื่นนี่แหละจะเป็นหลักสำหรับคนปากคลองจะได้ยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งต่อไปได้ในกาลข้างหน้า แต่จนใจจริง รื่นไม่พยายามจะเข้าใจความปรารถนาดีของฉันสักอย่างเดียว" อ่อนใจ "อย่าปล่อยให้ความคิดอย่างนั้นมาทำให้เราเขวไป กำแพงร้ายอยู่แล้วด้วยโรคภัยไข้เจ็บ โจรผู้ร้ายและอ้ายเสือที่มาจากที่อื่น อย่าให้มันร้ายขึ้นไปกว่านี้อีกด้วยอ้ายเสือที่เกิดขึ้นในถิ่นเรา..."

ข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เช่น

"โค่นไม้เหล่านี้ลงเมื่อไร ซากเมืองทั้งเมืองจะยับ เจดีย์เก่าเหล่านั้นจะไม่มีเหลือกำแพงเหล่านี้จะทลายเอ็งเข้าใจไม่ใช่หรือสุดใจ นั่นดงเศรษฐี ไม่มีใครรู้ว่าสร้างมาแต่เมื่อไหร่ ร้างมาแต่เมื่อไหร่ แต่มันเป็นเครื่องหมายของปู่ย่าตายายก่อนๆ เราขึ้นไป เป็นมรดกที่ทิ้งไว้ให้พวกคนไทยรุ่นหลังได้ระลึก ใครๆ พากันออกมาทำไร่ ใครเขาพยายามแผ้วถาง กำแพงพังช่างมัน เจดีย์ทลายช่างมันข้าทำไม่ได้ เราจะไม่เข้าไปแตะต้องของศักดิ์สิทธิ์ควรอยู่คู่ฟ้าเช่นนั้น"

5. ท่วงทำนองการแต่ง

5.1 การใช้คำ

การใช้คำในเรื่องทุ่งมหาราชผู้แต่งได้มีการเลือกใช้ถ้อยคำอย่างน่าสนใจหลายอย่างด้วยกันเช่น

5.1.1 การเลือกเสียงของคำ มีการเล่นคำ ใช้กลุ่มคำ ตัวอย่างเช่น

"มาจากขอบฟ้าป่าหิมพานต์ไหนล่ะ พี่ทิดน่ะ?"

"ทุกหนทุกแห่งที่ข้าไป ตั้งแต่เชียงใหม่ถึงปากน้ำโพ"

"รอยคนหาย รอยควายยังอยู่"

"...บางแห่งแสงเดือนแสงตะวันส่องไม่ถึง บางแห่งอื้ออึงไปด้วยศัพท์สำเนียงเสียงสัตว์จตุบท ทวิบาท"

"เงินของนายเสถียรชนะ และความปรารถนาดีของผมแพ้"

"รื่นลอบชำเลืองดูใบหน้าอันงามอย่างน่ากลัว"

5.1.2 การใช้คำอุปมาอุปไมย เช่น

"ถ้าจะมีอะไรมาเปลี่ยนฐานะของรื่น จากกษัตริย์ในกระท่อม มาเป็นทาสในวัง รื่นจะตกอยู่ในฐานะนั้น"

"บางเวลาดีเหมือนพระ บางเวลาร้ายเหมือนมาร"

"มึงยังไม่รู้จักกู อ้ายชะนู" เสียงของเขาขู่ฟ่อเหมือนอสรพิษ

"ไม่มีใครในบ้านนี้จะอ่อนแอเท่ากับข้า สุดใจ, เหมือนขี้ผึ้งเมื่อถูกลนไฟ

เมื่อใกล้คนที่ข้ารักข้าชอบ แล้วก็เหมือนเพชฌฆาตเสือร้ายเมื่อใกล้คนที่ข้าเกลียด ข้าชัง"

"สุดใจหน้าซีดเหมือนคนตาย มือเท้าเย็นเฉียบเหมือนถูกผีหลอกวิ่งออกมาจากที่นั้นราวกับปีศาจทั้งฝูงกำลังไล่"

"นัยน์ตาอันเล็กแต่คมวาวเหมือนเปลวไฟ เหมือนประกายเหล็กกล้าของพะโป้จับอยู่ที่ใบหน้าของเขาไม่วางตา"

5.1.3 การใช้กลุ่มคำซ้อน เช่น

"คนเรามันก็ยังงั้นแหละสุดใจ ไม่ว่าผู้หญิงหรือผู้ชายจะรู้สึกถึงค่าของสิ่งหนึ่งสิ่งใดเสียดมเสียดายก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นหลุดมือไปแล้ว

"เชอะ! ตั้งสองเดือนแล้ว เอ็งน่ะรู้อะไรต่ออะไรสารพัดแต่ไม่ประสีประสาอะไรเสียเลยในเรื่องนี้"

"ใครเขาจะมาเหลียวแลผู้หญิงลูกติด"

"ไปเอานิยมนิยายอะไรกะการหัวเราะร้องไห้ของจำปา"

"เสียงต่างๆ ระเบ็งเซ็งแซ่ออกมาจนอื้อไปหมดเหมือนทำนบ ซึ่งทลายด้วยน้ำเหนือ"

"ตั้งแต่รู้จักกันมาเพิ่งเห็นเอ็งพูดจาเป็นมนุษย์มนากับเขาวันนี้แหละ"

"ภายในความมืดสลัวของเพลาโพล้เพล้เข้าไต้เข้าไฟไม่มีใครปริปากหรือขยับเขยื้อนเลย"

ภาพคลองสวนหมากฤดูน้ำหลากซึ่งเป็นภาพถ่ายในปัจจุบัน

5.1.4 การใช้คำกระชับ

หมายถึงการใช้คำที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและตัวละครในเรื่องทุ่งมหาราชนั้น เป็นเรื่องที่สะท้อนภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ดังนั้นภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาที่เรียบง่าย แต่มีความหมายชัดเจนอยู่ในตัว เช่นบทสนทนาระหว่างป้าแคล้วกับสุดใจ

"อีใจ"

"จ๋า" หญิงสาวหันกลับมา ขาทั้งสองเริ่มสั่นบอกอาการพิรุธ ของคนที่รู้ว่าอะไรกำลังจะเกิดขึ้น

"ยืนกะดกกะโดนโด่ เป็นสากกะเบืออยู่ทำไมล่ะ เมื่อข้าเรียก" และเมื่อป้าแคล้วถามสุดใจว่า สมัครใจที่จะแต่งงานกับทิดรื่นหรือไม่

"แล้วแต่ป้า" หลานสาวตอบเสียงเกือบไม่เต็มเสียง

"ฉันเพิ่ง 17"

"เฮอะ ! ข้าแต่งตั้งแต่อายุ 15 ข้า..."

"ฉันแล้วแต่ป้า"

"เออน่า รู้แล้วหละ แต่ว่าชอบเขาหรือไม่ชอบ"

"ฉัน...ฉัน..."

"ขืนตอบแล้วแต่ข้าอีกเพียงคำเดียว...เลิก"

"ชอบจ๊ะ"

หรือประโยคอื่นๆ เช่น

"ความกลัวของคนเราแก้กันไม่ได้ด้วยเหตุผล ความกลัวของคนต้องแก้ด้วยตัวอย่าง"

"คนเราจะจูงใจกันได้ด้วยศรัทธา เวลานี้ศรัทธาของพวกนี้ยังมีต่อศาสนาอยู่ก็เพราะหมายถึงชีวิต อนาคต แต่ศรัทธาที่เขามีต่อผู้ใหญ่รื่นหมายถึงปัจจุบัน"

5.1.5 การใช้คำที่ทำให้เห็นภาพพจน์ เช่น

"แอนชำเลืองดูหน้านั้น แล้วก็อดใจสั่นแทนเจ้าคนเคราะห์ร้ายไม่ได้ ทั้งๆ ที่รู้จักรื่นมานาน ไม่ว่าในยามอารมณ์ดีหรืออารมณ์ร้าย หน้านั้นมิใช่หน้ารื่น อีกต่อไป นัยน์ตาที่หาแววไม่ได้ และริมฝีปากซึ่งเขียวไปด้วยหนวดก็เช่นเดียวกันมันเป็นหน้าของคนตาย หน้าของปีศาจ เพชฌฆาต และเสือร้ายรวมอยู่ในพิมพ์เดียวกัน กร้าวกร้าน และปราศจากความรู้สึกใดๆ ทั้งสิ้น"

"หล่อนวิ่งไป...วิ่งไป และวิ่งไป มิได้เอาใจใส่ต่อกอพงที่เข้าปะทะร่าง ใบอันคมของมันปะทะหน้าตา ล้มลุกคลุกคลานแล้วก็ลุกขึ้นมาวิ่งต่อไปใหม่ เหนือพื้นไร่อันเต็มไปด้วยหนามผักโขม และหนามผักเสี้ยนผี ตามทางที่ลื่นชื้นแฉะและอบอ้าว ความบาดเจ็บที่ได้รับจากหนามตำและใบพงบาดมีความหมายอะไรเมื่อหัวใจเต็มไปด้วยความปวดร้าว..."

"เขาและชาวคลองสวนหมากใต้ ข้ามไปพบผู้ใหญ่พูนแขวนโตงเตงอยู่ข้างเกราะของแกที่ต้นหมัน ข้างป่าช้าฟากโน้นในวันรุ่งขึ้น นัยน์ตาทั้งคู่ถลน ลิ้นห้อยออกมาคาปาก แต่มือของแกยังคงกำไม้ที่ตีไว้แน่น เหมือนเป็นสายใยเส้นสุดท้ายที่ชีวิตและหัวใจของแกแขวนอยู่"

5.1.6 การใช้คำที่ทำให้เกิดความรู้สึก

ในการบรรยายเหตุการณ์ พฤติกรรมและอารมณ์ของตัวละครไม่ว่าจะเป็นดีใจ พอใจ เจ็บปวด โศกเศร้า เช่น บรรยายถึงความรู้สึกดีใจของสุดใจที่รื่นได้กลับมาหาหล่อนตามที่ได้พูดไว้ ถึงแม้ว่าการรอคอยจะยาวนานถึง 2 ปีก็ตาม

"ตาหล่อนดู หูหล่อนฟัง แต่เขามาแล้ว...มาแล้วยังเป็นประโยคเดียวที่หล่อนได้สำนึก ต่อมาสักครู่จึงได้ก้าวตามจำปาไปอย่างเด็กว่าง่าย ไม่มีวันไหนเลยที่เรือนฝาขัดแตะมุงแฝก และพื้นฟากซึ่งอยู่กันมาตั้งแต่ครั้งชวดหล่อนยังหนุ่มจะดูเต็มไปด้วยความโอ่อ่า มั่นคงและอบอุ่นอย่างวันนี้ ท้องฟ้าเหนือยอดมะม่วงและกระท้อนสีครามสดกว่าทุกวัน บรรดานกและแมลงทั้งหลายก็ส่งเสียงไพเราะผิดปกติ..."

ส่วนภาษาที่บรรยายภาพเหตุการณ์โรคฝีดาษระบาดที่คลองสวนหมากก็ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเศร้าสลดตามไปด้วย

"วันนั้นทั้งวันผ่านไปด้วยความเงียบเหงา ประเดี๋ยวได้ข่าวคนตายจากบ้านไร่ ประเดี๋ยวจากท้ายวัด ประเดี๋ยวจากคลองเหนือ จากนอกชานเรือนของเขารื่นแลเห็นเรือหลายลำนำศพของผู้ตายข้ามไปยังฝั่งตรงข้าม ซึ่งเป็นป่าพุทรา...ป่าช้าฝังศพมาแต่ไหนแต่ไร บางรายเสียงร้องไห้ของญาติและมิตรของผู้ตายก็แว่วข้ามแม่น้ำมาถึง เขารู้ดีว่าวันหนึ่งบางทีจะชั่วโมงใดต่อไปข้างหน้า เขา สุดใจ จำปา ป้าแคล้วและคนในบ้านอันเป็นที่รักใคร่อย่างสุดสวาทขาดใจของเด็กผู้น่าสงสารก็คงจะต้องตกอยู่ในสภาพเดียวกัน

จากความเลวร้ายของโรคระบาดนี้เองทำให้ทุกคนในหมู่บ้านมีความรู้สึกว่า

"ชีวิตก็เหมือนจะย้อนกลับไปอยู่ในสมัยหินซึ่งทุกคนมอบอนาคตให้อยู่ในเงื้อมมือของธรรมชาติ และอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปราศจากตัวตน มองไม่เห็นและสัมผัสไม่ได้"

ภาพการเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านเพื่อหนีโรคระบาดที่เกิดขึ้นเป็นไปอย่างหงอยเหงาและซึมเซา

"ท่ามกลางกลิ่นควันที่ลอยมาตามลม และอรุณรุ่งซึ่งเรื่อเรืองขึ้นที่ขอบฟ้าเบื้องตะวันออกนั่นเอง ขบวนเกวียนและหาบคอนของบรรดาผู้ที่มีชีวิตอยู่ จากเงื้อมมือมฤตยูซึ่งกวาดผู้คนไม่เลือกหน้า เกือบเตียนคลองสวนหมากและบ้านไร่ในปีนั้น ก็เคลื่อนที่มุ่งตรงไปยังวังกระทะหลังดงเศรษฐีอันสมบูรณ์ไปด้วยน้ำท่าทุกฤดูกาล อย่างเงียบๆ และเศร้าๆ เหมือนขบวนแห่ศพหรือ

เจตภูตผู้ไร้แผ่นดิน เกือบไม่มีใครผินหน้ากลับไปดูเคหะสถานที่จากมาอีกเพราะเกรงความวาบหวามที่จะได้รับจากภาพของเปลวไฟที่กำลังแลบเลียหรือเหลือแต่ซากที่เป็นเถ้าถ่านแล้ว เกือบไม่มีใครได้ผินหน้าไปหากันและกัน เพราะหวาดหวั่นต่อความทุกข์ทรมาน และเศร้าหมองที่จะได้เห็นจากนัยน์ตาของแต่ละคู่"

ครูมาลัย ชูพินิจได้ถ่ายทอดเรื่องทุ่งมหาราชโดยใช้ภาษาอย่างเป็นธรรมชาติสะท้อนจินตภาพของชีวิตคนที่อยู่ในท้องทุ่งได้อย่างกลมกลืน นอกจากนั้น ฉากเหตุการณ์ สถานที่ต่างๆ ในนวนิยายเรื่องนี้ยังเป็นเหตุการณ์ที่สมจริง จึงเสมือนเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าอีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งทำให้อนุชนรุ่นหลังได้เกิดความรักความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน อย่างที่ครูมาลัย ชูพินิจได้ถ่ายทอดไว้ในความรู้สึกของรื่น ว่า

"ฉันเคยเห็นวันดีคืนดีของคลองสวนหมากยิ่งกว่านี้ ความรู้สึกนั้นสะอื้นมาจากภายในครั้นแล้วก็ประหลาดใจตนเองที่ได้คิดว่าเขารักตำบลนี้ยิ่งเสียกว่าวังแขมที่เขาเกิด ยิ่งเสียกว่าผู้หญิงทุกคนที่เขารักและลูกทุกคนที่เขาให้กำเนิด มันไม่ใช่ความรักอันเกิดขึ้นชั่วแล่นในอารมณ์ หรือดำฤษณา ผู้หญิงบางคนทำให้เขาหน้ามืดและบางคนทำให้เขาสว่าง แต่คลองสวนหมาก พร้อมด้วยความอุดมสมบูรณ์ และความอดอยากพร้อมด้วยความสงบสุขและทุกข์ทรมาน พร้อมด้วยมรณะและปฏิสนธิของมัน...ไม่ใช่อย่างนั้นความรักของมันที่มีต่อเขาและต่อมัน เหมือนจะไหลรินเข้าไปสู่เส้นเลือดและหัวใจซึ่งกันและกันตามรูขุมขนที่สัมผัสกับอากาศทุกหยดตามพื้นดิน ทุกฝีเท้าที่เหยียบจากความเงียบและเสียงลมพัด จากความมืดและความสว่าง แม้กระทั่งจากแสงเดือนและแสงตะวัน ล้วนแต่เป็นที่มาของมันความรักในผืนแผ่นดินถิ่นที่อยู่ ซึ่งรุมล้อมเข้ามาและแทรกซึมลงไปถึงส่วนลึก

ภาพกำนันสอนบิดา นายมาลัย ชูพินิจ รื่น
ตัวเอกของเรื่องมีบุคลิกคล้ายมาก

ของหัวใจ จนรู้สึกเหมือนคลองสวนหมากเป็นส่วนหนึ่งของเขา และเขาเป็นส่วนหนึ่งของมัน อย่างแยกกันไม่ออก แม้กระทั่งชีวิตและความตาย"

จากความตั้งใจของผู้แต่งที่บรรจงถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ลงในทุ่งมหาราชด้วยความรัก และด้วยภาษาที่สละสลวยงดงาม จึงทำให้ตำนานแห่งท้องทุ่งเรื่องนี้ เป็น **"ทุ่งมหาราช"** ที่ยิ่งใหญ่ประทับใจผู้อ่านตลอดมา

สำนวนภาษาจาก "ทุ่งมหาราช"

ยุพิน เรียนทัพ

สำนวนภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมทุ่งมหาราช เป็นสำนวนภาษาไทยที่แสดงถึงเอกลักษณ์หลายด้านด้วยกัน ได้แก่การใช้ถ้อยคำที่คล้องจองกัน สำนวนไทย สำนวนเปรียบเทียบ และที่สำคัญเนื่องจากเป็นเรื่องราวที่สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ดังนั้นเพื่อให้ตัวละครมีลักษณะสมจริงจึงใช้ภาษาชาวบ้านหรือภาษาชนบทด้วย

สำนวนภาษาในทุ่งมหาราชแบ่งได้ 4 ประเภทคือ

1. **สำนวนภาษาชนบท** หมายถึงสำนวนที่ใช้กันเฉพาะในท้องถิ่นกำแพงเพชรโดยเฉพาะอย่างยิ่งตำบลคลองสวนหมาก หรือนครชุม (ปัจจุบัน) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากภาษากลางโดยทั่วไปคือมีน้ำเสียงสูงต่ำแตกต่างกันออกไปบ้าง แต่ไม่มีคำศัพท์หรือสำเนียงแตกต่างไปมากเท่ากับภาษาถิ่นเหนือ หรืออีสาน ซึ่งลักษณะของภาษาที่เหน่อหรือแปร่งเช่นนี้ พระยาอนุมานราชธนเรียกว่า "**ภาษาชนบท**" ได้แก่

คำ	ความหมาย
กะ	กับ
กัน	สรรพนามบุรุษที่ 1 แทนชื่อผู้พูด เช่น เขาจะมาสู่ขอกันกับป้า
ก็อ	ก็
เกร่อ	มักทำเหมือนกัน
กระไร	อะไร, อย่างไร
กระมัง	คำแสดงความคาดคะเน, ไม่แน่ใจ
เก้กัง	ขวางๆ รีๆ
ก้ำกึ่ง	เท่าๆ กัน
กึ่งทาง	ครึ่งทาง
กระเซิง	รกรุงรัง

คำ	ความหมาย
กาพร้อม	กระพ้อม (เครื่องสานชนิดหนึ่งรูปเหมือนกระบุง)
เกือบเท	เกือบหนึ่งไห มาตราตวงเหล้า 1เท = 20 ทะนาน
ขลุก	ง่วนอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
เขยิบ	ขยับเลื่อนไปเล็กน้อย
เขลอะ	สกปรกมาก อย่างของที่นอนก้นซับซ้อนอยู่
โขยง	พวก, หมู่, ฝูง
เขกกบาล	เขกศีรษะ
คาราคาซัง	ค้างอยู่ ยังไม่เสร็จ
งั้น	อย่างนั้น, เช่นนั้น
ไม่งั้น	ไม่อย่างนั้น, ไม่เช่นนั้น
โงหัว	เงยหัว
จู่ ๆ	รี่เข้าไปโดยไม่รู้ตัว
เจอะ	พบ, เห็น
เจียด	แบ่งปันแต่น้อย
ชวด	อด, ไม่ได้
ชั้นแรก	ระยะแรก
ช่างปะไร	ปล่อยไปตามเรื่องตามราว
เซอะ	เซ่อมาก
เซ่อบรม	เซ่อมาก
ซักกะเดี๋ยว	ประเดี๋ยว
ดูใจ	ลองดูน้ำใจ
ตีนท่า	ท่าน้ำที่มีตลิ่งสูง
ต่างว่า	เหมือนว่า, หากว่า
ต่อปาก	เล่าสืบกันมา
แตกฮือ	แตกกระจายไปคนละทิศ
แตกตื่น	แห่กันไปด้วยความตื่นเต้น
ตีนบันได	เชิงบันได
ถึงกะ	ถึงกับ
ถ้ำชา	ภาชนะสำหรับใส่ใบชา

คำ	ความหมาย
ถอดกำไล	เสียพรหมจรรย์ครั้งแรกของวันวิวาห์
ถอนเสาเรือน	ย้ายบ้าน
ทับ	กระท่อม
แทะ	เล็ม, กิน
ทั้งหลายแหล่	ทั้งหลาย
โน่น	ใช้แทนนามที่อยู่ไกลออกไป
น้ำท่า	น้ำ
นั่งเป๋อ	นั่งเหม่อลอย
บุ้ยใบ้	ทำปากยื่นประกอบกิริยาบอกใบ้ให้รู้
โบกลม	พัดลม
ปาง	ที่พักกลางป่าชั่วคราว
ปร่า	รสไม่ดี
เปะปะ	เกะกะไม่เป็นระเบียบ
ปราด	ไปอย่างเร็ว
ป้ำเป๋อ	สติไม่อยู่กับตัว
ป่วยการ	เสียงานเสียการ
เปิดแน่ว	ไปโดยเร็ว
เปลี่ยวดำ	ชื่อโรคตามตำราแพทย์แผนโบราณเกิดจากความเย็นมาก
ผงะ	ชะงักงันเมื่อประสบเหตุการณ์โดยกะทันหัน
ผละ	ออกห่างไปโดยกะทันหัน
ผวา	สะดุ้ง, ตกใจ
เพรียก	เสียงร้องมากๆ
พื้นเสีย	โกรธ
พวกตอน	พวกจับเรียกค่าไถ่ในการเล่นสงกรานต์
พรางตา	ลวงตา ทำให้เข้าใจเป็นอื่น
มอ	เนินเขา
เมื่อวานซืน	เมื่อวันก่อน
ย่ำรุ่ง	เวลา 6 นาฬิกา ก่อนเที่ยง
ยั้วเยี้ย	เคลื่อนไปมาติดต่อกันเป็นกลุ่ม

คำ	ความหมาย
ร็อก	หรอก, ดอก
เรือน	บ้าน
รอยตีน	รอยเท้า
ราวๆ น้องเพล	เวลาใกล้เที่ยง
รากแตกรากแตน	อาเจียน
โลม	ประคองลูบให้รู้สึกว่ามีความรักใคร่เอ็นดู
ลงเอย	จบ
โล้งเล้ง(ล้งเล้ง)	ขึ้นเสียงเอ็ดอึงราวกับทะเลาวิวาทกัน
ลิงโลด	ตื่นเต้นดีใจ
เลอะเทอะ	เปรอะเปื้อน
ละกระมัง	คำแสดงความไม่แน่ใจ
วี	พัด, โบก
โว	พูดโอ้อวด
วิ่งปรู๊ด	วิ่งอย่างเร็ว
สำมะหา	นับประสา
สากกะเบือ	ไม้ตีพริก
หน้าเป็น	อารมณ์ดี, ยิ้มง่าย
หลับตาปี๋	หลับตาสนิท
เหย้าเรือน	บ้าน
หลากใจ	สงสัย
หร่อยหร่อ	มีน้อยลง
แห่สามถ้วย	แต่งงาน
หัวน้ำท้ายน้ำ	ก่อนน้ำขึ้นและก่อนน้ำลง
หนาวจับกระดูกดำ	หนาวมาก
อีตอน	ตอนที่
อย่าเพ่อ	อย่าเพิ่ง
ออกเรือน	แยกจากเรือนพ่อแม่ไปอยู่เรือนใหม่เนื่องในการมีสามี
ฮือ	กรูกันเข้ามาหรือออกไป

2. สำนวนไทย หมายถึงถ้อยคำที่เรียบเรียงไว้ตายตัวสลับที่หรือตัดตอนไม่ได้ มีความหมายไม่ตรงไปตรงมา แต่ก็เป็นที่เข้าใจกันจนแพร่หลาย อาจมีความหมายครอบคลุมทั้งภาษิต สำนวน และคำพังเพย สำนวนเหล่านี้ ได้แก่

- ขี้ริ้วห่อทอง
- ขี่ช้างจับตั๊กแตน
- ข้าวจะยากหมากจะแพง (ข้าวยากหมากแพง)
- เขียนเสือให้วัวกลัว
- คลุมถุงชน
- เคี้ยวหมากแหลก
- ช้างเท้าหลัง
- ชุบมือเปิบ
- ชักแม่น้ำทั้งห้า
- ชักใบให้เรือเสีย
- ชื้นกเป็นนกชี้ไม้เป็นไม้
- ปากว่ามือถึง
- ไม้เท้ายอดทอง
- ยักษ์ขมูขี
- ยักษ์ปักหลั่น
- ย้อมแมวขาย
- เสือจำศีล
- เด็กอมมือ
- น้ำตาลใกล้มด
- หัวนอนปลายตีน
- หนามบ่งหนาม (หนามยอกเอาหนามบ่ง)

3. สำนวนคล้องจอง หมายถึงถ้อยคำคล้องจอง เมื่อพิจารณาจากลักษณะและความหมายของคำพบว่า ส่วนใหญ่เป็นคำจำพวกเดียวกับคำซ้อนซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ

3.1 สำนวนที่มีสัมผัสคล้องจองกลางคำ ได้แก่

- การบุญสุนทาน
- เข้มงวดกวดขัน
- ขึ้นชื่อลือชา

- คู่ผัวตัวเมีย
- โง่เง่าเต่าตุ่น
- จังหวะจะโคน
- เจ็บไข้ได้ป่วย
- ซัดเซพเนจร
- ซักไซ้ไล่เลียง
- เถือกเถาเหล่ากอ (เทือกเถาเหล่ากอ)
- ถิ่นฐานบ้านช่อง
- หน้าดำคร่ำเครียด
- บอกเล่ากล่าวขาน
- ปล่อยปละละเลย
- พิศวงง งัน
- ผิดแผกแตกต่าง
- ผูกให้มั่นคั้นให้อยู่ (จับให้มั่นคั้นให้ตาย)
- ยกยอปอปั้น
- ยากจนค่นแค้น
- รู้จักมักจี่
- ลูกเต้าเหล่าใคร
- เลือดเนื้อเชื้อไข
- ลำบากตรากตรำ
- ว่านอนสอนง่าย
- สามวันดีสี่วันไข้
- สู้รบตบมือ
- สุดหล้าฟ้าเขียว
- อุ่นหนาฝาคั่ง
- อุดหนุนจุนเจือ
- อัปรีย์สีกบาล

3.2 สำนวนที่ใช้คำหน้าซ้ำกัน ได้แก่

- กะจิตกะใจ
- กะปอดกะแปด

- กะดกกะโดนโด่
- กระดากกระเดื่อง
- กระอักกระอ่วน
- กระอึกกระอัก
- กระปรี้กระเปร่า
- กระจัดกระจาย
- กระสับกระส่าย
- กระหืดกระหอบ
- กระแทกกระทั้น
- กระซิบกระซาบ
- ก้อร่อก้อติก
- กำชับกำชา
- กำรี้กำไร
- กุลีกุจอ
- เข้าวัดเข้าวา
- เข้าไต้เข้าไฟ
- ขี้คุกขี้ตะราง
- ขุนน้ำขุนนาง
- คู่ทุกข์คู่ยาก
- คลับคล้ายคลับคลา
- คนอื่นคนไกล
- งอมืองอเท้า
- เจ้ากี้เจ้าการ
- ตะเกียกตะกาย
- ตะหวักตะบวย
- ต๊กกะอกต๊กกะใจ
- ต่อล้อต่อเถียง
- ตายอดตายอยาก
- ตามบุญตามกรรม
- ตีโพยตีพาย
- นิยมนิยาย

- ก้าวออกมาจากที่พักแรม ด้วยอาการกลั้นใจเหมือนคนสำลักน้ำ
- แข็งแรงเหมือนปลอกเหล็ก
- ขาวเหมือนจาวตาล
- ขณะหนึ่งเหมือนอยู่แค่ช่วงมือเดียวจะเอื้อมถึง อีกขณะหนึ่งเหมือนมันจะห่างออกไปไกลร้อยโยชน์พันโยชน์
- คู้เข่างอก่อเหมือนกุ้ง
- คุณหลวง "ปกครองคนเหมือนปกครองควาย"
- ความรักไม่มีขาดไม่มีหยุด เหมือนกระแสน้ำที่ต่อเนื่องกันไป
- ความเปิดเผยของหล่อน ราวกับเด็กที่ไม่เดียงสา
- เงียบเหมือนกับป่าช้า
- ใจดีเหมือนพระ
- ใจของเราอยู่ใกล้ชิดเหมือนดาวบนฟ้าคู่นั้น
- จากกษัตริย์ในกระท่อมมาเป็นทาสในวัง
- ฉันเคยรู้แต่ว่ารื่นกับนายเสถียร "เหมือนน้ำกับน้ำมัน"
- ซนเป็นกรด
- ดุเหมือนเสือ
- ดำเหมือนสีหมึก
- ตาลุกเป็นไฟ
- ตะลึงงันเหมือนคนที่อยู่ในความฝัน
- ท่องเที่ยวไปจนรู้สึกเหมือนคนจรจัด
- นานเหมือนอสงไขย
- นั่งนิ่งเหมือนรูปปั้น
- นัยน์ตาอันเล็กแต่คมวาวเหมือนเปลวไฟ เหมือนประกายเหล็กกล้า
- เบาเหมือนขนนก
- บางเวลาดีเหมือนพระ บางเวลาร้ายเหมือนมาร
- ใบหน้าของละเมียดที่แรกปรากฏขึ้นภายใต้ร่มเงาของกอไผ่ที่วังกระทะนั้น "เหมือนแสงเดือนแสงตะวันซึ่งส่องลงไปในชีวิตที่มืดมน"
- ใบเสมาศิลาแลงซึ่งเอนทรุดลงมาชะโงกเงื้อมเหนือศีรษะ "เหมือนหลังถ้ำ"
- เปล่งปลั่งหมือนสาวใหญ่
- มืดเหมือนอยู่ในถ้ำ

- มืดเหมือนอยู่ในถ้ำ
- เสียงของเขาขู่ฟ่อเหมือนอสรพิษ
- ยื่นมือซึ่งเหี่ยวแห้งเหมือนหนังหุ้มกระดูก
- อย่าไว้ใจมันนัก...ขี้ขลาดตาขาวเท่านั้น รวนเรหรือเหมือนลิงมีแต่โว เวลาเอาจริงเอาจังเข้าแล้วเป็นหัวหดไปตามๆ กัน
- ราวกับบุคคลที่ตายแล้วเกิดใหม่
- ระเบ็งเซ็งแซ่ออกมาจนอื้อไปหมด "เหมือนทำนบซึ่งพังทลายด้วยน้ำเหนือ"
- ลงพงอ้วนเป็นพ้อม
- เลิกไม่ได้ เปลี่ยนไม่ได้มันเหมือนกับต้นไม้ลงรากแก้วฝังลึกเสียแล้ว
- ไว้ใจไม่ได้เหมือนแมวขโมย
- ไวเป็นปรอท
- วาจาเหมือนขวานผ่าซาก
- สวยเหมือนกินรีลงเล่นน้ำในสระอโนดาต
- สุดใจหน้าซีดเหมือนคนตาย มือเท้าเย็นเฉียบเหมือนถูกผีหลอก
- หน้ามอมเหมือนแมว
- เหมือนดอกไม้ข้างทาง
- เหมือนกับปิดตาเดินดง
- หน้าซีดเหมือนไม่มีเลือด
- ห่างไกลจากกันราวฟ้าและดิน
- หิ่งห้อยอย่างข้าจะไปแข่งอะไรกับพระอาทิตย์อย่างนายเสถียร
- อุปมาเหมือนราชเสาวนีย์ของนางพญา

สำนวนภาษาต่างๆ เหล่านี้ ครูมาลัย ชูพินิจ ได้เรียงร้อยถ้อยคำให้ปรากฏแก่สายตาผู้อ่านในแต่ละวรรค แต่ละประโยค ถ้อยคำสำนวนจึงมีเสน่ห์ และให้ความรู้สึกประทับใจ ถึงแม้ว่าสำนวนบางสำนวนจะเลิกใช้ไปบ้างแล้ว แต่ก็ยังสามารถสื่อความหมายได้อย่างมีอรรถรส สำนวนภาษาที่ปรากฏในเรื่อง **ทุ่งมหาราช จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทางภาษาที่มีคุณค่ายิ่ง**

ทุ่งมหาราช...วรรณกรรมแห่งชีวิต

รุ่งนภา นามนิตย์

สำหรับผู้มีจิตสำนึกในแผ่นดินถิ่นเกิด หรือแผ่นดินที่ตนเข้ามาอยู่อาศัย ได้หัวเราะ ได้ร้องไห้ ได้ยืนหยัดอย่างภาคภูมิ หรือล้มลงเพราะคลื่นชีวิตถาโถม สิ่งเหล่านี้ย่อมผูกพันและซึมซับเข้าไปในกระแสเลือดโดยไม่รู้ตัว ซึ่งนั่นก็หมายความว่ามันจะไม่มีวันตาย แม้สังขารจะแตกดับ แต่วิญญาณแห่งจิตสำนึกรักแผ่นดินรักเพื่อนมนุษย์และเข้าใจในความเป็นชีวิตจะยังคงอยู่ตลอดไป

สำนึกเหล่านี้มิได้จารึกอยู่บนใบลาน มิได้อยู่ในบันทึกแห่งตำนานใดใด แต่ทว่าได้แทรกตัวอยู่ท่ามกลางสายน้ำ สายลม และทุกๆ อณูแห่งอากาศที่หายใจเข้า-ออก ดุจเดียวกับวรรณกรรมทุ่งมหาราชของครูมาลัย ชูพินิจ ที่ผู้เขียนเกิดความประทับใจจนตั้งชื่อให้ว่า "ทุ่งมหาราช...วรรณกรรมแห่งชีวิต" แม้จะยาวนานด้วยกาลเวลา แม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนไป แต่ลมหายใจของทุ่งมหาราชดูเหมือนจะเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ

การเกิดแก่เจ็บตาย เป็นสัจธรรมของชีวิต ถูกถ่ายทอดจากใจอันพิสุทธิ์ของครูมาลัย ร้อยเรียงผสมผสาน รัก โลภ โกรธ หลง ของมนุษย์ผู้ยังเป็นปุถุชน แต่ที่สำคัญที่อยู่เหนือความเป็นปุถุชนนั่นคือความมีใจใฝ่ดี พยายามควบคุมจิตสำนึกให้เอาชนะความต้องการทางกาย มีอุดมการณ์อันกล้าแกร่งเป็นเกราะป้องกันใจ ให้อดทน ต่อสู้ ยืนหยัดอยู่เพื่อ ความรักอันยิ่งใหญ่ *"รักในเพื่อนมนุษย์และผืนแผ่นดิน"* สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ล้วนถ่ายทอดออกมาได้อย่างงดงามราบรื่น เป็นธรรมชาติ เหมือนสายแม่ปิงอันกว้างใหญ่ไหลต่อเนื่องกันไปไม่มีวันสิ้นสุด แม้บางฤดูกาลจะตื้นเขิน บางเวลาจะกัดเซาะตลิ่งพังด้วยความเชี่ยวกรากรุนแรงของกระแสน้ำ แต่ทั้งหมดนั่นก็เป็นสิ่งธรรมดาสามัญของธรรมชาติที่จะต้องเป็นไปเช่นนั้น เหมือนชีวิตของผู้คนในวรรณกรรมของครูมาลัย เหมือนลมหายใจของลูกหลานที่เกิดภายหลัง ในปัจจุบัน แต่ทว่าเพชรที่ส่องประกายเจิดจ้าอยู่ท่ามกลางความธรรมดาสามัญนั้นนั่นคือสำนึก สำนึกเหนือปุถุชน ของผู้ที่พยายามนำตนเองก้าวขึ้นสู่ความเป็น "อริยชน" มันมีค่ายิ่งกว่าลาภ ยศ สรรเสริญ ทรัพย์ศฤงคารใดใด ที่ชาวโลกต่างไขว่คว้า ยื้อแย่ง แข่งขัน อย่างเอาเป็นเอาตาย ซึ่งก็แค่ "โลกียทรัพย์" ก็แค่ "ปุถุชน" ไม่อาจก้าวพ้นขึ้นสู่ความเป็น "อริยชน" ทางจิตใจได้เลย

ทุ่งมหาราช บอกเล่าถึงการต่อสู้ ต่อสู้ทั้งต่อจิตใจตนเองและผู้อื่นรวมทั้งธรรมชาติ ต่อสู้ที่

จะอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง แปรปรวนในทุกๆ สรรพสิ่ง แต่ดูเหมือนว่ามีสิ่งหนึ่งที่ ครูมาลัยอยากจะฝากฝังไว้ไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลง ข้อความสั้นๆ แต่ทว่ามีความหมายยิ่งใหญ่ครอบคลุมเหลือเกิน สิ่งนั้นแทรกอยู่ในหน้า 390 ของทุ่งมหาราช เป็นข้อความที่บรรจุความหมายที่เกือบจะเป็นทั้งหมดของจุดมุ่งหวังแห่งวรรณกรรมทุ่งมหาราชเลยทีเดียว(ในทรรศนะของผู้เขียน) ข้อความนั้นคือคำพูดที่ว่า..."**แต่ประเพณีเป็นของตายยาก ศรัทธา และความเป็นไท ก็เช่นเดียวกัน**" ตัวละครที่โลดแล่นอยู่ในทุ่งมหาราชก็ได้ทำให้คำพูดข้างต้นเป็นความจริงขึ้นมา ด้วยการทุ่มชีวิตจิตใจรักษาไว้ มิใช่เพียงแค่คำพูดเท่านั้นควรที่คนรุ่นหลังจะได้น้อมนำมาสู่สำนึกแห่งตน

"ประเพณี" ประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย คนรุ่นใหม่ไม่เพียงแต่ไม่มองข้ามแต่ต้องช่วยกันรักษาไว้ให้เห็นเป็นรูปธรรมอีกด้วย "ศรัทธา" ศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ศึกษาอย่างตั้งใจ (มิใช่เป็นพุทธแค่ ในทะเบียน) เพื่อที่จะเข้าถึงหลักคำสอนแท้จริง นำมาปฏิบัติจริงได้บ้าง (แม้จะปฏิบัติตามไม่ได้ทั้งหมดถึงขั้นสิ้นอาสวะหมดกิเลส เพียงปฏิบัติตามหัวข้อฆราวาสธรรมก็พอ) เพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นชาวพุทธมีศรัทธาที่แท้จริง "ความเป็นไท" ความที่แต่เดิมเราเป็นชาตินักสู้ไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นของใคร พูดง่ายๆ แบบคำไทยๆ ก็คือเราไม่ยอมเป็นขี้ข้าของใครนั่นเอง จะขอยกเนื้อร้องเพลงของชาติเพลงหนึ่งมาประกอบคำพูดนี้ ซึ่งหลายๆ ท่านอาจจำได้อย่างไม่มีวันลืมเลือนที่ว่า..."ไทยคงเป็นไท มิใช่ชาติเป็นเชลย เรามิเคย ถอยร่นชนชาติศัตรู บางระจันแม้สิ้นอาวุธยังสู้ สองดาบฟาดฟันศัตรู สู้จนชีพตนมลาย" ทำให้เห็นว่าเรารักความเป็นไท มากเพียงใด แม้เหตุการณ์ต่างๆ ในทุ่งมหาราชจะเกิดขึ้นอยู่ทางแถบภาคเหนือตอนล่าง เช่น ตาก กำแพงเพชร นครสวรรค์ มิใช่เป็นชาวบางระจันดั่งเนื้อร้องของเพลงแต่เราก็มีสายเลือดของไทย สายเลือดขุนศึก อยู่เต็มหัวใจเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะ "เมืองกำแพงเพชร" เป็นเมืองหน้าด่านปกป้องผืนแผ่นดินมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยนั่นแล้วความเป็นไท ที่มีความเด่นชัดอยู่ในตัวละครเรื่องทุ่งมหาราชนั้น เป็นเหตุให้วรรณกรรมเรื่องนี้ดำเนินเรื่องไปได้สมกับเป็น "ทุ่งมหาราชโดยแท้" มิใช่เป็นเพียงแค่ทุ่งหญ้าธรรมดาเท่านั้น ความที่รักความอิสระ รักที่จะเป็นผู้นำตนเอง ฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ด้วยตนเอง และเก็บเกี่ยวผลของมันด้วยความภาคภูมิใจ ยอมรับในสิ่งที่ปรากฏ ไม่ว่าผลนั้นจะออกมา แพ้ หรือชนะ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ นี่แหละที่แสดงให้เห็นความเป็น "ไท" ที่แฝงอยู่ในคำพูดประโยคนั้น

อีกคำพูดหนึ่งของครูมาลัย (เรียมเอง) ในช่วงท้ายของคำนำ ที่ว่า... "อะไรเป็นเหตุให้เราปฏิบัติต่อกัน และระหว่างกันเช่นนั้น? ข้าพเจ้าไม่สามารถจะค้นหาสาเหตุได้จนกระทั่งบัดนี้ อย่างดีที่สุดที่จะระลึกออกก็เพียงแต่นับแต่จำความได้ ประเพณี และนิสัยเช่นนั้นมีอยู่ก็ระหว่างชาวคลองสวนหมาก มันอาจจะมาจากผลของพระพุทธศาสนา และมันก็อาจจะมาจากธรรมชาติของคนที่เกิดในป่าในดง อย่างเรา"

ผลของพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจ ความเป็นอยู่ของคนรุ่นก่อนๆ มากเพียงใด ทั้งในยามทุกข์ยาก ยามเกิดศึกสงคราม คราวเกิดภัยพิบัติต่างๆ หรือแม้แต่ในยามสงบสุข ชีวิตของคนไทยก็ไม่อาจตัดขาดจากพระพุทธศาสนา ตัดขาดจากวัดไปได้ ดังคำพูดตอนหนึ่งของทุ่งมหาราชในหน้า 182 "กำไรจากการค้าไม้ในปีนั้น เป็นไปมิได้ผิดพลาดจากต่วนดำบอกเล่าและเขาคาดคะเนไว้ เพราะฉะนั้นจึงมากพอสำหรับยุค และสมัยที่เขาอยู่ จะบำเพ็ญตนเป็นเศรษฐีย่อยๆ นอนกินไปจนตายหรือเป็นพ่อค้าไม้รายใหญ่ขึ้นอีกคนหนึ่งแห่งลุ่มแม่น้ำปิง แต่รื่นไม่ยอมเลือกสักอย่างเดียว เขาไม่เคยลืมวาจาที่เขาลั่นไว้ เขาจะปลูกเรือนใหม่ เขาจะสร้างศาลาวัด เขาจะทอดกฐิน แลเขาก็ปรารถนาจะทำตามนั้น แม้มิใช่ด้วยเหตุอื่นใด ก็ด้วยความพอใจของเขาเอง" เราจะสร้างศาลาวัดก่อนให้ทันรับและฉลองพร้อมกับกฐินปีนี้" เขาบอกสุดใจ "สำหรับปลูกเรือนใหม่ เอาไว้ทีหลังได้"

หากไม่มีหัวใจน้อมนำ ยึดมั่น ศรัทธา ในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง จริงจัง คำพูดและการกระทำดังกล่าวคงไม่เกิดมีขึ้นมาได้ ใครหลายคนอาจคิดว่า"ก็เป็นไปได้น่ะสิ ก็นั่นมันเป็นแต่ในนวนิยายไม่ใช่ชีวิตจริงของคนเรา" แต่สำหรับผู้เขียนแล้ว เชื่อมั่นเหลือเกินว่า ยังมีอีกหลายๆ ดวงใจของผู้คนที่มีโอกาสได้อ่านข้อเขียนนี้ จะบอกว่า "เชื่อว่าเป็นไปได้" หรือ "เป็นไปได้แน่นอน" เพราะผู้เขียนเชื่อว่าในโลกยุคโลกาภิวัตน์ บุคคลเหล่านี้ยังมีอยู่ พวกเขาคละเคล้าปะปนอยู่ท่ามกลางความวุ่นวาย ร้อนแรง แห่งกระแสกิเลส อยู่ด้วยดวงใจที่ผ่องใสบริสุทธิ์ และยังบำเพ็ญตนเป็นอุบาสกแก้ว อุบาสิกาแก้ว ฆราวาสผู้ค้ำจุนพระพุทธศาสนา ได้อย่างเหนี่ยวแน่นมั่นคง พร้อมทั้งปกป้องยามพระศาสนามีภัยอีกด้วย เหตุใดผู้เขียนจึงเชื่อเช่นนั้น? ก็ไม่อาจจะหาหลักฐานข้อมูลการวิจัยใดใดมากล่าวอ้างให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ รู้แต่ว่าผู้เขียนใช้ใจของตัวเอง และประสบการณ์ที่เคยผ่านพบมาเป็นเครื่องยืนยันความเชื่อมั่น

ขุนนิคมบริบาล นามนี้ปรากฏแก่สายตาเป็นอันดับแรกก่อนข้อความอื่นใดในวรรณกรรมทุ่งมหาราช และก็เป็นชนวนจุดแรกที่ในห้วงจินตภาพของผู้เขียนนึกย้อนทวนกลับมาหาอย่างรวดเร็วถึงบทเริ่มในทันทีที่อ่านจบ เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ไม่ทราบว่าผู้อ่านท่านอื่นๆ จะคิดตรงกับผู้เขียนหรือไม่?

ทุ่งมหาราช...วรรณกรรมแห่งชีวิต แม้แต่อ่านจบแล้วก็ยังมีอิทธิพลทำให้ต้องพลิกกลับมาอ่านบทที่หนึ่งใหม่อีกครั้งอย่างต่อเนื่อง อย่างพิเคราะห์ เหมือนไม่เคยอ่านผ่านมาก่อนฉะนั้น เหมือนเรื่องทั้งเรื่องเชื่อมโยงหมุนวน ไม่มีวันจบสิ้น ดุจสายเลือดในกายที่ไหลเวียนอยู่ตลอดเวลาตราบวันตาย ดุจห้วงวัฏฏสงสารอันยาวนาน เกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด ตราบใดที่ยังไม่สิ้นกิเลส จิตหลุดพ้นเข้าสู่กระแสแห่งพระนิพพาน

มุมมองหนึ่งของผู้เขียนที่อาจไม่เหมือนผู้อ่านท่านอื่นๆ นั่นคือ ต้องการรู้ - เห็นการแต่งตั้งการพระราชทานบรรดาศักดิ์ในพระเจ้าแผ่นดิน ให้แก่สามัญชนผู้หนึ่งผู้ใด บุคคลผู้ซึ่งขึ้นมา

จากชาวบ้านธรรมดา เขาต้องมีคุณสมบัติอันใดบ้าง จึงจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เช่นนั้น? หรือเพราะ "ทิดรื่น" ตัวละครเอกของทุ่งมหาราชได้เป็นกำนัน เขาจึงได้เป็น "ขุนนิคมบริบาล" หรือยังต้องมีคุณสมบัติพิเศษอื่นๆ อีก? บรรดาศักดิ์พระราชทานเช่นนี้ จะได้แก่ผู้ปกครองตำบลทุกๆ คนหรือไม่? ยังเป็นที่สงสัยใคร่รู้ของผู้เกิดภายหลังที่ยังขาดเขลาเช่นข้าพเจ้ายิ่งนัก ตั้งแต่อ่านบทที่หนึ่งก็เริ่มรอคอยที่จะได้เห็นขั้นตอนการได้รับบรรดาศักดิ์พระราชทาน แต่จนกระทั่งอ่านจบบทสุดท้าย (บทที่ 20 ภาค 2) ทิดรื่นก็ยังคงเป็นเพียงกำนันรื่นธรรมดาอยู่เช่นนั้น จนต้องพลิกกลับมาอ่านตอนเริ่มเรื่องใหม่อีกครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่ากำนันรื่นได้เป็นขุนนิคมบริบาลจริงๆ ท่านขุนสิ้นใจเมื่ออายุได้...เก้าสิบสองปี (เป็นอายุขัยที่ไม่ค่อยมีมากนักในยุคนี้) แต่ก็ไม่ได้เห็นพิธีการที่พระเอกของเรื่องได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "ขุน" จากหนังสือศัพทานุกรม ของกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2527) ได้กล่าวว่า...

"บรรดาศักดิ์ เป็นคำนาม หมายถึง ตำแหน่งข้าราชการสมัยก่อน ได้รับพระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดิน ได้แก่ ขุน หลวง พระ พระยา เจ้าพระยา เป็นต้น

ตัวอย่าง ต้นตระกูลของเขามี บรรดาศักดิ์ เป็นพระยา

การเสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชรของ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เมื่อ 25 สิงหาคม 2449 ตอนนั้นคลองสวนหมากยังไม่เป็นตำบล ยังไม่มีขุนนิคมบริบาล ผู้เขียนจึงใช้ประสบการณ์เดิมของตนคาดเดาเองว่า บรรดาศักดิ์ "ขุน" และ ราชทินนาม "นิคมบริบาล" นั้น จะได้มาหลังจากขุนนิคมบริบาลเปลี่ยนฐานะจากผู้ใหญ่บ้าน เป็นกำนัน ไม่เกิน 4 ปี (โดยประมาณ) หากเป็นการพระราชทานบรรดาศักดิ์จากในหลวงรัชกาลที่ 5 เพราะนับจากปี พ.ศ.2449 ที่เสด็จประพาสกำแพงเพชร จนถึงปี พ.ศ.2453 ที่พระองค์ท่านเสด็จสวรรคต จากหนังสือ สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญ ของ กรุงรัตนโกสินทร์ หน้า 71 รูปที่ 127 ได้กล่าวไว้ว่า..."พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต เมื่อวันเสาร์เดือน 11 แรม 4 ค่ำ ปีจอ จุลศักราช 1272 ตรงกับวันที่ 23 ตุลาคม พุทธศักราช 2453 พระชนมพรรษา 58 พรรษา เสด็จดำรงสิริราชสมบัติได้ 43 พรรษา" จากข้อมูลเหล่านี้ การคาดเดาของผู้เขียนก็คงไม่ทิ้งช่วงห่างของเวลาให้คลาดเคลื่อนมากจนเกินไป

เนื้อเรื่องของทุ่งมหาราชบอกเล่าถึงอาชีพของประชาชนทางแถบภาคเหนือตอนล่าง เช่น ตาก กำแพงเพชร นครสวรรค์ ว่าในยุคนั้น นอกจากการทำไร่ทำนาตามฤดูกาลแล้ว การล่องไม้หรือการค้าไม้ด้วยการล่องซุงไปตามลำน้ำแม่ปิงก็เป็นอีกอาชีพหนึ่งสำหรับผู้มีเงินทุนหรือมีฐานะดีระดับคหบดีย่อยๆ ขึ้นไป ที่จะประกอบอาชีพนี้ได้ การตัดไม้ต้องอาศัยแรงคน และการชักลากไม้ในป่าสมัยนั้นก็ต้องอาศัยกำลังจาก "ช้าง" เป็นสำคัญ เพราะถนนหนทางต่างๆ ยังลำบาก ส่วนใหญ่จะเป็นทางเกวียนเล็กๆ และอยู่ในป่าลึก ผู้เขียนทราบมาจากผู้สูงอายุที่เป็นญาติผู้ใหญ่และมีชีวิตคลุกคลีอยู่

คนจนไม่มีสิทธิ์ครอบครองเป็นเจ้าของช้างได้เลย ยิ่งใครที่มีช้างเป็นจำนวนมาก ก็ยิ่งหมายถึงฐานะอันมั่งคั่งของผู้ที่เป็นเจ้าของมากเพียงนั้น เนื่องจากช้างเป็นสัตว์เลี้ยงที่ไม่ใช่ว่าใครๆ จะเลี้ยงได้เหมือนสัตว์เลี้ยงทั่วๆ ไปเช่น สุนัขหรือแมว เพราะช้างจะต้องมีผู้อยู่ดูแลใกล้ชิดที่เรียกกันว่า "ควาญช้าง" และต้องมั่นใจว่าจะเลี้ยงช้างได้อย่างตลอดรอดฝั่ง ไม่ปล่อยให้อดๆ อยากๆ จนต้องเที่ยวไปทำลายพืชไร่หรือขโมยอาหารจากชาวบ้านให้เป็นที่เดือดร้อน จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าผู้ค้าไม้และหรือผู้เลี้ยงช้างในสมัยก่อนจะต้องเป็นผู้มีฐานะดีพอสมควร (ผู้เลี้ยงช้างไว้ใช้แรงงานอาจจะไม่ได้เป็นผู้ค้าไม้เสมอไปก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพนี้)

เมื่อพูดถึงช้างแล้วก็อดที่จะกล่าวถึง "ช้างเผือก" ไม่ได้ ช้างธรรมดาว่าเป็นสัตว์ชนิดพิเศษแล้ว แต่ช้างเผือกยิ่งเป็นสัตว์ชนิดพิเศษยิ่งขึ้นไปอีก ว่ากันว่าช้างเผือกเป็นสัตว์แสนรู้คู่ควรกับเฉพาะผู้มีบุญญาบารมี มีบุญญาธิการมากๆ เท่านั้น คนไทยเราเชื่อถือกันว่าช้างเผือกเป็นของคู่บัลลังก์พระมหากษัตริย์จึงไม่มีชาวบ้านคนใดกล้าเลี้ยงช้างเผือกไว้ ความที่ว่าช้างเป็นสัตว์ชนิดพิเศษโดยเฉพาะช้างเผือกนี้ จึงเกิดคำพูดเล่าต่อๆ กันมาที่แสดงให้เห็นว่าช้างเป็นสัตว์เลี้ยงยากคู่ควรกับเฉพาะผู้มีฐานะดี คำนั้นกล่าวว่า "หากขุนนางคนใดไม่เป็นที่พอพระทัยของกษัตริย์ ขอเพียงพระองค์ประทานช้างเผือกนั้นให้ไปเลี้ยงไว้ที่บ้านเพียงไม่นานจากฐานะอันร่ำรวยของขุนนางผู้นั้นจะจนลงๆ ในที่สุด" นี่เป็นคำที่เล่าสืบต่อกันมา ช้างที่เป็นช้างเผือกมีลักษณะที่เป็นมงคลหลายประการ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าช้างเผือกจะต้องมีสีขาวมีส่วนที่มองเห็นว่าเผือกแต่อย่างใดตามความเข้าใจของหลายๆ คนที่แปลตามความหมายในบัญญัติศัพท์ของคำว่า "เผือก"

การจะดูว่าช้างเชือกใดเป็นช้างเผือกนั้นไม่ใช่สิ่งที่จะดูกันง่ายๆ แต่เพียงผิวเผิน ต้องศึกษาและมีความชำนาญโดยเฉพาะ หลักเกณฑ์ใหญ่ๆ ที่พอจะตัดสินได้ก็มีอยู่แต่เราจะไม่นำมากล่าวไว้ในที่นี่เดี๋ยวจากการที่เขียนถึงวรรณกรรมทุ่งมหาราช จะกลายเป็นตำราดูลักษณะช้างไป ช้างจึงเป็นสัตว์เลี้ยงของผู้มีฐานะดี และยังต้องมีบารมีอีกด้วย

แต่ในยุคปัจจุบัน อันเป็นยุคสื่อสารไร้พรมแดน "ช้าง" ได้ลดบทบาทลงไปเป็นอย่างมาก จากที่เคยเป็นกำลังสำคัญของมนุษย์ก็เหลือเพียงเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้ดูเล่นเท่านั้น(ไม่นับพวกที่ไม่กลัวบาปกรรมฆ่าช้างอย่างโหดร้ายทารุณเพียงเพื่อตัดงาไปขาย) เพราะเทคโนโลยีอันล้ำสมัย หรือที่เรียกกันจนติดปากว่า "ไฮเทค"นั้นเข้ามามีอิทธิพลแทนที่กำลังแรงงานทั้งจากคนและสัตว์ไปแล้ว แต่สิ่งใดที่มีคุณอนันต์ก็ย่อมมีโทษมหันต์เช่นกันหากผู้ใช้ไม่รู้จักป้องกันผลเสีย ดังเช่นไฮเทคเทคโนโลยีเหล่านั้นก็ได้ย้อนกลับมาฆ่าผู้ใช้มันทางอ้อม มันฆ่าป่าทั้งป่า ซึ่งก็รวมถึงการฆ่าหมู่สัตว์น้อยใหญ่ไปในเวลาเดียวกันด้วย มันฆ่าฤดูกาลให้แปรปรวนวิปริต และกำลังกลืนชีวิตผู้คนอย่างช้าๆ ด้วยมลพิษ ด้วยภัยจากธรรมชาติที่ขาดสมดุลย์ ด้วยผลสะท้อนของสารเคมี เช่น ปรากฏการณ์เรือนกระจก และด้วย

จากธรรมชาติที่ขาดสมดุลย์ ด้วยผลสะท้อนของสารเคมี เช่น ปรากฏการณ์เรือนกระจก และด้วยอุบาทว์มนุษย์ที่มีกำลังมีทุนเหนือกว่าฆ่ามนุษย์ด้วยกันเอง แม้เราจะแก้ไขสภาพสังคมไม่ได้ทั้งหมดแต่จิตสำนึกที่ดี ที่เราควรปลูกฝังก็เป็นสิ่งที่ควรกระทำให้เกิดมีขึ้นในใจของเราเองก่อนอื่นมิใช่หรือ?

ทุ่งมหาราช พูดถึงการปกครองในส่วนท้องถิ่นที่ผู้นำมีส่วนสำคัญต่อการตัดสินในของลูกบ้านแทบจะเรียกได้ว่าสามารถชี้นำการอยู่หรือไป ความเป็นหรือตายของกลุ่มชนในปกครองได้เลยทีเดียว ในชั้นแรกผู้เขียน รู้สึกว่า ความรักความผูกพัน การเชื่อฟังและคล้อยตามผู้นำของลูกบ้านชาวปากคลองที่กำนันรื่นปกครองอยู่นั้นเป็นการผูกเรื่องเกินจริงไปสักนิด ซึ่งผู้เขียนก็คิดไปเองตามภูมิปัญญาและประสบการณ์เดิมที่มีอยู่น้อย แต่เมื่อมาพบข้อความตอนหนึ่งในหนังสืออ้างอิง ขบถ. ร.ศ.121 เตช บุนนาค เป็นผู้เขียนและรวบรวมบางส่วนมาจาก จดหมายเหตุ ของกองจดหมายเหตุแห่งชาตินั้น ความคิดเดิมก็เปลี่ยนไปกลายเป็นว่า วรรณกรรมทุ่งมหาราชของครูมาลัย ชูพินิจ มิได้ผูกเรื่องให้ "รื่น" เป็นพระเอกเกินความเป็นจริงตามยุคสมัยนั้นแต่อย่างใด ข้อความในหนังสือ ขบถ. ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) ตรงส่วนหนึ่งที่เป็นบทคำนำของ เตช บุนนาค (มิได้ระบุหน้า) กล่าวไว้ว่า..."การพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นโดยรัฐบาล ทางภาคเหนือก็เช่นกัน ปัญหาเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ป่าไม้และแร่ธาตุ ตลอดจนปัญหาชนกลุ่มน้อย ที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในพระราชอาณาเขต เป็นปัญหาเศรษฐกิจและสังคมขั้นพื้นฐานใหม่"...."ถึงแม้รัฐบาลกลางยังมิได้นำการปฏิรูปไปใช้ในระดับราษฎร แต่การที่รัฐบาลดำเนินการอย่างรุนแรงต่อผู้นำท้องถิ่นดั้งเดิม ทำให้ผู้นำท้องถิ่นกลายเป็นวีรบุรุษของประชาชน ที่เป็นจุดความสำนึกในเชื้อชาติ ศาสนา และความภักดี ต่อท้องถิ่นขึ้นมาในตัวโดยอัตโนมัติ" ข้อความเพียงเท่านี้ก็กระจ่างแจ้งแล้ว สำหรับที่จะมองย้อนให้เห็นสภาพชีวิตของผู้คนที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมทุ่งมหาราช

ป่าไม้ของไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการตัดไม้ ชักลากและล่องลงมาตามลำน้ำกันมาก โดยที่ตอนนั้นยังไม่มีกฎออกมาควบคุม จนเป็นที่น่าวิตก จวบจนกระทั่งเมื่อถึง พ.ศ. 2439 จากหนังสือ "สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์" หน้า 61 รูปที่ 109 ได้กล่าวไว้ว่า "ซุงที่ล่องลงมาตามลำน้ำเริ่มอยู่ในความควบคุมตรวจตราของกรมป่าไม้ที่โปรดให้จัดตั้งขึ้น ในพุทธศักราช 2439" จากบัดนั้นจนถึงปัจจุบันนี้(พ.ศ. 2538) รวมระยะเวลาได้ 99 ปีแล้ว เมืองไทยที่เคยขึ้นชื่อว่ามีป่าไม้มากและอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก และเคยอยู่ในแบบเรียนให้บุตรหลานได้ท่องจำว่าเมืองไทยมีป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์นั้น มาบัดนี้สภาพบ้านเมืองของเราเป็นอย่างไร? และใครที่ทำให้เป็นเช่นนี้? ก็ไม่อยากจะกล่าวถึงให้เป็นที่สะเทือนใจ เดี๋ยวจะผิดไปจากเจตนารมณ์เดิมที่ผู้เขียนต้องการพูดถึงเฉพาะวรรณกรรมทุ่งมหาราชเท่านั้น แต่บังเอิญว่าทุ่งมหาราชเป็นวรรณกรรมแห่งชีวิต ชีวิตที่ต่อสู้ดิ้นรนด้วยอุดมการณ์อันแรงกล้าคุกรุ่น นับแต่อดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อย่างชนิดที่ไม่มีวันจะจางหายไปได้ ตราบใดที่อุดมการณ์ของบรรพชนยังได้รับการสานต่อจากคนชั้นลูกชั้นหลานที่มีหัวใจ

ดุจเดียวกัน จึงอยากขอฝากสำนึกเล็กๆ ที่รู้สึกรักหวงแหนในธรรมชาตินี้ไว้ ฝากไว้ในสายลม เปลวแดด ลำน้ำ และอากาศธาตุ ที่พวกเราจะต้องสัมผัส จะต้องดื่มกิน และหายใจเข้าไปเพื่อดำรงธาตุขันธ์ให้คงสภาพ (อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง) อยู่เพื่อทำหน้าที่ หน้าที่ของชีวิต

ถึงบรรทัดนี้ก็อยากอธิบายไขข้อข้องใจของตัวผู้เขียนเอง เป็นข้อมูลส่วนตัวที่บังเอิญนำมาผูกโยงเข้ากับปัญหาในทุ่งมหาราช โดยมิได้ตั้งใจ เป็นข้อมูลเฉพาะที่ผู้เขียนใช้เป็นตัวคลี่คลายคำถามที่เกิดขึ้นตั้งแต่แรกที่อ่านทุ่งมหาราช มิได้หมายที่จะใช้เป็นคำตอบให้แก่กระทู้ถามใดใดที่เกิดเนื่องจากวรรณกรรมทุ่งมหาราช

เหตุที่ผู้เขียนมีความรู้สึกรักผูกพันอยู่กับช้าง สัตว์ผู้มีคุณของชาตินี้ (แผ่นดินสยามใช้ช้างออกศึกสู้รบกับอริราชศัตรูกู้แผ่นดินมาเป็นเวลาช้านาน) ก็เพราะคุณตาทวดของผู้เขียน มีอาชีพที่ต้องใกล้ชิดสัตว์เลี้ยงผู้มีกำลังมหาศาลนี้ คุณตาทวดมีอาชีพล่องไม้อีกอาชีพหนึ่งที่นอกเหนือไปจากการทำไร่ ทำนาเล็กๆ น้อยๆ พอจะเลี้ยงดูบุตร-ภรรยาได้ทุกคนโดยไม่ให้อดอยาก คุณตาทวดมีภรรยา 16 คน มีลูกๆ ทั้งหมด 35 คนด้วยกัน คุณตาของผู้เขียนเป็นบุตรชายคนโตคนเดียวของภรรยาแรก (นอกนั้นน้องๆ เป็นผู้หญิงทั้งหมด) จึงได้รับการถ่ายทอด เก็บเกี่ยวเหตุการณ์ต่างๆ ในสมัยนั้นไว้ได้มาก เป็นเหมือนสมุดบันทึกเหตุการณ์อย่างดี ที่จะนำมาถ่ายทอดให้แก่หลานที่สนใจชีวิตความเป็นอยู่ของคนรุ่นก่อนเก่าเช่นผู้เขียน

จากคำบอกเล่าของคุณตา (แนบ สายชมจันทร์) ซึ่งปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ แม้วัยของท่านจะล่วงเข้าสู่ปีที่ แปดสิบเจ็ด แล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีสุขภาพแข็งแรง ความทรงจำยังดีเยี่ยมโดยเฉพาะเรื่องราวในอดีต (หากครูมาลัย ชูพินิจ ท่านยังมีชีวิตอยู่ วัยของท่านก็อยู่ที่ตัวเลขประมาณ แปดสิบเก้าปี) คุณตาได้กรุณาเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า... "สมัยที่พ่อของตาเป็นกำนันปกครองตำบลนี้ (ตำบลบ้านแดน อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์) ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "ขุน" ได้เข้าเฝ้ารับเสด็จฯ ในหลวงรัชกาลที่ 5 ตอนนั้นตายังเป็นเด็กเล็กๆ แต่ก็ยังจำความได้ ตาตามพ่อเข้าไปเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง อย่างใกล้ชิด ได้เห็นพ่อเกณฑ์คนปลูกพลับพลาที่ประทับ ฯลฯ และยังตามพ่อไปส่งเสด็จฯจนถึงบางกอกก็หลายครั้ง" การคมนาคมที่สะดวกที่สุดในยุคนั้นใช้เส้นทางเดินเรือแทบทั้งสิ้น จนเป็นที่มาของราชทินนาม "ศรีนาวา" ซึ่งเป็นของคุณพ่อของคุณตาทวด

นอกจากนั้นคุณตายังได้กรุณาเล่าเรื่องสนุกๆ ในยุคนั้นให้ฟังอีกหลายเรื่องล้วนแต่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ของบ้านเมืองแทบทั้งสิ้น รวมทั้งเรื่องของ "พระยอดเมืองขวาง" วีรบุรุษผู้อยู่ในประวัติศาสตร์ชาติไทยในคดีที่ไทยวิวาทกันกับฝรั่งเศส เมื่อปีพ.ศ. 2436 เป็นเรื่องราวที่หาอ่านไม่ได้ในหน้าใดของบันทึกทางประวัติศาสตร์ แต่ผู้เขียนไม่สามารถจะนำมาเล่าให้ฟัง ณ ที่นี้ได้

สาเหตุที่ผู้เขียนรู้รายละเอียดก็เพราะได้รับการถ่ายทอดมาจากคุณตา ผู้ซึ่งมีพ่อเป็นผู้มี

อำนาจส่วนท้องถิ่นในสมัยนั้น คุณตาทวดได้ใช้ความเป็นญาติเข้าไปรู้เห็นในสิ่งที่ทางการจำต้องปิดบังเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ ในยุคที่ประเทศตะวันตกออกล่าอาณานิคม เนื่องจากน้องสาวของคุณตาทวดเป็นภรรยาของพระยอดเมืองขวางนั่นเอง คุณตาทวดจึงได้รับสิทธิพิเศษในการรับรู้ข่าวสารบางอย่างในยุคที่ไทยวิวาทกันกับฝรั่งเศสนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงวิตกแทนอาณาประชาราษฎร์ในการที่ฝรั่งขอแบ่งดินแดน จนถึงกับทรงพระประชวร ในครั้งนั้น

ต้องขออภัยหากคิดว่าเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับวรรณกรรมทุ่งมหาราช ไม่เกี่ยวในเชิงเนื้อหาแต่เกี่ยวข้องในเชิงความคิด จิตสำนึก ที่จะได้กล่าวต่อไป สิ่งทั้งหลายที่ได้รับการบอกเล่า เป็นประวัติศาสตร์แห่งความทรงจำรำลึก ผู้เขียนได้บันทึกไว้อ่านเอง และเล่าสู่กันฟังในหมู่ญาติสนิทและผู้ที่เป็นที่รักเท่านั้นแต่ก็มีญาตินักที่จะสนใจใคร่รู้ในเรื่องราวของบ้านเมือง ไม่ว่าจะเป็นอดีตหรือปัจจุบันก็ตาม พวกเขารู้และคิดอย่างเดียวว่า ทำอย่างไรให้ร่ำรวยเร็วที่สุด ทำอย่างไรให้วันนี้มีเงินเข้าสู่กระเป๋าให้มากที่สุดพวกเขาจึงพากันมองผู้เขียนกับคุณตาด้วยสายตาที่แปลกๆ เพราะความคิดของเราแตกต่างกันนั่นเองบางเวลาคุณตาก็สอนผู้เขียนให้ท่องคาถาที่มีแต่คำบาลีล้วนๆ ซึ่งผู้เขียนก็สามารถท่องจำได้หมดในเวลาอันรวดเร็ว (เพราะมีพื้นฐานมาบ้าง) พวกเขาก็ยิ่งพากันมองด้วยสายตาที่แปลกใหญ่ แต่ทั้งนี้ใครจะว่าอย่างไรผู้เขียนก็ไม่เคยโกรธ แม้แต่กับคนที่ดูถูกบรรพชนว่างมงายในเรื่องไสยต่างๆ ที่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถพิสูจน์ได้ เพราะรู้ว่าสังคมทุกวันนี้ สังคมยุคโลกาภิวัตน์ ผู้คนส่วนใหญ่เขาก็พากันมองของเก่าๆ คนเก่า(ผู้สูงอายุ) มอง "ประวัติศาสตร์" ไปในทำนองเดียวกันกับญาติของผู้เขียนเองเสียแล้วไม่ต้องการอธิบายอีกว่าเขาพากันคิดและรู้สึกเช่นไรเพราะมันจะเป็นการทำร้ายใจตัวเองเกินไป

ที่จำเป็นต้องยกเรื่องของบรรพชนตนเองมาเทียบเคียงนี้ ก็เพื่อง่ายต่อการอธิบายความรู้สึกที่ไม่อาจยกให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ อยากบอกว่า น่าเสียดายนักที่เมื่อกาลเวลาผ่านไปสิ่งทั้งหลายเหล่านี้จะตายไปพร้อมกับกาลเวลา ตายไปพร้อมสังขารของบรรพชน ดุจเดียวกับอุดมการณ์อันมีค่าคุณความดีของบุคคลในอดีต ที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมทุ่งมหาราช ซึ่งเมื่อกาลเวลาผ่านไปสังคมเปลี่ยนไปและผู้คนหลงใหลไปกับโลกวัตถุนิยม จนหลงลืมคุณค่าทางจิตใจ เมื่อนั้นพวกเขาก็จะพากันปฏิเสธว่า... "ไม่มีจิตสำนึกเช่นนั้น ไม่มีบุคคลเหล่านั้น เกิดมีชีวิตอยู่จริงบนโลกนี้" ช่างน่าอนาถเสียจริงๆ เหมือนคำพูดของ ท่านอัลเบิร์ต ไอน์สไตล์ นักวิทยาศาสตร์เอกของโลก(ที่ศึกษาและศรัทธาพระพุทธศาสนา) ที่กล่าวถึง มหาตมะ คานธี ว่า "ต่อไปจะมีคนปฏิเสธว่า คนอย่างมหาตมะ คานธี ไม่เคยเกิดและมีชีวิตอยู่จริงบนโลกใบนี้"

ทุ่งมหาราช มีหลายสิ่งที่ชวนประหลาดใจ เช่น อายุขัยของบุคคลในเนื้อเรื่องที่มีอายุยืนจนคนรุ่นใหม่หลายคนอาจตกใจกับตัวเลขอายุของท่านเหล่านั้นแต่สำหรับผู้เขียนมีประสบการณ์

ตรงกับตนเองจึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจ ขุนสาย(เจิม) สายชมจันทร์ คุณตาทวดของผู้เขียนสิ้นอายุขัย เมื่อท่านผ่านเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตมาได้ หนึ่งร้อยเก้าปี ท่านอายุยืน ยึดมั่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งนักจงรักภักดีต่อผืนแผ่นดินไทย(แม้ท่านจะเป็นต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร) และมีภรรยาหลายคนคล้ายๆ ขุนนิคมบริบาล ตัวละครเอกของเรื่องทุ่งมหาราช ดังนั้นความสงสัยแปลกใจของผู้เขียนที่เกี่ยวข้องกับการพระราชทานบรรดาศักดิ์และความมีอายุยืนของคนสมัยก่อน รวมทั้งความทรหดอดทน มีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมแรงกล้าที่จะทำเพื่อการดำรงอยู่ของหมู่คนส่วนใหญ่ มากกว่าความรัก หรือความสุขส่วนตัว ความประหลาดใจเหล่านี้ค่อยๆ คลายลงไปบ้างแล้ว แต่ความประทับใจที่มีต่อทุ่งมหาราช จะยังคงอยู่ในความทรงจำอย่างไม่มีวันเปลี่ยนแปลง

ท่านคงให้อภัยที่ผู้เขียนมีเรื่องราวส่วนตัวเรื่องราวในเชื้อสายวงศ์ตระกูลของตนเองมาเทียบเคียงกับเหตุการณ์ในวรรณกรรมทุ่งมหาราช ทั้งนี้ก็เพื่อไขข้อสงสัย ที่อยู่ในใจของผู้เขียนเองเป็นสำคัญมิได้หมายที่จะใช้เรื่องราวใดใดที่เป็นส่วนตัวตอบกระทู้ถามที่อยู่ในใจของแต่ละท่าน เพียงแต่ตั้งข้อสงสัย ขึ้นมาด้วยความอยากรู้ของตนเอง และแสวงหาคำตอบจากประสบการณ์เดิมของตนเองเพื่อคลี่คลายปมปัญหาที่อยู่ในใจของตนเองเท่านั้น ไม่อาจนำมาตัดสินหรือวิพากษ์เหตุการณ์ใดใดในวรรณกรรมแห่งบรมครู วรรณกรรมทุ่งมหาราชได้เลย

เมื่ออยู่กับบุคคลภายในครอบครัว ผู้เขียนมักชอบกลับไปเป็นเด็กอีกครั้ง (ทั้งที่รูปร่างหน้าตาไม่เอื้ออำนวยที่จะให้กลับไปเป็นเด็กอีกแล้วก็ตาม) ทั้งนี้ก็เพราะรู้สึกว่าโลกของเด็ก เป็นโลกที่สดใสจิตใจของพวกเขาสะอาดบริสุทธิ์ มีจินตนาการกว้างไกล ไม่มีใครจะสามารถมาปิดกั้นความคิดของเขาได้เป็นใจที่ไร้ขอบเขต ใจเสรี เกินกว่าที่ผู้ใหญ่กิเลสหนาอย่างเราจะเข้าใจพวกเขาได้ ความที่ชอบเล่นกับเด็กๆ หลานๆ ตัวน้อยๆ เหมือนตัวเองเป็นเพื่อนเล่นอีกคนหนึ่งของพวกเขา ทำให้บุคคลในครอบครัวพากันตั้งฉายาให้ว่าเป็น "ครูปัญญาอ่อน" แต่ก็เป็นฉายาที่ผู้เขียนยินดีน้อมรับ เพราะโลกของคนปัญญาอ่อนบางทีพวกเขาก็หัวเราะได้ทั้งน้ำตา (โดยไม่ฝืนความรู้สึก) และไม่เคยปรากฏมีว่าคนปัญญาอ่อนที่ไหนไปหลอกลวงต้มตุ๋นใครให้เดือดร้อน หรือว่ากลัดกลุ้มในมรสุมชีวิตจนต้องถึงกับฆ่าตัวตายเสียที ไม่เคยเห็นเลยจริงๆ แม้ในครอบครัวจะตั้งฉายาว่า "ปัญญาอ่อน" แต่ข้อเขียนกล่าวถึงวรรณกรรมทุ่งมหาราชของครูมาลัย ชูพินิจ ผู้เขียนก็ได้พยายามร้อยเรียงอย่างเต็มกำลัง สุดที่ความสามารถอันน้อยนิดนี้จะพึงกระทำได้ เปรียบเหมือนหิ่งห้อยตัวน้อยส่งแสงวับแวม เฝ้าชมแสงอันเจิดจ้าของจันทราคืนวันเพ็ญฉะนั้น

ข้อเขียนทั้งหมดนี้ ผู้เขียนเขียนขึ้นจากใจอันยกย่อง เทิดบูชาในความกล้า ความบากบั่นบูชาในจิตสำนึกที่จะดำรงตนให้สมค่าแห่งความเป็นมนุษย์ผู้มีใจสูง ใจแห่งอริยชน ของบรรพบุรุษ

ทุกๆ ท่าน แม้บางตอนจะยกบรรพชนตระกูลตนมาเปรียบเปรยก็หาได้มีใจที่คิดโอ้อวดแต่อย่างใดไม่ หากจะบอกว่าเมื่อเขียนถึงตอนที่กล่าวอ้างถึงบรรพชน ผู้เขียนจะทำการผิดพลาด (ทั้งที่ไม่น่าจะผิดพลาด) จนต้องแก้ไขแล้วแก้ไขอีก ต่อเมื่อยกมือไหว้อธิษฐานขออนุญาตจากดวงวิญญาณของท่านเหล่านั้นแล้ว ผู้เขียนกลับมีความคิดแจ่มใสคิดคำเขียนได้ลื่นไหลไม่ผิดพลาด หากจะบอกเช่นนี้หลายท่านอาจพูดว่า"เป็นที่ใจของเราคิดไปเองหรือเปล่า?" ก็สุดแท้แต่ท่านจะพิจารณา เมื่อเรียงร้อยถ้อยคำตามกำลังของผู้ยังด้อยปัญญาได้เท่านี้แล้วผู้เขียนก็ขอให้ข้อความทั้งหมดทั้งปวงนี้เป็นเสมือนดั่งพวงมาลา บูชาแด่บรรพชนด้วยดวงใจ บูชาแด่ครูมาลัย ด้วยความตระหนักและเคารพรักอย่างสุดซึ้ง

"ฉันคงจะมีชีวิตอยู่ได้ดูยุคนั้น ความคิดของเขาพล่านอยู่ในใจ ถึงจะช้านานสักเพียงใด ชั่วแสนกัลป์อนันตชาติ ก็จะขออยู่ให้จงได้ เพราะมันเป็นบ้านของฉัน งานของฉัน"

(เรียมเอง น.329) ทุ่งมหาราช

หากกระแสสำนึกนี้ เป็นของครูมาลัย ชูพินิจ ที่แทรกอยู่ในงานเขียน ก็ขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์แผ้วของครู ได้โปรดรับรู้ว่า ลูกหลานเมืองคนแกร่งกำแพงเพชร ลูกหลานเลือดขุนศึกคนไทยของครู ได้ซึมซับเอาอุดมการณ์อันยิ่งใหญ่นั้นไว้ในสายเลือดแล้ว และมันจะคงอยู่ตลอดไป มันจะมีผู้มารับช่วงต่อไป ตลอดไป...ไม่มีวันตาย... *"ทุ่งมหาราช...วรรณกรรมแห่งชีวิต"*

คิดถึงครูมาลัย

ประเมิน แสงแก้ว

ครูมาลัย ชูพินิจ เป็นคนจังหวัดกำแพงเพชร บ้านเกิดริมคลองสวนหมาก บิดามารดามีอาชีพเป็นพ่อค้าไม้ล่องแพไม้ซุงไปขายต่างจังหวัด เมื่อเด็กๆ จะติดตามบิดามารดาเข้าป่าเพราะชอบเดินป่า ครูมาลัย เกิดวันพุธ 25 เมษายน 2449 บิดาชื่อสอน มารดาชื่อระเบียบ ชูพินิจ ซึ่งสืบต่อจากตระกูล ณ บางช้าง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ครูมาลัยเคยล่องแพกับบิดามารดาเพื่อนำแพไม้ซุงไปขายที่ปากน้ำโพ (นครสวรรค์) เคยใช้ปืนยิงจระเข้ใหญ่ได้ตัวหนึ่งบริเวณวังน้ำที่ตำบลคณฑี ชาวบ้านลือว่าเป็นจระเข้เจ้า ต่อมามารดาได้เสียชีวิตและบิดามีภรรยาใหม่ลูกต่างแม่กันคือ หมอสำเนียง ชูพินิจ หลังจากจบชั้นเรียนสูงสุดในจังหวัดกำแพงเพชร ได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ครูมาลัย เคยเรียนที่โรงเรียนวัดพระบรมธาตุ นครชุม และย้ายไปเรียนโรงเรียนวัชรราษฎร์วิทยาลัย ตอนนั้นอายุได้ 10 ขวบ ไปเรียนหนังสือชั้น ม.1 โรงเรียนวัดบพิตรพิมุข พ.ศ. 2459 ครูมาลัยเป็นคนที่เรียนหนังสือเก่ง เมื่อจบชั้น ม.6 เคยเป็นครูเพราะเรียนวิชาครู ที่วัดบวรนิเวศ พ.ศ.2464 สมัยครูมาลัยมีเพื่อนร่วมรุ่นมากและหนีไปเรียนที่อื่น เพราะดูถูกว่าครูเป็นอาชีพต่ำต้อยในสมัยนั้น

ครูมาลัย ชูพินิจ เข้าทำงานในโรงพิมพ์ หนังสือพิมพ์ไทย ซึ่งอยู่ทางแยกไปมักกะสันและดินแดงปัจจุบัน ครูมาลัย แต่งงานกับคุณสงวน จันทรสิงห์ 1 พฤศจิกายน 2479 เป็นคนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ บุคลิกลักษณะ อุปนิสัย ท่านเป็นคนที่รูปร่างโปร่งบาง นุ่มนวลสุภาพอ่อนโยนสงบเสงี่ยม พูดไพเราะ ใบหน้ายิ้มแย้มเสมอ ไม่เคยแสดงออกในการไม่พอใจ ท่านควบคุมอารมณ์ได้ดียิ่ง เป็นคนเปิดเผยขี้อาย อ่อนหวาน ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นเสมอ ครูมาลัยมานะบากบั่นสร้างตนเอง ของที่ได้จะได้จากการทำงานของท่านเอง มีจิตใจบริสุทธิ์มีน้ำใจประเสริฐ อารมณ์สุขุมรอบคอบ

ครูมาลัย ชูพินิจ เป็นนักเขียนที่สร้างสรรค์ มีอรรถรสที่แปลกน่าสนใจสนุกสนานมีหนังสือที่ท่านแต่งหลายเรื่อง คนรุ่นใหม่น่าจะหาอ่านเพื่อความเพลิดเพลินและประดับความรู้บ้าง ผู้เขียนกับป้าสงวนเคยนำเรื่องต้นฉบับไปขายลิขสิทธิ์ให้แก่สำนักพิมพ์วังบูรพา เพราะเคยได้ไปอาศัยที่บ้าน สมัยที่เข้าไปเรียนที่กรุงเทพฯ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับครอบครัวนี้ทุกคน ครูมาลัย เคยได้รับเกียรติอันสูงส่ง คือปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทาง “วารสารศาสตร์” เมื่อ 25 ตุลาคม 2500 ท่านเป็นผู้ทียึดมั่นอุดมการณ์ จรรยาบรรณของนักหนังสือพิมพ์มีความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบและถึงแก่กรรม เมื่อ 20 สิงหาคม 2506ไม่เคยรับราชการแต่ครูมาลัยมีความสนใจในการเขียนวรรณกรรม

ในวันหนึ่งๆ ท่านจะทำงานในโรงพิมพ์หลังจากนั้นท่านจะกลับบ้าน และใช้เวลาเงียบสงบกลางคืนเขียนงานของท่าน บุตรสาวที่ท่านรักมากคือ คุณขนิษฐา บุตรของท่านมี 5 คน คุณสุคต ชูพินิจ นิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์ คุณกิตติ ชูพินิจ รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คุณขนิษฐา ชูพินิจ ศิลปบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร โสมนัส นครจารุพงศ์ อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคุณสมาพร ชูพินิจ ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ท่านมีนามปากกามาก เช่น แต่งเรื่อง ความรักลอยมา ใช้ชื่อเรียมเอง ศึกอนงค์ ใช้ชื่อว่าแม่อนงค์ ท่านมีผลงานเรื่องสั้นจำนวนมาก คุณกิตติ ชูพินิจ เป็นคนที่ทำงานการเขียนตามครูมาลัย มีนามปากกา น้อย อินทนนท์ ชุดล่องไพร ท่านเคยเป็นปลัดอำเภอ ภายหลังมาทำงานด้านหนังสือพิมพ์ดาราต่างๆ ตำแหน่งสูงสุดอุปนายกนักหนังสือพิมพ์ สมัยท่านเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยท่านเป็นนักแปลภาพยนตร์ต่างประเทศ เพราะมีความรู้ภาษาอังกฤษเยี่ยม ปี 2538 ท่านได้เสียชีวิตจากผู้ที่ขับสวนทางมาชนทำให้เสียชีวิตในรถ บ้านบ่อฝ้าย อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ชาวกำแพงเพชร จึงมีความภาคภูมิใจยิ่ง ที่มีนักเขียนที่ยิ่งใหญ่ จากชนบทแดนไกลเข้าไปมีชื่อเสียงในเมืองกรุง บ้านท่านอยู่ซอยสุจริต 1 แขวงอำเภอดุสิต กรุงเทพฯ ด้านทิศเหนือของพระราชวังดุสิต ติดๆ กับบ้านสุนทราภรณ์ (เอื้อ สุนทรสนาน)

ทุ่งมหาราช ตอนที่ 6

ค้นหา เผยแพร่

การออกพื้นที่สนาม หาข้อมูลประกอบ
การศึกษาวิจัยเรื่องทุ่งมหาราชกับประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

เพื่อให้การศึกษาทุ่งมหาราชกับประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชรสมบูรณ์ คณะทำงานจึงออกพื้นที่ทุกตารางนิ้วของคลองสวนหมากเพื่อหาข้อมูลมาประกอบการเขียนดังมีรายการดังนี้

1. 17 มีนาคม 2537 สัมภาษณ์ นางทองสิน กวดกาง และ นางสุภา ใจผ่อง ผู้ทราบประวัติบ้านพะโป้
2. 19 มีนาคม 2537 สัมภาษณ์ นางเสนอ สิทธิ ถึง วัฒนธรรมประเพณีของกำแพงเพชรโบราณ 90 ปีย้อนหลัง และบันทึกเทปโทรทัศน์ ภูมิประเทศเมืองไตรตรึงษ์ในปัจจุบัน
3. 26 มีนาคม 2537 สัมภาษณ์ นางถวิล เอกปาน ลูกพี่ลูกน้องครูมาลัย ชูพินิจ ตามรอยฉากของเรื่อง ณ บ้านเดิมที่ผู้แต่งเรื่องทุ่งมหาราชเกิด
4. 14 เมษายน 2537 ชาวคลองสวนหมาก แสดงการละเล่นที่บ้านนครชุม เช่น รำคล้องช้าง ณ ลานเจดีย์พระบรมธาตุ ในงานวันสงกรานต์
5. 29 พฤษภาคม 2537 สัมภาษณ์ พระครูวิศาล ชิโรภาส เจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ ถึงประวัติการทำไม้ ประวัติวัดสว่างฯ
6. 2 กรกฎาคม 2537 สัมภาษณ์ อาจารย์สำรวม พูลเขียว อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัชรวิทยา ถึงประวัติบ้านเมืองนครชุม และประวัติของรื่นตัวละครเอก
7. 9 กรกฎาคม 2537 สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ศิริไพบูลย์ อดีตนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองกำแพงเพชร ศึกษา ประวัติการทำไม้ วัดชีนางเกา วัดเสด็จ และพะโป้
8. 11 กันยายน 2537 สัมภาษณ์ อาจารย์กัลยา รัตนบรรพต ทายาทสายตรงของพะโป้ และแม่ก๊วย รัตนบรรพต ภรรยาพ่อทองทรัพย์ บุตรชายพะโป้ถึงลักษณะนิสัย บุคลิกและประวัติการสืบวงศ์ของพะโป้
9. 24 กันยายน 2537 สัมภาษณ์ อาจารย์ประเสริฐ ศรีสุวพันธ์ นักประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ถึงความเป็นมาของนครชุม และสรุปเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทุ่งมหาราช
10. 26 กันยายน 2537 ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ (คุณพฤทธิ์ สรรคบุรานุรักษ์) มาสัมภาษณ์รายละเอียด การทำงานตามโครงการเพื่อนำเสนอในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ
11. 27 กันยายน 2537 สัมภาษณ์ คุณสุเทพ ทรงสวัสดิ์ อดีตพ่อค้าไม้กับบริษัทล่ำซำ เกี่ยวกับการค้าไม้ การทำมาหากินของชาวนครชุม

12. 28 กันยายน 2537 สัมภาษณ์ คุณสำเนียง ชูพินิจ น้องสาวแท้ๆ ของครูมาลัย ชูพินิจ ศึกษาประวัติและนิสัยครูมาลัย
13. 19 ตุลาคม 2537 บริษัทแปซิฟิก ของดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล นำทีมงานมาสัมภาษณ์เพื่อบันทึกรายการโทรทัศน์รายการโลกสลับสี
14. 22 ตุลาคม 2537 บริษัท แปซิฟิกถ่ายทำรายการ โทรทัศน์ เพื่อออกอากาศทางช่อง 5 ในรายการโลกสลับสี
15. 8 พฤศจิกายน 2537 สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร เชิญเป็นวิทยากรอบรมอาจารย์ผู้สอนท้องถิ่นของเรา เรื่องการศึกษาท้องถิ่นจากวรรณกรรม
16. 9 พฤศจิกายน 2537 จัดแสดงนิทรรศการเรื่องทุ่งมหาราช ที่โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
17. 1 เมษายน 2538 สัมภาษณ์อาจารย์ถนิม บุญนำ หลานชายแม่ทองย้อย ภรรยาพะโป้ ถึงหลักฐานต่างๆ ที่เก็บรักษาไว้
18. 2 เมษายน 2538 คณะทำงานให้สัมภาษณ์ออกอากาศ เรื่องทุ่งมหาราชทาง อ.ส.ม.ท. กำแพงเพชร
19. 9 เมษายน 2538 คณะทำงานนำแม่บ้านนครชุมสาธิตเพลงพื้นบ้านในทุ่งมหาราชออกอากาศทาง อ.ส.ม.ท
20. 15 เมษายน 2538 คณะทำงานเชิญกลุ่มแม่บ้านนครชุมสาธิตการเข้าทรงแม่ศรีและการละเล่นพื้นเมืองที่บริเวณสวนสิริจิตอุทยาน
21. 27-28 มิถุนายน 2538 นำผลการศึกษาโครงการทุ่งมหาราช ไปนำเสนอที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ในนามเขตการศึกษาที่ 7
22. 7-8 กรกฎาคม 2538 นำผลการศึกษาโครงการทุ่งมหาราช ไปนำเสนอที่โรงเรียนจ่านกน้องพิษณุโลก จัดโดยเขตการศึกษา 7

สำเร็จส่งโรงพิมพ์ในวันที่ 15 สิงหาคม 2538 รวมเวลาปฏิบัติการ 2 ปีเต็ม โดยตั้งแต่เริ่มโครงการ

17 มีนาคม 2537 สัมภาษณ์ นางทองสิน กวดกาง และนางสุภา ใจผ่อง ผู้ทราบประวัติบ้านพะโป้

19 มีนาคม 2537 สัมภาษณ์ นางเสนอ สิทธิ ถึงวัฒนธรรม ประเพณีของกำแพงเพชร โบราณ 90 ปีย้อนหลัง และบันทึกเทปโทรทัศน์ภูมิประเทศเมืองไตรตรึงษ์ในปัจจุบัน

26 มีนาคม 2537 สัมภาษณ์ นางถวิล เอกปาน ลูกพี่ลูกน้องครูมาลัย ชูพินิจ ตามรอยฉากของเรื่อง ณ. บ้านเดิมที่ผู้แต่งเรื่องทุ่งมหาราชเกิด

14 เมษายน 2537 ชาวคลองสวนหมาก แสดงการละเล่นที่บ้านนครชุม เช่น รำคล้องช้าง ณ ลานเจดีย์ พระบรมธาตุ ในงานวันสงกรานต์

29 พฤษภาคม 2537 สัมภาษณ์ พระครูวิศาล วชิโรภาส เจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ ถึงประวัติการทำไม้ ประวัติวัดสว่างฯ

2 กรกฎาคม 2537 สัมภาษณ์ อาจารย์สำรวม พูลเขียว อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัชรวิทยา ถึงประวัติบ้านเมืองนครชุม และประวัติของรื่น ตัวละครเอก

9 กรกฎาคม 2537 สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ศิริไพบูลย์ อดีตนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองกำแพงเพชร ศึกษา ประวัติการทำไม้ วัดชีนางเกา วัดเสด็จ และพะโป้

11 กันยายน 2537 สัมภาษณ์ อาจารย์กัลยา รัตนบรรพต ทายาทสายตรงของพะโป้ และแม่ก๊วย รัตนบรรพต ภรรยาพ่อทองทรัพย์ บุตรชายพะโป้ ถึงลักษณะนิสัย บุคลิกและประวัติการสืบวงศ์ของพะโป้

24 กันยายน 2537 สัมภาษณ์ อาจารย์ประเสริฐ ศรีสุวพันธ์ นักประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ถึงความเป็นมาของนครชุม และสรุปเรื่องราว ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทุ่งมหาราช

26 กันยายน 2537 ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ (คุณพฤทธิ์ สรรคบุรานุรักษ์) มาสัมภาษณ์รายละเอียด การทำงานตามโครงการเพื่อนำเสนอในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ

27 กันยนยน 2537 สัมภาษณ์ คุณสุเทพ ทรงสวัสดิ์ อดีตพ่อค้าไม้กับบริษัทล่าซำ
เกี่ยวกับการค้าไม้ การทำมาหากินของชาวนครชุม

28 กันยายน 2537 สัมภาษณ์ คุณสำเนียง ชูพินิจ น้องสาวแท้ๆ ของครูมาลัย ชูพินิจ
ศึกษาประวัติและนิสัยครูมาลัย

19 ตุลาคม 2537 บริษัทแปซิฟิก ของดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล นำทีมงานมาสัมภาษณ์
เพื่อบันทึกรายการโทรทัศน์รายการโลกสลับสี

22 ตุลาคม 2537 บริษัท แปซิฟิกถ่ายทำรายการโทรทัศน์ เพื่อออกอากาศทางช่อง 5 ในรายการโลกสลับสี

8 พฤศจิกายน 2537 สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร เชิญเป็นวิทยากรอบรมอาจารย์ผู้สอนท้องถิ่นของเรา เรื่องการศึกษาท้องถิ่นจากวรรณกรรม

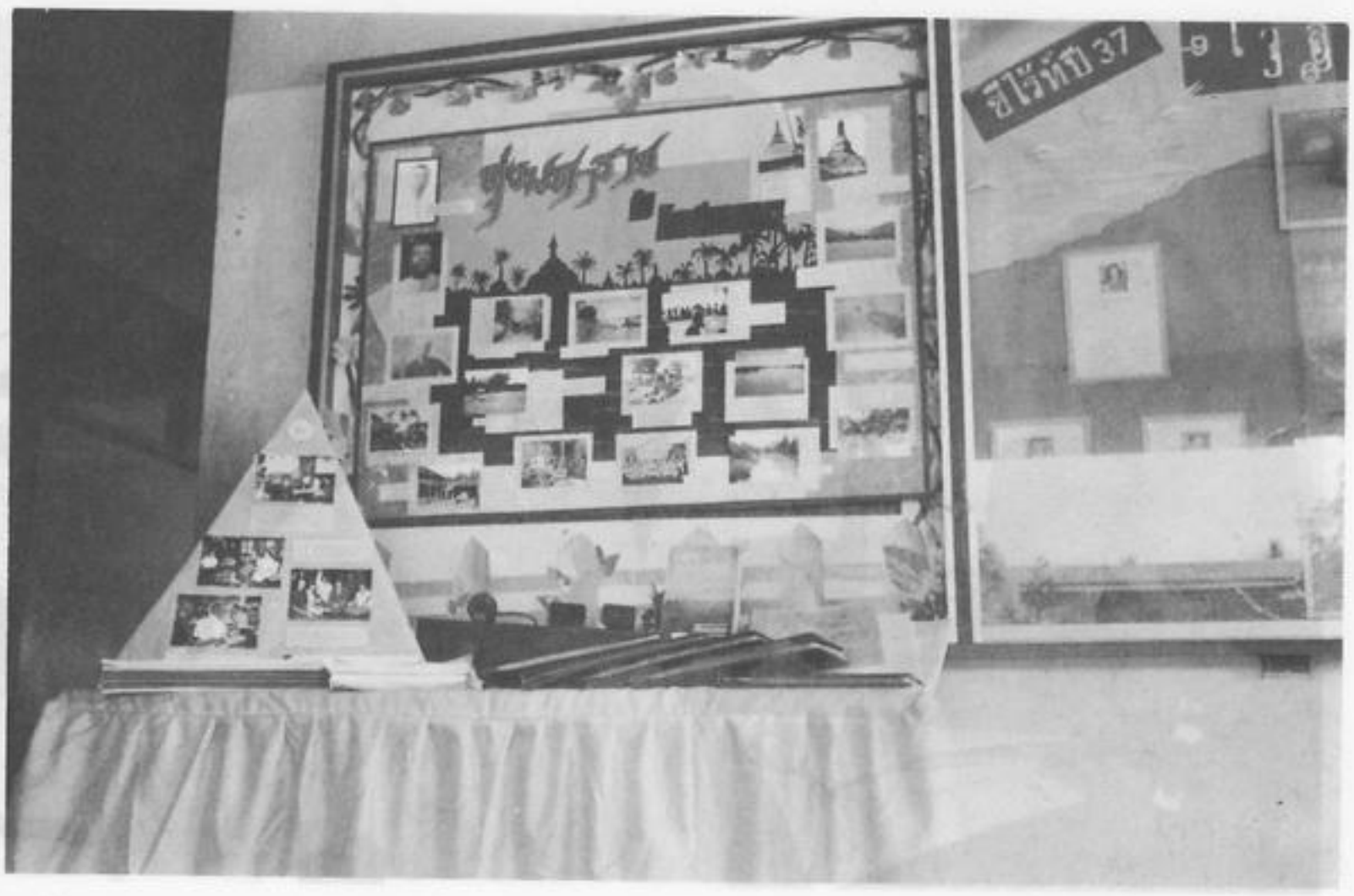

9 พฤศจิกายน 2537 จัดแสดงนิทรรศการเรื่องทุ่งมหาราชที่โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม

1 เมษายน 2538 สัมภาษณ์อาจารย์ถนิม บุญนำ หลานชายแม่ทองย้อย ภรรยาพะโป้ ถึงหลักฐานต่างๆ ที่เก็บรักษาไว้

2 เมษายน 2538 คณะทำงานให้สัมภาษณ์ออกอากาศ เรื่องทุ่งมหาราช ทางอ.ส.ม.ท กำแพงเพชร

9 เมษายน 2538 คณะทำงานนำแม่บ้านนครชุมสาธิต
เพลงพื้นบ้านในทุ่งมหาราช ออกอากาศทาง อ.ส.ม.ท

15 เมษายน 2538 คณะทำงานเชิญกลุ่มแม่บ้านนครชุมสาธิต
การเข้าทรงแม่ศรีและการละเล่นพื้นเมืองที่บริเวณสวนสิริจิตอุทยาน

27-28 มิถุนายน 2538 นำผลการศึกษา
โครงการทุ่งมหาราช ไปนำเสนอ
ที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
ในนามเขตการศึกษาที่ 7

7-8 กรกฎาคม 2538 นำผลการศึกษา
โครงการทุ่งมหาราช ไปนำเสนอ
ที่โรงเรียนจ่านกร้อง พิษณุโลก
จัดโดยเขตการศึกษา 7

21 มกราคม 2538 สัมภาษณ์
นายสมพงษ์ พนมวาสน์ ประวัติ
บ้านเมืองนครชุม และความเป็นมา
ของคลองสวนหมาก

คำสั่งศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยจังหวัดกำแพงเพชร

ที่ 254/2537

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการจัดทำหนังสือทุ่งมหาราช

กับประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร

ตามที่ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยได้ดำเนินการศึกษาตามโครงการทุ่งมหาราชกับประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร โดยตระหนักถึงมรดกทางวรรณกรรมที่มีคุณค่าอันสูงส่งของนายมาลัย ชูพินิจ ศึกษาเปรียบเทียบ ย้อนรอยอดีตไปในประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเท่าที่ค้นพบ

เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย จึงแต่งตั้งกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือ **ทุ่งมหาราชกับประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร** ประกอบด้วย

1. คณะกรรมการที่ปรึกษา

1.1	นายสมพล ตันติสันติสม	ผู้อำนวยการสามัญศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร
1.2	นายวินัย อิสระธานันท์	ประธานศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย
1.3	นายเพ็ญ สิงห์แก้ว	รองประธานศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย
1.4	นายมานพ ศิริไพบูลย์	ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
1.5	นายประวัติการณ์ ศรีสุนทรไท	ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
1.6	นายมานพ ศรีเทียม	หัวหน้าหน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา
1.7	นางเยาวลักษณ์ ใจวิสุทธิหรรษา	เลขานุการศูนย์ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร

2. คณะวิทยากร

2.1	นายโกศินท์ จารุวัฒน์	อดีตศึกษาธิการอำเภอเมือง
2.2	นายประเสริฐ ศรีสุวพันธุ์	อดีตหัวหน้าหน่วยศึกษานิเทศก์
2.3	นายสมศักดิ์ ศิริไพบูลย์	อดีตนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองกำแพงเพชร
2.4	นางสาวสำเนียง ชูพินิจ	

2.5 นายสุเทพ ทรงสวัสดิ์

2.6 ครอบครัวคุณสนั่น รามสูต

2.7 อาจารย์สุพล อัตตภานันท์

2.8 ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุธาทิพย์ สว่างผล

2.9 อาจารย์วัฒนา อุดมรัตนศิริชัย

2.10 นางทองสิน กวดกาง

2.11 นางถวิล เอกปาน

2.12 กลุ่มแม่บ้านนครชุม

2.13 พระครูวิศาลวชิโรภาส (ทองหล่อ) เจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์

2.14 พระสิทธิวชิรโสภณ (ช่วง) เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ

2.15 อาจารย์สำรวม พลูเขียว

2.16 อาจารย์กัลยา รัตนบรรพต

2.17 นางเสนอ สิทธิ

2.18 อาจารย์ถนิม บุญนำ

2.19 ส.ต.ท.จันทร์ อุดม

3. คณะผู้ดำเนินการ

3.1 คณะวิจัย

3.1.1 นายสันติ อภัยราช

3.1.2 นางสุปราณี แสงทอง

3.1.3 นางปองสุข แดงศิริ

3.1.4 นางยุพิน เรียนทัพ

3.1.5 นายไพศาล เรียนทัพ

3.1.6 นายเรืองศักดิ์ แสงทอง

3.1.7 นางสุภาณี สายันต์

3.1.8 นางจรรยา อนุเพชร

3.1.9 นางชุติมา เคหะลูน

3.2 ผู้บันทึกภาพ

3.2.1 นายเรืองศักดิ์ แสงทอง

3.2.2 นายไพศาล เรียนทัพ

3.2.3 นายสัมพันธ์ จันทร์ผา

3.3 ฝ่ายการเงิน

3.3.1 นางปองสุข แดงศิริ

3.3.2 นางยุพิน เรียนทัพ

4. คณะผู้เขียนทุ่งมหาราชประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร

4.1 ผู้เขียนกิตติมศักดิ์

4.1.1 อาจารย์ประเสริฐ ศรีสุวพันธุ์

4.1.2 นายสมศักดิ์ ศิริไพบูลย์

4.1.3 นายมานพ ศรีเทียม

4.1.4 นายสุพล อัตตภานันท์

4.1.5 ผู้ช่วยศาสตรจารย์สุธาทิพย์ สว่างผล

4.1.6 นายกริช มากกุญชร

4.1.7 นายอนุวัตร คงจันทร์

4.1.8 นางสาวรุ่งนภา นามนิตย์

4.1.9 นายสมบัติ โฆษิตานนท์

4.1.10 นายดำรงสิทธิ์ อากาศเมฆ

4.2 ผู้เขียนประจำศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย

4.2.1	นายสันติ อภัยราช	โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
4.2.2	นางสุปราณี แสงทอง	โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
4.2.3	นางยุพิน เรียนทัพ	โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
4.2.4	นางปองสุข แดงศิริ	โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
4.2.5	นางไพศาล เรียนทัพ	โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
4.2.6	นายเรืองศักดิ์ แสงทอง	โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
4.2.7	ว่าที่ร.ต.พิทักษ์ บุญยะโอภาส	โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม
4.2.8	นายนิชรา พรมประไพ	โรงเรียนไตรตรึงษ์
4.2.9	นางกฤษณา สิริกรรณะ	สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร

5. ผู้เผยแพร่ผลงาน

5.1	นางสาวปัฏฐยา โอฬริต	รายการโลกสลับสีของบริษัทแปซิฟิก ทางโทรทัศน์ ช่อง 5
5.2	นายพฤทธ์ สรรค์บุรานุรักษ์	ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ

5.3	นายกริช มากกุญชร	ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น
5.4	นายวุฒิพงษ์ กะสินัง	ผู้จัดรายการที่นี่กำแพงเพชร ทางสถานีวิทยุองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย
5.5	นายอนุวัตร คงจันทร์	ผู้จัดรายการสวัสดีแม่ปิง ทางอ.ส.ม.ท กำแพงเพชร
5.6	สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร	
5.7	หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น	
5.8	สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร	

ทั้งนี้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน 2537

(นายวินัย อิสระธานันท์)

ประธานศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยจังหวัดกำแพงเพชร

ผู้อำนวยการโรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม

ผู้มีอุปการคุณ

1. กองทุนอนุรักษ์มรดกไทยให้ทุนดำเนินการจำนวน 20,000 บาท
2. ผู้อำนวยการสามัญศึกษาจังหวัด (นายสมพล ตันติสันติสม) ดำเนินการของบประมาณสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายแพทย์ปรีชา มุสิกุล ในการจัดพิมพ์ 225,000 บาท
3. สโมสรไลออนส์กำแพงมอบเงินให้ 2,000 บาท
4. พระมหาสมจิตต์ อภิจิตโต แห่งวัดนาควัชรโสภณให้ทุนดำเนินการจำนวน 10,000 บาท (ผ่านสำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร)
5. พระนพดล เจ้าอาวาสวัดป่าดอยลับงา
   - 5.1 มอบเงินให้ 5,000 บาท
   - 5.2 มอบโทรทัศน์และเครื่องวีดีทัศน์มูลค่า 25,000 บาท
   - 5.3 มอบคอมพิวเตอร์มูลค่า 25,000 บาท
6. บริษัทแปซิฟิก (ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล) ถ่ายทำสารคดีโทรทัศน์ ให้ค่าวิทยากร 4,000 บาท
7. สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร เชิญเป็นวิทยากรบรรยายเรื่องทุ่งมหาราช ให้ค่าวิทยากร 1,500 บาท
8. คุณสำเนียง ชูพินิจ น้องสาวครูมาลัย ชูพินิจ ผู้ประพันธ์ เรื่องทุ่งมหาราช ให้ค่าดำเนินการ 5,000 บาท
9. กลุ่มแม่บ้าน หมู่ 3 หมู่ 4 ตำบลนครชุม เอื้อเฟื้อการแสดงพื้นบ้านนครชุม

รวมทั้งสิน 322,500 บาท (สามแสนสองหมื่นสองพันห้าร้อยบาทถ้วน)

หนังสือประกอบการค้นคว้า

1. กาจ รักษ์มณี. **ความภูมิใจในอดีตของชาวกำแพงเพชร กำแพงเพชร.** : กำแพงเพชรการพิมพ์, ม.ป.ป.
2. กำแพงเพชร, วิทยาลัยครู. **รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2528.
3. กำแพงเพชร, สำนักงานจังหวัด. **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดกำแพงเพชร.** กำแพงเพชร : ม.ป.ท. 2529.
4. กำแพงเพชร, สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด. **ของดีในจังหวัดกำแพงเพชร.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อนุกูลกิจ, 2527.
5. ชาลี ทบวัน และ เสมียน เนินพลับ. **การศึกษาประวัติท้องถิ่นของหมู่บ้านปากดง อำเภอไตรตรึงษ์ จังหวัดกำแพงเพชร.** ภาคนิพนธ์วิชาศึกษา 434 สหวิทยาลัยพุทธชินราช กำแพงเพชร, 2531.
6. เชียงใหม่, มหาวิทยาลัย. **ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดกำแพงเพชร.** เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.
7. ดาวรุ่ง แย้มคร้ามและคณะ. **นิทานพื้นเมืองเรื่องท้าวแสนปม.** สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 (เอกสาร)
8. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **เสด็จประพาสต้น.** กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2520.
9. บุญส่ง แสงอุทัย และ นางสาวสุขศรี สิทธิ, **ระบำ ก.ไก่ การละเล่นพื้นบ้านของตำบลไตรตรึงษ์.** (เอกสาร)
10. ประเสริฐ ศรีสุวพันธุ์. **กำแพงเพชร.** (เอกสาร)
11. ---------- **ของดีไพร่ฟ้าหน้าใส.** นครสวรรค์ : โรงพิมพ์สยามศิลป์, 2522.
12 ---------- **รวมเพลงไทยชุดชากังราวรำลึก.** (เอกสาร)
13. ---------- **กำแพงเพชรของเรา.** กรุงเทพ : โรงพิมพ์รักษ์ เอ็นเตอร์ไพร์ส, 2526.
14 ปริยัติศึกษา ญสส., มูลนิธิ. **พระราชประวัติพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ บทพระราชนิพนธ์ในการเสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2 ในรัชกาลที่ 5 ประวัติเมืองกำแพงเพชร.** ม.ป.ท. 2537.
15. พิมพันธุ์ ตัณศลารักษ์และคณะ. **อนุสรณ์เกษียณประเสริฐ ศรีสุวพันธุ หัวหน้าหน่วยศึกษานิเทศก์จังหวัด สปจ.กำแพงเพชร กันยายน 2530.** นครสวรรค์ : โรงพิมพ์ไพศาลการพิมพ์, 2530.

16. มาลัย ชูพินิจ. **ทุ่งมหาราช.** กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ม.ป.ป.

17. ---------- **แม้นไม่เหลือมาลัยในปฐพีก็ยังมีมาลัยคล้องใจคน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยพาณิชยการ, 2506.

18. วารสารเมืองโบราณ7, 1 (ธันวาคม 2523-มีนาคม 2534) 1-76.

19. ---------- 19, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2536) 1-110.

20. ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก มหาวิทยาลัย, ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก. **คติชาวบ้านจากตำบลไตรตรึงษ์อำเภอเมืองจังหวัดกำแพงเพชร.** (เอกสาร)

21. ศิลปากร, กรม. **เที่ยวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย.** กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณคาร, 2504.

22. ศิลปากร, กรม. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. **สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ : กราฟิคอารต์, 2525.

สะพานเชื่อมกำแพงเพชรและนครชุมสะพานแรก ชีวิตการทำไม้เริ่มเปลี่ยนไป
ภาพถ่ายประมาณ พ.ศ. 2501

ภาพพะโป้พ่อค้าไม้ผู้ทรงอิทธิพลในสมัยรัชกาลที่ 5 กับแม่ทองย้อยภรรยา
บุตรีผู้ใหญ่วันกับอำแดงไท บ้านที่รัชกาลที่ 5 เสด็จขึ้นถ่ายรูป ในคลองสวนหมาก